

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Institute of Social Sciences

E-ISSN 2667-4750

Yıl: 2020 Sayı:

44

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SELÇUK UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Yıl: 2020 - Ekim / Sayı: 44
E-ISSN 2667 - 4750

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2020 • Sayı: 44 • E-ISSN 2667-4750

Sahibi/ Owner

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU

Yazı İşleri Müdürü- Editörler / Editor-in- Chiefs

Prof. Dr. Şükrü BALCI – Dr. Öğr. Üyesi Ali AKGÜN

Editör Yardımcısı/ Editorial Asistants

Doç. Dr. Abdulkadir GÖLCÜ – Doç. Dr. Esra KABAKLARLI

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Şükrü BALCI – Prof. Dr. Alexandra MUTIU– Prof. Dr. Joots PLATJE
Prof. Dr. Abdullah KARAMAN – Prof. Dr. Karmen MEDICA- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK
Prof. Dr. Enderhan KARAKOÇ - Prof. Dr. Fatih MANGIR – Assoc. Prof. Dr. Miruna NACHESCU
Doç. Dr. Selcen ERDAL- Doç. Dr. Rabia KÖSE DOĞAN – Doç. Dr. Ahmet TARHAN
Dr. Öğr. Üyesi Ali AKGÜN

Danışman Kurulu/ Advisory Board

Prof. Dr. Metin AKSOY (Selçuk Ü.)- Prof. Dr. Alexandra MUTIU (University of Babeş Bolyai)
Prof. Dr. Murat TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Ü.) – Prof. Dr. Joots PLATJE (University of Wroclaw)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin E.Ü.) – Prof. Dr. Karmen MEDICA (University of Primorska)
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Ü.) - Prof. Dr. Zülfikar DAMLAPINAR (Hacı B. V. Ü.)
Prof. Dr. Mahmut KARGIN (Celal Bayar Ü.) - Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Haluk DUMAN (Aksaray Ü.) - Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Yıldırım Beyazıt Ü.) - Prof. Dr. Mehmet MUCUK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Hakan AYDIN (Erciyes Ü.) – Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. İzzet ÖZGENÇ (Ankara Hacı B. V. Ü.) - Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR (Kırgızistan Manas Ü.) - Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (Pamukkale Ü.) - Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (Sakarya Ü.)
Prof. Dr. Aykut BEDÜK (Selçuk Ü.)- Prof. Dr. M. Fatih UŞAN (Yıldırım B. Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU (Hacı B. V. Ü.) - Prof. Dr. Caner ARABACI (Necmettin E.Ü.)
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN (Selçuk Ü.)- Mustafa ŞEKER (Akdeniz Ü.) – Assoc. Prof. Dr. Miruna NACHESCU (University of Timişoara)

Yazışma Adresi/ Contacts

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü
42060 Selçuklu – KONYA
Tel: 0.332.241 05 21 & Fax: 0.332.241 05 24

Kapak: Abdullah Gümüş

Dizgi: Ahmet Önder Erdoğan

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki defa yayınlanan (Nisan ve Ekim) Ulusal hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin dizinlendiği veri tabanları:

TÜBİTAK – ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, MLA, İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı – İslam Araştırmaları Merkezi), EBSCO

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2020 • Sayı: 44 • E-ISSN 2667-4750

Bu Sayının Hakemleri

- Prof.Dr.Adalet Hazar Başkent Üniversitesi
Prof.Dr.Adnan Çelik Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Ali Boran Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr.Ayhan Kapusuzoğlu Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr.Başak Solmaz Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Behçet Kemal Yeşilbursa Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr.Belkıs Özkara Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr.Bilge Sayıl Onaran Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr.Enderhan Karakoç Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Enver Aydoğan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr.Halim Sözbilir Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr.Hasan Bahar Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Hüseyin Aktaş Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof.Dr.İbrahim Bülent Fişekçioğlu Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.İrfan Yıldız Dicle Üniversitesi
Prof.Dr.Mahmut Kargın Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Kurt Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Sezai Türk Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr.Melek Gökay Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof.Dr.Metin Işık Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa Koçer Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Nezir Akyeşilmen Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Nilüfer Cerit Berber Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof.Dr.Tahir Akgemci Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Uğur Gündüz İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Yunus Koç Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr.Yusuf Kılıç Pamukkale Üniversitesi
Doç.Dr.Alper Özmen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr.Ayça Çekiç Akyol İnönü Üniversitesi
Doç.Dr.Elvettin Akman Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Emre Belli Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr.Hakan Akçay Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Mehmet Ali Aydemir Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr.Mehmet Yastı Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr.Mihriban Coşkun Arslan Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç.Dr.Nilüfer Şahin Perçin Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç.Dr.Onur Bekiroğlu Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr.Ömer Kurtbağ Erciyes Üniversitesi
Doç.Dr.Şengül Yalçınkaya Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Umut Uzer İstanbul Teknik Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Abdülcelil Mücahid Zengin Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Aydan Yüceler Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Azem Sevindik Selçuk Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Berna Güç Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Beyzanur Çayır Ervural İstanbul Teknik Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Büşra Bakıoğlu Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Enes Bal Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ercan Küçükşenmen Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Fariz Öncü Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hatice Mertoğlu Marmara Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Ali Büyükparmaksız Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Ali Kapar Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Tahir Demirel Selçuk Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Sabri Özçakır Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Serkan Özer Erzurum Teknik Üniversitesi

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2020 • Sayı: 44 • E-ISSN 2667-4750

İÇİNDEKİLER

İç Denetimin Etkinliğini Arttırmada Yeminli Mali Müşavirlerin Rolü | The Role Of Certified Financial Consultants To Increase The Effectiveness Of Internal Audit
(Araştırma)

Fehmi Karasioğlu - Derya Öztemiz
1 – 12

Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri: Eskişehir’de Bir Araştırma | Career Obstacles of Working Women: A Research in Eskişehir
(Araştırma)

Hande Ayoğul - Avni Barış Baraz
13 – 27

Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri | Turkey-Israel Relations during the Justice and Development Party Era
(Araştırma)

Tufan Kutay Boran
28 – 42

MÖ 2. Binyıl Mezopotamya Devlet ve Toplum Hayatında Tahılın Yeri | The Place of Cereals in Government and Society Life in the Second Millenium Mesopotamia
(Araştırma)

Mehmet Kurt - Esra Atcı
43 – 62

Sosyal Sürdürülebilirlik Açısından Tedarik Zinciri Yönetiminde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları | Occupational Health and Safety Applications in Supply Chain Management in Terms of Social Sustainability
(Araştırma)

Gökhan Akandere
63 – 72

Eski Çağ Kappadokia'sında Beyaz Syrialılar
(Leukosyrioi) Kavramı

(Araştırma)

The Concept of White Syrians (Leukosyrioi) in
Ancient Cappadocia

Şenol Yurdakul

73 – 84

Kişilik Renklerinin Performans İle İlişkisi: Kamu
Kurumları Üzerine Bir Araştırma

(Araştırma)

The Relationship of Personality Colors With
Performance: A Research on Public Institutions

Tahir Akgemci - Murat Öz

85 – 99

Bilim Tarihi Uygulamalarının Epistemolojik
İnançlar Üzerine Etkisi

(Araştırma)

The Effect of Science History Applications on
Epistemological Beliefs

Aslı Bahar Çelik - Aslı Görgülü Arı

100 – 124

Narsisistik Kişilik Özellikleri ile Sosyal Medya
Kullanımı Arasında Bir Bağlantı Var mı?

(Araştırma)

Is There a Link between Narcissistic Personality
Traits and Social Media Usage?

Şükrü Balcı - Esra Gargalık

125 – 140

Milli Eğitim Bakanlığında Norm Kadro
Uygulaması: Isparta İlinde Okul Yöneticileri
Üzerinden Bir Değerlendirme

(Araştırma)

Norm Staff Practice in Ministry of National
Education: A Qualitative Research Sample in
Isparta Province

Fatma Baki - Osman Kürşat Acar

141 – 150

Kilikya Bölgesinin İkiz Kalesi: "Sinap"

(Araştırma)

Twin Castles of the Cilicia: The "Sinap"

Razan Aykaç

151 – 170

Entropi Temelli Copras ve Aras Yöntemleri ile
Borsa İstanbul İnşaat Endeksi (XINSA)
Firmalarının Finansal Performans Analizi

(Araştırma)

Financial Performance Analysis of Borsa Istanbul
Construction Index (XINSA) Companies With
Entropy Based Copras and Aras Methods

İbrahim Erem Şahin - Kadir Burhan Karacan
171 – 183

Covid-19 Krizi Döneminde Bilgilenme Aracı
Olarak Sosyal Medya Kullanımı

(Araştırma)

The Use of Social Media as A Means of
Information in The Covid-19 Crisis Period

Ümmü Özlem Çerçi - Nilüfer Canöz - Kadir Canöz
184 – 198

Farklı Öğrenme Stillere Sahip Öğrencilerde Farklı
İki Yönteme Göre Yapılan Öğretimin Ders
Başarisına Etkisi

(Araştırma)

The Effect of Teaching Based on Two Different
Methods on Course Success in Students with
Different Learning Styles

Yasemin Durgut - Hatice Güzel
199 – 208

Uyuşmazlıktan Çözüme Giden Yol: Endonezya'nın
Açe Eyaletindeki Barış Süreci

(Araştırma)

The Way from Dispute to Solution: The Peace
Process in the Aceh Province of Indonesia

Fulya Köksoy
209 – 221

Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye
Ekonomisi

(Araştırma)

Turkish Economy in Atatürk's Era (1923-1929)

Gülay Sarıçoban
222 – 236

Müslim b. Kureyş Dönemi Selçuklu-Ukaylı İlişkileri

(Araştırma)

Seljuqs-Uqaylid Relations in Muslim b. Kuraysh
Period

Mevlüt Günler
237 – 251

Sosyal Medya Platformlarında Dijital Detoks:
Deneysel Bir Araştırma

(Araştırma)

Digital Detox in Social Media Platforms: An
Experimental Research

Eda Sezerer Albayrak
252 – 266

Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama
Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma
Davranışlarına Etkisi, Konya İli Örneği

(Araştırma)

The Impact of the Green Marketing Activities on
the Consumer Buying Behaviour at the
Accommodation Establishments: A Case Study in
Konya

Osman Nurullah Berk - Emel Celep
267 – 285

Âşık Ömer Divanı'na Katkılar VII

(Araştırma)

Contributions to the Âşık Ömer Divanı VII

Orhan Yavuz - Fatih Numan Küçükballı
286 – 302

Steam ve Sanat Eğitimi İlişkisi

(Araştırma)

Steam and Art Education Relationship

Semahat Erdoğan - Hatice Kübra Özalp
303 – 316

Eğlence Mekânları ve Yeni Medya: Mekânın
Görünümleri Üzerine Bir Değerlendirme

(Araştırma)

Entertainment Spaces And New Media: an
Evaluation on The Appearance of Space

Uğur Çağlak - Mehmet Emin Satır
317 – 326

Denim Kumaş Üreten Bir İşletmede Hedef
Maliyetleme Yönteminin Uygulanması

(Araştırma)

Implementation of Target Costing Method in A
Company Producing Denim Fabric

Ömer Burak Paksoy - Naim Ata Atabey - Baki Yılmaz
327 – 342

Tüketici Güven Endeksi İle Gayri Safi Yurt İçi
Hasıla İlişkisi

(Araştırma)

The Relationship Between Consumer Confidence
Index And Gdp

Gonca Yaşar - Servet Ceylan
343 – 353

Çağdaş Hastane Muayene Alanlarında Mekânsal
Davranış

(Derleme)

Spatial Behavior in Modern Hospital Examination
Spaces

Kurt Orkun Aktaş
354 – 368

Amerika Birleşik Devletlerinde Faaliyet Gösteren
Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliği (Ncaa)
İncelenmesi

(Derleme)

The Examination of National College Athletic
Association (Ncaa) in Usa

Aydoğan Soygüden
369 – 380

Dergi Yazım Kuralları
381 – 382

İç Denetimin Etkinliğini Arttırmada Yeminli Mali Müşavirlerin Rolü

Fehmi KARASİOĞLU*
Derya ÖZTEMİZ**

ÖZ

İç denetim, işletmelerin faaliyetlerinin verimliliği ve etkinliğini değerlendirerek yönetime doğru ve güvenilir iç kontrol sisteminin nasıl olması gerektiğini önerir. Türk Ticaret Kanuna göre denetim sadece uzman meslek mensupları tarafından yapılabilir ve denetimi yapacak ve denetçi olarak belirlenecek kişilerin yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıması zorunludur. Bu çalışmanın amacı iç denetimin etkinliğini arttırmada yeminli mali müşavirlerin rolünü belirlemektir. İç denetim de kimlerin rol oynadığı ve yeminli mali müşavirin bu rolde nerede olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma için gerekli olan veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kuramsal model kullanılarak yedi adet hipotez geliştirilerek bunları tanımlayıcı istatistik yöntemleri ile yorumlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Gruplar arasındaki verilerin karşılaştırılması için Tek yönlü (One way) Anova ve t-testleri yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Yeminli Mali Müşavir

The Role Of Certified Financial Consultants To Increase The Effectiveness Of Internal Audit

ABSTRACT

Internal audit evaluates the efficiency and effectiveness of the activities of the enterprises and proposes to the management how the correct and reliable internal control system should be. According to the Turkish Commercial Code, inspection may only be carried out by professionals and the auditors and auditors shall be qualified as certified public accountants or independent accountants. The aim of this study is to determine the role of sworn financial accounted in improving the effectiveness of internal audit. It has been tried to determine who is involved in internal audit and where the sworn-in financial accounted is in this role. The data required for the study were collected using the questionnaire method. The data obtained were analyzed using SPSS 22.0 program. It developed seven hypotheses using the theoretical model and interpreted them with descriptive and inferential statistical methods. Number, percentage, average and standard deviation were used as descriptive statistical methods in analyzing the data. One-way Anova and t-tests were performed to compare data between groups. Correlation and regression analyzes were conducted for the relationship between variables. As a result of the study, sworn financial advisors have no role in increasing the internal audit effectiveness, It has been revealed that businesses are reluctant to share information and that they do not exceed 40 percent of their request from sworn financial advisors for internal audit.

Keywords: Internal Audit, Certified Financial Consultant

1. Giriş

İşletmeler büyüyüp karmaşık hale geldikçe, üst düzey yöneticilerin işletme faaliyetleri konusunda doğrudan bilgi sahibi olma olanakları azalmakta ve iç denetimin önemi artmaktadır. İşletmenin yapısına ve büyüklüğüne uygun etkin, sürekli yenilenebilir, doğru ve güvenilir bir iç denetim sistemi oluşturularak, hata ve hileler önlenip, savurganlık azaltılabilir.

İç denetim bir işletmenin faaliyetlerini başarma noktasında kilit rol oynamaktadır. İç denetimin etkili bir şekilde uygulanarak yönetildiği işletmeler, amaçlarına ulaşma bakımından başarılı olmaktadır. Çünkü bu işletmeler iş risklerini, süreç ve sistem verimsizliklerini belirlemeyi, uygun düzeltici önlemler almayı ve bunların sonucunda sürekli gelişmeyi destekleyerek güçlenirler.

İşletme faaliyetlerinde karar alma ve verme, stratejik planlama ve bu planlama sürecine etkin katılım için bilgi sağlama, operasyonel faaliyetlerin yönlendirilmesinde ve kontrolünde yöneticilere yardımcı olmak, yöneticileri ve diğer bilgi kullanıcıları organizasyonun amaçları ve hedefleri doğrultusunda motive etmek,

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-6940-3003, fehmi@selcuk.edu.tr

** Öğr. Gör. Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-0953-9005, derya@karaman.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 21.07.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 29.07.2020

faaliyetlerin, alt birimlerin, yöneticilerin ve kuruluş içindeki diğer kullanıcıların performansını ölçmek vb gibi unsurlar denetimin bir parçasıdır.

Bu çalışmada iç denetimin etkinliğini arttırmada yeminli mali müşavirlerin rolü araştırılmıştır. İç denetim de kimlerin rol oynadığı ve yeminli mali müşavirin bu rolde nerede olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle iç denetim etkinlik kavramları, iç denetçinin kimler olabileceği, iç denetçinin rolleri ve sorumlulukları, yeminli mali müşavirler rolleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. İç Denetim ve Etkinlik

İç denetim kavramı iç kontrol ile aynı düşünülmesine karşın farklı kavramlardır. Bu iki kavram birbirinin tamamlayıcısıdır. İç denetim, bir şekilde iç kontrol sisteminin esas amaçlarına ulaşıp ulaşmadığı hususunda işletme yöneticilerine bilgi sağlayarak, işletme yöneticilerinin doğru karar almalarına ve iç kontrol sisteminin iyileştirilmesine katkıda bulunur. Başka bir ifadeyle iç denetim, iç kontrol sisteminin etkinliğinin ölçülmesini ve değerlendirilmesini sağlayarak yönetime bağımsız bir hizmet sunmaktadır.

İç kontrol, süreç ve iş akışları içine yerleştirilen, kişilerden etkilenen, işletmenin hedeflerine ulaşmasında kullanılan bir araçtır. İç kontrol sistemi hataların ortaya çıkarılması ve önlenmesi bakımından kesin bir güvence sağlamaz. Makul ölçüde güvenilirlik sağlar (Korkmaz, 2007; 8). Bu özellikleri ile iç kontrol işletme yönetiminin sorumluluğundadır. Çalışmamızın önemli bir noktası da işletme yönetiminin YMM'den hangi ölçüde faydalandığını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Etkinliğinin ve yerindeliliğinin değerlendirilmesi için iç denetim faaliyetine ihtiyaç vardır. Söz konusu etkinliğin değerlendirilmesinde yeminli mali müşavirin rolünü ortaya koymak çalışmamızın amacıdır.

İç denetim, iç kontrol sisteminin yeterlilik ve etkinliğini değerlendirerek sistemi geliştirmeyi hedeflemektedir. Yeterlilik ve etkinlik kavramlarının iç denetçi için ne ifade ettiği oldukça önemlidir. İç kontrol sisteminin yeterliliği, iç kontrol sisteminin risklere karşı geliştirdiği kontrol önlem mekanizmalarının niceliksel ve niteliksel varlığıdır. Burada iç denetçi verimliliği ölçmek amacıyla yönetim tarafından faaliyet standartlarının belirlenip belirlenmediğini, belirlenen standartların anlaşılıp anlaşılmadığını, standartlardan sapmaların tespit edilip, düzeltici önlemleri almakla sorumlu kişilere iletilip iletilmediğini ve düzeltici önlemlerin alınıp alınmadığını belirlemekle sorumludur.

İç kontrol sisteminin etkinliğinden ise kurum faaliyetlerinin; yönetim politika, plan, program ve mevzuata uygunluğunun değerlendirilmesi kastedilmektedir. İç kontrol sisteminin etkinliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi süreci iç denetçilerin uygunluk denetimi yapmalarını gerektirmektedir (Kızılboğa ve Özşahin, 2013; 226). Uygunluk denetimi, bir kurumun veya kuruluşun mali işlemlerinin ve diğer faaliyetlerinin belirlenmiş usullere, kurallara ve mevzuata uygunluğunun incelenmesidir. İdarenin tüm birimlerini kapsamaktadır (Aksoy, 2008; 38). Bu nedenle, iç denetçiler ile birlikte dış denetçiler, tüm mevzuat hükümlerini göz önüne alarak uygunluk denetimi yapmaktadırlar. Yeminli mali müşavirler de bu noktada uygunluk denetimi yapmaktadır çünkü faaliyetlerinin mevzuata uygun bir şekilde incelenmesi yeminli mali müşavirlerin asli görevleri arasında yer almaktadır.

Bu kapsamda iç kontrol sistemi bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamakta, iç denetim ise bilginin doğruluk ve güvenilirliğini test edip yönetime bilgi vermektedir. Mevzuata, plan ve programlara uygunluk iç kontrol sistemi ile sağlanırken; uygunluğun kontrolü iç denetçilerce yapılmaktadır. Etkinlik ve verimlilik iç kontrol sistemi aracılığıyla sağlanmaktayken; etkinlik ve verimliliği teşvik ederek kuruma değer kazandırmak iç denetim sorumluluğunda yer almaktadır (Kızılboğa ve Özşahin, 2013; 227).

İç denetim, kurumun faaliyetlerine değer katmak ve bunları geliştirmek amacıyla tasarlanmış bağımsız, tarafsız güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir. İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors-IIA) tarafından yapılan bu tanımlamada önemli husus, iç denetimin yönetimin bir parçası olduğu halde işlevsel olarak bağımsızlığa sahip, hem güvence hem de danışmanlık faaliyetlerini bir arada yürüten bir mekanizma olmasıdır (Tuan, 2015; 321).

Bu bakımdan uygunluk denetimi, mali denetimi, performans denetimi ve bilgi ve sistem denetimi iç denetimin başarısını etkilemede önemli role sahiptir (Çankaya vd, 2012; 55).

1.2. İç Denetçiler ve İç Denetçilerin Roller ve Sorumlulukları

İç denetçiler bir organizasyonun süreçlerini, operasyonlarını ve hedeflerini inceleyerek yönetimin başarısı için anahtar rol oynamaktadır. Yönetimin tüm seviyelerine objektif, bağımsız ve profesyonel önerilerde bulunarak, devamlı gelişimin önünü açan ve yönetime pek çok yetkinlik kazandıran kişilerdir.

İç Denetçiler, iç kontrol sisteminin varlığı, verimliliği ve etkinliğini değerlendirerek yönetime doğru ve güvenilir iç kontrol sisteminin nasıl olması gerektiğini önerir, risk yönetimi ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirir ve geliştirilmesine katkı sağlar. Finansal ve operasyonel bilgilerin bütünlüğü ve güvenilirliği, faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği, varlıkların korunmasını, yasa, düzenleme ve kurum içi prosedürlerin uygunluğunun gözden geçirilmesi gibi hususları organizasyonun hedefleri doğrultusunda gelişmesine katkıda bulunarak, katma değer yaratırlar.

İç denetim sürecinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için öncelikle işletme üst yönetiminin iç denetim sürecinden beklenen faydaları kavraması ve iç denetim birimlerini sahiplenmesi gerekir. İşletme yönetimi tarafından iç denetçilerin tarafsız ve bağımsız bir şekilde faaliyetlerini yürütebilecekleri çalışma ortamının oluşturulması ve iç denetçilerin pozisyonlarının diğer birimlere çok iyi anlatılması gereklidir. İç denetim birimi işletme içinde öyle bir şekilde yapılandırılmalı ki; iç denetçiler, bağımsızlıklarına gölge düşürecek iç ve dış etkenlerden uzak bir şekilde, doğrudan üst yönetime bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmelidirler (Akbulut, 2010; 68).

İç denetimi geliştirmek ve etkinleştirmek için yönetimin sorumlulukları vardır. Üst yönetim tarafından yapılan hilelerin ortaya çıkarılması için etkin bir iç kontrol sisteminin yanında bağımsız bir denetçinin mesleki özeni ve şüphecilik tutumu da önem arz etmektedir ve Türk Ticaret Kanununda da denetçi denetimin en önemli unsurlarındandır. TTK'ya göre denetimi sadece uzman meslek mensupları tarafından yapılabilir ve denetçinin taşınması gereken nitelikler TTK md. 400'de belirlenmiştir. Buna göre, sadece bir bağımsız denetleme kuruluşu denetçi olarak belirlenebilir ki bu kuruluşun ortaklarının yeminli mali müşavir (YMM) veya serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) unvanını taşınması zorunludur. Çalışmanın ana faktörü YMM olduğu için YMM, mesleği ve yeri hakkında açıklamalara değinmek gerekir.

1.3. Yeminli Mali Müşavir Tanımı

YMM'liğin tanımı kanunda, işletmelere yönelik danışmanlık, denetim ve tasdik işleri yapan uzman kişilerdir, şeklinde tanımlanmıştır (3568 Sayılı Kanunun 2. Maddesi). Bu tanımı şu şekilde genişletebiliriz:

Yeminli mali müşavirler, gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin, muhasebe sistemlerini kuran, geliştiren, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenleyen bu konularda belgelere dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapan, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş veren, rapor ve benzerlerini düzenleyen, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapan kişilerdir.

YMM, ayrıca vergi, istisna, muafiyet, iade, indirim, tecil, terkin veya zarar mahsubu işlemleri ve benzeri taleplerinin mevzuat hükümlerine, muhasebe ilke ve standartlarına uygunluğu esas alınarak hesapların gerçeğe uygun ve doğru bilgi verecek şekilde tutulmasını ve mükelleflerin doğru beyanda bulunmalarını sağlayan uzman kişilerdir (Çetinoğlu, 2015; 77).

İşletmelerde faaliyetlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde yürütmek, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililere tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek üzere 3568 sayılı yasa ile YMM mesleği oluşturulmuş, meslek odaları ve odalar birliği kurulmuştur. Yasanın birinci maddesindeki amaca bakıldığında, kanun koyucunun esas itibarıyla iki hususu hedeflediği anlaşılmaktadır (Madde 1).

Genel olarak işletmelerin faaliyet sonuçlarının gerçeğe uygun şekilde muhasebeye, oradan da finansal tablolara aktarılmasını sağlayıcı bir yapı oluşturulmasına katkıda bulunmak için tasdik normlarına, denetim standartlarına göre denetim yapmak,

Bunu sağlamak için YMM'lerin yüksek mesleki standartlarını belirleyip uygulamaktır.

Dolayısıyla, madde metninden de anlaşılacağı üzere nihai amaç olan işletmelerin gerçek durumlarının belgelere dayanarak mali tablolarına eksiksiz ve doğru bir şekilde intikalini denetlemek meslek standartları yoluyla gerçekleştirilecektir.

1.4. Türkiye’de ve Dünyada Yeminli Mali Müşavir

YMM’lik, başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında vergi sistemlerinin başarısında vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilmişlerdir. İngiltere 1870, Fransa 1881, ABD 1886, Hollanda 1895, Almanya 1899, İsviçre 1941, Arjantin 1945, Brezilya ve Meksika 1946, Hindistan 1949, Yunanistan 1950 ve Nijerya 1955 yıllarında Mali Müşavirlik ve Muhasebe mesleğini kanunla düzenlemişlerdir. Türkiye’de ise YMM’lik mesleği ancak 1989’da yasal bir statüye kavuşabilmiştir (3568 Sayılı Kanun).

1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçilmeye başlanmış, vergi sisteminde beyana dayalı sistem ile birlikte vergi denetimi son derece önemli bir hal almış olmasına rağmen ülkemizde 1980’li yılların sonuna kadar denetim “devlet denetimi” şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak 1980’li yıllarda devletin denetim konusunda muhasebe meslek mensuplarıyla yetki paylaşımı hem dünyadaki hem de Türkiye’deki gelişmeler sonucunda zorunlu bir hal almıştır.

Türkiye ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak, işletme sayıları, büyüklükleri, işlemlerin sayısındaki artış ve karmaşıklaşan ekonomik ilişkiler karşısında klasik denetim yöntemlerin yetersiz kalması, vergi inceleme eleman sayısının yetersizliği, vergi inceleme oranının düşüklüğü ve kayıt dışı faaliyetlerin artması gibi sebepler ve vergi denetimlerinin vergi kaybını önlemedeki çok önemli etkisi Türkiye’de denetim konusunda alternatif arayışları zorunlu kılmıştır.

Vergi ilişkileri ve süreçlerinin giderek karmaşıklaşması, vergi toplamının mükellefin beyanına dayalı olması, vergi gelirlerinin kamunun ihtiyaçlarını karşılamanın öncelikli yolu olması gibi hususlar toplanacak vergilerin mükellefler tarafından olması gereken biçimiyle beyan edilip edilmediğinin denetimi ciddi bir önem arz etmektedir.

Mükellef sayısının giderek artması ve toplanan vergi kalemlerinin çeşitlenmesi, vergi toplama konumunda olan vergi idaresinin, toplanacak verginin denetlenmesiyle ilgili sorumluluğunu ve iş yükünü arttırmaktadır. Bu zorunluluklar sonucunda 1989 yılında, vergi idaresine yardımcı olmak, değişen ve gelişen ekonomik koşulları yakalamak ve sağlıklı bir kamu maliyesi oluşturmak amacıyla, Türkiye’de 3568 sayılı Kanun ile serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mesleği düzenlenmiştir (Mert, 2014; 248).

2. Literatür Taraması

İç denetimin başarısını ölçmeye ve yönetim muhasebecisinin rolleri ve sorumluluklarını belirlemeye yönelik literatürde ayrı ayrı birçok çalışma bulunmaktadır ancak iç denetimde yeminli mali müşavirin rolünü belirlemeye yönelik bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bu araştırmayı önceki araştırmalardan ayıran temel özelliği ise yeminli mali müşavirler üzerine bir araştırma olmasıdır. Bu konularla ilgili literatürdeki çalışmalar incelenmiş detayları aşağıda verilmiştir.

Wimoonard (2015) çalışmasında, en iyi iç denetim uygulaması, iç denetim verimliliği, iç denetim başarısı, finansal raporlama kalitesi, karar alma başarısı ve örgütsel hayatta kalma konusunda daha net bir anlayış sunmayı amaçlamıştır. İç denetimin stratejik bir uygulamaya sahip olduğunu, iç denetim entegrasyonu ile denetimin süresini, maliyetini ve iş yükünü azaltarak kalitesini arttıracığını ileri sürmüştür (Wimoonard, 2015; 196).

Pop ve Avram (2008) çalışmalarında dış kaynak kullanımının, iç denetim kalitesinin yükselişini belirleyip belirlemeyeceği ve üretilebilecek avantaj ve dezavantajların altından yatan nedenleri araştırmışlardır. Araştırmalarının sonucunda ise dışarıdan denetim hizmeti satın alınması durumunda, istihdam edilen denetçinin durumuna göre kalite ve etkinliği artırmasının her zaman garanti olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Pop ve Avram, 2008; 1400)

Sevim ve Eliuz (2007) çalışmalarında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 Endeksinde yer alan şirketlerin, denetim komitelerinin iç denetimin etkinliğine katkıları olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırma yöntemi olarak anket uygulamışlar ve sonuçları anova analizi ile yorumlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, denetim komitelerinin yapısı ve çalışma şeklinde bir takım değişikliklere gidilerek komitelerin daha etkin hale getirilebileceği ileri sürmüşlerdir. Faaliyet süresi ve halka açıklık oranı ile denetim komitelerinin iç denetimin etkinliğini sağlama düzeyi arasında bir ilişkinin olmadığını, denetim komitelerinin bütçe hedeflerini tutturma düzeyi sektörlere göre farklılık gösterdiğini ve bu farklılığı mali

ve hizmetler sektöründen kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Denetim komitelerinin bütçe hedeflerini tutturma düzeyi bakımından mali ve hizmetler sektörünün daha etkin olduğunu ve bu etkinliğin istatistiksel açıdan anlamlı büyüklükte olduğunu ileri sürmüşlerdir (Sevim ve Eliuz, 2007; 69).

Savcuk (2007) çalışmasında etkin bir iç denetim sistemi kurabilmek için iç denetim etkinliğini değerlendirmek için bir takım prensipleri analiz etmiştir. Analizde kurumsal yönetim ve kontrolü de ele almıştır. Mevcut iş ortamında iç denetimin kurumsal yönetimde çok önemli bir rol oynadığını bu nedenle iç denetçinin kuruluşun stratejik ortağı olduğunu ve yönetim süreçlerini iyileştirdiğini ve etkinliği sağlayarak faaliyetlere değer kattığını belirtmiştir (Savcuk, 2007; 275).

3. Araştırmanın Amacı Veri Seti Yöntem ve Bulgular

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada iç denetimin etkinliğini arttırmada yeminli mali müşavirlerin rolü belirlenmeye amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Konya ve Malatya illerinde görevini yerine getiren 78 yeminli mali müşavir oluşturmaktadır. Konya ilinde bulunan yeminli mali müşavir sayısı 67 iken; Malatya ilinde bulunan yeminli müşavir sayısı 11'dir. Çalışma kapsamında, bazı yeminli müşavirlerin il dışında olması bazılarının geri dönüş yapmaması ve bazılarının ulaşılamaması üzerine 48 yeminli mali müşavire anket uygulanmıştır. Bu sayı araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Veri Seti

Araştırma için gerekli olan veriler nicel araştırma yönteminin tekniklerinden biri olan anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket soruları Konya ve Malatya ilinde görevini yerine getiren yeminli mali müşavirlere tesadüfi örnekleme alma yöntemiyle ulaşılmıştır. Tesadüfi örnekleme alma tekniğinde esas, araştırmaya katılan deneklerin yansız olarak araştırmaya dâhil edilmesidir (Altunışık vd, 2010; 140).

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yeminli mali müşavirlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olup, 7 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise iç denetimin etkinliğini belirleyen ve yeminli mali müşavirlerin rollerini ölçmeyi amaçlayan, 32 ifadeden oluşmaktadır ve bu ifadeler verilecek cevaplar için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu 5'li likert ölçeği katılma derecesi (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Fikrim Yok, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinden meydana gelmektedir. Ölçekten alınan puanların toplamının veya ortalamasının yüksek olması Yeminli Mali Müşavirlerin iç denetim etkinlik rollerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Soruların hazırlanması tamamen özgündür ve güvenilirliğini saptamak için Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Cronbach Alfa yöntemi, ölçekte yer alan k sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır. Ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır ve bir ölçekteki k sorunun varyansları toplamı genel varyansa oranlaması ile elde edilir. 0 ile 1 arasında değer alır. Alfa (α) katsayısı $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ oldukça güvenilir ve $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ yüksek derecede güvenilir olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2010; 405).

Ölçeğin Yeminli Mali Müşavir faktörü için güvenilirliği ($\alpha=,750$) F testi tutarlılığı ($F_{(47-7)}=2.593$, $p=.013$) iken; İç Denetim Etkinliği faktörü için güvenilirliği ($\alpha=,748$) F testi tutarlılığı ($F_{(47-7)}=32.399$, $p=.000$) bulunmuştur. Güvenirlik analizi, ölçmede kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir. Araştırmada elde edilen güvenilirlik ve tutarlılık katsayılarının oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Deseni

İç denetimin etkinliğini arttırmada yeminli mali müşavirlerin rolünü belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, nicel veriye dayalı genel ve ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Genel tarama modelleri, evren hakkında genel bir değerlendirme yapmak için, evrenden alınan birçok element, bir bütün ya da bir grup, örnek ya da örnek evreninden modelleri taramaktadır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha fazla değişken

arasındaki birlikteliğin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2000; 79).

Şekil 1. Araştırmanın Kurgulanan Kuramsal Modeli

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda kuramsal model dikkate alınarak araştırmaya ilişkin geliştirilen hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H_{a1} = Yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < .01$).

H_{a2} = Yeminli mali müşavirlerin rollerinin iç denetim etkinliğini arttırmada anlamlı bir etkisi vardır ($\hat{Y} = b_0 + b_1X_1 + \epsilon$, $p < .05$).

H_{a3} = Yaş değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rollerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

H_{a4} = Eğitim durumu değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rollerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

H_{a5} = Çalışma süresi değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rollerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

H_{a6} = Bilgi talep etme değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rollerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

H_{a7} = Talep edilen bilgi paylaşımı değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rollerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada gerekli olan veriler anket yöntemi ile toplanmıştır ve anket çalışması 1-15 Temmuz 2019 tarihleri arasında yeminli mali müşavirler ile yüzyüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasındaki verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasındaki verilerin karşılaştırılmasında tek yönlü (one way) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenleri arasında korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Korelasyon, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü, derecesini ve önemini ortaya koyan istatistiksel yöntemdir (Özdamar, 2015; 379). Regresyon analizi bir bağımlı değişken ile bir bağımsız (basit regresyon) veya birden fazla bağımsız (çoklu regresyon) değişken arasındaki ilişkilerin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecidir (Kalaycı, 2010; 199). T testi, iki örneklem grubu arasında ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak için kullanılır. T test analizlerinde gruplar arası farklılıkların anlamlılık düzeyleri incelenirken tek kuyruklu veya çift kuyruklu olmaları söz konusudur. F testi ise bağımsız değişken sayısının ikiden fazla olması durumunda kullanılan testtir (Kalaycı, 2010; 74). İki veya daha fazla grup karşılaştırıldığında ilişkisiz örneklemelerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmektedir. Anlamlı farkın bulunduğu durumlarda farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için çoklu karşılaştırma testlerinde (post hoc test) testi kullanılır (Büyüköztürk, 2005; 48).

3.6. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu aşamasında, yeminli mali müşavirlere anket formunun uygulanmasıyla elde edilen veriler, belirtilen istatistik teknikler ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolar halinde sunularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı Özellikler

		Sayı	Yüzde
Yaş	41-50 Yaş	18	37,5
	51-60 Yaş	16	33,3
	61 Yaş ve Üzeri	14	29,2
Eğitim Durumu	Lisans	40	83,3
	Lisansüstü	8	16,7
Çalışma Süresi	1-10 Yıl	14	29,2
	11 Yıl ve Üzeri	34	70,8
Finans Bölümü	Var	45	93,8
	Yok	3	6,30
Bilgi Talebi	% 20'den Az	38	79,2
	% 21-40 Arası	10	20,8
Bilgi Talep Alanı	Vergi Beyanı	26	54,2
	KDV İade	22	45,8

Tablo 1’de görüldüğü gibi ankete katılan katılımcıların öne çıkan demografik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Araştırmaya katılan yeminli mali müşavirlerin yaş dağılımlarının çoğunluğunu % 37,5 ile 41-50 yaş arası dağılımı oluşturmaktadır.
- Eğitim durumu dağılımlarının % 83,3’ü lisanstır.
- Çalışma süresi dağılımlarının % 70,8’ini 11 yıl ve üzeri çalışma yılı oluşturmaktadır.
- Yeminli Mali Müşavirlerin hizmet sunduğu işletmelerin %93,8’inde uzman bulunmaktadır.
- İşletmelerin iç denetim etkinliğini artırma hususunda yeminli mali müşavirlerden talep ettikleri bilgi oranı %40’ı geçmemektedir. İç denetime yönelik işletmelerin bilgi talep etme oranları %79’2 ile %20’den az cevabı oluşturmaktadır.
- Şirketlerin yeminli mali müşavirlerden talep ettiği bilgi paylaşımları genellikle vergi beyanı ve KDV iade hususunda olmaktadır. Yeminli mali müşavirlerin %54,2’si vergi beyanında, %45,8’i ise KDV iade hususunda bilgi talep ettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Ölçüm Verilerinin Dağılımlarına İlişkin Betimsel İstatistik Analiz Sonuçları

Ölçüm Verileri	Minimum	Maksimum	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	3,88	5,00	4,57	0,35
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	1,15	2,77	2,10	0,44

Not: n=48 Ölçekte 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır

İç denetimin etkinliğini artırma ve yeminli mali müşavirlerin rolü ölçüm verileri betimsel istatistik analiz sonuçları incelendiğinde Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verileri aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri $4,57 \pm 0,35$ İç Denetim Etkinliği ölçüm verileri aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri $2,10 \pm 0,44$ bulunmuştur. Bu bulgu, araştırmaya katılan Yeminli Mali Müşavirlerin iç denetim etkinliğinde aktif olarak rollerin olmadığını göstermektedir. Yeminli Mali Müşavir’in görev tanımı yapılırken iç denetime yönelik mesleki bilgilerinin olduğu görülmekte ancak yönetimin isteği bu yönde olmaz ise YMM’lerin konuya müdahil olmadıkları görülmektedir.

Ölçüm verilerinin çarpıklık değeri Yeminli Mali Müşavir Rolü boyutu için $-0,458$ çarpıklık değerinin standart hatası $,343$ basıklık değeri $1,054$ basıklık değeri standart hatası $,674$ İç Denetim Etkinliği boyutu için $-0,444$ çarpıklık değerinin standart hatası $,343$ basıklık değeri $-0,860$ basıklık değeri standart hatası $,674$

bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerlerine göre veriler için parametrik analizlerin yapılması Tip I ve Tip II hataya düşülmemesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın temel amacı “yeminli mali müşavirlerin rollerinin iç denetim etkinliğini arttırmada anlamlı bir etkisinin” olup olmadığının belirlenmesidir. Bu nedenle ölçekte yer alan iki faktör arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayı ile Tablo 3’de incelenecektir (H₁). Ardından anlamlı ilişki bulunması halinde faktörler regresyon analizine Tablo 4’de tabi tutulacaktır (H₂). Bu faktörler ile Tablo 5-Tablo 9’da demografik değişkenler ile karşılaştırmalar yapılacaktır.

Tablo 3. Korelasyon Analiz Sonuçları

	(Y ₁)	(Y ₂)
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri (Y ₁)	1	
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri (Y ₂)	-,322*	1

Notlar: (i) n=48 Pearson Korelasyon Katsayısı * 0.05 ** 0.01 düzeyinde anlamlı ilişki

Pearson korelasyon katsayısı ve anlamlılığına ilişkin korelasyon matrisi Tablo 3’de incelendiğinde; yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri ortalamaları arasında [$r=-.32$, $p<0.05$] ters yönde anlamlı bir ilişki vardır. Genel olarak Pearson korelasyon katsayısı anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.01’ten küçük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi red edilerek, alternatif hipotez kabul edilmiştir.

H_{a1}= Yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<.01$).

Tablo 4. Regresyon analiz sonuçları

Bağımsız Değişken	R ²	F	p	Bağımlı Değişken	Beta	t	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü	,10	5,315	,026	İç Denetim Etkinliği	-,405	2,305	,026*

Notlar: (i) n=48 *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Tablo 4 modeller incelendiğinde Model [$F_{(1,46)}=5.315$, $p<0.05$] istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model Determinasyon katsayısı R² değerine bakıldığında iç denetim etkinliğini artırmanın % 10,0’ı yeminli mali müşavir rolü ile açıklanmaktadır. Yeminli mali müşavirlerin rolleri iç denetim etkinliğini anlamlı olarak etkilemektedir [$t=2.305$, $p<0.05$]. Ancak bu etki standardize beta katsayısına bakıldığında % 40,5 oranında negatif yönlüdür. Genel olarak Pearson korelasyon katsayısı anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05’ten küçük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi red edilerek, alternatif hipotez kabul edilmiştir.

H_{a2}= Yeminli mali müşavirlerin rollerinin iç denetim etkinliğini arttırmada anlamlı bir etkisi vardır ($\hat{Y}=b_0+b_1X_1+\epsilon$, $p<.05$).

Tablo 5. Yaş Değişkeni Gruplarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		N	\bar{X}	S	F	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	41-50 Yaş	18	4,53	0,36	,757	,475
	51-60 Yaş	16	4,66	0,32		
	61 Yaş ve Üzeri	14	4,52	0,39		
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	41-50 Yaş	18	2,15	0,42	,542	,090
	51-60 Yaş	16	1,91	0,46		
	61 Yaş ve Üzeri	14	2,25	0,41		

Notlar: (i) n=48 *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yeminli mali müşavir rolü ve iç denetim etkinliği ölçüm verileri ortalamaları ile yaş değişkeninin karşılaştırılmasında Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verilerinde [$F_{(2,45)}=.757$, $p>0.05$] İç Denetim Etkinliği ölçüm verilerinde [$F_{(2,45)}=.542$, $p>0.05$] bütün yaş grupları ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık yoktur. Genel olarak F testi anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Yaş değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1-\mu_2=0$).

Tablo 6. Eğitim Durumu Değişkeni Gruplarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Analizi Sonuçları

		N	\bar{X}	S	t	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	Lisans	40	4,56	0,35	,232	,817
	Lisansüstü	8	4,60	0,39		
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	Lisans	40	2,07	0,45	1,241	,221
	Lisansüstü	8	2,28	0,41		

Notlar: (i) $n=48$ *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yeminli mali müşavir rolü ve iç denetim etkinliği ölçüm verileri ortalamaları ile eğitim durumu değişkeninin karşılaştırılmasında Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verilerinde [$t=.232$, $p>0.05$] İç Denetim Etkinliği ölçüm verilerinde [$t=1.241$, $p>0.05$] bütün eğitim grupları ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık yoktur. Genel olarak t testi anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Eğitim durumu değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$).

Tablo 7. Çalışma Süresi Değişkeni Gruplarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Analizi Sonuçları

		N	\bar{X}	S	t	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	1-10 Yıl	14	4,64	0,38	,842	,404
	11 Yıl ve Üzeri	34	4,54	0,34		
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	1-10 Yıl	14	2,03	0,38	,703	,486
	11 Yıl ve Üzeri	34	2,13	0,47		

Notlar:(i) $n=48$ *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yeminli mali müşavir rolü ve iç denetim etkinliği ölçüm verileri ortalamaları ile çalışma süresi değişkeninin karşılaştırılmasında Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verilerinde [$t=.842$, $p>0.05$] İç Denetim Etkinliği ölçüm verilerinde [$t=.703$, $p>0.05$] bütün çalışma süresi grupları ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık yoktur. Genel olarak t testi anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Çalışma süresi değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$).

Tablo 8. Bilgi Talep Değişkeni Gruplarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Analizi Sonuçları

		N	\bar{X}	S	t	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	% 20'den Az	38	4,57	0,37	,056	,956
	% 21-40 Arası	10	4,56	0,29		
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	% 20'den Az	38	2,11	0,43	,250	,803
	% 21-40 Arası	10	2,07	0,50		

Notlar: (i) n=48 *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yeminli mali müşavir rolü ve iç denetim etkinliği ölçüm verileri ortalamaları ile bilgi talep etme değişkeninin karşılaştırılmasında Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verilerinde [t=.056, p>0.05] İç Denetim Etkinliği ölçüm verilerinde [t=.250, p>0.05] bütün bilgi talebi grupları ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık yoktur. Genel olarak t testi anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Bilgi talep etme değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$).

Tablo 9. Talep Edilen Bilgi Paylaşımı Değişkeni Gruplarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Analizi Sonuçları

		N	\bar{X}	S	t	p
Yeminli Mali Müşavir Rolü Ölçüm Verileri	Vergi Beyanı	26	4,59	0,34	,401	,691
	KDV İade	22	4,55	0,37		
İç Denetim Etkinliği Ölçüm Verileri	Vergi Beyanı	26	2,03	0,45	1,240	,221
	KDV İade	22	2,19	0,42		

Notlar: (i) n=48 *0.05 düzeyinde anlamlı ilişki

Yeminli mali müşavir rolü ve iç denetim etkinliği ölçüm verileri ortalamaları ile talep edilen bilgi paylaşımı değişkeninin karşılaştırılmasında Yeminli Mali Müşavir Rolü ölçüm verilerinde [t=.401, p>0.05] İç Denetim Etkinliği ölçüm verilerinde [t=1.240, p>0.05] bütün talep edilen bilgi paylaşımı grupları ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık yoktur. Genel olarak t testi anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığı içinde p iki yönlü anlamlılık değeri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Talep edilen bilgi paylaşımı değişkenine göre yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$)

4. Sonuç

İç denetimin etkinliğini arttırmada yeminli mali müşavirlerin rolünü belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada araştırmanın kurgulan kuramsal modeline yönelik yedi adet hipotez geliştirilmiştir. Bu hipotezlere betimsel ve çıkarımsal istatistik uygulanmıştır. Betimsel analiz bulgularında yeminli mali müşavirlerin rollerinin yüksek eğiliminde olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra yeminli mali müşavirlerin iç denetim etkinliğini arttırmadaki rollerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerlerine bakıldığında rollerinin düşük eğiliminde olduğu ve her iki standart sapma değerlerinde de verilen cevapların homojen olduğu görülmüştür. Buna göre yeminli mali müşavirlerin iç denetim etkinliğini arttırmadaki rollerinin olmadığı ya da azalma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu sonuç çıkarımsal istatistikler ile de bulgunun destekleniyor olmasını gerektirmiştir.

Yeminli mali müşavirlerin rollerinin iç denetim etkinliğini arttırmada anlamlı bir etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri ortalamaları arasında korelasyonel ilişki katsayısına ve anlamlılığına bakılmıştır. Her iki faktörün ilişkisinin orta seviyede olduğu ve negatif yönde bir ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. İlişkinin bulunmasının

ardından regresyon analizine geçilmiştir. Regresyon modelinde F testi anlamlı çıkmıştır. Bu sayede model yorumuna geçilmiştir. Determinasyon katsayısına bakıldığında iç denetim etkinliğini artırmada yeminli mali müşavir rolünün yalnızca yüzde onluk bir kısmında yeminli mali müşavirlerin açıklama etkisi olduğu görülmüştür. Standardize beta katsayısı yorumlandığında ise negatif ve %40'lık bir ters etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çıkarımsal istatistik bulguları da incelendiğinde yeminli mali müşavirlerin iç denetim etkinliğini artırmadaki rollerinin olmadığı yönündeki betimsel istatistik bulgu ve sonuçları bu sayede desteklenmiştir.

Araştırmada, yeminli mali müşavirlerin rolleri ile iç denetim etkinliği artırma rolleri F ve t testleri ile karşılaştırılmıştır. Yaş, eğitim durumu, çalışma süresi, bilgi talebi, talep edilen bilgi paylaşımı demografik değişkenlerinin hiçbirinde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Aritmetik ortalamalar incelendiğinde iç denetim etkinliğinde genel olarak ortalama değer düşük çıkmıştır. Bu da yeminli mali müşavirlerin iç denetim etkinliğini artırmada herhangi bir rollerinin olmadığını göstermiştir.

YMM ile yapılan görüşmeler sonucunda;

YMM'in işletmelerin denetiminde vergi ve KDV konularında daha belirleyici rol oynadığı ortaya konmuştur. Kimi YMM aslında iç denetimi sağlamada etkin olduklarını fakat işletmelerin bilgi paylaşım konusunda çekimser davrandıklarını, kanundaki yasal zorunluluklar sebebiyle YMM'e başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan daha çok işletmelere vergi konusunda danışmanlık hizmeti verdiklerini, işletmelerin vergi ceza sayılarını azaltmalarında ve mükelleflerin doğru beyanda bulunmalarını sağlamada rol oynadıklarını ifade etmişlerdir.

İşletmelerin YMM'den sağladıkları raporlarda sonuç odaklı yaklaşıtlarını, prosedüre uygun bir şekilde faaliyetlerini yürütüp yürütmediklerini kontrol amacıyla yaklaşımda bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu bakımdan muhasebe sistemlerinin gelişmesinde etkilerinin yüksek olduğu ortaya konmuştur. İşletmelerin mali tablolarındaki bilgilerinin doğru, açık ve eksiksiz bir şekilde yansıtmasında etkili olduklarını, bilgi kullanıcılarına şeffaf bilgi sunduklarını ve finansal raporlama kalitesini arttırdıklarını ifade etmişlerdir.

YMM'ler kayıt dışı faaliyetlerin saptanmasında ve hata ve yolsuzlukları önlemede etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bakımdan işletmelerin veya mükelleflerinin itibarı ve güvenilirliklerini arttırmada belirleyici bir rol oynadıklarını ve kurumun stratejisini etkileyebilecek potansiyel olayları belirlemede etkili olduklarını ifade etmişlerdir.

YMM'ler işletmelerin finans ve bütçe konusu hakkında etkili olmadıklarını, bütçe hedeflerini tutturma, sermaye birikimlerine katkı sağlama, optimum nakit düzeyini belirleme gibi mali finans işlerde etkili olmadıklarını ifade etmişlerdir. İşletmelerin finansal boyutunda daha çok ayrı bir finans uzmanlarının olduklarını ifade eden YMM'ler olmuştur. İşletmelerin maliyetlerin ve iş yüklerinin azalmasında etkili olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan Bütçe ve finans hususunda YMM'lerin etkili olmadığı da ortaya konmuştur.

YMM'ler, işletmelerin denetimi kendi içlerinden bir denetçiye verdiklerini, sahip oldukları denetçilerinin kendi sektör alanını daha iyi tanıdıklarını, işletmelerin denetçilerinin uzun süre bir işletmeyi denetlemelerinin o işletmenin muhasebe süreçlerini iyice tanımasına ve denetim kalitesinin artmasına neden olduklarını, işletmelerin düşünce yapılarının bu şekilde olduğunu ifade etmişlerdir. Yakınlık ve güven tehditleri gibi bağımsızlığı zedeleyebilecek olumsuzlukları önlemek için YMM'den ziyade işletmelerin kendi içlerinde bir denetimin olmasını daha uygun bulduklarını belirtmişlerdir.

İşletmeler veya mükellefler istediği sürece onların faaliyetlerinde etkin olabileceklerini, faaliyetlerini iyileştirebileceklerini ifade etmişlerdir. İç denetim hususunda bu bakımdan belirleyici rol oynamaları işletmelerin kendileri ile bilgi paylaşımı konusundaki esnekliğine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. İşletmelerin YMM'den iç kontrolün sağlanmasına yönelik bilgi taleplerinin % 40'ı geçmediğini ifade edenler olmuştur, bazı YMM ise bu oranın %20'den bile daha az olduğunu ifade etmişlerdir.

Kaynakça

Aksoy, Mehmet. Kamuda İç Kontrol ve İç Denetim, Ankara, Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayınları, 2008.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 2010.

- Büyüköztürk, Ş. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara, PegemA Yayıncılık, 2005.
- Çankaya F., Dinç, E. ve Kara, M. (2012). “İç Denetimin Başarısını Etkileyen Denetim Türleri: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerinde Bir Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 39, s. 47-67.
- Çetinoğlu, T. (2015). “Dünya’da ve Türkiye’de Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği: Sorumlulukları, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, no: 45, s. 73-85.
- Kalaycı, Ş., Albayrak, A. S., Eroğlu, A., Küçüksille, E., Ak, B., Karaatlı, M., et al. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2010.
- Karasar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000.
- Kızılboğa, R. ve Özşahin, F. (2013). “Etkin Bir İç Kontrol Sisteminin İç Denetim Faaliyetine ve İç Denetçilere Katkısı”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt: 6, sayı: 2.
- Mert, V. (2014). “Türkiye’de Bağımsız Denetimin Tasdik Denetimi ile Karşılaştırılması”. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Savcuk, O. (2007). “Internal Audit Efficiency Evaluation Principles”, Journal of Business Economics and Management, vol: VIII, no: 4, s. 275–284.
- Sevim, Ş. ve Eliuz, A. (2007). “Denetim Komitelerinin İç Denetimin Etkinliği Üzerindeki Roller ve Imkb’de Bir Araştırma”, MUFAD Journal, sayı: 36, Ekim, s. 60-70.
- Tuan, K. (2015). “İç Denetçi ve Bağımsız Denetçi Arasındaki Koordinasyon ve İşbirliğinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, yıl: 3, sayı: 18, s. 319-329.
- Wimoonard, T. (2015). “Strategic Internal Audit Excellence and Organizational Survival: A Conceptual Model”, Proceedings of the Academy of Accounting and Financial Studies, vol: 20, no: 2, s. 185-201
- Özdamar, K. SPSS ile Biyoistatistik, Ankara, Nisan Kitabevi, 2015.

Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri: Eskişehir’de Bir Araştırma*

Hande AYOĞUL**
Avni Barış BARAZ***

ÖZ

Günümüz bilgi çağı örgütlerinde, insan gücü ile makine gücüne dayalı üretim yerini bilgiye dayalı güce bırakmıştır. Bu bağlamda nitelikli entelektüel sermaye birikiminin sağlayacağı rekabet avantajı ile istihdamda cinsiyete dayalı ayrımcılığın giderek etkisini yitirmesi kadınların istihdam oranlarını arttırırken kadın yönetici oranlarında aynı olumlu etkiyi yaratmamıştır. Kadınların yönetici pozisyonlarına yükselememelerinin sebepleri çeşitli örgütsel, toplumsal ve bireysel kariyer engelleri ile açıklansa da konuya ilişkin etkili bir çözüm önerisi getirilmediği için aşılabilen kariyer engelleri ile düşük kadın yönetici oranları güncelliğini koruyan bir problem alanı olmaya devam etmektedir.

Diğer taraftan çalışma yaşamında kadınların karşılaştığı cinsiyete dayalı engellerin temeli topluma, toplumun sahip olduğu kültürel değerlere ve bu toplumdaki geleneksel, bu kültürle yetiştirilen bireylerin zihniyetine dayanmaktadır. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında sorun toplumsallığın bireylerde davranışa dönüşmesidir. Bu zihniyete karşı farkındalık oluşturmak araştırmanın birincil önemidir. Araştırmada ilk olarak kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları kariyer engelleri teorik çerçevede ele alınmıştır. Araştırmanın uygulama bölümünde Eskişehir ilinde kamu sektöründe faaliyet gösteren bir eğitim kurumunda görev yapmakta olan toplamda 200 erkek ve kadın yönetici ile çalışan üzerinde yapılan anket çalışmasında elde edilen verilerin istatistiksel analiz sonuçları değerlendirilmiştir. Anket uygulamasıyla elde edilen verilerin analizi SPSS 22.0 programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler; t-testi, ANOVA testi ve Sidak Çoklu Karşılaştırma testi uygulanmıştır. Araştırma ölçeğine ait Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,94 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, ölçeğin oldukça güvenilir olduğunun göstergesidir. Ölçek geçerliliğinin test edilmesi amacıyla da faktör analizi uygulanmıştır.

Sonuç olarak, kadın katılımcılar toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarını içselleştirerek geleneksel bir tutum sergilerken bu konuda erkeklerin daha eşitlikçi bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Ancak erkeklerin de bu eşitlikçi tutumlarının yönetim kademelerine çıktıkça gelenekselleştiği görülmüştür. Ölçek boyutlarının tümüyle cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Kadın çalışanların, kadın yöneticilere yönelik tutum düzeylerinin olumsuz yönde olduğu tespit edilmiştir. Kadın yöneticilerin ise erkek egemen üst yönetim kademelerinde dışlanmamak adına erkeksi davranışları benimsedikleri ve kadınsı davranışlara karşı olumsuz tutum sergiledikleri görülmüştür. Kadınların aile içi sorumluluklarından ve erkek egemen karar alma mekanizmalarından ötürü üst düzey yönetim kademelerine mesafeli durdukları ancak eğitim düzeyleri ve statüleri yükseldikçe kariyer gelişimlerine yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim düzeyi düşük, bekar erkek çalışanların kadınların kariyer gelişimlerine karşı oluşturdukları olumsuz stereotipler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Kadın Yöneticiler, Kariyer Engelleri

Career Obstacles of Working Women: A Research in Eskişehir

ABSTRACT

In modern day information era organizations, manpower and machine-based production relinquished their place to power an agent is based on knowledge. In this regard, the competitive advantage provided by qualified intellectual capital accumulation and the gradual fading of influence of gender discrimination on employment did not create the same favourable impact on women’s managerial ratios whereas it increased the rate of employment for women. Despite the fact that women can not be promoted to managerial positions due to various organizational, social and individual career obstacles, surmountable career impediments and low female managerial ratios still remain an area of difficulty that maintains to be relevant to cope with since there has been no effective solutions to the issue.

On the other hand, gender-based obstacles faced by women in work life are based on society and on the cultural values it is endowed with and the mentality of the individuals who are raised by the culture arising from this society. Once the issue is approached in this manner, the problem reveals the fact that collectivism turns into demeanor on individuals. To create awareness of this mentality is the primary concern of research. In the research, initially, career obstacles women face in work life are discussed in a theoretical framework. The results of the statistical analysis of the data obtained in the questionnaire survey conducted on 200 male and female managers working in an educational institution operating in the public sector in Eskişehir province were evaluated in the implementation part of the study. Analysis of the data obtained by the questionnaire implementation was executed through the SPSS 22.0 program. T-test, ANOVA test and Sidak Multiple Comparison test were

* Bu çalışma, Prof. Dr. Avni Barış BARAZ danışmanlığında Hande Ayoğul tarafından Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı bünyesinde hazırlanan “Kamu Sektöründe Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri: Eskişehir’de Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Araştırmacı/Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-4724-5091, handeayogul@anadolu.edu.tr

*** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-2577-4542, bbaraz@anadolu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 22.03.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 22.04.2020

applied to the obtained data. The Cronbach's Alpha reliability coefficient for the study scale was determined as 0,94. This is an indication that your scale is quite reliable. In order to test the validity of the scale, factor analysis was applied as well.

As a result, it was ascertained that whereas female participants exhibited traditional attitudes by internalizing their perceptions related to gender roles, males demonstrated a more equalitarian attitude in this regard. Nevertheless, it has been observed that men's equalitarian attitudes have become more traditional as they promote to administrative levels. Significant variations were obtained between whole scale dimensions and gender variables. It has been determined that female employees' attitude towards female managers are in an adverse tendency. Female managers, on the other hand, have adopted masculine behavior and negative attitudes towards feminine behaviors in order not to be displaced in male dominant top management levels. It has been observed that women remain aloof to top management levels due to their intrafamilial responsibilities and male dominant decision-making mechanisms, however their attitudes toward career development are positive as their level of education and status increase. In addition, negative stereotypes of low-educated, single male employees against career development of women have been identified.

Keywords: Women Employment, Women Managers, Career Obstacles

1. Giriş

Kadınlar, ilkel toplumlarda anaerkil yapı ile birlikte toplumda önemli ve üstün; aile içerisinde ise güçlü ve değerli anne figürü iken, tarım devrimi ile birlikte sahip oldukları bu statüyü üretim sürecinde erkeklerin baskın bir şekilde güçlü kesimi temsil etmeleri ile kısmen yitirmeye başlamışlardır. Kentleşme, sanayileşme son olarak küreselleşme gibi gelişmeler kadınların toplumsal yaşamda, çalışma yaşamında ve aile yaşamında verdikleri mücadeleyi kolaylaştırmanın aksine daha da zorlaştırmıştır. Bu cinsiyete dayalı mücadelede; kadınların yaradılışlarında zekâ, yetenek veya beceri düzeyleri erkeklerinkinden farklı değilken sahip oldukları tek fark biyolojik cinsiyetleridir. Ancak cinsiyet yalnızca biyolojik özellikleri ifade etmez kişi doğduğu andan itibaren cinsiyetine göre toplum içerisinde kategorize edilmeye başlar. Toplumda var olan bu cinsiyet temelli ideolojik ve kültürel değerlerin şekillendirdiği beklenen davranış kalıpları ise toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, kültürel ve sosyal yapıların belirlediği rollere karşılık gelmektedir. Bu roller toplum içerisindeki sorumluluklarımızı, davranış kalıplarımızı, paylaşım düzenimizi, kaynaklara ve ayrıcalıklara erişimimizi de doğrudan belirlemektedir. Bu cinsiyet temelli ayrımcılık, kadınları erkeklerin gerisinde bırakarak ikinci plana itmiş ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin temelini oluşturmuştur.

Toplumlar tarih boyunca birçok hiyerarşik yapı oluşturmuşlardır. İnsanlar ırklarına, dinlerine, maddi ve sosyal yapılarına göre sürekli bir hiyerarşik yapı içerisinde konumlandırılmışlardır. Tüm bu hiyerarşik yapı içerisinde hepsinden önemli bir yere sahip ve her toplumda geçerli olan ise cinsiyet hiyerarşisidir. Tarih boyunca her toplumda kişi erkek veya kadın olarak ayrılmıştır. Günümüz toplumu; erkek egemen anlayışın yerine yavaşta olsa kadınların her alanda seslerini duyurmaya başladığı, kadın haklarının hiç olmadığı kadar tartışıldığı ve savunulduğu, kadınların ön plana çıkıp başarılarıyla kendilerinden söz ettirdikleri ve cinsiyet temelli birçok olumlu gelişmenin yaşandığı bir dönemin başlangıcına şahit olmaktadır. Artık toplumlar lider kadınların başarı hikayelerini dinlemektedir. "1960'ta Sri Lankalı Sirimavo Bandaranaike, dünyanın ilk kadın başbakanı oldu. O günden sonra İndira Gandhi, Golda Meir, Isabelita Peron, Margaret Thatcher, Benazir Bhutto ve Cora Aquina kendi ülkelerinde başkan mevkiine dek yükseldiler. Onların tayinleri daha kapsamlı trendleri sembolize etmektedir: Genelde erkeklerle bağdaştırılan alanlarda daha fazla kadın liderin ortaya çıkışı. İlerlemeler her ne kadar bir asır sürse de -iki dünya savaşı, kadınların rolünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur- bu gelişmenin kaynağı tarihin derinliklerinde yatmaktadır (Adair, 2005; 279)". Değişen toplum yapısı ile birlikte modernleşme, kadınları özgür kılmakta ve potansiyellerini ortaya çıkarmaktadır. Kadınların sahip oldukları söz konusu bu potansiyel özellikle son yıllarda çalışma yaşamında yapılan birçok çalışmanın da odak noktası olmuş ve araştırmaya değer bir alan olarak görülmeye başlamıştır. Özellikle üst düzey yönetici pozisyonlarında kadın yöneticilere sahip şirketlerin karlılık oranlarının diğer şirketlere kıyasla daha yüksek olduğu ve karar mekanizmalarında kadınların bilişsel, duygusal ve kültürel zekâlarının şirketlere rekabet avantajı sağladığı yönleri araştırmalara konu olmaktadır.

Adler'in 19 yıl süren (1980-1998), Fortune 500 şirketlerinin arasından 215 şirket hakkında veri toplayarak yürüttüğü kapsamlı araştırmasında kadın çalışanları üst yönetim pozisyonlarına terfi ettirmek ile şirketlerin karlılıkları arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Söz konusu araştırma 215 şirket arasından kadın yönetici sayısı fazla olan 25 şirketin diğer şirketlere oranla karlılık oranının üç kategori (gelir, malvarlığı ve özsermaye) baz alınarak ölçüldüğünde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Adler, 2001). Geçmişte fiziksel güce sahip olmak erkek işgücüne üstünlük sağlarken günümüz değişim, yetenek, yaratıcılık ve performans çağında bilgidan gelen güce sahip olmanın önemini vurgulayan ve insana yatırım

felsefesini benimseyen şirketlerin değerini belirleyen fikri sermayede yalnızca erkekler değil kadınlarda yer almaktadır. İnsana yatırım yapan şirketler ve değişen yeni dünya kadınlara cinsiyet temelli eşitsizliklerin, önyargıların olmadığı kalıpların yıkıldığı profesyonel bir iş hayatı ve başarılı bir kariyer vaat etmektedir. Ancak küresel çapta tüm bu olumlu değişimler, gelişmeler ve kadınlara başarıyı, profesyonelliği ve ayrımcılığın olmadığı bir kariyer vaat eden modern anlayışın yalnızca teoride mümkün olduğu, uygulamada ise düşük kadın istihdamı ve yetersiz seviyede kadın yönetici oranlarının konuşulduğu bu yeni dünyayı ülkemiz dahilinde değerlendirmek ve sorgulamak gerekmektedir. Virginia Woolf, “Bir kadını doktor, avukat, devlet memuru olmaktan alıkoyacak hiçbir şey olmadığı, tüm yolların açık olduğu zamanlarda bile, onun önüne çıkan pek çok engel ve hayalet olduğuna inanıyorum.” diyerek kadınların kariyerlerinde yükselmelerini engelleyen ve bir an önce kaldırılması gereken engellerden bahsetmektedir (Adair, 2005; 279). Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranı ve genel istihdam içindeki oranları sosyal, ekonomik, kültürel vb. nedenlerle gerek küresel gerekse AB ölçeğine göre çok düşüktür. Bu bağlamda eksik istihdam sorunu hem Türkiye hem de diğer ülkeler için üretim, yatırım, tasarruf, tüketim, milli gelir gibi ekonomik göstergeler düşünüldüğünde en ciddi sorunlardan birini oluşturmaktadır. Küresel ölçekte yapılan araştırmaların bulguları ve toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından dünyanın en kötü durumdaki ülkelerden biri olduğunu göstermektedir (Hacıoğlu ve Hobikoğlu, 2012; 126).

Araştırmanın temel problemi, kadınların kamu sektöründe erkeklere kıyasla düşük istihdam oranlarına ve yavaş kariyer gelişmelerine sebep olan kariyer engelleri nelerdir sorusu olmuştur. Söz konusu araştırma, erkek egemen çalışma yaşamında kadın çalışanların üst yönetim pozisyonlarına yükselmek için verdikleri mücadeleye odaklanmaktadır. Araştırmada kamu sektörünün problemlili bir alan olduğu varsayılmıştır. Bu varsayım kamu sektöründe %7 ile %9 oranında değişen kadın yönetici oranlarına dayanmaktadır. TÜİK 2014 verilerinde, Türkiye kamu sektöründeki kadın yönetici oranı %9,4 olarak belirtilmektedir (TÜİK, 2015). Prof. Dr. Yıldız Ecevit, ülkemizde kamu sektöründe karar alma mekanizmalarında görev alan kadınların oranı %7 iken özel sektörde bu oranın %31 olduğunu ifade etmektedir (Ecevit, 2013). Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda problem seçimi ve sektör tercihi bu alanın araştırmaya uygun bir konu olduğunu ve araştırmanın önemini göstermektedir. Araştırmanın amacı, kamu sektöründe kadın çalışanların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen kariyer engellerini boyutlarıyla tespit etmek ve açıklamaktır. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları kariyer engelleri açıklanmıştır. Devamında kadın çalışanlar ve üst düzey kadın yöneticiler Dünya’da, Türkiye’de ve Türkiye kamu sektöründe olmak üzere üç farklı perspektiften ele alınmıştır. Çalışmanın yöntem bölümünde kamu sektöründe kadın çalışanların yönetim pozisyonlarına yükselmeye karşılaştıkları kariyer engellerinin varlığını tespit etmek üzere Eskişehir ilinde kamu sektöründe faaliyet gösteren bir eğitim kurumunda çalışan 200 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Kariyer engellerini tespit etmek üzere Terborg vd. tarafından geliştirilen “Women As Manager Scale (WAMS)” ve Moore vd. tarafından geliştirilen “Stereotype Beliefs About Women Managers Scale (SBWMS)” ölçekleri uyarlanarak kullanılmıştır. Son olarak araştırmanın tartışma ve sonuç bölümlerinde ise anket çalışması sonucu elde edilen bulgular değerlendirilerek kamu sektöründe çalışan kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselmemelerine sebep olan kariyer engelleri araştırmanın sınırlılıkları dahilinde tespit edilmiştir. Araştırmanın Eskişehir ilinde gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Eskişehir, 2015 yılında Türkiye çapında gerçekleştirilen, “Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi” ne göre 81 il içerisinde 3. sırada yer almaktadır (TEPAV, 2016). Buna göre Eskişehir, kadın ile erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliğinin en az yaşandığı illerden bir tanesidir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kadın Çalışanların Çalışma Yaşamında Karşılaştığı Kariyer Engelleri

Çalışma yaşamında cinsiyet ayrımının en önemli göstergesi, işlerin kadın-ışi ve erkek-ışi olarak ayrılmasıdır. Bu olguya; yönlendirici uygulamaların, geleneksel değer yargılarının ve kadınların tercihlerinin sebep olduğu görülmektedir (Çiçek, 2000: 14-15). Çalışma yaşamında ayrımcılık uygulamalarına maruz kalan kadınlar, genellikle, işyerlerinde hiyerarşinin alt sıralarında yoğunlaşmakta, az beceri ve sorumluluk isteyen işlere tayin edilmekte, yükselmekte zorluk çekmekte ve düşük ücret almaktadırlar (Ecevit, 1998;

267-284). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), "Çalışma Yaşamında Kadınlar Yüzüncü Yıl Girişimi" paneli kapsamında hazırlanan rapora göre dünyanın bazı bölgelerinde gerçekleşen kısmi kazanımlara rağmen kadınlar çalışma yaşamında halen eşit haklara sahip olamamaktadırlar (ILO, 2014).

Kadınların iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar; kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü ve beceri isteyen işlere hazırlayıcı eğitim alamamaları, bazı iş ve mesleklere kadınların uygun görülmemesi, işe almada ve iş yerinde yapılan ayrımcı uygulamalar, ücretlerde yapılan ayrımcı uygulamalar, evlenme ve çocuk doğurma hallerinde işten çıkarma, krizlerde ve ekonomik gerileme durumlarında özellikle evli kadınların erkeklerden daha önce işten çıkarılması, kadınların koruyucu mevzuattan dolayı bazı işlere girmelerinin engellenmesi, sendikalarda kadın ve erkek üyeler arasında fark gözetilmesi, yönetim kadrolarında kadınların çok az temsil edilmesi öncelikli olarak yer almaktadır (Dalkıranoglu, 2006; 42). Kadınların aile yaşamında karşılaştıkları sorunlar ise; iş-aile çatışması, ev işleri ve çocuk bakım sorunudur (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009; 69-99).

Kadınların eğitim düzeyi, uzun vadede bir ülkenin refah düzeyine dair en önemli göstergedir. Bu göstergenin yanında eğitim sisteminde cinsiyet ayrımcılığı da bir diğer önemli göstergedir. Günümüzde hala kadınlar ve kız çocukları, eğitim olanaklarından erkeklere oranla daha az yararlanmakta, eğitim haklarından yoksun bırakılmaktadırlar. Kadınların diğer haklarından yoksun kalmalarının temelinde yatan başlıca problem nitelikli ve ulaşılabilir eğitim hakkına erişimde karşılaştıkları engellerdir (Kocacık ve Gökkyaya, 2005; 207). Bunun yanı sıra kadınların iş bulma ve terfide yaşadıkları zorluklar; kadınlara atfedilen annelik, eş ve ev hanımı rolleri iş bulma sürecinde içerisinde bulunulan toplumun önyargılarını yansıtan örgüt yapılarında kadınları ikinci planda bırakmasından ve ev işleri, çocuk bakımı gibi diğer sorumluluklarına zaman ayırabileceği, uzun çalışma saatlerinin ve fazla iş yükünün olmadığı belli başlı mesleklerin uygun görülmesinden kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2007; 48). Bir diğer sorun ataerkil toplumun erkeği evin reisi olarak addetmesi ve kadını erkeğe ekonomik olarak bağımlı kılması; aile içerisinde erkeğin gelirin esas alınarak kadının kazancının ek gelir olarak görülmesine sebep olmaktadır (Karaca, 2007; 23). Bu durum çalışma yaşamına da yansımaktadır. Ayrıca aile içerisindeki sorumlulukları, geçim sıkıntısı ve çocuk bakımı gibi ihtiyaçları için ek gelir elde etmek isteyen kadınlar mecburen zaman ve imkan kısıtlarından ve kaynaklara erişimde uğradıkları ayrımcılıklardan dolayı kayıt dışı ekonomiye yönelerek her türlü sosyal güvenlik sisteminden de mahrum kalmaktadırlar (Kocacık ve Gökkyaya, 2005; 212). Ataerkil yapı sendikal hareketlerde de hissedilmekte, erkek egemen anlayış kadınların örgütlenmesini, temsil edilmelerini göz ardı etmekte ve sorunlarının çözümlenmesini engellemektedir. Kadınların iş yaşamında karşılaştıkları önemli bir diğer sorun ise işyerinde yaşanan cinsel tacizdir. Cinsel taciz diğer taciz türlerinden farklı olarak kadınların çalışma haklarını ve ekonomik özgürlüklerini engellemekte ve onları başkalarına bağımlı kılmaktadır. Çalışma yaşamlarında kadınlara yapılan bu cinsiyet ayrımcılığı kadınlar üzerinde toplumsal, ekonomik ve sosyal yönden yıkıcı etkilere sahiptir (Kirel, 2008). Son olarak cam tavan sendromu, Wirth'in tanımıyla, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmelerini engelleyen tutumsal ve örgütsel önyargılar tarafından yaratılan yapay, görünmez engellerdir (Wirth, 2001; 1). Bu engeller bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörlerden kaynaklanmaktadır (Dreher, 2003; 542).

Bireysel faktörlerden kaynaklanan cam tavan engellerine bakıldığında ilk olarak çoklu rol üstlenme; kadınların anne, eş ve çalışan rollerini eş zamanlı sürdürme çabaları çoğu zaman kariyer gelişimlerini ve üst düzey pozisyonlara yükselmelerini olumsuz etkilemektedir. İkincisi ise kadınların kişisel tercih ve algıdır. Kadınların kendi kendilerine koydukları bu engeller; cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, toplumsal değerleri sorgulamadan içselleştirmek, kadınlara karşı olan negatif önyargıları kabul etmek, iş-aile çatışması ve suçluluk duygusu ile başa çıkamamak, özgüven eksikliği, kararsızlık, ne istediğini bilememek, kendini geliştirme, koşullarını değiştirme isteği, inancı veya imkanı olmamak, sistemin değiştirilemeyeceğine duyulan inanç, sistemi destekleme zorunluluğu hissetmek, kariyerde yükselmeyi tercih etmemek/kariyer yönelimli olmamak, kariyerde yükselmenin gerekliliklerini ve sorumluluklarını göze alamamak şeklinde sıralanabilir (Aycan, 2004; 119-120). Örgütsel faktörlerden kaynaklanan cam tavan engellerine bakıldığında; erkek egemen örgüt kültürü ve politikaları, üst düzey yönetici pozisyonlarında kadın yönetici sayısının az oluşundan dolayı kadınların mentor eksikliği yaşamaları (Özkalp vd., 2006; 59), fırsat eşitliğinin olmayışı ve erkekler tarafından oluşturulan informal iletişim ağlarına katılmama, erkek yöneticiler tarafından konulan engeller ise kadınlara yönelik önyargıları, kadınlarla iletişim kurmakta zorlanmaları ve gücü ellerinde tutma istekleri ile ilgilidir. Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller ise, literatürde 'kraliçe arı sendromu'

olarak adlandırılan, kadın yöneticilerin yönetim kademelerinde tek kadın olma hırsı ile hemcinslerini desteklememeleri, görmezden gelmeleri ve erkek yöneticilerin kadın çalışanlara karşı davranış biçimlerini benimseyerek onlardanmış gibi davranmaları olarak açıklanabilir. Kadınlar kendilerini referans alma yanılığısına da düşerek, ben yönetim kademesine yardım almadan geldim tek başıma nasıl başarılı olduysam çok çalışarak tüm kadınlar başarılı olabilir, düşüncesiyle hemcinslerini desteklememektedirler (Aycan, 2004).

Son olarak iş hayatında kadın algısında kadınlar; duygusal, sınırlı beceri ve yeteneklere sahip, yöneticilerin sahip olması gereken vasıfları taşımayan, her şeyden önce anne ve ev hanımı, mesleklerini ikinci planda tutan çalışanlar olarak değerlendirilirken erkekler ise rekabetçi, güçlü, önceliği kariyerine veren, liderlik vasıflarına sahip, yetenekli çalışanlar olarak değerlendirilmektedir. Kadınların kariyerlerindeki başarılar tesadüf ve şans olarak nitelendirilirken, erkeklerin başarıları ise yetenekleri ve zekalarıyla takdir edilmektedir (Dreher, 2003; 542). Toplumsal faktörlerden kaynaklanan engellerden ilki ise mesleki ayrımdır. Davranış biçimi olarak, erkek, hırçın, bağımsız, kendine güvenen, aktif, mantıklı, egemen, güçlü, kadın ise; bağımlı, yumuşak, itaatkâr, duygusal, pasif, mantıksız, nazik kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir (Fiske, 1997; 203). Cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünde kadınlar erkeklerle aynı mesleki bilgi, nitelik ve yeteneklere sahip olsalar dahi aynı statüde, eşit şekilde ücret ve haklara sahip olamamaktadırlar. Son olarak kadınların, yönetici pozisyonlarına yükselmelerinin önündeki aşılması en zor engellerden biri ise stereotipler yani cinsiyetle bağdaştırılan kalıplaşmış önyargılardır (Franzoi, 1996). Toplumsal değer yargıları ve normlar kadınları annelik, ev hanımlığı ve eş rollerine uygun görmekte toplum içerisinde çalışan kadın rolü diğer rollere kıyasla yeterince benimsenmemektedir. Kadınların duygusal, zayıf karakterli oldukları ve yöneticilik vasıfları taşımadıklarına dair toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargılar yıllardır devam etmekte ve kadınlar bu şekilde toplum içerisinde kategorileştirilmektedir.

2.2. Türkiye’de ve Dünya’da Çalışma Yaşamında Kadın İstihdamı

Türkiye’de kadınlar, çalışma yaşamında kadınlara yönelik ayrımcılıktan önce yaşam hakları için mücadele vermektedir. “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)” kapsamında, 2016 yılı “İnsani Gelişme Raporu” yayınlanmıştır. Rapora göre, cinsiyet eşitsizliği baz alınarak hesaplanan “Cinsiyete Dayalı İnsani Gelişme Endeksi”nde Türkiye orta-düşük insani seviyesinde kalarak Ortadoğu ülkeleriyle aynı grupta yer almaktadır. Endeks insani gelişmenin temel boyutları olarak; kadına yönelik toplumsal cinsiyet engellerini ortaya koymakta ve kadının güçlenmesini vurgulamaktadır. “İnsanlığın yarısı insani gelişmeden yararlanamıyorsa bu gelişme evrensel değildir” (UNDP, 2017). Çalışma yaşamına bakıldığında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 2016 “Türkiye Ekonomik İnceleme Raporu” na göre, Türkiye’de istihdam oranları kadınlarda %30,5 iken bu oran erkeklerde %69,8 olarak belirtilmiştir. OECD ülkelerinde kadın istihdam oranı ortalaması %66 iken Türkiye’de bu oran %50’dir (OECD, 2016).

Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından, Egon Zehnder International Türkiye ofisinin stratejik desteğiyle yürütülen, Bağımsız Kadın Direktörler Projesi kapsamında yayımlanan, “Türkiye’de Halka Açık Şirketlerde Kadın Direktörler 2015” raporu Borsa İstanbul’da işlem gören 417 şirketi kapsıyor. Söz konusu 417 şirketin 178’inin (%42,7) yönetim kurulu tamamen erkeklerden oluşuyor; diğer 239 şirketin (%57,3) yönetim kurulunda, 143’ünde 1, 64’ünde 2, 26’sında 3, 4’ünde 4 ve 2 tanesinde 5 kadın direktör bulunuyor. Araştırmada, şirketlerin yönetim kurullarında toplamda 2916 direktörün bulunduğu bunların 2541’i (%87,1) erkek iken yalnızca 375’i yani %12,9 oranında kadın direktör bulunduğu belirtilmektedir. 375’in içerisinde 219’u icracı olmayan, 83’ü bağımsız ve 73’ü icracı olarak görev yapan kadınlar bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan 417 şirket içerisinde 26’sının yani %6,2’sinin yönetim kurulu başkanının kadın olduğu belirtilmektedir. Yalnızca 13 şirkette kadın CEO görev yapmakta, bu rakam söz konusu şirketler içerisinde yalnızca %3,1’lik bir oran oluşturmaktadır (Sabancı Üniversitesi, 2015).

Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) tarafından 2015’te yayımlanan “İş Hayatında ve Yönetimde Kadın Raporu” na göre son 20 yılda kaydedilen gelişmelere rağmen, kadınların şirketlerde yönetim kademelerine ulaşmalarını engelleyen “cam tavan” varlığını koruyor. Rapora göre Türkiye’nin, toplam kadın yönetici oranında da (kamu ve özel sektörde her düzeydeki kadın yönetici) gerilerde bulunduğu; %12,2’lik bir oranla 108 ülke arasında 95. sırada diğer bir ifadeyle sondan 13’üncü ülke olduğu belirtilmektedir. Eğer

önlem alınmazsa rapora göre yönetim kademelerinde kadın erkek eşitliğini sağlamak 100-200 yıl sürebilir (ILO, 2015).

Devlet Personel Başkanlığı, 2017 yılı “Kamu Personeli İstatistikleri” ne bakıldığında kamu sektöründe çalışan kadın sayısı 1.165.481’dir, bu rakam ile %37,01’lik bir oran oluşturmaktadır. Buna karşılık kamu sektöründe çalışan erkek sayısı 1.983.696 ile %62,99’luk bir oran oluşturmaktadır (Devlet Personel Başkanlığı, 2017). Devlet Personel Başkanlığı’nın 2008-2014 yılları arası üst düzey memur oranları cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, 2014 yılında kamu sektöründe 8.288 üst düzey memur içerisinde üst düzey kadın memur sayısı 663’tür, bu rakam oransal olarak %8’e karşılık gelmektedir. Üst düzey erkek memur sayısı ise 7.635 ile %92’lik bir oran oluşturmaktadır. %92’lik üst düzey erkek memur oranına karşılık; %8 ile üst düzey kadın memur oranı oldukça düşüktür (Devlet Personel Başkanlığı, 2015).

Kasım 2015 genel seçimlerinde, kadın milletvekili sayısı 81, Parlamento’da kadın temsil oranı %14,73 olarak gerçekleşmiş olup Bakanlar Kurulu’nda yalnızca 1 kadın bakan görev yapmaktadır. Bürokrasinin önemli alanlarından biri olan ve dünya genelinde erkeklerin egemenliğinde bulunan diplomatik görevlerde ise kadınların durumu şöyledir; Türk Dışişlerinde görev yapan 232 Büyükelçinin 37’si, 74 Başkonsolosun ise yalnızca 9’u kadındır. Ayrıca Türkiye’de üniversitelerde kadın rektör oranı yalnızca %9,7’dir. Bunun yanı sıra uzmanlık gerektiren mesleklerde çalışan kadın oranı oldukça yüksek düzeydedir. Üniversitelerde kadın öğretim görevlisi oranı %43,9, kadın profesör oranı %30,5, kadın doçent oranı %36,74 ve kadın yardımcı doçent oranı ise %41,4’tür. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2017).

“Inter-Parliamentary Union (IPU)” nın “Women in Politics: 2017” raporunda, dünya genelinde kadın devlet başkanı oranı %7,2 ve kadın hükümet başkanı oranı %5,7 olarak belirtilmektedir. Rapora göre mecliste kadın oranlarına bakıldığında, Türkiye 193 ülke arasından mecliste %14,9 kadın milletvekili (550 milletvekilinin 82’si kadın) oranıyla 132. sırada yer almaktadır (IPU, 2017).

Bir diğer araştırma ise şöyledir; 8.600’ün üzerinde yöneticinin katılımıyla global halkla ilişkiler şirketi Weber Shandwick tarafından, Fortune 500 şirketlerinde üst düzey yönetim pozisyonlarındaki kadın yönetici oranlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen “Gender Forward Pioneer (GFP) 2016” araştırmasının sonuçlarına göre Fortune Global 500 listesindeki tüm şirketlerde kadınların yalnızca %10,9’unun üst düzey yönetim pozisyonlarında görev aldıkları, bu orana karşılık erkeklerin %89,1’lik bir oranla üst düzey yönetim pozisyonlarında buldukları belirtilmektedir (Weber Shandwick, 2016).

Bağımsız denetim, vergi ve danışmanlık firması Grant Thornton’un her yıl 8 Mart Dünya Kadınlar Günü öncesinde yayınladığı “Kadın Yöneticiler” araştırmasının 36 ülkeden 5.520 katılımcıyla gerçekleştirilen 2016 yılı raporuna göre kadın yönetici oranları, global ortalama 2012’den 2016’ya %21’den %24’e 3 puanlık bir artış yaşarken, Türkiye ortalamasında aynı yıllar içerisinde %31’den %20’ye 11 puanlık bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre, global ortalama her üç şirketten birinin (%33’ünün) üst yönetiminde hiç kadın yöneticinin görev almadığı, Türkiye’den katılan şirketlerin ise %44’ünün üst yönetimlerinde hiç kadın yöneticinin görev almadığı belirtilmektedir. Türkiye, %20 kadın yönetici oranı ile 36 ülke arasında 27. sırada yer almıştır. Araştırmaya Türkiye’den 100 şirket katılmıştır. Araştırmada yer alan diğer sonuçlar ise şöyledir; G7 ülkelerinin (ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Almanya, Japonya, Kanada) tahmin edilenin aksine dünyanın birçok ülkesinden daha düşük kadın yönetici oranlarına sahip oldukları belirtilmektedir. Japonya, %7’lik kadın yönetici oranı ile sıralamanın sonunda en düşük orana sahip ülke olarak; kadın şansölye tarafından yönetilen Almanya ise %15 kadın yönetici oranı ile Japonya’dan sonra en düşük orana sahip ülke olarak yer almaktadır. Rusya, %45 kadın yönetici oranı ile 36 ülke arasında birinci olurken Baltık ve Doğu Avrupa bölge ülkeleri, en yüksek kadın yönetici oranlarıyla Rusya’ya yakın bölgeler olarak belirtilmiştir. Global ortalama, kadın yöneticilerin sayıca fazla olduğu sektörler ise %35’lik bir oranla hizmet sektörü, %31’lik bir oranla turizm sektörü ve %30’luk bir oranla eğitim ve sosyal hizmetler sektörleri olarak tespit edilmiştir. (Grant Thornton Turkey, 2016).

2.3. Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri ile İlgili Çalışmalar

Literatürde kadın çalışanların kariyer engellerini konu alan çalışmalara bakıldığında; kadın akademisyenlerin üniversite yönetimindeki eksik temsilleri üzerinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı algısına rastlanmazken; kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet temelli belirli zorluklar nedeniyle üst düzey

yönetim pozisyonlarına mesafeli durdukları belirlenmiştir. Araştırmada, kadın akademisyenlerin açıkça cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmadıkları ancak örtük bir ayrımcı politikanın varlığının hissedildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu durum kadınların toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarından dolayı özgürleşemedikleri ve akademik hayatın özellikle karar alma süreçlerinde erkek egemen yapısının devamlılığından ötürü kadınların yönetim kademelerinde belirli pozisyonlara sıkışıp daha üst pozisyonlara ilgisiz davranmalarına sebep olduğu belirtilmektedir. Araştırmaya katılan kadın yöneticilerde, kadınların ancak erkekleştiklerinde akademik yönetim pozisyonlarında başarılı olabildikleri görüşü hakimdir (Suğur ve Cangöz, 2016; 110-112). Türkiye’de kamu örgütlerinde çalışan kadınların çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar üzerine yapılan bir diğer araştırmada kadın çalışanların eğitim seviyeleri yüksek dahi olsa kariyerlerinde yükselirken cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıkları belirtilmiştir (Yılmaz vd., 2016; 111).

Yapılan araştırmalara göre genellikle kadınların çalışma yaşamına katılmalarının olumlu karşılandığı görülse de hala önemli oranda kadının çalışmasının eşi, babası, kardeşi gibi diğer aile üyeleri tarafından engellendiği gerçeğinin üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğu belirtilmektedir (Kuzgun ve Sevim, 2004; 17). Bir diğer araştırmaya göre, cam tavan sendromu ile ilgili kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselirken karşılaştıkları engeller; kadınların liderlik ve yöneticilik vasıflarının kısıtlı olması, aile içi sorumluluklarının fazla olması ve kraliçe arı sendromu olarak tespit edilmiştir (Örücü vd., 2007; 117).

İlkokul müdürleri ile gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcılar tarafından kadınların müdürlük makamına yükselirken karşılaştıkları engeller şu şekilde belirtilmiştir; toplumsal önyargılar, aile içi sorumluluklar, örgüt kültürü, cinsiyete yönelik kalıplaşmış yargılar ve cinsiyet ayrımcılığı. Kadın müdürlerin yarısı müdürlük makamına yükselirken üst yönetim tarafından konulan engellerin varlığından ve fırsat eşitliğinin olmadığından söz ederken erkek müdürlerin çoğu fırsat eşitliğinin olduğunu belirtmiştir ve üst yönetim engeli görüşüne katılmamıştır. Kadın müdürlerin çoğu cam tavan engelini aşmak için yüksek performans göstermeleri gerektiğini savunurken, erkek müdürler bu görüşe katılmamıştır. Ayrıca müdürlerin çoğu cam tavan engelini aşmada eğitim seviyesinin ve sosyal ilişkilerin önemli olduğunu düşünmektedir (Aksu vd., 2013; 157-158).

Yapılan diğer bir araştırmada; kadınların aile içi sorumluluklarından ötürü kariyerlerinde erkeklerin gerisinde kaldıkları, iş-aile-ben üçgeninde sıkışan kadınların hem çalışma yaşamına girişte hem de yönetici pozisyonlarına yükselirken kısıtlandıkları bunların yanı sıra sosyo-psikolojik olarak yıprandıkları belirtilmiştir. Kamu örgütlerindeki yöneticileri hem yönetici hem de çalışan açısından değerlendiren bu çalışmada elde edilen diğer bir sonuç erkek çalışanların kadın yöneticilere karşı olumsuz eğilim içinde oldukları, kadın yöneticiyle çalışmaktan memnuniyet duymadıkları tespit edilmiştir (Negiz ve Yemen, 2011; 213).

Son olarak başka bir araştırmanın sonuçlarında; Türkiye’de kadınların genelde sosyal hayat içerisinde ve sektörel anlamda akademik hayatta yetki ve karar verme mekanizmalarına yeterli ve anlamlı düzeyde katılım gösteremedikleri ifade edilmiştir. Bu sonucun temelinde ise bazı mesleklerde “kadın işi-erkek işi” ayrımının belirgin olması ve kadınların belirli mesleklerde ve pozisyonlarda yoğunlaşmak zorunda kaldıkları, ücretsiz aile işçisi olma durumu, kadınların ucuz emek olarak algılanması, iş ve aile yaşamı arasında denge kurma zorunluluğu ve bu durumun getirdiği baskılar, hamilelik ve annelik rolünün getirdiği sorumluluklar, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılamalar ve cinsiyet eşitsizliği nedenlerinin yattığı ifade edilmiştir. Ayrıca üst yönetim pozisyonlarına seçim ve yerleştirme süreçlerinin şeffaf yürütülmemesi, üniversiteler başta olmak üzere genel olarak örgüt kültürlerinin maskülen değerlere sahip olması, başta mentorluk olmak üzere kadınları destekleyici mekanizmaların eksikliği, kadınların cinsiyetlerine ilişkin maruz kaldıkları stereotipleri içselleştirmeleri ve yaşadıkları rol çatışmalarının olduğu sonucuna varılmıştır (Ayyıldız Ünnü vd., 2014; 121-134).

3. Yöntem

Araştırmada genel tarama modeli ile hem tekil hem de ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada anket katılımcılarına ait değişkenler, tek tek, değerlendirilip anlık durum saptanmıştır. Araştırmada kariyer engelleri ile ilgili alt boyutlar ile katılımcıların sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişki düzeyleri belirlenmiş ve karşılaştırma yapılarak ilişkisel tarama modeli çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırma verilerinin toplanması aşamasında anket yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu çalışma, nicel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü kamu sektöründe faaliyet gösteren ilgili eğitim kurumunda idari birimlerde orta ve alt düzeyde çalışan personel sayısı 107 ve üst düzeyde yönetici pozisyonunda çalışan eğitimci personel sayısı ise 309 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmanın evreni (N) 416 kişidir. Çalışmada basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak, $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde, %5 kabul edilebilir hata payı ve %95 güven seviyesi ile en az 200 ($n_1=100$, $n_2=100$) kişinin evreni temsil gücünü sağlayabileceği hesaplanmıştır. Evreni oluşturan bu temsil gücüne sahip örneklem büyüklüğünü belirlerken, Yazıcıoğlu ve Erdoğan tarafından önerilen hedef kitledeki birey sayısının bilindiği araştırmalarda kullanılan örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi kullanılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004; 48). Araştırmada kullanılan anket formu için literatürde daha önce geliştirilmiş olan, geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin test edildiği iki farklı çalışmaya ait ölçeklerden yararlanılmıştır.

Anket formu, yönetici kadınlara yönelik kariyer engellerinin farklı alt boyutlarına ilişkin tutumları ölçen söz konusu iki çalışmaya ait ölçekler kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan ölçeklerden ilki Peters, Terborg ve Taylor'un 1974 yılında bireysel ve organizasyonel veriler ile kadın yöneticilere ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik olarak geliştirdikleri "Women As Manager Scale (WAMS)"dir (Terborg vd., 1977; 89-100). Ölçek 1989 yılında Eker tarafından Türkçeye uyarlanmıştır (Eker, 1989). Ayrıca, Aycan 2004 yılına ait bir çalışmasında ölçeğin Türkçe versiyonunun yapısının geçerli ve güvenilir olduğunu kanıtlamıştır. Aycan bu çalışmasında söz konusu ölçeğin iki sebepten dolayı kullanıldığından bahsetmektedir. Bu sebeplerden ilki, ölçeğin kadınların kariyer gelişimlerine yönelik tutumlarının (örneğin: kadınların erkekler gibi sıklıkla liderlik rollerini üstlenmeleri kabul edilemez ifadesi gibi) yanı sıra cinsiyet rollerine ilişkin atıfta bulunması (örneğin: kadının yeri eşinin yanındır ve görevi iyi bir anne olmaktır ifadesi gibi); ikincisi, nispeten eski bir ölçek olmasına rağmen kadınların toplum içerisindeki kariyer gelişimlerine yönelik tutumları yansıtan en iyi ölçeklerden biri olmasıdır (Aycan, 2004; 453-477). Araştırmada kullanılan diğer ölçek ise 2004 yılında Moore, Grunberg ve Greenberg tarafından geliştirilen "Stereotype Beliefs About Women Managers Scale (SBWMS)"dir. Ölçek, kişilerin çalışma yaşamında kadın yöneticilerin erkek yöneticilere kıyasla iş performanslarına ilişkin daha eleştirel yargılar ve engellerle karşılaştığına dair oluşan stereotip inançlara ne derece inandıklarını ölçmeye yönelik geliştirilmiştir (Moore vd., 2004; 245-257).

Araştırma ölçeğindeki kadın çalışanların kariyer engellerine yönelik 26 ifadenin tümüne ait Cronbach's Alpha katsayısı 0,94 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin bütünü ve alt boyutlarında yapılan değerlendirmeler sonucunda anket formundan herhangi bir soru çıkarmaya gerek olmadığı ve oldukça güvenilir düzeyde olduğu görülmektedir. Araştırmanın anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, mesleki tecrübe, pozisyon ve medeni durum olmak üzere katılımcıların sosyo-demografik özellikleriyle ilgili altı soru yer almaktadır. Anket formunda söz konusu altı değişkenin kişisel bilgi formu olarak yer alma sebebi, bu değişkenlerin araştırma konusuyla ilgili kariyer engellerine karşı katılımcıların tutumlarını etkileyeceği düşüncesidir. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların çalışma yaşamında kadınlara yönelik kariyer engelleriyle ilgili tutumları belirlemeye yönelik 26 ifade yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümündeki ifadeler 5'li Likert ölçeği ile hazırlanmıştır. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile 26 ifadenin bulunduğu ölçeğe faktör analizi uygulaması yapılmıştır.

Faktör analizi sonucunda 5 adet alt boyut tespit edilmiştir. Kullanılan anket formunun ikinci bölümünü oluşturan alt boyutlar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Anket Formunu Oluşturan Alt Boyutlar

Boyut
Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar
Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar
Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar
Çalışanların Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları
Kadın Yöneticilere Yönelik Stereotip İnançlar

Ayrıca faktör analizinde hesaplanan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu değer, uygulanan 200 adet ankete ait verilerin faktör yapısını analiz etmek için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir (KMO>0,70). Faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlett Küresellik testi sonucuna göre ise p değeri 0,01 olarak bulunmuştur (p=0,01). Bu durumda p değeri 0,05 anlamlılık derecesinden küçük bulunduğu için elde edilen boyutlar yapısal olarak anlamlıdır (p<0,05). Anket uygulamasıyla elde edilen verilerin analizi, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri analizi sürecinde tanımlayıcı istatistikler, ortalama ve standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Ölçeklerin geçerliliğinin test edilmesi amacı ile faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Çalışmada iki grubun ölçüm değerleri arasındaki farkın analizinde t-testi kullanılmıştır.

Katılımcıların çeşitli sosyo-demografik özelliklerine göre kadın çalışanların kariyer engellerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t-testi kullanılmıştır. Ancak t-testi yalnızca iki grup arasındaki farklılıkları incelemeye olanak sağlamaktadır. Üç ve üstü grubun ölçüm değerleri arasındaki farkın analizinde ise varyans analizi olarak da bilinen ANOVA kullanılmıştır. Katılımcıların çeşitli sosyo-demografik özelliklerine göre kadın ve erkek katılımcıların kadınların kariyer engellerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA testi sadece grupların birbirinden farklı olup olmadıklarını araştırmaya yarar ama hangi grup diğerinden farklıdır sorusuna cevap veremez (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004; 186). Bundan dolayı farklı yaratan grupların testi için Sidak Çoklu Karşılaştırma testi kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak, çalışmada kullanılan ölçeklerin kariyer engelleri olarak kabul edilen beş alt boyuttan hangilerinin uygulamada katılımcılar tarafından kariyer engeli olarak kabul edildiğini tespit etmek için erkek ve kadın katılımcıların cevapları geliştirilen hipotezlerle test edilmiş ve yapılan analizlerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca katılımcıların tutumlarında; cinsiyetleri, yaşları, eğitim düzeyleri, mesleki tecrübeleri, pozisyonları ve medeni durumları olmak üzere altı sosyo-demografik değişkenin anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığı da geliştirilen hipotezlerle test edilmiştir.

4. Bulgular

Araştırma kapsamına dahil edilen katılımcıların; %61'inin kadın, %39'unun erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde; %21'inin 20-30 yaş, %34'ünün 30-40 yaş, %32'sinin 41-50 yaş aralığında ve %14'ünün 51 yaş ve üzerinde oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların; %16'sının lise, %9'unun ön lisans, %30'unun lisans, %10'unun yüksek lisans ve %36'sının doktora düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların; %16'sının 1-5 yıl, %22'sinin 6-10 yıl, %15'inin 11-15 yıl, %20'sinin 16-20 yıl aralığında ve %28'inin 21 yıl ve üzerinde mesleki tecrübeye sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların; %50'sini yönetici pozisyonunda bulunan personel, %50'sini ise yönetici pozisyonunda bulunmayan personel oluşturmaktadır. Son olarak medeni duruma bakıldığında ise katılımcıların; %70'i evli ve %30'u bekarıdır.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile araştırma ölçeği alt boyutlarına ait t-testi, ANOVA testi ve Sidak Çoklu Karşılaştırma testi sonuçlarından elde edilen bulgulara göre;

- Araştırma alt boyutlarının hepsinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür. Katılımcıların cinsiyetlerine göre tutumların test edildiği hipotezler kabul edilmiştir.

- Katılımcıların pozisyonlarının; “Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar” ve “Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar” boyutları üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların pozisyonlarının, diğer üç boyutta etkili olduğu tespit edilmiştir.

- Araştırma alt boyutlarının hiçbirinde medeni durum, yaş ve mesleki tecrübe değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Katılımcıların bu üç değişkene göre tutumlarının test edildiği hipotezler reddedilmiştir.

- Katılımcıların eğitim düzeylerinin, yalnızca “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” boyutu üzerinde etkili olduğu diğer boyutlar üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı tespit edilmiştir.

Kadın katılımcılar ile erkek katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin araştırma alt boyutlarıyla ilişkisinin karşılaştırılması yapıldığında;

• Araştırma alt boyutlarında kadın katılımcıların medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmezken erkek katılımcıların medeni durumlarına göre, “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” ve “Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar” boyutlarında anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür.

• Kadın katılımcıların pozisyonlarına göre, “Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar” ve “Çalışanların Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları” boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmüştür; erkek katılımcıların pozisyonlarına göre ise, “Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar” ve “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmüştür.

• Kadın katılımcıların eğitim düzeylerine göre yalnızca, “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” boyutunda anlamlı bir farklılık görülmüştür ancak araştırma alt boyutlarında erkek katılımcıların eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Araştırma alt boyutlarına ilişkin katılımcıların tutum düzeyleri ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde ulaşılan sonuçlar şu şekildedir;

Birinci boyut, “Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar” değerlendirildiğinde araştırma ölçeğindeki cinsiyet rollerine ilişkin ifadelerden bazıları şöyledir; “Çalışan kadınlar aile yaşamlarında aksamalar yaşarlar”, “Kadının yeri eşinin yanındır ve görevi iyi bir anne olmaktır”, “Çalışan kadınlar aile yaşamlarında eşleriyle daha fazla anlaşmazlık yaşarlar”, “Ortalama olarak, tüm zamanını çocuğuyla birlikte evde geçiren bir kadın, bu zamanının yarısını dışarda çalışarak geçiren bir kadından daha iyi bir annedir” ve “Şans faktörü ve işin kadınlara uygun olması kadın yöneticilerin başarılı olmalarının nedenidir”. Cinsiyet rolü veya toplumsal cinsiyet rolü, toplum tarafından bireylerin biyolojik cinsiyetlerine atfedilen roller, sorumluluklar ve beklentilerdir. Kadın ve erkeğin ait olduğu cinsiyete yakışır biçimde nasıl davranması gerektiği kültürel yapı içerisinde belirlenmiştir, toplum içerisinde cinsiyete dayalı iş bölümü bu şekilde oluşmaktadır. “Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar” ile ilgili bulgular şu şekildedir;

• Katılımcıların cinsiyetlerinin birinci boyutu üzerinde etkili olduğu ve erkek katılımcıların cinsiyet rollerine ilişkin algı düzeylerinin kadın katılımcılara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

• Erkek yöneticilerin, yönetici olmayan erkek katılımcılara kıyasla cinsiyet rollerine ilişkin algı düzeylerinin daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

İkinci boyut, “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” değerlendirildiğinde ölçekte söz konusu boyuta ilişkin bazı ifadeler şunlardır; “Kadınlar mesleki durumları düzgün bir şekilde değerlendirmek için gerek duyulan objektif bakış açısına sahiptirler”, “Kadınlar iyi bir lider olmak için gerekli olan özgüvene sahiptirler” ve “Toplum, kadın yöneticiler tarafından yapılan işleri erkeklerin yaptığı işler kadar değerli görmelidir”. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınlar erkeklerle aynı eğitim, yetkinlik ve bilgi düzeyine sahip olsalar dahi işe alım, yerleştirme, ücretlendirme ve terfi gibi mesleki konularda erkeklerle eşit haklara sahip olamamaktadırlar. “Kadınların Kariyer Gelişimlerine Yönelik Tutumlar” ile ilgili bulgular ise şöyledir;

• Katılımcıların cinsiyetlerinin ikinci boyut üzerinde etkili olduğu ve kadın katılımcıların kadınların kariyer gelişimlerine yönelik tutum düzeylerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

• Ayrıca katılımcıların pozisyonlarının da bu boyut üzerinde etkili olduğu ve yönetici pozisyonunda bulunan katılımcıların tutum düzeylerinin yönetici pozisyonunda bulunmayan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların eğitim durumlarının da söz konusu boyut üzerinde etkili olduğu ve lisans, yüksek lisans, doktora düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların kadınların kariyer gelişimlerine yönelik lise ve ön lisans düzeyinde eğitime sahip katılımcılara kıyasla daha olumlu tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

• Erkek yöneticilerin tutum düzeylerinin yönetici pozisyonunda bulunmayan erkek katılımcılara kıyasla daha yüksek çıktığı ve medeni durum değişkeninde de yine erkek katılımcılardan evli olanların bekâr olanlara kıyasla kadınların kariyer gelişimlerine daha olumlu baktıkları tespit edilmiştir.

• Lise ve ön lisans mezunu kadınların kariyer gelişimlerine yönelik tutumlarının lisans, yüksek lisans ve doktora mezunu kadınlara kıyasla olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü boyut, “Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar” değerlendirildiğinde çalışma yaşamında kadınsı davranışlar olarak duygusallık, merhametli, anlayışlı ve

şefkatli olmak gibi annelikle bağdaştırılan duygular olarak değerlendirilirken erkeksi davranışlar ise mesleğiyle ilgili hırslı, rekabetçi ve güçlü, liderlik vasıflarına sahip olmak ile ilişkilendirilmektedir. Kadınsı davranışlara ilişkin boyuta ait bazı ifadeler şöyledir, “Bir kadın, başarılı bir yönetici olmak için kadınsı davranışlarından ödün vermek zorunda değildir” ve “Kadınlar artık erkeklere kıyasla duygularının yönetsel davranışlarını etkilemelerine izin vermemektedirler”. “Çalışma Yaşamında Kadınların Kadınsı Davranışlarına Yönelik Tutumlar” ile ilgili bulgular şu şekildedir;

- Cinsiyet değişkeninin söz konusu boyut üzerinde etkili olduğu ve kadın katılımcıların tutum düzeylerinin erkek katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

- Evli erkeklerin çalışma yaşamında kadınların kadınsı davranışlarına yönelik tutumlarının bekâr erkeklere kıyasla daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

- Kadın yöneticilerin tutum düzeylerinin yönetici pozisyonunda bulunmayan kadınlara kıyasla daha düşük düzeyde, olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Dördüncü boyut, “Çalışanların Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları” ise ölçekte şu ifadelerle değerlendirilmiştir; “Kadınlar sorumluluk gerektiren bir mesleğe sahip olmayı erkeklere kıyasla daha az istemektedirler” ve “Çalışanlar kadın yöneticilerinden memnun değildirler”. “Çalışanların Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları” ile ilgili bulgular şu şekildedir;

- Katılımcıların cinsiyetlerinin dördüncü boyut üzerinde de etkili olduğu ve erkek katılımcıların kadın yöneticilere yönelik tutum düzeylerinin kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- Pozisyon değişkeninin de boyut üzerinde etkili olduğu ve yönetici pozisyonunda bulunan katılımcıların tutum düzeylerinin yönetici pozisyonunda bulunmayan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak yönetici pozisyonunda bulunmayan kadın katılımcıların, yönetici pozisyonunda bulunan kadın katılımcılara kıyasla daha düşük ortalama puanlara sahip oldukları ve kadın yöneticilere yönelik tutumlarının olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Beşinci ve son boyut, “Kadın Yöneticilere Yönelik Stereotip İnançlar” değerlendirildiğinde boyuta ilişkin ifadeler şu şekildedir; “Kadın yöneticilerin fikirlerine, erkek yöneticilerin fikirlerine kıyasla daha fazla karşı çıkmaktadır” ve “Kadın yöneticilerin işleri, erkek yöneticilerin işlerine kıyasla daha eleştirel bir şekilde yargılanmaktadır”. “Kadın Yöneticilere Yönelik Stereotip İnançlar” ile ilgili bulgular ise şu şekildedir;

- Cinsiyet değişkeninin boyut üzerinde etkili olduğu ve kadın katılımcıların kadın yöneticilere yönelik stereotip inanç düzeylerinin erkek katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- Pozisyon değişkeninin de boyut üzerinde etkili olduğu ve yönetici pozisyonunda bulunmayan katılımcıların yönetici pozisyonunda bulunan katılımcılara kıyasla stereotip inanç düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Sonuç olarak araştırmanın uygulandığı eğitim kurumunun sınırlılıkları, kamu sektörünün işe alım ve terfi politikaları, katılımcıların çoğunluğunun eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ve kadın personel sayısının da yüksek olduğu bir kurumda araştırmanın yürütüldüğü göz önünde bulundurulduğunda araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Cinsiyet rollerine ilişkin erkeklerin görünürde daha olumlu ve eşitlikçi bir tutum sergiledikleri ve kadınların çalışma yaşamında bulunmalarını olumlu karşıladıkları yorumu yapılabilir. Eşitlikçi tutumları her ne kadar erkeklerde üst düzey yönetim pozisyonlarına çıktıkça gelenekselleşse de yönetici pozisyonunda bulunmayan erkek katılımcıların kadın yöneticilerinden memnun oldukları ve olumlu bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç Negiz ve Yemen’in kamu örgütlerindeki yöneticileri hem yönetici hem de çalışan açısından değerlendiren çalışmalarında vardıkları erkek çalışanların kadın yöneticilere karşı olumsuz eğilim içinde oldukları, kadın yöneticiyle çalışmaktan memnuniyet duymadıkları sonucuyla tamamen farklılık göstermiştir (Negiz ve Yemen, 2011; 213).

Araştırmada erkeklerin tutum düzeylerine göre, olumsuz olarak değerlendirilebilecek boyutlar ise kadınların kariyer gelişimlerine yönelik tutumlar, çalışma yaşamındaki kadınsı davranışlara yönelik tutumlar ve kadın yöneticilere yönelik stereotip inanç düzeyi boyutlarında daha düşük puanlara sahip olmalarıdır. Bu

doğrultuda, çalışma yaşamında kadınlar halen erkeklerin gözünde profesyonelliği zedeleyecek duygusalığa sahip kişiler olarak görülmekte ve özellikle bekar, eğitim seviyesi düşük ve yönetici pozisyonunda bulunmayan erkekler için geleneksel anne, eş stereotipleri kabul görmektedir. Bundan dolayıdır ki kadınların kariyer gelişimlerine bu algıyla daha olumsuz yaklaşmaktadırlar. Nitekim elde edilen bu sonuçlar daha önce belirtilmiş olan ilkökul müdürleriyle gerçekleştirilen araştırmada kadınların müdürlük makamına yükselirken karşılaştıkları engeller olarak ifade edilen engellerden toplumsal önyargılar ve cinsiyete yönelik kalıplaşmış yargılar ile tutarlıdır (Aksu vd., 2012; 157-158). Ancak erkeklerin eğitim düzeyi ve statüleri yükseldikçe kadınların kariyer gelişimlerine yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları da tespit edilmiştir. Geleneksel toplumlarda kadının evin erkeğine bağımlı, ev işlerinden sorumlu iyi bir anne ve eş olması beklenirken; erkeğe eğitilmiş, başarılı, kariyer sahibi, evin ekonomisinden sorumlu güçlü aile reisi rolü yakıştırılmaktadır.

Bu durumda kadına atfedilen roller, erkeğin toplumsal rolünün gerisinde kalmaktadır. Zaman içerisinde bu rollerde modern, demokratik bir toplum ve aile yapısına geçiş ile birtakım değişimler yaşanmıştır. Örneğin çalışan anne ve babalar aile ekonomisine eşit katkıda buldukları gibi çocuk bakımı ve ev işlerinde de eşit sorumluluklar almaktadırlar. Her ne kadar bu değişimler olumlu birer gelişme olsa da tamamen eşitlikten söz etmek ve cinsiyet temelli gelişen kalıplaşmış yargıları bu yönde oluşan toplumun yıllardır yerleşmiş olan yapısında köklü bir değişim beklemek oldukça nafia bir çabadır.

Araştırmanın diğer dikkat çekici boyutları ise kadın katılımcılardan elde edilen sonuçlardır. İlk olarak kadın katılımcıların cinsiyet rollerine ilişkin algı düzeylerinin daha düşük çıkması, kadınların üzerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin etkilerin devam ettiğini göstermektedir. Buna göre erkeklerle kıyasla daha geleneksel bir tutum içerisinde bulunmaları onların eşitlikçi bir tutum yerine bu yapıyı içselleştirdiklerini ve bu durumun onları çalışma yaşamında erkeklerin gerisinde bıraktığı yorumu yapılabilir. Nitekim bu sonuç, aynı ölçeğin kullanıldığı Aycan'ın çalışmasında ulaştığı sonuçlarla benzerlik göstermiştir. Bu durum yalnızca bireysel olarak değerlendirilmemelidir içinde bulunulan toplumun belirlediği roller, davranışlar ve beklentiler cinsiyetle ilgili bir durumdur. Erkekler toplum içerisinde bu geleneksel yapıyı kadınlara kıyasla daha az hissetmektedir. Aycan'ın araştırma sonuçlarında, kadınların ev içi sorumluluklarının halen önemini koruduğu ve kadınların kariyer gelişimleri nedeniyle bu sorumluluklarını yerine getiremeyecekleri kaygısı taşıdıkları ifade edilmiştir (Aycan, 2004; 463). İnkilemde kalan kadınlar, iş ve aile sorumluluklarını bir arada yürütmekte oldukça zorlanmaktadırlar. Aile içerisinde çocuk bakımı ve ev işleri için kariyerlerinden feragat etmek zorunda kalan kesim genellikle kadınlar olmaktadır. Kadınlar kariyerleri hakkındaki kararlarda geleneksel yapıyı sorgulamadan içselleştirerek ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin beklentileri karşılamak kaygısıyla hareket etmemelidir. Kadınlar çalışma yaşamına girişte ve kariyer gelişimlerinde kendilerine uygun görülen rolleri veya önyargıları kabullenmek yerine tercihleri ve istekleri doğrultusunda hırsla ve kararlılıkla ilerlemelidir. Kadınlar yönetici pozisyonları için daha isteksiz ve mesafeli davranabilmektedir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir, kadınlar iş-aile çatışması yaşadıkları noktada iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir ev hanımı olmak adına bu rollerin gerektirdiği sorumluluklarını öncelik haline getirerek tercihlerini aile yaşamlarından yana kullanabilmektedirler. Nitekim aile içi sorumluluklarından ötürü iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlayamamak, kadınları çalışma yaşamına girişte ve kariyer gelişimlerinde engellemektedir. Ayrıca erkek egemen örgüt kültürü de kadınların belirli pozisyonlara sıkışıp daha üst düzey pozisyonlara ilgisiz davranmalarına sebep olmaktadır. Bu sonuç daha önce belirtildiği üzere literatürde var olan benzer araştırmaların sonuçlarıyla da tutarlıdır. Kadınların kariyerlerini olumsuz yönde etkileyen şüphesiz ki iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlamaya çalışırken yaşadıkları zorluklar ve baskılardır. Kadınların bu zorluğu aşmalarında, kariyer gelişimlerini destekleyici bir kurumun, ailenin ve özellikle de eşitliğe dayalı bir evliliğin rolü büyüktür. Bu sonuca rağmen kadınların kariyer gelişimlerine olumlu yaklaştıkları; aile içi rollerin yanı sıra kadınlarda eğitim düzeyi arttıkça kariyerlerine verdikleri öneminde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum kadınların eğitim düzeyleri ve statüleri yükseldikçe geleneksel düşünce yapısından uzaklaştıklarını göstermektedir ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak bazı kamu örgütlerinde kadın çalışanların eğitim seviyeleri yüksek dahi olsa kariyerlerinde yükselirken cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıkları da literatürde belirtilmektedir (Yılmaz vd., 2008; 111). Yine de eğitim konusunda kadınlar mümkün olduğunca istikrarlı davranmalı ve çevrelerinden bu konuda destek görmelidir. Eğitim düzeyi arttıkça kariyer gelişimi önem kazanmaktadır ve kadınlar

kariyerlerinde yükselmenin gerekliliğinin ve öneminin bilincine varmalıdır. Kadın katılımcıların cinsiyet rollerine ilişkin algı düzeylerinin olumsuz yönde olmasına rağmen kariyer gelişimlerine yönelik tutum puanlarının aksine olumlu olması bir çelişki yaratmaktadır. Bu çelişki var olan durum ile idealde olması istenilen durum arasında kadınların algı düzeyleri arasındaki tutarsızlığı göstermektedir.

Araştırmada Kuzgun ve Sevim'in belirttikleri üzere; önemli oranda kadının çalışmasının eşi, babası, kardeşi gibi diğer aile üyeleri tarafından engellendiği sonucuna ulaşılmamıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004; 17). Araştırmanın diğer sonuçlarına bakıldığında, kadınların hemcinslerine yönelik olumsuz tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların, üst düzey yönetici pozisyonlarına yükseldikçe kadını davranışlara yönelik ve kadın yöneticilere yönelik tutum düzeylerinin olumsuz olması araştırmada kadınların kariyerlerinin önündeki en büyük engelin yine kadınların olduğunu göstermektedir. Nitekim bu sonuç, kraliçe arı sendromuna ulaşan Örücü ve arkadaşlarının yürüttüğü araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermiştir (Örücü vd., 2007; 117). Rol model ve mentor eksikliği kadınların kariyerlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle kadın yöneticiler hemcinslerine çalışma yaşamında destek olmalı ve kariyerlerini geliştirmek adına mesleki anlamda paylaşımda bulunmalı, danışmanlık yapmalıdır.

Ayrıca yönetici pozisyonunda bulunan katılımcıların kadın yöneticilere yönelik stereotip inanç boyutunda daha olumsuz tutumlar sergilemeleri kadınları yönetici olma yolunda engelleyen bir durumdur. Bu durum üst düzey yönetim pozisyonlarında erkeksi değerlerin hâkim olduğunu ve kadınların yönetici pozisyonuna yükselme düşüncesine hem kadın hem erkek yöneticilerin önyargılı yaklaştıklarını, erkeklerin “kadın işi” ve “erkek işi” ayrımına gittiğini kadınların ise hemcinsleriyle rekabet içerisinde olduklarını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, kadınların üniversitelerde yetki ve karar verme mekanizmalarına yeterli ve anlamlı katılım gösterememelerinin temelinde yatan engelleri ifade ettikleri araştırmayla benzerlik göstermiştir (Ayyıldız Ünnü vd., 2014; 121-134). Ayrıca kadınların toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarından dolayı özgürleşemedikleri ve yönetici pozisyonlarında var olabilmek için erkekleştikleri sonuçlarına ulaşan üniversite yönetiminde gerçekleştirilen araştırma sonuçları da araştırmayı destekler niteliktedir (Suğur ve Cangöz, 2016; 110-112). Üst düzey yönetim pozisyonlarında erkeksi davranışların hakimiyeti özellikle kadın yöneticilerin dahi bu davranış biçimini benimsemelerinin önüne geçilmelidir. Kadınlara atfedilen davranışların ve rollerin yönetici vasıflarına uygun olmadığı algısıyla cinsiyetçi bir değerlendirme yerine bu pozisyonlar için kişiler sahip oldukları yetenek, bilgi düzeyi ve performans gibi kriterlerle değerlendirilmelidir. Ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliği konularında kişileri bilinçlendirecek ve kadınları çalışma yaşamına girişte ve sonraki süreçlerde teşvik edecek aynı zamanda özgüvenlerini sağlayacak sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların, kadın platformlarının, meslek örgütlerinin ve kadın komitelerinin yaygınlaştırılması, desteklenmesi etkili olacaktır. Ayrıca bu gibi yapıların oluşturulması çalışma yaşamında kadınların arasındaki dayanışmayı da güçlendirecektir.

Bu alana dair bundan sonra yapılacak araştırmalar için şu önerilerde bulunmak yerinde olacaktır. Çalışma yaşamında kadınlara yönelik kariyer engellerinin boyutlarını tespit etmenin yanı sıra; kadın yöneticilerin, yönetici pozisyonlarına yükselirken karşılaştıkları kariyer engellerini nasıl aştıkları ve bu süreci nasıl yönettiklerine ilişkin bir araştırma daha yol gösterici olacaktır. Ayrıca konuyla ilgili yapılacak çalışmaların nicel araştırma yöntemleri tercih edilerek anlık elde edilen sayısal verilerle genelleme yapmak yerine; araştırmaya ait değişkenleri daha geniş çaplı inceleme ve problemin nedenlerini derinlemesine araştırma imkanı tanıyan nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilerek gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. Son olarak, çalışma yaşamında kadınlara yönelik kariyer engellerini tespit etmek ve boyutlarını kapsamlı bir biçimde açıklayarak alana ilişkin çözüm sunmak amacıyla Türkiye’de toplumun sosyo-kültürel yapısına uygun ve nitelikli bir ölçek geliştirilmesi, kadınların kariyer gelişimlerinde yol gösterici olacak aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları adına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adair, John. Kışkırtıcı Liderlik: Büyük Liderlerden Öğretiler, Bursa, Alteo Yayıncılık, 2005.
- Aksu, A., Çek, F. ve Şenol B. (2013). “Kadınların Müdür Olmalarının Önündeki Cam Tavan ve Cam Tavanı Aşma Stratejilerine İlişkin İlköğretim Okulu Müdürlerinin Görüşleri”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1): 133-160.

- Aycan, Z. (2004). "Key Success Factors for Women in Management in Turkey", Applied Psychology: An International Review, 3 (53): 453-477.
- Ayyıldız Ünnü, N. A., Baybars, M. ve Kesken J. (2014). "Türkiye'de Kadınların Üniversiteler Bağlamında Yetki ve Karar Verme Mekanizmalarına Katılımı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 42, s. 121-134.
- Dalkıranoglu, T. (2006). "Çalışma yaşamında kadın işgücü ve cinsiyet ayrımcılığı: konaklama işletmelerinde bir uygulama", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Dreher, George F. (2003). "Breaking the Glass Ceiling: The Effects of Sex Ratios and Work Life Programs on Female Leadership at the Top", Human Relations, 56 (5): 541-562.
- Ecevit, Y. (2013). "Karar alma mekanizmalarında kadınlar". Parlamentolar Arası Değişim ve Diyalog Projesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sempozyumu, Paris, Fransa, 06-07 Kasım.
- Ecevit, Y. (1998). "Türkiye'de ücretli kadın emeğinin toplumsal cinsiyet temelinde analizi", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed: A. B. Hacımirzaoglu, (ss. 267-284). İstanbul: Türkiye İş Bankası Tarih Vakfı Yayınları.
- Eker, S. (1989). "Organizational and personal correlates of attitudes toward women as managers: a study in Turkey", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Fiske, John. Television Culture, Londra, T.J. Press, 1997.
- Franzoi, Stephen. Social Psychology, New York, McGraw-Hill Education, 1996.
- Hacıoğlu Deniz, M. ve Haykır Hobikoğlu, E. (2012). "Cinsiyete göre gelişme endeksi çerçevesinde kadın istihdamının ekonomik değerlendirmesi: Türkiye örneği". Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Turan Üniversitesi, Almatı, Kazakistan, 11-13 Ekim.
- Karaca, A. (2007). "Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Kirel, Ç. Örgütlerde Psikolojik Taciz (Mobbing) Ve Yönetimi. No: 1806. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Kocacık, F. ve Gökçaya, V. B. (2005). "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları". Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 6 (1): 195-219.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. (2004). "Kadının Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (1): 14-27.
- Moore, S., Grunberg, L. ve Greenberg, E. (2004). "Development and Validation of a Scale to Measure Beliefs About Women Managers", Current Psychological Reviews, 23 (3): 245-257.
- Negiz, N. ve Yemen, A. (2011). "Kamu Örgütlerinde Kadın Yöneticiler: Yönetici ve Çalışan Açısından Yönetimde Kadın Sorunları", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 24, s.195-214.
- Opak Çiçek, F. (2000). "Kadımdan Yönetici Olmaz", Kadınlar Dünyası Dergisi, sayı: 8, s.14-15.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). "Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği", Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (2): 117-135.
- Özdevecioğlu, M., Çakmak Doruk, N. (2009). "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 33, s. 69-99.
- Özkalp, E., Kirel, Ç., Sungur, Z. ve Cengiz, A. A. (2006). "Örgütsel Toplumsallaşma Sürecinde Mentorluk ve Mentor'un Yeri ve Önemi: Anadolu Üniversitesi Araştırma Görevlileri Üzerine Bir İnceleme", Sosyal Bilimler Dergisi, (2): 55-70.
- Öztürk, C. (2007). "Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış", Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırıcı Bir Yaklaşım, Ed: C. Öztürk, (ss. 21-50). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Suğur, S. ve Cangöz, İ. (2016). "Üniversite Yönetiminde Kadınların Eksik Temsili Üzerinde Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Rolü", Amme İdaresi Dergisi, 49 (3): 89-115.
- Terborg, J. R., Peters, L. H., Ilgen, D. R. ve Smith F. (1977). "Organizational and Personal Correlates of Attitudes Toward Women as Managers", Academy of Management Journal, 20 (1): 89-100.

Yazıcıoğlu, Yahşi. ve Erdoğan, Samiye. SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Detay Yayıncılık, 2004.

Yılmaz, A., Bozkurt, Y. ve İzci, F. (2008). “Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2): 89-114.

Wirth, Linda. Breaking through the Glass Ceiling: Women in Management. Genava, International Labour Office, 2001.

Uluslararası Çalışma Teşkilatı. (2014). The ILO Women At Work Centenary Initiative: Where We Are, and Where We Want To Be. ILO, [Online] Available at: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/briefingnote/wcms_236094.pdf>, [Erişim tarihi: 14.10.2016].

Uluslararası Çalışma Teşkilatı. (2015). İş Hayatında Ve Yönetimde Kadın Raporu. ILO, [Online] Available at: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_334882.pdf>, [Erişim tarihi: 05.08.2017].

Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). İstatistiklerle kadın 2014. TÜİK Haber Bülteni, [Online] Available at: <<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619>>, [Erişim tarihi: 07.08.2017].

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. (2016). Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi. TEPAV, [Online] Available at: <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_Ilin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf>, [Erişim tarihi: 07.08.2017].

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. (2016). Türkiye Ekonomik İnceleme Raporu. OECD, [Online] Available at: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-turkey-2016_eco_surveys-tur-2016-en#page9>, [Erişim tarihi: 10.08.2017].

Grant Thornton Turkey. (2016). Kadın Yöneticiler Araştırması. Gtturkey, [Online] Available at: <http://www.gtturkey.com/default.asp?PG=BSN2TR&NWS01_ID=515> (Erişim tarihi: 10.08.2017].

Weber Shandwick. (2016). Gender Forward Pioneer Index. GFP, [Online] Available at: <<http://www.webershandwick.com/uploads/news/files/gender-forward-pioneer-index-infographic.pdf>>, [Erişim tarihi: 12.08.2017].

Devlet Personel Başkanlığı. (2017). Kamu Personeli İstatistikleri. DPB, [Online] Available at: <<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>>, [Erişim tarihi: 15.08.2017].

Devlet Personel Başkanlığı. (2015). Kamu Personeli İstatistikleri. DPB, [Online] Available at: <<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>>, [Erişim tarihi: 15.08.2017].

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). Türkiye’de Kadın. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, [Online] Available at: <<http://kadinstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>>, [Erişim tarihi: 15.08.2017].

Adler, R., D. (2001). Women In the Executive Suite Correlate to High Profits. Harvard Business Review, [Online] Available at: <https://csripraktiken.se/wp-content/uploads/adler_web.pdf>, [Erişim tarihi: 17.08.2017].

Inter-Parliamentary Union. (2017). Women In Politics: 2017. IPU, [Online] Available at: <<http://archive.ipu.org/pdf/publications/wmnm17-en.pdf>>, [Erişim tarihi: 19.08.2017].

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2017). İnsani Gelişme Raporu 2016. UNDP, (Online) Available at: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/library/human_development/human-development-report-20161/>, [Erişim tarihi: 21.08.2017].

Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri*

Tufan Kutay BORAN**

ÖZ

Çalışmada, Orta Doğu gibi çatışmacı bir coğrafyada kendilerini seküler ve demokratik olarak tanımlayan ve bölgedeki Arap kimliğinden farklı etnik kökenlere sahip iki ülkenin ilişkileri AK Parti dönemi açısından ele alınmıştır. Tarihsel arka planına bakılacak olduğunda İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olan ve İsrail'le bölge de savaşmamış az sayıdaki ülkelerden birisi olan Türkiye'nin, günümüzde İsrail ile ilişkilerinin bu seviyeye nasıl geldiği ilgi çekicidir. AK Parti hükümetlerinin İsrail ile yaşadığı krizlerin başlıca nedenlerinin Filistin Sorunundan ziyade olmadığı çalışmada vurgulanmak istenmiştir. Özellikle Davutoğlu'nun Başbakanlık Danışmanlık görevi ile Başbakanlığı arasındaki süreç boyunca Türk Dış Politikası'nda ortaya koyduğu birtakım doktrinler açıkça İsrail tarafından olumsuz olarak karşılanmıştır. Bu doktrinler kapsamında Orta Doğu'daki Müslüman aktörlerle geliştirilen ilişkilerin, kuşkusuz Türkiye-İsrail ilişkilerinde Mavi Marmara'ya kadar varan krizlere gebe kalması ile de bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca daha önceki hükümetlerin aksine özellikle 2008'den sonra AK Parti döneminde Türk karar alıcıların İsrail'e karşı kullandığı sert söylemler, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki diplomatik gerilimi tetiklemiştir. Hiç şüphesiz AK Parti'nin yıllar itibarıyla İsrail'e karşı daha muhafazakâr bir kimlikle yaklaşmasının bu söylemlerde etkisinin olduğu düşünülmektedir. AK Parti, her fırsatta Filistin halkının yanında olduğunu ortaya koyduğu pro-aktif eylemlerle göstermiştir. İsrail ise realist bir tavırla hareket ederek, AK Parti'nin dış politikalarını kendi iç politikasına müdahale olarak görmüştür. İsrail de aynı şekilde AK Parti'nin sert retoriklerine karşı kendi diplomatik hamleleri ile krizi daha üst seviyeye çıkarmakta tereddüt etmemiştir. İsrail'in bu tavrında, hiç şüphesiz İsrail'in tecrübe ettiği 4 büyük Arap-İsrail savaşının getirdiği yalnızlık ve mağdur devlet psikolojisinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Fakat buradan iki ülke arasındaki ilişkilerin bir anda bozulduğu gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Nitekim ilişkilerdeki bozulmalar kendi içinde belirli periyotlardan geçerek büyümüş ve olgunlaşmıştır. Örneğin, AK Parti Orta Doğu'daki pro-aktif politikası doğrultusunda Hamas gibi aktörler ile ilişkiler geliştirmiştir. İkinci olarak, Filistin halkının gördüğü mezalim AK Parti tarafından uluslararası arena da her fırsatta sertçe eleştirilerek ortaya koyulmuştur. Tüm bu politikalar İsrail'i ciddi şekilde rahatsız etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler kısa bir süre içinde iki ülkenin devlet başkanları birbirlerini "Hitler", "terörist" ve "soykırım" gibi ciddi söylemler kullanabilecek noktaya getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *AK Parti, İsrail, Türk Dış Politikası, Orta Doğu*

Turkey-Israel Relations during the Justice and Development Party Era

ABSTRACT

In this study, the relations of the two countries, which define themselves as secular and democratic in a conflictual geography such as the Middle East and have different ethnic origins from the Arab identity in the region, are discussed in terms of the AK Party period. When we need to look at the historical background, Turkey is the first Muslim majority country that recognized Israel. Moreover, Turkey is one of the few countries located in the Middle East which did not go to war against Israel. By regarding these facts, it is interesting to see how relations between Turkey and Israel came to its current level. It was tried to emphasize in the study that the leading causes of the crises with the AK Party and Israel were not only the Palestinian Issue. In particular, some of the doctrines that Davutoğlu put forward for Turkish Foreign Policy during the process between the Prime Ministry Advisory Office and the Prime Minister's Office have been negatively perceived by Israel. Within the scope of these doctrines, relations developed with Muslim actors in the Middle East are undoubtedly linked to a wide range of crises in Turkey-Israel relations such as Mavi Marmara. Also, unlike the previous governments, AK Party's harsh rhetoric, which used by Turkish decision-makers, especially after 2007, against Israel has triggered diplomatic tensions in Turkey-Israel relations. Undoubtedly, the AK Party's approach to Israel with a more conservative identity over the years is thought to have had an impact on these discourses. Undoubtedly, the AK Party's approach to Israel with a more conservative identity over the years is believed to have affected these discourses. The AK Party has demonstrated its pro-active actions to support the Palestinian people at every opportunity. Israel, on the other hand, acted realistically and viewed the AK Party's foreign policies as an intervention in its domestic policy. Israel did not hesitate to take the crisis to a higher level with its diplomatic moves against the harsh rhetoric of the AK Party as well. The loneliness and victimized state psychology of Israel after four major Arab-Israeli wars are undoubtedly influential in this attitude of Israel. However, it should not be concluded that relations between the two countries suddenly deteriorated. As a matter of fact, in the deterioration of relationships, it has grown and matured in specific periods. For example, the AK Party has developed relations with actors such as Hamas in line with its pro-active policy in the Middle East. Secondly, the atrocities towards the Palestinian people were sharply criticized by the AK Party at every opportunity in the international arena. These policies have seriously disturbed Israel and continue to do so. In a short period, all of these affairs brought the heads of the two countries to the point where they could use dangerous discourses like "Hitler," "terrorist," and "genocide."

Keywords: *AK Party, Israel, Turkish Foreign Policy, Middle East*

* Bu makale Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş bir çalışmadır.

** Doktora öğrencisi, Universitas Gadjah Mada, orcid no: 0000-0002-0989-8967, boran.t.k@mail.ugm.ac.id

Makalenin Gönderim Tarihi: 13.12.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 17.03.2020

Giriş

Soğuk Savaş dönemindeki ilişkilerle kıyaslandığında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetinin İsrail dış politikası veya İsrail'e karşı attığı adımlar geleneksel-güvenlikçi Orta Doğu Türk Dış Politikasından (TDP) farklılık göstermektedir. Ahmet Davutoğlu liderliğindeki TDP'nin daha aktif (pro-aktif dış politika olarak da bilinmektedir) tutumu, AK Parti'nin Orta Doğu'daki Müslüman-Arap coğrafya ile Osmanlı mirası kapsamında siyasi, kültürel ve ekonomik iş birliğini artırmayı hedeflemiştir. Kıyaslamak gerekirse Turgut Özal döneminde Türkiye'nin "köprü ülke" kavramı (Ataman, 2007; 51) çerçevesindeki TDP, AK Parti döneminde "merkez ülke" veya "düzen kurucu ülke" kavramı ile yer değiştirmiştir. Aynı şekilde askeri bürokrasinin TDP'de etkili olduğu 1990'lı yıllarda İsrail ve Türkiye ilişkilerinde sivil bürokrasinin rolünün, AK Parti döneminde azaldığı gözlemlenmiştir. AK Parti dönemi ile birlikte Türkiye-İsrail ilişkilerinin ağırlıklı olarak sivil bürokrasi üzerinden yürümesi ve AK Parti'nin Filistin'de I. İntifada* ile ortaya çıkan Hamas (İslami Direniş Hareketi/ Harakat al-Muqawama al-İslamiya) gibi aktörlerle ilişki kurması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerilimi artırmıştır.

Orta Doğu'daki Arap-Müslüman coğrafyanın -İran'ı hariç tutarsak- iki farklılığı ve zenginliği olarak değerlendirilebilecek Türkiye ve İsrail'in diplomatik ilişkileri tarihinden bugüne kadar hiç olmadığı kadar zor günler geçirmektedir. Tarihsel arka planına bakılacak olduğunda İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olan Türkiye'nin, günümüzde neden ve ne şekilde İsrail ile diplomatik ilişkilerinin söylemler üzerinden bu kadar sert ve eleştirel bir zemin üzerine oturduğu ilgi çekicidir. AK Parti 2002 yılında iktidara geldiğinde İsrail dahil, Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri düzeltme, iyileştirme ve geliştirme söylemleri ortaya atılmıştır. AK Parti kurucu üyelerinin bir kısmının Refah Partisi (RP) kökenli olması ise bu söylemi daha da ilginç kılmış ve bu söylem özellikle 2006 yıllarına kadar karşılıklı ziyaretler kapsamında uygulama alanı bulmuştur. Fakat ilişkilerin bozulduğu dönemlerde de Türk karar alıcılar tarafından İsrail'e karşı yöneltilen "Siyonist" ve "ırkçı devlet" gibi söylemlerde de RP'den miras kalan söylemler hissedilmiştir (Arpacı ve Karadağ, 2016).

Bugün Türkiye'deki muhalefet tarafından bile sırası ile "Alçak Koltuk Krizi", "Davos Krizi", "Mavi Marmara Saldırısı" ve bu krizlerle bağlantılı olarak akabinde gelişen diplomatik krizler ciddi biçimde eleştirilmektedir. Özellikle Türk-İsrail ilişkilerinin iyiden iyiye dibe vurmaya başladığı 2008'den itibaren Türkiye-İsrail ilişkileri, üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen AK Partili liderlerin önüne tabiri caizse "Türk diplomasisinin İsrail karşısında yenilgisi" veya İsrail'in Türkiye'yi küçük düşürmesi olarak gündeme getirilmektedir.

Muhalefet partilerinin bu görüşüne rağmen halk tabanında hiçte azımsanmayacak bir kesim AK Parti'nin o dönemdeki İsrail karşısındaki tutumunu "olması gereken", "TDP'de daha önce hiç yapılmayanın yapılması" veya "Türkiye'nin dik duruşu" şeklinde yorumlamıştır. Özünde Türkiye'nin, İsrail karşısında aldığı kararlar, AK Parti döneminden önceki hükümetlerin İsrail'e yönelik dış politika kararları ile örtüşmektedir. Daha doğru bir ifade ile, AK Parti döneminden önceki hükümetlerin İsrail ile ilişkilerinde AK Parti'ye oranla daha ketum ve geleneksel bir tutum sergilemesi, halkın AK Parti'nin yurt içinde İsrail konusunda belki de kendisinden önceki hükümetlerle karşılaştırıldığında hiç olmadığı kadar sempati kazanmasına neden olmuş ve çoğunlukla halk İsrail politikalarında AK Parti'yi yalnız bırakmamıştır. Bunun en temel nedenlerinden ve önemli faktörlerinden birincisi AK Parti'nin "mazlum" Filistin halkının koruyuculuğunu iktidara gelişinden bu yana eylemleriyle ve söylemleriyle üstlenmesidir. Bu görüş, AK Parti dönemi öncesi hükümetlerin, Filistin konusunda Filistin halkının verdiği mücadeleyi desteklemediğini söylememek anlamına gelmemelidir. Fakat, AK Parti'nin yukarıda da belirtildiği üzere bölgede varlığını hissettiren bir aktör olarak ortaya çıkmak istemesi ve bu doğrultuda aktif dış politika izlemesi İsrail'i açıkça rahatsız etmiştir. İstikrarlı bir Orta Doğu'nun, İsrail nezdinde varoluşsal bir tehdit anlamına geldiği açıkça yaşadığı 4 büyük Arap-İsrail Savaşı ile bilinmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin AK Parti döneminde, komşularla sıfır sorun gibi söylemleri, İsrail tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Zira, komşularla sıfır sorunun oluşabilmesi için öncelikle Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşularının ve diğer

* 8 Aralık 1987 günü, bir İsrail kamyonunun Filistinlileri taşıyan bir vagona çarpması sonucunda Filistinlilerin ölmesi ile başlayan ve akabinde gelişen olaylar İsrail ile Filistinliler arasında çatışmalara neden olmuş ve bu olaylar Filistinliler arasında "İntifada" adı verilen hareketin doğmasına yol açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Yılmaz, 2009; 291) İntifada hareketi ayrıca Yaser Arafat liderliğindeki FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) 1988'de Cezayir'de toplanan BMGK'de Filistin Bağımsızlık Bildirgesi'ni okuyarak Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Bölme ve Ulutaş, 2011;8)

Müslüman-Arap devletlerin kendi iç istikrarını ve düzenini sağlaması gereklidir. Türkiye ise AK Parti dönemi dış politikasında “arabuluculuk” rolü yanı sıra “istikrarlı Orta Doğu”, “komşularla sıfır sorun” ve beraberinde ekonomik, kültürel ve siyasi iş birliğini artırma arayışına girmiştir (Davutoğlu, 2008; 78) ve nitekim Arap Baharı sürecine kadar bu politikada başarı sağlamıştır.

Kuruluşundan bugüne Orta Doğu coğrafyasında çatışmaların sebebi dolayısıyla günah keçisi olarak gösterilen İsrail’in, Müslüman-Arap coğrafyada bağımsızlığını ilan etmesi ve akabinde 4 büyük (1948, 1956, 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları) (Kürkçüoğlu ve Erhan, 2013; 637-647) savaşa girmesi, İsrail’in kendi emniyetinin komşu ülkelerinin istikrarsızlığı ile doğru orantılı olarak tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple AK Parti’nin, Orta Doğu’da istikrar arayış mücadelesi ve girişimleri, İsrail’in doğrudan kendi istikrarını tehdit eden bir unsur olarak algılanmıştır.

Bu çalışmada, AK Parti-İsrail ilişkileri 2002-2008 ve 2008-2018 yılları arasında ele alınarak AK Parti döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri ortaya koyulmaya çalışılacaktır. 2002 yılı AK Parti’nin iktidara geldiği dönemi, 2008 yılı Dökme Kurşun Operasyonu’nu ve 2018 yılı ABD’nin konsoloslughunu Kudüs’e taşımamasını simgelemektedir. 2008 yılının ara tarih olarak seçilmesi ise Dökme Kurşun Operasyonu’nun AK Parti-İsrail ilişkilerinde büyük krizlerin başlangıç noktasını ifade etmesidir (Boran, 2019). Bu tarihe kadar ilişkileri görece pozitif seyretmiş, AK Parti hükümeti Orta Doğu’da inşacı bir rol üstlenerek Suriye ve Filistin gibi devletlerle İsrail arasında arabuluculuk yapılmaya çalışmış ve Orta Doğu’da barış hedeflemiştir.

Birinci bölümde Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerinin ilk yıllarında pozitif seyrettiği görülmektedir. 2006 yılında Hamas’ın iktidarına kadar karşılıklı ziyaretler ise bunun göstergesidir. Hamas’ın iktidarı ile birlikte AK Parti-İsrail ilişkileri de negatif yöne evrilmeye başlamıştır. 2008 yılı her ne kadar çalışmada kırılma noktası olarak alınsa da 2006-2008 yılları arası Türkiye-İsrail ilişkileri, 2008 yılı sonrası döneme geçiş dönemi olarak ifade edilebilmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Örneğin, AK Parti’nin istikrar arayışında kullandığı en önemli araçlardan birisi belirtildiği üzere arabuluculuk kavramıdır. 2006’da Hamas’ın demokratik olarak seçilmiş aktör olarak ortaya çıkması ile beraber AK Parti, Filistin’de Hamas’sız bir barışın mümkün olmayacağını ifade etmiştir (sabah.com.tr, 2006). Akabinde İsrail Cumhurbaşkanı Peres ve Filistinli lider Mahmud Abbas’ın TBMM’ye davetleri (bbc.co.uk, 2007) de taraflar arasında köprü oluşturma maksadı veya arabuluculuk kavramı ile ele alınmalıdır.

2007’deki İsrail-Suriye çatışmalarında ise Türkiye’nin doğrudan arabuluculuk rolü İsrail ve Suriye tarafından tanınmasına rağmen, Aralık/2007’de başlatılan Gazze saldırıları (Dökme Kurşun Operasyonu) arabuluculuk rolünün de zarar görmesine sebebiyet vermiştir. Gazze saldırılarının, 2002 yılından o tarihe kadar pozitif ivmeli seyreden İsrail-Türkiye ilişkilerinde kırılma noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İsrail’in saldırılarının Türkiye’nin, Suriye-İsrail arasında 2007 yılında başlayan arabuluculuk rolünün bir anda hiçe sayılması gibi algılanması ise, Türkiye-İsrail ilişkilerinde samimiyetin kaybolmaya başladığının sinyallerini vermiştir.

Türkiye’nin Orta Doğu barışına “arabuluculuk” ve “kolaylaştırma” gibi kavramlar ile çözüm bulma arayışının, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ne gibi çatlaklara sebebiyet verdiği ve devamında gelişen Alçak Koltuk, Davos ve Mavi Marmara gibi krizlerin bahsedilen kavramlarla ilişkisinin olup olmadığı da çalışmasının sonunda sorulacak sorulardan birisidir. Nitekim İsrail’in, Kudüs ve Golan Tepeleri (Suriye) gibi stratejik ve hayati olarak nitelendirdiği alanlarda, kendisi için tarihinde en dostane ilişkilerini geliştirdiği bir devletin arabuluculuk girişimlerini yok sayabileceği AK Parti hükümeti tarafından defalarca tecrübe edilmiştir.

Dökme Kurşunu Operasyonu’ndan (2007) 2018 yılına kadar olan dönem ise çalışmanın ikinci bölümü olarak ele alınmıştır. Operasyonun akabinde arka arkaya yaşanan krizler günümüzde halen etkisini devam ettirmektedir. Örneğin günümüzde halen Mavi Marmara’nın etkisi unutulmamış ve kolay kolay unutulacağı düşünülmemektedir. Türkiye, özür ve tazminat gibi konularda istediğini elde etmiş olsa da, Gazze ablukasını delmek amacıyla bölgeye yardım götürülen Mavi Marmara’daki Türk vatandaşlarının İsrail komandoları tarafından tüm dünyanın gözü önünde öldürülmesi halen toplum tarafından unutulmamıştır. Bu bağlamda AK Parti döneminden önce yaşanan krizlerde büyükelçilerin geri çağırılması AK Parti döneminde de uygulama alanı bulmuş, fakat ikili anlaşmaların iptali, tazminat konuları AK Parti dönemine özgü yaptırımlar olarak karşımıza çıkmıştır.

1. AK Parti'nin İktidara Gelişi ve İsrail İle İlişkiler

AK Parti'nin iktidarından önce, AK Parti'ye nasıl bir Türkiye-İsrail ilişkileri mirası kaldığının bilinmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle 1990'lı yıllardaki Türkiye-İsrail ilişkileri “altın yıllar” olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'deki askeri bürokrasi ikili ilişkilere ayrıca önem vermiştir (Uzer, 2011). Örneğin 23 Şubat 1996 yılında Süleyman Demirel'in İsrail ziyareti esnasında iki ülke arasında Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşması (AEİA) ve 14 Mart 1996'da Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ve 28 Ağustos 1996'da Savunma Sanayinde İş Birliği Anlaşması (SSİA) ile Türkiye ordusunun modernizasyonu yüksek oranda İsrail'e emanet edilmiştir (Kaya, 2010; 97).

Anlaşmaların yanında 1990 yılındaki Madrid Görüşmeleri ile başlayan Orta Doğu'daki barış süreci ve 1993 yılındaki Oslo Görüşmeleri, İsrail'in Orta Doğu'daki Müslüman-Arap devletlerle olan münasebetlerini iyileştirme amacıyla düzenlenmiştir. Bu görüşmelerden istifade ile Türkiye'nin de İsrail'e karşı Soğuk Savaş döneminde izlediği Arap devletlerden çekimsiz politikası yerini manevra kabiliyeti daha yüksek bir politikaya bırakmıştır. Zira bahsedilen askeri ve ekonomik anlaşmaların imzalanmasında bu görüşmelerin etkisi önemlidir. 2000'li yılların başındaki İkinci İntifada sonrasında İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği Savunma Kalkanı Operasyonu ilişkilerde İsrail'in Orta Doğu'daki barışçıl devlet görünümüne zarar vermiştir (Özcan, 2010; 40-42). Fakat, söz konusu operasyon Türk-İsrail ilişkilerinde herhangi önem arz eden bir etki doğurmamış, hatta 2001 yılında Şaron'un Türkiye ziyaretinden sonra Bülent Ecevit, Şaron'u Türkiye'de daha çok görmeyi arzu ettiklerini ifade etmiştir (hurriyet.com.tr, 2001).

2002 yılında AK Parti iktidara geldiğinde doğrudan bir İsrail söylemi/politikası bulunduğu söylenemez. AK Parti kurucu ekibinin içinde RP kökenli bürokratların bulunmasına karşın, iktidarının en azından ilk yıllarında AK Parti, İsrail'e karşı sert söylemlerde bulunmamıştır. Bu politika, Genelkurmayın halen bürokrasideki etkisi, ordunun modernizasyonunda İsrail'in yüksek orandaki rolü ile de bağlantılıdır. Dolayısı ile AK Parti'nin iktidarının ilk yıllarında özellikle 2007 yılından sonraki söylem değişikliğine kadar karşılıklı ziyaretler ve pozitif havanın etkisinden söz edilebilir.

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali, AK Parti-İsrail ilişkilerindeki ilk sınav olarak değerlendirilebilir. İsrail'in kuruluşundan bugüne kadar tecrübe ettiği 4 büyük İsrail savaşı, İsrail'e “istikrarsız” bir Orta Doğu hayali ve psikolojisi yaratmıştır. Bu sebeple Irak'ın işgalinde, İsrail istihbarat servisi MOSSAD'ın Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt grupları politik ve maddi açıdan desteklemesi, İsrail'in daha önce bölgeden göç etmiş Yahudilerin ellerindeki tapulara dayanarak Kuzey Irak'ta toprak edinmeye çalışması ve Kürt komandalara eğitim verilmesi İsrail'in istikrarsız Orta Doğu politikasının Türkiye ayakta oluşturmaya ve Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilere o dönemde gölge düşürmüştür. (Üren, 2011, 12-13). Seymour Hersh “*The New Yorker*” adlı dergide yayımladığı “*Plan B*” adlı yazısında İsrail'in Kuzey Irak'ta Kürt grupları desteklediğinden açıkça bahsetmektedir (Hersh, 2004). Bu kapsamda Davutoğlu doktrinleri kapsamında ifade edilen “istikrarlı Orta Doğu”, “komşularla sızır sorun” gibi politikalar karşısında, İsrail'in Orta Doğu'daki etnik grupları destekleme politikası AK Parti-İsrail arasındaki kriz ortamını derinleştiren en önemli faktörlerden birisidir. Dahası, Ersoy'a göre, Davutoğlu'nun TDP'yi “dinselleştirdiği” ve bugün İsrail'e karşı kullanılan anti-semitik söylemlerde TDP'de İslam'ın rolü ile birebir ilişkili olduğunu ifade edilmektedir (Ersoy, 2014: 63).

* Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt grupları içindeki Yahudiler, İsrail'in kurulduğu yıllara kadar bölgede önemli bir azınlık olarak görülmüş olup, yüzyıllar boyunca Kürtler ve Yahudilerin birlikte yaşaması sonucunda ortak değerler meydana gelmiştir. İsrail'in kurulduğu yıllarda anti-semitizme maruz kalan Yahudiler'in, İsrail'e göç ettirilmesinde Kürtlerin önemli katkılarından olduğu bilinmekte olup, bu sayede günümüze kadar ulaşan güven bağları geliştirilmiştir. Bu bağın oluşumundaki diğer bir isimde David Ben-Gurion'un da çalışma ekibinde olan Reuven Zaslanski'dir (Shiloah). Zira Shiloah Arap unsurları, Arap olmayan unsurlarla çevreleme politikasının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde “çevresel strateji” adı verilen uygulama ile İsrail, Orta Doğu'nun çok çeşitli etnik yapısından faydalanarak, özellikle Irak, İran, Suriye ve Türkiye gibi devletlerin içinde bulunan Kürtlerden söz konusu devletler içinde kargaşa veya karışıklık çıkarabilme kabiliyetleri nedeniyle istifade etmeye çalışmıştır. Özellikle Baas rejimi Irak ve Suriye'de iktidar olduktan sonra Mısır, Irak ve Suriye arasında yapılan ittifakla İsrail'in bölgede düşman devlet ilan edilmiş, İsrail açısından bölgedeki azınlıkların önemi daha da artmıştır. Bölgede yalnızca Kürtler değil, Dürzüler ve Maruniler gibi azınlıklarda İsrail tarafından müttefik olarak görülmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Süslü, 2016; 117-127).

2. Hamas'ın İktidara Gelişi

AK Parti-İsrail ilişkilerini, AK Parti'nin İsrail ile birebir kurduğu münasebetlerin yanı sıra, AK Parti'nin Filistin'deki aktörlerle de yakınlaşması da etkilemiştir. Örneğin, Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005 yılındaki İsrail ziyareti o dönemde İsrail hükümetince memnuniyetle karşılanmış, hatta İsrail hükümet sözcüsü Mark Regev bu ziyareti, Müslüman ve Yahudi iki ülkenin dost olabileceğinin mümkün olduğu şeklinde yorumlamıştır (hürriyet.com.tr, 2005). Bu ziyaretin hemen ardından yakın dönemde Hamas'ın 132 sandalyeli Filistin parlamentosunda 74 sandalye ile iktidara gelişi (Ayhan, 2009; 117)*, Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihi seyrini de derinden etkilemiştir. Nitekim Hamas liderlerinden Şeyh Ahmet Yasin ve Abdülaziz Rantisi'nin 2004 yılında İsrail ordusu tarafından öldürülmesi, Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail'i "devlet terörü" yapmasıyla suçlamasına sebebiyet vermiştir (milliyet.com.tr, 2004). Dolayısı ile anlaşılmaktadır ki Hamas iktidara gelmeden önce, İsrail-Filistin barışını belirleyici aktörlerden birisi olarak algılanmıştır ve İsrail'in şiddeti Türkiye tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.

İsrail, Hamas lideri Halid Meşal'in iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'ye davet edilmesini kabullenememiştir. Hamas'ın seçimlere girmeden önce, İsrail-Filistin arasındaki müzakereler Mahmud Abbas başkanlığındaki El-Fetih üzerinden gerçekleştirilse dahi, 2006 Filistin seçimleri ile beraber AK Parti, Filistin siyasetinde de artık başka bir aktörün varlığını hatırlatmıştır. Özellikle 2007'den sonra Gazze'de daha etkili** olan Hamas'ın, İsrail tarafından ısrarla müzakere masasında istenmemesi, AK Parti'nin İsrail'in bölgede barış konusunda samimiyetinde gerçekçi davranmaması şeklinde yorumlanmıştır. Seçilmiş bir parti olan Hamas'ın, Türkiye'ye daveti ise İsrail Başbakanlık sözcüsü Ranaan Gissin tarafından "Biz eğer Abdullah Öcalan ile görüşseydik siz ne hissederdiniz?" mantığı ile karşılık bulmuştur (hürriyet.com.tr, 2006).

AK Parti'nin Hamas daveti, İsrail-Filistin meselesinde Türkiye'nin arabuluculuk rolüne de dolaylı olarak zarar vermiştir. 2002'den Hamas'ın iktidarına kadarki dönemde İsrail-Türkiye ilişkilerinde Filistin meselesi, İsrail'in saldırılarını söylemler üzerinden kınanması doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dahası, Gissin'in ifadesinin aksine İsrail'in iç politikasına doğrudan bir müdahale güdüsünden çok arabuluculuk ve barış temelli bir psikoloji ile hareket edilmiştir. Fakat Davutoğlu'nun Başbakanlık Danışmanlığı döneminde AK Parti'nin Hamas davetinin aslında Davutoğlu tarafından planlandığı, TDP'nin Davutoğlu tarafından şekillendirildiği yönünde de Türk basında yer almıştır (Ergan, 2006). Bu konuda Duran makalesinde, Davutoğlu'nun AK Parti TDP'sinde hem teori hem pratiğindeki önemini açıkça vurgulamaktadır. (Duran, 2009; 390). Davutoğlu ise Stratejik Derinlik kitabında Filistin meselesine verdiği öneme şu sözlerle belirtmektedir.

"Genelde Kudüs özelde de Mescid-i Aksa meselesi çözülmeden Filistin ve Ortadoğu meselesinin de çözülebilmesi çok güçtür. Doğrudan bir formülle ortaya koymak gerekirse Ortadoğu meselesi Filistin meselesine, Filistin meselesi Kudüs meselesine, Kudüs Meselesi de Mescid-i Aksa meselesine indirgenebilir." (Davutoğlu, 2001; 490).

İsrail ile Hamas ikilisinin neden birbirlerini tanımamasındaki faktörler de bölgedeki çatışmanın devam etmesinin anlaşılması açısından önemlidir. Kaman'a göre İsrail'in Hamas'a karşı, Filistin'deki seçimlerden önce net bir tavrı bulunmamaktadır (Katman, 2014; 13). Dahası İsrail, Hamas'ın bölgedeki siyasi varlığının tanınmasını -demokratik seçimleri kazanmış olmasına rağmen- birtakım koşullara bağlamıştır. Koşullardan bazıları; Hamas militanlarının silahsızlandırılması, İsrail'in siyasi varlığının Hamas tarafından tanınması, Hamas'ın herhangi bir şiddet eyleminden kaçınması ve o zamana kadar yapılmış İsrail-Filistin barış anlaşmalarını tanınmasıdır. Fakat, Hamas'ın iktidar partisi olarak bu teklifleri reddetmesi ile İsrail-Filistin barış görüşmelerinin başlamadan tıkanmıştır (Katman, 2014; 132).

Hamas'ın, Ankara'ya daveti yalnızca İsrail tarafından yadırganmamış, radikal İslamcı olarak tanımlanan bir örgütün başkente daveti, Türkiye'deki muhalefet tarafından da sert tepkiyle karşılanmıştır. Anlaşılmaktadır ki, 1990'lı yılların ikinci yarısında özellikle Türkiye'nin Batılı bir devlet imajı çizmesinin

* Hamas'ın Filistin seçimlerinde kazandığı ilçe ve belediyelerin sayısının ayrıntılı dağılımı için ayrıca bkz.: (Katman, 2014; 133)

** 2007'den sonra Hamas'ın Gazze'deki etkisini artırması ile El-Fetih görevlileri evlerini güvenlik endişesiyle Gazze'den Ramallah'a (Batı Şeria) taşımıştır. 2008 yılında Hamas'a bağlı İzzeddin El Kassar Tugayları'nın da etkisiyle Gazze'deki El-Fetih yapılanması sonra erdirilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Katman, 2014; 141-142)

göstergesi olarak İsrail ile olan ilişkilerin bir ölçüt olarak kullanılması*, 2006 yılında da halen etkisini devam ettirmiştir. AK Parti, Hamas'sız bir barışın ön görülemeyeceğini savunurken, muhalefet bu daveti AK Parti'nin İslami örgütlere verdiği desteği artırdığı ve iktidar ile muhalefetin arasındaki bağların daha da zarar gördüğünü şeklinde yorumlamıştır (Çevik ve Ersaydı, 2011; 10). Zira dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Hamas ziyaretinden sonra İsrail ziyareti gerçekleştirmiştir. Sezer'in İsraili yetkililere, davet kararının kendisinin bilgisi dahil olmadığı ve bu davetin Türk toplumunun gerçek görüşünü ve devlet politikasını yansıtmadığını ifade etmesi, iç siyasetteki farklı mekanizmaların TDP'deki görüş ayrılığını somut bir biçimde ortaya koymuştur (sabah.com.tr, 2006).

3. Suriye-İsrail arasında Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü ve Dökme Kurşun Operasyonu

Orta Doğu'da yaşanan çatışmalarda enerji kaynaklarının önemi tartışmaya açık bir konu değildir. Petrolün bölgede bulunması ile, büyük devletlerin satranç tahtası haline gelen Orta Doğu'da bir diğer stratejik kaynak ise sudur. Sınırlı su kaynaklarına sahip olan Orta Doğu'da, Suriye-İsrail sınırında bulunan Golan Tepeleri hem zengin kaynaklarına sahiptir hem de görece eğimsiz coğrafyaya sahip sayılabilecek Orta Doğu'da stratejik olarak Suriye'ye karşı stratejik bir konuşlanma ve psikolojik üstünlük sağlamaktadır (Atlıoğlu, 2007). Bölgedeki Hermon Dağı (2814 metre) ile bölgenin en yüksek konumuna sahiptir ve buradan 60 kilometrelik uzaklıktaki bulunan Şam dahil Suriye ve Lübnan rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Topografik açıdan ise bölgede yer alan Ürdün nehri ve Kinneret Gölü, İsrail'in su kaynaklarının %40'ını oluşturmaktadır (Akınar, 2012; 223). İsrail 1967 Arap İsrail Savaşı ile topraklarında bulunan Kinneret Gölü'nü (başka bir adıyla Teberiyeye veya Galilee Denizi) besleyen Golan Tepelerini işgal etmiştir. İsrail 1967'de işgal ettiği tepelerden, 1980 yılında geri çekilme kararı almıştır. Fakat 1981 yılında Knesset'in (İsrail Parlamentosu) Temel Yasa kapsamında Golan Tepelerinin İsrail toprakları içinde olduğu "meşrulaştırılarak" tekrar ilhak edilmiştir. Suriye açısından ise stratejik ve ekonomik öneminin yanında Golan Tepeleri "egemenlik" manasındadır (Akınar, 2012; 226).

Suriye-İsrail arasındaki çatışmanın çözümü konusunda ABD'nin 1991-2000 yılları arasındaki arabuluculuk girişimi, Suriye tarafından "tarafsız" olmadığı düşünülerek reddedilmiştir. 1991 Madrid konferansı ile başlayan Orta Doğu'daki barış görüşmeleri, ABD'nin Suriye-İsrail arabuluculuğu başlamıştır. ABD, bir taraftan da Suriye'yi Batı bloğuna çekerek İran'dan uzaklaştırmak istemiş ve İran ile Irak gibi devletlerin bölgedeki etkisini sınırlandırmayı amaçlamıştır (Süer, 2012; 232). Bu kapsamda ABD'nin garantörlüğündeki bir Suriye-İsrail barışı, yaşanabilecek bir ihtilafta Suriye tarafından terazinin İsrail tarafında olabileceği psikolojisini yaratmıştır. Fakat o dönemde ABD'nin çatışmanın çözümüne yönelik taraflara yeni bir öneri ortaya koyamaması yanı sıra ABD iç siyasetinde çatışmanın çözümüne yönelik farklı bakış açılarının bulunması, ABD arabuluculuğunun düşük profilli seyretmesine neden olmuştur (Süer, 2012; 233). Süer'e göre barış görüşmelerinin başarısız olmasında ABD'nin "amaçsız/kararsız" bir arabuluculuk rolünün yansısı İsrail ve Suriye'nin farklı yönetim biçimleri de başka bir faktör olarak incelenmiştir. 1970'den 2000 yılına kadar yönetimde kalan kalan Hafız Esad'ın hükümrana karşın, İsrail'deki karmaşık koalisyon hükümet mekanizması karar alma sürecini liderler bakımından etkilemiştir (Süer, 2012; 236).

2004 yılında Beşar Esad'ın Ankara'ya İsrail-Suriye görüşmelerinde Türkiye'nin arabulucu olmasını istemesi ile tekrar başlayan süreç, 2006 yılında Hizbullah-İsrail savaşı ile tekrar kesintiye uğramıştır. Türkiye'nin arabuluculuk rolü Şubat/2007'de Ehud Olmert'in Ankara ziyareti sırasında tekrar gündeme gelmiş ve Olmert, Türkiye'nin barışta rol almasını yinelemiştir. Fakat Eylül 2007'de İsrail jetlerinin Suriye'deki nükleer reaktörü vurması ile görüşmeler sekteye uğramıştır (bbc.com, 2018). Başbakan Erdoğan, Nisan/2008'deki Şam ziyareti sırasında Esad'a İsrail'in Golan Tepelerinden çekilmeye hazır olduğunu ve barış görüşmelerine başlamak istediğini iletmiş (amerikaninsesi.com, 2008a) ve Türkiye'nin arabuluculuğu doğrultusunda iki taraf görüşmelere başlamıştır (amerikaninsesi.com, 2008b). Türkiye'nin arabuluculuğu ise Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklama ile doğrulanmıştır (cnnturk.com, 2008).

* 28 Şubat olaylarına ilişkin olarak Çevik Bir, İsrail-Türkiye ilişkilerine Necmettin Erbakan'ın izlediği politikaların zarar verdiğini 2002 yılında ABD'nin Middle East Quarterly adlı dergisinde kaleme aldığı yazıda ifade etmiştir. Yazının tamamı için bkz.: (Bir ve Sherman, 2002; 23-32).

Nitekim, Türkiye'nin iki devlet arasında arabuluculuk rolü birdenbire ortaya çıkmamıştır. Öncelikle o dönemde Türkiye ile dostane ilişkileri bulunan Suriye, arabulucu olarak başka bir Müslüman bir ülke olan Türkiye'yi tercih etmiştir. Nitekim, AK Parti'nin komşularla iş birliği kapsamında Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi, Türkiye'ye güvenilir bir komşu profili kazandırmıştır. Türkiye'nin arabuluculuk girişiminin bu kadar önemsemesi ise, o dönemde pro-aktif TDP'nin, Suriye'yi Orta Doğu'ya açılan bir kapı olarak görmesi ile bağlantılıdır.

Bir diğer husus ise Suriye'nin bölgede Hamas ve Hizbullah gibi ABD ve AB tarafından terör örgütü listesinde bulunan ve İsrail'in bekasını tehdit eden aktörler ile iyi ilişkilerinin bulunmasıdır. Hamas iktidarına kadar, İsrail tarafından Mahmud Abbas'ın liderliğindeki FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) İsrail-Filistin münasebetlerinde dikkate alınmıştır. FKÖ ise ABD ve AB ile yakın ilişkiler içinde bulunmuş ve Filistin halkı tarafından "haklarının İsrail'e karşı yeterince savunulmadığı" gerekçesiyle sıkça eleştirilmiştir. Zira 2006 yılı seçimlerindeki Hamas'ın galibiyeti FKÖ'nün Filistin halkı tarafından cezalandırılması olarak ifade edilebilir. Bu minvalde Suriye-Hamas ilişkileri, İsrail açısından barış görüşmelerinde eksi bir faktör olarak göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca Türkiye bölgede İsrail'e en yakın bağlara sahip, Müslüman ve Batı müttefiki devlet olarak dikkate alınmıştır. Dolayısıyla, Hamas gibi ikincil aktörlerin de etkisinin bulunduğu barış görüşmelerinde Türkiye'nin arabuluculuğu, Suriye tarafından iyi bir seçenek olarak görülmüştür. Nitekim Batı tarafından terör örgütü olarak değerlendirilen Hamas'ın, Türkiye'ye 2006 yılındaki daveti İsrail açısından her ne kadar rahatsız edici olsa da İsrail-Suriye arabuluculuk görüşmelerinde Türkiye'nin Hamas konusunda yumuşatıcı veya kolaylaştırıcı bir rolünün olduğu İsrail tarafından da dikkate alınmıştır.

Türkiye'nin 2007 yılında yalnızca Suriye-İsrail arasında olmayıp, Filistin-İsrail arasındaki kolaylaştırıcılık rolü devam etmiştir. Kasım/2007'de Mahmud Abbas'ın ve Şimon Peres'in TBMM'de yaptığı konuşmalar Orta Doğu'da barış sürecinin Türkiye tarafından üstlenildiğinin ve Türkiye'nin kolaylaştırıcı veya arabuluculuk rolünün elinden geldiğince yerine getirildiğinin sinyallerini vermiştir (bbc.co.uk, 2007). Hatta Peres'in aynı ziyaretinde kendisine Bilkent Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilmesi Türkiye'nin bölgedeki her bir aktörle ilişkilerini sıcak tutularak, barışta Türkiye'nin etkisini artırmak amacıyla gerçekleştirildiği şekliyle okunabilir.

Mayıs/2008'de Suriye-İsrail arasındaki arabuluculuğun Türk Dışişleri yetkilileri tarafından resmîyet kazanan İsrail görüşmeleri devam ederken aradan 5 ay geçmeden İsrail'in Gazze'ye düzenlediği "Dökme Kurşun Operasyonu" Türkiye'nin bölgedeki Suriye-İsrail ve Filistin-İsrail barış görüşmelerini sona erdirmiştir. 4 Kasım 2008'de İsraili askerlerin bir Filistinliyi öldürmesi üzerine Hamas, İsrail'e karşı top ateşle karşılık vermiş, sonrasında İsrail uçakları hava saldırısı ile 6 Filistinli vatandaşı öldürmüş, Hamas misilleme olarak İsrail'e karşı füze saldırıları gerçekleştirmiştir (Bölme, 2012; 7). Karşılıklı çatışmaların şiddetlenmesi ile İsrail ordusu Museviler için kutsal olan Hanuka Bayramı'nın (cnnturk.com, 2016)* ilk günü olan 27 Aralık 2008'de İsrail, Dökme Kurşun Operasyonu'nu resmen başlatmış ve Gazze'ye yönelik hava saldırıları düzenlemiştir.

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra İsrail'in bölgeye düzenlediği en büyük operasyonlardan birisi olarak kabul edilen savaşta, toplamda 1.334 kişi (417'si çocuk, 108'i kadın, 120'si yaşlı olmak üzere) öldürülmüş, 5.400'e yakın kişi ise yaralanmıştır. İsrail'in saldırıları yalnızca sivilleri hedef almamış, hastaneler, yollar, okullar, evler, fabrikalar hatta UNRWA (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı) binası gibi birçok yer ağır şekilde etkilenmiş ve yeniden alt yapı yapım aşaması tahmini 3-5 yıl arasında sürecek toplamda 2 milyar Amerikan Doları maliyetli bir tablo ortaya çıkmıştır (Boran, 2019; 56).

Türkiye saldırıları ise sert bir biçimde eleştirmiş ve Türk yetkililer, operasyonlardan sonra Türkiye'nin barış çabalarına karşın, İsrail'in operasyonundan sonra aldatılmışlık hissine kapılmıştır. Erdoğan bu

* Hanuka (Diğer bir isimle Hannukah), Suriye-Yunan Kralı Anthious ve ordularının Makabiler tarafından bozguna uğratılması neticesinde, II. Bet-Hamikdaş'ın putperestlerden kurtarılmasını simgeler. Bet-Hamikdaş, kurtarıldıktan sonra, tapınaktaki Ebedi Işık'ı yakmak için saf bir yağ bulur, fakat bu yağ Menora'yı (Yedi Kollu Şamdan) yalnızca bir gün yakabilecek kadar olsa da mucize eseri tam sekiz gün boyunca şamdanı yakmaya yeter ve Koenlerin yeni yağ hazırlamaya fırsatı olur. 25 Kislev'den başlanarak sekiz gün boyunca her gece bir mum artırarak Hanuka'nın mumları soldan sağa yakılır ve evler ışıkla doldurulur.

saldırıları karşısında İsrail'e yönelik 2004 yılındaki Şeyh Ahmed Yasin suikastinde ifade ettiği “devlet terörü” söylemine tekrar geçiş yapmış ve İsrail ile bölgedeki diğer devletler arasında yürütülen arabuluculuk periyodunda bu operasyonların Türkiye'ye yapılan bir saygısızlık olduğunu belirtmiştir (hürriyet.com.tr, 2008).

Tüm bu gelişmeler dahilinde Türkiye-İsrail ilişkilerini kısa bir dönem içinde sırasıyla meydana gelen Alçak Koltuk, Davos, Anadolu Kartalı Tatbikatının iptali ve Mavi Marmara krizlerine sürükleyen olayın açıkça İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye düzenlediği “Dökme Kurşun Operasyonu'nun” olduğu söylenebilir. Yine de, Türkiye'nin pro-aktif dış politikası ve bölgede barış arayışları İsrail'in operasyonlardan sonra da devam etmiştir. Operasyonların akabinde Erdoğan'ın bölge ülkelere düzenlediği Gazze'ye yönelik ambargoların kaldırılmasını ve bölgede ortak dil ve irade anlayışının inşa edilmesini önermiştir (haberturk.com, 2009). Görülmektedir ki, bölgede kurulduğu günden bugüne kendine “yalnız devlet” imajı çizen İsrail, -İran hariç tutulmak üzere- bölgede seküler ve demokratik yapısı ve Arap kültürü ve kökenine sahip olmayan Türkiye'nin aktif dış politikalarını, düzen kurucu olması hasebiyle kabul etmemiştir.

Savaşın İsrail tarafından başlatılması, İsrail'in bu operasyonu Orta Doğu'da barışı isteyip istemediği konusunda açıkça tavrını ortaya koymuştur. Dahası, İsrail kendi toprak bütünlüğünü veya bekasını tehdit eden herhangi bir politikada Türkiye'yi karşısına alacağını tekrar tekrar hatırlatmıştır. Türkiye'nin ise Orta Doğu'da kendine biçtiği “arabulucu”, “düzen kurucu aktör” rolü, bu operasyonla sekteye uğramıştır. Türkiye Filistin meselesine, “mazlum bir halkın feryadı” olarak bakarken, İsrail ise kendi halkına tehdit oluşturabilecek herhangi bir unsurun- bu unsur genelde Filistin topraklarında İsrail açısından Hamas olarak değerlendirilmektedir- İsrail'in dış politikasında ne tür bir etki yaratacağını düşünmeksizin etkisiz hale getirilmektedir.

4. Davos'un Perde Arkası

Dökme Kurşun Operasyonu Türkiye-İsrail ilişkilerindeki güvensiz ortamı, artık kriz dönemine çeviren anahtar faktörlerden birisi olmuştur. Ocak 2009'da Gazze Orta Doğu için Model” başlığı altında düzenlenen Davos Zirvesi'nde Filistin-İsrail çatışmasına çözüm arayışları tartışılmıştır. Bu bağlamda, Başbakan Erdoğan'ın “one minute” çıkışı aslında Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı Peres'in, İsrail'in Hamas'a karşı sözde meşru müdafaa hakkını kullanması ifade etmesi neticesinde gerçekleşmiştir (Çamlıbel, 2009). Fakat, “one minute” söyleminin arka planında yalnızca Başbakan'ın Peres'ten daha az süre alması değil, İsrail'in Türkiye'ye verdiği sözleri tutmaması ile de alakalıdır. Dolayısı ile one minute aslında moderatörden ziyade Peres'e veya İsrail'e bir başkaldırı olarak değerlendirilebilir. İsrail'in toplantıdaki meşru müdafaa söylemlerini yalnızca Davos Zirvesi'nde kullanmadığı, neredeyse Hamas ile ilgili tüm operasyonların bu söylemlere dayandırarak, “Hasbara”* politikası ile meşrulaştırdığı söylenebilir. Özetle Türkiye, İsrail'in barış görüşmeleri sürecinde sözünde durmadığını tecrübe etmiştir. Türkiye'nin İsrail'e yönelik kullandığı retorikler değerlendirilecek olursa, 2004 yılında Hamas liderleri arka arkaya öldürüldüğünde kullanılan retorikler, Davos Krizi süreci ile kıyaslandığında daha ağır değildir. Fakat 2009 yılında kullanılan söylemlerde, 2006'da Hamas'ın iktidara gelişi ve Türkiye'nin arabuluculuğunun başlama süreci tekrar negatif söylemlere geçiş noktalarını oluşturmaktadır. Zira Erdoğan, Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerini Zirve'de tekrar hatırlatmıştır. Dolayısıyla Erdoğan Davos Zirvesi'nde Peres'e “*Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğümüzü çok iyi biliyorum.*” (dw.com, 2016) derken Dökme Kurşun Operasyonu'na gönderme yapmıştır. Erdoğan, Zirve'deki sert çıkışı ile bir yandan ezilen Filistin halkının yanında yer alırken, bir yandan ise İsrail'in Türkiye'ye karşı verdiği sözü (arabuluculuk süreci) yerine getirmemesi sebebiyle Türkiye'nin o dönemde yükselen prestijini korumak istemiştir.

5. Türk-İsrail İlişkilerinin İç Politikaya Etkisi

Türk-İsrail ilişkileri yalnızca dış politik etkiler doğurmamakta, özellikle iç politikada da sivil siyasetin ve Türk halkının hassasiyeti kapsamına girmektedir. Öncelikle, Davos Zirvesi'nin AK Parti'nin iç politikadaki prestijini artırdığını söylemek mümkündür. Örneklemek gerekirse, Başbakan Erdoğan'ın Zirve'den sonra Türkiye'ye dönüşünde halkın “*Türkiye seninle gurur duyuyor*”, “*T. Recep Tayyip Erdoğan*” söylemleri, AK

* İsrail'in Filistin'e düzenlediği operasyonları meşrulaştırma politikasına Hasbara denilmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çiçekci, 2014; 20-21).

Parti'nin iç siyasetteki prestijini pekiştirmiştir (Güler, 2010; 216-218). Fakat AK Parti, pratikte Mart/2009 yerel seçimlerinde; 2007 genel seçimlerine göre 10 puan, 2004 yerel seçimlerine ise 2 puan gerileme yaşamış ve oy oranı %38'de kalmıştır (haberturk.com, 2019). Dolayısı ile iç politikada "one minute" çıkışının etkisinin söylemde kaldığı ve pratikte başarısız olduğu da söylenebilir.

Davos Zirvesi'nin dış politikadaki etkisi iç politika ile karşılaştırıldığında tartışmasız daha pozitifdir. Özellikle Arap halk ve cemiyetleri Türkiye'yi lider ülke olarak tanımlanmış, Recep Tayyip Erdoğan ise "kahraman" olarak görülmüştür. Bu pozitif ivmeyi destekleyen unsurlar Mısır ve Ürdün'ün halihazırda İsrail ile bulunan iyi ilişkileri ve barış sürecinde bulunmaları, Suudi Arabistan'ın ABD yanlı politikaları ve İran'ın Orta Doğu'da Şii grupları önlemesi gibi konular olarak değerlendirilebilir (Türk, 2009). Hatta Özdağ'a göre, İran'ın Arap dünyasında ki rolünün sona ermesi, Davos ile birlikte başlamıştır (Özdağ, 2011; 25). Ayrıca Davutoğlu'nun Osmanlı mirası söylemlerinin gözle görülür şekilde Erdoğan tarafından Davos'ta pratikleştirilmesi, Arap-Müslüman coğrafyanın Türkiye'nin "birleştirici/lider" ülke olarak bölgede desteklenmesine sebebiyet vermiştir.

Davos'un hemen arkasından İsrail, İtalya ve ABD ile ortak gerçekleştirilen Anadolu Kartalı tatbikatına, İsrail'in davet edilmemesi Türkiye-İsrail ilişkilerinde Genelkurmay'ın etkisinin eskiye nazaran azaldığına işaret etmiştir (Ulutaş, 2011; 46). Diğer yandan, tatbikata İsrail'in davet edilmemesi yalnızca Türkiye-İsrail ilişkilerini değil, İsrail'in İran sınırını gözlem ve olası bir tehdide karşı müdahale kabiliyetini de sınırlamıştır (Tür, 2009; 38).

6. Krizin Tırmanması

Dökme Kurşun Operasyonu Türk-İsrail ilişkilerinde beraberinde birtakım olayları zincirleme etkisi ile meydana getirmiştir. Davos ve Anadolu Kartalı Tatbikatı ile devam eden negatif seyre Televizyon Dizileri ve Alçak Koltuk Krizi'nin eklenmesi diplomatik ilişkilerin sıfır noktasına inmesine sebebiyet vermiştir. Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'un, Kurtlar Vadisi ve Ayrılk dizilerindeki İsrail karşıtı sahnelerin izahatı için tüm İsrail basının önünde İsrail Evimiz Partisi'ne* mensup milletvekili ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon tarafından İsrail parlamentosundaki (Knesset) makamında daha alçak bir koltukta oturtulması, "biz sizden üstteyiz" mesajı ile ilişkilendirilebilir. Koalisyon hükümetleri ile yönetilen İsrail'de aşırı sağcı bir partinin bu eylemi lider Likud Partisi lideri ve Başbakan Netanyahu'nun da açıklamaları ile desteklenmiştir (ntv.com.tr, 2010). İsrailli karar alıcıların bu diplomatik krizi yaratmasında ki gerekçenin ise TV dizilerinden ziyade, Peres'in Davos'ta Erdoğan tarafından "küçük düşürülmesi" psikolojisi de etkilidir. Alçak Koltuk hamlesi İsrail'deki koalisyon hükümetlerinin bazı kesimlerince ise eleştirilmiştir. Örneğin, Çalışma Bakanı Ben-Eliezer, Ayalon'un davranışını "gereksiz" olarak değerlendirmiş ve Türkiye'yi bu hamle ile daha da Doğu'ya itildiğinin altını çizmiştir (Güvenç, 2010).

Alçak koltuk krizi akabinde, 2010 yılındaki Mavi Marmara Saldırısı ile 9 Türk vatandaşının öldürülmesi, Türk-İsrail diplomatik ilişkilerini dibe oturtmuştur. Saldırlardan sonra Türkiye, İsrail ile olan diplomatik seviyeyi 1980 yılında Kudüs'ün ilhakından sonra tekrar ikinci seviyeye düşürmüştü (Özcan, 2010; 37), İsrail'den alınması planlanan Spike güdümlü tanksavar füzeleri, Barak-8 uçaksavar füze sistemleri ve ağır piyade muharebe araçları ve elektronik savaş sistemleri gibi askeri teçhizat alım projelerinden vazgeçilmiştir (Özdağ, 2011; 29).

Mayıs/2009'da Dışişleri Bakanlığı görevine başlayan Davutoğlu, saldırılar karşısında yaptığı açıklamada Türkiye-İsrail ilişkilerinin tekrar normalleşmesini 4 maddeye bağlamıştır;

- 1) İsrail, Mavi Marmara saldırısı için özür dilemelidir.
- 2) Mavi Marmara saldırısında öldürülenlerin ailelerine uygun bulunacak bir tazminat ödenmelidir.
- 3) İsrail olayı araştırarak uluslararası bir komisyonun yetkilerini kabul etmelidir.
- 4) Gazze şeridinde uygulanan abluka kaldırılmalıdır (cnnturk.com, 2010).

* Evimiz İsrail Partisi (İbranice adıyla Yisrael Beiteinu), 1999'da Avigador Lieberman, Yuri Stern ve Ida Nudel tarafından kurulmuş, vizyonunu Ukraynalı Siyonist lider Ze'ev Jabotinsky'e dayandıran seküler ve aşırı sağcı kimliği ile bilinen bir partidir. Partinin hedefleri arasında parti programında; gelenek, Siyonizm, modernizm ve hoşgörü ekseninde Yahudi kimliğini yüceltmek, İsrail'e Yahudi göçünü artırmak, Yeşa, Kudüs ve Golan'a yerleşimleri hızlandırmak vb.. gibi maddeler yer almaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Ufuk Ulutaş vd., 2012; 9-29).

Sürecin yürütülmesinde karar alıcıların ve süreci normalleştiren aktörlerin görüşlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Mavi Marmara saldırısı kararını veren ismin Savunma Bakanı Ehud Barak olduğu ve kararın parlamentonun sağ kanadı tarafından desteklendiği ileri sürülmektedir (Aytürk, 2012; 632). Normalleşme sürecine giden yolda, 2011 yılında gerçekleşen İsrail Çalışma Bakanı Ben-Eliezer ve Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu arasındaki gizli görüşmelerinin basına sızdırılması da sürecin uzamasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 4 maddelik şartı dışındaki 31 Mayıs 2010'da rehin İsrail tarafından alınan gemilerin Türkiye'ye iadesi şartı ("Defne-Y", "Gazze I" ve "Mavi Marmara") ve saldırıların araştırılması için bir heyet oluşturulmasında ABD Başkanı Barack Obama'nın arabuluculuğunun da etkisi bulunmaktadır (Özcan, 2010; 36). BM Genel Sekreteri Ban-Ki Moon tarafından saldırıların incelenmesi için oluşturulan Palmer Komisyonu'nun incelemeleri sonucunda, İsrail'in müdahalesi meşru bulunmuş fakat müdahalenin hukuki bağlayıcılığı olmadığına karar verilmiştir (gazetevatan.com, 2011). Komisyon'un raporun açıklanma tarihini 3 defa ertelemesi ve daha sonra henüz kararın Türk yetkililer tarafından öğrenilmeden raporun 1 Eylül 2011 tarihinde *NY Times* tarafından haber olarak verilmesi (Şahin, 2011; 25) Davutoğlu tarafından İsrail'in "ciddiyetsiz" tutumu olarak yorumlanmıştır (aljazeera.com.tr, 2011). Akabinde Türk Dışişleri yetkilileri, İsrail'e karşı yeni yaptırım paketini açıklamış ve ilişkilerin normalleşmesini yeni şartlara bağlamıştır (mfa.gov.tr, 2011).

İsrail-Türkiye görüşmelerinin 2013 yılında Obama'nın devreye girmesi ile başlaması ve İsrail'den geç gelen özür, ABD'nin Arap Baharı sürecinde bölgede yükselen aşırı İslamcı gruplar karşısında İsrail'in "eski dostunu" tekrar kazanmak adına yapılan bir hamle olarak okunabilir. Ayrıca, ABD'nin Orta Doğu'nun istikrarsız ortamında iki müttefikinin düşman kalmasına razı olamaması ve İsrail'de Türkiye konusunda katı tutumu ile bilinen Lieberman'ın yeni seçimlerde koalisyonda yer almayarak Netanyahu'nun karar alma alanını rahatlatması da etkili olmuştur (Kohen, 2013).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde Mavi Marmara krizi ile derinleşen krizden sonra, Obama'nın 2013'teki arabuluculuğu ile Türkiye ve İsrail tazminat ve özür konularında anlaşmışlardır. İsrail'in özrü Mart/2013'te Obama'nın Netanyahu ile görüşmesinden iki gün sonra gerçekleşmiş, tazminat ise 6 yıllık aradan sonra Dışişleri Bakanı Feridun Sinirlioğlu ve Netanyahu'nun özel temsilcisi Joseph Ciechanover arasındaki gizli görüşmelerde karara bağlanmıştır (Göksedef, 2016). Haziran/2016 tarihli Tazminat Usul Anlaşmasına göre Mavi Marmara mağdurların ailelerine 20 milyon Amerikan Doları İsrail tarafından Türk Adalet Bakanlığı'nın hesabına yatırılmış ve oluşturulan özel bir fon üzerinden mağdurların ailelerine dağıtılacağı açıklanmıştır (milliyet.com.tr, 2016).

Kriz ortamını derinleştiren olaylar bahsedildiği üzere ağırlıklı olarak İsrail'in Filistin'de izlediği politikalarla birebir doğru orantılıdır. Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı en güncel sorunlardan birisi olan ABD'nin büyükelçiliğini Doğu Kudüs'e taşıması da Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Elçiliğin 14 Mayıs 2018'de açılacağına belirtilmesi üzerine Filistinlilerin gerçekleştirdiği protestolarda 60 civarı Filistinli İsrailli askerlerin açtığı ateş sonucunda öldürülmüş, 2.800'ün üzerinde ise Filistinli ise yaralanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın öldürülen Filistinliler üzerine İsrail'i soykırımla suçlaması (dw.com, 2018), Türkiye-İsrail arasındaki Mavi Marmara'dan o zamana uzanan diplomatik krizi tırmandırmıştır. Unutulmaması gereken bir diğer bir konu ise, Türkiye'nin Filistin'i bir iç mesele olarak görmesi ve Filistin ve Filistinlilerin haklarını uluslararası arenada savunmasıdır. Örneğin, Doğu Kudüs'ün başkent olarak tanınması akabinde Türkiye dönem başkanı olarak İİT'ni (İslam İş Birliği Teşkilatı) olağanüstü toplayarak Müslüman ülkeler nezdinde farkındalık yaratmaya çalışmış ve toplantıda Doğu Kudüs'ün vazgeçilemez olarak Filistin'in başkenti olduğu karara bağlanmıştır (bbc.com, 2017).

7. Sonuç

Çalışmanın ana konusu olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinin AK Parti dönemindeki seyri, iki devletin kriz dönemlerinde birbirlerine yaklaşımları ve krizin derinleşmesindeki nedenler araştırılmaya çalışılmıştır. Zira, ortada bir kriz varsa krizde yalnızca İsrail'in bölgedeki politikalarını suçlamak sorunun çözümünde yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla bu bölümde, devletlerin izlemesi/izlememesi gereken politikalar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte ilişkilerin mevcut durumuna ait yönlendirici tespitler de bu bölümde yer alacaktır.

İlk olarak AK Parti'nin muhafazakâr duruşu/söylemleri, doğal olarak AK Parti dönemi TDP'indeki söylemleri de etkilemiştir. Örneğin, AK Parti'nin Filistin meselesini İslamcı söylemlerle savunması ve zaman zaman İsrail'in politikalarını Siyonizm ile bağdaştırması krizi daha da derinleştirmektedir. AK Parti'nin Filistin meselesini kendi iç meselesiymişçesine kucaklaması her ne kadar İslam ülkeleri tarafından destek görse de aynı oranda Batı tarafından Türkiye'nin "Orta Doğululaşması" veya "Türkiye'nin ekseninin Doğu'ya kayması" gibi ithamları beraberinde getirmektedir. Zira İsrail'in Filistin'e yönelik politikası tüm evrensel değerlere ve neredeyse bütün hukuksal metinlere aykırılık teşkil etmektedir. Dolayısı ile AK Parti'nin Filistin'i yalnızca İslam'ın davası olarak görmesi, konunun İslam ülkeleri haricinde çokta önemsenmemesine neden olmaktadır. O halde Filistin meselesinde Filistin halkının haklılığını uluslararası kamuoyunun geneline yayacak şekilde vurgulamak hem meselenin barışçıl çözümüne hem de Türkiye-İsrail ilişkilerinin olumlu seyrine katkı sağlayacaktır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin birebir olarak Filistin meselesine veya ümmetin davasına bağlamak doğru değildir. Türkiye'nin özellikle Davutoğlu doktrinleri ile birlikte bölgedeki Osmanlı mirası söylemleri, aktif dış politika ve bölgesel güç olma isteği İsrail'i açıkça rahatsız etmektedir. Bu paralelde Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasında kullandığı İslamcı söylemler beraberinde İsrail tarafından terörist olarak tanımlanan Hamas gibi gruplarla yaklaşmayı beraberinde getirmiştir. Dolayısı ile Hamas gibi aktörlerle Türkiye'nin ilişkilerinin devam ettiği sürece yeni krizlere gebe kalınacağı unutulmamalıdır. Dolayısı ile Türkiye'nin yeni krizlere hazırlıklı olması ve buna yönelik dış politikasını pro-aktifçe ortaya koyması gereklidir.

AK Parti öncesi dönemde TDP'deki askeri bürokrasinin etkisi AK Parti dönemi ile azalmış ve sivil bürokrasinin etkisi artmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse geçmişte askeri bürokrasi tarafından dayatıcı şekilde ilişkilerin çıkmaza girmesinin engellenmesi, günümüzde sivil bürokratik kurumlar tarafından ve herhangi bir dayatma içermeden yapılabilmektedir. TDP'de karar alım mekanizmasının sivil siyasetin elinde olması demokratik olarak olumlu bir adımdır. Fakat karar alıcıların arasındaki söylem ve düşünce farklılıklarının da TDP'ye yansımaları dış politikada hareket alanı sağlayacaktır. Örneğin, Cumhurbaşkanlığı makamınca sertçe eleştirilen bir konuya Dışişleri makamınca daha ılımlı söylemlerle yaklaşılması hareket alanını, dolayısı ile de TDP'nin manevra kabiliyetini artıracaktır.

Diğer bir husus ise kendinden önceki iktidarlarla kıyaslandığında AK Parti hükümetlerinin Filistin'deki mezalimi uluslararası topluma özellikle uluslararası örgütler vasıtasıyla sunma kapasitesinin daha yüksek olduğudur. Bu durum Türkiye ile İsrail'i doğrudan karşı karşıya getirmektense İsrail ile uluslararası toplumu karşı karşıya getirmekte ve Türkiye-İsrail arasında yaşanması muhtemel krizin gerilimini azaltıcı etki yapmaktadır.

Türkiye-İsrail ilişkileri AK Parti döneminden önce, Türkiye'nin laik ve seküler bir devlet anlayışının göstergesi olarak kabul edilmiştir. RP'nin kapatılması süreci ele alındığında, AK Parti'nin, iktidarının ilk yıllarında İsrail ile ilişkilerinde, Genelkurmay'ın ve Batı'nın tepkisini almamak adına İslamcı söylemlerden uzak durduğu söylenebilir. Zira Halid Meşal'in Türkiye ziyaretinden sonra Ahmet Necdet Sezer'in İsrail'i ziyaret etmesi de İsrail'in ve Batı'nın "Türkiye'nin İslamcı radikal gruplarla ilişkisinin olmadığını" kanıtlamak adına yapılan bir ziyarettir. Fakat AK Parti bölgedeki aktörlerle yapılacak iş birliğinin Türkiye'nin bölgedeki etkin rolünü pekiştireceğine ve bunun da iç politikadaki istikrarı kuvvetlendireceğine inanmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerini İsrail'in bölgedeki güvenlik endişelerinden ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir. İsrail, bölgede yaşadığı dört Arap-İsrail savaşının ardından bölgedeki tek olası müttefikinin Türkiye olduğunun farkındadır. Bu durumun bir takım alt sebepleri vardır. Öncelikle İsrail'in Orta Doğu'da kendisine en yakın devlet laik ve demokratik yapısı itibarıyla Türkiye'dir. Ayrıca Türkiye, İsrail'in tarihi boyunca bölgede fiilen savaşmadığı ve iyi ilişkilere sahip olduğu devletlerden biridir. Dolayısı ile Türkiye-İsrail ilişkilerinin sürekli kriz ortamında kalması olası gözükmemektedir. Fakat unutulmamalıdır ki, Yahudi yerleşimciler konusu, Doğu Kudüs sorunu ve İsrail'in Gazze ablukası gibi konular çözülmeden iki devlet arasındaki ilişkilerinde düzelmesini beklemek anlamlı değildir. Özellikle İsrail'in 2018'de yasalaştırdığı Ulus Devlet Yasası Doğu Kudüs İsrail'in başkenti ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise İsrail'i faşist ve Siyonist olmakla suçlamıştır (bbc.com, 2018). Bu sebeple genelde Filistin, özelde ise Kudüs sorununun çözümü TDP'de İsrail'e bakış açısında önemli yer tutmaktadır.

Yaşanan tüm bu krizlere rağmen, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ekonomik seyri ise bahsedilen krizlerden etkilenmemiş görünmektedir. AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye-İsrail arasındaki ticaret hacmi Türkiye tarihinin en yüksek rakamlarına ulaşmış ve 2003 yılından 2018 yılına kadar kademeli olarak artış göstermiştir. Bu minvalde iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin, krizlerden ve iki taraflı söylemlerden bağımsız olarak yürütüldüğü sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 1. Türkiye-İsrail arasındaki Ticaret Hacminin AK Parti Dönemindeki dağılımı

Yıllar	Toplam İthalat (Bin USD)	Toplam İhracat (Bin USD)	Toplam Hacim (Bin USD)
2003	459.488	1.082.998	1.542.486
2004	714.143	1.315.292	2.029.435
2005	804.691	1.466.913	2.271.603
2006	782.149	1.529.158	2.311.308
2007	1.081.743	1.658.195	2.739.938
2008	1.447.919	1.935.235	3.383.154
2009	1.074.727	1.528.459	2.603.186
2010	1.359.639	2.080.148	3.439.786
2011	2.057.314	2.391.148	4.448.462
2012	1.710.401	2.329.531	4.039.932
2013	2.417.955	2.649.663	5.067.618
2014	2.881.262	2.950.902	5.832.164
2015	1.672.501	2.698.139	4.370.640
2016	1.385.605	2.955.545	4.341.150
2017	1.505.074	3.409.532	4.912.552
2018	1.713.301	3.894.853	5.608.454

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-tesklati/orta-dogu-ve-korfez/israil/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret> (Erişim Tarihi: 19.09.2019)

Sonuç olarak şu söylenebilir; Türkiye-İsrail ilişkileri 2002-2018 yılları arasında AK Parti hükümetlerinin pro-aktif söylemleri ve eylemlerinin sıklıkla uygulama alanı haline geldiği bir konudur. AK Parti'nin İsrail politikasını, AK Parti'nin kendi iç dinamiklerinde vuku bulan İslami söylemler ve bu paralelde Filistin meselesine yönelik hassasiyetli yaklaşımı çerçevesinde anlayabilmek mümkündür. Bu çalışma Türk liderler tarafından uluslararası platformlarda sıkça ele alınan ve gündemde olan Türkiye-İsrail ilişkilerine küçük bir katkı sağlama özelliği taşımaktadır. Çalışmada konunun tarihsel sınırları 2002-2018 olarak belirlenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin ilerleyen dönemler de farklı parametreler açısından incelenerek konunun güncel verilerle desteklenmesi gerekli görülmektedir.

Kaynakça

Kitaplar ve Akademik Makaleler

- Akpınar, P. "Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi", Akyeşilmen Nezir (Ed.), Barış Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2012.
- Arpacı, I. Karadağ. A. (2018) "Türkiye'de Yabudi Milliyetçiliği'nin Siyasal Bir Mesele Olarak Ele Alınması: Necmettin Erbakan Örneğinde Bir Analiz", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1): 119-145.
- Ataman, M. (2003). "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış", Bilgi, 7 (2): 49-64.
- Ayhan, V. (2009). "Hamis: Filistin Direnişinde Politik İslam", Orta Doğu Etütleri, 1 (1): 99-134.
- Aytürk, İ. (2012). "Türkiye-İsrail İlişkileri", Faruk Sönmezoglu (Ed.) ve diğerleri, XXI Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, Der Yayınları.
- Bir, Ç. Sherman, M. (2002). "Formula for Stability: Turkey Plus Israel", Middle East Quarterly, Sayı: 9 Cilt: 4, s.23-32.
- Bölme, S. (2012). "İsrail'in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı", Seta Analiz, Sayı: 55, s.1-18.
- Bölme, S. Ulutaş, U. (2011). "Birleşmiş Milletlerde Filistin Oylaması: Devlete Doğru mu ? ", Seta Analiz, Sayı: 44, s.1-21.
- Boran, K. (2019). "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye İsrail İlişkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

- Çevik, A. Ersaydı Çevik, B. (2011). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler Politik Algular", Akademik Orta Doğu, 5 (2): 1-17.
- Çiçekçi, C. (2014). "Bir Vatani Görev Olarak Hasbara: İsrail Ordusunun Koruyucu Hat Operasyonu Performansı", Orta Doğu Analiz, 6 (64): 20-21.
- Davutoğlu, A. (2008). "Turkey's New Foreign Policy Vision", Insight Turkey, 10 (1): 77-96.
- Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- Duran, B. "Türk Dış Politikası Orta Doğululaşıyor mu?", Muhittin Ataman (Ed.) ve Kemal İnat (Ed.), Orta Doğu Yıllığı, İstanbul, Küre, 2009.
- Ersoy, T. (2014). "Religion As a Factor Turkish-Israeli Relations", Turkish Journal Of International Relations, 13 (1): 63-74.
- Güler, E. (2010). "Davos ve Etkileri", Memleket Siyaset Yönetim, 1 (4): 205-231.
- Katman, F. (2014). "2006 Seçimleriyle Hamas'ın Filistin İçinde Değişen Konumu (2006-2010)", Güvenlik Stratejileri, 28: 127-154.
- Kaya, E. (2010). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", Dergi Park Akademik, 2 (2): 93-114.
- Kürkçüoğlu, Ö. Erhan, Ç. "Filistin Sorunu", Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Kadar Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Özcan, G. (2010). "Aynalar Galerisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yansımalar, Yanılsamalar ve Gerçekler", Orta Doğu Analiz, 2 (18): 36-44.
- Özcan, G. (2010). "Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru", Orta Doğu Analiz, 2 (21): 29-38.
- Özdağ, Ü. (2011). "Ankara ile Tel Aviv Arasındaki Kriz Ne Kadar Gerçek", 21.yy. Enstitüsü, 25: 21-30.
- Süer, B. (2012). "Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz", Ortadoğu Etütleri, 3 (2): 217-254.
- Süslü H. (2016). "Çevresel Strateji Kapsamında İsrail'in Kuzey Irak Kürtleri Politikasının Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Şahin, M. (2011). "Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü", Orta Doğu Analiz, 2 (33): 22-29.
- Tür, Ö. (2009). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kriz ve Davos Sonrası", Orta Doğu Analiz, Ankara, 1 (11): 35-39.
- Ulutaş, U. "İsrail'le İlişkilerin Zayıf Halkası: Gazze", Bektaş, Eda (Ed.), vd., Seta Yıllığı 2010, Ankara, Ofset Yayınları 2011.
- Uzer, U. (2011). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", Orta Doğu Etütleri, 2 (2): 137-168.
- Üren, M. (2011). "Ak Parti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri", Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi Dergisi, 3 (5): 1-23.
- Gazete Kaynakları**
- Alçak koltuk dünya basınında(2010), [Online] Available at: <<https://www.ntv.com.tr/dunya/alcak-koltuk-dunya-basininda,EcgwDeN8Q0SO3X11nzgrg>>, [Erişim Tarihi: 15.09.2019].
- Ankara PKK benzetmesinden rahatsız(2006), [Online] Available at: <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ankrapkk-benzetmesinden-rahatsiz-3949077>>, [Erişim tarihi: 01.09.2019].
- Atlıoğlu, Yasin. Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi(2007), [Online] Available at: <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan_tepeleri_ve_suriye-israil_askeri_guc_dengesi>, [Erişim Tarihi: 08.09.2019].
- Başbakan Erdoğan'dan önemli açıklamalar (2008), [Online] Available at: <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar-10676295>>, [Erişim Tarihi: 04.09.2019].
- Çamlıbel, Cansu. 7 Yıl Sonra One Minute Yanıtı (2009), [Online] Available at: <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7-yil-sonra-one-minute-yaniti-40129087>>, [Erişim Tarihi: 15.09.2019].

Davutoğlu BM Güvenlik Konseyi'nde konuştu (2010), [Online] Available at: <<https://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/31/davutoglu.bm.guvenlik.konseyinde.konustu/578400.0/index.html>>, [Erişim Tarihi: 16.09.2019].

Ecevit, Şaron görüşmesi sona erdi(2001), [Online] Available at: <http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/politika-haberleri/ecevit--saron-gorusmesi-sona-erdi_ID374144/>, [Erişim tarihi: 17.09.2019].

Erdoğan Davos'u terk etti (2009), [Online] Available at: <<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandavosu-terketti/a-3988806>>, [Erişim Tarihi: 08.09.2019].

Erdoğan Esad'la Görüştü(2008a), [Online] Available at: <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2008-04-26-voa1-88118657/866757.html>>, [Erişim Tarihi: 08.09.2019].

Erdoğan: Ortadoğu'da arabuluculuk falan kalmadı ki... (2004), [Online] Available at: <<http://www.milliyet.com.tr/2004/03/24/son/sontur34.html>>, [Erişim Tarihi:29.09.2019].

Erdoğan'dan Hem Uyarı Hem Destek(2006), [Online] Available at: <<https://www.haberler.com/erdogan-dan-HAMAS-a-hemuyari-hem-destek-haberi/>>, [Erişim tarihi:26.08.2019].

Erdoğan'dan İsrail'e "soykırım" suçlaması (2018), [Online] Available at: <<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-israile-soyk%C4%B1r%C4%B1m-su%C3%A7lamas%C4%B1/a-43780128>>, [Erişim Tarihi: 19.09.2019].

Ergan, Uğur. Altından o çıktı(2006), [Online] Available at: <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/altindan-o-cikti-3952035>>, [Erişim tarihi: 06.09.2019].

Göksedef, Ece. Türkiye-İsrail mutabakatının detayları (2016), [Online] Available at: <<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiye-israil-mutabakatinin-detaylari>>, [Erişim Tarihi: 19.09.2019].

Güvenç, Duygu. İsrail'den Türkiye'ye 'alçak koltuk' ayıbı...(2010), [Online] Available at: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/01/13/israilden_turkiyeye_alcak_koltuk_ayibi>, [Erişim Tarihi: 15.09.2019].

Haber Türk (2019), [Online] Available at: <<https://www.haberturk.com/secim>>, [Erişim tarihi: 15.09.2019].

Hanuka Bayramı Nedir Nasıl Kutlanır?(2016), [Online] Available at: <<https://www.cnnturk.com/yasam/hanuka-bayrami-nedir-nasil-kutlanir>>, [Erişim Tarihi: 09.09.2019].

Hersh, Seymour. Plan B, [Online] Available at: <<https://www.newyorker.com/magazine/2004/06/28/plan-b-2>>, [Erişim Tarihi: 19.09.2019].

İnsanlık Tarihine Kara Leke Düşürdünüz(2009), [Online] Available at: <<https://www.haberturk.com/gundem/haber/119423-insanlik-tarihine-kara-leke-dusurdunuz>>, [Erişim Tarihi: 10.09.2019].

İslam İş birliği Teşkilatı: Doğu Kudüs Filistin'in başkentidir (2017) [Online] Available at: <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42337996>>, (Erişim Tarihi: 17.09.2019).

İsrail Mavi Marmara tazminatını yatırdı(2016), [Online] Available at: <<http://www.milliyet.com.tr/israil-mavi-marmara-tazminatini-dunya-2319638/>>, [Erişim Tarihi: 20.09.2019].

İsrail, 2007'de Suriye'deki 'nükleer reaktörü' vurduğunu ilk kez kabul etti (2018), [Online] Available at: <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43484585>>, [Erişim Tarihi: 08.09.2019].

İşte Tartışılan Palmer Raporu(2011), [Online] Available at: <<http://www.gazetevatan.com/iste-tartisilan-palmer-raporu-397544-gundem/>>, [Erişim Tarihi: 16.09.2019].

Kohen, Sami. İsrail neden özür diledi?(2013), [Online] Available at: <<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/israil-neden-ozur-diledi--1684256/>>, [Erişim Tarihi: 16.09.2019].

Mavi Marmara Raporu Basına Sızdı(2011), [Online] Available at: <<http://www.aljazeera.com.tr/haber/mavi-marmara-raporu-sizdi>>, [Erişim Tarihi: 16.09.2019].

Perez ve Abbas Ankara'da (2007), [Online] Available at: <http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/11/071112_ankaraperes.shtml>, [Erişim Tarihi: 26.08.2019].

Sezer: Meşal'i devlet değil AK Parti çağırdı (2006), [Online] Available at: <<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/06/08/siy102.html>>, [Erişim Tarihi: 13.09.2019].

Sorumluluğumuzun Farkındayız(2005), [Online] Available at: <<https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-05-02-voa1-87986672/840660.html>>, [Erişim Tarihi: 28.08.2019].

Türk, Gökhan(2009). Davos Krizi ve Orta Doğu'ya Yansımaları, [Online] Available at: <<http://www.bilgesam.org/incele/1330/-davos-krizi-ve-ortadogu%E2%80%99ya-yansimalari/#.W2cPzNIzZPY>>, [Erişim Tarihi: 05.08.2018].

Türkiye ile Ticaret, [Online] Available at: <<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/israil/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret>>, [Erişim Tarihi: 19.09.2019].

Türkiye İsrail ile Suriye Arasında Arabulucu(2008b), [Online] Available at: <<https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2008-04-24-voa1-88117882/866575.html>>, [Erişim Tarihi: 03.09.2019].

Türkiye İsrail İlişkileri Hk.(2011), [Online] Available at: <<http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-palmer-komisyonu-raporu-hakkinda-gerceklestirdigi-basin-toplantisi.tr.mfa>>, [Erişim Tarihi: 16.09.2019].

Türkiye'nin arabuluculuğu resmen açıklandı (2008), [Online] Available at: <<https://www.cnnturk.com/2008/dunya/05/21/turkiyenin.arabuluculugu.resmen.aciklandi/461537.0/index.html>>, [Erişim Tarihi: 08.09.2019].

MÖ 2. Binyıl Mezopotamya Devlet ve Toplum Hayatında Tahılın Yeri

Mehmet KURT*
Esra ATCI**

ÖZ

Fırat (Purattu) ve Dicle'nin (Idiglat) sularıyla bereketlenen Mezopotamya Bölgesi sebze ve diğer ürünlerde olduğu gibi tahıl üretiminde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar sözü edilen nehirler Mezopotamya için büyük bir önem arz ediyor olsa da bölgenin kuzeyi ve güneyi bu nehirlerden aynı oranda istifade edememiştir. Zira Mezopotamya'nın kuzeyinde inşa edilen kanal sistemi yetersiz kalmış ve kuru tarım yöntemiyle tahıl üretimi yapılmıştır. Bölgenin güneyinde ise sulama kanalları üretim artışında büyük bir avantaj sağlamıştır. Öyle ki tarımsal üretimde su kullanımı birim alandan elde edilecek ürünün rekoltesine doğrudan etki eden ana unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca ekilen tohum da hasat artışına etki eden bir diğer ana faktörü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mezopotamya'da ürünün kalitesini ve miktarını artırmaya yönelik en önemli uygulamalar arasında kanal yapımı yer almaktadır. Mezopotamya için tahıl tarımının büyük bir önem arz ettiği hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik buluntular vasıtasıyla takip edilebilmektedir. Nitekim Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan bereketli Mezopotamya topraklarında üretilen tahıl ve bu geniş sahada yürütülen hayvancılık faaliyetleri binlerce yıl bölge halkının temel geçim kaynakları arasında yer almıştır. Bu bağlamda MÖ 2. binyılda Lipit-İhtar, Eşnunna, Hammurabi ve Orta Asur dönemi kanunları tahıl üretimi ile satışını kontrol ve koruma altına almıştır. Ayrıca gerek önemli Mezopotamya şehirlerinin kendi aralarında ve gerekse Mezopotamya ile diğer bölgeler arasında tahıl ticaretinin ve taşımacılığının yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Tahıl alım satımında saray kronikleri büyük bir önem arz etmektedir. Mezopotamya'da tahılın üretimi ve ticaretinde olduğu gibi depolaması da önemli bir konu olmuştur. Tahılın depolanmasında Mezopotamya'nın coğrafi koşullarının belirleyici bir rol oynadığı ve başka bölgelere göre farklılıklar arz ettiği de anlaşılmaktadır. Bunun dışında depo boyutu çevresel faktörler ile bağlantılı olduğu gibi ürünün saklama süresi ve miktarı da boyuta etki etmiştir. Zira toprak zemin üzerine yapılan bir platformun üstüne inşa edilen silindirik formdaki depolar tahıl, kemirgen, haşere ve nemden korumada büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu çalışmada MÖ 2. binyıl dolaylarında Mezopotamya Bölgesi'nde tahıl üretimi, depolaması ve ticareti ile bunların sosyo-kültürel yapıya etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Depolama, Tahıl, Ticaret.

The Place of Cereals in Government and Society Life in the Second Millenium Mesopotamia

ABSTRACT

The Mesopotamia region, which is fertile with the waters of Euphrates (Purattu) and Tigris (Idiglat), has a very important position in grain production as well as vegetables and other products. Although the mentioned rivers are of great importance for Mesopotamia, the north and south of the region could not benefit from these rivers at the same rate. Because the canal system was built in the north of Mesopotamia insufficient and grain produced by dry farming method. In the south of the region, irrigation canals provided a great advantage in the increase of production. In fact, water use in agricultural production is among the main factors that directly affect the yield of the product to be obtained from the unit area. In addition, the sown seed is another main factor affecting the increase in harvest. In this context, channel construction is among the most important applications to increase the quality and quantity of the product in Mesopotamia. The importance of cereal cultivation for Mesopotamia can be traced both through written sources and archaeological finds. As a matter of fact, grain produced in the fertile Mesopotamian lands between the Euphrates and Tigris rivers and animal husbandry activities carried out in this wide area have been among the main livelihoods of the people of the region for thousands of years. In this context, in the second millennium BC, the laws of Lipid-Ishtar, Eshnunna, Hammurabi and Middle Assyria controlled and protected grain production and sales. There are also records of the trade and transportation of grain between the important cities of Mesopotamia and other regions. Palace chronicles are of great importance in grain purchase and sale. It is understood that the geographical conditions of Mesopotamia play a decisive role in the storage of grain and show differences according to other regions. Apart from this, the storage size is related to environmental factors, as well as the storage time and quantity of the product. Because a platform made on the soil ground which the cylindrical storage built on top have provided a great advantage in protecting grain, rodents, insects and moisture. In this study focused on grain production, storage and trade and its impact on socio-cultural structure in Mesopotamia region around the second millennium BC.

Keywords: Mesopotamia, Storage, Grain, Trade.

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-4440-9900, mehmetkurt6970@hotmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-3295-4354, esrabulut50@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 29.01.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 26.05.2020

1. Giriş

Bilindiği üzere bereketli Mezopotamya coğrafyasında en temel geçim kaynağı tarımdır. Sözü edilen bölgenin bu kadar verimli olmasında en büyük etken kuşkusuz Fırat (Buranun/Purattu) ve Dicle (Idigna/Idiglat) nehirleridir (Jones, 1952; 46; Finkelstein, 1962; 73-74; Paulette, 2012; 176)* [Harita-1]. Dicle, genellikle Nisan ayında, Fırat ise Mayıs ayı başında en yüksek taşkın seviyesine ulaşmakta olup Dicle'nin taşkınları Fırat'inkine oranla daha şiddetlidir (Paulette, 2012; 176). Fırat Nehri, Dicle'ye nazaran sulamaya daha elverişli olup (Albayrak vd., 2019; 12) nehrin taşkını, yakınında yer alan taşkın yatakları sayesinde nispeten daha kolay kontrol edilebilmiştir. Bu özelliğinden dolayı nehirden, Parth hatta Sasani dönemine kadar bölgenin en önemli sulama kaynağı olarak faydalanılmıştır. Akarsuyun rejimi aylara göre büyük değişim göstermektedir. Buna göre suyun en coşkun olduğu dönem, ürün yetiştirme mevsiminin sonlarına denk gelmektedir. Bu sebeple taşkınlarla gelen yüksek miktarda su, modern su depolama düzenlemelerinin olmadığı dönemlerde kullanılamamıştır. Bu durum ise geleneksel yöntemlerle sulanabilecek ekilebilir arazi oranının oldukça büyük ölçülerde olduğuna işaret etmektedir (Adams vd. 1974; 3). Sel baskınları dışında mahsullerde meydana gelen hastalıklar, çekirgeler ve fareler de üretici için büyük risk oluşturmuştur. Çiftçiler özellikle farelerin verdiği zarardan kurtulmak için farelerin tanrısı Ninkilim'e dualar etmişlerdir (Bertman, 2003; 245).

Toprağın kalitesi, sulama kolaylığı ile eşgüdmlü çalışma sistemi bireylerin yerleşim ve ürün yetiştirme konusundaki tercihlerinde birincil sırada yer almıştır (Adams vd., 1974; 3-4; Faivre, 2015; 19). Zira arazinin işlenmesinde temel etken sudur. Zirai üretimde baskın olan tarım şekli tarla tarımıdır. Günümüzdeki tarla tarımı ise farklı dönemlerde nadasa bırakılarak değişim sergileyen bir modeldir ve bu durum MÖ 3. binyıldan itibaren bilinen bir yöntemdir. Buna göre nadas, Mezopotamya Ovası'nın arazi ve toprak yapısı** da göz önüne alındığında sözü edilen bölge için oldukça uygun bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bölgedeki kış yağış miktarı ile Dicle ve Fırat nehirlerinin debileri arasında paralel bir durum söz konusudur. Nitekim su miktarının azalması ya da tamamen ihtiyacı karşılayamaması elde edilecek hasadın sonucuna doğrudan etki edebilecek önemli bir unsurdur (Adams vd., 1974; 3-4).

Eski Mezopotamya'ya ait yazılı kayıtlardan Mezopotamya çiftçisinin tarlayı işleme konusunda oldukça bilgili ve tecrübeli olduğu anlaşılmaktadır. Zira çiftçilerin nöbetleşe ürün ekme tekniği ile nadas metodundan haberdar oldukları ve bu yöntemleri uyguladıkları bilinmektedir. Buna karşılık toprağı gübreleyerek birim alandan daha fazla ürün elde edebileceği konusunda ise bilgilerinin olmadığı düşünülmektedir (Bertman, 2003; 245).

2. Mezopotamya'nın Tarımsal Potansiyeli ve Tahıl Üretimi

Zirai üretim için iklim, toprak ve su birbirlerine sıkı sıkıya bağlı etkenler olup Mezopotamya'nın kuzeyi ve güneyi arasında iklimsel açıdan büyük farklılıkların varlığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Buna göre bölgenin kuzeyi daha kurak bir iklim yapısına sahipken***, güneye doğru iklim giderek ılıman bir hal almaktadır (Faivre, 2015; 20).

Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan Mezopotamya toprakları (Harita-1) binlerce yıldır tahıl ekimi ve hayvancılık üzerine kurulu ekonomisiyle bölge halkının geçimini desteklemiştir (Sterba, 1976; 17; Renger, 1994; 157; Paulette, 2012; 168). Tarımsal takvim genellikle Fırat ve Dicle nehirlerinin rejimlerine bağlıdır. Buna göre üretim yılının başı sonbahar ve kış aylarına denk gelirken, ekili ürünün hasadı Nisan-Mayıs döneminde yapılmıştır (Bertman, 2003; 245; Faivre, 2015; 23). MÖ 4. binyıldan itibaren kullanılan hayvanla çekilen ekici (pulluk ve benzeri bir alet), orak ve üçgen bir çapa tarımsal üretimin temel aletlerini oluşturmuştur (Faivre, 2015; 22).

* Fırat ve Dicle nehirleri hakkından detaylı bilgi için bkz. Nardo, 2007; 291-293; Tamburrino, 2010; 31.

** Mezopotamya toprağı alüvyonlu bir yapıdadır ve bu toprak yapısı da kendi içinde oldukça ince bir mil tabakası barındırır. Ayrıca arazinin hafif eğimli yüzeyi kısıtlı bir yüzey drenajı sağlamaktadır. Bu sebeple üretimi yapılacak olan ürün için bu durum oldukça büyük bir tehlike arz etmektedir. Zira bu, yeraltı suyu seviyesindeki yükselme oldukça yaygın bir şekilde kendini göstermektedir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Adams vd.,1974; 84.

*** Bu bölgede yıllık yağış miktarı 150-250 mm arasında değişkenlik göstermektedir. Bu da tarımsal üretimde elde edilen ürün miktarının düşmesine sebep olmaktadır, bkz. Robert Miller, 1980; 331; Renger, 1994; 166; Wilkinson, 2000; 222; Koliński, 2003; 91; Hole, 2007; 196.

Yazılı metinlerden ve arkeolojik buluntulardan Erken ve Orta Tunç çağlarında arpa (*Faivre*, 2015; 19), buğday türleri (*Triticum monococcum*/siyez, *Triticum aestivum*/ekmeklik buğday, *Triticum durum*/makarnalık buğday, *Triticum spelta*/ kılçıksız buğday) ve akdarının ana besin kaynağı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Bottema ve Cappers, 2000; 44; Hole, 2007; 194; Riehl, 2008; 45)*. Bunlar arasında bilhassa buğdayın, farklı cinslerine yönelik tercihler Yakın Doğu’da tarımın yapılmaya başlandığı en eski devirlerden itibaren sık sık değişmiştir. Örneğin emmer (*Triticum dicoccum*) ve einkorn cinsi buğdayların Kuzey Suriye’de varlığı bilinmektedir. Ancak bu bölgede emmer buğdayı Orta Tunç Çağı’nda hala üretiliyor olmasına rağmen, düşük verim, yüksek su gereksinimi nedeniyle bölgede ekimi çok zor olan einkorn üretimi nerdeyse sona ermiştir. Genel anlamda arkeolojik verilerden Tunç Çağı tahıl üretiminde kabuksuz buğdayın oldukça yüksek rekolteye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim bunların hane halkları tarafından rutin bir kullanımı vardır ve yiyecek olarak oldukça önemlidir. Ancak bunların oranı arpaya kıyasla oldukça düşüktür (Riehl, 2008; 45-46). Bu duruma en somut örnek, Kuzeydoğu Suriye’de yer alan Tell Arbid yerleşmesidir. Yerleşimin 3. ve 1. seviyeleri MÖ 1900-1500 dolaylarına tarihlendirilmektedir. Bu seviyelerden elde edilen verilere göre ise iki sıralı arpa, emmer ve einkorn ile kabuksuz makarnalık buğday tarımı yapılan tahıl grubunu oluşturmaktadır. Bunlar dışında ekmeklik buğday (*Triticum aestivum*) ve altı sıralı arpanın (*Hordeum vulgare*) varlığı belirsizdir. Bilhassa elde edilen numunelere göre tahıl kalıntılarının % 57’sini iki sıralı arpa, % 17’sini kabuksuz buğday ve yaklaşık % 6’sını ise kabuklu buğday oluşturmaktadır. Bu verilere dayanarak arpanın Orta Tunç Çağı boyunca bölgede ana mahsul olduğu sonucuna varılabilir. Bunun dışında yine tahıl kalıntılarında elde edilen bilgilere göre muhtemelen kabuksuz makarnalık cinsi buğday türünde zamanla artış olmasına rağmen, kabuklu buğdayın miktarında bir azalma meydana gelmiştir (Wasylikowa ve Kolinski, 2013, 275, 280 Tablo 8).

Toprağın yüksek tuzluluk oranı ve aşırı kuraklığa dayanıklı bir ürün olan arpa yukarıda da sözü edildiği üzere Erken ve Orta Tunç Çağı boyunca ana mahsul olarak oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak bu durum tüm Mezopotamya için geçerli değildir. Zira Fırat Bölgesi ile kıyaslandığında Habur Bölgesi’nde arpa üretimi biraz daha düşük seviyelerdedir (Riehl ve Bryson, 2007; 535).

Tarımsal üretimde tohum ve elde edilen ürün miktarı arasında bir doğru orantı durumu söz konusudur. Bu konu ile ilgili III. Ur Hanedanlığı dönemine (MÖ 2112-2000) ait çok sayıda metin bulunmaktadır. Bunlardan biri olan BM 18060 numaralı metinde Girsu’da bulunan çok sayıda tapınağın toplamda 22917 hektarlık bir alana sahip olduğuna dair bilgi mevcuttur. Sözü edilen bu metnin MÖ 2056-2047 arasındaki yaklaşık 10 yıllık bir döneme ait olabileceği düşünülmektedir. Buna göre söz konusu süreçte toplamda 252 milyon litrelik** (yaklaşık 186. 480. 000 kg) arpa üretiminin olduğu ve bunun da hektar başına yaklaşık 1091 litrelik arpaya karşılık geldiğine dair bilgiler mevcuttur (Kolinski, 2003; 88).

Tarımsal üretimde, üretim artışı ve elde edilecek mahsulün kalitesini artırmaya yönelik sulama kanalı uygulaması, hem yapım hem de bakım yönünden toplumsal yapıların kolektif olarak hareket etmesini zorunlu kılmıştır (Sterba, 1976; 4). Ancak bu çabalar çoğu kez doğrudan merkezi yönetimin sorumluluğu altında değil, daha çok yerel girişimciler sayesinde hayat bulmuştur. Bu da yıllık bazda üretim alanında farklılıklar olmasına neden olmuştur. Örneğin III. Ur Hanedanlığı döneminde (MÖ 2112-2000) yüz ölçümü olarak büyük tarlalara sahip çiftçilerin bile üretimlerinde beş kat fark olduğu kroniklerden elde edilen önemli bir bilgidir (Adams vd., 1974; 4). Bunun yanı sıra kanalların bakımı ve dolayısıyla elde edilecek tahıl, Eskiçağ Mezopotamya’sında bir hayli önemsenmiş ve Hammurabi Kanunlarına da konu olmuştur:

“§ 53: Eğer bir kişi tarla kanalının ve suyunun bakımına dikkat etmezse ve kanalda gedik açılırsa ve ekilecek alan su yüzünden zarar görürse, oluşan gedikten kanalı yıkılan adam, zarar gören tabılı ödeyecektir.

§ 54: Eğer tabıl ile telafi edemiyorsa onu ve mülkünü gümüşle takas edecekler ve ekilen alandaki tabılları su tarafından zarar gören insanlar gümüşü paylaşacaklar.

* Tahıl grubunda yer alan pirinç ise bu bölgeye MÖ I. binyıldan itibaren Hindistan’dan getirilmiştir, bkz. Faivre, 2015; 20.

** 1litre = 0.74 kg, 1kg = ± 1.5 litre, bkz. van Driel, 2000; 270.

§ 55: *Eğer bir kişi bir sulama kanalı açarken dikkatsiz davranırsa ve suyun komşusunun tarlasına taşmasına meydan verirse, ona (komşusunun yetiştirdiği kadar)tahıl ödeyecektir*” (Meek, 1969a; 168 § 53-55; Tosun ve Yalvaç, 1989; 190-191, § 53-55; Richardson, 2004; 61 § 53-55).

MÖ 3. bin yılın sonlarına ait çivi yazılı metinlerde bulunan tohum-verim esasına dayalı bilgilerden ise Mezopotamya'nın güneyindeki sulak arazilerden sulanmayan arazilere göre daha çok verim alındığı çıkarımında bulunulabilir. Buna göre Mezopotamya'nın kuzeyi ve güneyi, sulu tarım konusunda birbirinden ayrılmaktadır. Bölgenin kuzeyinde kuru tarım yöntemleri uygulanırken güneyde kalan kısım kanallar vasıtaıyla sulu tarıma yoğunlaşmıştır. Böylece kuzeyde kalan kısımda yaşayan halk, yağışta öngörülemeyen mekânsal ve zamansal farklarla dolayısıyla doğal şartlarla üretim yapmak için uğraşmıştır (Paulette, 2012; 168, 173). Bu çevresel faktörler uzun vadeli tahıl tarımının icra edilebilmesi ve yerleşim düzeninin idamesinde büyük kısıtlamalara neden olmuştur (Altaweel, 2008; 821). Buna karşılık güneyde kalan bölge halkı kanalların bakımı, onarımı, tarlalardan fazla suyun tahliye edilmesi ve su setlerinin oluşturulması konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması ve bunlar için yeterli iş gücünün oluşturulmasıyla sulu tarıma karşı daha büyük bir meyil göstermişlerdir (Algaze, 2001; 201-202). Bunun doğal bir sonucu olarak da kuzeyde kalan kısımda daha az tahıl üretimi yapılmıştır. Buna göre Orta Asur dönemi kayıtlarına göre Nemed-İstar'da elde edilen hasat bir kişinin ortalama on altı ay boyunca yiyecek ihtiyacını karşılarken, Duara'daki (Tell Umm'Aqrebe) üretim sadece üç ay gibi kısa bir süreye denk gelmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak bölgede yaşayan halkın yiyecek sağlamak maksadıyla tahıl üretimi dışında diğer alternatif kaynaklara yönelmiş olabilecekleri değerlendirilmektedir (Kolinski, 2003; 91).

Mezopotamya'nın kuzeyinde genel anlamda her ne kadar kuru tarım metodları uygulanıyor olsa da Mari Krallığı bu genellemenin dışında kalmaktadır. Buna göre MÖ 1800'e doğru Kuzey Mezopotamya'daki Mari Krallığı'nın* başında bulunan Yahdun-Lim (MÖ 1810) ve ardılları ürün yetiştirebilmek için yağış ve drenaj sisteminin yetersiz olduğu bölgedeki bu büyük sorunu kanal sistemiyle çözmeye çalışmışlardır (Viollet, 2014; 4). Zimri-Lim (MÖ 1678-1664) dönemine ait belgelerde (Margueron, 2006; 449) bu durum açıkça ifade edilmiş ve kralın seleflerinin, suyun vadiye dağıtılmasını sağlayacak kanallar inşa ettiklerinden söz edilmiştir. Arpa (*šE*), buğday (*burrum*) ve emmer (*ZÍZ=kunâšum*) Mari tarımının temelini oluşturan ürünlerdir (Lafont, 2000; 133, 138, 141, 143; Reculeau, 2017; 11).

Bu dönem belgelerinden krallığa bağlı alanlarda tarımsal faaliyetlerin yürütülme şekillerine dair detaylı bilgiler edinilebilmektedir. Buna göre resmi görevliler üretimden yüksek gelir elde edilmesi ve saray hesaplarından sorumluydular. Ayrıca suyun sulama amaçlı kullanımı ve söz konusu kullanıma dair haklar da yine bu görevlilerin yetki ve sorumlulukları arasında yer almıştır (Riehl vd. 2012; 117-118). Metinlere göre ekilebilir alanların işletilmesi eğer yeterli imkân varsa doğrudan saray soyluları tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha ayrıntılı bir anlatımla tarım arazileri ülkede bulunan kraliyet sarayları ve diğer bölgesel merkezler gibi kraliyet ailesi mensupları ya da kraliyet ailesinin yüksek görevlilerine aittir. Soylular ise tarımsal üretimdeki personelin görevlerini belirleyerek bunlar arasında iş bölümü yapmışlardır. Örneğin pulluk ekibi önceden belirlenmiş alanlarda toprağın yüzeyini ekim için hazırlamakla görevlidir. Bunlar saraydaki soylulara karşı sorumlu olan *ikkarum*** (çiftçiler) tarafından yönetilmişlerdir. Bunun dışında Yasim-Sümû'ya ait FM II 12 numaralı mektuptan hem yetiştirilen ürünün cinsi hem de yetiştirildiği alan hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu mektupta Mari'deki Gürü-Addu Bölgesi'nde 2750 *iku**** arpa tarlasının varlığından bahsedilmektedir (van Koppen, 2001; 451, 461-463). Nitekim Hammurabi Kanunları'ndan kısa bir süre önce yazıldığı ve Ešnunna/Tell Asmar (Postgate, 1992; 7) kralı Daduša dönemine ait olabileceği düşünülen (Goetze, 1951-1952; 5; Bilgiç, 1963; 111; Tosun ve Yalvaç, 1989; 14)

* Suriye topraklarında bulunan günümüzde Tel Hariri adı verilen bölgede bulunmaktadır, bkz. Yıldırım, 2018; 202.

** Üretimde Kuzey Mezopotamya'da *ikkarum* toplumsal açıdan daha yüksek bir konumda yer alırken, Güney Mezopotamya'da tersi bir durum söz konusu olup *ışakum* unvanlı kişiler, soylu kimseler ya da bireyler adına işlemeye elverişli tarım alanlarındaki işlerin yürütülmesi görevini bir antlaşma çerçevesinde üstlenmişlerdir. Bu durumun Mezopotamya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki üretim şartlarında yaşanan zorluklara bağlı olarak gelişmiş olabileceği konusunda bkz. van Koppen, 2001; 481.

*** 1 *sar* yaklaşık 36 m², 100 *sar*= 1 *iku*'ya (yaklaşık 3600 m²) denk gelmektedir. Bu konuda bkz. Dilke, 1993; 25; van Driel, 2000; 272.

Eşnunna Kanunları'nda yukarıda bahsedilen zirai yaşamdaki iş bölümü ve üretimi yapılan tahılın cinsi ile harman için belirlenen kanunlara riayet edilmemesi durumunda uygulanacak cezalar açık bir biçimde belirlenmiştir:

“§ 7- Harmancının emeği 2 sat arpa, eğer gümüş (ödeyecekse), emeği 12 uttetu (dane)' dir. (12 dane ağırlığı gümüştür).

§ 8- 1 sutum arpa savurucunun emeği (dir).

§ 9- bir adam bir şeqel gümüşü harman yapmak için bir kiralık adama (işçiye) verir ve o adam onun emrinde çalışmazsa ve harmanı her yerde (?) harmanlamazsa 10 şeqel gümüş ödeyecektir. 1 sutum 5 qa, emeği karşılığı alacak (işten) çıkacaktır, arpa, yağ kumaş tayını geri verecektir.

§ 10- 1 sutum arpa eşiğin emeği, 1 sutum arpa sürücüsünün emeği, bütün gün onu sürecektir (kullanacaktır).

§ 11- kiralık işçinin emeği 1 şeqel gümüş, onun yiyeceği 1 uttetum (gümüş), bir ay çalışacaktır.

§ 12- bir adam ki muskenum'un tarlasında ekin desteleri arasında öğle (uykusunu) saatinde yakalanır, 10 şeqel gümüş ödeyecektir, gece vakti ekin desteleri arasında ölecektir, yaşamayacaktır” (Goetze, 1951-1952; 40-50; Goetze, 1969; 161-162 § 7-12; Tosun ve Yalvaç, 1989; 80 § 7-12).

Bunun dışında Eski Mezopotamya'da tarla kiralama durumu da söz konusudur. Örneğin Mari'de kraliyetten arta kalan ve işlenmemiş arazilerin, kraliyet tarafından soylu ya da sıradan kimselere kiraya verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Öyle ki ARM 2 61 = LAPO 17 703 numaralı mektup bu tip bir kiralama örneği içermektedir (Lafont, 2000; 140).

Tarla kiralama yöntemi Babil'de de geçerli olup saray, arazinin mülkiyet hakkına sahip olmakla birlikte toprağının sıradan halka veya resmi görevlilere kira ya da hizmet karşılığı işletim hakkını devretmiştir (Günbattu, 1991; 1). Lipit-İstar kanunlarından tahıl yetiştiriciliğine dair ipuçları edinilmektedir*. Bu durum Hammurabi (MÖ 1728-1686) kanunlarına (Tosun, 1963; 127) da yansımış olup söz konusu kanunlardan tahıl yetiştiriciliğine dair hem tarla kiralama hem de üretilen tahıl ve tahılın korunması hakkında bilgi edinilmektedir. Buna göre:

“§ 42: Eğer bir kişi ekilmek üzere bir tarla kiraladıysa ancak tarladan tahıl üretmez ise, onun tarlada çalışmadığını ispat edecekler ve o, tarlanın sahibine komşusunun ürünü ile aynı miktarda tahıl ödeyecektir.

§ 43: Eğer herhangi bir uygulama yapmadan alanı terk etmişse, tarla sahibine komşusu ile aynı miktarda tahıl öder, üstelik bıraktığı alanı işleyecek, ekim yapacak ve tarlanın sahibine iade edecektir.

§ 46: Eğer tarlası için herhangi bir kira almadıysa veya tarlanın yarısını ya da üçte birini kiraladıysa, tarlayı işleyen ve tarla sahibi, tarladan ne tür tahıl üretilirse anlaşarak paylaşacaktır.

§ 48: Eğer bir kişi borçluya ve fırtına tarlasına zarar verirse veya bir sel felaketine uğrarsa ya da susuzluk yüzünden tarlada tahıl üretilmez ise, alacaklıya o yıl için tahıl ödemesi gerekmez. Tableti (vesikası) ıslatılacak (silinecek) ve o yıl için faiz vermeyecektir.

§ 49: Eğer bir kişi bir tüccardan gümüş aldıysa ve tüccara susam ya da tahıl için hazırlanmış bir tarla verdiyse ve ona “tarlayı ekip biç, üretilen susam veya tahılı hasat et ve sonra al götür” dediyse, tarlayı işleyen kişinin tarladan bir miktar tahıl veya susam ürettiğini farz edersek, tarlada susam veya ne tür tahıl üretilirdiyse tarlanın sahibi toplayacak ve tüccara emeğinin yanı sıra ondan aldığı gümüş için tahıl ödemesi yapacaktır.

* MÖ 1920 dolaylarına tarihlenen Lipit-İstar Kanunları'nda da ülkede tahıl (arpa) yetiştirildiğine dair ipuçları yer almaktadır. Ancak arpa ile ilgili kanun, tahılın yetiştirme şekli ya da üretimiyle doğrudan ilgili olmayıp daha çok sosyal hayata ilişkindir. Buna göre:

“§ 27~ 9- eğer

10- bir adamın karısı ona

11- çocuk doğuramazsa

12- bir sokak kadını

13- ona çocuk doğurursa

15- bu sokak kadını için

16- arpa tayını, yağ tayını,

17- ve onun elbise tayını

18- ona teslim edecektir.”

Bkz. Szlechter, 1957; 57-82; Bilgiç, 1963; 109-111; Kramer, 1969; 160 § 27; Tosun ve Yalvaç, 1989; 67 § 27.

§ 253: *Eğer bir kişi tarlasının başında durması için başka bir kişi kiralarsa ve öküzlerle birlikte tahıl tohumu verip bunları ona emanet ederse ve onunla tarlasını sürme konusunda sözleşirse ve eğer o kişi tahıl ve yemi çalarsa ve bunların onun elinde olduğu tespit edilirse onun elini keseceklerdir”* (Meek, 1969a; s. 168 § 42-49, 253; Tosun ve Yalvaç, 1989; 189-190 § 42-49; 209 § 253; Richardson, 2004; 57-59 § 42-49; 113 § 253).

Mezopotamya'nın önemli devletlerinden birisi olan Mari Krallığı'nın tarımsal üretimi büyük ölçüde doğa koşullarına bağlı olarak gelişmiştir. Nitekim bu şartlar altında çiftçilerin tarımda daima istenilen üretim miktarına ulaşamama riskleri de mevcuttu (Lafont, 2000; 141; van Koppen, 2001; 480). Bu durumda üreticiler önceden belirlenmiş üretim kotasından finansal destek sağlamışlardır. Örneğin ARMT XXIV 5 numaralı metinde çiftçiler sözü edildiği şekilde mali anlamda olumsuz bir durum ile karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda ödeyemedikleri meblağ gelecekte ödenmek üzere çiftçilere bir sorumluluk olarak yüklenmiştir. Bunun dışında çiftçilerin borçlarından söz eden mektuplar da mevcuttur (van Koppen, 2001; 480).

Mari Krallığı dışında Kuzey Mezopotamya'da bugünkü Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı Mesudiler köyü sınırları içinde bulunan Hibermerdon Tepe kazıları ise söz konusu yerleşimin Orta Tunç Çağı'ndaki (MÖ 2000-1600) tarımsal üretimine dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Buna göre yapılan arkeobotanik incelemeler neticesinde yerleşimde kabuksuz arpa ve emmer cinsi buğdayın temel besin maddeleri arasında yer aldığı saptanmıştır. Zira yerleşimde bulunan ve tahıl öğütmek* için kullanılan el değirmeni tarımsal üretimin varlığına işaret eden diğer kanıtlardır. Bunun dışında yerleşimde boyut olarak daha büyük, dikdörtgen biçimli öğütme plakaları da mevcuttur. Bunlar ise çoğunlukla kireçtaşı ve bazalt gibi malzemelerden yapılmıştır (Laner vd., 2015; 548) [Resim 1].

Orta Tunç Çağı'nda Mezopotamya'nın güneyinde Babil (MÖ 2000-1600), kuzeyinde Yukarı Dicle Vadisi Bölgesi'nde ise Asur devletleri etkin birer güç olmuşlardır (Yoffee, 1995; 296). Tarımsal üretim sözü edilen devletlerin temel geçim kaynağı olmuştur. Buna karşılık Eski Babil Devleti'nin yıkılışını kısmen de olsa doğal süreçlere bağlayan görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda ekonomik çöküşün toprağın tuzlanması ve büyük nehir kanallarının yer değiştirmesine bağlı olarak gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir (Paulette, 2012; 184). Zira Eski Babil'de tarımsal üretimin temelini sulama kanalları oluşturmuştur ve kanallar vasıta ile elde edilen ürünün miktarı ve üretimin devamlılığı sağlanmıştır (Albayrak vd., 2019; 13).

Kuzey Mezopotamya ile güneyi arasındaki en büyük farklardan bir diğeri tarımsal üretime dair bilgi veren kaynakların sayısıdır. Nitekim Kuzey Mezopotamya'da tarımsal üretime dair tespit edilen tablet sayısı bir hayli azdır. Bu durum sözü edilen bölgede yürütülen kuru tarım ve dolayısıyla güneye kıyasla verimin daha düşük olmasıyla alakalı olabilir. Ayrıca bölgenin bu kısmında tarımsal araziler küçük parçalar halindedir ve tek bir metinde 50 hektardan büyük bir alana rastlamak oldukça nadir görülen bir durumdur (Kolinski, 2003; 89).

Tabletlerin yanı sıra mühürlerden de Mezopotamya'da tarımsal faaliyetlerin yapılışına dair kapsamlı bilgiler elde edilmektedir. Bunların en detaylı olanlarından biri Güney Mezopotamya'da MÖ 16.-12. yüzyıllar arasında (Mcintosh, 2005; 89) etkin güç olan Kassit Hanedanlığı'nın 23. hükümdarı Nazi-Maruttaş (MÖ 1307-1282) dönemine aittir. Bilinen mühürlerden boyut itibarıyla daha büyük olan bu mühürde (Resim 2-3 fig. d) pulluk ile çift sürme sahnesi yer almıştır. Mühürde yer alan tasvirin detaylarında boyunduruğa koşulmuş** iki öküz ve onlara bağlı bir pulluk ile tarlanın ekimini düzenleyen üç kişi bulunmaktadır. Bunlardan biri, öküzleri yönlendirirken, diğeri öküzlerin çektiği pullukla tarlayı sürmekte ve bir diğeri ise omzunda tahıl dolu bir torba ile pulluğun açtığı saban izinetorba içindeki tahıl tohumlarını bırakmaktadır. Mühür üzerinde diğerlerinden boyut olarak daha büyük tasvir edilen kişinin ekim işlemini

* Tahıl öğütmek için kullanılan havanlar, öğütme taşları vs. gibi materyaller Neolitik dönemden itibaren Mezopotamya dünyasında çok az değişime uğramıştır, bkz. Faivre, 2015; 34.

** Boyunduruğa koşulmuş hayvan sayıları toprakta açılacak saban izinin derinliği ya da toprağın işlenme yoğunluğu ile paralellik göstermektedir. Buna göre pullukla tarla süren kişilerin kontrolünde çok sayıda hayvan bulunmakta olup aynı anda boyunduruğa alınan hayvan sayısı en fazla dörttür ve bunların Akad ve Sümer'de var oldukları bilinmektedir. Ancak Mari'de yedi hatta sekiz öküz boyunduruğa alınmıştır. Hayvanlar sadece tarla sürmek için değil aynı zamanda taşıma arabalarını çekmek ve harman dövmek için de kullanılmışlardır, bkz. van Koppen, 2001; 477.

yapan grubu yönlendiriyor olabileceği düşünülmektedir. *Arad-NIN-SAR*'a (bitki tanrısı *NIN-SAR*'ın hizmetçisi) ait olan bu mührün üzerindeki pulluk betimlemesi, Eski Mezopotamya'ya ait pulluk tasvirleri içindeki en iyi örneklerden biridir (Clay, 1912; 65-67). Bunun dışında Orta Asur dönemine tarihlendirilen mühürler üzerinde de benzeri tasvirler bulunmaktadır (Wiggermann, 2000; 228, 230) [Resim3 Fig. a-b-c].

Son Tunç Çağı'nda ise bölgedeki siyasal dengelerde değişimler yaşanmaya başlamış ve Mezopotamya'nın farklı kesimlerinde tarım ekonomisi üzerinde etkili olan birkaç krallık, etkili siyasi güç olarak varlık göstermiştir. Bölgenin kuzeyinde Orta Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na geçişte Hurri kökenli Mitanni Devleti (MÖ 1500-1300) etkisini göstermeye başlamıştır. Bu geçiş sürecinde her ne kadar çok sayıda güçlü şehir sahip olduğu nüfuzu kaybetmiş olsa da ekili mahsul türleri bakımından her iki dönem kıyaslandığında bir değişimin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Riehl, 2014; 11).

Orta Asur döneminde ise Assur-uballit (MÖ 1365-1330), Adad-nirari (MÖ 1295-1264) ve I. Tukulti-Ninurta (MÖ 1240-1205) gibi Asurkralları ülkelerinin bolluk ve bereket içinde olabilmesi için diğer alanlarda olduğu gibi tarımsal anlamda da reformlar yapmışlardır. Oluşturdukları sulama sistemleri sayesinde ekilebilir tarım alanlarını genişletmişler ve mevcut su sistemlerini tamir ederek daha kullanışlı bir hale getirmişlerdir (Bowe, 2015; 152). Kraliyet arazileri üzerinde tahıl üretimi yapabilmeyi temel şartını ise bir işçi ailesinin kendi geçiminden iki kat fazla üretmesi oluşturmuştur. Bu da kraliyet arazisi üzerinde, kraliyet için istenilen üretimi yapabilecek çok sayıda işçi ihtiyacı anlamına gelmektedir (Wiggermann, 2000; 194).

Öyle ki Orta Asur döneminde tarımsal anlamda büyük bir kalkınmanın ve teknik açıdan gelişmişliğin en önemli göstergesi tahıl ambarları metinleridir. Bu metinler içinde "*Orta Asur Kanunları*" olarak isimlendirilen tabletler üzerine yazılı kanunlarda tahıl üretimi ve hasadına dair bilgiler mevcuttur. Tabletler I. Tiglat-pileser (MÖ 1115-1077) dönemine tarihlendirilmekle birlikte yasaların kökeninin MÖ 15. yüzyıla kadar uzandığı düşünülmektedir. Kanunların ilgili bölümünde (§19) yer alan anlatıma göre bir kişi komşusunun olmadığı bir zamanda onun tarlasını işlemek isterse resmi görevlilerin engeliyle karşılaşır. Ancak daha sonra tarlanın sahibi ortaya çıkarsa, tarlayı eken kişi tahılı toplayıp gerekli işlemlerden geçirdikten sonra halka açık olarak depolamakla yükümlüdür (Meek, 1969b; 180, 186 § 19). Nitekim Yeni Asur Döneminin başlarına tarihlendirilen bir mühürde Asur ülkesinde toprağın işlenmesine dair detaylar yer almaktadır. Mühürdeki betimlemede mitolojik unsurların tarımsal yaşama yansımaları yer almıştır. Buna göre toprak kadını pulluk ise erkeği simgelemektedir. İki ayrı sahnenin yer aldığı mühürde bulunan resmin üst kısmında tarımsal üretimin mitolojik temelleri işlenmekte olup Yağmur Tanrısı Adad ve İstar arasındaki evlilik tasvir edilmiştir. Resmin alt bölümü ise konumuzla yakından ilgili olup burada gerçek dünya gösterilmiş ve bir öküz ile bir adamın toprağı sürme sahnesi ile arkasında tohum ekme işlemini gerçekleştiren bir kişi betimlenmiştir (Wiggermann, 2000; 201, 230 Fig. 9) [Resim 4].

Bu döneme ait özellikle Suriye'nin doğusunda, günümüzde Şeyh Hamad olarak isimlendirilen (Wiggermann, 2000; 171; Kolinski, 2003; 89-90) Dur-Katlimmu'da tarımsal üretimle ilgili çok sayıda tablet tespit edilmiştir. Dur-Katlimmu dışında Asur Devleti sınırları içerisinde yer alan Duara, Nemed İstar, Hishutu, Sira gibi çok sayıda yerleşim yerinde de benzer metinler tespit edilmiş olup, bunlar içerik bakımından genellikle ekime harcanan tohum miktarı, ekilen alan, hasat, ürün ve tarlaların işlenmesinde kullanılan hayvanlarla ilgilidir. Tabletlerden elde edilen bilgilere göre Aşağı Habur ve Büyük Zap bölgelerinde tarlalardan elde edilen ürünler benzerlik göstermektedir (Kolinski, 2003; 89-90).

Tunç Çağı'nın sona ermesinde Deniz Kavimleri'nin istilalarının meydana getirdiği kaos ortamının yanı sıra Son Tunç Çağı uygarlıklarının ortadan kalkmasında iklimsel nedenlere bağlı üretimdeki azalmanın ve dolayısıyla ekonomik çöküşün etkili bir sebep olabileceği görüşü de ileri sürülmektedir (Riehl, 2014; 11).

3. Tahıl Depolama Nedenleri ve Yöntemleri

İklimsel değişimler, istilalar, göçler, geçim kaynağı olması, geri ödemelerde yer alması, önemli bir takas birimi olması ve kıtlık gibi etkenler tarımdan elde edilen yıllık tahıl hasadının depolanmasını gerekli kılmıştır (Faivre, 2015; 29). Örneğin MÖ 3. bin yılın sonlarında Mısır'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir alanda büyük bir kuraklık olduğu ileri sürülmektedir (Paulette, 2012; 175). Bu iklim değişimi Mezopotamya'da buğday yerine arpa üretimine geçilmesinde etkili bir faktör olmuş olabileceği değerlendirilmektedir (Ellison, 1978; 12). Zira arpa topraktaki yüksek tuzluluk oranına buğdaydan daha

dayanıklıdır. Ayrıca arpanın yetiştirme süreci buğdaya göre daha kısadır ve arpa bu süreçte çok daha az suya ihtiyaç duymaktadır (Ellison, 1978; 12; Mandacı, 2019; 27). Bu ürün değişimi hakkında en somut veriler Habur Bölgesi'nden elde edilmiştir. Özellikle kabuksuz buğdayın bu bölgede azalması ve arpa oranında meydana gelen artış bölgede oluşan kuraklığa bağlanmaktadır (Riehl ve Bryson, 2007; 535).

Meydana gelen kuraklıktan Kuzey Mezopotamya da etkilenmiş ve bu süreç çeşitli korunma stratejileri sayesinde olabildiğince az zararla atlattırılmaya çalışılmıştır. Bu korunma tedbirlerinin en başında ise hiç kuşkusuz depolama gelmektedir (Paulette, 2012; 175). Eski Mezopotamya toplumlarında depolama farklı şekillerde icra edilmiştir. Bunlardan en yaygın olanları ev içi ve kolektif/toplu depolama yöntemleridir. Buna göre depolar evlerden çok uzak olmayan yerlerde bulunmaktadır. Sabit durumda olan bu depolar, zemine kazılarak yapıldıkları gibi yerle teması kesecek şekilde yüksek bir yere de inşa edilmişlerdir. Bunlar konik veya silindirik biçimlidirler (Faivre, 2015; 23). Silindir formunda olan silolar ürün saklama açısından ayrı bir yere sahiptir. Buna göre Nisan-Mayıs hatta bazı tahıl cinslerinin yaz aylarında hasat edilmesinden sonra, elde edilen ürün uzun silindir şeklinde ve yerle teması kesecek bir platform* üzerine inşa edilen silolarda depolanmıştır. Böylece üreticiler tahılı hem kemirgenlerden uzak tutarak korumayı hem de tanelerin nem ile olan temasını keserek çürümeye engel olmayı hedeflemişlerdir (Bertman, 2003; 245). Bunun dışında ev sakinleri mahsullerini büyük ebatlı küplere koyarak da muhafaza etmişlerdir. Bunlar Eski Ön Asya dünyasında ya ev içinde ya da toprağa gömülerek koruma altına alınmışlardır. Dağıtım esasına dayalı bu tip hızlı tüketim tahılın bozulması ya da küflenmesine olanak vermemiştir (Adamson, 1985; 11).

Kolektif depolama ise daha geniş çaplı olup bir köy, kasaba ve hatta bölgede toplu bir depolama şeklini ifade etmektedir (Faivre, 2015; 24). Zira MÖ 2. bin yılın ilk çeyreğinde çevre kasabalardan Larsa'ya tahıl sevkiyatının olduğu bilinmektedir. Kayıtlar tarımsal harcamaları içermekle birlikte birkaç resmi görevlinin tahıl dağıtımından sorumlu olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle sözü edilen metinlerden elde edilen bilgiler neticesinde, kentte bulunan bir idarecinin tarım alanlarını yönettiği ve sevkiyat kayıtlarında yer alan kasabaların tahıl toplama alanları olduğu ileri sürülmektedir (Breckwoldt, 1995-1996; 66; Faivre, 2015; 28).

Deponun boyutu çevresel faktörlere bağlı olduğu gibi aynı zamanda ürünün saklanma süresi ve miktarıyla da doğru orantılıdır. Öte yandan ekonomik açıdan deponun boyutu birey ya da grupların gelir seviyelerine de işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda tahılın saray ya da tapınakların depolama, tahıl işleme ve yeniden dağıtım işlevini veya ticareti yapılan mallar arasındaki yerini göstermektedir (Faivre, 2015; 23-26).

Öte yandan tahıl depolarının sadece nem, mantarlar, kemirgenler ya da haşereden değil, aynı zamanda tahıl soyguncularından da korunması gerekmiştir. Zira tahıl eski toplumlarda ülkenin zenginliğini gösteren en önemli göstergelerden biriydi (Breckwoldt, 1995-1996; 65).

Tarımsal üretimden elde edilen ürün fazlasının depolanması aynı zamanda kuraklık yıllarında yiyecek ihtiyacını karşılamaya yönelik bir uygulamadır. Kuraklık dönemlerinde alınacak olası diğer tedbir ise kuzeye oranla üretimin daha fazla olduğu Güney Mezopotamya'dan ihtiyaç olan bölgelere ürün taşınmasıdır. Bunun için de büyük hacimli malların taşınması için uygun bir yol olan nehir taşımacılığına başvurulmuştur. Alınacak muhtemel tedbirlerden bir diğeri de yerel veya bölgeler arası ürün değişimidir. Buna göre tahıl veya hayvan için metal ya da tekstil gibi değeri yüksek malzemeler değişime tabi tutulmuştur. Son olarak istenilen kaliteye sahip olmayan mahsulün yetiştirme zamanından önce toplanması ise bir diğer koruma yöntemi olarak görülmüştür (Paulette, 2012; 175).

Eski Yakın Doğu'da mahsulün denetlenmesi ve depolanması doğrudan doğruya ülkelerin kendi yönetim ve sorumluluk alanları içinde yer alan bir konu olmuştur. Mezopotamya'da *tabku* (tahıl ambarı) ya da *bit gēmi* (un ambarı) tapınak** görevlisinin yönetimi ve sorumlulukları arasında yer almıştır. Büyük ebatlarda olan bu depolarda tahıl ya da diğer yiyecekler saklanmış ve bunlar özel mülkiyetlerde yaşayan ev

* Tahılın depolanma yönetimlerinde temel belirleyici mevcut coğrafyanın şartları olmuş, bu nedenle depolama yöntemi değişik coğrafyalarda belirgin farklılıklar göstermiştir. Örneğin Anadolu'da Kapadokya Bölgesi'nde benzer formda olan depolar buldukları yer bakımından Mezopotamya'dan farklılık göstermektedir. Buna göre Kapadokya siloları genellikle toprağa kuyu kazılarak yapılmıştır ve tahıl bu şekilde koruma altına alınmıştır, bkz. Kurt ve Bulut, 2018; 77-112.

** Tapınak terimi büyük ölçüde dini bir yapıyı çağrıştırıyor olsa da bu yapının temelinde sosyo-ekonomik organizasyonları düzenleme işlevi söz konusudur, bkz. Sterba, 1976; 17.

sahiplerine dağıtılmıştır. Dağıtımdan paylarına düşeni alan ev sahipleri bu erzakları mümkün olduğunca mutfaklarına yakın bir yerde duran küpler vasıtasıyla toz, böcek ya da diğer dış etkenlerden korumuşlardır (Adamson, 1985; 11).

Ürünlerin uzun zaman depolanması ve düzenli olarak dağıtımı güvenlik açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim depolama ticari kaygılar bir yana kraliyet soylularının, devlet yöneticilerinin ve halkın zor zamanlarda gıda ihtiyaçlarını karşılamalarında büyük kolaylık sağlamıştır (Renger, 1994; 178). Ancak depolamada en önemli problem ürünün sağlıklı ve bozulmadan tüketilebilmesi için en elverişli şekilde nasıl saklanacağıdır. Özellikle tahıl grubu havalandırılarak, kuşlar, böcekler, haşereler ve kemirgenlerden korunduğu zaman uzun süre saklanabilecek bir yapıya sahiptir (Faivre, 2015; 23). Zira mantarlar saklanacak ürün için büyük tehlike arz etmektedir ve bunların çoğunun doğal büyüme şartlarında tahıllarda kendiliğinden var olduğu bilinmektedir. Öyle ki depolama şartları için oldukça uygun bir coğrafya olan Mısır'da dahi depolanan buğday ve arpanın yaklaşık % 10'u bu nedenle kaybedilmiştir. Zira tahılda bulunan mevcut nem, sıcak hava şartları ve hava akımının noksanlığı, tahıl depolarında küf mantarlarının üremesine neden olmuştur (Adamson, 1985; 7). Ayrıca Asur ve Anadolu'nun dağlık kesimlerindeki mahsuller bile tıpkı Mezopotamya ve hatta Mısır'daki ürünler gibi küf mantarları tarafından üretilen bakterilere maruz kalmışlardır. Antik Yakın Doğu'da da bu tip sorunlarla karşılaşmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bozulmalar neticesinde meydana gelen büyük gıda kayıplarının halkın yetersiz beslenmesine de neden olmuş olabileceği düşünülmektedir (Adamson, 1985; 12-13).

MÖ 2. binyıl Mezopotamya'sında tahıl depolamayla ilgili detaylı bilgi veren en önemli verilerden birini kuşkusuz arkeolojik buluntular oluşturmaktadır. Nitekim söz konusu buluntulara rastlanılan en önemli merkezlerden birisi, Hamrin Bölgesi'nde, Dicle Nehri'nin doğusunda yer alan Tell Yelki yerleşimidir. Burada yapılan kazılar neticesinde İsin-Larsa dönemine (MÖ 1960-1750) tarihlendirilen V. tabakada yer alan bir saray yapısının zemininde çok sayıda idari içerikli tabletle birlikte içinde tahıl kalıntıları olan çok büyük boyutlarda depolama küpleri bulunmuştur (Gasche vd., 1998; 18 dn. 86).

Tahıl depolama, Eski Babil Devleti döneminde de oldukça önemli bir yer tutmuş, arkeolojik veriler dışında yazılı metinlerde de bu konuya değinilmiştir. Ödünç depo kullanımı kanunlarda söz edilen temel konulardan olmuştur. Bu bağlamda Hammurabi Kanunları tarafından tahıl depolamaya dair esaslar belirlenmiş olup depolama sonrasında oluşacak her türlü ihtimale deyer verilmiştir. Buna göre:

“§ 120: Eğer bir kişi tahıl bir başkasının deposuna koyarsa ve sonra tahıl ambarında bir miktar hasar oluşursa veya mal sahibi depoyu açarsa ve tahılları alırsa veya evinde depolanan tahılın inkâr ederse, tahılın sahibi tanrının huzurunda tahıl miktarını beyan edecek ve hane sahibi tahılın sahibine iki kat tahıl ödemeyi kabul edecek” (Meek, 1969a; 171 §120; Richardson, 2004; 79 § 120).

MÖ 2. bin yılın başlarında, Mari Krallığı'nın yönetimi altında bulunan ve büyük bir şehir olan Terqa/Tell Ashara'da (Bucellati ve Bucellati, 1977; 77; Chavalas, 1996; 90) yapılan arkeolojik kazılar neticesinde tarımsal üretim ve depolama konularına dair detaylı bilgiler edinilmiştir. Kuru tarım yöntemlerinin uygulandığı (Chavalas, 1996; 91) kentte yapılan arkeolojik kazılar sonucunda tohum depolama hakkında veriler tespit edilmiştir. Buna göre ST4 olarak isimlendirilen tabakada (MÖ 1700-1650) kaplar içinde tohum kalıntıları ve depo odası bulunmuştur (Resim 5). Benzer şekilde SG4 olarak isimlendirilen ve MÖ 1600-1550 yıllarına tarihlendirilen tabakada ise yine bir depo odası yer almaktadır. Depo odasının zemininde ise üç büyük küp tespit edilmiştir (Bucellati ve Bucellati, 1977; 126).

Terqa yerleşimi yanında Mari Kenti de üretim bakımından olduğu gibi depolama konusunda da bölgenin önemli merkezleri arasında yer almaktadır. Özellikle Mari sarayı kral, ailesi ve birtakım soyluların ikamet yeri olmasının yanı sıra depolama bakımından da önemli bir işleve sahip olmuştur. Sarayda buğday başta olmak üzere diğer gıda ürünlerini saklayacak depolar bulunmaktadır. Ayrıca yapılan kazılarda sarayın zemin katının farklı alanlarında depolama amacıyla kullanılmış çok sayıda pithos (Resim 6) bulunmuştur. Sarayın depoları genellikle güney kısımda yer almakta olup* kısa süreli tüketim için kullanılan bu tip depolar saray içindeki farklı bölümlerin gıda ihtiyacını karşılamıştır. Zira depo alanlarındaki boyutsal açıdan

* Mari sarayında depo alanlarının yerleri için bkz. Faivre, 2015; 28 fig. 6.

eşitsizlikler ile hacim bakımından farklılıklar depoların uzun süreli saklama için tasarlanmadığına işaret etmektedir. Bu alanlar kral evi, kadınlar evi (Margueron, 2006; 467-468), fırınlar ve Bit mâyalım'dır (yığın evi). Sarayın depolarının oldukça sıkı bir denetime tabi olduğu düşünülmektedir. Mari Krallığı'ndaki nüfus göz önüne alınarak kentin başka kesimlerinde de krallık depolarının ya da nomal depoların olabileceği değerlendirilmekte olup bu dönemde tahıl depolamayla alakalı bir terim olan *naspaku* terimi depo odası, silo, kiler veya büyük küpleri ifade etmiştir (Faivre, 2015; 27).

4. Tahılın Tüketim Alanları

Mezopotamya topraklarının verimli olması ve özellikle de Güney Mezopotamya'da ağırlıklı olarak sulama kanallarının kullanımı sayesinde tarımda geniş çaplı bir üretime geçilmiş, bu şekilde çok büyük kitlelerin besin ihtiyacı karşılanmıştır. Mezopotamya'daki bu tarımsal gelişmeler kültürel anlamdaki değişimleri de beraberinde getirmiş ve bu durum birbirine bağlı bir olaylar silsilesi meydana getirmiştir. Bununla birlikte elde edilen mahsulün depolanması, yeniden dağıtımı ve bunların organize edilmesi saraylar ve tapınaklar gibi otoriteler tarafından belirlenmiş ve idare edilmiştir (Faivre, 2015; 22).

Mezopotamya'daki tahıl sevkiyatında nehir taşımacılığı büyük bir rol oynamış, elde edilen tahıl saraylarda, tapınaklarda ve evlerde depolanmıştır. Depolanan tahıllar içinde insan tüketimine uygun olmayan tahıl, hayvanlar için yiyecek olarak kullanılmıştır. En nihayetinde ürün düzenli bir şekilde halka yeniden dağıtılmış ve bu şekilde gıda ihtiyacı karşılanmıştır. Yeniden dağıtımda bir günlük yiyecek miktarını karşılama hacmi, bulunulan yere ve döneme göre değişkenlik göstermekle birlikte hiyerarşi, yoksulluk ve geçim ana ölçütler arasında yer almıştır. Ayrıca dağıtımdan pay alan kimsenin yaşı, cinsiyeti, rütbesi ya da görevi de tahılın yeniden dağıtımında oldukça etkili olan unsurlardır (Faivre, 2015; 29-30).

Yukarıda da değinildiği üzere görevliler tarafından bu tip zor şartlar altında muhafaza edilmeye çalışılan ürünler oldukça kıymetlidir. Böylece ürünlerin değerinin artması, ceza ya da vergi ödemelerine de yansımıştır. Bu durum Mezopotamya'da ürün karşılığı ürün ya da nakit ödeme şeklinde uygulanmıştır. Bu tip ödemelerde sadece birinci kalite olan ürünlerin aynı ödeme yerine geçtiği düşünülmektedir (Adamson, 1985; 13).

Mezopotamya'da çokça üretilen arpa ve arpaya kıyasla oranı biraz daha düşük olan buğday ve kılçıksız buğday (*Akadça kibtu*) hem evcil hayvanlar hem de insanlar için hayati bir öneme sahip olmuştur. Temel besin maddesi olan tahıl günümüzde olduğu gibi Eski Mezopotamya halkları tarafından da işlenerek farklı şekillerde tüketilmiştir (Faivre, 2015; 19). Tahıl genel anlamda un, bulgur, ekmek ve bira yapımında hammadde olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında bilhassa ekmek çok farklı şekillerde üretimini yapmış olması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Buna göre ekmek kullanılan una (arpa, buğday), mayalı ya da mayasız oluşuna, içerisine eklenen yağ, süt, bira gibi ürünlere, eklenen baharatlara, boyutuna, şekline ve kalınlığına göre değişmektedir (Michel, 2012; 25). Hammaddesi tahıl olan ekmek günlük yaşamın devamı için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında ekmek dini ritüellerde de büyük bir önem arz etmektedir. Zira tanrılara yapılan sunular arasında ekmek ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Faivre, 2015; 39). Bunun dışında saraylarda, evlerde veya diğer toplu yaşanan alanlarda fırın ve bira üretim alanlarının varlığı temel gıda olan tahılın hayati önemini ortaya koymaktadır (Faivre, 2015; 35).

5. Bir Ölçüm ve Ticaret Aracı Olarak Tahıl

Mezopotamya'nın yoğun bir nüfusu barındırması yiyecek ihtiyacının karşılanması için düzenli üretim zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (van Koppen, 2001; 451; Larsen, 2008; 13). İhtiyacın karşılanmasında düzenli üretim kadar önemli olan bir diğer nokta ürünlerin dağıtımı ve pazarlanmasıdır. Nitekim Fırat ve Dicle nehirleri hem yolcu hem de yük taşımacılığı için uygun derinliğe sahiptirler. Nehirlerin verdiği bu güvenli taşımacılık, bölgede yaygın bir hal almıştır. Bölgenin karayolları ise genellikle basitçe oturtulmuş, sık dolambaçlı ve yüzyıllardır süren ticari geliş gidişlerden sonra genişleyen büyük yaya yolları şeklindedir. MÖ 2. binyıl başlarında Asurlular Fırat'ın üzerine geçici de olsa ahşap köprüler inşa etmişlerdir (Allen, 1992; 456; Bertman, 2003; 252; Hole, 2007; 194).

Mezopotamya'da dış ticaret konusunda Asur Kenti ayrı bir yere sahip olup ticaret ehli tüccarlar eşek kervanları ile binlerce kilometre yol alarak ticari faaliyetlerde bulunmuşlar ve bu alanda uzmanlaşmışlardır (Veenhof, 2010; 44). Asur dışında bölgenin ticari açıdan önem arz eden kentleri arasında bulunan Der,

Elam Bölgesi'ne yapılan ticaretin ana merkezi iken, aynı şekilde Sippar kenti, Suriye ve Levant bölgeleri arasındaki ticaretin bel kemiğini oluşturmuştur. Eşnunna ise coğrafi konumundan dolayı İran Platosu ve Zagros Dağları arasındaki önemli geçiş güzergâhında yer almıştır. Ur kenti de Basra Körfezi'ne doğru uzanan stratejik konumuyla bölge ticaretinde aktif bir rol oynamıştır. Zira Ur Kenti üzerinden Qal'at al-Bahreyn (Bahreyn) olarak bilinen Dilmun Ülkesi'ne tahıl gönderilerek bu ülkeyle ticaret yapıldığı bilinmektedir (Allen, 1992; 461; Bryce, 2009; 574). Emar ve Ebla da bölgesel ve uluslararası ticarete önem arz eden diğer şehirlerdir (Larsen, 2008; 16).

MÖ 2. binyılın başlarında Asurlular bir atılım daha yapmışlar ve ticareti artırabilmek için kararlar alarak hayata geçirmişlerdir. Buna göre Asur kralı Ilısumma, ülkesi ile önemli bir ticaret üssü olan Güney Mezopotamya arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Ardılı olan I. Erişum ise (MÖ 1972-1933) biraz daha ileri giderek kendi halkı tarafından alınıp satılan, içinde arpanın da yer aldığı altın, gümüş, bakır, kalay ve yün gibi malların alış verişini serbest bırakmıştır (Michel, 2008; 72; Barjamovic, 2011; 10; Palmisano, 2015; 30). Tell Leilan'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu bulunan saray arşivlerine göre ise doğrudan hükümdarın hazinesinden olmak üzere yün ve arpa almak için gümüş kullanılmıştır. Ayrıca Asur kralı I. Şamşi-adad'ın kraliyet yazıtında 1^{şeqel} gümüşe alınan malların listesinde arpa da yer almaktadır ve 1 ^{şeqel} gümüşün 2 ^{gur} arpa ettiği belirtilmektedir (Michel, 2014; 241, 244).

Mezopotamya'da ölçü ve tartı belirli bir idari veya kurumsal yapının önemli bir parçasını oluşturmuştur (Faivre, 2015; 32). Zira Mezopotamya ticaretinde arpa ve gümüş değer standartlarının belirlenmesinde önemli birer gösterge olarak kullanılmışlardır (Postgate, 1992; 200). Eski Babil dönemine ait metinlerden arpa ve gümüşün matematiksel problemlerin çözümünde önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak arpa, altın, gümüş ve kalay ile kıyaslandığında daha az değerlidir. Düşük değer oranına sahip olmasına rağmen alım satımlarda tahıl kullanılıyor olsa da büyük çaplı alımlarda veya büyük meblağlı borçların ödenmesinde tahıl bir ödeme yöntemi olarak kabul görmemiştir (Powell, 1996; 227-228).

Kaynaklardan Eski Babil döneminde tahıl ve türevlerinin ticaretinin yapıldığına dair bilgiler edinmek mümkündür. Buna göre Şumi-abum isimli bir kişinin Şumi-abiya ve Dumuzi-Gamil adlı ortaklara gümüş borç verdiği ve tapınaklar ile birlikte Ur ve Larsa saraylarına tahıl ve ekmek temin eden fırıncı dükkânına yatırım yaptıkları bilinmektedir. Ayrıca Larsa kralı Rim-Sin'in (MÖ 1822- 1763) aylık 150 kile arpa temin ettiğine dair makbuz kayıtları mevcuttur (Kriwaczek, 1997; 185).

Arapphe Krallığı'nın önemli bir kenti durumunda olan Nuzi'den (Yorgan Tepe) elde edilen ve MÖ 1450 dolaylarına tarihlendirilen metinlerin büyük bir kısmı tarımsal üretimle ilgilidir. Bununla birlikte bu metinlerin önemli bir bölümü kazılar sırasında buldukları yer nedeniyle krallığın daha çok orta ve batı kesimleri hakkında bilgi vermektedir. Bunlar arasında bilhassa tarımsal ürünlerin taşımacılığı dikkat çekicidir ve bunlar genellikle krallık içindeki ürün taşıma işlemini içermektedir. Zira bu kayıtlar teslim edilen malın cinsine göre oluşturulmuştur. Genellikle taşınan ürün un (*mundū*) ve malt (*BÛLUG*) gibi, tahılın işlenmesiyle oluşturulan farklı türleri olduğu gibi doğrudan arpa (*ŠĒ*) gibi ürününün hammaddesini de içermiştir. Kayıtlarda bir köyden başka bir köye ya da mevcut köyün yakınına teslim edilen malların listesi yer almaktadır. Örneğin HSS 14, 205 (SMN 966), L Odası 14 (saray) numaralı bir kayıta Niwaja köyünden x ANŠE (1 ANŠE, yaklaşık 67.4 litre) un ve Šū-il[i] köyünden 1 ANŠE unun teslim alındığına dair bilgi yer almaktadır (Fincke, 2000; 147, 149).

Tunç Çağı'nın önemli krallıklarından biri olan Mari, Mezopotamya ticaretinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak krallık her ne kadar ticarete aktif bir rol oynasa da geçim ekonomisini oluşturan faktörlerin başında Fırat ve Habur Bölgesi'ndeki sulu tarım gelmektedir. Mari ülkesinde bulunan ekilebilir alanlar ve insan gücü tarımsal üretim için ülkenin çok büyük bir eksikliğinin bulunmadığına işaret etmektedir. Ancak bu dönemde meydana gelen siyasi çatışmalar ve yerel üretimde rekoltenin düşmesi sarayı piyasadan arpa almaya mecbur etmiştir. Bu durumda askeri görevliler hasat için ek personelin oluşturulması ve düzenlenmesinden dahi sorumlu olmuşlardır. İşgücündeki yetersizliklerden kaynaklanan benzeri durumlar Orta Asur İmparatorluğu'nda da meydana gelmiştir (Riehl vd., 2012; 117-118). Bu dönemde krallık ve çevresinde tahıl ticaretinin yapıldığına dair en somut kanıtlardan biri Haraddum'daki tüccar Riš-Şamaš'ın evinde bulunan mektuptur. Bu mektupta Emar/Tell Meskene'deki (Cohen, 2016; 119) tahıl ve yün alımlarından bahsedilmektedir. Mektupta tahıl ihtiyacı şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Şehirde daha fazla tahıl yok. Eğer mümkün olduğunı görürsen, benim için Emar'dan biraz tahıl, ayrıca biraz da yün al*” (Michel, 2014; 234

dn. 20). Fırat Nehri yakınında bulunan bu kent jeostratejik bakımdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira kentin sahip olduğu bu konum Mari, Yamhad Krallığı* ve Karkamış üçgeninde ticari alış verişi için önemli bir pazar yeri olmuştur (Michel, 2014; 234).

MÖ 2. binyılda Mezopotamyalılar kendi içlerinde ticaret yaptıkları gibi uluslar arası alanda da varlık göstererek İran ve Afganistan'dan getirdikleri değerli taşlar ve kalayı Anadolu halkına satmışlardır (Allen, 1992; 461). Özellikle MÖ 15.-14. yüzyıllarda ticaret ağı Mısır, Suriye, Ebla, Mari, Ugarit ve Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Bu yaygın ticaret ağında Mezopotamyalı tüccarlar aldıkları değerli ürünler karşılığında arpa ve emmer buğdayı ile susam tohumu, hurma gibi diğer tarımsal ürünlerintakasını teklif etmişlerdir (Bertman, 2003; 256; Larsen, 2008; 15). Bu büyük çaplı ticari örgütlenmenin özellikle Anadolu ayağı konumuz açısından oldukça önemlidir. Zira Asurlu tüccarlar Anadolu'da koloniler kurmuşlar ve bunları geliştirmişlerdir. Anadolu'daki aktif ticarete önemli bir rolü olan Asurlu tüccarlar kendi dış ticaret hacimlerini genişletebilmek adına sözü edilen bölgede *karum* adı verilen pazarlar kurmuşlardır (Özgül, 1969; 250).

Anadolulu ve Asurlu tacirler arasında hem tüketim hem de ticari mal olarak arpa ve buğdayın alınıp satıldığı çok sayıda borç senedinden bilinmektedir. Bu senetlerin birçoğunda Anadolu halkı borçlu durumda yer almış ve ödeme vadesi olarak genellikle ekim zamanından hasat zamanına kadar geçen süre ya da harman dövme zamanı ve hatta saplarıyla başakların destelendiği dönemesas alınmıştır (Veenhof ve Eidem, 2008; 87-88). Asur'da bulunan tüccarların aileleri ise hasat zamanlarında arpa satın alarak yılın geri kalan bölümünde kullanabilmek için depolamışlardır. Mezopotamya'da sıradan insanlar alacaklı ya da borçlu konumda oldukları gibi rahipler de kimi zaman alacaklı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda Hagişa rahibinin alacaklı olduğu kişiler ise genellikle Anadolululardır ve rahibe borçlu oldukları malın cinsi ise arpa, bira ve bira ekmeğidir. Örneğin kt 88 k/ 1087 numaralı metinde 4 kişinin 200 bira ekmeği ve 21 çuval arpa, kt 88/k 1087'de 5 kişinin 2 çuval arpa ile 3 mina gümüş, kt 89/k 314'te 7 kişinin 305 çuval arpa ve 270 bira ekmeği ile kt 89/k 358 numaralı metinde ise 9 kişinin 160 çuval arpa ve 400 bira ekmeğini rahibe borçlu oldukları kayıtlıdır (Veenhof ve Eidem, 2008; 230 dn. 933).

6. Sonuç

Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve Mezopotamya olarak adlandırılan bölge verimli topraklarıyla tarımsal üretim anlamında önemli bir yere sahip olmuştur. Eski Mezopotamya toprakları günümüzde olduğu gibi arpa ve buğdayın her cinsinin yetiştirildiği bir alandır. Özellikle Güney Mezopotamya sulama kanallarının varlığı ve üretici kesim tarafından bunların her türlü bakım ve onarımının yapılması nedeniyle tahıl hasadında kuzeye oranla birim alandan çok daha fazla ürün almıştır. Böylece Mezopotamya'nın güney kesimtarımının çoğunlukla doğa koşullarına bağlı olarak yapıldığı kuzey kesimine oranla kuraklıktan çok fazla etkilenmemiştir.

Mezopotamya toplumları tarımsal üretimde daha etkili bir sonuç alabilmek için somut örneğini kanalların bakım ve onarımının oluşturduğu kolektif bir yapı meydana getirmişlerdir. Bu yapılanmada birbiri altına sıralanan ve belirli iş bölümlerini ifade eden unsurlar bulunmaktadır. Bu durum uygulama aşamasında bölgesel farklılıklar göstermiş olmasına rağmen bunların ortak noktasını sistemin temelinde yer alan hiyerarşik yapı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kassit Hanedanlığı dönemine tarihlendirilen mühür baskısı üzerinde yer alan tarla sürme işleminde en tepede çiftçinin yer almış olması ve öküzleri süren, tohum eken ve pulluğu yönlendiren kişilerin tasviri sözü edilen iş bölümünün en somut örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Mezopotamya ve Anadolu arasında MÖ 2. binyıl öncesinde de ticaret yapılmıştır. Ancak sözü edilen dönemde ticaretin daha da organize bir hal aldığı döneme ait yazılı kayıtlar vasıtasıyla bilinmektedir. Bu dönemde diğer yerler ile olduğu gibi Mezopotamya içinde de bir ticari örgütlenme oluşturulmuştur. Dönem içinde tekstil, yün ve değerli eşya ya da taşlar gibi tahıl alım satımı da bir hayli önemlidir. Bu döneme ait tüccar mektuplarında bu durumu tespit edebilmek mümkündür. Hem karayolu hem de büyük kütellerdeki mal veya eşyaları taşımaya imkân veren nehir yoluyla tahıl ticareti de gerçekleştirilmiştir. Böylece Kuzey ve Güney Mezopotamya arasında önemli bir bağ kurulmuştur.

* Kuzey Suriye'de bulunan krallığın merkezi Halpa (Halep) kentidir, bkz. Sir Gavaz, 2007; 282; Salvini, 2008; 18.

Tarihsel süreçte kuru tarımın uygulandığı Kuzey Mezopotamya’da meydana gelebilecek kuraklık dönemlerinde sulu tarımın yapıldığı Güney Mezopotamya’dan kuzeye tahıl takviyesinin olduğu yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Özellikle MÖ 3. binyılın sonlarında meydana gelen büyük kuraklıkta üretilen tahılın cinsinde dahi değişim yaşanmış ve buğday yerine kuraklığa daha dayanıklı olan arpa yetiştirilmiştir.

Tahılın yetiştirilmesi kadar depolanması da büyük önem arz etmektedir. Kuraklık, kıtlık, sel felaketleri, işgaller gibi sebeplerden doğabilecek olumsuz etkilere ürünü saklama yoluna gidilmiş ve değişik depolama yöntemleri kullanılmıştır. Bununla birlikte Mezopotamya’da depolama için genellikle mahsulü hem nemden hem de haşere ve kemirgenlerden korumak için toprakla teması kesen bir platform üzerine silindir şeklinde silolar inşa edilmiştir.

Kaynakça

Adams, R. McC., Lamberg-Karlovsky, C. C. ve Williams L. M. (1974). “*The Mesopotamian Social Landscape: A View from the Frontier*”, *Reconstructing Complex Societies: An Archaeological Colloquium*, sayı: 20, s. 1-20.

Adamson, P. B. (1985). “*Problems over Storing Food in the Ancient Near East*”, *Die Welt des Orients*, sayı: 16, s. 5-15.

Albayrak, İ., Öz Kiriş, E. ve Erol, H. (2019). “*Çivi Yazılı Belgeler ve Arkeolojik Verilere Göre Eski Babil Dönemi’nde Nehir Ulaşımı*”, *Archivum Anatolicum*, 13 (1): 9-42.

Algaze, G. (2001). “*Initial Social Complexity in Southwestern Asia: The Mesopotamian Advantage*”, *Current Anthropology*, 42 (2): 199-203.

Allen, M. (1992). “*The Mechanisms of Underdevelopment: An Ancient Mesopotamian Example*”, *Review (Fernand Braudel Center)*, 15 (3): 453-476.

Altaweel, M. (2008). “*Investigating Agricultural Sustainability and Strategies in Northern Mesopotamia: Results Produced Using a Socio-Ecological Modeling Approach*”, *Journal of Archaeological Science*, sayı: 35, s. 821-835.

Barjamovic, Gojko. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Denmark, Museum Tusulanum Press, 2011.

Bertman, Stephan. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, New York, 2003.

Breckwoldt, T. (1995-1996). “*Management of Grain Storage in Old Babylonian Larsa*”, *Archiv für Orientforschung*, Bd. 42/43, s. 64-88.

Bilgiç, E. (1963). “*Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2 (3-4): 103-119.

Bottema, S. & Cappers, R. T. J. (2000). “*Palynological and archaeobotanical evidence from Bronze Age Northern Mesopotamia*”, *Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia*, *Proceedings of the 3rd MOS Symposium*, Leiden, May 21-22.

Bowe, P. (2015). “*A Deliberation on the Hanging Gardens of Mesopotamia*”, *Garden History*, 43 (2): 151-167.

Bryce, Trevor. *The Peoples And Places of Ancient Western Asia the Near East From the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, London-New York, Routledge, 2009.

Buccellati, G. ve Buccellati, M. K. (1977). “*Terqa Preliminary Reports, No. 1: General Introduction and the Stratigraphic Record of the First Two Seasons*”, *Syro-Mesopotamian Studies*, sayı: 1, s. 71-133.

Chavalas, M. (1996). “*Terqa and the Kingdom of Khana*”, *The Biblical Archaeologist*, 59 (2): 90-103.

Clay, Albert Tobias. *Documents from the Temple Archives of Nippur Dated in the Reigns of Cassite Rulers*, Vol. XV, Philadelphia, The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform Texts, 1912.

Cohen, Y. (2016). *The Scribal Traditions of Late Bronze Age Emar. Cultures and Societies in the Middle Euphrates and Habur Areas in the Second Millennium BC.*, Ed.: Hartmut W. Kühne, (ss.119-131). Vol. 1, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Dilke, Oswald Ashton Wentworth. *Reading the Past Mathematics and Measurement*, California: University of California Press, 1993.

Ellison, E. R. (1978). “*A study of diet in Mesopotamia (c.3000 - 600 bc) and associated agricultural techniques and methods of food preparation*”, *Doctoral thesis*, University of London.

Faivre, X. (2015). Céréales dans l'Orient ancien: accumulation, transformation, consommation (IIIe-IIe millénaires av. J.-C.). Les Céréales Dans Le Monde Antique Regards Croisés sur les Stratégies De Gestion Des Cultures, de leur Stockage Et De Leurs Modes de Consommation, (ss. 19-47). Paris:Université Paris-Sorbonne.

Fincke, J.C. (2000). "Transport of agricultural produce in Arraphé", Proceedings of the 3rd MOS Symposium, Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia, İstanbul, Netherlands Historisch-Archaeologisch Instituut, Leiden, Netherland, May 21-22.

Finkelstein, J. J. (1962). "Mesopotamia", Journal of Near Eastern Studies, 21 (2): 73-92.

Garbutt, D. (1984). "The Significance of Ancient Mesopotamia in Accounting History", The Accounting Historians Journal, 11 (1): 83-101.

Gasche, H., Armstrong, J. A., Cole, S. W. ve Gurzadyan, V. G. Dating the Fall of Babylon: A Reappraisal of Second-Millennium Chronology, Vol. 4, Gent-Chicago: UGent - Oriental Institute of the University of Chicago, 1998.

Goetze, A. (1951-1952). "The Laws of Eshnunna", The Annual of the American Schools of Oriental Research, sayı: 31, s. 1-197.

Goetze, A., (1969). Collections of Laws from Mesopotamia and Asia Minor, The Laws of Eshnunna. Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Ed.: James B. Pritchard (ss. 161-163). Princeton-New Jersey: Princeton University Press,

Günbatı, C. (1991). "Eski Babil Devrinde Tımar ve Devlet Arazişinin Tahsisi Hakkında Bazı Görüşler", Belleten, LV (212): 1-12.

Hole, F. (2007). "Agricultural sustainability in the semi-arid Near East", Climate of the Past, sayı: 3, s. 193-203.

Jones, T. B. (1952). "Ancient Mesopotamian Agriculture", Agricultural History, 26 (2): 46-51.

Kolinski, R. (2003). "Productivity of the Mesopotamian agriculture and animal husbandry in the late 3rd and 2nd Millennium B.C.", The Orient and the Aegean, Papers Presented at the Warsaw Symposium, Warsaw, Poland, 9 April.

Kramer, S. N. (1969). Collections of Laws from Mesopotamia and Asia Minor, Lipit-Ishtar Lawcode. Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Ed.: James B. Pritchard, (ss. 159-180). Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

Kriwaczek, Paul. Babylon Mesopotamia and the Birth of Civilization, New York, St. Martin's Press, 1997.

Kurt, M. ve Bulut E. (2018). "Prehistorik Devirlerden Bizans Dönemine Kadar Kapadokya Bölgesi'nde Tahıl Üretimi ve Depolanması Konusuna Genel Bir Bakış", Archivum Anatolicum, 12 (2): 77-112.

Lafont, B. (2000). "Irrigation agriculture in Mari", Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia, Proceedings of the 3rd MOS Symposium, Leiden, Netherland, May 21-22.

Laneri, N., Schwartz, M., Ur, J., d' Agostino, A., Berthon, R., Hald, M. M. ve Marsh, A. (2015). "Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hirbemerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age", American Journal of Archaeology, 119 (4): 533-564.

Larsen, M. T. (2008). The Middle Bronze Age. Beyond Babylon: Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium B.C., Ed.: Joan Aruz, Kim Benzel, Jean M. Evans (ss. 13-17). New Heaven – London: Yale University Press.

Mandacı, Ebru, Eski Mezopotamya'da Ekonomik Hayat, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2019.

Margueron, Jean-Claude, Mari. Métropole de l'Euphrate au IIIe et au début IIe millénaire av. J.-C., Paris, 2006.

McCorriston, J. (1997). "Textile Extensification, Alienation, and Social Stratification in Ancient Mesopotamia", Current Anthropology, 38 (4): 517-535.

Mcintosh, Jane R., Ancient Mesopotamia, California, ABC-CLIO, 2005.

Meek, T. J. (1969a). Collections of Laws from Mesopotamia and Asia Minor, The Code of Hammurabi. Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Ed. James B. Pritchard (ss. 163-180). Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

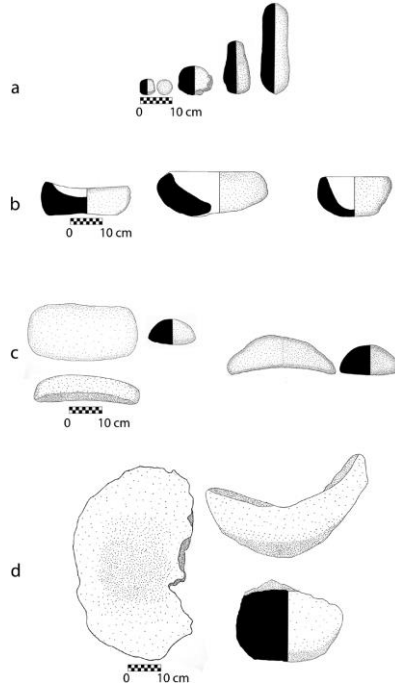
- Meek, T. J. (1969b). Collections of Laws from Mesopotamia and Asia Minor, The Middle Assyrian Laws. Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Ed.: James B. Pritchard (ss. 180-188). Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
- Michel, C. (2008). "The Old Assyrian Trade in the Light of Recent Kültepe Archives", *Cabadian Society for Mesopotamian Studies Journal*, sayı: 3, s. 71-82.
- Michel, C. (2012). "L'alimentation au Proche-Orient Ancien: Les Sources et Leur Exploitation", *Dialogues d'histoire ancienne, Supplément*, sayı: 7, s. 17-45.
- Michel, C. (2014). Wool Trade in Upper Mesopotamia and Syria According to Old Babylonian and Old Assyrian Texts. Wool Economy in the Ancient Near East and the Aegean: From the Beginnings of Sheep Husbandry to Institutional Textile Industry, Ed.: Catherine Breniquet ve Cécile Michel (ss. 232-254). United Kingdom: Oxbow Books.
- Miller, R. (1980). "Water Use in Syria and Palestine from the Neolithic to the Bronze Age", *World Archaeology*, 11 (3): 331-341.
- Nardo, Don, *Ancient Mesopotamia*, New York, 2007.
- Özgüç, N. (1969). "Assyrian Trade Colonies in Anatolia", *Archaeology*, 22 (4): 250-255.
- Palmisano, A., (2015). "Drawing pathways from the past: the Trade routes of the old Assyrian caravans across Upper Mesopotamia and Central Anatolia", *Subartu Proceedings of the 2nd Kültepe International Meeting, Kültepe, Turkey*, 26-30 July.
- Paulette, T. (2012). Domination and Resilience in Bronze Age Mesopotamia. Surviving Sudden Environmental Change Answers From Archaeology, Ed.: Jago Cooper ve Payson Sheets, (ss. 167-196). University Press of Colorado.
- Postgate, J. Nicholas. *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*, London-New York, Routledge, 1992.
- Powell, M. A. (1996). "Money in Mesopotamia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 39 (3): 224-242.
- Renger, J. (1994). "On Economic Structures in Ancient Mesopotamia: Part One", *Orientalia, Nova Series*, 63 (3): 157-208.
- Reculeau, H. (2017). "Farming in Ancient Mesopotamia (And How the Oriental Institute Helped Us Understand It) News and Notes", *The Oriental Institute's Quarterly Newsletter*, sayı: 232, s. 4-13.
- Richardson, Mervyn E. J. *Hammurabi's Laws Text, Translation and Glossary*, London - New York, T&T Clark International a Continuum Imprint, 2004.
- Riehl, S. ve Bryson, R. (2007). "Variability in Human Adaptation to Changing Environmental Conditions in Upper Mesopotamia during the Early and the Middle Bronze Age", *Varia Anatolica, C. XIX*, s.523-548).
- Riehl, S. (2008). "Climate and agriculture in the ancient Near East: a synthesis of the archaeobotanical and stable carbon isotope evidence", *Vegetation History and Archaeobotany, Supplement: Proceedings of the 14th Symposium of the International Work Group for Palaeoethnobotany*.
- Riehl, S. (2009). "Archaeobotanical evidence for the interrelationship of agricultural decision-making and climate change in the ancient Near East", *Quaternary International*, sayı: 197, s. 93-114.
- Riehl, S., Pustovoytov, K., Dornauer, A. ve Sallaberger, W. (2012). Mid-to-Late Holocene Agricultural System Transformations in the Northern Fertile Crescent: A Review of the Archaeobotanical, Geoarchaeological, and Philological Evidence. *Climates, Landscapes, and Civilizations*, American Geophysical Union, Ed.: L. Giosan (ss. 115-136). American Geophysical Union monograph series.
- Riehl, S. (2014). Agriculture in the Ancient Near East. *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures* (ss. 1-15).
- Salvini, B. A. (2008). *Babylon. Beyond Babylon: Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium B.C.*, Ed.: Joan Aruz, Kim Benzel, Jean M. Evans, (ss. 18-26). New Heaven – London: Yale University Press, ,
- Sir Gavaz, Ö. (2007). "Hitit İmparatorluğu'nun Suriye ve Yukarı Mezopotamya ticaret yolları üzerindeki hâkimiyet politikası", *İCANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 6 (6): 2819-2837.
- Sterba, R. L. A. (1976). "The Organization and Management of the Temple Corporations in Ancient Mesopotamia", *The Academy of Management Review*, 1 (3): 16-26.

- Szlechter, É. (1957). “*Le Code De Lipit-Istar (I)*”, *Revue d’Assyriologie et d’archéologie Orientale*, 51 (2): 57-82.
- Tamburrino, A. (2010). *Water Technology in Ancient Mesopotamia*. *Ancient Water Technologies*, Ed.: Larry W. Mays, (ss. 29-52). London/New York: Dordrecht/Heidelberg.
- Tosun, M. (1963). “*Hammurabi’nin Toprak Kanunları*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21 (3-4): 127-141.
- Tosun, Mebrure ve Yalvaç, Kadriye. *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi - Şaduqa Fermanı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Van Driel, (2007). “*The Mesopotamian North: Land use, An attempt*”, *Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia*, *Proceedings of the 3rd MOS Symposium*, Leiden, Netherland, May 21-22.
- Van Koppen, F. (2001). “*The Organisation of Institutional Agriculture in Mari*”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 44 (4): 451-504.
- Veenhof, Klaas R. ve Eidem, Jesper. *Mesopotamia: The Old Assyrian Period*, *Orbis Biblicus et Orientalis*, 160, Vandenhoeck & Ruprecht, Academic Press, Michigan University 2008.
- Veenhof, K. R. (2010). “*Ancient Assur: The City, its Traders, and its Commercial Network*”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient, Empires and Emporia: The Orient in World Historical Space and Time*, 53 (1-2): 39-82.
- Wasylikowa, K. ve Kolinski, R. (2013). “*The Role of Plants in the Economy of Tell Arbid, North-east Syria, in the Post-Akkadian Period and Middle Bronze Age*”, *Acta Palaeobotanica*, 53 (2): 263-293.
- Wiggermann, F. A. M. (2000). “*Agriculture in the Northern Balikh Valley The Case of Middle Assyrian Tell Sabi Abyad*”, *Rainfall and agriculture in Northern Mesopotamia*, *Proceedings of the 3rd MOS Symposium*, Leiden, Netherland, May 21-22.
- Wilkinson, T. J. (2000). “*Regional Approaches to Mesopotamian Archaeology: The Contribution of Archaeological Surveys*”, *Journal of Archaeological Research*, 8 (3): 219-267.
- Viollet, P.- L., “*A short history of ancient canals for agriculture and industry*”, *Congress on Industrial And Agricultural Canals*, Lleida, Spain, September 2-5.
- Yıldırım, N. (2018). “*Eski Mezopotamya’da Kadınların Diplomasideki Rolü Bağlamında Mari Kraliçesi Şibtu’nun Yazışmalarından Örnekler*”, *Archivum Anatolicum*, 12 (2): 201-217.
- Yoffee, N. (1995). “*Political Economy in Early Mesopotamian States*”, *Annual Review of Anthropology*, sayı: 24, s. 281-311.

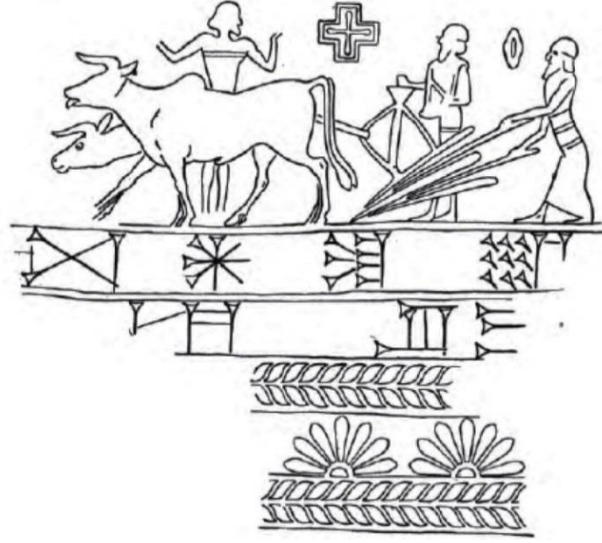
Harita ve Resimler

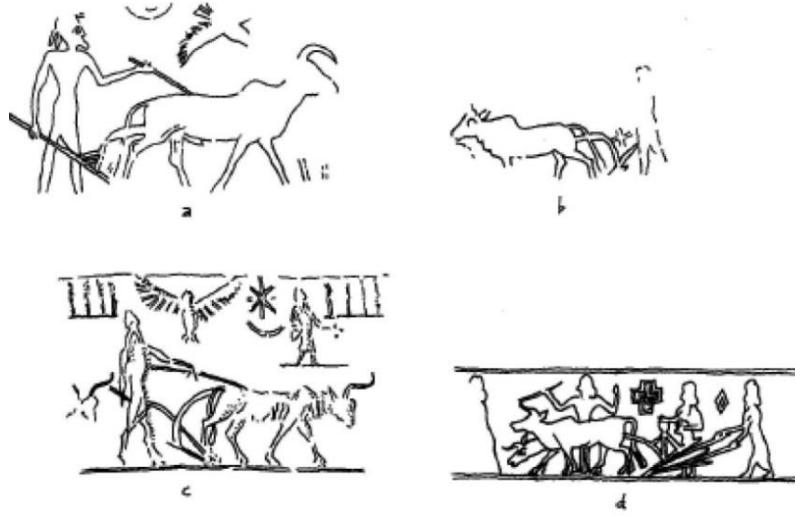
Harita 1: Mezopotamya Bölgesi ve yerleşimleri.

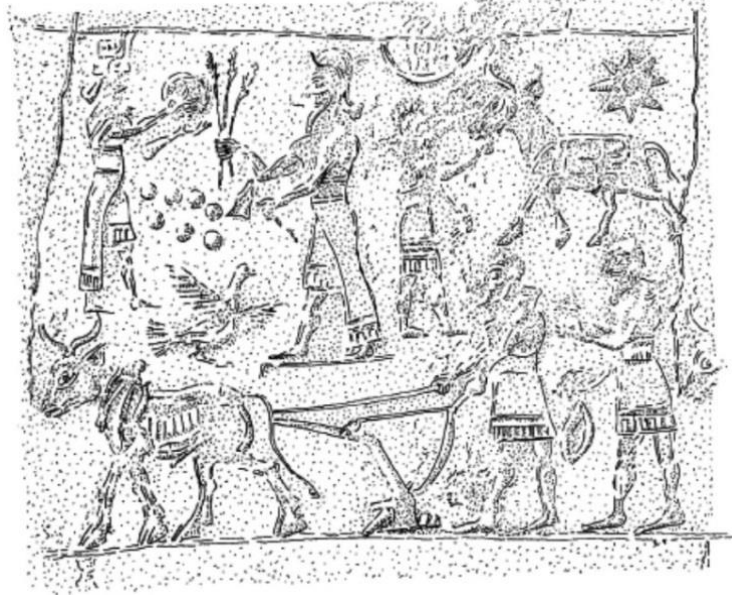
Resim 1: Hibermerdon Tepe’de bulunan çeşitli boyutlarda öğütme aletleri (N. Laneri vd., “Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hibermerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age”, p. 549 Fig. 16).

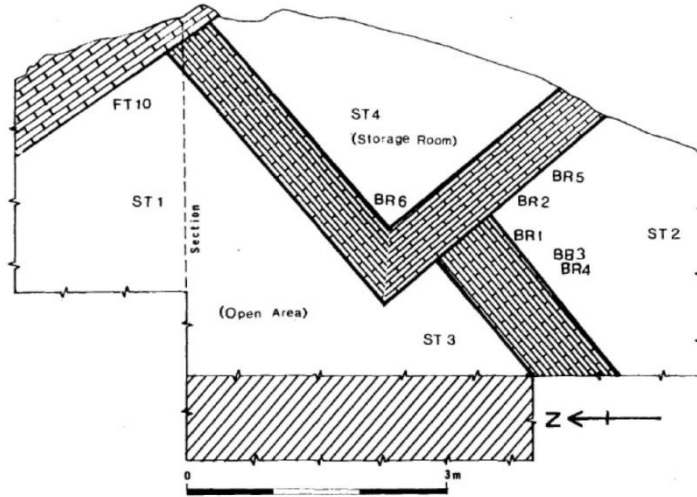
Resim 2: *Arad-NIN-SAR*'a ait mühür üzerindeki tarla işleme tasviri (Albert T Clay, *Documents from the Temple Archives of Nippur Dated in the Reigns of Cassite Rulers*, p. 66).

Resim 3: Orta Asur (a-b-c) ve Kassit dönemi (d) mühürleri üzerinde yer alan pullukla tarla sürme sahneleri (F. A. M. Wiggermann, "Agriculture in the Northern Balikh Valley The Case of Middle Assyrian Tell Sabi Abyad", p. 228 Fig. 7).

Resim 4: Yeni Asur Dönemi başlarına tarihlendirilen mühür üzerinde tarımsal üretimin kökeninin tasvir edildiği sahneler (F. A. M. Wiggermann, “Agriculture in the Northern Balikh Valley The Case of Middle Assyrian Tell Sabi Abyad”, p. 230 Fig. 9).

Resim 5: Terqa’da bulunan ve ST4 adı verilen tabakadaki depo odasının planı (G. Buccellati & M. Kelly Buccellati, “Terqa Preliminary Reports, No. 1: General Introduction and the Stratigraphic Record of the First Two Seasons”, p. 115 Fig. 6).

Resim 6: Mari'de bulunan ve küpleri dik pozisyonda tutmak için yapılan banklar (Jean- Claude Margueron, *Mari. Métropole de l'Euphrate au IIIe et au début IIe millénaire av. J.-C.*, p. 482 Fig. 463).

Sosyal Sürdürülebilirlik Açısından Tedarik Zinciri Yönetiminde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları

Gökhan AKANDERE*

ÖZ

Sosyal sürdürülebilirlik, iş sağlığı ve güvenliği standartlarının oluşturulması ve denetlenmesi ile yasal, ekonomik ve etik davranış değerlerinin yerine getirilmesi faaliyetidir. Tedarik zincirinde sosyal sürdürülebilirlik konusunda yönetim bilincinin artmasıyla birlikte işletmeler, sağlık, güvenlik ve eğitim, yetersiz ücret, kötü çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, afet ve acil durum yönetim senaryoları, tehlike önleme planları gibi uygulamalara odaklanmıştır. Olumsuz çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek ve çalışanların sağlığını korumak için iş sağlığı ve güvenliği kavramıyla ilgili araştırmalar ve uygulamalar yönelik ilgi artmaktadır. Günümüzde işletmelerdeki çalışma koşullarının uygunluk derecesi çalışanların sağlığını doğrudan etkilemektedir. İş kazaları ve hastalıkları, mesleki risklerin oluşmasına, işçi memnuniyet ve motivasyonunun düşmesine ve işletme performansının azalmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle işletmeler, rekabet güçlerini korumak, oluşabilecek olan mesleki riskleri önlemek ve kontrol etmek için kaynaklarını optimize etmelidir. Bu araştırmanın amacı, tedarik zinciri süreçlerinde çalışan kadın ve erkeklerin İş Güvenliği düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda tedarik zinciri süreçlerinde çalışan kadın ve erkeklerin İş Güvenliği düzeylerinin; cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum bakımından karşılaştırılması hedeflenmiştir. Araştırmaya farklı işletmelerde çalışan 101 kadın ve 98 erkek toplam 199 çalışan dahil edildi. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanıldı. Araştırma verileri demografik sorular ve İş Güvenliği ise Williamson ve diğerleri (1997) tarafından geliştirilmiş olan "İş Güvenliği Ölçeği" aracılığıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde bağımsız değişkenler, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum İş Güvenliği Ölçeğinden elde edilen puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olup olmadığı Student t testi ve One Way Anova testi kullanılarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, medeni durum ve eğitim düzeyine göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak, cinsiyete göre katılımcılar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuç olarak bu araştırma ile yöneticiler iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını stratejik ve doğal bir yaklaşım olarak bütünleştirerek, gerçek ve sürekli iyileştirmelerin sağlanması ile ilgili sorunlara bir çözüm sağlayabilecektir. Bu araştırma makalesi Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sürdürülebilirlik, İş Sağlığı ve Güvenliği, Tedarik Zinciri

Occupational Health and Safety Applications in Supply Chain Management in Terms of Social Sustainability

ABSTRACT

Social sustainability is the activity of establishing and controlling occupational health and safety standards and fulfilling respective legal, economic and ethical behavior values. With the ever increasing awareness of the management on social sustainability in the supply chain management, the businesses focuses on the applications such as health, safety and education, insufficient wages, poor working conditions, long working hours, disaster and emergency management scenarios, and hazard prevention plans. There is increasing interest in researches and practices related to the concept of occupational health and safety in order to improve the negative working and living conditions and to protect employee health. Today, the degree of suitability of working conditions in the businesses directly affects the health of employees. Occupational accidents and diseases may cause occupational risks, reduced employee satisfaction and motivation, and decreased operational performance. Therefore, the businesses should optimize their resources to maintain their competitiveness, prevent and control the occupational risks that may occur. The aim of this research is to examine the Occupational Safety levels of males and females working in supply chain processes. Accordingly, it aims to compare the occupational safety levels of women and men working in supply chain processes with regards to gender, educational status, and marital status. 199 participants, 101 women and 98 men, working in various businesses, were included in the research. In determining the participants, criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods, was utilized. The research data were obtained through demographic questions, and Occupational Safety is performed through the "Occupational Safety Scale" developed by Williamson et al. (1997). In the analysis of the data, Student's t test and One Way Anova test were performed in order to determine whether there is a statistically significant relationship between independent variables, gender, educational status, and marital status occupational safety scale. According to the research findings, no significant difference between the participants according to their marital status and education level is found. However, a significant difference is found among the participants by gender. As a result, with this research, the managers will be able to integrate occupational health and safety practices as a strategic and natural approach and to provide a solution to problems related to real and continuous improvements. This research article is prepared in accordance with Research and Publication Ethics.

Keywords: Social Sustainability, Occupational Health and Safety, Supply Chain

* Öğr. Gör .Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-5051-1154, gakandere@selcuk.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 19.02.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 01.07.2020

1. Giriş

İşletmeler ve araştırmacılar, sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan olumsuz çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek ve çalışanların sağlığını korumak için iş sağlığı ve güvenliği kavramıyla ilgili araştırmalara ve uygulamalara odaklanmıştır. İşletme süreçlerinde oluşabilecek olan risk unsurları, olumsuz çalışma koşulları ve sağlık ve güvenlik regülasyonları gibi faktörler iş sağlığı ve güvenliğinin önemini artmasına neden olmuştur.

Günümüzde işletmelerdeki çalışma koşullarının uygunluk derecesi çalışanların sağlığını doğrudan etkilemektedir. İş kazaları ve hastalıkları, mesleki risklerin oluşmasına, işçi memnuniyet ve motivasyonunun düşmesine ve işletme performansının azalmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle işletmeler, rekabet güçlerini korumak, oluşabilecek olan mesleki riskleri önlenmek ve kontrol etmek için kaynaklarını optimize etmelidir.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının gelişiminde, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi kullanımını teşvik etmesi, Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nün (ISO) faaliyetlerinden olan Kalite Güvence Sistemlerinin (ISO 9001) ve Çevre Yönetim Sisteminin (ISO 14001) gibi regülasyonların benimsenmesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansının (OHSA) kurulması ve Gönüllü Koruma Programlarının geliştirilmesi, yönetim sistemlerinin kamu ve özel sektörde uygulanması ile önemli tasarruflar sağlanması gibi unsurlar önemli bir itici güç olmuştur (Charles vd., 2010; Çalış ve Büyükkıncı, 2019; Hale vd., 2010; Winge vd., 2019).

2. İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları

İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri (OHSMS), üst yönetimin taahhüdüyle riskleri önlemeye yönelik uygulanan politikalar, stratejiler, prosedürler ve faaliyetler ile çalışanların iş koşullarının güvenliğini etkili bir şekilde koruma altına almaya, sağlık ve güvenlik performansı arttırmaya ve süreçleri sürekli iyileştirmeye yönelik proaktif ve sürdürülebilir bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Gallagher vd., 2001; Çalış ve Büyükkıncı, 2019; Gallagher vd., 2003; Alvarez-Santos vd., 2018; Heinrich vd., 1980; Thomas, 2011; Li ve Guldenmund, 2018).

İş sağlığı ve güvenliği yönetimi faaliyetleriyle işletmeler, iş sağlığı ve güvenliği performansını iyileştirme, yasal ve diğer şartları yerine getirme, iş sağlığı ve güvenliği hedeflerini uygulama, emniyet performans hedeflerini belirleme, risk azaltma faaliyetlerini düzenleme, planlama ve uygulama, emniyet performansını değerlendirme ve iyileştirme gibi hedeflere ulaşabilmektedir (ISO, 2020).

İş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemlerini oluşturan unsurlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sisteminin Unsurları

Üst yönetimin taahhüdü ve bağlılığı	İş sağlığı ve güvenliği politikası
İş sağlığı ve güvenliğinin planlanması	Sistemin uygulanabilirliğine yönelik kaynak tahsisi
Sorumlulukların ve hesap verebilirlik mekanizmasının tanımlanması	Politika
Risk yönetimi	Çalışanların katılımı
İş sağlığı ve güvenliği konusunda yeterlilik geliştirmek	Raporlama, soruşturma, eksikliklerin giderilmesi ve izleme
İş sağlığı ve güvenliği performansının gözden geçirilmesi ve denetlenmesi	Entegrasyon
Prosedürler ve belgeler	Teşvik ve Ödüllendirme

Kaynak: (ISO, 2020).

Tablo 1'de belirtilen emniyet yönetiminin uygulanması süreci aşağıda açıklanmıştır (Winge vd., 2019; Robson vd., 2007; Vinodkumar ve Bhasi, 2010; Hofmann vd., 1995; Griffin ve Neal, 2000);

- Üst yönetimin taahhüdü ve bağlılığı: Yönetimin, gözlemlenebilir faaliyetlerde öncü olması ve davranışlarla olduğu kadar sözcüklerle de bunu göstermesidir.
- Politika: Kaynaklar için yönetim gerekliliklerinin, güvenlik hedeflerinin ve işletme için nelere gereksinim duyulduğunun belirlenmesidir.

- Güvenlik kılavuzları hazırlamak: Çalışanların güvenlik davranışlarının belgelenmesi ve güvenlik kuralları ve prosedürleri ile denetçiler ve yöneticiler tarafından uygulanmasıdır.
- Organize etmek: İşletmelerin nasıl yapılandırılması, sorumlulukların tanımlanması ve kimin ne ve kim için sorumlu olduğunun belirlenmesidir.
- Planlama ve uygulama: İşletme için hangi mevzuat ve standartların uygulanması, güvenlik hedeflerinin nasıl tanımlanması ve değerlendirilmesi, tehlike önlemenin nasıl yapılması, risklerin nasıl değerlendirilmesi gibi süreçleri kapsamaktadır.
- Eğitim: İş güvenliği ve sağlığı kapsamında çalışanların gerekli standartlar ve uygulamalarla ilgili aldığı kilit eğitimlerdir.
- Çalışanların algısı: Çalışanların ve kilit personelin, organizasyondaki güvenliğin nasıl değerlendirileceğine olan farkındalığıdır.
- Çalışan katılımı: Yukarı doğru iletişim akışında bireylerin ve grupların organizasyon içindeki karar alma süreçlerini içeren davranışsal odaklı bir tekniktir.
- İletişim: Yöneticiler ve çalışanlar arasında emniyetle ilgili düzenli bilgi paylaşımı faaliyetleridir.
- Değerlendirme: İş sağlığı ve güvenlik performansının nasıl ölçülüp değerlendirileceğini, olayların ve kazaların raporlanması ve soruşturulmasına ilişkin süreçleri ve sistemi incelemek için mevcut olan iç ve dış denetim süreçlerini kapsamaktadır.
- Teşvik ve Ödüllendirme: Çalışanları süreçleri güvenli bir şekilde yürütmeye motive etmek için, teşviklerin, ödüllerin ve takdirlerin kullanılmasıdır.
- İyileştirme: Önleyici ve düzeltici eylemleri ve sürekli iyileştirmeyi sağlayacak süreçlerin tanımlanmasıdır.

İşletmelerin iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemini uygulamasındaki zorluklar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sisteminin Uygulanmasındaki Zorluklar

Kaynak yetersizliği	Zayıf proje yönetimi ve liderlik
Zor proje programı	Sürekli gelişim için desteğin olmaması
Çalışanların kötü iş güvenliği ve sağlık tutumu	Çalışanlar arasındaki hedef farklılığı

Kaynak: (Goh ve Chua, 2013; Kogi, 2002; Yu ve Hunt, 2002).

Üst yönetimin sürekli ve güvenilir olan desteğiyle beraber, ortak hedefler altında birleşen ve iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına yönelik farkındalığı artan çalışanların belirlenmiş olan proje programlarına olan yaklaşımları ve tutumları olumlu yönde değişim gösterebilecektir.

İşletmelerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarıyla elde edebileceği faydalar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sisteminin Faydaları

İş kazalarının ve maliyetlerinin azaltılması	Verimlilikte artış
Sigorta maliyetlerinin azaltılması	Sağlık ve güvenlik bilincinin ve kültürünün oluşturulması
Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği sistemine dahil edilmesi	Personel kaybında ve devamsızlıkta azalma
Daha iyi işletme imajı	Yasal prosedürleri uygulama yeteneğini kazanmak
Çalışanların güvende hissetmelerini sağlama	Çalışan moralinde artış
Kâr maksimizasyonu	Örgütsel rekabet edebilirliğin artırılması
Uygun Sevide Sağlıklı çalışma ortamı sağlama	Çalışma şartlarının olumsuz etkilerinden koruma
İş ve çalışan arasında mümkün olan en iyi uyumu sağlama	Oluşabilecek maddi ve manevi zararları ortadan kaldırmak

Kaynak: (OSH Akademi, 2017; Yiu vd., 2019).

İşletmelerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarıyla, sağlık ve güvenlik bilincinin ve kültürünün oluşturulması, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği sistemine dahil edilmesi, personel kaybında ve devamsızlıkta azalma, uygun seviyede sağlıklı çalışma ortamı sağlama, çalışanların güvende hissetmelerini sağlama, çalışan moralinde artış, çalışma şartlarının olumsuz etkilerinden koruma, iş ve çalışan arasında mümkün olan en iyi uyumu sağlama gibi sosyal faydalar, yasal prosedürleri uygulama yeteneğini kazanmak, verimlilikte artış, daha iyi işletme imajı, örgütsel rekabet edebilirliğin artırılması gibi operasyonel faydalar ve iş kazalarının ve maliyetlerinin azaltılması, sigorta maliyetlerinin azaltılması, kâr maksimizasyonu ve oluşabilecek maddi ve manevi zararları ortadan kaldırmak gibi ekonomik faydalar sağlayabilecektir.

3. Sosyal Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik, sosyal sermaye, insan hakları, işgücü uygulamaları, iş sağlığı ve güvenliği standartlarının oluşturulması ve denetlenmesi, ürün sorumluluğu, çalışanların eğitimi ile tedarikçiler ve müşterilerle etkileşim gibi yasal, ekonomik ve etik davranış değerlerinin yerine getirilmesi gibi unsurlar oluşan bir yapıya sahiptir (Vargas vd., 2018; Zhang vd., 2018).

Üst yönetimin desteği, sosyal sürdürülebilirliği sağlamak ve kaynakları tahsis etmek için gerekli adımları atmayı amaçlayan işletmelerin başarısı için en önemli faktördür (Munny vd., 2019). Tedarik zincirinde sosyal sürdürülebilirlik konusunda yönetim bilincinin artmasıyla birlikte işletmeler, sağlık, güvenlik ve eğitim, yetersiz ücret, kötü çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, afet ve acil durum yönetim senaryoları, tehlike önleme planları gibi uygulamalara odaklanmıştır (Munny vd., 2019). Buna ek olarak, işletmeler tedarik zinciri boyunca entegre sosyal sürdürülebilirliği sağlamak için bu uygulamaları tüm paydaşlarının benimsemesini ve uygulamasını teşvik etmektedir.

İşletmeler, istihdam süreçlerini, sağlık ve güvenlik faktörlerini ve iç ve dış sosyal sürdürülebilirlik süreçlerini paydaşlar ve toplumlar arasındaki anlaşma yoluyla belirlemektedir (Vargas vd., 2018). İşletmeler ve tedarik zinciri paydaşları, OHSAS 18001 standartlarının ve yasalarının uygun şekilde uygulanmasına odaklanarak, çalışanların, müşterilerin ve tedarikçilerin güvenliğini, sağlığını ve refahını etkileyebilecek riskleri tahmin edebilir, değerlendirebilir ve azaltabilir. İşletmeler sosyal sürdürülebilirlik kapsamında, çalışanlarına eşit sosyal yardımlar sağlayabilir ve uygun ücret ödeyerek istihdamın sürdürülebilirliğini sağlayabilir. Bu bağlamda işletmeler çalışanların devamsızlığını azaltabilir ve toplam verimliliği artırabilir.

Risk yönetimi uygulamaları ile işletmeler, aşırı çalışma saatlerinin ve kaza riskini artırabilecek yetersiz dinlenme sürelerinin bir sonucu olarak üretim süreçlerinde meydana gelebilecek kazaları azaltabilir. Çalışanların risk yönetimi ve OHSAS 18001 uygulamaları konusunda uygun eğitim almaları, sosyal sürdürülebilirlik kavramının farkına varmalarına ve benimsemelerine yardımcı olabilir. İnsan hakları, işyeri, ırk, dil, cinsiyet, din, ulusal ve sosyal köken, yaş, maluliyet, medeni ve aile statüsüne göre herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit muamele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Cole ve Aitken, 2019). Bu gereksinimler kapsamında işletmeler gıda, barınma, ısıtma, temiz ve uygun çalışma ortamı gibi en yüksek refah koşullarını sağlamaktadır.

Hipotez 1: Tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri cinsiyete göre farklıdır.

Hipotez 2: Tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri eğitim durumuna göre farklıdır.

Hipotez 3: Tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri medeni durumuna göre farklıdır.

4. Materyal Metod

Bu araştırmanın amacı, tedarik zinciri süreçlerinde çalışan kadın ve erkeklerin İş Güvenliği düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda tedarik zinciri süreçlerinde çalışan kadın ve erkeklerin İş Güvenliği düzeylerinin; cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum değişkenleri bakımından karşılaştırılması hedeflenmiştir. Araştırmaya farklı işletmelerin tedarik zinciri süreçlerinde çalışan 98 kadın ve 101 erkek dahil edilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu ve İş Güvenliği ise Williamson vd., (1997) tarafından

geliştirilmiş olan "İGÖ İş Güvenliği Ölçeği" aracılığıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde bağımsız değişkenler (cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum İş Güvenliği Ölçeği'nden elde edilen puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olup olmadığı parametrik testlerden Student t ve OneWayAnova testleri kullanılarak tespit edildi. $p < 0.05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

İş güvenliği düzeylerini belirlemek amacıyla Williamson vd., (1997) tarafından geliştirilen anket, (1) hiç katılmıyorum (2) katılmıyorum (3) kararsızım (4) katılıyorum ve (5) tamamen katılıyorum şeklinde 5'li likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. İş güvenliği ölçeğinin orijinal formu 32 maddeden oluşmakta ve bireylerin iş güvenliği düzeylerini tek faktörde değerlendirmektedir. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 09.03.2020 tarihli toplantısında almış olduğu 49979045-663.05/29111 sayılı kararıyla araştırma ve yayın etiğine göre uygun görülmüştür.

5. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde bağımsız değişkenler cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum İş Güvenliği Ölçeğinden elde edilen puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olup olmadığı Student t ve OneWayAnova testleri kullanılarak tespit edilmiştir.

6. Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre,

Araştırmaya katılan çalışanların demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Değişkenler	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	101	50,8
Kadın	98	49,2
Medeni Durum		
Bekar	149	74,9
Evli	50	25,1
Eğitim Durumu		
İlkokul	4	2
Ortaokul	18	9
Lise	137	68,8
Üniversite	40	20,1
Toplam	199	100

İş güvenliği ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmede kullanılan Cronbach's Alpha katsayıları, örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığını belirlemek için kullanılan KMO değerleri incelenmiştir. Tablo 2'de iş güvenliği ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı, ortalaması, KMO ve Bartlett değerleri belirtilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların İş Güvenliği Düzeyi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Ort.	S.H.	Madde Sayısı	KMO	Bartlett	p
İş Güvenliği	0,784	3,50	0,65	32	0,696	1322,271	<0,001

α : Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı, Ort: Alt Boyut geneli ortalaması, VA: Varyans açıklama, KMO: Kaiser-Meyer-Olkin örneklem büyüklüğü testi, İG: İş Güvenliği, SH: Standart Hata

İş güvenliği ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmede kullanılan Cronbach's Alpha katsayısı (0,784) olarak elde edilmiştir. Bu katsayıya göre, ölçeklerin içsel tutarlılığı sağlanmıştır ve ölçeklerin yeterli derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Tablo 2'de ölçeğin ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve yapısal geçerliliği tespit etmede kullanılan açıklayıcı faktör analizine ilişkin varsayımlar yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, iş güvenliği ölçeğinin ortalaması (3,50) olarak bulunmuştur. Ölçek açıklayıcı faktör analizi sonucunda, 32 maddeden oluşmuştur. Açıklayıcı faktör analizi varsayımlarından, örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığını belirlemek için kullanılan KMO testine göre, iş güvenliği faktör değeri (0,696)

olarak bulunmuş ve örneklem büyüklüklerinin yeterli olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, Bartlett küresellik testi sonucunda da, ölçek için anlamlı sonuç elde edilmiş ve ölçeğin açıklayıcı faktör analizi ile irdelenmesinin uygun olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3’de iş güvenliği ölçeğinin açıklayıcı faktör analizi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3. İş Güvenliği Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi ve Düzeyi

Faktör/Maddeler	Öz Değer	VA. Yüzdesi	Kümülatif VA.Yüzdesi
İş Güvenliği ($\alpha = 0,784$, Ort = 3,50)	4,327	63,523	63,523
	Faktör Yükleri	Ort.	S.H.
Eğer süpervizörüm güvenli davranışım için beni ödüllendirirse bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,737	3,46	1,14
Eğer güvenlik prosedürleri daha gerçekçi olursa bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,641	3,70	1,01
Eğer yönetim tavsiyelerimi dinlerse bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,524	3,79	0,89
Eğer sık güvenlik eğitimi alırsak bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,607	3,80	0,97
Eğer gerekli ekipman daha sık temin edilirse bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,613	3,98	0,96
Eğer yönetim daha çok işyeri güvenlik kontrollerini yaparsa bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,615	3,82	0,99
Eğer iş arkadaşlarım güvenli davranışı desteklerse bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,672	3,83	1,02
Eğer güvenli davranışım için ödüllendirilirim (fazla ücret) bu daha güvenli çalışmama yardımcı olur.	0,640	3,62	1,22
Yönetimimiz yeterli güvenlik ekipmanı sağlıyor.	0,517	3,44	0,97
Yönetimimiz hatasız olduğundan emin olmak için ekipmanları kontrol eder.	0,534	3,60	1,01
İş yerimde hatasız olduğundan emin olmak için ekipmanları kontrol eder.	0,620	3,59	1,02
İş yerimdeki yönetim çalışanların güvenliğiyle kârla ilgilendiği kadar ilgilenmeli.	0,645	3,79	1,04
İş yerimdeki herkes güvenli bir biçimde çalışır.	0,555	3,54	1,02
İş yerimdeki tüm güvenlik kuralları ve prosedürleri gerçekten işe yarıyor.	0,617	3,51	1,02
Ben güvenli olmayan bir şekilde çalıştıysam bu iyi bir eğitim görmediğim içindir.	0,659	3,35	1,17
Ben güvenli olmayan bir şekilde çalıştıysam bu neyi yanlış yaptığımı bilmediğim içindir.	0,632	3,45	1,17
Ben güvenli olmayan bir şekilde çalıştıysam bu çalışmayı hemen tamamlamam gerektiği içindir.	0,625	2,85	1,11
Ben güvenli olmayan bir şekilde çalıştıysam bu doğru ekipman temin edilmediği veya çalışmıyor olduğu içindir.	0,620	3,27	1,01
Güvenlik biz meşgul olana kadar geçerlidir sonra başka şeyler öncelik alır.	0,620	3,21	1,00
Eğer sürekli güvenlik hakkında endişelenirsem işimi yapamam.	0,539	3,65	1,05
İşimde risk almaktan kaçamam.	0,547	3,61	1,07
Kazalar ben her ne yaparsam yapayım olur.	0,411	3,23	1,24
İş yerimdeki güvenliği arttırmak için hiçbir şey yapamamam.	0,612	3,00	1,24
Dikkatli biri olduğum için kaza yapma olasılığım düşük.	0,567	3,50	1,05
Tüm kazalar önlenmez, bazı insanlar yalnızca şanssızdırlar.	0,511	3,36	1,14
Güvenlik prosedürüne uyan insanlar her zaman güvende olacaktır.	0,596	3,50	1,13
İşimin normal sürecinde, hiçbir tehlikeli durumla karşılaşmam.	0,591	3,31	1,12
Herkes kaza yapmak konusunda eşit riske sahiptir.	0,600	3,37	1,16
Gerekli önlemleri almayan insanlar başlarına gelenlerden kendileri sorumludurlar.	0,620	3,67	1,17
Yönetim güvenlikle ilgilendiğini iddia ediyor, ama ben buna inanmıyorum.	0,624	3,32	1,09

Yeni ekipman ve prosedürleri bildiğimden emin olurum.	0,514	3,52	1,09
Yönetimimiz yalnızca işimizi güvenli olmayan biçimde yaptığımızda fark eder, ama güvenli şekilde çalıştığımızda değil.	0,540	3,42	1,14
KMO = 0,696; Bartlett Küresellik testi=1322,271; p<0,001			
Ort: Ortalama, SH: Standart Hata, V.A.: Varyans açıklama			

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde katılımcıların, çalışırken iş güvenliği için gerekli olan ekipmanların düzenli olarak temin edildiğinde daha güvenli çalışabilecekleri belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılar, iş güvenliği konularında ve süreçlerinde düzenli olarak eğitim aldıklarında daha güvenli çalışabilecekleri tespit edilmiştir. Yine yönetimin iş güvenliği süreçlerinde daha sık kontrol yapmaları ve süreçlere daha gerçekçi yaklaşımları katılımcıların daha güvenli çalışabilecekleri bulgulanmıştır. Yöneticiler çalışanların fikirlerine açık olduğunda ve çalışanların birlerini iş güvenliği konularında desteklediğinde katılımcıların daha güvenli çalışabilecekleri tespit edilmiştir. Katılımcılar, yöneticilerin işletmelerin kar elde etmelerini önemsedikleri kadar iş güvenliği süreçlerine de değer vermelerini önemsemelerini istemektedir. Dikkat çeken bulgulardan bir tanesi de, iş güvenliği süreçlerinde gerekli önemleri almayan çalışanların karşılaşacakları iş kazalarından kendilerinin sorumlu olduklarına inandıklarıdır.

Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların, iş yeri kazalarının kendi yaptığı hatalardan kaynaklanacağına, iş güvenliği süreçlerinin iyileştirilmesine katkı yapabileceğine, iş süreçlerinde iş kazalarıyla karşılaşabileceklerine ve güvenli çalışabilmek için doğru ekipmanın olması gerektiğine inandıkları belirlenmiştir. Tablo 4'te katılımcıların cinsiyete göre farklılık sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyete Göre Farklılık Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet Erkek (n=101)		Cinsiyet Kadın (n=98)		p
	Ort.	S.H.	Ort.	S.H.	
Yaşam Doyum	3,73	0,43	3,27	0,33	<0,05*

Ort: Ortalama, SH: Standart Hata

İş güvenliği ölçeğinde ($p<0,001$), cinsiyete göre erkek ve kadın katılımcılar için istatistiksel olarak anlamlı farklılık mevcut olduğu bulgulanmıştır. Ölçek için, hangi cinsiyete göre farklılık olduğunu belirlemek için Student t testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, erkek katılımcıların faktör algıları (3,73) kadın katılımcıların faktör algı puanlarından (3,27) istatistiksel olarak anlamlı derecede fazladır. Bu bağlamda erkek katılımcıların iş güvenliği düzeyleri, kadın katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara tedarik zinciri çalışanlarının iş güvenliği uygulama düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmış ve Hipotez 1 desteklenmiştir.

7. Tartışma

Tedarik zinciri süreçlerinde çalışan kadın ve erkeklerin İş Güvenliği düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre,

İş güvenliğine yönelik gerekli çalışan katılımı ve farkındalığını oluşturmaya yönelik üst yönetim desteğine sahip olan işletmelerde çalışan erkek katılımcıların kadın çalışanlara göre iş güvenliği süreçlerine daha fazla katıldığı belirlenmiştir. Yine, iş güvenliğine yönelik yapılan eğitimlerin çalışanların daha güvende çalıştıklarını hissettikleri ve erkek çalışanların tedarik zinciri süreçlerindeki güvenli hissetme seviyeleri kadın çalışanlarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkek katılımcıların kadınlara göre güvenli olmayan bir şekilde çalıştıysa bu iyi bir eğitim görmediği ve neyi yanlış yaptığını bilmediğine yönelik algıları daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 3).

İşletmelerin OHSAS 18001 ve ISO 45001 gibi iş sağlığı ve güvenliği standartlarının süreç zorunluluklarından olan ekipmanlara, çalışma ortamına ve tedarik zinciri süreç uygulamalarına yönelik düzenli denetim, kontrol ve sürekli iyileştirme yapmaları sonucunda çalışanların güvenli çalıştıkları ve tüm güvenlik kuralları ve prosedürleri gerçekten işe yaradığına olan inancının yüksek olduğu ve erkek çalışanların algılarının kadın çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmüştür. İş güvenliği uygulamalarını

benimseyen ve uygulayanların ödüllendirilmesine yönelik, erkek çalışanların kadın çalışanlara göre (fazla ücret) daha güvenli çalıştıkları belirlenmiştir (Tablo 3).

Ayrıca, erkek katılımcıların tedarik zinciri süreçlerinde kadın çalışanlara göre daha riskli faaliyetlerde görev aldığı ve herkesin kaza yapmak konusunda eşit riske sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine erkek katılımcıların kadınlara göre tüm kazaların önlenmediği ve bazı insanlar yalnızca şanssız olduğuna olan algıları daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Elde edilen tüm sonuçlara göre Hipotez 1 için, tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve hipotez desteklenmiştir (Tablo 4).

Ayrıca Hipotez 2 için, tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ve hipotez desteklenmemiştir. Yine Hipotez 3 için, tedarik zinciri süreçlerinde çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği uygulama düzeyleri medeni durumuna göre anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ve hipotez desteklenmemiştir.

8. Sonuç ve Öneriler

İşletmeler 1980'lerden bu yana iş süreçlerinde oluşabilecek olan tehlikeleri ortadan kaldırmak, yaralanmaları azaltmak ve malzeme kaybını en aza indirmek için iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerini uygulamaktadır. İşletmelerin ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve teknolojik seviyesi, iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemlerinin uygulanmasında ve sürdürülebilirliğinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, her işletme kendi dinamiklerine göre kendi yönetim sistemini kurmalıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar hem uygulayıcılara hem de araştırmacılara destek sağlayabilecektir. Üst düzey yönetim taahhüdü ve çalışanların katılımı, sorumlulukların ve prosedürün düzenlenmesi, iletişim ve koordinasyon, güvenlik eğitimi ve teftiş ve izleme iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerinin uygulamasında itici güç olacaktır.

Etkili bir iş yeri güvenliği programı oluşturmak, geliştirmek ve sürdürmek işletmelerin odak noktası olmalıdır. Aynı zamanda bir güvenlik yönetim sisteminin etkinliği ve kaza oranlarının azaltılması emniyet odaklı bilişsel ve duygusal çalışan katılımına bağlıdır. Bu nedenle, işletmeler kazaların oluşmasını önlemeye ve güvenlik performansını iyileştirmeye yönelik bir güvenlik yönetimi sistemi yaklaşımına yatırım yaptığında, bir çalışan bağlılığı sistemi üzerinden çalışanların zihinlerini ve kalbini açıkça kazanacaktır. Çalışanların algılarının artırılması güvenlik performansını olumlu yönde etkileyebilecektir. Güvenlik yönetim sistemi uygulamaları, çalışan katılımını teşvik etmek ve arttırmaktadır. Böylece çalışanların emniyet yönetim sisteminin merkezine yerleştirilmesi sağlanır.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları önündeki potansiyel zorluklar, projenin tamamlanması için yüksek stres, yüksek işçilik oranları, sürekli emniyet iyileştirme için finansal taahhüt ve ivme eksikliği olarak görülmektedir. İşletmeler iyi kurulmuş ve uygulanan bir iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemiyle, daha iyi tehlike kontrolü, güvenli çalışma koşulları ve kazaları azaltma gibi faydalar sağlayacaktır. İleride yapılacak olan araştırmalarda daha fazla yönetici, güvenlik temsilcisi ve çalışanla görüşmek yapılacak olan analiz ve elde edilen sonuçları zenginleştirecektir.

Sonuç olarak bu araştırma ile yöneticiler iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını stratejik ve doğal bir yaklaşım olarak bütünleştirerek, gerçek ve sürekli iyileştirmelerin sağlanması ile ilgili sorunlara bir çözüm sağlayabilecektir.

Kaynakça

Alvarez-Santos, J., Miguel-Davila, J. A., Herrera, L. ve Nieto, M. (2018). "Safety Management System in TQM Environments", Safety Science, sayı: 101, s. 135-143.

Charles, F. Redinger ve Steven P. Levine. (2010). "Development and Evaluation of the Michigan Occupational Health and Safety Management System Assessment Instrument: A Universal OHSMS Performance Measurement Tool", American Industrial Hygiene Association Journal, 59 (8): 572-581.

Cole, R. ve Aitken, J. (2019). "The Role of Intermediaries in Establishing a Sustainable Supply Chain", Journal of Purchasing and Supply Management, 26 (2): 100533.

- Çalış, S. ve Büyükakıncı, B. Y. (2019). “Occupational Health and Safety Management Systems Applications and A System Planning Model”, *Procedia Computer Science*, sayı: 158, s. 1058-1066.
- Gallagher, C., Underhill, E. & Rimmer, M. (2001) “Occupational health and safety management systems: A review of their effectiveness in securing healthy and safe workplaces”, National Occupational Health and Safety Commission Sydney, Australia, s. 1-82.
- Gallagher, C., Underhill, E. ve Rimmer, M. (2003). “Occupational Safety and Health Management Systems in Australia: Barriers to Success”, *Policy Pract. Health Saf*, 1 (2): 67–81.
- Goh, Y. M. ve Chua, D., (2013). “Neural Network Analysis of Construction Safety Management Systems: A Case Study in Singapore”, *Constr. Manage. Econ*, sayı: 31, s. 460–470.
- Griffin, M. A. ve Neal, A. (2000). “Perceptions of Safety At Work: A Framework for Linking Safety Climate to Safety Performance, Knowledge, and Motivation”, *Journal of Occupational Health and Psychology*, sayı: 5, s. 347–358.
- Hale, A. R., Guldenmund, F. W., Van Loenhout, P. L. C. H. ve Oh, J. I. H. (2010). “Evaluating Safety Management and Culture Interventions to Improve Safety: Effective Intervention Strategies”, *Safety Science*, 48 (8): 1026–1035.
- Heinrich Herbert William., Petersen, Dan ve Roos, Nestor. *Industrial Accident Prevention: A Safety Management Approach*, fifth ed., New York, McGraw-Hill, 1980.
- Hofmann, D., Jacobs, R. ve Landy, F., (1995). “High Reliability Process Industries: Individual, Micro, and Macro Organizational Influences on Safety Performance”, *Journal of Safety Research*, sayı: 26, s. 131–149.
- International Organization for Standardization (ISO) (2020), Occupational health and safety management systems - Requirements with guidance for use. [Online] Available at: <<https://www.iso.org/standard/63787.html>>, [Erişim tarihi: 27.01.2020].
- Kogi, K., (2002). “Work Improvement and Occupational Safety and Health Management Systems: Common Features and Research Needs”, *Ind. Health*, sayı: 40, s. 121–133.
- Li, Y. ve Guldenmund, F. W. (2018). “Safety Management Systems: A Broad Overview of the Literature”, *Safety science*, sayı: 103, s. 94-123.
- Munny, A. A., Ali, S. M., Kabir, G., Maktadir, M. A., Rahman, T. ve Mahtab, Z. (2019). “Enablers of Social Sustainability in the Supply Chain: An Example of Footwear Industry from An Emerging Econom”, *Sustainable Production and Consumption*, sayı: 20, s. 230-242.
- Osh Academy, U. K. (2017). Developing a construction safety management system. Beaverton, Oregon 97006. [Online] Available at: <<https://www.oshatrain.org/courses/studyguides/833studyguide.pdf>>, [Erişim tarihi: 20.12.2019].
- Robson, L. S., Clarke, J. A., Cullen, K., Bielecky, A., Severin, C., Bigelow, P. L. ve Mahood, Q. (2007). “The Effectiveness of Occupational Health and Safety Management System Interventions: A Systematic Review”, *Safety Science*, 45 (3): 329–353.
- Thomas, Mathew. A Systematic Review of the Effectiveness of Safety Management Systems (AR-2011-148). Retrieved from Australian Transport Safety Bureau, 2011.
- Vargas, J. R. C., Mantilla, C. E. M. ve de Sousa Jabbour, A. B. L. (2018). “Enablers of Sustainable Supply Chain Management and its Effect on Competitive Advantage in the Colombian Context”, *Resources, Conservation and Recycling*, sayı: 139, s. 237-250.
- Vinodkumar, M. N. ve Bhasi, M. (2010). “Safety Management Practices and Safety Behaviour: Assessing the Mediating Role of Safety Knowledge and Motivation”, *Accident Analysis & Prevention*, 42 (6): 2082-2093.
- Williamson A. M., Feyer A. M., Cairns D. ve Biancotti D. (1997). “The Development of A Measure of Safety Climate: The Role of Safety Perceptions and Attitudes”, *Safety Science*, sayı: 25, s. 15-27.
- Winge, S., Albrechtsen, E. ve Arnesen, J. (2019). “A Comparative Analysis of Safety Management and Safety Performance in Twelve Construction Projects”, *Journal of Safety Research*, sayı: 71, s. 139-152.
- Yiu, N. S., Chan, D. W., Shan, M. ve Sze, N. N. (2019). “Implementation of Safety Management System in Managing Construction Projects: Benefits and Obstacle”, *Safety Science*, sayı: 117, s. 23-32.
- Yu, S. C. ve Hunt, B. (2002). “Safety Management Systems in Hong Kong: Is there Anything Wrong with the Implementation?”, *Manage. Audit. J.*, sayı: 17, s. 588–592.

Zhang, M., Tse, Y. K., Doherty, B., Li, S. ve Akhtar, P. (2018). “*Sustainable Supply Chain Management: Confirmation of A Higher-Order Model*”, Resources, Conservation and Recycling, sayı: 128, s. 206-221.

Eski Çağ Kappadokia'sında Beyaz Syrialılar (Leukosyrioi) Kavramı

Şenol YURDAKUL*

ÖZ

Eski Çağ'da Kappadokia Bölgesi; coğrafi konumu, sahip olduğu imkânlar ve geniş yüz ölçümüyle tarihin tüm devirleri boyunca çeşitli insan toplulukları için iskân yeri ve değişik siyasi teşekküllerin ellerinde tutmayı arzuladıkları bir bölge olmuştur. Kuzey-güney, doğu-batı ara ve ana yönlerinde farklı bölgeler ve halklarla komşu olan bu bölge; Asur, Hitit, Pers, Makedon, Hellen ve Roma kültürleriyle temas kurmuştur. Bünyesinde etnik kimliği birbirinden farklı çok sayıda halkı barındırdığı izlenimi veren Kappadokia'nın yerli sakinleri, Antik Çağ yazarları tarafından *Λευκόσυριοι* (Leukosyrioi=Beyaz Syrialılar) olarak adlandırılmışlardır. Leukosyrioi şeklindeki bu ifade, etimolojik açıdan Hellen dilinde beyaz manasına gelen *Λευκός* ve Syrialı manasına gelen *Σύριος* sıfat ve isimlerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu şekilde bir tanımlama, ilk kez MÖ VI. yüzyılda Miletoslu Hekataios tarafından yapılmış ve diğer Antik Çağ yazarlarıncı da takip edilmiştir. Hellenler, Kappadokialıları tanımlamak için Syrialılar / Leukosyrioi; Persler ise Kappadokialılar ifadesini kullanmışlardır. Antik Çağ eserlerindeki Leukosyrioi ifadesinin Kappadokia Bölgesi'ndeki tüm halkları için mi yoksa bölgedeki belirli bir halkı tanımlamak için mi kullanıldığı net değildir. Yine Beyaz Syrialılar olarak isimlendirilen Kappadokialıların, otokton bir halk olup olmadıkları, asıl Syrialılarla aynı etnik kökenden gelip gelmedikleri hususları da açıklığa kavuşmuş değildir. Bunlarla birlikte, Antik Çağ kaynaklarında biri güneyde Tauros silsilesi ötesinde yaşayan daha koyu ten rengine sahip ve diğeri kuzeyde Kappadokia sahasında yaşayan daha açık ten rengine sahip iki ayrı Syrialı tanımlamasının olduğu kesindir. Leukosyrioi'ların, coğrafi yayılım alanlarının sınırlarını çizmek zor olmakla birlikte, Kappadokia'nın güney ve orta kesimleriyle, kuzeyde Parthenios (Bartın Çayı) ve Thermodon (Terme) ırmakları arasındaki sahada yaşadıkları söylenebilir. Asur siyasi teşekkülünün tarihi ve coğrafyasından ayrı düşünülemez bu halkın, ismini MS IX. yüzyıla kadar koruyabilmiş olması Kappadokia tarihi için önemini göstermiştir. Bu çalışma, Antik Çağ yazarları tarafından Leukosyrioi olarak isimlendirilen Kappadokialıların; eldeki mevcut kaynaklara göre isimlerinin kökeni, mitolojik olaylarla harmanlanmış soyları, tarihsel süreçteki gelişimleri, bölgedeki mevcudiyetleri, coğrafi yayılım alanları, diğer topluluk ve siyasi teşekküllerle ilişkileri gibi konulara odaklanmakta ve onların Kappadokia tarihindeki yerlerini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Syrialılar, Leukosyrioi, Kappadokialılar, Assyrioi, Suriyeliler, Küçük Asia

The Concept of White Syrians (Leukosyrioi) in Ancient Cappadocia

ABSTRACT

Cappadocia region in ancient times with its geographical location, facilities and wide geographic area has been a place of residence for various human communities throughout the history and of different political organizations. This region adjacent to other different regions, peoples and in the north-south, east-west minor and major directions being in contact with Assyrian, Hittite, Persian, Macedonian, Hellenic and Roman cultures. The main inhabitants of Cappadocia, which were likely to contain a large number of people whose ethnic identity is different from each other, were defined by the ancient writers as *Λευκόσυριοι* (*Leukosyrioi*=White Syrians). This expression, in the form of the Leukosyrioi, is etymologically composed of the combination of *Λευκός* (white) and *Σύριος* (Syrian) in Hellenic language. Such a description was first recorded by Hecataeus of Miletus in the 6th century B.C. and continued to be used by other ancient writers. While Hellenes used the expression of *Leukosyrioi* to identify Cappadocians, the Persians used Cappadocians. It is not clear whether the expression of the Leukosyrioi in ancient works was used to describe all the peoples in the Cappadocia region or only to identify a particular population in the region. It is also unclear whether the Cappadocians, also called the white Syrians, are an autochthonous people, or they are from the same race as the actual Syrians. However, in the ancient sources, it is certain that there are two different definitions regarding Syrian; one of which has a darker skin color living beyond the Taurus range in the south, and the other has a lighter skin color that lives in the Cappadocia area in the north. Although it is difficult to draw the boundaries of the geographical spread areas of Leukosyrioi, it can be said that the Leukosyrioi live in the area between the south and central parts of Cappadocia and between the rivers of Parthenios (Bartın Stream) and Thermodon (Terme Stream) in the north. The name of this people, which cannot be considered apart from the history and geography of the Assyrian political organization, was to be preserved until 9th century A.D. and proves the importance of this people for history of Cappadocia. This study focuses on Cappadocians, who were defined as *Leukosyrioi* by ancient writers and examine the origin of their names, their lineage blended with mythological events, their development in the historical process, their presence in the region, their geographical spread, their relations with other communities and political organizations and their place in the history of Cappadocia based on the information provided by ancient sources.

Keywords: White Syrians, Leukosyrioi, Cappadocians, Syrians, Assyrians, Asia Minor.

* Arş. Gör. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-6090-0287, senolyurdakul@kmu.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 20.03.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 03.04.2020

1. Giriş

Eski Çağ'da Kappadokia olarak isimlendirilen bölge, günümüz Kapadokyası ile karşılaştırıldığında oldukça geniş bir coğrafi yayılım alanına sahip olması yönüyle dikkat çekmektedir (Strabon XII.1.1 ve 2). Bu bağlamda günümüz Kapadokyasının; Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri ve Aksaray'ı içine alan bölgeyi kapsadığı göz önüne alındığında bu sahanın yaklaşık 80.000 km²lik bir alanı kapsayan Eski Çağ Kappadokia'sının küçük bir parçasını teşkil ettiği açık hale gelmektedir (Baydur, 1970; 13). Strabon'a göre, Kappadokia'nın kuzeyindeki Pontus tarafından başlayıp güneyindeki Tauros silsilesine kadar olan kesimi yaklaşık 333 km uzunluğa; Lykaonia'dan başlayıp, Phrygia'yı takip ederek Armenia'ya ulaşan kesimi ise yaklaşık 555 km uzunluğa sahiptir (Strabon XII. 2.10). Bu şekilde, oldukça geniş bir sahayı kapsadığı anlaşılan Kappadokia Bölgesi; Pontus, Galatia, Phrygia, Kilikia, Pamphylia, Lykaonia, Kommagene, Syria bölgeleri ile komşu olmanın yanı sıra (Herodotos V. 49; Cic. *Fam.* XV.1, 2; Strabon XI. 12. 1 vd.; XII. 4.10; XII. 5.2; XII. 6.1; Plin. *NH.* V. 41 ve 42; VI. 8; Ptolemaios V.6.1; Nep. *Dat.* I.1.), Euphrates Nehri'nin doğusunda kalan engebeli topografik yapı ve sert iklim koşullarına sahip Armenia ile de sınırdaş idi (Herodotos, I. 180; Strabon XI.14.2; Plin. *NH.* V. 42; Dio Cass. LIV.24.5; Ptolemaios V.13)*. Bu noktada Amaseialı coğrafyacı Strabon şöyle bir aktarımda bulunmaktadır:

“...Kappadokia çeşitli kısımları olan bir ülkedir ve birçok değişiklikler geçirmiştir. Fakat bu ülkenin aynı dili kullanan sakinlerinin, güneyde Kilikia Taurosları diye adlandırılan dağlar; doğuda Armenia, Kolchis ve değişik dil konuşan aradaki halklar; kuzeyde Habys Irmağı'nın ağzına kadar Eukseinos; batıda hem Paphlagonialı kabileler ve hem de Phrygia'da yerleşmiş olan Lykaonialılara kadar uzanan Galatialılar tarafından çevrilmiş oldukları söylenebilir” (Strabon XII. 1.1 ve 2)**.

Strabon'un bu pasajı, Kappadokia Bölgesi'nin devasa boyuttaki coğrafi yayılımını göstermekle kalmamakta; aynı zamanda ortak veya farklı dilleri konuşan çeşitli etnik oluşumları bünyesinde barındırmasına veya onlarla komşu olmasına da işaret etmektedir***. Bu halklardan biri de, uzun bir tarihi süreçte bölgede izleri sürülebilen Beyaz Syrialılar**** olarak görülmektedir.

2. İsimlerinin Kökeni

Beyaz Syrialılar şeklindeki tanımlama, Hellen dilinde beyaz anlamına da gelen ve isimlerin cinslerine göre “λευκος, ή, όν” şeklinde çekimlenebilen sıfat ile (Liddle ve Scott, 1996; s.v. ΛΕΥΚΟΣ; Çelgin, 2010; 397) yine bu dilde Syrialı manasına gelen Σύρος isminin birleşiminden doğmuştur. Böylece bu terim Λευκόσυροι (Leukosyroi=Leukosyrialılar) şeklinde yaygın bir kullanım kazanmıştır. (Strabon XII. 3.5, 9, 25 ve XVI. 1.2). G. W. Elderkin'e göre, beyaz manasındaki Λευκός (Leukos) sıfatı, Küçük Asia'nın Syrialıları için ve kesinlikle onların ten renginden ötürü kullanılan bir sıfattı (Elderkin, 1935; 343). Strabon, Tauros silsilesinin öte tarafında yaşayan Syrialıların daha koyu; Kappadokia tarafında yaşayan Syrialıların daha açık ten rengine sahip olduklarını kaydetmektedir. Yine ona göre sırf bu nedenle, Kappadokialı Syrialılar “Beyaz” unvanını taşımışlar ve Beyaz Syrialılar olarak isimlendirilmişlerdir (Strabon XII.3.9 ve XVI.1.2)****. Daha koyu tenli olan Syrialılar ifadesi ise, muhtemelen Amanos Dağları'nın doğu tarafındaki Syrialıları ifade etmektedir (Smith, 1854; 506). Bir başka ifadeyle, kuzeydeki Kappadokia'da ikamet eden Beyaz Syrialılar, güneydeki daha koyu ten rengine sahip Syrialılardan ayrılmışlardır (Smith, 1857; 171, 172; Sayce 1910; 1343). Dolayısıyla güneydeki bu halkı, Anadolu Syrialıları olarak tanımlamak da mümkün gibi görünmektedir (Summerer, 2005; 131). Yine Herodotos'un bir pasajından hareketle, güneydeki Syrialılar için Filistin Syrialıları şeklindeki bir kullanım da doğru olacaktır (Herodotos III. 5). Dolayısıyla bu güneydekileri, asıl Syrialılar olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

* Ayrıca bkz. Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293; Strobel, 1997; 974; Speidel, 2009; 581.

** Ptolemaios ise, Kappadokia Bölgesi'nin engin coğrafi sınırlarını, koordinatlarıyla birlikte ayrıntılı olarak vermektedir. Ptolemaios V. 6.1

*** Örneğin Pontus coğrafyasındaki Amazonlar, Tiberanoi / Tibarenoi, önceleri Makronlar sonraları ise Sannos / Sanlar olarak bilinen halk, daha sonraları Appaitesler olarak anılacak olan Kerkitesler, önceden Kahlybes olarak bilinen Khaldaiοi, Mossynoikoi (Heptakometesler), Makrokephaloslar, Bekhires ve Driller gibi kavimler bu kabildendir. Bunun için bkz. Kinacı, 2015; 210 dn. 272.

**** Çalışma boyunca Beyaz Syrialılar ifadesi, *Leukosyrioi* ya da Leukosyrialılar ifadelerinin yerine de kullanılacaktır.

***** Ayrıca bkz. Summerer, 2005; 132.

Bunlardan başka, *Λευκόστροι* (Leukosyroi) birleşik ismindeki ilk kelimenin kökeninin *Lykki-* veya *Lyko* olabileceği ve bunun halk etimolojisinde, Hellenler tarafından *Leuko-* şekline dönüştürüldüğü düşüncesi de mevcuttur (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293). Kelimenin ikinci kısmında yer alan Hellen dilindeki Syria sözcüğünün kökeninin ise, Akad dilindeki Subartu sözcüğü olduğu varsayılmaktadır (Tvedtnes, 1981; 139). Bu noktada Subartu sözcüğü, biri sınırları aşağı yukarı Asur anavatanı ile örtüşen çekirdek Subartu ve diğeri Zagroslardan Amanoslara kadar uzanan büyük Subartu olmak üzere iki ayrı bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bu sözcüğe ilk defa Akadlı Sargon öncesi döneme denk düşen MÖ III. bin yılın ortalarına ait kaynaklarda rastlanmaktadır (Kaçar, 2018; 33)*. Subartu sözcüğü I. Babil Devleti'nin müttefiklerinden Mari Krallığı kayıtlarında ise, ara sıra Asur'u da kapsayacak şekilde kullanılmasıyla dikkat çekmektedir. Bu sözcüğün, Asur İmparatorluk dönemi metinlerinde farklı bir kullanımına da şahit olunmaktadır. Söz konusu metinlerde, Subartu teriminin karşılığı olarak Asur teriminin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, aynı metinlerde Subar halkından bahsedilirken, Asur terimi yerine şubarü teriminin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Kaçar, 2018; 37, 38). Bu durum, ileride de bahsedileceği üzere Beyaz Syrialıların, Asurlularla ortak bir coğrafyayla ilişkilendirilmesi bağlamında ele alınabilir.

Kappadokialıları tanımlamak için kullanılan Beyaz Syrialılar ifadesi, sıfattan sonra gelen Syrialılar şeklindeki isimden ötürü ten renginden başka coğrafi bir gerçekliğe de işaret etmektedir. Bu durum, onları Syria coğrafyasıyla ilişkilendirmeye olanak tanımaktadır. Ancak eldeki veriler, bu yönde kesin bir yargıya varma noktasında yeterli değildir. Yine Beyaz Syrialılar olarak adlandırılan Kappadokialıların, otokton bir halk olup olmadıkları, otokton bir halk değilse bölgeye nereden geldikleri hususu da açık değildir. Bu çerçevede yapılan tartışmalar içinde özellikle C. Texier'in değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. C. Texier, eskilerin Kappadokia halkına Syrialılarla birlikte barbar bir dil konuşan ve muhtemelen Avrupa'dan göçe zorlanmış bir halkın bakıyesi olduğu gözüyle baktıklarını ifade etmektedir (Texier, 2002; 3)**. Yine o, tarihi bir delil olmamakla birlikte bu halkın Syrialı olabileceğini düşünmekte ve buna kanıt olarak da Kappadokialı olarak bilinen bu halkta hiçbir zaman güzel sanat zevkinin uyanmamasını, halkın ağaçsız geniş çöllerde yaşamasını, susuz şehirlerde oturmasını, verimsiz bir tarımla uğraşmasını göstermektedir. C. Texier'in Kappadokia halkını oluşturan bu toplulukla ilişkili bir başka iddiası ise, Kappadokialıların sanat eserlerinde görülen özelliklere istinaden onların Arabia veya Yukarı Syria kökenli olabileceği şeklindedir (Texier, 2002; 3)***. C. Texier'in bu görüşünden farklı olarak, Leukosyrialılara, Assyrialıların (Asurluların) Anadolu'daki erken fetihleri süresince yerleşik vaziyet kazanmış kolonistler gözüyle bakıldığı da olmuştur (Smith, 1857; 171, 172; Tvedtnes, 1981; 139; Frye, 1992; 281).

3. Tarihsel Kökenleri ve Adlandırılma Şekilleri

Leukosyrialılar olarak isimlendirilen Kappadokialıların, mitolojik kökenli bir atanın ve tanrı Apollon'un oğlu *Σύρος* (Syros) soyundan geldiği şeklinde bir anlatı mevcuttur. Adı geçen efsanevi atanın ismindeki *συρ-* ögesinin parlamak fiiliyle de bağlantılı olduğu varsayılarak *Σύρος*'un Kappadokia'da yerleşik bir Anadolu kabilesiyle ilintili ve Anadolu'lu bir güneş tanrısı olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır (H. T. R., 1946; 384)****. Leukosyrialıların efsanevi atasının *Σύρος* olması bağlamında, Apollodoros'un kız kaçırma vakasına ilişkin mitsel bir anlatı da bilinmektedir. Bu anlatıya göre tanrı Apollon, Asopus'un kızı Sinope'yi Syria'dan Karadeniz'e kaçırmış ve bu birliktelikten tüm Syrialıların atası olacak Syros dünyaya gelmiştir (Diod. Sic. IV, 72.1, 2; Summerer, 2005; 132; Erhat, 2010; s.v. Sinope). Böylece Sinope, bir noktada Syrialıların başka bir ifadeyle Leukosyrialıların mitsel kurucusu Syros'un annesi olurken; tanrı Apollon, Leukosyrialıların babası olmuştur (Apoll. Rhod. *argon* II, 946-965; Diod. Sic. IV. 72. 1, 2; Elderkin, 1935; 343). Yine Rhodoslu Apollonius'u esas alan Plutarkhos da Sinope civarında yaşayan Syrialıların ilah Apollon'un oğlu Syros soyundan geldiğini kaydetmektedir (Plut. *Luc.* 23. 5; Koyuncu, 2015; 445). İlah Apollon'un, Leukosyria sahasında en önemli tanrı olduğunun bilinmesi de bu mitte ilintili olmalıdır (Koyuncu, 2015; 448).

* Ayrıca bkz. Tvedtnes, 1981; 139, 140.

** Krş. Summerer, 2005; 151, 152.

*** Ayrıca bkz. Ruge 1925; sütunlar 2291-2293.

**** Anadolu'lu bir kabile olmasına ilişkin ayrıca bkz. Summerer, 2005; 151, 152.

Kappadokialıları oluşturan Leukosyrialılarla ilgili değinilmesi gereken diğer bir nokta ise, onların bir kısmının görünüşe göre MÖ III. binin başında veya daha erken bir zamanda Idiglat (Dicle) Nehri'nin yukarı vadisini işgal etmeleridir. Bu işgal esnasında Leukosyrialıların fethedilen halkın Sami kökenli dilini benimsedikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda bunların Hint-Avrupa dil ailesindeki *Asûr* şeklindeki güneş tanrısı isimlerini muhafaza ettikleri varsayılmaktadır (H. T. R., 1946; 384). Bu bağlamda A. H. Sayce, MÖ XV. yüzyıldan önce Sami-Asur dilinin Idiglat (Dicle) Nehri'nin doğu yakasındaki Kirkuk'tan (Arpakha, Arrapakitis), Halys (Kızılırmak) Nehri'nin kuzeyindeki bölgeye ulaştığını ve burasının Hellenler tarafından Leukosyrialılar olarak bilindikleri yer olduğunu ifade etmektedir (Sayce, 1928; 263, 264). Bu şekilde bilinme ise, muhtemelen onların orijinal isimlerine *λοκ-* takısının eklenmesi suretiyle *Λευκόσυριοι* (Leukosyrioi) ismini almalarıyla olmuştur. Bu noktada *λοκ-* takısı, Anadolu-İran kökenli *συρ-* sözcük kökeninin Hellen dilindeki karşılığı olarak yorumlanmaktadır (H. T. R., 1946; 384). Bütün bunlar, göz önünde bulundurulduğunda bölge halklarının zaman zaman yer değiştirdikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan başka, Kappadokia'da yerleşik bu halkın, MÖ II. bin yılda kurulan Asur Ticaret Koloni sahiplerinin torunları olduğu varsayımı da mevcuttur (Rollinger, 2006; 283, 284). Asur İmparatorluğu'nun MÖ 1600 yılı civarında Karadeniz'e kadar genişlediğinin ve isminin orada kalıcı hale geldiğinin bilinmesi (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293), bu varsayımla ilişkilendirilebilir. Leukosyrialıların, Asurlularla bağlantısı noktasında Lucius Flavius Arrianos, Kappadokialıların Asurlular olarak isimlendirildiğini kaydetmekte (*FGrH* 156, F 74; Summerer, 2005; 132 dn. 20) ve bunu mitsel bir olaya dayandırarak açıklamaktadır. Buna göre, Ninova kentinin mitolojik kurucusu Semiramis'in oğlu olan Assyria kralı Ninos'un (Ninias), Kappadokus ismindeki oğluna hürmeten burada yaşayan Asurlular, isimlerini Kappadokialılar olarak değiştirmişlerdir (Arr. *Bitby. frag.* 51; Sayce, 1928; 263; Summerer, 2005; 132; Koyuncu, 2015; 440, 441). Sicilyalı Diodoros da Assyria'nın efsanevi kurucusu Ninos'un, MÖ 2189 gibi bir tarihte Kappadokia'nın da dâhil olduğu hemen hemen tüm Anadolu'yu egemenliği altına aldığını kaydetmektedir. Bu noktada Ninos'un, Kappadokialıların kurucu atası olabileceği düşünülmektedir (Diod. Sic. II. 2-3; Koyuncu, 2015; 441).

Kappadokia-Assyria ilişkisi bağlamında W. Smith'in sözlüğünde ortaya konan yaklaşım, bu konunun başka bir açıdan ele alınmasını olanaklı kılmaktadır. Bu sözlükte Kappadox veya Kappadokia isimleri, Syria coğrafyasına ve Arami dillerine ilişkin unsurlar olarak verilmektedir. Yine sözlükte, Syria ve Assyria yer isimlerinin Hellen yazarlar tarafından sıklıkla aynı anlamda kullanıldığı ifade edilmektedir (Smith, 1854; 506). Hellen yazarların bu şekilde bir kullanımı tercih etmeleri, Herodotos'tan anlaşıldığı kadarıyla Hellenlerin, Asurluları Syrialı; barbarların ise onları Asurlu olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Neticede MÖ V. yüzyılın ortalarına kadar, Antik kaynaklarda Syrialı ve Assyrialı ifadelerinin aslında aynı halkı tanımlamak için birbirlerinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır (Rollinger, 2006; 283-285; Koyuncu, 2015; 442, 443). Bu çerçevede, Yaşlı Plinius'un anlatısı da yukarıda bahsedilenleri desteklemektedir. Plinius daha önceleri Leukosyrialılar olarak isimlendirilen Kappadokialıların, isimlerini Kappadox Irmağı'ndan aldıklarını kaydetmektedir (Plin. *NH.* 6.3; Koyuncu, 2015; 440). Ancak bu ifade, Leukosyrialıların Assyria coğrafyasıyla bağlantılarını kurmak için tek başına yeterli değildir.

Leukosyrialılarla ilgili olarak üzerinde durulması gereken konulardan biri de onların farklı halklar, siyasi teşekküller ve antik yazarlar tarafından nasıl adlandırıldıklarıdır. Bu bağlamda, kayda değer ilk bilgiye Miletoslu Hekataios'un anlatısında rastlanmaktadır. Hekataios, bir pasajında Leukosyrialı tanımlamasını Khadisia, Teiria ve Amazonların ülkesi olan Lykastos gibi Pontus kıyılarındaki halklar için ilk kullanmıştır (Hekataios, *Frag.*, 200, 201)*. Herodotos ise, Kserkses'in ordusunda Paphlagonialılar ile birlikte Syrialıların da olduğunu ve bu Syrialıları, Perslerin Kappadokialılar olarak zikrettiğini nakletmektedir (Herodotos VII. 72)**. Yine bu tarihçiden Hellenlerin, Kappadokialıları Syrialılar olarak isimlendirdikleri de anlaşılmaktadır (Herodotos I. 72; V. 49). Herodotos, Miletos tyranı Aristagoras'a ilişkin bir pasajında, bronz levha üzerine çizilmiş dünya haritasında Kappadokialıların Syrialılar olarak tanımlandığını aktarmaktadır (Herodotos V. 49). Herodotos'un bu aktarımları göz önünde bulundurulduğunda, Kappadokia'da yaşayan Syrialılar için Kappadokialılar ve Syrialılar şeklinde iki farklı kullanımın olduğu; fakat bu kullanımların aynı anlama

* Ayrıca bkz. Koyuncu, 2015; 447 dn. 1344-1346.

** Ayrıca bkz. Laurent, 1830; 229; Frye, 1992; 281.

geldiği anlaşılmaktadır. Kappadokialıların bu Hellen yazarlar tarafından Syrialılar olarak adlandırılmaları basit; ancak ikna edici bir nedene dayandırılmaktadır. Buna göre Hellenler, MÖ VII. yüzyılın başlangıcından itibaren Yakın Doğu'nun iç kesimleriyle temas halinde olmuşlardır. Bu temas esnasında Kappadokia halkının Mezopotamya ve Syria sakinleri için lingua franca bir dil olan Aramiceyi konuştuklarına şahit olunca, bu halkı Syrialı olarak isimlendirmişlerdir. Söz konusu dönemde, bölgenin Asur kontrolünde olması ortak dilin de Aramice olmasıyla neticelenmiş gibi görünmektedir. Kappadokia kralı IV. Ariarathes'in egemenliğiyle birlikte (MÖ 220-163), bu dilin yerini Hellen dili almaya başlamıştır (Frye, 1992: 281; Ghita, 2010; 51, 52; Koyuncu, 2015; 453, 454, 468, 471). Dolayısıyla oldukça uzun bir dönem geçerliliğini koruyan bu dil birlikteliği, Kappadokia'da yaşayan halkın Hellenler tarafından Syrialılar olarak isimlendirilmesiyle neticelenmiştir. Frye de, Hellenlerin Kappadokialıları Syrialılar olarak tanımlamasını, Kappadokialıların Suriye ve Mezopotamya'nın yerlileri gibi aynı dili konuşmalarıyla ilişkilendirmektedir (Frye, 1992; 281).

Bu noktada, başka antik yazarlar da çeşitli görüşler beyan etmektedirler. Biyografi yazarı Cornelius Nepos, Datames'e ilişkin anlatısında Kappadokia'yı Leukosyrialıların ikamet ettiği bir bölge olarak tanımlamaktadır (Nep. *Dat.* 1). Strabon ise, kendisinden ozan olarak bahsettiği Homeros'un sık sık Phoenikialılar, Mısırlılar ve Aithioplialardan bahsettiği halde Beyaz Syrialılardan, Syrialılardan ve Kappadokialılardan bahsetmemesinden yakınmaktadır (Strabon XII. 3.27). Böylece, Kappadokia bölgesinde yaşayan Syrialılar için Beyaz Syrialılar şeklinde bir adlandırmanın mevcudiyeti de tasdik edilmektedir. Yine Lucius Flavius Arrianos'un bir anlatısına yapılan atıfta, Pontus Denizi'ne kadar sınırları uzanan Kappadokia Bölgesi'nin halkının bazıları tarafından Leukosyrialılar olarak isimlendirildiği görülmektedir (Koyuncu, 2015; 450, 451). Aynı şekilde Herodotos, Hellenlerin Syrialılar olarak isimlendirdikleri Kappadokialıların, Pers egemenliğine girmeden önce Med siyasi teşekkülüne bağlı yaşadığını kaydetmektedir (Herodotos I.72; V.49). Öyle görünüyor ki, Kappadokialı Syrialılar bu dönemde, Halys Nehri'nin sağ kıyısında yaşamaktaydılar (Kınacı, 2015; 202, 210, 211). Bu noktada Herodotos, Halys Nehri'nin Medlerin hüküm sürdüğü topraklar ile Lydialılar arasındaki sınırı oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre, kaynağını Armenia sınırlarından alan bu ırmak, Kilikia'dan geçerek Matienleri sağına; Phrygia'yı soluna almakta, ardından kuzeye doğru yönelerek burada Kappadokia Syrialıları ile sol taraftaki Paphlagonialıları birbirinden ayırarak sınırı çizmektedir (Herodotos I.72; I. 6). Muhtemelen Herodotos'u esas alan Strabon da, Halys Nehri'nin Paphlagonialılar ile Leukosyrialılar arasındaki sınırı teşkil ettiğini kaydetmektedir (Strabon XII. 3. 9, 12). Strabon yine, yukarıda da bahsedildiği üzere, Herodotos'un Halys Nehri'nin Syrialılar ile Paphlagonialılar arasında sınır oluşturduğuna ilişkin anlatısındaki Syrialılar ifadesiyle, ozanın Kappadokialıları kastettiğini ifade etmektedir. Strabon bundan başka, kendi zamanında Taurosların ötesinde kalanlara Syrialılar dendiği halde, bu kısımda yaşayanlara Leukosyrialılar dendiği şeklindeki önemli bir bilgiyi de aktarmaktadır (Strabon XII. 3. 9). Amaseia doğumlu Strabon'un, Leukosyrialıların yaşadığı bölgenin yerlisi olması ve bölgeyi iyi tanımasından dolayı yanlış bilgi vermesi pek mümkün görünmemektedir.

Benzer bir şekilde, MS VI. yüzyıl gibi geç sayılabilecek bir tarihte yaşamış olmasına rağmen Prokopios da, Kappadokialıların yaşadığı bölgenin sakinlerinin, eskiden Leukosyrialılar olarak bilindiğini kaydetmektedir. Bu halk, Prokopios zamanında ise Küçük Armanialılar olarak bilinmektedir (Proc. *Bell.* I. 17. 21)*. Yine Byzantionlu Stephanus ve Photius'un sözlüklerinde de Kappadokialıların, *Λευκόσυργοι* (Leukosyrialılar) olarak isimlendirilmeye devam ettiği görülmektedir (Steph. *Byz. Eth. s.v. Σύργοι*; Photius, *Lexicon*, A. 217).

4. Coğrafi Yayılım Alanları

Leukosyrialılar olarak isimlendirilen halkın Kappadokia Bölgesi'ndeki yayılım alanlarının sınırlarını çizmek zordur. Bununla birlikte Antik Çağ yazarlarının Leukosyrialılar ifadesini, sıklıkla Halys (Kızılırmak) Nehri'nin çizdiği yay içindeki halkları tanımlamak için kullandıkları anlaşılmaktadır (Koyuncu, 2015; 447). Belirli bir coğrafi sınırlardan bahsetmeyen W. Ruge ise, Kappadokia'nın bir bölümünün Leukosyrialıların yaşam alanı olduğunu ifade etmektedir (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293). Genel olarak bakıldığında bu

* Ayrıca bkz. Koyuncu, 2015; 451.

halkın, kuzeyde Sinope'den itibaren doğu yönünde Karadeniz'in güney kıyısı boyunca ve güneyde Tauros silsilesine kadar yayıldığı görülmektedir (Elderkin, 1935; 342). Bu bağlamda onların güney yönündeki yayılım alanlarından biri, Kappadokia Bölgesi'nin güneydoğusunu işgal eden Kataonia *strategia*'sı (valilik bölgesi) olmuştur (Strabon XII. 1.2; Koyuncu, 2015; 296). Başka bir ifadeyle, Beyaz Syrialılar olarak isimlendirilen halk, Kappadokia'nın Kilikia tarafındaki bu *strategia*'sında da yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kaya, 2018; 163). Komşu *strategia*'ların da bu halkın yaşam alanı olması kuvvetle muhtemeldir.

Leukosyrialıların, Kappadokia'nın kuzeyindeki Eukseinos Pontus kıyısındaki yerleşim sahaları bağlamında Herodotos; Syrialıları, Sinope'ye giden yol üzerinde, Pteria ülkesi civarının sakinleri olarak göstermektedir (Herodotos I. 76; V. 49)*. Herodotos'un bu şekilde Sinope civarına yerleştirdiği Pteria ülkesi, genellikle Boğazköy ile eşleştirilmektedir (Sayce, 1928; 263, 264; Summerer, 2007; 29). Yine Herodotos bir başka anlatısında Kroisos'un Kyros'a karşı çıktığı seferde Kappadokia'dan sonra Pteria adı verilen bir yere ulaştığını kaydetmektedir. Burada ordugâhını kuran Kroisos'un Pterialıların yerleştiği şehri zapt ederek herhangi bir direniş göstermeyen Syrialıları yerlerinden ettiği görülmektedir (Herodotos I. 76; Koyuncu, 2015; 12). Kappadokia'nın en büyük şehri olan Pteria'nın Syrialı olan halkı, Kroisos ve Kyros arasındaki savaşta muhtemelen tarafsız kalmıştır (Koyuncu, 2015; 444).

Kappadokia'nın kuzeyinde Leukosyrialıların Pontus Deniz'i kıyısındaki ana yerleşim merkezlerinden biri olan Sinope'nin, MÖ 631/630 yılında Miletos'tan gelen koloniler tarafından kurulduğu bilinmektedir (Summerer, 2007; 28; Ghita, 2010; 189). Sinope'nin bu şekilde Hellen kolonizasyonuna uğramasının ardından, Syrialıların adı geçen yerleşim civarındaki mevcudiyetlerini koruduğu söylenebilir. Bu bağlamda Sinope Burnu üzerindeki Syrias Akra veya Syria Akralepte yer isimlerinin, burada yaşayan yerli halka işaret ettiği düşünülmektedir (Summerer, 2007; 29).

Sinope yerleşiminin isim kaynağı olarak, Boiotialı ırmak tanrısı Asopus'un kız kardeşinin gösterilmesi kayda değerdir. Bu noktada Nympha, Zeus veya Apollon tarafından tecavüze uğramış ve Pontus'a getirilmiştir. Sinope'deki Nympha ile bağlantılı bir başka anlatı ise onun Apollon tarafından Syros'a hamile bırakılmasıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere bu Syros, bölgedeki yerli Syrialıların da babası ve aynı zamanda isim kaynağı olmuştur (Summerer, 2007; 28)

Plutarkhos da, Sinope civarında yerleşik ve efsanevi Syros soyundan gelen Syrialılardan bahsetmektedir (Plut. *Luc.* XXIII). Bu, Syrialılar ifadesiyle kastedilen muhtemelen Beyaz Syrialılardır. Bu ifadenin Robinson'un, Sinope'nin en eski yerleşimlerinin Asur unsuru taşıdığı tespitinden hareketle (Robinson, 1906; 145), Asurlulara yönelik bir ima olduğu da söylenebilir. Nitekim Apollonius Rhodius'un, Sinope civarı kıyısını Asurlu toprağı olarak tanımlaması da bu açıdan kayda değerdir (Apoll. *Rhod.* Argon II. 946). MÖ IV. yüzyılda yaşamış coğrafyacı Pseudo Skylaks'ın da "*Khalybes'ten sonra, Assyria halkı vardır*" diyerek Karadeniz kıyılarındaki halktan Assyrialılar olarak bahsetmesi de kayda değerdir (Skylaks, 89)**. Yine Epheros'un Khalybesleri, Leukosyrialı olarak anması da önemlidir (Koyuncu, 2015; dn 1346). Bunlarla birlikte Ksenophon'un, Kyros'un ele geçirdiği yerleri sayarken Syria, Assyria, Kappadokia şeklinde farklı coğrafi bölgeleri işaret eden ifadeler kullanması dikkat çekmektedir (Ksen. *Cyr.* I. 4; Koyuncu, 2015; 452). Ancak bu durumu, Kappadokialıların artık Assyria ya da Syria gibi genel tanımlar yerine kendilerine özgü bölgesel etnik bir tanımlama olan Kappadokialı olarak çağrılmalarıyla açıklayan farklı bir görüş de vardır (Koyuncu, 2015: 453). Romalılar zamanında Samasotalı Lucianus'un, Assyroi (Asurlular) ifadesini kullanması (Lucian, 33); "Orta Çağ Dönemi'nin" geç periyoduna kadar Doğu'da, Assyrialı ve Syrialı genel ifadelerinin kullanılmaya devam etmesi (Frye, 1992; 283), bu kullanımın kolay kolay terk edilmediğini göstermektedir.

Bu konuyla ilgili olarak Herodotos'un bir pasajında bahsettiği bir gelenek, meseleyi farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Herodotos, Mısırlılar ve Aithioplialıların sünnet olma geleneklerinden bahsederken Filistin'deki Phoenikialılar ile Suriyelilerin bu âdeti Mısırlılardan aldıkları şeklindeki bilgiyi aktarmaktadır. Yine o, farklı bir coğrafyada yaşayan Syrialılara da işaret ederek Anadolu'daki Thermodon (Terme) ve Paphlagonia Bölgesi'ndeki Parthenios (Bartın) ırmakları civarında yaşayan Suriyelilerin ve komşuları Makronların bu geleneği Kolkhislilerden öğrendiklerini nakletmektedir

* Ayrıca bkz. Sayce, 1928; 263, 264.

** Ayrıca bkz. Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293; Rollinger, 2006; 283, 284; Koyuncu, 2015; 446, 447.

(Herodotos II. 12, 104, 106). Herodotos'un eserindeki diğer bazı pasajlar da, benzer bir şekilde Arabia ve Mısır ile birlikte anılan ayrı bir Syria coğrafi sahasına ve Syrialı bir halkın mevcudiyetine işaret etmektedir (Herodotos II, 12; 116; III, 5; VII, 63). Bunlardan başka, coğrafyacı Ptolemaios'un Kappadokia sahasının bir kısmının Syria'ya sınır oluşturduğu şeklindeki söylemi de kayda değerdir (Koyuncu, 2015; 272). Dolayısıyla, Herodotosun aktarımlarından ve Ptolemaios'un beyanından, biri güneyde diğeri kuzeyde ikamet eden iki Syria halkının olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bunlardan az önce bahsedilen Thermedon (Terme) ve Parthenios (Bartın) ırmakları arasında yaşayan Syrialılar; Hellenlerce, Beyaz Syrialılar olarak isimlendirilen Kappadokialılardan başkası değildir (Herodotos I. 72; Arslan, 2007; 36 dn. 150; Kınacı, 2015; 202, 210, 211).

Herodotos'un İskitlerin tanrı Apollon'u kendi dillerinde *Ἀπόλλων δὲ Γοιτόσυρος* (Apollon Goitosyros) olarak tanımladıkları şeklindeki ifadesi kayda değer bir başka noktadır (Herodotos IV. 59). Bunun *oitosyros* (*Oitósoros*) sözcüğünün farklı bir şekli ve Pers kökenli olduğu, Beyaz Syrialı anlamına geldiği değerlendirilmektedir (Elderkin, 1935; 342; Koyuncu, 2015; 448). Dolayısıyla, Syria teriminin Antik Çağ kaynaklarında genel olarak Karadeniz civarındaki halklar için kullanıldığı düşünüldüğünde (Laurent, 1830; 229; Koyuncu, 2015; 445), Thermedon (Terme) ve Parthenios (Bartın) ırmakları arasında yaşayan bu halkın ikamet ettiği sahanın, Assyria olarak adlandırılması şaşırıcı olmamalıdır. Rhodoslu Apollonios'un Sinope'nin ötesinde yer alan kıyıları Assyria sahilleri olarak nitelemesi de bu bağlamda ele alınabilir (Apoll. Rhod. argon II, 946 vd.)^{*}. Buradan hareketle, Leukosyrialılar olarak bilinen Kappadokialı Syrialılar'ın, Orta Karadeniz'in güney kıyısı boyunca Iris (Yeşilırmak) ve Halys nehirleri arasında yaşadıkları öne sürülebilir (Smith, 1857; 171, 172). Bu yaşam sahası, Parthenios Irmağı'ndan ötürü Paphlagonia'nın bir kısmını da kapsamış olmalıdır. W. Ruge'nin Anadolu'nun orta kuzey sahil şeridi için Syroi, Assyria ve Leukosyria isimlerini kullanması da bu bağlamda ele alınabilir (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293).

Kappadokialıların gerek Syria kökenli olmaları gerekse coğrafi yayılım alanlarıyla ilgili olarak bilgi veren önemli yazarlardan biri Strabon'dur. Bu yazar, Syrialıların isimlerinin Babylonia'dan Issus (İskenderun) Körfezi'ne ve oradan Euxenios Pontus'a ve böylece Taurus silsilesi ile Pontus tarafındaki iki Kappadokia'ya kadar yayılmış oldukları imasında bulunmaktadır (Strabon XVI. 1.2-3)^{**}. Yine bir diğer antik dönem yazarı Appianos, Romalıların Tigranes'in yürüttüğü savaşlar neticesinde asıl Syria'nın yanı sıra Euphrates (Fırat) Nehrinden Mısır'a ve denize kadar Syria ismini taşıyan ülkelerin tamamını fethettiğini kaydetmektedir (Appianos 50). Appianos'un bu kaydı, Syria olarak anılan coğrafyanın genişliğine ve Syrialı olarak tanımlanabilecek halkın geniş yayılım alanına işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda Kappadokialıların, Syrialı olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Laurent, 1830; 229; Koyuncu, 2015; 452). Anadolu'daki Syrialılar ile Tauros silsilesi ötesindeki Syrialıların beyaz ve koyu şeklinde iki ayrı ten rengine sahip olması da , onların iki farklı etnik grup olduğu şeklinde yorumlanamaz gibidir. Bu durum, onların etnik farklılıklarından ziyade kuzey kesimlerin daha serin; güney kesimlerin ise daha sıcak olmasından kaynaklanan iklimsel bir farklılık gibi görünmektedir.

Kappadokia sahasındaki Beyaz Syrialıların yerleşim sahalı bağlamında adı öne çıkan yerlerden biri de Amisos (Samsun) kenti olarak görülmektedir. Strabon, Amisos'un Beyaz Syrialılara ait olup Halys Nehri'nin ötesinde olduğunu kaydetmektedir (Strabon XII. 3. 25). Yine burası Antik yazarlar tarafından genellikle Leukosyrialıların yaşadığı bölgenin merkezi olarak konumlandırılmaktadır (Pseudo-Scymnus, 914; Summerer, 2007; 29). Coğrafyacı Ptolemaios, Pontus kıyıları ile Iris Nehri havalisindeki Pontus Kappadokia'sı şehirlerini, Leukosyrialıların mülkiyetinde göstermektedir (Koyuncu, 2015; 449). Pseudo-Scymnus da Amisos'u, Beyaz Syrialıların yerleşim sahasında göstermekte ve şehrin Herakleia (Ereğli) kenti kurulmadan dört yıl önce, Phokialılar tarafından ihdas edildiğini kaydetmektedir (Pseudo-Scymnus, 915-920)^{***}. Koloni şeklindeki bu ihdas tarihi için MÖ 560 yılı önerilmektedir (Summerer, 2005; 136).

Amisos'ta ve aynı zamanda Sinope'de, Hellen kolonizasyonu öncesi dönemde bir Leukosyria yerleşiminin mevcudiyeti bilinmektedir (Summerer, 2005; 152). Bu mevcudiyet, Hellen kolonizasyonu sonrasında da devam etmiş gibi görünmektedir. Nitekim Amisos'taki Hellenler ile hinterlandlarındaki

* Kınacı, 2015; 202, 210, 211.

** Ayrıca bkz. Summerer, 2005; 131.

*** Kınacı, 2015; 202; ayrıca bkz. Summerer, 2005; 137.

Leukosyrialılar arasında canlı bir kültürel ilişki kurulduğunu gösteren bazı ipuçları tespit edilmiştir (Summerer, 2005; 152). Geç Arkaik Dönemde (MÖ 560-490) altı değişik yerleşim yerinden ele geçen Hellen stilindeki mimari terrakotalar, Hellen kültürünün Leukosyrialılar olarak tanımlanan Kappadokia'nın yerli halkı üzerindeki etkisiyle açıklanmaktadır. Yine bölgeye Hellen tipi çatılı ev mimarisinin girmiş olması, Hellenlerin bölgeye verdikleri önemle ilişkilendirilmektedir (Summerer, 2007; Özet Kısmı). Bunlardan başka, koloni kurucuları, değerli maden ve metallerle hayati önem taşıyan tarımsal ürünleri elde edebilmek için yerel halkla düzenli bir ilişki kurmak zorunda kalmışlardır (Summerer, 2007; 35). Adı geçen yerel halk ise, ekseriyetle Kappadokialılar başka bir ifadeyle Leukosyrialılar olmuştur.

Amisos yerleşimiyle bağlantılı olarak, Strabon'dan Kappadokialıların sınırında ikamet eden Enetler isimli bir halkın mevcudiyeti anlaşılmaktadır (Strabon XII.3.8). Bu noktada Strabon, Homeros'un "*Pylaimenes'in başın kalbi Paphlagonialıları, yaban eşeklerinin yetiştiği Enetler ülkesinden götürdü*" (Homeros, II. 850-855)" dizesine atıfta bulunmakta ve ozanın Enetlerle kimi kastettiğinin yazarlarca merak konusu olduğunu ifade etmektedir. Strabon, ek olarak Zenodotos'un ozanın bu ifadeyle Amisos'u kastettiği şeklindeki tespitini paylaşmakta (Strabon XII. 3. 8) ve kente dair iki ayrı görüşü aktarmaktadır: Bunlardan biri, kentin adının Enete olduğu ve buranın Enetlerin yurdu olduğu şeklindedir. Diğerisi ise, kentin ilk önce Miletoslular, ardından Kappadokialı bir önder ve son olarak da Atehnokles ile Atinalılar tarafından kolonize edilerek isminin de Peiraieus olarak değiştirildiği şeklindedir (Strabon XII. 3.8;14; Kınacı, 2015; 202). Strabon'un Maiandros'u referans gösterdiği bir başka aktarım da bu açıdan kayda değerdir. Buna göre, Beyaz Syrialıların ülkesinden yola çıkan Enetler, Troialılarla müttefiklik ilişkisi geliştirmişler, akabinde Thrakialılarla beraber Troia'dan deniz yoluyla Adria Körfezi'ne ulaşmışlar ve burayı yurt tutmuşlardır*. Sefere katılmayan Enetler ise Kappadokia'da kalmışlardır (Strabon XII. 3. 25). Bu Enetler, muhtemelen Kappadokia'nın Pontus tarafında yerleşik bir halktı. A.H. Sayce, Beyaz Syrialılardan neşet eden bu halkın, Adriyatik Körfezi'ni kolonileştirdiklerini belirtmektedir (Sayce, 1928; 263, 264). Bu bağlamda, Strabon da bazı yazarların Enetlerin Kimmerlerle bir sefer düzenledikleri ve sonrasında Adria Denizi'ne sürüldükleri şeklinde beyanda bulduklarını da aktarmaktadır (Strabon XII. 3.8).

Amisos'ta Phokialılar tarafından kurulan koloninin, Leukosyria şehir ve yerleşimleriyle çevrelendiği anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, 20 km uzaklıkta yer alan Khadisia idi. 18 km uzaklıkta ise, antik ismi bilinmeyen Akalan'daki** istihkâmlı yerleşim mevcuttu (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293; Summerer, 2005; 152; Summerer, 2007; 29). Akalan'ın üzerinde bulunduğu sahayı Pteria yerleşimiyle eşleştirmenin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir (Dönmez, 2004; 75). Yine Hekataios, batıdan doğuya doğru ilerlendiğinde sonraki yazarlar tarafından Suroi veya Surioi olarak adlandırılan Leukosyrialıların Teiria isimli kentlerine ulaştığı bilgisini kaydetmektedir (Hekataios, Frag. 201; Summerer, 2007; 29; Sina, 2008; 148).

Leukosyrialılar ile bağlantılı yerleşimlerden birini de Themiskyra oluşturmaktadır. Strabon; Pindaros'un, "*Amazonların, mızraklarıyla uzaklara erişen bir Syria ordusunu sevk ettiği?*" şeklindeki ifadesini aktarmakta ve onun bu ifadeyle Amazonların yurdu Themiskyra'yı işaret ettiğini belirtmektedir. Yine Strabon, Themiskyra'yı Leukosyrialıların mülkü Amisene toprakları içerisinde ele almaktadır (Strabon XII. 3.9)***.

5. Tarihsel Gelişim Süreçleri

Leukosyrialılar olarak bilinen Kappadokia halkının ilk tarihsel mevcudiyetinin, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (MÖ yak. 1975-1725) belirginlik kazandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da söz konusu çağa ait çok sayıda ticaret kolonisi olmasına rağmen bunlardan Hattuşaş, Alishar ve Kültepe (Kaneş / Nesa) olmak üzere sadece üçü bilinmektedir (Frye, 1992; 281; Koyuncu, 2015; 5). Bununla birlikte, söz konusu çağdaki Beyaz Syrialıların durumu net değildir. Leukosyrialıların Hititler dönemindeki durumları bağlamında ise, Amazonların ve Hititlerin tümünün benzer olduğu şeklinde bir iddia mevcuttur. Başka bir ifadeyle Hititlerin, Leukosyrialılar olabileceği ve Hitit nüfuzunun Beyaz Syrialıların yerleşim alanı olan Themiskyra sahasında MÖ VIII. yüzyıla kadar devam ettiği öne sürülmektedir (Elderkin, 1935; 343). Yine bölge

* Bunlar büyük ihtimalle Italia Venetio'daki Eneti mevcudiyetinin temelini atmışlardır.

** Akalan, Samsun-Büyükşehir'e bağlı olan İlkadım ilçesi Çatmaoluk köyü, Yeniköy Mahallesi'nin 2 km güneyindeki bir kale yerleşimidir. Bkz. Dönmez, 2004; 68, 75.

*** Ayrıca bkz. Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293.

sakinlerinin, Demir Çağı'nda Syria Hititleri olarak isimlendirilen Geç Hititler olduğu şeklinde de bir görüş vardır. Bunun yanı sıra, bunların bir kısmının Asur, Kimmer ve Med hâkimiyeti sırasında daha kuzeye çekildikleri düşünülmektedir (Kaya, 2018; 168, 172).

Persler tarafından Katpatuka Satraplığı tesis edilmeden önceki Leukosyria ülkesinin siyasi organizasyonu çok bilinmemektedir. Damaskoslu Nikolaos'un bir pasajına göre Phrygia'dan kaçan Daskylos, Sinope çevresinde yaşayan Syrialılardan sığınma hakkı talep etmiş ve orada yerel halktan Syra isimli bir kadınla evlenmiştir. Söz konusu evlilikten ise, Mermnadlar Hanedanı'nın (MÖ 750-550) ilk Lydia kralı olarak MÖ 687-645 yılları arasında hüküm süreceği Gyges doğmuştur (Ruge, 1925; sütunlar 2291-2293; Summerer, 2005; 135; Koyuncu, 2015; 445;). Bu Syrialıların, Lydia kralı olan Gyges'in babası Daskylos'a sığınma hakkı verebilmeleri, onların MÖ VII. yüzyıl boyunca bölgedeki politik bağımsızlıklarıyla ilişkilendirilmektedir (Summerer, 2007; 28). Yine söz konusu yüzyıl süresince Leukosyrialıların, diğer Anadolu halklarıyla benzer bir akıbeti yaşayarak Kimmer istilasından muzdarip oldukları değerlendirilmektedir. Bu yıkımdan Sinope'nin de zarar gördüğüne ilişkin edebi kayıtlar mevcuttur. Amisos'un ise bu yönde bir kayıt olmamasına rağmen, bu istiladan olumsuz etkilendiği sanılmaktadır (Summerer, 2005; 136; Summerer, 2007, 28).

Hellenlerin Syrialılar olarak isimlendirdikleri Kappadokialılar, Pers egemenliğine girmeden önce Medlere bağlı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Herodotos I.72). L. Summerer'e göre MÖ 600 yılı civarında Halys Nehri'nin öte tarafındaki saha, Medlerin egemenlik alanı içinde kalmıştır. Lydia kralı Alyattes ile Kyksares arasında Anadolu'da üstünlüğü ele geçirmeye yönelik MÖ 585 tarihinde başlayan savaş, antlaşmayla son bulmuş ve Halys Nehri Lydia ile Media arasında sınır olarak kabul edilmiştir. MÖ 560/559 veya 555/554 yılında Kyros'un, Media'yı fethiyle Kappadokia da kesin olarak Akhaimenid İmparatorluğu toprağı olmuştur (Summerer, 2005; 136). Böylece daha sonra I. Dareios'un (MÖ yak. 521-486) egemenlik sahasına giren Kappadokia, Pers satraplık listelerinde Katpatuka ismiyle yer almıştır (Tolman, 1908; 8 [I. 6]; Kaya, 2018; 162, 163). Perslerin üçüncü satraplığı içinde kalan Kappadokialılar (Kaya, 2018; 168), Herodotos'tan anlaşıldığı kadarıyla I. Dareios döneminde, satraplık idaresine 300 *talanta* vergi ödemişlerdir (Herodotos III. 90). Yine Herodotos'un bir pasajından Lygyalılar, Matienler, Mariadyenler ve Suriyelilerin savaşta Paphlagonialılarla birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan Mariadyenler ve Suriyelileri, Dareios oğlu Gobryas'ın komuta ettiği de bilinmektedir (Herodotos VII. 72). Leukosyrialılar, Anabasis'in yazarı Ksenophon zamanında (MÖ yak. 450-355) Paphlagonialılar ile birleşerek Paphlagonialı bir yöneticinin idaresine altına girmişlerdir (Smith, 1857; 171, 172).

Leukosyrialıların yaşadığı bölge, ilerleyen süreçte Makedon egemenliğiyle tanışmıştır. Strabon'dan anlaşıldığı kadarıyla Makedonialılar Kappadokia'yı ele geçirdikleri vakit, burası Persler tarafından iki satraplığa ayrılmış vaziyettedir. Makedonialılar buradaki satraplık sistemine son vererek krallık idaresini tesis etmişlerdir. Bu krallık sahalarından biri, Tauros yakınındaki asıl Kappadokia; ikincisi ise Pontus yakınındaki Kappadokia olarak da bilinen Kappadokia Pontika olmuştur. Kral Arkhelaos zamanına gelindiğinde (MÖ 36-MS 17) bölge, valiliklere ayrılmış ve Roma eyaletine dönüşüncüye kadar bu durumunu korumuştur (Strabon XII. 1.1-4).

III. Aleksandros'un (Büyük İskender) MÖ 323 yılındaki ölümünden sonra isimleri nadir olarak anılan Beyaz Syrialılar, muhtemelen arasında yaşadıkları halkla karışmışlardır (Smith, 1857; 171, 172). Bununla birlikte Kappadokiada yaşayan Syrialıların, oldukça geç sayılabilecek dönemlere kadar Leukosyrialılar olarak isimlendirilmeye devam ettiği görülmektedir. Nitekim Strabon'un zamanında dahi, Taurus silsilesi yakınında ve Eukseinos Pontus tarafında yerleşik Kappadokialıların, Beyaz Syrialılar olarak adlandırılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (Strabon XII.3.5; Smith, 1854; 506). Bu, büyük ihtimalle hemen yukarıda bahsedildiği üzere, III. Aleksandros'un halefleri zamanında biri kuzeyde Pontus tarafında diğeri güneyde Tauros silsilesi civarında iki ayrı idari sahanın teşkil edilmesiyle ilintili bir durum olmalıdır (Laurent, 1830; 229). Yine Tarihçi Appianos'un Mithridates Savaşları'na ilişkin anlatısından, Pontus kralı Mithridates'in MÖ 74 yılını askeri hazırlıklarla geçirdiği bilinmektedir. Mithridates, bütün bu askeri hazırlıkların yanı sıra Amazonların ülkesi olarak bilinen Thermedon (Terme Çayı) çevresinde ikamet eden Khalybes, Armenioi, Skythai, Akhaioi, Heniokhioi ve Leukosyroi isimli halklarla da müttefiklik ilişkisi geliştirmiştir (Appianos, 69; Arslan, 2007; 310). Yine daha önce de bahsedildiği üzere MS VI. yüzyıl yazarları, Prokopios ve Stephanos Byzantios ile MS IX. yüzyıl yazarı Photios'un eserlerinde Kappadokialıların hala Beyaz Syrialılar

olarak adlandırılıyor oluşu, bu halkın cismen olmasa da ismen mevcudiyetini asırlarca sürdürdüğünü göstermektedir.

Leukosyrialıların dini inanışlarına dair ise, net bilgiler yoktur. Bununla birlikte onların, Anadolu, Persia ve Syria kökenli tanrı ve tanrıçalara tapınmaları mümkün gibi görünmektedir.

6. Sonuç

Günümüz Kapadokyasına nazaran oldukça geniş bir coğrafi sahayı işgal eden Eski Çağ Kappadokia'sının, bu özelliğiyle değişik bölgelerle ve halklarla komşu olduğu görülmektedir. Yine Kappadokia'nın bu özelliğiyle, farklı etnik kimliklere sahip değişik insan topluluklarını bünyesinde barındırdığı gibi izlenim mevcuttur. Hellenlerin, Kappadokialıları; Syrialılar veya Leukosyrialılar (Beyaz Syrialılar) olarak adlandırdıkları da anlaşılmaktadır. Hellenlerin bu şekilde adlandırmalarının temelinde, söz konusu halkı Tauros silsilesinin güneyinde yaşayan ve daha koyu ten rengine sahip Syrialılardan ayrı düşünmelerinin yattığı söylenebilir. Farklı iklim ve coğrafi koşulların farklı morfolojik özellikler doğurması tabidir; ancak Kappadokialıların daha açık ten rengine sahip olmasının etnik özelliklerinin bir sonucu olabileceği de göz önünde tutulmalıdır. Kesin olan ise, biri kuzeyde Kappadokia sahasında yaşayan; diğeri güneyde Tauros silsilesinin ötesinde yaşayan iki ayrı Syrialı tanımlamasının olduğudur. Antik dönem yazarlarının Leukosyrialılar ifadesiyle, Kappadokia sahasında yaşayan belirli bir halkı mı yoksa sahada yaşayan tüm halkları mı kastettikleri açığa kavuşturulamamıştır. Bu noktada Leukosyrialılar şeklindeki bir tanımlamanın, söz konusu sahada asırlar boyunca yerleşik vaziyet almış ve ortak bir soydan gelmiş halkı tanımlamak için kullanıldığı düşünülebilir. Leukosyrialılar ifadesinin ilk kayda geçtiği MÖ VI. yüzyıldan MS IX. yüzyıla kadar kullanılmış olması, bu halkın yaklaşık on dört asır boyunca isminden söz ettirdiğini ve köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir.

Birçok halk gibi Leukosyrialıları da efsanevi bir soyla ilişkilendirme eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada onların ilah Apollon'un oğlu Syros soyundan olduğu miti ağır basmaktadır. Leukosyrialılar olarak bilinen Kappadokialıların, isimlerinde yer alan Syria ögesinin Akad dilinde bir bölgeye karşılık kullanılan Subartu sözcüğünden türediği ve bu sözcüğün zamanla Asur yurduyla özdeş hale geldiği kanısının mevcut olduğu da görülmektedir. Bu, Leukosyrialıların Asurlularla ortak bir coğrafya ve tarihsel kökene sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Sicilyalı Diodoros'un MÖ 2189 gibi oldukça erken bir tarihte, Asur kralı Ninias'ın (Ninos) Kappadokia'nın da dâhil olduğu tüm Anadolu'yu egemenliği altına aldığı şeklindeki kaydı, MÖ XV. yüzyıldan önce Sami-Asur dilinin Idiglat (Dicle) Nehri'nin doğu yakasından Halys Nehri'nin kuzeyindeki bölgeye ulaştığının bilinmesi, Asurluların bu tarihten önce Karadeniz'e kadar genişlemesi, Arrianos'un Kappadokialılardan Asurlular diye söz etmesi, Beyaz Syrialıların Asurlulardan ayrı bir halk olarak değerlendirilemeyeceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kappadokialıların, tarihleri boyunca farklı isimlerle anıldığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Perslerin bu halkı, onların yaşadıkları coğrafyaya da işaret edecek şekilde Kappadokialılar; Hellenlerin ise, Syrialılar olarak tanımladıkları görülmektedir. Hellenlerin bu şekilde tanımlamasının temelinde ise Kappadokialıların ilk temaslarından itibaren, karşılarında Suriye ve Mezopotamya sakinleriyle ortak dil kullanan bir halkla karşılaşmalarının yattığı anlaşılmaktadır.

Kappadokia halkını meydana getiren Leukosyrialıların esasında Hititlerle aynı olduğu, Geç Hititleri de bunların oluşturduğu iddiası dikkat çekmektedir. Yine bu halkın Hellen kolonizasyonu dönemi öncesi ve sonrasında mevcudiyetini koruduğu, onlarla ticari ve kültürel etkileşim içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Med ve Pers egemenlikleri döneminde Leukosyrialılar ifadesine rastlanması, onların bölgenin asli unsurları olarak varlıklarını koruduklarını göstermektedir. Beyaz Syrialıların, III. Aleksandros'un Doğu seferi sonrasında diğer halklarla karışıp adlarının artık çok anılmamaya başladığı izlenimi de mevcuttur.

Leukosyrialıların, Kappadokia Bölgesi'ndeki coğrafi yayılım alanlarının sınırlarını tam olarak çizmenin mümkün olmadığı da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu halkın Kappadokia'nın güneydoğu kısmını kapsayan Kataonia *strategia*'sı, orta kesimi işgal eden Kızılırmak Nehri kavisini ve daha kuzeyde Parthenios (Bartın) Çayı ile Sinope'nin doğusundaki Termedon (Terme) Çayı arasındaki havalide yoğunlaştıkları görülmektedir.

Kaynakça**1. Antik Dönem Kaynakları**

- Apoll. Rhod. argon (Apollonios Rhodios, Argonautica), The Argonautica of Apollonius Rhodius, ed.: George W. Mooney, London 1912.
- Appianos (Appianus, Rhomaika), Appian's Roman History, çev.: H. White, The Loeb Classical Library, London 1962.
- Arr. Bithy. frag. (Arrianos, Bithynicorum fragmenta), Flavius Arrianus, Scripta minora et fragmenta, ed. A. G. Roos ve G. Wirth, Leipzig 2002.
- Cic. Fam. (Marcus Tullius Cicero, Epistulae ad Familiares, [Online] Available at: <<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/fam15.shtml>>, [Erişim tarihi 23.12.2019].
- Dio Cass. (Dio Cassius, Rhomaika) Roman History, Vol. VI, çev.: E. Cary, The Classical Library, London 1955.
- Diod. Sic. (Diodorus Siculus, Bibliotheca Historike), Diodorus of Sicily, Vol. I-III, çev.: C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, London 1939, 1946.
- Hekataios Frag. (Die Fragmente Der Griechischen Historiker, Erster Teil, Genealogie und Mythiographie), (ed. F. Jacoby), Leiden 1995.
- Herodotos (Herodotos, Historia), Tarih, çev.: M. Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010.
- Homeros, (Homeros, İlyada), çev.: A. Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2010.
- Ksen. Cyr. (Ksenophon, Cyropedia), çev.: W. Miller, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Lucian. (Lucianus, De Syria dea), The Syrian Goddess, çev.: H. A. Strong, London 1913.
- Nep. Dat. (Cornelius Nepos, Datames), [Online] Available at: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Nep.+Dat.+1.1&fromdoc=Perseus%3Atext%3A199.9.02.0136>>, [Erişim tarihi: 25.12.2019].
- Photius, Lexicon, Photii Lexicon e codice Galeano, ed.: R. Porson, Leipzig 1823.
- Plin. NH. (Gaius Plinius Secundus, Naturalis Historia), Pliny, Natural History, Vol. II, çev.: W. H. Rackham, The Loeb Classical Library, London 1947.
- Plut. Luc. (Plutarkhos, Bio Paralleloï, Lucullus), Plutarch's Lives, Vol. II, çev.: B. Perrin, The Classical Loeb Library, London 1914.
- Proc. Bell. (Prokopios, de Bellis), History of the Wars, Vol. I, çev.: H. B. Dewing, London 1914.
- Pseudo-Scymnus, (Ad Nicomedem Regem), Geographi Graeci Minores, Vol. I, ed. K. Müller, Paris 1855.
- Ptolemaios (Claudius Ptolemaios, Geographika Hyphegesis), Claudii Ptolemaei Geographia, Vol. II, ed. C. F. A. Nobbe, Leipzig 1845.
- Skylaks, (Skylaks, Periplus Scylacis) (2012). "*Pseudo-Skylaks: Periplus*", çev.: M. Arslan, Mediterranean Journal of Humanites, I (1): 239-257.
- Steph. Byz. Eth. (Stephanos Byzantios, Ethnika), Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt, ed. A. Meineke, Berolini 1849.
- Strabon, Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII, XIV, çev.: A. Pekman, 4. Baskı, İstanbul 2000.

2. Araştırmalar

- Arslan, Murat. Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2007.
- Baydur, Nezahat. Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Çelgin, G. (2010). Eski Yunanca-Türkçe Sözlük, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Dönmez, Ş. (2004). "*Akalan Hakkında Yeni Gözlemler*", Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung, 17 (1): 67-91.
- Elderkin, G. W. (1935). "*Oitosyros and Oiorpata*", The American Journal of Philology, 56 (4): 342-346.
- Erhat, A. (2010). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi, 17. Basım, İstanbul.
- Frye, R. N. (1992). "*Asyria and Syria: Synonyms*", Journal of Near Eastern Studies, 51 (4): 281-285.

- Ghita, C. E. (2010). “*Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritences in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor*”, unpublished Phd Thesis, University of Exeter.
- H. T. R. (1946). “*Review of Armenian Quarterly, Vol. I, Number I (Spring 1946), by H. T. R.*”, The American Journal of Philology, 67 (4): 382-386.
- Kaçar, A. (2018). “*Yazılı Kaynaklara Göre Subartu ve Subarlar*”, Archivum Anatolicum, 12 (1): 31-48.
- Kaya, M. A. (2018). “*Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı Persia Satrapies in Anatolia: Founding, Administration and Ethnicity*”, Cedrus, cilt: 6, s. 159-179.
- Kınacı, M. (2015). “*Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası*”, Cedrus, cilt: 3, s. 181-229.
- Koyuncu, C. (2015). “*Eski Yunan ve Roma döneminde Kappadokia bölgesi*”, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Latin Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı.
- Laurent, Peter Edmund. An Introduction to the Study of Ancient Geography, with Copious Indexes, Oxford, 1830.
- Liddle and Scott, (1996). A Lexicon Abridged From Liddell and Scott's Greek-English Lexicon, Oxford At the Clarendon Press, Oxford.
- Robinson, D. M. (1906). “*Ancient Sinope: First Part*”, The American Journal of Philology, 27 (2): 125-153.
- Rollinger, R. (2006). “*The Terms, “Assyria” and “Syria” “Again”*”, Journal of Near Eastern Studies, 65 (4): 283-287.
- Ruge, W. (1925). Leukosyroi. Realencyclopädie der classichen Altertumswissenschaft, (C. 12, sütunlar 2291-2293), Stuttgart.
- Sayce, A. H. (1910). “*The Cilician Cities of Anchiabale and Illubri*”, The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 42 (4): 1339-1343.
- Sayce, A. H. (1928). “*The Original Home of the Hittites and the Site of Kussar*”, The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 60 (2): 257-264.
- Sina, A. (2008). “*İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu'lu Öncüleri: III-Miletoslu Hekaitos*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 27 (44): 113-166.
- Smith, W. (1854). Cappadocia. Dictionary of Greek and Roman Geography, (C. 1, s. 506-509). Boston: Little, Brown and Company.
- Smith, W. (1857). Leucosyri. Dictionary of Greek and Roman Geography, (C. 2, s. 171-172). Cambridge: Walton and Maberly.
- Speidel, M. A. (2009). Cappadocia –vom Königreich zur Provinz. Zum Prozess der strukturellen integration unter Tiberius. Heer und Heerschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit, Ed. M. A. Speidel, (s. 581-594), Stuttgart, Mavors 16.
- Strobel, K. (1997). Cappadocia. Der Neue Pauly, (C. 1, s. 974), Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- Summerer, L. (2005). “*Amisos: eine Griechische Polis im Land der Leukosyrer*”, Pont-Euxin et Polis. Polis Hellenis et Polis Barbaron. Actes du Xe Symposium de Vani, 23-26 Septembre 2002.
- Summerer, L. (2007). “*Greeks and Natives on the Southern Black Sea Coast in Antiquity*”, The Black Sea: Past, Present and Future, London, October 2004.
- Texier, Charles. Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, C. III, çev.: A. Suat, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, 2002.
- Tolman, Herbert Cushing. The Behistan Inscription of King Darius, Vanderbilt University, 1908.
- Tvedtnes, J. A. (1981). “*The Origin of the Name “Syria”*”, Journal of Near Eastern Studies, 40 (2): 139-140.

Kişilik Renklerinin Performans İle İlişkisi: Kamu Kurumları Üzerine Bir Araştırma*

Tahir AKGEMCI**
Murat ÖZ***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, kamu kurumlarında çalışan personelin kişilik rengi ile performansı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu çerçevede, öncelikle kişilik, kişilik renkleri, performans ve performans değerlendirme kavramları kapsamlı bir şekilde teorik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra çalışmanın uygulama kısmı, Konya'nın Bozkır ilçesinde görev yapan kamu personeli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem yoluna gitmeden Bozkır İlçe Kaymakamlığından alınan izinle kurumlarda görev yapan 151 kamu personelinin hepsine ulaşılmaya çalışılmış, 151 kamu personeline hazırlanan anketler dağıtılmış ve uygulanmıştır. Dağıtılan anketlerde %100 oranında geri dönüş sağlanmıştır. Verileri toplamak amacıyla kişilik renkleri testi için Toktamışoğlu ve Alkış (2005)'in, performans değerlendirme ölçeği için ise Odabaş (2004)'ün çalışmasındaki sorular kullanılmıştır. Araştırma bulguları SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Anketlerin güvenilirliklerini tespit etmek için Cronbach'ın Alfa yöntemi kullanılmıştır. Frekans tabloları, ortalamalar ve standart sapmaları içeren bulgular belirlenmiştir. Alt boyutların ortalama puanları hesaplanmıştır. Gruplar arası karşılaştırma analizlerinde, denek sayısı parametrik testler için yeterli düzeydeyse, iki grup karşılaştırılırken t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırılırken tek yönlü ANOVA analizi ve bu analize bağlı olarak varyansların homojen olması durumunda Tukey HSD testi, varyansların homojen olmaması durumunda Games Howell analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları değerlendirilirken istatistikî anlamlılık sınırı olarak $p<0.05$ değeri temel alınmıştır. Analizler sonucu güçlü kırmızı kişilik rengine sahip personellerin performans ortalamasının 4.49, mükemmel mor kişilik rengine sahip personellerin performans ortalamasının 4.61, popüler pembe kişilik rengine sahip personellerin performans ortalamasının 3.91 ve soğukkanlı beyaz kişilik rengine sahip personellerin performans ortalamasının 4.02 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan ANOVA testi sonucunda ise kişilik renkleri ile kamu personelinin performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda içe dönük bir renk olan mükemmel mor kişilik rengi ile dışa dönük bir renk olan güçlü kırmızı kişilik renginin performans sonuçlarının, diğer kişilik renkleri olan; popüler pembe kişilik rengi ve soğukkanlı beyaz kişilik rengine göre daha yüksek olacağı öngörülmüştür. Mükemmel mor kişilik renginin ve güçlü kırmızı kişilik renginin iş disiplini, işi sonuçlandırma becerisi, hızlı karar alma becerisi, uzun süre işe odaklanabilme kabiliyeti, birden çok işi aynı anda yürütebilme özelliği, pes etmeme özelliği gibi nedenlerden dolayı bu varsayım yapılmıştır. Çalışmanın sonucu da bu varsayımı doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Renkleri, Kişilik Analizi, Performans Değerlendirme

The Relationship of Personality Colors With Performance: A Research on Public Institutions

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the relationship between personality color and performance of the personnel working in public institutions. In this context, the concepts of personality, personality colors, performance and performance evaluation were put forward a comprehensive theoretical framework. Following, The implementation part of the study was then carried out on public personnel working in Bozkır district of Konya. Without sampling, all 151 public personnel working in the institutions were tried to be reached with the permission of the steppe District Governorate, and questionnaires prepared for 151 public personnel were distributed and implemented. 100% conversion was provided in distributed questionnaires. In order to collect data, the questions in the study of Toktamışoğlu and Alkış (2005) were used for personality color test and Odabaş (2004) performance evaluation scale. The findings of the research were analyzed with SPSS 22.0 program. Cronbach's Alpha method was used to determine the credibility of the surveys. Findings containing frequency tables, averages and standard deviations have been determined. Average scores of the sub-dimensions were calculated. In cross-group comparison analysis, if the number of subjects is sufficient for parametric tests, t-testing was performed when comparing the two groups. When comparing more than two groups, one-way ANOVA analysis was performed and according to the ANOVA test results, Tukey HSD test was performed if the variances were homogeneous and Games Howell analysis was performed if the variances were not homogeneous. While evaluating the analysis results, statistical significance limit was determined as $p<0.05$. As a result of the analysis, the average of strong red is 4.49, the average of perfect purple is 4.61, the average of popular pink is 3.91 and nonchalant white is 4.02. As a result of the Anova test, significant relationship was found between the personality colors and performance of public personnel. As a result of the studies, it was estimated that employees with have perfect purple personality color and strong red personality

* Bu çalışma Prof.Dr.Tahir Akgemci danışmanlığında yürütülen Murat Öz tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no:0000-0001-5936-7462, takgemci@selcuk.edu.tr

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-1222-8275, muratozdeu@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 06.04.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 17.09.2020

color will be higher than the performance results of employees with other personality color. This assumption was made considering the dominant traits of employees with excellent purple and strong red personality color: work discipline, finalizing the job, making quick decisions, focusing on working for a long time, and doing multiple jobs, don't giving up etc. The result of the study also confirms this assumption.

Keywords: Personality Colors, Personality Analysis, Performance Evaluation

1. Giriş

1970'li yıllardan bu yana meydana gelen ekonomik ve teknolojik boyuttaki değişimler Dünyamızı küresel bir köy haline getirmiş, bu durum uluslararası rekabetin sertleşmesine yol açmıştır. Gelişen teknoloji tüketicileri bilinçlendirmiş ve tercihlerini etkilemiştir. Artan rekabet karşısında işletmeler kaliteli mal ve hizmet üretme yarışına girmişlerdir. Müşteri memnuniyetini üst seviyede tutmaya çalışan firmalar bütçelerinin büyük çoğunluğunu Ar-Ge' ye ayırmaya başlamışlardır. Rekabetin bu denli sertleşmeye başlaması, kaynakların da etkin kullanımını zorunlu kılmaya başlamıştır. Bu kaynaklardan biride insan kaynaklarıdır.

Firmalar, çalışanlarından en yüksek performans alabilmenin yolunu aramaktadırlar. Az personel ile çok iş yapmanın hesabını yapan firmalar, insan kaynakları birimlerini bu yönde geliştirmektedirler. Personellerden yüksek performans sağlamanın en önemli yollarından biri, uygun işe uygun personelin alınmasıdır. Uygun işe uygun personel alınrsa hem işi yapan yaptığı işi zevk alarak yapacak hem de yapılan iş kalifiyeli bir kişi tarafından yapılmış olacaktır. Tüm bu unsurlarda personelin performansının yükselmesine olanak tanıyacaktır. Firmalar personellerinin performanslarını belirleyebilmek için birçok farklı yöntem denemişlerdir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra firmalar çalışanların kişilik özelliklerini, performans özelliklerini değerlendirirken kullanmaya başlamışlardır. 1950'li yıllardan sonra ise kişilik özellikleri yerine, kişinin ortaya çıkardığı iş ve eylemler dikkate alınmaya başlanmıştır (Uyargil, 2013: 212). Bu yöntemler gösteriyor ki, insanların kişilikleri yapacakları iş ve eylemlerin sonucunu etkilemektedir. Kişilik tanımı dikkate alındığı zaman; insanların hobileri, zevkleri, ilgi alanları, tuttıkları spor takımları, savundukları siyasi partileri, yönetici olma istekleri, kalın sesleri, girişkenlikleri, utangaçlıkları ve bu gibi birçok davranış kişilik özelliğini ifade ettiği görülmektedir. Kısacası kişilik, insanın bir bütün olarak kendisidir (Ceylan, 2014: 36). Personel seçimlerinde veya seçilen personellerin ilgili görevlere tayininde kişilik özelliklerinin de dikkate alınması personellerin performanslarına olumlu etki yapacağı fikrini akıllara getirmektedir. Performans değerlendirme kavramı her ne kadar özel sektörde çok sık kullanılıyor olsa da kamu sektöründe de önemli bir yere sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Kavramın günümüzde ki anlamıyla ilk olarak ABD'de kamu sektöründe çıkmış olması bu düşünceyi desteklemektedir. Ayrıca ülkemizde de bu kavram ilk olarak kamu sektöründe kullanılmıştır. Devletlerde sonuçta halkına en iyi hizmeti vermek içi mücadele etmektedirler. Bu hizmeti de kamu kurumları vasıtasıyla halklarına ulaştırmaktadırlar. Kamu kurumları ne kadar yüksek performans ile çalışırsa, hizmetin kalitesinde buna paralel olarak artmaktadır. Kamu kurumlarının performanslarını da kamu personelleri belirlemektedir. Dolayısıyla kamu kurumlarında kalifiyeli personellerin çalıştırılması ve uygun işe uygun personelin görevlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla söz konusu çalışmada kişilik renklerinin performans ile ilişkisi araştırılmış ve araştırma kamu personelleri üzerinde uygulanmıştır (Akgemci, vd. 2019: 35-45).

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kişilik ve Kişilik Renkleri

Kişiliğin en popüler tanımını Gordon Allport yapmıştır. Allport kişiliği; hayatları boyunca çevrelerine uyum sağlamak için çaba gösterecek olan insanların içlerindeki dinamizm ve psikofiziksel sistem olarak tanımlamıştır (Aktaran Robbins ve Judge, 2013: 135). Ayrıca kişilik insanların devamlılık arz eden davranışları ile kişilik içi süreçlerin toplamı olarak tanımlanabilir (Andre ve Lelord, 2003: 9). İnsanların süreklilik gösteren bu davranışları kişilik tiplerini belirlemektedir. Kişilik tiplerinden yola çıkılarak ise kişilik renkleri tespit edilmektedir. Bu yöntemler ise insanların kişiliğini ölçmek için kullanılmaktadır. En çok kullanılan sınıflandırmalardan birisi A ve B tipi kişilik tipleridir. Özellikle yönetim ve organizasyon alanında oldukça kullanılan bu yöntem modern tekniklerle geliştirilerek farklı şekillerde de yorumlanmıştır. Kişilik rengi analizi de bunlardan birisidir (Akgemci, vd. 2019: 36).

Literatür incelendiğinde kişiliği iki grupta, dört grupta ve beş grupta inceleyen bilim insanlarının olduğu ayrıca bunlara benzer farklı kategorik yaklaşımların da bulunduğu görülmektedir. Araştırmada kişilikleri

dört gruba ayıran yöntemlerden kişilik rengi analizi yöntemi tercih edilmiştir. Kişiliği dört gruba ayırarak ölçen yöntemler incelendiğinde ise hepsinin birbirine benzer özellikte olduğu dikkati çekmektedir. Sadece grup isimlerinin farklı oluşları yöntemleri birbirinden farklı kılmaktadır. Literatürde sıkça kullanılan, kişiliği dört grupta inceleyen yöntemler Tablo-1’de görülmektedir.

Tablo 1. Karşılaştırmalı Terimler Tablosu

Kişilik Bulmacası	Popüler Optimist	Güçlü Kolerik	Mükemmeliyetçi Melankolik	Barişçıl Soğukkanlı
Larry Crabb	Duygusal	İradeli	Mantıklı	Bireysel
Garry Smalley ve John Trent	Susamuru	Aslan	Kunduz	Av Köpeği
Kişisel Karakter Sistemi	Etkileme	Tahakküm Kurma	Tedbiri Olma	Kararlı Davranma
Alessandra ve Cathcart	Sosyalleştiren	Yöneten	Düşünen	Anlatan
Merill-Reid Sosyal Tipler	Etkileyici	Yönlendirici	Analitik	Yumuşak Huylu
İnsan Tanıma Kılavuzu	Popüler Pembe	Güçlü Kırmızı	Mükemmel Mor	Soğukkanlı Beyaz
DISC Akademi Kişilik Envanteri	Dominant Güç Odaklı	İz Bırakan İnsan Odaklı	Sadık Güven Odaklı	Ciddi Kural Odaklı

Kaynak: (Akgemci, vd. 2019: 17).

Tablo-1’deki yöntemler incelendiğinde, DISC Akademi Kişilik Envanteri yöntemindeki renklerden ve gruplardan “Güç Odaklı/Dominant/Kırmızı” kişilik grubu ile İnsan Tanıma Kılavuzundaki, kişilik renkleri analizinde yer alan “Güçlü Kırmızı” kişilik grubu birbirine yakın özellikler göstermektedir. Merill-Reid Sosyal Tipler modelindeki “Yumuşak Huylu” kişilik tipi yine İnsan Tanıma Kılavuzundaki, kişilik renkleri analizinde bulunan “Soğukkanlı Beyaz” kişilik tipi ile benzer özellikler göstermektedir. Yöntemler benzer özellikler göstermesine rağmen araştırmada İnsan Tanıma Kılavuzundaki, kişilik renkleri analizinin tercih edilmesinin nedeni; insanların kişiliklerini belirlemek için hazırlanmış olan testlerin daha anlaşılır ve günümüze daha uygun kelime ve kelime gruplarından oluşmuş olması ile yöntemin nicel olarak yorumlanabiliyor olmasıdır.

İnsan Tanıma Kılavuzundaki, kişilik renkleri analizinin temeli çok eskilere dayanmaktadır. Fakat bilimsel olarak ilk kez 1928 yılında Harvard Üniversitesinde bu çalışmalar yapılmıştır. Günümüzdeki son şeklini ise 1940 yılında Walter Clark vermiştir (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 59). Toktamışoğlu ve Alkış (2005) tarafından yazılan “İnsan Tanıma Kılavuzu” isimli kitapta ise kişilik tipleri; Popüler Pembe, Güçlü Kırmızı, Mükemmel Mor ve Soğuk Kanlı Beyaz şeklinde tekrar yorumlanmıştır.

Popüler pembe kişilik rengine sahip olan insanlar iş hayatları göz önünde bulundurularak yorumlandığında, işe başlamaları konusunda isteksiz oldukları ilk etapta göze çarpmaktadır. Aynı anda birkaç farklı işe odaklanamama sorunları vardır. Aldıkları işleri sonuçlandırmada başarısız oldukları belirlenmiştir. Popüler pembe kişilik rengine sahip çalışanların yakından kontrol edilmeleri halinde motivasyonları düşmektedir. Bu kişilik rengine sahip insanların değişken ruh hallerinin olduğu ve stres, baskı anında soğukkanlı kalamadıkları tespit edilmiştir. Zaman yönetimi konusunda başarısız kişilerdir. Hareket halinde olacakları işleri severler. Uzun süreli işlerde motivasyonları düşük olan insanlardır (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 59-60; ITS, 2017). Yalnız çalışmayı sevmezler. İlgi alanlarına girmeyen konuları çabuk unutabilirler. Plansız ve düzensiz bir çalışma stilleri vardır (İşler, 2016: 34).

Güçlü kırmızı kişilik rengine sahip olan insanlar, işe başlama ve sonuçlandırma konusunda başarılı olan insanlardır. Zaman yönetimi konusunda da başarılıdırlar. İnsan ilişkileri güçlü olan insanlardır. Fakat başkalarının emirleri altında çalışmayı çok fazla sevmezler. Sıkı kontrol önlemlerinden hoşlanmazlar. Sonuç odaklı olarak çalışmayı severler. İşletmelerde oluşan informel grupların liderleri genelde bu kişilik tipine sahip olan insanlardır. Hedefleri her daim yüksek olan kişilerdir. Vizyonları geniş insanlardır. Tertipli ve düzenli bir çalışma prensipleri vardır (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 70-80; Davis, 2011: 40-50). Risk almayı

seven kişilerdir. Rutin işlerden hoşlanmazlar ve gücü ellerinde bulundurmaktan oldukça mutlu olurlar (Eren ve Köseoglu, 2019: 162).

Mükemmel mor kişilik rengine sahip olan insanlar, işe başlama konusunda isteksiz olsalar da, sonuçlandırma konusunda mükemmel olan insanlardır. Zaman yönetiminde başarılıdırlar. Birden çok işi aynı anda yapabilirler. Tam bir görev adamı olarak tabir edilirler. Üstlerine karşı sadık olan insanlardır. Yakın kontrol önlemlerinden rahatsız olmazlar. Ayrıca yakın kontrol önlemleri mükemmel mor kişilik tipine sahip insanların motivasyonlarını arttırır. Yapılan işin sonucu kadar, o iş yapılırken ki süreçte mükemmel mor rengine sahip kişiler için oldukça önemlidir. İşlerin ayrıntılarına girmeyi çok severler. Yetki devretmeyi ise sevmezler. Sakin, düzenli ve planlı işlerde motivasyonları daha yüksektir (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 81-89; Davis, 2011: 75-85). Mükemmel mor rengine sahip çalışan insanların iş yerlerinde performans değerlerinin diğer gruplardan fazla olacağı tahmin edilmektedir. Bu kişilerin direktörlük, finansal işler, bakanlık ve seminer başkanlığı gibi görevleri yüksek performans ile yerine getirebileceği söylenmektedir (İşler, 2016: 46).

Soğukkanlı beyaz kişilik rengine sahip olan insanlar, işe başlama konusunda isteksiz fakat sonuçlandırma konusunda desteklenirlerse başarılı olabilen kişilerdir. Sakin, hareketli olmayan işlerde motivasyonları oldukça yüksektir. Yakın kontrollerden rahatsız olmazlar. Soğukkanlı beyaz rengine sahip kişilere iyi bir koçluk veya mentorluk yapılırsa performansları olumlu yönde etkilenecektir. Değişime kapalı insanlardır. Gelenekselci, örf ve adetlere bağlı olan insanlardır. Kararlara katılmayı ve sorumluluk almayı sevmeyen bir yapıya sahiptirler (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 90-99; Davis, 2011: 64-74). Güven duygusu bu grup için önemlidir. Güven duydukları ortamlarda daha verimli çalışabilirler. Öncelik belirlemede sorun yaşarlar ve eleştirilmekten hiç hoşlanmazlar (Eren ve Köseoglu, 2019: 162).

Sonuç olarak dört kişilik renginin de olumlu ve olumsuz nitelikte davranışlara sahip oldukları görülmektedir. Genel itibarıyla dört kişilik renginin hepsi bir insanda mevcuttur. Fakat analizlerde genellikle baskın olan renk dikkate alınır. İncelenen kişilik renkleri, iş hayatı dikkate alınarak değerlendirildiğinde, mükemmel mor ve güçlü kırmızı rengine sahip çalışanların performans değerleri, soğukkanlı beyaz ve popüler pembe kişilik rengine sahip çalışanlara oranla daha yüksek çıkması beklenmektedir.

2.2. Performans ve Performans Değerlendirme

İlk olarak oyun ve sergi için kullanıldığı söylenen performans kavramının temeli 15. yüzyıla dayanmaktadır. Bugünkü anlamından çok uzak olduğu bilinen performans kavramı yıllar geçtikçe geniş çerçevede kullanılmaya başlanmıştır (Yiğit, 2012: 3). Günümüzde performans; belirli koşullar altında ortaya çıkan sonucun daha önceden belirlenen standartlarla kıyaslanması olarak tanımlanabilir (Şimşek ve Çelik, 2014: 93). Performans belirli bir süre içerisinde verilen işin ne kadarının başarıldığıyla ilgilidir. Bir işteki performansın yüksek olması o işin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması anlamına gelir. Şayet işin sonuçlandırılmasında gecikmeler yaşıyorsa o işte ki performansın düşük olduğu söylenebilir (Şimşek ve Öge, 2014: 295). Performansın ne kadar yükseldiğinin ve ne kadar düştüğünün tespit edilmesine de performans değerlendirme denir.

Performans değerlendirme kavramı 1900'lü yıllarda ABD'de ortaya çıkmıştır. İlk olarak kamu sektöründe ortaya çıkan performans değerlendirme kavramı, modern tekniklerin geliştirilmesiyle özel sektörün de ilgisini çekmiştir. Ülkemizde de ilk olarak kamu sektöründe kullanılmaya başlayan performans değerlendirme kavramı 4857 sayılı İş Kanunu ile performans değerlendirme sonuçlarının mahkemelerce delil olarak kabul edilmesinden sonra özel sektördeki yöneticilerin de ilgi alanına girmiştir (Uyargil, 2013: 212; Şimşek ve Çelik, 2015: 242).

Hem özel sektör hem de kamu sektörü dikkate alınarak performans değerlendirme kavramı incelenecek olursa; çalışanın görev yaptığı kuruma, çalışmalarıyla yaratmış olduğu katma değer belirlenmesi işlemi denilebilir (Gürüz ve Gürel, 2009:235). Performans değerlendirme aşamasında kurum içerisindeki sistem bir bütün olarak ele alındığı zaman daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Aksi takdirde olumsuz sonuçların doğabileceği yapılan çalışmalar da görülmüştür (Barutçugil, 2002: 178-179). Her kurumun faaliyet gösterdiği sektör, yaptığı işin niteliği, belirlemiş olduğu standartlar farklı olduğundan, farklı performans değerlendirme yöntemlerini beraberinde getirmektedir. Bu yüzden kurumlar performans değerlendirme

süreçlerinde, kurum kültürlerini, belirlemiş oldukları hedefleri ve yapılacak olan işlerin niteliklerini dikkate alacak olurlarsa daha sağlıklı sonuçlar elde edecekleri belirtilmiştir (Gürüz ve Yaylacı, 2004: 210).

Sağlıklı sonuçlar almak için dikkat edilmesi gereken faktörler ise çalışanların iş bilgisi ve tecrübesi, takım çalışmasına yatkınlığı, işe karşı sorumluluğu ve liyakati, karar verme becerisi ve işin kalitesi ile işin miktarı şeklinde sıralanabilir (Yalçın, 2002: 91). Çeşitli kaynaklarda farklı sıralamalar yapıldığı da görülmektedir. Bazı kaynaklar bu faktörleri kişisel ve örgütsel olmak üzere iki kısımda da incelemektedir. Kişisel faktörlere; güzel yazı yazma yeteneği, fiziksel dayanıklılık, tecrübe, sayısal ve sözel bellek, kişinin yaratıcılık düzeyi vb örnek olarak verilebilir. Sadece bu faktörler performansı belirlemede yeterli olmayacaktır. Çünkü bu faktörler işin işlevine göre artabilir veya azalabilir. Bazı durumlarda örgütsel faktörlerde, performans önemli katkılar sunmaktadır. Örgütsel faktörlere ise yönetsel politikalar ve çevresel politikalar örnek olarak verilebilir (Okakin ve Şakar, 2013: 3-5). Son yıllarda değişen ve sertleşen rekabet koşullarıyla birlikte genel kabul görmüş performans değerlendirme faktörlerinde de değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Özellikle vatandaşların memnuniyet derecesi, şeffaf olmak ve hesap verebilirlik gibi faktörler bu değişimlerden birkaçıdır. Bu değişimlerden hareketle kamu sektöründe de ekonomiklik ve verimlilik faktörüne öncelik verilmiştir. Sonuç odaklı bir yaklaşımla, en az girdi kullanılarak en çok hizmeti sağlamak temel amaç edinilmiştir (Ateş ve Kırılmaz, 2015: 99-100; Kazan, vd. 2017: 45-48).

Kamu sektöründe de özel sektörde olduğu gibi işlerin kurallarına uygun yapılıp yapılmadığı, verilen hizmetin halkta yarattığı etki, hizmet verenlerin hizmet alanlara karşı duyarlılığı, verimlilik ve etkinlik gibi kriterler belirlenmelidir. Kriterler ölçülebilir ve somut olmalıdır. Değerlendirme faaliyeti, işlerin yapılış sürecinde izlemeye olanak sağlayacak, gerektiğinde geliştirilebilecek ve değiştirilebilecek bir sistem üzerine kurulması gerekmektedir (Karadeniz, 2019: 15). Ülkemizde kamu personellerinin hangi kriterlere göre değerlendirileceği yasalar ile belirlenmiştir. Devlet memurları yönetmeliğinin 17. maddesinde bu kriterler belirtilmiştir. İlgili madde incelendiğinde değerlendirme kriterlerinin dört bölümden oluştuğu görülmektedir. Birinci bölümde kamu personellerinin genel durum ve davranışlarını değerlendirecek kriterler belirlenirken, ikinci bölümde görevlerinde gösterdikleri başarıların değerlendirilmesiyle ilgili kriterler belirlenmiştir. Üçüncü bölümde kamu personellerinin yöneticilik yapmasına yönelik kriterler belirlenirken, dördüncü bölümde kamu personellerinin ülkeyi temsil ve menfaatlerini korumalarına yönelik gösterdikleri performansın değerlendirilmesine yönelik kriterler belirlenmiştir. Değerlendirmeyi yapan ve değerlendirilen personellerin bu kanun ve yönetmeliklere uygun hareket etmesi gerekmektedir (Şahin, 2019: 40).

2.3. Yönetim Kuramları Açısından Kişilik ve Performans

Bilimsel yönetim döneminin başlarında klasik yönetim düşüncesi hakim olmuştur. 1880'ler de Frederick W. Taylor'un öncülük ettiği bilimsel yönetim yaklaşımında, çalışanlar makine dişlilerinin birer parçası olarak görülmüştür. Bilimsel yönetim yaklaşımında israf ve kayıpları en aza indirmek amaçlanmıştır. Ustabazılık sistemine geçilmiş, araç ve gereçlerde standartlaşmaya gidilmiştir. Zaman ve hareket etütleri geliştirilmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken hiçbir zaman çalışanların becerileri göz önünde bulundurulmamıştır. Bilimsel yönetim yaklaşımında ki bu aksaklıklar yönetsel kuramda giderilmeye çalışılmıştır. Öncülüğünü Henry Fayol'un yaptığı bu süreçte örgüt bir bütün olarak değerlendirmeye alınmış ve olaylara psiko-sosyal açıdan yaklaşılmaya çalışılmıştır. Fayol, yönetim ilkeleri oluşturarak bu dönemde örgütlerin daha etkin ve rasyonel olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Fakat Fayol çalışmalarını genellikle yönetim ve yöneticiler üzerine yapmıştır. Klasik yönetim düşüncesinin son zamanlarında ise Max Weber bürokrasi modeline değinmiştir. Max Weber, belirli bir büyüklüğü aşan örgütlerde, çalışanlar arasındaki yüz yüze iletişimin kaybolduğunu böylelikle her örgütün bürokrasi özelliği kazanmaya başladığını savunmuştur (Budak ve Budak, 2004: 37-65; Tutar, 2007).

1930'lu yıllardan sonra Neo-klasik döneme girilmiştir. Bu dönemde artık insan ilişkileri de ön plana çıkmıştır. Olaylar hem psikolojik hem sosyolojik hem de sosyo-psikolojik açıdan incelenmiştir. Bu dönemde yapılan Hawthorne araştırmaları da bunun bir göstergesidir. Hawthorne araştırmaları sonucunda çalışanlar, makinenin bir dişlisi olarak görülmekten kurtulmuşlardır. İnsanların sosyal varlıklar olduğu ve çalışanların hem çalışılan ortamlardan hem de bir birlerinden etkilendikleri ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde Modern (Çağdaş) yönetim düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Bu dönemde çevre

faktöründe dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde sistem ve durumsallık yaklaşımları ortaya çıkmış ve literatüre birçok yeni kavram girmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde, sanayi ve ticarete yeni bir dönem girilmiştir. Globalleşme kavramı bu döneme damgasını vuran kavramlar arasındadır. Post-Modern yönetim düşüncesinin hakim olduğu bu süreçte, toplam kalite yönetimi, benchmarking, örgütsel öğrenme ve öğrenen örgüt, öz yetenek, değişim mühendisliği gibi konulara çok önem verilmiştir. 1960'larda üretim üstünlüğünün hakim olduğu ve ne üretirsem satarım mantığı, 1970'lerde maliyet üstünlüğüne dönüşmüş ve ucuza ürün ve hizmet üretenlerin tercih edildiği yıllar olmuştur. 1980'lere gelindiğinde kalite kavramı ortaya çıkmış ve tüketiciler ürünlerde ve hizmetlerde kalite olgusunu aramaya başlamışlardır. 1990'lı yıllarda ise hızlı olanın kazanacağı yıllar başlamıştır. 2000'li yıllardan sonra ise yaratıcılık devreye girmiştir. Çalışanların yaratıcı olabilmeleri içinde onların kişiliklerine uygun ortamlarda ve severek çalışmaları gerekmektedir. Post modern dönemde yaratıcılık olgusunun kurumlarda yerleşmesi için çalışanlar iç müşteri olarak görülmeye başlanmış ve çalışanları memnun etmeden müşterilerinde memnun olmayacağı olgusu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden çalışanlarda, işletmelerde alınacak olan kararlara katılması sağlanmış ve sorumlulukları artırılmıştır. Uygun işe uygun eleman alımları yapılmış ve işbölümü ile uzmanlaşma sağlanmıştır (Budak ve Budak, 2004: 66-250).

Yapılan araştırmada da tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulmuştur. Çalışanların kişilikleri, yapmış oldukları işlerin verimliliğini etkileyeceği öngörülmüştür. Bununda performanslarına yansıtacağı düşünülmüştür. Çünkü her insanın belli karakterlere sahip olduğu ve sahip oldukları karakterlerinde kişilerde farklı davranış kalıplarını ortaya çıkaracağı bilinmektedir (Akgemci, vd., 2019). Kişilerin karakterleri göz önünde bulundurulacak görevlendirmelerinde hem çalışanların performansını arttıracığı hem de o işten daha fazla verim alınacağı görüşünü doğurmuştur. Bu bilgiler ışığında ilgili çalışmada da kişilik renklerinin performans ile ilişkisi araştırılmıştır.

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemine, araştırmanın hipotezlerine, araştırmadaki çalışma grubuna, veri toplama araçlarına ve çalışmanın analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, çalışanların kişilik renkleri ile performansları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaca ulaşıldıktan sonra, kurumlarda uygun işe uygun personel görevlendirilmesi yapılması, elde ki mevcut personelden en verimli şekilde faydalanılması, gizli işsiz olarak tabir edilen personelin tespit edilmesi, gizli işsizlerin tespitinden sonra uygun süreçlere bu kişilerin tayin edilmesi ve personele karşı yöneticilerin yaklaşım tarzlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ülkemizde, kişilik renklerinin kullanıldığı çalışmalara çok az rastlanılmaktadır. Özellikle de kamu sektöründe bu tür çalışmalar yok denecek kadar azdır. Özel sektörde ise bu tür çalışmalar az olmakla birlikte, İşler' in (2016) "Giyim Ürünlerinin Satın Alınmasında Kişilik Renklerinin Etkisi" isimli çalışması örnek olarak verilebilir. Çalışmada kişilerin satın alma davranışları üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. İlgili çalışma ise kamu sektöründe uygulanmıştır ve bu yüzden büyük önem arz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Söz konusu araştırma kişilik renkleri ile performans arasında ki ilişkinin tespitine yönelik olarak hazırlanmıştır. Hipotezler, kişilik renkleri ve performans kavramlarının kuramsal altyapılarına dayanılarak ve konuyla ilgili yapılmış benzer araştırmalar temel alınarak belirlenmiştir (Akgemci, vd. 2019: 39). Araştırmanın ana konusunu oluşturan H₁ hipotezi aşağıda belirtilmiştir.

H₁: Kamu personellerinin performansları, kişilik renklerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Araştırmada ayrıca çalışanların demografik özellikleri ile performansları arasında ki ilişkide incelenmiştir. Çalışanların demografik özellikleri ile ilgili olarak kurulan hipotezlerde aşağıdaki gibidir.

H₂: Kamu personellerinin performansları, yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₃: Kamu personellerinin performansları, cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₄: Kamu personellerinin performansları, medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

3.3. Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Konya'nın Bozkır ilçesinde görev yapan 151 kamu personeli oluşturmaktadır. T.C. Bozkır Kaymakamlığı, İlçe Yazı İşleri Müdürlüğü'nün, 37427195-900-E.646 sayılı ve 12.06.2019 tarihli izni ile örneklem yöntemine gidilmeden 151 kamu personeline ulaşılmaya çalışılmıştır. Kişilik testleri tüm personele dağıtılmış ve %100 oranında geri dönüş sağlanmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada iki türlü veri toplama tekniği kullanılmıştır. Performansları belirlemek için Odabaş' ın (2004), yüksek lisans tezinde kullanmış olduğu "Performans Değerlendirme Ölçeği" tercih edilmiştir. Performans değerlendirme ölçeği 24 sorudan oluşmaktadır. Anket 5'li likert ölçeğinde hazırlanmıştır. Hazırlanırken İlhan Erdoğan'ın "İşletmelerde Personel Seçimi ve Başarı Değerlendirme Teknikleri" isimli kitabından faydalanılmıştır (Odabaş, 2004: 80-81; Erdoğan, 1991: 185-250). Anket, araştırma yapılan kurum yöneticileri tarafından her bir çalışanı için ayrı ayrı doldurulmuştur. Ankette şu ifadeler yer almaktadır; (1 Çok kötü, 2 Kötü, 3 İdare eder/orta, 4 İyi, 5 Çok iyi).

Kişilik renklerini belirlemek için ise Toktamışoğlu ve Alkış' ın (2005) yazmış olduğu "İnsan Tanıma Kılavuzu" adlı kitaptan alınan kişilik testi kullanılmıştır (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005: 44-49). Test 35 sorudan ve 4 bölümden oluşmaktadır. Kişilerin kendilerine en yakın olan şıkkı, 4 şık arasından seçmeleri istenmiştir. Ayrıca kişilik testinin sonunda, katılımcıların cinsiyetlerinin, medeni durumlarının, yaşlarının ve çalıştıkları kurumlarının belirlenebilmesi amacıyla 4 adet demografik soruda bulunmaktadır.

3.5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS 22.0 programında analiz edilmiştir. Anketlerin güvenilirliklerini tespit etmek için Cronbach'ın Alfa yöntemi kullanılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma analizlerinde, denek sayısı parametrik testler için yeterli düzeydeyse, iki grup karşılaştırılırken t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırılırken tek yönlü ANOVA analizi ve bu analize bağlı olarak varyansların homojen olması durumunda Tukey HSD testi, varyansların homojen olmaması durumunda Games Howell analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları değerlendirilirken istatistikî anlamlılık sınırı olarak $p < 0.05$ değeri temel alınmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde çalışmaya katılan personellerin demografik özellikleri ve çalışma ile ilgili istatistiksel sonuçlar yer almaktadır.

4.1. Demografik Özellikler

Tablo 2. Demografik Özellikler

		N	%				
Mükemmel Mor	23-30 yaş	24	40,0	Kadın	28		
	31-42 yaş	24	40,0				
	43 ve üzeri	12	20,0				
	Toplam	60	100,0				
Güçlü Kırmızı	23-30 yaş	8	30,8	Erkek	123		
	31-42 yaş	13	50,0				
	43 ve üzeri	5	19,2				
	Toplam	26	100,0				
Popüler Pembe	23-30 yaş	13	43,3	Evlü	108		
	31-42 yaş	9	30,0				
	43 ve üzeri	8	26,7				
	Toplam	30	100,0				
	23-30 yaş	8	22,9	B	e	4	3

Soğukkanlı Beyaz	31-42 yaş	10	28,6
	43 ve üzeri	17	48,6
	Toplam	35	100,0

Tablo 2’de araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri görülmektedir. Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan 151 kişiden 60’nın mükemmel mor kişilik rengine, 26’sının güçlü kırmızı kişilik rengine, 30’nun popüler pembe kişilik rengine ve 35’nin soğukkanlı beyaz kişilik rengine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan kişilerden 28’nin kadın, 123’ünün erkek, 108’nin evli, 43’nün bekar olduğu görülmektedir.

4.2. Faktör Analizi ve Güvenirlilik Analizi

Tablo 3. Faktör Analizi ve Güvenirlilik Analizi

	Faktör	Faktör Yüklere
1- FAKTÖR	Yaptığı işin kalitesi?	0,869
	Kurum çıkarlarını gözetmesi?	0,863
	Alınan kararlara uyma?	0,843
	Yaptığı işi takip ve sonuçlandırma?	0,832
	İş disiplini?	0,827
	Görevleri eksiksiz yapma?	0,827
	Kendini geliştirme ve öğrenme isteği?	0,824
	Verilen işi eksiksiz ve zamanında yapma?	0,822
	İş yerini benimseme ve bağlılığı?	0,809
	Bilgi paylaşımı?	0,804
	Temiz ve düzenli çalışma?	0,796
	Ekip halinde iş yapabilme becerisi	0,794
	Hatalardan ders çıkarma?	0,780
	Planlı çalışma becerisi?	0,773
	Görevini yapabilmesi için gerekli olan bilgiye sahip olma düzeyi?	0,763
	Problem çözümü bilgi ve becerisi?	0,742
	Ahlaki değerleri?	0,729
	Kullanılan araç gereç ve makine bilgisi?	0,723
	Malzeme ve diğer kaynakları doğru kullanma?	0,712
	İş arkadaşları ile ilişkisi?	0,696
	Karşı görüşlere önem verme?	0,684
KMO	0,950	
Bartlett’s Test (Ki-kare)	2993,666	
Bartlett’s Test (Sig)	0,000	
Özdeğer	13,040	
Toplam Varyans (%)	62,095	
Cronbach Alpha	0,969	

Tablo 3’de incelendiğinde, araştırmanın Kaiser Meyer Olkin testinin 0.950, Bartlett testinin ki-karesinin 2993,666 ve Bartlett testinin sig. Değerinin 0.000 çıktığı ($p < 0.001$) düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Çıkan bu sonuçlar verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca performans değerlendirme ölçeğinin cronbach alpha değerinin 0.969 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Performans değerlendirme ölçeği tek boyut olarak değerlendirilmiştir. Ankette yer alan; “devamsızlık, işe geç gelme ve izin kullanma düzeyi” soruları birden fazla faktöre yüklenme yaptığından dolayı analizden çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra faktör analizinin varyansı 62,095 olarak hesaplanmıştır. Özdeğeri ise 13,040 olarak bulunmuştur. Ayrıca performans değerlendirme boyutunu ölçen maddelerin (soruların) her birinin faktör yükleri de ayrı ayrı hesaplanmıştır. “Yaptığı işin kalitesi” sorusu 0.869 değeri ile en yüksek faktör yüküne sahiptir. “Karşı görüşlere önem verme” sorusu ise 0.684 değeri ile en düşük faktör yüküne sahiptir.

4.3. İstatistiksel Sonuçların Değerlendirilmesi

4.3.1. ANOVA Testleri

Normallik testi sonuçlarına göre çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında çıkmıştır. George ve Mallery (2010) göre, veriler -2 ile +2 arasında yer alıyorsa normal dağılım söz konusudur. Normal dağılım neticesinde karşılaştırma analizlerinde parametrik yöntemler tercih edilmiştir. Gruplar arası karşılaştırma analizlerinde, ikiden fazla grup karşılaştırılırken tek yönlü ANOVA analizi ve bu analize bağlı olarak varyansların homojen olması durumunda Tukey HSD testi, varyansların homojen olmaması durumunda Games Howell analizi uygulanmıştır.

4.3.1.1. Kişilik Renklerine İlişkin Betimsel Analizler

Tablo 4’de katılımcıların sahip oldukları kişilik renklerinin performans ortalamaları ve standart sapmaları mevcuttur. Tablo 5’de kişilik renklerine göre ayrılmış olan katılımcıların, performanslarının kıyaslanması sonucunda ortaya çıkan hesaplar görülmektedir. Tablo 6’da ise Tablo 5’de anlamlı çıkan sonuçların hangi kişilik rengine sahip gruptan kaynaklandığını gösteren analiz sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 4. Kişilik Renklerinin Ortalaması ve Standart Sapması

	N	Ort.	Std. Sap.
Mükemmel Mor	60	4,61	0.35
Güçlü Kırmızı	26	4,49	0.55
Popüler Pembe	30	3,91	0.77
Soğukkanlı Beyaz	35	4,02	0.74
Toplam	151	4,31	0.66
Varyansların Homojenliği			p= 0.000
Levene İstatistik			7,565

Tablo 4, araştırmaya katılan kamu personellerinin hangi renk (kişilik) gruplarında olduklarını ve ortalama ile standart sapmalarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde, mükemmel mor kişilik rengine sahip çalışanların performans ortalamasının 4.61, güçlü kırmızı kişilik rengine sahip çalışanların performans ortalamasının 4.49, popüler pembe kişilik rengine sahip çalışanların performans ortalamasının 3,91 ve soğukkanlı beyaz kişilik rengine sahip çalışanların ise performans ortalamasının 4,02 olduğu görülmüştür. Toplam ortalamalarının da 4,31 olduğu görülmektedir. Varyansların homojen olup olmadığının tespiti için yapılan analizde sig. değeri $p=0.000$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç varyansların homojen olmadığı anlamına gelmektedir. Levene istatistik sonucu da 7,565 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. Kişilik Renkleri ile Performans Değerlendirme Sonuçlarının Karşılaştırması

ANOVA					
Performans	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ort.	F	p
Gruplar Arası	13,964	3	4,655	13,297	0.000
Gruplar İçi	51,459	147	0.350		
Toplam	65,423	150			

ANOVA tablosu incelendiğinde gruplar arası sig. değerinin $p=0.000$ olduğu görülmektedir. 0.05 anlamlılık düzeyinde sonuçlar yorumlandığında, $p<0.05$ olduğu için çalışanların kişilik renkleri ile

performansları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın hangi kişilik rengi grubundan kaynaklandığını bulmak için yardımcı testlerden faydalanılması gerekmektedir. Varyanslar homojen olmadığından dolayı bu çalışmada Games Howell testinden faydalanılmıştır. Games Howell testinin sonuçları Tablo 6'de sunulmuştur.

Tablo 6. Kişilik Renkleri ile İlgili Games-Howell Testi

	(I) Kişilik Renginiz?	(J) Kişilik Renginiz?	Ort. Fark (I-J)	Std. Hata	Sig.
Games-Howell	Mükemmel Mor	Güçlü Kırmızı	,11800	,11813	0.751
		Popüler Pembe	,69792*	,14879	0.000
		Soğukkanlı Beyaz	,59058*	,13400	0.000
	Güçlü Kırmızı	Mükemmel Mor	-,11800	,11813	0.751
		Popüler Pembe	,57991*	,17847	0.011
		Soğukkanlı Beyaz	,47257*	,16634	0.031
	Popüler Pembe	Mükemmel Mor	-,69792*	,14879	,000
		Güçlü Kırmızı	-,57991*	,17847	0.011
		Soğukkanlı Beyaz	-,10734	,18935	0.942
	Soğukkanlı Beyaz	Mükemmel Mor	-,59058*	,13400	0.000
		Güçlü Kırmızı	-,47257*	,16634	0.031
		Popüler Pembe	,10734	,18935	0.942

Games-Howell tablosundaki karşılaştırmalar incelendiğinde, mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanlar ile güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.751, mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanlar ile popüler pembe kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.000, mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanlar ile soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin ise yine 0.000 olduğu görülmektedir. 0.05 anlamlılık düzeyinde sonuçlar değerlendirildiğinde mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanlar ile popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ve soğukkanlı beyaz renge sahip çalışanlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar ile diğer renk grupları kıyaslandığında, güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar ile mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.751, güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar ile popüler pembe kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.011 ve güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar ile soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.031 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde yorumlandığında güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar ile popüler pembe kişilik renge sahip ve soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ile diğer renk grupları kıyaslandığında, popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ile mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.000, popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ile güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.011 ve popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ile soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.942 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde yorumlandığında popüler pembe kişilik renge sahip çalışanlar ile mükemmel mor kişilik renge sahip ve güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar ile diğer renk gruplarını karşılaştıracak olursak, soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar ile mükemmel mor kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.000, soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar ile güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.031 ve soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar ile popüler pembe kişilik renge sahip çalışanların sig değerinin 0.942 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde soğukkanlı beyaz kişilik renge sahip çalışanlar ile mükemmel mor kişilik renge sahip ve güçlü kırmızı kişilik renge sahip çalışanlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Analizlerden de görüldüğü gibi en yüksek performans puanına sahip renk grubu mükemmel mor daha sonra güçlü kırmızı renk grubudur. En düşük performans puanına sahip renk grubu ise popüler pembe arkasından ise soğukkanlı beyaz renk grubu gelmektedir.

4.3.1.2. Yaş Gruplarına İlişkin Betimsel Analizler

Tablo 7’de katılımcıların demografik özelliklerinden yaş gruplarının performans ortalamaları ve standart sapmaları mevcuttur. Tablo 8 de yaş gruplarına göre ayrılmış olan katılımcıların, performanslarının kıyaslanması sonucunda ortaya çıkan hesaplar görülmektedir. Tablo 9 da ise Tablo 8 de anlamlı çıkan sonuçların hangi yaş gruplarından kaynaklandığını gösteren analiz sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 7. Yaş Gruplarının Performans Ortalaması ve Standart Sapması

	N	Ort.	Std. Sap.
23-30 yaş	53	4,41	0.60
31-42 yaş	56	4,42	0.56
43 ve üzeri yaş	42	4,05	0.77
Toplam	151	4,31	0.66
Varyansların Homojenliği			p= 0.187
Levene İstatistik			1,696

Tablo 7 incelendiğinde, 23-30 yaş grubundaki çalışanların 53 kişi, 31-43 yaş grubundaki çalışanların 56 kişi ve 43 ile 43 yaş üzeri çalışanların ise 42 kişi oldukları görülmektedir. 23-30 yaş grubundaki çalışanların ortalamalarının 4.41, 31-42 yaş grubundaki çalışanların ortalamalarının 4.42, 43 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların yaş ortalamalarının ise 4.05 olduğu görülmektedir. Toplam ortalamalarının 4,31 olduğu da tespit edilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığının tespiti için yapılan analizde sig. değeri 0.187 ($p>0.05$) olarak bulunmuştur. Bu sonuç %95 güvenlilikle varyansların homojen olduğunu göstermektedir. Levene İstatistik sonucu da 1,696 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. Yaş Grupları ile Performans Değerlendirme Sonuçlarının Karşılaştırması

ANOVA					
Performans					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ort.	F	p
Gruplar Arası	3,871	2	1,936	4,654	0.011
Gruplar İçi	61,552	148	,416		
Toplam	65,423	150			

ANOVA testi sonuç tablosu incelendiğinde gruplar arası sig. değerinin 0.011 olduğu görülmektedir. 0,05 anlamlılık düzeyinde sonuçlar yorumlandığında, $p<0.05$ olduğu için çalışanların yaşları ile performansları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını bulmak için yardımcı testlerden faydalanılması gerekmektedir. Varyanslar homojen olduğundan dolayı ilgili çalışmada Tukey HSD testinden faydalanılmıştır. Tukey HSD testinin sonuçları Tablo 9’ da mevcuttur.

Tablo 9. Yaş Grupları ile İlgili Tukey HSD Testi

	(I) Yaş?	(J) Yaş?	Ort. Fark (I-J)	Std. Hata	Sig.
Tukey HSD	23-30 yaş	31-42 yaş	-,01224	,12359	0.995
		43 ve üzeri	,35085*	,13323	0.025
	31-42 yaş	23-30 yaş	,01224	,12359	0.995
		43 ve üzeri	,36310*	,13164	0.018
	43 ve üzeri	23-30 yaş	-,35085*	,13323	0.025
		31-42 yaş	-,36310*	,13164	0.018

Tukey HSD tablosu incelendiğinde, 23-30 yaş grubu ile 31-42 yaş grubunun sig değerinin 0.995, 23-30 yaş grubu ile 43 ve üzeri yaş grubunun sig değerinin 0.025 olduğu görülmektedir. 0.05 anlamlılık düzeyinde 23-30 yaş grubu ile 43 ve üzeri yaş grubunun sig değeri 0.025 olarak bulunduğundan dolayı aralarında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

31-42 yaş grubu ile 23-30 yaş grubu sig değerinin 0.995, 31-42 yaş grubu ile 43 ve üzeri yaş grubunun sig değerinin 0.018 olduğu görülmektedir. 0.05 anlamlılık düzeyinde 31-42 yaş grubu ile 43 ve üzeri yaş grubu arasındaki sig değeri 0.018 olduğundan dolayı ($p < 0.05$) aralarında anlamlı bir ilişki vardır.

43 ve üzeri yaş grubu ile 23-30 yaş grubu arasındaki sig değeri 0.025, 43 ve üzeri yaş grubu ile 31-42 yaş grubu arasındaki sig değerinin ise 0.018 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre her iki karşılaştırmada da $p < 0.05$ olduğu için, 43 ve üzeri yaş grubunun diğer yaş gruplarıyla arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Yaş gruplarının ortalamalarına bakıldığında ise bu sonuçların doğrulandığı görülmektedir. 4,05 ortalama ile 43 ve üzeri yaş grubunun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülüyor. Diğer yaş gruplarının ortalamasının ise 4,41 ve 4,42 olarak bir birine çok yakın değerlerde tespit edildiği ve 43 ile üzeri yaş grubunun performans ortalaması ile aralarında çok fazla fark olduğu görülmektedir.

4.3.2. Bağımsız Örneklem İçin t-testi

Gruplar arası karşılaştırma analizlerinde iki grup karşılaştırılırken, normallik testi sonuçlarına göre çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında çıktığından dolayı veriler normal dağılmıştır bu yüzden parametrik testlerden olan bağımsız örneklem için t-testinden faydalanılmıştır.

4.3.2.1. Cinsiyet

Tablo 10'da katılımcıların demografik özelliklerinden cinsiyetleri ile performans ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bulgular yer almaktadır.

Tablo 10. Cinsiyet ile Performans Değerlendirme Sonuçlarının Karşılaştırması

Cinsiyet (Bağımsız Örneklem İçin t-test)									
	Cinsiyet	Kişi Sayısı	Ortalama	Std Sapma	F	Levene Sig	t	df	p
Performans Değ.	Kadın	28	4,52	0,45	5,646	0,019	1,861	149	0,020
	Erkek	123	4,27	0,69					

Tablo 10'da kadın çalışanların ortalamalarının 4,52, erkek çalışanların ortalamalarının 4,27 olduğu tespit edilmiştir. $F=5,646$ ve Levene testi sonucunda $sig=0.019$ olarak bulunmuştur. Bu değer varyansların homojen dağılmadığını göstermektedir. Levene testi sonucundaki $sig=0.019$ değeri dikkate alınarak, varyansların homojen olmadığı durumlar incelendiğinde $p=0.020$ olarak tespit edilmiştir. 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alındığında $p < 0.05$ olarak tespit edildiği için, çalışanların cinsiyetleri ile performansları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu söylenebilir. Sonuç olarak H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın, kadın çalışanların performans değerlerinin (4,52) erkek çalışanların performans değerlerine (4,27) oranla daha yüksek olduğundan kaynaklandığı görülmektedir.

4.3.2.2. Medeni Durum

Tablo 11'de katılımcıların demografik özelliklerinden medeni durumları ile performans ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bulgular yer almaktadır.

Tablo 11. Medeni Durum ile Performans Değerlendirme Sonuçlarının Karşılaştırması

Medeni Durum (Bağımsız Örneklem İçin t-test)									
	Medeni Durum	Kişi Sayısı	Ortalama	Std Sapma	F	Levene Sig	t	df	p
Performans Değ.	Evli	108	4,31	0,63	3,054	0,083	0,199	149	0,843
	Bekar	43	4,33	0,72					

Tablo 11 incelendiğinde evli çalışanların ortalamalarının 4,31 ve bekar çalışanların ortalamalarının 4,33 olduğu tespit edilmiştir. $F=3,054$ ve Levene testi sonucunda $sig=0.083$ olarak tespit edilmiştir. $Sig=0.083$ değeri varyansların homojen dağıldığını göstermektedir. Varyansların homojen dağıldığı durumlar dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda $p=0.84$ olarak bulunmuştur. 0.05 anlamlılık düzeyi dikkate alındığında

$p > 0.05$ olarak tespit edildiği için, çalışanların medeni durumları ile performansları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Sonuç olarak **H₄** hipotezi reddedilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Hem kişilik kavramının hem de performans ve performans değerlendirme kavramlarının tarihleri çok eskilere dayanmaktadır. Geçmişten günümüze insanlar, iletişim kuracakları insanlar ile ilgili önceden bilgi sahibi olmaya ve o kişilerin ne tür davranışlar içerisinde bulunacağını tahmin etmeye çalışmışlardır. Bunlarla ilgili birçok yöntem geliştirmişlerdir. Daha sonra bu yöntemler güncellenerek bilimsel bir hal almıştır. Kişilik analizi adı altında geliştirilen bu yöntemlerden birçok kesim faydalanmaktadır. En çok faydalanan kesimlerden birisi de işletmelerdir. Bu yöntemler işletmelerde, özellikle yöneticilerin çok ilgisini çekmektedir. Yöneticiler bu yöntemleri işletmenin başta İnsan Kaynakları Departmanı olmak üzere birçok bölümde kullanmaktadır. İnsan Kaynakları Departmanı bu yöntemler sayesinde uygun işe uygun eleman almakta ve böylelikle çalışanların performanslarını arttırmayı planlamaktadır. Hatta kişilik analiz yöntemleri Birinci Dünya Savaşı sonlarında, işletmelerde performans değerlendirme aşamasında da kullanılmıştır. 1951 yılından sonra da performans değerlendirme, kişilik özellikleri dikkate alınarak değil de çalışanların ortaya çıkardıkları iş ve eylemler dikkate alınarak yapılmaya başlanmıştır.

Günümüzde de performans değerlendirme yöntemleri ile ilgili gelişmeler yaşanmaktadır. Fakat performans değerlendirme yöntemlerinin temelinde de kişilik özellikleri bulunmaktadır. Çünkü kişilik, bireylerin sosyal yaşamlarının vazgeçilmez bir unsurudur. Kişilik, insanların öngörü, duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen faktörlerin bir resmidir. Devamlı iç ve dış faktörlerin etkisi altında kalmaktadır. Kişilik hem doğuştan gelen özellikler hem de sonradan dış faktörler aracılığıyla kazanılan davranışların bir bütünüdür. Kişilik iç ve dış faktörlerden olumlu veya olumsuz şekilde etkilendiği gibi, kişilerin yaptıkları işin verimliliği de bireylerin kişiliklerinden etkilenmektedir (Yelboga, 2006: 198). İnsanların kişilik özelliklerinin yaptıkları işleri olumlu veya olumsuz yönde etkiliyor olması personel seçiminde kişilik analizi yöntemlerini kullanmayı önemli kılmaktadır. Çalışanların bazılarının hareketli işlerde bazılarının masa başı olarak tabir edilen hareketsiz işlerde daha verimli çalıştığı çalışmalarda tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda çalışanların motivasyonlarının, yönetici ile olan iletişimleri ve iş süreçleri gibi etkenlerden de etkilendiği belirtilmiştir. Kimi çalışanlar sıkı kontrol mekanizmalarından hoşnut olurken kimi çalışanların serbest çalışma şekillerinde kendilerini daha rahat hissettikleri görülmüştür. Bu yüzden özellikle özel sektörde ve özellikle işe alım süreçlerinde personellerin kişilik özelliklerinin dikkate alındığı bilinmektedir (Toktamışoğlu ve Alkış, 2005 ve ITS, 2017). Performans değerlendirme kavramı dünyada ve ülkemizde ilk olarak kamu sektöründe ortaya çıkmasına rağmen örneklere de bakıldığında kendisine en çok özel sektörde yer bulmuştur. Kamu sektöründe performans değerlendirme ve kişilik analiz yöntemlerinin çok fazla kullanılmıyor olması nedeniyle ilgili çalışma kamu kurumları üzerinde uygulanmıştır. Çalışmada kamu kurumlarında çalışanların kişilik tiplerine bakılarak kişilik renkleri tespit edilmiş ve bu kişilik renkleri ile çalışanların performansları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı sorgulanmıştır. İlgili çalışma yapılmadan önce birçok araştırmacı tarafından kişilik tipleri ile farklı kavramlar karşılaştırılmış ve sonuçları analiz edilmiştir. Bu çalışmaların bazıları şunlardır.

Bayındır (2019), bireylerin kişilik tiplerinin kariyer planlama ve geliştirme üzerine etkileri isimli araştırmasında, A tipi kişiliğe sahip bireylerin B tipi kişiliğe sahip bireylerden kariyer planlama ve geliştirme algılarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çünkü A tipi kişiliğe sahip bireylerin daha hırslı, azimli ve titiz olduklarını belirtmiştir.

Özsoy (2013), A ve B tipi kişilik tipleri ile iş tatmini ve ilişkisini incelediği çalışmada, A tipi kişiliğe sahip insanların B tipi kişiliğe sahip insanlara oranla daha düşük düzeyde iş tatmini yaşadıklarını tespit etmiştir. Çünkü A tipi kişiliğe sahip insanlar her şeyin en iyisini yapmaya çalıştıklarından tatminsizlik yaşamaktadırlar.

Çelik (2017) araştırmasında A ve B kişilik tiplerinde kaygı düzeyi ve otomatik düşünce sıklığı konusunu incelemiş, katılımcıların kaygı düzeylerinin kişilik tiplerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. A tipi kişilik tiplerinin kaygı düzeyleri daha yüksektir.

Şahabettinoğlu (2015) kişilik tipleri ve hastalıklara yatkınlık, Erik (2016) baş ağrısı olan hastalarda kişilik tipleri gibi konularda araştırmalar yapmışlar ve kişilikler ile hastalıklar arasında ilişki tespit etmeye çalışmışlardır.

İşler (2016) Giyim ürünlerinin satın alınmasında kişilik renklerinin etkisi isimli çalışma yapmış ve dört farklı kişilik rengine sahip tüketicilerin satın alma davranışlarını marka, fiyat ve renk çerçevesinde gözlemlemiştir.

İlgili çalışmada ise kişilik renkleri ile performans arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmış ve araştırma 151 kamu personeli üzerinde uygulanmıştır. Araştırmaya katılan personellerden 60'ının mükemmel mor kişilik rengine, 26'sının güçlü kırmızı kişilik rengine, 30'unun popüler pembe kişilik rengine ve 35'inin soğukkanlı beyaz kişilik rengine sahip olduğu tespit edilmiştir. Kişilik renkleri ile performans sonuçları arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ANOVA testinde, $p=0,000$ olarak bulunmuştur. 0,05 anlamlılık düzeyinde $p<0,05$ olduğu için aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre varyanslar homojen çıkmamıştır. Bu yüzden çıkan anlamlı farklılığın nereden kaynaklandığını bulabilmek için Games Howell testine başvurulmuştur. Games Howell testinin sonuçlarına göre; mükemmel mor kişilik renginin, popüler pembe ve soğukkanlı beyaz kişilik rengi ile aralarında bir ilişki olduğu, güçlü kırmızı kişilik rengi ile yine popüler pembe ve soğukkanlı beyaz kişilik rengi ile aralarında bir ilişki olduğu, popüler pembe kişilik rengi ile, mükemmel mor ve güçlü kırmızı kişilik rengi aralarında bir ilişki olduğu son olarak soğukkanlı beyaz kişilik rengi ile, yine mükemmel mor ve güçlü kırmızı kişilik rengi aralarında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar neticesinde kurulan H_1 hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca araştırmada demografik özelliklerde incelenmiş, medeni durum ile performans değerlendirme sonuçları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Fakat çalışan personellerin yaşları ve cinsiyetleri ile performans değerlendirme sonuçları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmıştır. Sonuç olarak medeni durum ile ilgili olarak kurulan H_4 hipotezi reddedilirken, yaş ile ilgili olarak kurulan H_2 ve cinsiyet ile ilgili olarak kurulan H_3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Literatür incelemeleri sonucunda, mükemmel mor kişilik rengi ile güçlü kırmızı kişilik renginin diğer iki renk grubuna oranla yüksek performans sonuçlarına sahip olacağı öngörülmüştü. Çalışmamızda da bu öngörümüzü destekler sonuçlar bulunduğunu görmekteyiz. Fakat performans değerlendirme sürecinde idarecilerin ne kadar adil davrandıkları bilinmemektedir. Ayrıca personellerinin performanslarını değerlendirecek olan amirlerin göreve ne zaman başladıkları ve personeli ne kadar tanıma fırsatına sahip oldukları da bilinmemektedir. Bu yüzden personelin birkaç değerlendirici tarafından değerlendirilerek çıkan sonucun ortalamasının alınmasının daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Kişilik özelliklerinin tespit edilmesinde ilgili testin çalışanlara doldurtulmasının dezavantajları da mevcuttur. Çalışanların kişilik analiz testlerini ne kadar sağlıklı ve güvenilir bir şekilde doldurduğunun tespiti çok zordur. Ayrıca kişilik tipleri ve renkleri üzerine eğitim almış bir personelin kendini yansıtan ifadeler yerine, olmak istediği kişilik renginin ifadelerini seçme olma ihtimalide ilgili araştırma için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu yüzden çalışanların kişilik rengini belirlerken test yöntemi gibi nicel yöntemler yerine başka nitel yöntemlerin kullanılmasının daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Yine çalışanların sahip oldukları kişilik renklerinin analizi sırasında, sadece baskın olan kişilik renklerinin değil de tamamlayıcı kişilik renklerinin de dikkate alınmasının daha sağlıklı sonuçlar verebileceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Akgemci, T., Öz, M. ve Kızıloğlu, E. (2019). *Kişilik renkleri ile kişilerin özyeterlilikleri arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. III. Uluslararası EUREFE Kongresi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 1-3 Kasım.
- Ateş, H. ve Kırılmaz, H. (2015). "Sağlık Personelinin Performans Yönetimine İlişkin Görüşleri Üzerinde Kişisel Faktörlerin Etkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, 48 (4): 97-128.
- Budak, Gönül. ve Budak, Gülay. *İşletme Yönetimi*, İzmir, Barış Yayınları. 2004.
- Barutçugil, İsmet. *Performans Yönetimi*, İstanbul, Kariyer Yayıncılık. 2002.
- Bayındır, S. (2019). "Bireylerin kişilik tiplerinin kariyer planlama ve geliştirme üzerine etkileri", Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Ceylan, Adnan. *Yönetimde İnsan ve Davranış*, İstanbul, Kuşak Matbaası, 2004.

- Çelik, U. (2017). “*A ve B kişilik tiplerinde kaygı düzeyi ve otomatik düşünce sıklığı*”, Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.
- Davis, Helen. DISC Encyclopedia: Behavioral Flexibility Is The Key To Your Success, USA: Indaba Pres, 2011.
- Erdogan, İlhan. İşletmelerde Personel Seçimi ve Başarı Değerlendirme Kriteri, İstanbul, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları Yayın No: 248, 1991.
- Eren, E. ve Koseoglu, A. M. (2019). “*Lojistik sektörü iş başvurularında değerlendirme testleri analizi*”. Global Business Research Congress, İstanbul, Türkiye, 30-31 Mayıs.
- Erik, L. (2016). “*Baş ağrısı olan hastalarda kişilik tipleri*”, Tıpta uzmanlık tezi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı.
- Gürüz, Demet ve Özdemir Yaylacı, Gaye. İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Kapital Medya, 2004.
- Gürüz, Demet ve Gürel, Emel. Yönetim ve Organizasyon, Ankara, Nobel Yayınları, 2009.
- ITS. (Integrated Talent Solutions). Disk Self 360, How Others View Your Behavioral Style, Report For: Sample Report, Self Style: Si/S, 2017
- İşler, A. (2016). “*Giyim ürünlerinin satın alınmasında kişilik renklerinin etkisi*”, Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Karadeniz, Z. (2019). “*Sağlık sektöründe performans değerlendirmesi: İstanbul il sağlık müdürlüğünde yapılan araştırma*”, Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Kazan, H., Değermen, H. A. ve Yurtman, G.G. (2017). “*Toplam Kalite Yönetiminin İç ve Dış Müşterilerin Performans Değerlendirmesi Üzerine Etkisi*”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 43-65.
- Lelord, François ve Andre, Christophe. Zor Kişiliklerle Yaşamak, Çev.: R. Madenci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Littauer, Florence. Kişilik Bulmacası, Birlikte Çalıştığımız İnsanları Anlamak, Çev.: H. B. Çelik, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2003.
- Odabaş, Z. (2004). “*İş tatmini ve bireysel performans ilişkisi*”, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Okakın, Neslihan ve Şakar, Müjdat. İnsan kaynakları Yöneticisinin El Kitabı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Özsoy, E. (2013). “*A tipi ve B tipi kişilik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*”, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Robbins, Stephen ve Judge, Timothy. Örgütsel Davranış, Çev.: İ. Erdem, Ankara, Nobel Yayınları, 2013.
- Şahabettinoğlu, Ş. (2015). “*Kişilik tipleri ve hastalıklara yatkınlık*”, Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Şimşek, M. Şerif ve Çelik, Adnan. Genel İşletme, Konya, Eğitim Yayınevi, 2014.
- Şimşek, M. Şerif ve Öge, Serdar. İnsan Kaynakları Yönetimi, Konya, Eğitim Yayınevi, 2014.
- Şimşek, Şerif M ve Çelik, Adnan. Yönetim ve Organizasyon, Konya, Eğitim Yayınevi, 2015.
- Toktamışoğlu, Murat. ve Alkış, Cengiz. İnsan Tanıma Klavuzu, İstanbul, Kapital Medya A.Ş., 2005.
- Tutar, Hasan. İşletme Yönetimi, Ankara, Seçkin Yayınları, 2007.
- Uyargil, Cavide. Performans Yönetimi Sistemi, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Uyargil, Cavide. İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Yalçın, Selçuk. Personel Yönetimi, İstanbul, Beta Yayınları, 2002.
- Yelboga, A. (2006). “*Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi; İş, Güç*”, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 8 (2): 196-211.
- Yılbay, Ş. (2019). “*Kamu çalışanlarında performans değerlendirme ve performans değerlendirmenin iş tatmini ile ilişkisi*”, Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Yiğit, İhsan. Çeşitlendirme Stratejisi ve Örgütsel Performans İlişkisi, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.

Bilim Tarihi Uygulamalarının Epistemolojik İnançlar Üzerine Etkisi

Aslı Bahar ÇELİK*
Aslı GÖRGÜLÜ ARI**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri dersinde kullanılan bilim tarihi uygulamalarının ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarına olan etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma deneysel bir çalışma olup, ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel model kullanılmıştır. Araştırma İstanbul ili Sarıyer ilçesinde bulunan devlet okulunda öğrenim gören 46 beşinci, 36 altıncı, 60 yedinci ve 55 sekizinci sınıf öğrencilerinden olmak üzere toplam 197 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol grupları rastgele atanmış olup deney grubunda yer alan öğrencilere bilim tarihi uygulamaları ile zenginleştirilmiş fen öğretimi, kontrol grubunda yer alan öğrencilere ise mevcut programda yer alan öğretim yöntemleri kullanılarak öğretim yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak uygulama öncesi ve sonrasında, Epistemolojik İnanç Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen nicel veriler istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre fen bilimleri dersinde, bilim tarihi uygulamaları kullanılarak eğitim gören ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarındaki değişimler tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında mevcut programda yer alan fen öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol ve bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretimiyle ders işleyen deney grubuna uygulanan epistemolojik inançlar ölçeğinin toplam puan ve alt boyutları olan bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test son test puanları arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde kontrol grubunun epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarına ait ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Deney grubunun epistemolojik inanç ölçeğine ait ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Epistemolojik inançlar ölçeği son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşım farklılaşmadığının belirlenmesi için yapılan mann whitney u testi sonucunun etki büyüklüğü 0,071 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği puanlarının deney ve kontrol grubuna göre deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilmektedir. Deney grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğrencilerin epistemolojik inançlarına olumlu katkıda bulunması amacıyla okul ders kitaplarında bilim tarihine daha çok yer verilmeli ve bilim tarihi uygulamaları ile ilgili etkinlikler ders kitaplarına eklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Bilim Tarihi, Fen Bilimleri, Epistemolojik İnanç

The Effect of Science History Applications on Epistemological Beliefs

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the effects of history of science applications used in science courses on the secondary school students' epistemological beliefs. For this purpose, the study was designed as an experimental study and the pretest posttest control group quasi-experimental model was used. The research was carried out with 197 secondary school students (5th grade=46, 6th grade= 36, 7th grade= 60, 8th grade= 55) at a public school in Sarıyer, İstanbul. The students were randomly assigned to the experimental and control groups. While the students in the experimental group were taught science enriched with applications of history of science, the students in the control group were instructed using the teaching methods included in the current program. Before and after the application, the Epistemological Belief Scale was applied in order to collect data. The quantitative data obtained were analyzed statistically. According to the results of the research, changes in epistemological beliefs of secondary school students who were educated by using science history applications were determined in the science course. The relationship between the pre-test post-test scores of the source of the information, the development of the information and the justification of the information, which is the total score and sub-dimensions of the epistemological beliefs scale applied to the experimental group that teaches the science teaching supported by the control and science history practices in which the science teaching methods in the current program are applied within the scope of the research. It was investigated. When the analysis results are examined, it is seen that the pretest scores of the control group's total scores of epistemological beliefs scale are higher than the posttest scores. It is seen that the pretest scores of the epistemological belief scale of the experimental group are higher than the posttest scores. The effect size of the mann whitney u test result, which was made to determine whether the posttest scores of the epistemological beliefs scale differed from the experimental and control groups, was found to be 0.071. In this case, it can be said that the scores of epistemological beliefs scale differ significantly in favor of the experimental group compared to the experimental and control groups. It was found that the posttest scores of the experimental group female students were higher

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-0580-6065, aslicelikb@gmail.com

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-6034-3684, agorgulu@yildiz.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 11.04.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 04.06.2020

in the total scores of epistemological beliefs scale and in the justification of knowledge sub-dimensions compared to the pre-test scores. Based on these results, in order to contribute positively to the students' epistemological beliefs, the history of science should be included more in school textbooks and activities related to the applications of science history should be added to the textbooks.

Keywords: History of Science, Science, Epistemological Beliefs

1. Giriş

Toplumların sürekli değişerek gelişmesi, buldukları zamanın yeniliklerine, hızla gelişen teknolojiye uyum sağlaması çok önemlidir. Ülkeler bulduğumuz çağa ayak uydurabilmek için birbiriyle sürekli yarış halindedirler. Ülkelerin hızla ilerleyen bu teknolojiye öncü olmaları için bilimde ve fende ilerleme sağlamaları gerekir.

Bilim: İnsanlığın var oluşundan itibaren tarihler boyunca bilim insanlarının çalışmaları, toplum ve gelişen teknoloji ile etkileşim sonucu oluşan bir mirastır. Bilim tarihinin, bu çalışmaları geleceğe aktarmada bir araç olduğu söylenebilir. Bilim tarihinin amacı sadece geçmişte yapılan araştırma ve çalışmaların kim tarafından yapıldığını incelemek aynı zamanda, bilim insanlarının bilimsel bilgiyi nasıl kullandıklarını ve diğer bilim insanlarıyla, yaşadıkları çevre ve toplumla nasıl etkileşim içinde olduklarını bize gösterir. Bilimsel bilginin ne olduğunu, zamanla nasıl değiştiğini ve günümüze kadar ulaşırken yaşanan zorlukları bir bütün olarak ele alan yol göstericimiz bilim tarihidir (Yıldız, 2013).

Bilim tarihi: Bilimin doğuşu ve gelişmesinin hikâyesidir. Bu yüzden bilim tarihi, amacına ulaşırken; bilimsel çalışmalardaki sonuçları kronolojik olarak sıralamak yerine, bu sonuçları, dönemin koşullarına göre açıklar (Yıldırım, 2016; 13). Bilim tarihi, bilimsel çalışmaların hangi süreçlerden geçerek günümüzdeki bilimsel bilgiye ulaştığını, hipotezlerin nasıl teorilere dönüştüğünü, bu bilimsel çalışmaların ortaya çıkışında bilim insanlarının yaşadığı zorlukları ve her bilim insanının karakter yapısını, ortaya çıkan bilimsel sonuçların toplumdaki geri dönüşleri gibi durumları incelemektedir (Topdemir ve Unat, 2014). Bilimin doğasının anlaşılır olması, bilimi, bilimsel bilgiyi daha somut hale getirmesi ve daha anlaşılır hale getirmesi gibi gerekçelerle, fen eğitim programlarına bilim tarihi uygulamaları entegre edilmesi gerekir.

Bilim tarihinin fen bilimleri eğitimindeki önemi vurgulayan araştırmaların ışığında, uluslararası alanda çok önemli fen bilimleri dersi için reform çalışmaları, bilim tarihinin fen okuryazarlığın önemli bir ayağı olduğunu vurgulamakta ve fen bilimleri eğitiminde bilim tarihi uygulamalarına yer verilmesini önermektedir (National Research Council, 2012). Bu tür araştırmalar Türk Eğitim Programında da değişiklikler yapılmasını elzem kılmıştır. Özellikle son 10 yılda fen bilimleri eğitimi alanında yapılan yenilik ve değişimler ile geliştirilen yeni fen eğitimi öğretim programlarında, bilim tarihi uygulamalarının fen eğitimine entegre edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Eğitim Fakültesi lisans programları, 2006 yılında yenilenmiş ve bilim tarihine yer verilmiş ve fen bilgisi öğretmenliği programına bu yapılanmanın sonucu “Bilimin Doğası ve Bilim Tarihi” adlı dersinin eğitim programına eklenmiştir (Şimşek, 2011; 121).

Eğer öğrenci erken yaşlarda bilim tarihi uygulamalarıyla karşılaşarsa, bilimle daha iyi ilişkiler kuracak ve bilimin kendi potansiyelleriyle de üstesinden gelecek ve aslında zor bir olgu olmadığını fark etmelerini sağlayacaktır (Appelget vd., 2002).

Matthews (1994) bilim tarihinin öğretim sürecine entegre edilmesi konusunda iki yol önermiştir. Bunlardan birincisi üzerine ekleme yaklaşımı ve diğeri birleştirme yaklaşımıdır. Üzerine ekleme yaklaşımında bilim tarihi klasik öğretimin sonunda verilmektedir. Bu yaklaşımda fen dersi kavramları önce öğretilmelidir ve üzerine ekleme yaklaşımı daha çok geleneksel öğretimde benimsenmiştir. Birleştirme yaklaşımında ise fen kavramlarıyla bilim tarihi birleştirilerek öğretilmektedir. Bu yaklaşım bilim tarihinin, tarihsel deneylerin tekrarlandığı, tarihsel tartışmalar içerisinde rol alarak, makalelerden, hikâyelerden okuma yaparak çıkarımlarda bulunarak, fen kavramlarıyla birleştirilerek öğretilmesidir. Birleştirme yaklaşımında sıklıkla kullanılan bazı teknikler şunlardır. Yaratıcı Yazım, Rol Yapma, Yansıtıcı Analiz, Tarihi Deney ve Modellerin Tekrar Edilmesi, Film (Belgesel) Kullanımı, Tarihsel Metin Okuma ve Hikâyeleştirme. Ayrıca, bu ikinci yaklaşım öğrencilere, bilimin doğasının temel kavramlarının tarihsel akış içerisinde sunma fırsatı verdiği böylelikle daha anlaşılır hale getirmede yardımcı olduğu söylenebilir (Matthews, 1994; Clough, 2006).

Epistemoloji: Epistemolojinin tanımına ilişkin tarihçiler, sosyologlar ve psikologlar arasında fikir birliği sağlanamamıştır (Sandavol, 2003: 826). Bu yüzden literatüre bakıldığında epistemoloji ile ilgili

tanımda farklılıklar görülecektir. Epistemolojiyi öncelikle, bilgiyi ve bilmenin sürecini, gelişimini konu alan bir felsefe dalı olarak görebiliriz. Bilimsel bilginin çıkış süreçlerini, bilimsel araştırmaların geçirdiği aşamaları, bu araştırma sonucunda elde edilen bilgileri bilimsel bilgilerin hangi kriterler ile değerlendirildiğini epistemoloji konu edinir (Driver vd., 2000). İnsanın kendi bilgisini nasıl yapılandırılıp, görüşlerini nasıl oluşturduğunu, öğrenme ve öğrenmenin doğasını irdeleyen bir felsefe dalı olarak da tanımlanabilir (Schommer, 1990; Tsai, 2000).

Epistemolojik inançlar: Kişilerin kendi zihinlerinde yapılandığı, bilginin ne olduğu ya da nasıl oluştuğu hakkındaki fikirleri kapsamaktadır (Yılmaz, 2007: 8). Bilim ve fen hakkındaki epistemolojik inançlar ise bilimsel bilginin nasıl ortaya çıktığına ve zihnimizdeki bilimin ve fenin ne olduğuna ait inançlardır (Terzi, 2005; 298).

Konu hakkında alan yazın taramalarında ulusal ve uluslararası çalışmalara rastlanmıştır. Irwin (2000) tarihsel yaklaşımın yöntemlerinin bilimin doğası üzerindeki etkisini incelemiş, tarihsel yaklaşımın öğrencilerin bilimin doğasını anlama düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Spiliotopoulou - Papantoniou ve Apelopoulos (2009) çalışmalarında bilim tarihinin bilimin doğasının anlaşılmasındaki yeri ve öğrencilerin öğrenme düzeylerine etkisi ve öğretimde kullanımını incelemiş, bilim tarihi uygulamalarını derslerde kullanmaya yönelik olumlu bir tutum geliştirildiği belirtilmiştir. Lin ve Chen (2002) çalışmalarında bilim tarihi uygulamalarının öğrencilerin bilimin doğasına yönelik algılarına etkisini araştırmış ve derslerde bilim tarihi uygulamalarına yer verilmesinin olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir. Tao (2003) çalışmasında üstün yetenekli öğrencilerin bulunduğu bir okuldaki 150 öğrenciden oluşan 4 farklı grup ile bilimin doğasının öğrencilerin bilim algıları üzerine etkisini araştırmış, çalışmasında bilim tarihi hikâyelerini kullanmış ve araştırma sonunda, derslerde bilimsel hikâyelere yer verilmesinin öğrencilerin bilimin doğasına karşı olumlu tutum geliştirdiğini ve öğretmenlerin rehberlik etme rolünün önemini vurgulamıştır. Wang ve Marsh (2002) fen öğretiminde bilim tarihinin etkililiğini inceleyebilmek için kavramsal bir yapı oluşturmuşlardır. Çalışmalarında da bu yapıyı ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin bilim tarihini öğretimlerine dâhil etmede sahip oldukları algı ve uygulamalarını sınamak için kullanmışlardır. Yapılan değerlendirmeler sonucu lise öğretmenleri ile ilköğretim öğretmenlerinin sınıf uygulamalarına bilim tarihini dâhil etmedeki algıları ve sınıf uygulamalarındaki görüşleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve Akçay (2009) Bilim Tarihi ve Bilimin Doğası dersini seçmiş ve eğitimini alan 19 Fen Bilgisi ile bu dersi seçmemiş diğer 24 öğretmen adayının bilimin doğası inanışlarını incelemiş, Bilim Tarihi ve Doğası dersini alan öğrencilerin bilimin doğasına yönelik inanışlarında anlamlı bir sonuç çıktığını vurgulanmışlardır.

Gülsoy, Erol ve Akbay (2015), ortaokul beşinci ve altıncı sınıf öğrencilerin bilimsel epistemolojik inançlarının belirlenerek sınıf, cinsiyet ve bilgiye erişim kaynakları açısından incelemişlerdir. Veri analizlerine göre ölçek yapısına göre yüksek puan olması gelişmiş (s sofistik) bir bilimsel epistemolojik inanca sahip olma durumu gösteren bilgi üretme süreci, akıl yürütme ve bilginin değişebilirliği boyutlarında ortalamadan yüksek, otorite ve doğruluk ve bilginin kaynağı boyutlarında ortalamaya yakın sonuçlar çalışmanın örnekleminin gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Aşut vd., (2016), ortaokul öğrencilerinin fen bilimlerine ilişkin başarılarının olası bilimsel epistemolojik yordayıcılarını araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara fen bilimleri başarısı ve bilimsel epistemolojik inançların ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Koçyiğt ve Pektaş (2017), ortaokul fen bilimleri ders kitaplarındaki okuma parçalarında bilim tarihinin ne kadar ve nasıl kullanıldığını araştırmışlardır. Bu kapsamda, ortaokullarda ders kitabı olarak okutulmakta olan dört adet ders kitabını incelenmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre ortaokul fen bilimleri ders kitaplarında kavramsal, prosedürel ve bağlamsal anlayış için bilim tarihine yer verildiği fakat bu kullanımın yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Emren (2018) çalışmasında bilim tarihinin 11. sınıf lise öğrencilerinin bilimin doğası inanışları, biyoloji dersine ve bilime yönelik tutumlarına etkisini incelenmiştir. Araştırma sonunda geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerin, bilime, biyoloji dersine karşı tutumlarında, olumlu bir değişiklik olmazken, deney grubunda uygulanan bilim tarihi destekli öğretim yönteminin öğrencilerin biyoloji dersine yönelik tutumlarını anlamlı bir gelişme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayburt ve Çakırca (2019), Türkiye’de Ortaokul 5. 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programlarını, Bilim Tarihi kapsamına giren konular ve kazanımlar açısından değerlendirmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre, 5. Sınıf Programı’nda “Kültür ve Miras ile Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanları, 6. Sınıf Programı’nda “Birey ve Toplum, Kültür ve Miras ile Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanları ve 7. Sınıf Programı’nda ise “Kültür ve Miras ile Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanları altında bilim tarihi kazanımlarına yer verildiğini tespit etmişlerdir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı fen bilimleri dersinde kullanılan bilim tarihi uygulamalarının ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarına olan etkisini incelemektir.

1.2. Araştırma Problemi

Bilim tarihi uygulamaları ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarını bilginin kaynağı, bilginin gerekçelendirilmesi, bilginin değişmezliği ve bilginin gelişimi bakımından nasıl etkiler?

1.2.1. Alt Problemler

1. Mevcut programda yer alan öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin, uygulama öncesi ve sonrasında epistemolojik inançlarında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Bilim tarihi uygulamalarının kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin, uygulama öncesi ve sonrasında epistemolojik inançlarında bir fark var mıdır?
3. Bilim tarihi uygulamalarının kullanıldığı deney grubu ile mevcut programda yer alan öğretim yöntemlerinin kullanıldığı kontrol grubu arasında uygulama sonrası, epistemolojik inançlarında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Ortaokul öğrencilerin bilime ve fen bilimlerine yönelik tutumları ve epistemolojik inançları sınıf seviyesine ve cinsiyete göre nasıl değişmektedir?
5. Ortaokul öğrencilerin epistemolojik inançları cinsiyete göre nasıl değişmektedir?

2.Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, yarı deneysel ön test ve son test kontrol gruplu model kullanılmıştır. Yarı deneysel desen, çalışma grubunu rastgele seçilemediği ya da çalışmadaki değişkenlerin hepsinin kontrol edilemediği bazı durumlar dâhilinde kullanılır. Yarı deneysel model deneysel model ile benzerlik gösterir ancak, deney ve kontrol grupları rastgele değil bilişsel düzey, hazır bulunuşluk gibi özellikler bakımından benzer denekler ile çalışılıyor olması yarı deneysel modeli, deneysel modelden ayıran bir farktır (Karasar, 2009). Araştırmalarda deneysel desen bağımsız bir değişkenin bağımlı bir değişken üzerinde herhangi bir etkisi var mı buna karar vermek için kullanılır (Plano-Clark, & Creswell; 2015).

Çalışmaya başlamadan önce, kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin, epistemolojik inançları Epistemolojik İnanç Ölçeği ile belirlenmiştir. Kullanılan bu ölçek, çalışma sonunda tekrar deney grubu ile kontrol grubundaki öğrencilere uygulanarak, öğrencilerin var olan çalışmanın başında ölçekle belirlenen değer ile uygulama sonunda belirlenen değerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç olup olmadığı incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı İstanbul ili Sarıyer ilçesindeki bir devlet okulunda öğrenim gören 46 beşinci, 36 altıncı, 60 yedinci ve 55 sekizinci sınıf öğrencilerinden olmak üzere toplam 197 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubu

SINIF	DENEY			KONTROL			TOPLAM	
	N	%Grup İçi	%Toplam	N	%Grup İçi	%Toplam	N	%
5. SINIF	26	24,8	13,2	20	21,7	10,2	46	23,4
6. SINIF	20	19,0	10,2	16	17,4	8,1	36	18,3
7. SINIF	30	28,6	15,2	30	32,6	15,2	60	30,5
8. SINIF	29	27,6	14,7	26	28,3	13,2	55	27,9
TOPLAM	105	100,0	53,3	92	100,0	46,7	197	100,0
CİNSİYET	N	%Grup İçi	%Toplam	N	%Grup İçi	%Toplam	N	%
KIZ	56	53,3	28,4	50	54,3	25,4	106	53,8
ERKEK	49	46,7	24,9	42	45,7	21,3	91	46,2
TOPLAM	105	100,0	53,3	92	100,0	46,7	197	100,0

Çizelgede 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan örneklem grubundaki öğrencilerden 5. sınıfta öğrenim görenlerin 26'sı (%24,8) deney grubunda, 20'si (%21,7) kontrol grubunda yer almakta olup; toplamda 46 öğrenciden oluşmaktadır ve genel örneklem grubunun %23,4'ünü oluşturmaktadır. 6. sınıfta öğrenim görenlerin 20'si (%19,0) deney grubunda, 16'sı (%17,4) kontrol grubunda yer almakta olup; toplamda 36 öğrenciden oluşmaktadır ve genel örneklem grubunun %18,3'ünü oluşturmaktadır. 7. sınıfta öğrenim görenlerin 30'u (%28,6) deney grubunda, 30'u (%32,6) kontrol grubunda yer almakta olup; toplamda 60 öğrenciden oluşmaktadır ve genel örneklem grubunun %30,5'ini oluşturmaktadır. 8. sınıfta öğrenim görenlerin 29'u (%27,6) deney grubunda, 26'sı (%28,3) kontrol grubunda yer almakta olup; toplamda 55 öğrenciden oluşmaktadır ve genel örneklem grubunun %27,9'ünü oluşturmaktadır. Cinsiyet açısından örneklem grubu incelendiğinde, araştırmaya toplamda 106 kız (%53,8), 91 erkek (%46,2) öğrencinin katıldığı görülmüştür. Kız öğrencilerin 56'sının (%53,3) deney grubunda, 50'sinin (%54,3) ise kontrol grubunda yer aldığı; erkek öğrencilerin ise 49'unun (%46,7) deney grubunda, 42'sinin (%45,7) ise kontrol grubunda yer aldığı görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak "Epistemolojik İnanç Ölçeği" (EİÖ) kullanılmıştır. Bu ölçek (EİÖ), Conley ve Harrison tarafından 2004 yılında 5. sınıf öğrencilerine yönelik olarak geliştirilmiştir. Ölçekte 26 madde vardır ve derecelendirilmesi 5'li Likert sistemine göre hazırlanmıştır. Ölçeğin uanlaması, kesinlikle katılmıyorum=1, katılmıyorum=2, kararsızım=3, katılıyorum=4 ve kesinlikle katılıyorum=5 şeklinde yapılmıştır. Ölçekte yer alan ters maddeler için ise puanlandırma kesinlikle katılmıyorum=beş, katılmıyorum=dört, kararsızım=üç, katılıyorum=iki ve kesinlikle katılıyorum=bir şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu ölçeğin 4 alt boyutu vardır ve alt boyutları çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. EİÖ alt boyut dağılımı

Alt Boyutlar	Maddeler	Crα	Total Crα
Bilginin kaynağı	1, 6, 10, 15, 19	.81	
Bilginin gerekçelendirilmesi	3, 5, 9, 11, 14, 18, 22, 24, 26	.65	.81
Bilginin değişmezliği	2, 7, 12, 16, 20, 23	.78	
Bilginin gelişimi	4, 8, 13, 17, 21, 25	.57	

Bu ölçeğin orijinal halinden Türkçeye uyarlanması Özkan (2008) tarafından yapılmıştır ve ilköğretim düzeyinde güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarını da kendisi yapmıştır. Ölçekte 26 madde vardır, alt boyutlardan biri bilginin kaynağı diğeri gelişimi ve son olarak da bilginin gerekçelendirilmesi olmak üzere 3 alt boyut şeklinde uyarlanmıştır. Özkan (2008) yaptığı çalışmanın sonucunda anketin iç tutarlık katsayılarını hesaplamıştır. Yapılan bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları çizelge 3'te verilmiştir:

Çizelge 3. EİÖ boyutları ve iç tutarlılık katsayıları

Boyut	Örnek Madde	Cronbach Alpha	n
Gerekçeleştirme	Bilimsel çalışmaların test edilebilmesi için birden çok yol olabilir.	0,74	9
Kaynak	Bilimsel bilgi her zaman doğrudur.	0,70	9
Gelişimsel	Bilim kitaplarındaki bilgiler değişir.	0,56	6

2.4. Uygulama Süreci

Yarı deneysel modellerden ön test – son test kontrol desenine uygun olarak planlanan bu çalışma ortaokul öğrencileriyle haftada 2 saat olmak üzere toplam 4 hafta gerçekleştirilmiştir. Çizelge 4’de deney grubuna uygulama takvimi yer almaktadır. Bu süreçte deney grubuna çizelge 4’teki etkinlikler uygulanırken, kontrol grubuna ise mevcut programdaki fen öğretimi uygulanmıştır ve ders soru cevap, sunuş yolu ile anlatım tekniği kullanılarak öğretmen merkezli olarak yürütülmüştür. Seçilen ders konuları anlatılırken, görsel ve işitsel araçlarla desteklenmiş ve plandaki kazanımlara uygun olarak ders kitapları da kullanılmıştır.

Çizelge 4. Uygulama takvimi

1. Hafta	Ön testlerin Uygulanması Kim Tahmin et (Guess Who?) etkinliği Newton Yaşam Hikayesi Newton hayatı video (kısa film) Galileo Hayatı video Madam Curie Hikayesi Madam Curie video
2. Hafta	Kim Tahmin et etkinliği Grahambell Yaşam Hikayesi Grahambell Hayatı video Hayalindeki Bilim İnsanı Çiz Leonarda Vinci Yaşam Hikayesi Leonarda Vinci Video Sen olsan ne yapardın?
3. Hafta	Kim Tahmin et Etkinliği Edison Yaşam Hikayesi Edison Hayatı video Drama- Bilim İnsanı Ol Kim Tahmin et etkinliği Lois Pasteur Yaşam Hikayesi Lois Pasteur Hayatı video Geleceğin Uçağını Tasarla
4. Hafta	Einstein Hayatı belgesel Drama- Bilim İnsanı Ol Gelecekte Geçmiş Mektup Son Testlerin Uygulanması

2.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada bilim tarihi uygulamalarına başlamadan önce Epistemolojik İnanç Ölçeği kontrol ve deney gruplarına uygulanmış (ön test), aynı ölçekler uygulama sonunda sınıflara tekrar uygulanmıştır (son test).

Bilim tarihi uygulamalarının öğrencilerin bilim ve fene yönelik tutumlarına ve epistemolojik inançlarına etkisinin incelendiği bu çalışmada, bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretimi gerçekleştirilen deney grubuna ve mevcut programdaki fen öğretim yöntemleri ile ders işlenen kontrol grubuna öğretim öncesi ve sonrası Epistemolojik İnanç Ölçeği (EİÖ) uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların analizinde SPSS 15.0 paket programlarından yararlanılmıştır.

Verilere yönelik istatistiksel analiz işlemleri yapılmadan önce uygun istatistikî yöntemin belirlenebilmesi için verilere ait dağılımın normalliği incelenmiştir. Sürekli değişkenlerden elde edilen verilerin normal

dağılımı hipotez testlerinden (Krzanowski, 2007) biri Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi (McKillup, 2012), dağılım normalliğini incelerken uygulanan bir testtir (Hair vd., 1998). Bu bağlamda, araştırma sorularına yönelik analiz çalışmalarına geçilmeden önce elde edilen verilerin dağılımının normalliğinin sınanması amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır.

Öğrencilerin EİÖ bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutları ön test ve son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi için normal dağılımlar için bağımsız gruplar t testi uygulanırken, normal dağılım göstermeyenler için non-parametrik test olan Mann Whitney-U testi analizinden yararlanılmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeğinin bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenebilmesi için normal dağılım gösteren gruplar için bağımsız gruplar t testi, normal dağılım göstermeyen gruplar için non-Parametrik test olan Mann Whitney-U testi analizinden yararlanılmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeğinin bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının sınıf değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenebilmesi için normal dağılım gösteren gruplara one way anova uygulanırken, normal dağılım olmayan gruplara non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis-H testi analizinden yararlanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonrasında anlamlı sonuç bulunması halinde, anlamlı farklılığın gruplardan hangisinde olduğunun belirlenebilmesi amacıyla post-hoc analiz teknikleri uygulanmıştır. Birçok post-hoc tekniği olduğu için hangisini kullanılacağına seçmek için, grup dağılımları varyanslarının homojen olup olmadığı Levene's testi ile sınanmıştır, sonrasında varyansların homojen olduğunda analizlerde en çok tercih edilen Scheffe çoklu karşılaştırma tekniği kullanılmıştır. Varyansların homojen olmadığına da Tamhane's T2 çoklu karşılaştırma tekniği kullanılmıştır (Krzanowski, 2007).

Kruskal Wallis H testi uygulaması sonucu anlamlı bir ilişki bulunması durumunda anlamlı farklılığın gruplardan hangisinde olduğunu belirleyebilmek için tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine başvurulur. Bu amaçla genelde ikili karşılaştırmalarda da kullanılan Mann Whitney-U testine başvurulmuştur.

Son olarak bilim uygulamaları ile desteklenmiş fen öğretimi gerçekleştirilen deney grubu ile geleneksel fen öğretimi gerçekleştirilen kontrol grubu öğrencilerinin EİÖ bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test ile son testin sonuçlarında bir ilişki olup olmadığının belirlenebilmesi için normal dağılımdaki grup ilişkili gruplar t testi analizinden, normal dağılım olmayan grup için Non-Parametrik karşılığı olan Wilcoxon işaretlenmiş mertebeler testi analizinden yararlanılmıştır.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışma nicel bir çalışmadır ve nicel çalışmalar için geçerlik çalışmaları, bir testin ölçeceği niteliği gerçekten ölçebilme derecesine dayanarak yapılır ve araştırmacıların bu niteliği sağlayabilmeleri için önlemler alması gerekir. Güvenilirlik çalışmaları için, araştırmalarda kullanılacak olan ölçme araçlarının, hatalardan arınmış olması, ölçme araçlarının hassas ölçümler yapabilmesi ve tutarlı olması gerekir (Büyüköztürk vd., 2012).

Bu çalışma yarı deneysel bir çalışmadır ve iç geçerliği etkileyecek etkenlerin etkisini azaltmak için kontrol grubu öğrencileri araştırma desenine dâhil edilmiştir. Deney ve kontrol grupları seçilirken bir ayırım olmamış, seçkisizlik atama ilkesine uyarak sınıf şubelerinden biri deney bir diğeri de kontrol grubu olarak seçilmiştir.

Araştırma verileri, tek bir araştırmacı tarafından, aynı veri toplama araçları ile hem deney hem de kontrol grubuna aynı anda, kendi ders ortamlarında toplanmıştır. Bu doğrultuda veri toplama aracı ve uygulayan için gruplar adına bir farklılık söz konusu değildir.

Bu çalışmada veri toplama araçlar belirlenirken ve verilerin toplanması süreci, verilerin analizinde ilgili alan uzmanların görüşleri alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013), araştırma yöntemleri hakkında bu alanda uzman kişilerden, çalışmayı farklı boyutlarıyla incelenmesinin, araştırmanın niteliğini artırılmasında önemli bir etken olduğunu ve bunun alınması gereken önlemlerden biri olarak görür.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmanın amaçlarına dönük olarak araştırılan ve bu araştırma sonuçlarından elde edilen verilere yer verilmiştir. Verilerin analizi SPSS 15.0 paket programında bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiş olup, verilerin analizi yapılırken anlamlılık düzeyi 0.5 alınmıştır.

Bu aşamada, öncelikle araştırmada kullanılan ölçeğe ait betimsel veriler verildikten sonra, araştırma sorularına cevap bulmak amacıyla yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Araştırmanın örneklemini oluşturan deney ve kontrol grubundaki toplam 197 öğrenciye (EİÖ) Epistemolojik İnanç Ölçeği uygulanmıştır.

Verilere yönelik istatistiksel analiz işlemleri yapılmadan önce uygun istatistiksel yöntemin belirlenebilmesi için verilere ait dağılımın normalliği belirlenmelidir. Bu doğrultuda, araştırma sorularına yönelik analiz çalışmalarına geçilmeden önce elde edilen verilerin dağılımının normalliğini incelemek için kolmogorov-smirnov testi uygulanmış ve analiz sonuçları Çizelge 5’ de sunulmuştur.

Çizelge 5. EİÖ Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları

Alt Boyutlar	Değerler	Ön test Puanları		Son test Puanları		
		Deney Grubu	Kontrol Grubu	Deney Grubu	Kontrol Grubu	
Bilginin Kaynağı	N	105	92	105	92	
	Parametreler	\bar{X}	29,09	29,92	28,69	30,28
		SS	5,13	6,20	5,68	6,32
	Kolmogorov-Smirnov Z	,969	,647	,854	,980	
	P	,304	,797	,459	,293	
Bilginin Gelişimi	N	105	92	105	92	
	Parametreler	\bar{X}	34,79	33,97	35,14	31,26
		SS	5,22	6,75	6,58	8,92
	Kolmogorov-Smirnov Z	1,286	1,374	1,556	1,660	
	P	,073	,046	,016	,008	
Bilginin Gerekçelendirilmesi	N	105	92	105	92	
	Parametreler	\bar{X}	21,16	21,32	23,21	20,01
		SS	3,69	4,76	3,78	4,92
	Kolmogorov-Smirnov Z	1,360	1,415	1,384	1,096	
	P	,049	,037	,043	,181	

Çizelge 5’te, Epistemolojik İnanç Ölçeği’nin bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutları puanların normalliğine bakmak için tek örneklem Kolmogorov-Smirnov uygulanmıştır. Bilginin kaynağı alt boyutu deney ile kontrol grubunun ön-son test puan dağılımının normal dağılımdan farklılık göstermediği görülmektedir. ($z=,969$; $z=,854$; $z=,647$; $z=,980$; $p>,05$)

Bilginin gelişimi alt boyutu deney ile kontrol grubunun ön-son test puan dağılımına bakıldığında, deney grubu ön test puanlarının dağılımının normal dağılım gösterdiği ($z=1,286$; $p>,05$); buna karşın deney grubunun son test puanı ile kontrol grubu ön test-son test puanlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($z=1,556$; $z=1,374$; $z=1,660$; $p<,05$)

Bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutu deney ve kontrol grubu ön-son test puanlarına bakıldığında, deney grubunun ön-son test puanı ile kontrol grubunun ön test puanlarının dağılımının normal dağılımdan farklılık gösterdiği ($z=1,360$; $z=1,384$; $z=1,415$; $p<,05$); buna karşın kontrol grubuna ait son test puanlarının dağılımının ise normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. ($z=1,096$; $p<,05$)

3.1. Deney ve Kontrol Gruplarının Epistemolojik İnanç Ölçeğinden Elde Edilen Test Puanları

Araştırma kapsamında uygulanan epistemolojik inançlar ölçeğinden alınan ön test puanlarının deney kontrol grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığı snanmıştır. Bu noktada, EİÖ alt boyutları olan bilginin kaynağı, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi deney ile kontrol grubunun ön test puan dağılım normalliğinin snanıldığı çizelge 6 bulguları dikkate alınarak analiz yöntemi belirlenmiştir.

İlk olarak deney ve kontrol gruplarının bilginin kaynağı ön test puanlarında dağılımın normal olduğu görülmüştür ($z=,969$; $z=,647$; $p>,05$). Bu doğrultuda bilginin kaynağı alt boyutu ön test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşıyor mu tespit etmek amacıyla parametrik test olan bağımsız gruplar t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Bilginin kaynağı boyutunun bağımsız gruplar t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	P
Bilginin Kaynağı	Deney	105	29,09	5,13	,50	-1,038	195	,300
	Kontrol	92	29,92	6,20	,65			

Çizelge 6 incelendiğinde, bilginin kaynağı alt boyut puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılık gösteriyor mu tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi analizi sonucunda deney ve kontrol gruplarına ait puanların ortalamaları arasındaki fark açısından anlamlı bulunmamıştır ($t= -1,038$; $p>,05$).

Epistemolojik inançlar ölçeğinin deney ve kontrol gruplarının bilginin gerekçelendirilmesi ön test puanlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği görülmüştür ($z=1,360$; $z=1,415$; $p<,05$). Benzer şekilde, bilginin gelişimi alt boyutu ön test puanlarının da normal dağılımdan farklılık gösterdiği görülmüştür ($z=1,374$; $z=1,660$; $p<,05$). Bu doğrultuda, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutu ön test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılık gösteriyor mu tespit etmek için non-parametrik test olan mann whitney u testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi Mann Whitney U testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Deney	105	97,40	10226,50	4661,50	-,424	,672
	Kontrol	92	100,83	9276,50			
	Toplam	197					
Bilginin Gelişimi	Deney	105	100,88	10592,50	4632,50	-,492	,620
	Kontrol	92	96,85	8910,50			
	Toplam	197					

* $p<,05$

Çizelge 7'de epistemolojik inançlar ölçeğinin bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyut ön test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılığı tespit etmek amacıyla uygulanan non-parametrik Mann Whitney-U testi analizinin sonucunda, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutlarına ait ön test puanlarında gruplar arası fark anlamlı bulunmamıştır ($U=4661,50$; $U=4632,50$; $p>,05$).

3.2. Kontrol Grubunun Epistemolojik İnanç Ölçeği Ön Test Son Test Puanları

Kontrol grubu epistemolojik İnançlar ölçeği toplam puanlarının ön test son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığının belirlenmesi için parametrik bir test olan ilişkili gruplar t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Kontrol grubu epistemolojik inançlar ölçeği t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh _x	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	92	85,21	9,84	1,03	2,810	91	,006*	.35
	Son test	92	81,55	11,40	1,19				

* $p<,05$

Çizelge 8’de, kontrol grubunun epistemolojik inançlar ölçeği toplam son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılığın varlığını belirleyebilmek için uygulanan ilişkili gruplar t testi sonucuna göre, ortalamalar arasındaki fark istatistiksel değerinde anlamlı bulunmuştur ($z=2,810$; $p<.05$). Analiz sonuçları incelendiğinde kontrol grubunun epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarına ait ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto vd., 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklüğü 0,35 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği kontrol grubuna ait ön test puanlarının, kontrol grubuna ait son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin kaynağı alt boyut puanlarının ön test-son test puanlarının dağılım normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, mevcut programda bulunan öğretim yöntemlerinin kullanıldığı kontrol grubunun, bilginin kaynağı alt boyutu ön test ve son test puanlarında, anlamlı bir farkın varlığını belirlemek üzere parametrik bir test olan eşleştirilmiş grup t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 9’da sunulmuştur.

Çizelge 9. Bilginin kaynağı alt boyutu kontrol grubu t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Bilginin Kaynağı	Ön test	92	29,92	6,20	,65	-450	91	,654
	Son test	92	30,28	6,32	,66			

* $p<.05$

Çizelge 9’da, epistemolojik inançlar ölçeği bilginin kaynağı alt boyutuna ait kontrol grubunun ön test-son test puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan eşleştirilmiş gruplar t testi sonucunda grupların ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-450$; $p>.05$).

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gelişimi alt boyut puanlarının ön test-son test puanlarının dağılım normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, mevcut programda yer alan öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubunun, bilginin gelişimi alt boyutu ön test-son test puanlarında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek farkın varlığını belirleyebilmek için uygulanan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş, Mertebeler testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 10’da sunulmuştur.

Çizelge 10. Bilginin gelişimi alt boyutu kontrol grubu testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T	z	p	Cohen’s d
Son test Puanı – Ön test Puanı	Negatif Sıralar	50	46,82	2341,00	-2,719	.007	0,34
	Pozitif Sıralar	33	34,70	1145,00			
	Eşit	9					
	Total	90					

Çizelge 10’da görüldüğü üzere, kontrol grubunun bilginin gelişimi alt boyutuna ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($z=-2,719$; $p<.05$). Analiz sonuçları incelendiğinde kontrol grubunun bilginin gelişimi alt boyutuna ait ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto vd., 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklüğü 0,34 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği

bilginin gelişimi alt boyutunda kontrol grubuna ait ön test puanlarının, kontrol grubuna ait son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test-son test puanlarının dağılımı normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, mevcut programda yer alan öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubunun, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutu ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere non-parametrik bir test olan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 11’de sunulmuştur.

Çizelge 11. Bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutu testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T	z	p	Cohen’s <i>d</i>
Ön test Puanı- Son test Puanı	Negatif Sıralar	36	36,26	1305,50	-2,438	.015	0,27
	Pozitif Sıralar	50	48,71	2435,50			
	Eşit	6					
	Total	92					

Çizelge 11’de, kontrol grubunun bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutuna ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($z=-2,438$; $p<.05$). Analiz sonuçları incelendiğinde kontrol grubunun bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutuna ait ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan *d* değeri ile (Uitto vd., 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklüğü 0,27 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutunda kontrol grubuna ait ön test puanlarının, kontrol grubuna ait son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

3.3. Deney Grubunun Epistemolojik İnanç Ölçeği Ön test Son Test Puanları

Araştırma kapsamında bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretiminin uygulandığı deney grubuna uygulanan epistemolojik inançlar ölçeğinin alt boyutları olan bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test-son test puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı sınıanmıştır.

Deney grubunun epistemolojik inançlar ölçeği öntest ve sontest puanları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla non-parametrik bir test olan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 12’de sunulmuştur.

Çizelge 12. Deney grubu epistemolojik inançlar ölçeği testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T	z	p	Cohen’s <i>d</i>
Son test Puanı – Ön test Puanı	Negatif Sıralar	32	53,70	1718,50	-3,034	,002	.22
	Pozitif Sıralar	70	50,49	3534,50			
	Eşit	3					
	Total	105					

Çizelge 12’de, deney grubunun epistemolojik inançlar ölçeğine ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılan Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($z=-3,034$; $p<.05$). Analiz sonuçları incelendiğinde deney grubunun epistemolojik inançlar ölçeğine ait ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan *d* değeri ile (Uitto vd., 2006); iki grubun ortalamalarının

farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklüğü 0,22 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği kontrol grubuna ait ön test puanlarının, kontrol grubuna ait son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin kaynağı alt boyut puanlarının ön test-son test puanlarının dağılım normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretiminin uygulandığı deney grubunun, bilginin kaynağı alt boyutu ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere parametrik bir test olan eşleştirilmiş grup t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 13’de sunulmuştur.

Çizelge 13. Bilginin kaynağı ilişkili grup t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Bilginin Kaynağı	Ön test	105	29,09	5,13	,50	,574	104	,568
	Son test	105	28,69	5,68	,55			

*p<.05

Çizelge 13’te deney grubunun epistemolojik inançlar ölçeği bilginin kaynağı alt boyutuna ait ön test ile son test puanları arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan eşleştirilmiş gruplar t testi sonucunda gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır (t=-,574; p>.05).

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gelişimi alt boyut puanlarının ön test ile son test puanlarının dağılım normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretiminin uygulandığı deney grubunun, bilginin gelişimi alt boyutu ön test ile son test puanları arasındaki değişimi belirlemek için non-parametrik bir test olan Wilcoxon gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 14’de sunulmuştur.

Çizelge 14. Bilginin gelişimi testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T	z	p
Son Test Puanı	Negatif Sıralar	35	53,41	1869,50	-1,371	.170
	Pozitif Sıralar	59	43,99	2595,50		
Ön Test Puanı	Eşit	11				
	Total	105				

Çizelge 14’te bilginin gelişimi alt boyutuna ait son test-ön test puanları arasındaki farkı tespit etmek için Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi uygulandı ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır (z=-1,371; p>.05).

Epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test-son test puanlarının dağılım normalliği kontrol edildiğinde elde edilen puanların dağılımlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretiminin uygulandığı deney grubunun, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutu ön test son test puanlarının farkını analiz etmek için non-parametrik bir test olan Wilcoxon kullanılmıştır. Analiz bulguları Çizelge 15’de sunulmuştur.

Çizelge 15. Bilginin gerekçelendirilmesi testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S.O.	S.T	z	p	Cohen's d
Ön Test Puanı	Negatif Sıralar	68	48,69	3311,00	-4,325	.000	0,55
	Pozitif Sıralar	25	42,40	1060,00			
Son Test Puanı	Eşit	12					
	Total	105					

Çizelge 15'te bilginin gelişimi alt boyutuna ait son test-ön test puanları arasındaki farkı tespit etmek için Non-Parametrik Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi uygulandı ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($z=-4,325$; $p<.05$). Analiz sonuçları incelendiğinde deney grubunun bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutuna ait son test puanları ön test puanlarına göre yüksek olduğu söylenebilir. Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto vd., 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklüğü 0,55 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gelişimi alt boyutunda deney grubuna ait son test puanlarının, deney grubuna ait ön test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın orta düzeyde etki gücüne sahip olduğu söylenebilir. Bu durumda araştırma kapsamında gerçekleştirilen çalışma sonucunda araştırmaya katılan deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeğine ait bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutundan aldıkları puanların yükseldiği söylenebilir.

3.4. Deney ve Kontrol Gruplarının Epistemolojik İnanç Ölçeği Son Test Puanları

Araştırma kapsamında uygulanan ölçeklerden bir diğeri olan epistemolojik inançlar ölçeğinden alınan son test puanlarının gruplara göre değişiklik gösterip göstermediği sınımlanmıştır. Bu noktada, epistemolojik inançlar ölçeği alt boyutları olan bilginin kaynağı, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi deney ve kontrol grubuna ait son test puanlarının dağılım normalliğinin sınımlandığı Çizelge 5 bulguları dikkate alınarak analiz yöntemi belirlenmiştir.

Epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarının son test deney ve kontrol gruplarının dağılım normalliği testleri incelenmiş, bilgiler doğrultusunda non parametrik test olan mann whitney u testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Çizelge 16'da verilmiştir.

Çizelge 16. Epistemolojik inançlar ölçeği Mann Whitney U testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P	η^2
Epistemolojik İnançlar	Deney	105	113,21	11887,50	3337,50	-3,742	,000	.071
	Kontrol	92	82,78	7615,50				
	Toplam	197						

*p<.05

Çizelge 16'da epistemolojik inançlar ölçeğinin son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda, grupların arasındaki fark deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U=3337,50$; $p<.05$). Elde edilen istatistiksel farkın etki büyüklüğü hesaplaması yapılan teste göre değişmektedir. Mann Whitney U testi sonucunun etki büyüklüğünü hesaplamak için eta kare (η^2) hesaplanmaktadır. İşlemler sonucunda epistemolojik inançlar ölçeği son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi için yapılan mann whitney u testi sonucunun etki büyüklüğü 0,071 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği puanlarının deney ve kontrol grubuna göre deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farklılığın etki gücünün düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Bilginin kaynağı son test puanlarının deney ve kontrol gruplarında normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda bilginin kaynağı alt boyutu son test puanlarının deney ve kontrol gruplarına

göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla parametrik test olan bağımsız gruplar t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları çizelge epistemolojik inançlar ölçeğinin son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla parametrik test olan bağımsız gruplar t testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları çizelge 17’de sunulmuştur.

Çizelge 17. Bilginin kaynağı bağımsız gruplar t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh _g	t Testi		
						t	Sd	P
Bilginin Kaynağı	Deney	105	28,69	5,68	,55	-1,868	195	,063
	Kontrol	92	30,28	6,32	,66			

Çizelge 17 incelendiğinde, bilginin kaynağı alt boyut son test puanlarının gruplara göre değişiklik gösterip göstermediğine dair bağımsız gruplar t testi analizi yapılmış ve sonucunda deney ve kontrol gruplarına ait puanlar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($t = -1,868$; $p > .05$).

Epistemolojik inançlar ölçeğinin deney ve kontrol gruplarının bilginin gerekçelendirilmesi son test puanlarının normal dağılımdan farklılık gösterdiği görülmüştür. Benzer şekilde, bilginin gelişimi alt boyutu son test puanlarının da normal dağılımdan farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutu son test puanlarının gruplara göre değişiklik gösterip göstermediğine dair non-parametrik test olan mann whitney u testi analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Çizelge 18’de sunulmuştur.

Çizelge 18. Bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi Mann Whitney U testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	P	η^2
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Deney	105	117,56	12343,50	2881,50	-4,896	,000	.120
	Kontrol	92	77,82	7159,50				
	Toplam	197						
Bilginin Gelişimi	Deney	105	111,59	11717,00	3508,00	-3,316	,001	.056
	Kontrol	92	84,63	7786,00				
	Toplam	197						

* $p < .05$

Çizelge 18’de epistemolojik inançlar ölçeğinin bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyut son test puanlarının gruplara göre değişiklik gösterip göstermediğine dair uygulanan non-parametrik Mann Whitney-U sonucunda, bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutlarına ait ön test puanlarında grupların arasındaki fark bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutunda deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($U = 2881,50$; $U = 3508,00$; $p < .05$) Elde edilen istatistiksel farkın etki büyüklüğü hesaplaması yapılan teste göre değişmektedir. Mann Whitney U testi sonucunun etki büyüklüğünü hesaplamak için eta kare (η^2) hesaplanmaktadır. İşlemler sonucunda epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyutunun son test puanları için yapılan mann whitney u testi sonucunun etki büyüklükleri sırasıyla 0,120 ve 0,056 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği bilginin gerekçelendirilmesi ve bilginin gelişimi alt boyut puanlarının deney ve kontrol grubuna göre deney grubu için daha anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farklılığın etki gücünün düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

3.5 Kontrol Grubunun Epistemolojik İnançlarının Sınıf Seviyesi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Kontrol grubuna ait bir diğer ölçek olan epistemolojik inançlar ölçeğinin toplam ve alt boyut puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmiştir. Analiz sonuçları çizelge 19, 20, 21 ve 22’de verilmiştir.

Çizelge 19. Kontrol grubu 5. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	20	84,85	10,94	2,45	2,505	19	,021*	.55
	Son test	20	77,75	14,74	3,30				
Bilginin Kaynağı	Ön test	20	31,00	5,33	1,19	-,556	19	,584	
	Son test	20	31,85	5,89	1,32				
Bilginin Gelişim	Ön test	20	32,55	6,62	1,48	2,772	19	,012*	.60
	Son test	20	27,80	9,00	2,01				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	20	18,10	5,29	1,18	-2,815	19	,011*	.60
	Ön test	20	21,30	5,45	1,22				

Çizelge 19'da kontrol grubunun 5. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için ilişkili gruplar t testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 5. Sınıf kontrol grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test ön test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Kontrol grubu 5. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=2,505$; $t=2,772$; $t=-2,815$; $p<.05$).

Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto, Juuti, Lavonen ve Meisalo, 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklükleri sırasıyla .55, .60 ve .60 olarak bulunmuştur. Bu durumda, 5. Sınıf kontrol grubuna öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Bilginin kaynağı alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-,566$; $p>.05$).

Çizelge 20. Kontrol grubu 6. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	16	89,19	6,82	1,71	2,409	15	,029*	.77
	Son test	16	82,06	11,23	2,81				
Bilginin Kaynağı	Ön test	16	29,44	5,12	1,28	2,369	15	,032*	.66
	Son test	16	26,38	4,03	1,01				
Bilginin Gelişim	Ön test	16	37,88	3,42	,86	1,342	15	,200	
	Son test	16	35,50	7,52	1,88				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	16	20,19	5,11	1,28	-1,298	15	,214	
	Ön test	16	21,86	3,72	,93				

Çizelge 20'de kontrol grubunun 6. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılan İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 6. Sınıf kontrol grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin kaynağı alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki fark öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,409$; $t=2,369$;

$p < .05$). Kontrol grubu 6. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin kaynağı alt boyut puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto, Juuti, Lavonen ve Meisalo, 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklükleri sırasıyla .77 ve .66 olarak bulunmuştur. Bu durumda, 6. Sınıf kontrol grubuna öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin kaynağı alt boyutları puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,342$; $t=-1,298$; $p > .05$).

Çizelge 21. Kontrol grubu 7. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	30	88,53	7,22	1,32	2,799	29	,009*	.66
	Son test	30	82,23	11,26	2,03				
Bilginin Kaynağı	Ön test	30	28,90	6,67	1,22	-,374	29	,711	
	Son test	30	29,40	5,68	1,04				
Bilginin Gelişimi	Ön test	30	36,93	3,83	,70	3,090	29	,004*	.72
	Son test	30	31,50	10,01	1,83				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	30	21,33	5,05	,92	-1,385	29	,177	
	Ön test	30	22,70	2,95	,54				

Çizelge 21'de kontrol grubunun 7. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 7. Sınıf kontrol grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki fark öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı olduğu; ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=2,799$; $t=3,090$; $p < .05$).

Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan d değeri ile (Uitto, Juuti, Lavonen ve Meisalo, 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklükleri sırasıyla .66 ve .72 olarak bulunmuştur. Bu durumda, 7. Sınıf kontrol grubuna öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin gelişimi alt boyutları puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Bilginin kaynağı ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-,374$; $t=-1,385$; $p > .05$).

Çizelge 22. Kontrol grubu 8. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	26	79,19	10,57	2,07	-2,208	25	,037*	.44
	Son test	26	83,38	8,56	1,68				
Bilginin Kaynağı	Ön test	26	30,58	6,95	1,36	-1,042	25	,307	
	Son test	26	32,50	7,36	1,44				
Bilginin Gelişimi	Ön test	26	29,23	7,95	1,56	-1,080	25	,291	
	Son test	26	31,04	7,52	1,48				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	26	19,85	4,08	,80	,360	25	,722	
	Ön test	26	19,38	5,92	1,16				

Çizelge 22'de kontrol grubunun 8. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Ortalamaları arasındaki fark epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında son test ön test puanları arasındaki farkın öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı olduğu; ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=-2,208$; $d=.44$ $p<.05$). Bu durumda, 8. Sınıf kontrol grubuna öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-1,042$; $t=-1,080$; $t=,360$; $p>.05$).

3.6. Deney Grubunun Epistemolojik İnançlar Ölçeği Puanlarının Sınıf Seviyesi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Deney grubuna ait bir diğer ölçek olan epistemolojik inançlar ölçeğinin toplam ve alt boyut puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmiştir. Analiz sonuçları çizelge 23, 24, 25 ve 26'da verilmiştir.

Çizelge 23. Deney grubu 5. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Epistemolojik İnançlar	Ön test	26	89,04	5,48	1,07	,823	25	,418
	Son test	26	87,35	10,88	2,13			
Bilginin Kaynağı	Ön test	26	29,65	5,11	1,00	,501	25	,621
	Son test	26	28,96	6,64	1,30			
Bilginin Gelişim	Ön test	26	36,65	3,53	,69	1,670	25	,107
	Son test	26	34,69	6,51	1,28			
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	26	23,69	4,01	,79	1,256	25	,221
	Ön test	26	22,73	2,79	,55			

Çizelge 23'te deney grubunun 5. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için ilişkili gruplar t testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 5. Sınıf deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve alt boyutlarında son test ön test puanları ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=,823$; $t=,501$; $t=1,670$; $t=1,256$; $p>.05$).

Çizelge 24. Deney grubu 6. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's <i>d</i>
						<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	20	85,15	7,22	1,61	-,115	19	,910	
	Son test	20	85,50	10,53	2,35				
Bilginin Kaynağı	Ön test	20	29,95	3,62	,81	,893	19	,383	
	Son test	20	28,90	3,84	,86				
Bilginin Gelişim	Ön test	20	33,95	4,33	,97	-,511	19	,615	
	Son test	20	34,80	6,39	1,43				
Bilginin Gereçlendirilmesi	Son test	20	21,80	3,71	,83	,406	19	,689	
	Ön test	20	21,25	3,61	,81				

Çizelge 24'te deney grubunun 6. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılan İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 6. Sınıf deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve alt boyutlarında ön test son test puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($t=-,115$; $t=,893$; $t=-,511$; $t=,406$; $p>.05$).

Çizelge 25. Deney grubu 7. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's <i>d</i>
						<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	30	88,53	7,22	1,32	2,799	29	,009*	.66
	Son test	30	82,23	11,26	2,03				
Bilginin Kaynağı	Ön test	30	28,90	6,67	1,22	-,374	29	,711	
	Son test	30	29,40	5,68	1,04				
Bilginin Gelişimi	Ön test	30	36,93	3,83	,70	3,090	29	,004*	.72
	Son test	30	31,50	10,01	1,83				
Bilginin Gereçlendirilmesi	Son test	30	21,33	5,05	,92	-1,385	29	,177	
	Ön test	30	22,70	2,95	,54				

Çizelge 5.35'de deney grubunun 7. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 7. Sınıf deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki fark öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı olduğu; ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=2,799$; $t=3,090$; $p<.05$).

Elde edilen istatistiksel farkın etki gücü ise Cohen (1988) tarafından bulunmuş olan *d* değeri ile (Uitto, Juuti, Lavonen ve Meisalo, 2006); iki grubun ortalamalarının farkının bu iki grubun standart sapmasına bölünmesiyle hesaplanmıştır. İşlemler sonucunda etki büyüklükleri sırasıyla .66 ve .72 olarak bulunmuştur. Bu durumda, 7. Sınıf deney grubuna öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin gelişimi alt boyutları puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Bilginin kaynağı ve bilginin gereçlendirilmesi alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-,374$; $t=-1,385$; $p>.05$).

Çizelge 26. Deney grubu 8. sınıf öğrencilerinin t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	29	84,55	9,98	1,85	-1,824	28	,079	
	Son test	29	87,59	7,73	1,43				
Bilginin Kaynağı	Ön test	29	27,21	6,46	1,20	-1,538	28	,135	
	Son test	29	29,69	5,79	1,07				
Bilginin Gelişimi	Ön test	29	23,52	3,88	,72	2,090	28	,046*	.39
	Son test	29	21,62	3,70	,69				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	29	35,72	6,60	1,23	,811	28	,424	
	Ön test	29	34,38	7,13	1,32				

Çizelge 5.36'da deney grubunun 8. Sınıf öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Ortalamaları arasındaki fark bilginin gelişimi alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki farkın ön test puanları lehine istatistiki olarak anlamlı olduğu; son test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=2,090$; $d=.39$ $p<.05$). Bu durumda, 8. Sınıf deney grubu öğrencilerinin bilginin gelişimi alt boyut puanlarının son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün düşük düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları, bilginin kaynağı ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-1,824$; $t=-1,538$; $t=.811$; $p>.05$).

3.7. Kontrol Grubu Epistemolojik İnançlar Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Kontrol grubu kız ve erkek öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlar ön test ve son test puanları arasında fark olup olmadığının belirlenmesi için gerçekleştirilen analizlerin bulgularına yer verilmiştir.

Çizelge 19. Kontrol grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	50	87,12	8,44	1,19	3,589	49	,001*	.51
	Son test	50	80,52	11,89	1,68				
Bilginin Kaynağı	Ön test	50	30,68	5,05	,71	,715	49	,478	
	Son test	50	30,04	5,28	,75				
Bilginin Gelişim	Ön test	50	35,04	5,34	,75	3,140	49	,003*	.44
	Son test	50	30,96	9,53	1,35				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	50	19,52	5,09	,72	-2,406	49	,020*	.34
	Ön test	50	21,40	4,06	,57				

Çizelge 19'da kontrol grubu kız öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için ilişkili gruplar t testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda kontrol grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test ön test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark öntest puanları lehine istatistiki olarak anlamlı

bulunmuştur. Kontrol grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=3,589$; $t=3,140$; $t=-2,406$; $p<.05$).

Elde edilen istatistiksel farkın etki büyüklükleri sırasıyla .51, .44 ve .34 olarak bulunmuştur. Kontrol grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu ve etki gücünün orta düzeyde olduğu; bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu ve aradaki istatistikî farkın etki gücünün düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Bilginin kaynağı alt boyutunda ön test son test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistikî olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-,715$; $p>.05$).

Çizelge 20. Kontrol grubu erkek öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Epistemolojik İnançlar	Ön test	42	82,93	10,95	1,69	,085	41	,933
	Son test	42	82,79	10,80	1,67			
Bilginin Kaynağı	Ön test	42	29,02	7,30	1,13	-1,128	41	,266
	Son test	42	30,57	7,43	1,15			
Bilginin Gelişim	Ön test	42	32,69	8,00	1,23	,829	41	,412
	Son test	42	31,62	8,24	1,27			
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	42	20,60	4,70	,73	-,678	41	,502
	Ön test	42	21,21	5,52	,85			

Çizelge 20'de kontrol grubu erkek öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda kontrol grubu erkek öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki fark istatistikî olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=,085$; $t=-1,128$; $t=,829$; $t=,829$; $p>.05$).

3.6. Deneysel Grubu Epistemolojik İnançlar Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Araştırmanın bu aşamasında, bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretiminin uygulandığı deney grubu kız ve erkek öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlar ön test ve son test puanları arasında fark olup olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 21. Deneysel grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	56	84,91	8,18	1,09	-2,766	55	,008*	.37
	Son test	56	88,04	8,64	1,15				
Bilginin Kaynağı	Ön test	56	29,20	5,29	,71	,302	55	,764	
	Son test	56	28,95	5,63	,75				
Bilginin Gelişim	Ön test	56	31,41	5,43	,73	-1,243	55	,219	
	Son test	56	35,45	5,98	,80				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	56	23,64	3,01	,40	3,892	55	,000*	.52
	Ön test	56	21,30	3,92	,52				

Çizelge 21’de görüldüğü üzere, deney grubu kız öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için ilişkili gruplar t testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda deney grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test ön test puanları ortalamalar arasındaki fark son test puanları lehine istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Deney grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t=-2,766$; $t=3,892$; $p<.05$). Elde edilen istatistiksel farkın etki büyüklükleri sırasıyla .37, ve .52 olarak bulunmuştur. Deney grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu ve etki gücünün orta düzeye yakın olduğu; bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test puanlarının ön test puanlarından daha yüksek olduğu ve aradaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Bilginin kaynağı ve bilginin gelişimi alt boyutunda ön test son test puanları ortalamalar arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=,302$; $t=-1,243$; $p>.05$).

Çizelge 22. Deney grubu erkek öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi			Cohen's d
						t	Sd	p	
Epistemolojik İnançlar	Ön test	49	85,18	8,65	1,24	-,390	48	,698	
	Son test	49	85,90	10,68	1,53				
Bilginin Kaynağı	Ön test	49	28,96	4,99	,71	,490	48	,627	
	Son test	49	28,39	5,78	,83				
Bilginin Gelişim	Ön test	49	35,22	4,98	,71	,358	48	,722	
	Son test	49	34,80	7,25	1,04				
Bilginin Gerekçelendirilmesi	Son test	49	22,71	4,49	,64	2,456	48	,018*	.35
	Ön test	49	21,00	3,44	,49				

Çizelge 22’de, deney grubu erkek öğrencilerin epistemolojik inançlar ölçeği toplam ve alt boyutlara ait son test-ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için İlişkili Grup t Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda deney grubu erkek öğrencilerinin bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarında son test ön test puanları arasındaki fark son test puanları lehine istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,456$; $d= .35$; $p<.05$).

Epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları, bilginin kaynağı, bilginin gelişimi alt boyut puanlarında erkek öğrencilerin ön test ve son test puanlarında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=-,390$; $t=,490$; $t=,358$; $p>.05$)

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada amaç; fen bilimleri dersinde kullanılan bilim tarihi uygulamalarının, ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarına olan etkisini araştırmaktır. Bu amaçla yarı deneysel çalışma yürütülmüş, araştırma kapsamında deney grubu öğrencileri ile bilim tarihi uygulamaları ile desteklenmiş fen öğretim programı, kontrol grubu öğrencilerine ise mevcut programda yer alan öğretim yöntemleri uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında mevcut programda yer alan fen öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol ve bilim tarihi uygulamalarıyla desteklenmiş fen öğretimiyle ders işleyen deney grubuna uygulanan epistemolojik inançlar ölçeğinin toplam puan ve alt boyutları olan bilginin kaynağı, bilginin gelişimi ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyut puanlarının ön test son test puanları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde kontrol grubunun epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarına ait ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Epistemolojik inançlar ölçeği

kontrol grubuna ait ön test puanlarının, son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Deney grubunun epistemolojik inanç ölçeğine ait ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Epistemolojik inanç ölçeği deney grubuna ait ön test puanlarının, son test puanlarından daha yüksek olduğu, fakat aradaki farkın etki gücünün düşük olduğu sonucuna varılabilir.

Epistemolojik inançlar ölçeği son test puanlarının deney ve kontrol grubuna göre farklılaşmış ve farklılaşmadığının belirlenmesi için yapılan mann whitney u testi sonucunun etki büyüklüğü 0,071 olarak bulunmuştur. Bu durumda, epistemolojik inançlar ölçeği puanlarının deney ve kontrol grubuna göre deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilir. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin öğretim yöntemleri ve tutumlarının sonucu öğrencilerin de epistemolojik inançları etkilendiği (Tsai, 1999; Brownlee, 2001), araştırma ve sorgulamaya dayalı, öğrencinin aktif olarak uygulamaya katıldığı eğitim yöntemlerinin öğrencilerin epistemolojik inançlarına olumlu katkıda bulunduğunu (Qian, & Alvermann, 2000; Conley vd., 2004; Kızılgüneş vd., 2009) vurgulamışlardır. Güncel olarak kullanılan yapılandırmacı fen bilimleri öğretim programının, amaçlarına ve kazanımlarına bakıldığında vurgulanan bu yöntem teknikleri kapsamı öğrencilerin epistemolojik inançlarında olumlu gelişmeler beklenmektedir. Ancak diğer çalışmalarda da bahsedildiği üzere, Fen bilimleri öğretmenleri yetersiz koşullardan ya da kişisel sebeplerden (yetersiz alan bilgisi, güncel yöntem tekniklere hâkim olamama vb.) dolayı sınıflarda öğrenciyi geri plana iten geleneksel yöntemlere başvurmaya devam etmekte dolayısıyla bu sayılan birçok etken epistemolojik inançların gelişmemesine ya da düşüş görülmesine sebep gösterilebilir.

5. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gelişimi, bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. 6. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin kaynağı alt boyutları puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. 7. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları ile bilginin gelişimi alt boyutları puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. 8. Sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarının ön test puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu; ön test ve son test puanları arasındaki istatistikî farkın etki gücünün orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. Epistemolojik İnanç Ölçeği deney grubu son test puanlarında fark sınıf değişkenine göre anlamlı bulunmamıştır. Deney grubu öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve alt boyutlarında ön test son test puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Literatürde bu durumdan farklı sonuç elde eden birçok çalışma vardır. Yanyakış vd. (2014) farklı sınıf seviyelerindeki ortaokul öğrencilerinin, sınıf seviyesi ile epistemolojik inançları arasında anlamlı farklılık olduğunu söylemiştir. Balantekin (2013) araştırması sonucunda ortaokul öğrencilerin sınıf seviyesi arttıkça bilimsel bilgiye ait görüşlerinin daha anlamlı hale geldiğini belirtmişlerdir.

Deney grubu kız öğrencilerinin epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanlarında ve bilginin gerekçelendirilmesi alt boyutlarında son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç ise çalışma kapsamında uygulanan bilim tarihi uygulamalarının cinsiyet bakımından kız öğrencilerde bilginin gerekçelendirilmesi bakımından fark oluşturduğu ve uygulanan yöntemin kız öğrencilerin bu konudaki inançlarına etki oluşturacak şekilde fark sağladığı sonucuna ulaşılabilir. Epistemolojik inançlar ölçeği toplam puanları, bilginin kaynağı, bilginin gelişimi alt boyut puanlarında erkek öğrencilerin ön test ve son test puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Cinsiyetin epistemolojik inançlar üzerindeki etkisi incelendiğinde bu çalışma ile aynı sonuç elde eden çalışmalar görülmektedir. Bazı çalışmalar sonucunda cinsiyet değişkenine göre epistemolojik inançlar incelendiğinde kız öğrenciler lehine sonuçlar görülmüştür (Balantekin, 2013; Boz vd., 2011; Islıcık, 2012).

Çalışma sonucuna göre erkek öğrenciler de ise epistemolojik inançlar değişmemektedir. Cinsiyet değişkeni ile epistemolojik inanç ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşan başka çalışmalar mevcuttur (Erol ve Akbay, 2015; Schommer, 1993). Ayrıca cinsiyetin epistemolojik inançlara üzerindeki etkisinin incelendiği, ancak bu çalışmadan farklı sonuç elde eden çalışmalar da görülmektedir. Literatürde erkek öğrencilerin kız

öğrencilere göre daha gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğu görülmüştür (Meral ve Çolak, 2009; Sadıç, Çam ve Topçu, 2012).

5. Öneriler

Bu çalışmanın temel amacı fen bilimleri derslerinde bilim tarihi uygulamalarının ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançları üzerine etkisinin incelenmesidir. Bu amaca ulaşmak için, araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmış, veri toplama araçlarıyla elde edilen bulgular yorumlanıp, bu sonuçlar tartışılmıştır. Bu bölümde ise çalışma sonuçları doğrultusunda önerilere yer verilecektir.

- Öğrencilerin epistemolojik inançlarına olumlu katkıda bulunması amacıyla okul ders kitaplarında bilim tarihine daha çok yer verilmeli ve bilim tarihi uygulamaları ile ilgili etkinlikler ders kitaplarına eklenmelidir.
- Bilim Tarihi üniversitelerin farklı bölümlerinde ders olarak görülmektedir, ancak bilim tarihinin öğrenciye kazandırdığı özellikler göz önüne alındığında öğrencilerin bunu küçük yaşta edinmeleri gerekir, bu bağlamda Bilim Tarihi derslerinin ortaöğretimde hatta ilköğretimde ders olarak görülmesi gerekir.
- Bilim tarihi uygulamalarının derslerde kullanılacak en önemli kişi elbette öğretmenlerdir. Dolayısıyla bilim tarihi hakkında öğretmenlerin, öğrencileri bilime ve derse olan ilgisini, tutumunu olumlu yönde değiştirip geliştirecek yeterli bilgiye sahip olması, öğrencilerin epistemolojik inançlarında artış görülmesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle okullardaki fen bilimleri öğretmenlerinin eğitiminde bilimin doğasına ve tarihine ağırlık verilmelidir.

Kaynakça

- Appelget, J., Matthews, C. E., Hildreth, D. P. ve Daniel M. L. (2002). "Teaching the History of Science to Students with Learning Disabilities", *Intervention in School and Clinic*, 37 (5): 298-303.
- Aşut, N., Özbay, H., Akkaya, G. ve Ertekin, P. (2016). "Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimlerine İlişkin Başarılarının Olası Bilimsel Epistemolojik Yordayıcılarının İncelenmesi", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2): 157-168.
- Balantekin, Y. (2013). "İlköğretim Öğrencilerinin Bilimsel Bilgiye Yönelik Epistemolojik İnançları", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 312-328.
- Başer-Gülsoy, V.G., Erol, O. ve Akbay, T. (2015). "Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Epistemolojik İnançlarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 35, s. 1-28.
- Bayburt, B. ve Çakırca, P. (2019). "Türkiye’de ortaokul 5., 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler programlarında bilim tarihi üzerine değerlendirme". VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul, Turkey, 12-13 Aralık.
- Boz, Y., Aydemir, M. ve Aydemir, N. (2011). "Türkiye’deki 4, 6 ve 8. Sınıf İlköğretim Öğrencilerinin Epistemolojik İnançları", *İlköğretim Online*, sayı: 10, s. 1191-1201.
- Brownlee, J., Purdie, N. ve Boulton-Lewis, G. (2001). "Changing Epistemological Beliefs in Pre-service Teacher Education Students", *Teaching in Higher Education*, 6 (2): 247-268.
- Büyüköztürk, Şener, Kılıç-Çakmak, Ebru, Akgün, Özcan Erkan, Karadeniz, Şirin ve Demirel, Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Pegem Akademi, 2012.
- Clough, M.P. (2006). "Learners' Responses to the Demands of Conceptual Change: Considerations for Effective Nature of Science Instruction", *Science Education*, sayı: 15, s. 463-494.
- Cohen, Jacob. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1988.
- Conley, A. M., Pintrich, P. R., Vekiri, I., ve Harrison, D. (2004). "Changes in Epistemological Beliefs in Elementary Science Students", *Contemporary Educational Psychology*, sayı: 29, s. 186-204.
- Driver, R., Newton, P. ve Osborne, J. (2000). "Establishing the Norms of Scientific Argumentation in Classrooms", *Science Education*, 84 (3): 287-312.
- Emren, M., İrez, O. S. ve Doğan, Ö. K. (2019). "Bilim Tarihi Destekli İşlenen 'Canlılarda Enerji Dönüşümleri' Ünitesinin, Öğrencilerin Bilime ve Biyoloji Dersine Olan Tutumları ve Bilimin Doğası Anlayışları Üzerine Etkisinin İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, s. 527-548.

- Hair, Joseph F., Anderson, Rolph E., Babin, Barry J. ve Black, William C. *Multivariate Data Analysis*, United States, Prentice-Hall, Inc., 1998.
- Irwin, A. R. (2000). "*Historical Case Studies: Teaching the Nature of Science in context*", *Science Education*, 84 (1): 5-26.
- Islıcık, T. (2012). "*Yapılandırmacı öğrenme ortamlarının bilimsel epistemolojik inançlara etkisi*". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi* Ankara, , Nobel Yayıncılık, 2009.
- Krzanowski, Wojtec. *Statistical Principles and Techniques in Scientific and Social Investigations*, United States, Oxford University Press, 2007.
- Kizilgunes, B., Tekkaya, C. ve Sungur, S. (2009). "*Modeling the Relations among Students' Epistemological Beliefs, Motivation, Learning Approach, and Achievement*", *The Journal of Educational Research*, 102 (4): 243-255.
- Koçyigit, A. ve Pektas, M. (2017). "*Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarındaki Okuma Parçalarının Bilim Tarihi Kullanımı Açısından İncelenmesi*", *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6 (1): 185-199.
- Lin, H. ve Chen, C. (2002). "*Promoting Preservice Chemistry Teachers Understanding about the Nature of Science Through History*", *Journal of Research in Science Teaching*, 39 (9): 773-792.
- Matthews, Michael R. *Science Teaching: The Role of History and Philosophy of Science*, United Kingdom, Psychology Press, 1994.
- McKillup, Steve. *Statistics Explained: An Introductory Guide for Life Scientists*, United States, Cambridge University Press, 2012.
- Meral, M. ve Çolak, E. (2009). "*Öğretmen Adaylarının Bilimsel Epistemolojik İnançlarının Belirlenmesi*", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 27, s. 129-146.
- National Research Council (1996). *National Science Education Standards*. Washington, DC: National Academies.
- Özdemir, G. ve Akçay, H. (2009). "*Bilimin Doğası ve Bilim Tarihi Dersinin Öğrencilerin Bilimin ve Bilimsel Bilginin Doğasına İlişkin Düşüncelerine Etkisi*", *Education Sciences*,4 (1): 218-227.
- Özkan, Ş. (2008). "*İlköğretim öğrencilerinin fen başarıları ile ilgili bir modelleme çalışması: Epistemolojik inançlar, öğrenme yaklaşımları ve öz-düzenleme becerileri arasındaki ilişkiler*". Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Qian, G. ve Alvermann, D. (2000). "*Relationship between Epistemological Beliefs and Conceptual Change Learning*", *Reading Writing Quarterly*, 16 (1): 59-74.
- Plano-Clark, Vicki L. ve Creswell, John. W. *Understanding Research: A Consumer's Guide*, United States, Pearson Education, 2015.
- Sadıç, A., Çam, A. ve Topçu, M. S. (2012). "*İlköğretim öğrencilerinin epistemolojik inançlarının cinsiyet ve sınıf düzeyine göre incelenmesi*". X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde, Türkiye, 27-30 Haziran.
- Sandoval, W. A. (2003). "*The inquiry paradox: Why doing science doesn't necessarily change ideas about science*". *Proceedings of the Sixth International Computer-Based Learning in Science Conference*, Nicosia, Cyprus, July 5-10.
- Schommer, M. (1990). "*Effects of Beliefs about the Nature of Knowledge in Compre-Hension*", *Journal of Educational Psychology*, sayı: 82, s. 498-504.
- Schommer, M. (1993). "*Epistemological Development and Academic Performance among Secondary Schools*". *Journal of Educational Psychology*, 85 (3): 406-411.
- Spiliotopoulou-Papantoniou, V. ve Agelopoulos, K. (2009). "*Enhancement of Pre-Service Teachers' Teaching Interventions with Head of Historical Examples*", *Science & Education*.18 (9): 1153-1175.
- Şimşek, C. L. (2011). "*Bilimin Doğası ve Bilim Tarihi Dersinde Yapılan Çalışmaların Öğrencilerinin Bilim Tarihi ile İlgili Bilgi Düzeylerine Etkisi*", *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5 (1): 116-138.
- Tao, P-K. (2003). "*Eliciting and Developing Junior Secondary Students' Understanding of the Nature of Science Through Apeer Collaboration Instruction in Science Stories*", *International Journal of Science Education*, 25 (2): 147-171.

- Tsai, C. C. (2000). "Relationships between student Scientific Epistemological Beliefs and Perceptions of Constructivist Learning Environments", Educational Research, sayı: 42, s. 193-205.
- Terzi, A. R. (2005). "Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Epistemolojik İnançları Üzerine Bir Araştırma", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (2): 298-311.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. ve Unat, Yavuz. Bilim Tarihi, Ankara, Pegem Akademi, 2014.
- Uitto, A., Juuti, K., Lavonen, J. ve Meisalo, V. (2006). "Students' Interest in Biology and Their Out-of-School Experiences", Journal of Biological Education, 40 (3): 124-129.
- Wang, H. A. ve Marsh, D. D. (2002). "Science Instruction with a Humanistic Twist: Teachers' Perception and Practice in Using the History of Science in Their Classrooms", Science & Education, sayı: 11, s. 69-189.
- Yankayış, K., Güven, A. ve Türkoğuz, S. (2014). "Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Bilgiye Yönelik Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (2): 53-71.
- Yıldırım, Cemal. Bilim Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.
- Yıldız, S. (2013). "Lise biyoloji ders kitaplarında bilim tarihi kullanımının incelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Yılmaz, F. (2007). "İlköğretimde Bilimsel Tutum ve Davranış Kazandırmada Fen Bilgisi Dersinin Etkililiğine İlişkin Öğretmen Görüşleri", İlköğretim Online. 6 (1): 113-126.

Narsisistik Kişilik Özellikleri ile Sosyal Medya Kullanımı Arasında Bir Bağlantı Var Mı?

Şükrü BALCI*
Esra GARGALIK**

ÖZ

Yaşamın modernleşmesi ve bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerle birlikte, sosyal medya bireylerin günlük hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Sosyal medyanın bireylerin özel ve kamusal alana derinlik biçimlerde nüfuz etmesi ve doğrudan bireyle ilişkilendirilmesinden dolayı, farklı değişkenler açısından incelenmesi önem taşımaktadır. Bu noktada narsisizm gibi kişilik özellikleri sosyal medya kullanımı açısından dikkati çekici değişken konumundadır. Sosyal medya kendini beğenme, ön plana çıkarma ve daha görünür kılma arzusundaki bireylere önemli fırsatlar sunmaktadır. İşte bu çalışma; narsisistik kişilik özellikleri ile sosyal medya kullanım örüntüleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere dizayn edilmiştir. Yöntem olarak saha araştırmasının kullanıldığı bu çalışmada veriler, 400 üniversite öğrencisinden yüz yüze anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırma sonuçları, katılımcıların günlük dört saate yakın bir zamanı sosyal medya karşısında geçirdiklerini göstermektedir. Akıllı cep telefonu gibi mobil teknolojilerin gelişmesi ve gündelik hayatın içinde daha fazla yer almaya başlaması; her zaman ve her yerden sosyal medyaya erişimi kolaylaştırmış; söz konusu imkânlar beraberinde insanların daha uzun süre sosyal medya kullanması sonucunu doğurmuştur. Kadın ve erkeklerin günlük sosyal medya kullanım süresi birbirine yakındır. WhatsApp, Instagram ve YouTube üniversite öğrencilerinin daha sık kullandığı sosyal medya araçları olurken; Swarm, LinkedIn ve Snapchat daha az tercih edilmektedir. Örneklemedeki öğrenciler; eğlenmek, vakit geçirmek, mesajlaşma ve olaylar/ kişiler hakkında bilgi sahibi olma amacıyla daha sık sosyal medya karşısına geçmektedirler. Üniversite öğrencileri narsisizm ölçeğindeki maddeler arasında; “çevremde saygı duyulan bir insan olduğumu düşünüyorum, herkes bana sürekli iyi birisi olduğumu anlatıyor ve ben her zaman ne yaptığımı bilirim” gibi ifadelerle daha yüksek puan vermişlerdir. Erkeklerin narsisizm düzeyi kadınlara göre daha yüksektir. Çalışmada üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyleri ve sosyal medya kullanım biçimleri arasında anlamlı, zayıf düzeyde pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; örneklemedeki kişilerin narsisizm düzeyinin günlük sosyal medya kullanım süresini pozitif yönde anlamlı biçimde yordadığı bulgulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi arttıkça, günlük sosyal medya kullanım süresi de artmaktadır. Katılımcıların narsisizm düzeyindeki artış, kişisel sunum nedenli sosyal medya kullanımını pozitif yönde etkilenmektedir. Yine örneklemedeki kişilerin narsisizm düzeyi ile Instagram, Facebook, Twitter, WhatsApp, LinkedIn, Swarm ve Snapchat gibi sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasında düşük düzey, pozitif anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, kullanım örüntüleri, narsisizm, ilişki, üniversite öğrencisi

Is There a Link between Narcissistic Personality Traits and Social Media Usage?

ABSTRACT

With the modernization of life and developments in the field of information technology, social media has become an integral part of individuals' daily lives. Since social media covers the public sphere of individuals and is directly related to the individual, it is important to examine it in terms of different variables. At this point, personality traits such as narcissism are remarkable variables in terms of social media use. Social media offers important opportunities to individuals who desire to like themselves, stand out and make them more visible. Here is this study; It was designed to reveal the relationship between narcissistic personality traits and social media usage patterns. In this study where field research was used as a method, the data were collected from 400 university students with face-to-face survey technique. The results of the research show that the participants spend almost four hours a day on social media. The development of mobile technologies such as smart phones and starting to take more place in daily life; facilitated access to social media anytime and anywhere; these possibilities have resulted in people using social media for a longer period of time. Daily social media usage period of women and men is close to each other. While WhatsApp, Instagram, and YouTube are social media tools that university students use more frequently; Swarm, LinkedIn and Snapchat are less preferred. Students in the sample; they come across social media more often to have fun, spend time, messaging and get information about events/ people. University students include narcissism scale items; They gave higher scores to statements such as “I think I am a respected person in my environment, everyone tells me that I am always a good person and I always know what I am doing”. The level of narcissism of men is higher than that of women. In the study, a meaningful, weak positive relationship was found between the narcissism levels of university students and social media usage styles. As a result of the research; it was found that the narcissism level of the people in the sample positively predicted the daily social media usage time. As the level of narcissism of university student's increases, daily social media usage time also increases. The increase in the level of narcissism of

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-0477-0622, sukrubalci@selcuk.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, orcid no: 0000-0002-5454-6792, gargalikesra@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 27.05.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 05.08.2020

the participants is positively affected by the use of social media due to personal presentation. Again, there is a low level, positive significant relationship between the narcissism level of the sample and the frequency of using social media tools such as Instagram, Facebook, Twitter, WhatsApp, LinkedIn and Swarm and Snapchat.

Keywords: Social media, patterns of use, narcissism, relationship, university student

1. Giriş

Günümüzde her yaştan kullanıcının ilgisini çekmekle birlikte, özellikle gençler arasında son derece popüler olan sosyal medya (Ak vd., 2019; 2); çoğu benliği beslemekte ve kişilere kendi inandıkları veya olmak istedikleri sahte kendiliklerini yaratma imkânı sunmaktadır. Bu doğrultuda sosyal medyanın ontolojik açıdan narsisizmi besleyen bir yönünün olduğu söylenebilmektedir (Alanka ve Cezik, 2016; 550). Narsisizm ve sosyal medya arasındaki ilişkide narsisistik kişilik özelliği gösteren bireyler, teknoloji çağından önce de var olmuş olsalar bile, teknolojinin gelişmesiyle bu kişiler; beğenilme ve onaylanma arzularını tatmin edebilecekleri yeni yollar keşfetmişlerdir. Ayrıca sosyal medya kullanımının artmasıyla kişilerin tatmin olma, onaylanma arzuları sosyal medya üzerinden giderilmeye başlanmıştır (Aktaş ve Şahin, 2018; 365).

Sosyal ağlar son 20 yılda kullanıcı sayılarını gün geçtikçe arttırmaktadır. İnsanlar sosyal medyayı birbirleriyle iletişim kurmak, diğerleriyle etkileşim içinde olmak, sosyalleşmek, paylaşım yapmak, bilgi sahibi olmak, işbirliği yapmak ve eğlenmek gibi çeşitli nedenlerle kullanmaktadır. Bu durum sosyal medya ve kişilik ile ilgili çalışmaların önemini arttırmaktadır, ancak kişilik özellikleri temelinde sosyal medya kullanımına ilişkin yapılan araştırmalar sınırlı kalmıştır. Kişilik özellikleri insan davranışlarını ve seçimlerini etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle sosyal medyanın insan kişiliğine etkilerini incelemek gerekmektedir (Hamid vd., 2015; 139). Sosyal ağlarda kullanım oranında artış yaşanmasıyla birlikte, sosyal ağ profillerinin oluşturulma sürecinde kullanıcıların paylaşımları, bireylerin kişilik özellikleri hakkında geniş veriler sunmaktadır. Sosyal medya profillerinde bireylerin kendilerini tanımlamaları, durum güncellemeleri, fotoğrafları ve ilgi alanlarını paylaşımları kullanıcıların kişilik özellikleri hakkında önemli veriler ortaya koymaktadır (Golbeck vd., 2011; 254).

Narsist bireyler genellikle şişirilmiş yani abartılmış, pozitif gibi görünen ancak gerçek olmayan bir benliğe sahiptirler. Narsist bireyler, kendilerinin olumlu benlik düşüncelerini karşı tarafa sunabilmeleri için kişilerarası kurduğu ilişkilerde kendini övme, karşı tarafla ilgilenmeme, değer göstermeme gibi davranış ve düşünce stratejilerini benimsemişlerdir. Bu nedenle narsist bireyler teşhirci, dikkat çekici ve fiziksel görümleri konusunda endişeli olmaktadır (Ong vd., 2011; 181). Ayrıca narsisizm diğer şeylerin yanı sıra, görkemli olma, empati eksikliği ve hayranlık ihtiyacı ile karakterize edilen, normal olarak dağıtılmış bir kişilik özelliğine atıfta bulunur (Walters ve Horton, 2015; 326). Narsistler öncelikle hayranlık kazanmak veya statü elde etmek için yüzeysel ilişkilerle ilgilendiklerinden dolayı derin ve uzun arkadaşlıklar kuramazlar (Carlson, 2013; 262). Bireylerin kendi narsist kimliklerini sunabilme noktasında ise sosyal medya platformları, onlar için önemli bir araç haline gelmeye başlamıştır.

Gerçekten de sosyal medya, çevrimdışı iletişimden farklı olarak narsistik eğilimlere uygun olabilecek, belirli iletişim özelliklerine imkân tanımaktadır. *İlke olarak*, sosyal medya, çok sayıda diğer kişiye kolay erişim sağlar. Kullanıcılar, kendileriyle ilgili bilgileri geniş bir kitleye gönderme, kendisiyle ilgili geri bildirim alma ve diğerleri hakkında bilgi sahibi olma ayrıcalığına kavuşurlar. *İkincisi*, kullanıcılar kendileri hakkında açıkladıkları bilgileri seçebilirler. Başarı ve üstünlüğü iletmek için resim ve kelimeler kullanabilirler (böylelikle kendilerine özgü benlik konseptlerine uymayan olayları görmezden gelirler). *Üçüncüsü*, sosyal ağlar üzerindeki iletişimin eşzamansızlığı, kullanıcılara kendi sunumlarını titizlikle yapma fırsatı kazandırır (Gnambs ve Appel, 2018; 201). Yine son yıllarda özçekimlerin artan yükselişi, bu davranışın narsisizmden kaynaklandığı yönündeki tartışmaların daha da artmasını sağlamıştır. Narsisistik özellikleri artan bireyler, özçekimleri daha sık göndermekte, özçekimlerini daha çekici olarak değerlendirmekte, sosyal ağ sitelerinde daha fazla zaman geçirmekte ve bu araçları daha aktif kullanmaktadır (Singh vd., 2018; 311).

İşte narsisizm ve sosyal medya kullanımı arasındaki bu pozitif ilişki, iki farklı perspektifle açıklanabilir: (1) Narsisistler daha fazla sosyal medya kullanır veya (2) sosyal medyanın kullanımı, daha yüksek narsisizm (medya etkisi) üretir. Her iki görüş de sosyal ağların kullanımı ile narsisizm arasında pozitif bir ilişki öngörürken, üretim mekanizmaları farklıdır. İlk durumda, sosyal medya kullanımı narsisizmin bir sonucu olarak algılanacaktır. İkinci durumda, belirli bir sosyal medya kullanımı, narsisistik eğilimlerin artmasında

etkili bir mekanizma olabilir. Özetle, narsist kullanıcılar sosyal ağları daha çok kullanırlar ve bu araçları daha fazla kullanarak, zamanla daha narsistik hale gelebilirler (Halpern vd., 2016; 98-99).

Narsisizm, çocuklar ve gençler arasında sosyal medya kullanımı ve bağımlılığı üzerinde büyüleyici, ancak bazen önemsiz bir etkisi bulunan kişilik özelliğidir. Öyle ki; daha yüksek narsisizm düzeyine sahip insanlar, daha düşük narsistik özellikler taşıyanlara nazaran, sosyal ağlarda daha fazla sayıda arkadaşına sahip olma, daha fazla duvar yazısı ve fotoğrafı güncelleme eğilimindedirler. Dahası, görkemli teşhircilik ve sömürü /yetki gibi narsisizmin uyumsuz yönleri, sorunlu görseleğe dayalı sosyal medya kullanımı, çevrimiçi oyun bağımlılığı, fiziksel saldırganlık, anti-sosyal davranış ve siber zorbalığa yol açabilir. Erken sosyalleşme deneyimleri narsisizmi geliştirir; bu nedenle erken yaşta ebeveyn eğitimi, müdahaleleri ve psikoterapi narsisizmin gelişimini engellemeye yardımcı olabilir (Leung ve Zhang, 2017; 59).

İşte bu araştırmada öncelikli olarak bir kişilik özelliği olarak tanımlanan narsisizm kavramının teorik düzlemde tartışması yapılmakta ve narsistik kişilik özelliğine sahip bireylerin sosyal medyayı nasıl kullandığına dair yapılan çalışmaların bulguları ortaya konulmaktadır. Sonrasında teorik tartışmalardan yola çıkarak, Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinden seçilen örneklem üzerinde bir saha araştırma yürütülmektedir. Çalışma içerisinde 400 adet üniversite öğrencisi ile anket yapılarak, öğrencilerin narsistik kişilik özelliklerine göre sosyal medya kullanım biçimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Narsisizm

Narsisizm kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılıktır (*Türk Dil Kurumu*, 2019). Narsisizm görkemli ve şişirilmiş benlik kavramını yansıtan bir kişilik özelliğine işaret eder. Narsisizm, düşünme, hissetme ve davranma üzerine önemli etkileri olan benliğin bir türüdür. Narsistik kişiliğe sahip bireyler, kendilerini oldukça şişirilmiş, gerçekçi olmayan ve olumlu bir düzlemde görürler. Narsist bireylerin kendilerine dair bu güçlü odaklanmaları çoğu zaman otorite duygusunu ve başkalarına karşı saygısızlığı içerir. Narsistler, kendi kişisel faydalarına odaklanmalarından dolayı eylemlerinin başkalarına vereceği faydaya veya zarara odaklanmazlar. Narsist bireyler genellikle hayranlık arayışı, övünme, maddi mallarını sergileme, önemli kişilerle sosyalleşme isteği gibi çeşitli özdenetim stratejilerini kullanırlar (Campbell ve Foster, 2007; 115). Narsistler yüksek ilgi, hayranlık ve popülerlik talebine sahiptir. Bunları elde etmek için kendilerine güvenen, dışa dönük ve diğer insanlarla kolay etkileşime geçme özelliği taşırlar. Kısa sürede birçok yüzeysel ilişki kurarlar, bu kurdukları ilişkiyi ise benlik saygısını düzenlemek ve özellikle kendilerini geliştirmek için kullanırlar (Brailovskaia ve Bierhoff, 2016; 252). Yapılan tanımlar doğrultusundan narsisizm beğenilme, kendi çıkarları için başkalarını kullanma, empati yapmama, sınırsız başarı, güç ve zeka ile ilişkilendirme gibi çok boyutlu bir kişilik özelliğine karşılık gelmektedir. Bu nedenle narsisizmin çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır.

Narsisizm tanımlamalarından biri olan görkemli narsisizm; öz önem, bireysellik, egemenlik ve dikkat çekme gibi görkemli olma durumlarıyla ilişkilendirilmektedir. Belirgin bir görkemli narsisizm, yetenekli, dikkat çekici ve başarılı olarak değerlendirilir. Görkemli narsisizm yüksek öz benlikle ilişkilendirilse de bireyler savunmasız ve sürekli başkaları tarafından onaylanmak isterler. Ayrıca narsistler etraflarındaki insanları kendilerinden aşağı gördükleri için başkalarının endişelerine ve sosyal kısıtlamalarına karşı duyarsız olmuşlardır. Bu durum özdenetim çabalarını verimsizleştirerek bekledikleri olumlu geri dönüşü ve öz benliklerini geliştirmeyi engellemektedir. Görkemli narsisizmin savunmasız bir boyutunun olmasından dolayı bireyler yüksek ve üstün niteliklerini ve başarılarını göstermek için başkalarına ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle görkemli narsisizm düzeyi yüksek olan kişiler sosyal medyada aktif bir şekilde başarıları hakkında övünme eğilimini sergilerler. (Morf ve Rhodewalt, 2001; 177; Gnams ve Appel, 2018; 200).

Subklinik narsistler, kendilerinin üstün, benzersiz ve özel olduklarına inanırlar. Bu nedenle özel muamele talep etme gibi haklı davranışlar ve inançlar sergilerler. Narsistler başkalarından onay ve övgü aramasına rağmen, empati ve anlayış eksikliği nedeniyle çevresindeki bireylere karşılık veremezler hatta başkalarını sömürme ve kullanma eğilimi gösterirler. Bu durum uzun vadede narsist bireylerin diğer insanlarla ilişkileri mümkün kılmaz. Narsistler amaçlarına ulaşmak, şişirilmiş benliklerini ve kırılğan egolarını etkili bir şekilde korumak için teşhircilik ve dikkat çekme gibi bir dizi davranış sergileme stratejisine girerler (Davenport vd., 2014; 213).

Yıllar boyunca narsisizm, psikoloji alanında yoğun bir şekilde tartışıldı ve analiz edildi. Narsisizm kavramı Amerikan Psikiyatri Birliği (1980), Hastalıkların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabında (DSM - III) ortaya çıkana kadar, resmi bir hastalık olarak sınıflandırılmadı ve tanınmadı (Brock, 2012; 16). Bu durum narsisizm, yazın alanında ilk kez Psikiyatri ve Klinik Psikoloji bilim dalları tarafından tanımlanmış olduğunu göstermektedir.

Freud, narsisizmi soyut meta psikolojik formülasyonların aksine, klinik kullanımların davranış fenomenleri ile ilişkilendirmiştir. Bu fenomenlere göre narsisizm; bireyin kendi kendine duyduğu sevgi, kendini beğenme ve kendini büyük göstermeye dair bir dizi tutumlardır. Ayrıca kişinin benlik saygısı ile ilgili, sevgi kaybı korkusu ve başarısızlık korkusu dâhil olmak üzere çeşitli korkular veya güvenlik açıkları, megalomani, idealizasyon, inkâr ve bölmeyi içeren genel bir savunma yönelimidir. Sevilme ihtiyacı ve motivasyonun yanı sıra kendi kendine yeterlilik ve mükemmellik için motivasyondur. Bu durum narsisizmi teşhircilik, başkaları üzerinde özel ayrıcalık beklentisi içeren yetki duyguları ve normal sosyal taleplerden özel muafiyetler, hoşgörüsüzlük, kendisinden farklı olanları eleştirme, şüpheli olma, kıskançlık ve kişinin kendi zihinsel ürünlerine odaklanma eğilimini içermektedir (Raskin ve Terry, 1988; 890). Freud, herhangi bir kişinin sınırlı bir sevgi deposuna yani libidoya sahip olduğunu belirterek, narsistlerin bu sevgiyi doğrudan kendilerine çevirdiklerini söylemiştir. Freud narsisizm tanımlamasını libido üzerine kurarken; sonraki teorisyenler libido veya içgüdüsel dürtüler olarak adlandırmak yerine, kendileri için istikrarsız ya da güvensiz hale gelen başkalarıyla ilişkilerin yararını güvence altına almanın bir yolu olarak inşa edilmiş temsiller olarak görmüşlerdir (Freud, 2004; 415).

Narsisizm hakkındaki klinik psikoloji literatürü narsistlerin kişilerarası ilişkilerine dikkat çekmiştir. Psikoloji araştırmalarına göre narsist bireyler, narsist olmayanlara kıyasla kendilerinde aşırı yani şişirilmiş inançlara sahiptirler. Kişisel olarak narsistler önyargılarını ve öfkelerini diğerlerinden daha fazla kullanarak kendilerini olumsuz geri bildirimlere karşı savunurlar. Ayrıca narsistler gösteriş yapmayı ve başkalarını etkilemeyi severler. Bu stratejiler narsistlerin kişilerarası ilişkilerindeki sorunlarla neden olabilmektedir (Campbell ve Foster, 2002; 484-485). Narsistik kişilik envanterinde yüksek puan alan kişiler; genelde dikkat çekme ve övülme arayışları içerisindedirler. Ancak kendilerine duydukları öz büyük görüşleri, genellikle gerçek durumlarıyla çatıştığı için, narsistler narsist davranışlarını, kişilerarası stratejiler arasındaki ilişkilerde kullanırlar. Narsist bireyler, yüksek statüdeki diğer kişilerle öz tanıtım davranışlarıyla bağlantı kurarken, yüksek benlik saygısını korumak için ise kendilerinden aşağı statüde olan bireylerle kendi sosyal durumlarını kıyaslayarak kendi öz benliklerini ortaya çıkarırlar (McCain ve Campbell, 2018; 309).

3. Narsisizm ve Sosyal Medya

Narsisizm ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki; ilk sosyal medya ağlarının ortaya çıkışından bu yana, araştırmacılar için önemli bir konu haline gelmiştir (McCain ve Campbell, 2018; 308). Araştırmacılar ve gazeteciler, sosyal medyadaki çevrimiçi ortamların popüleritesinin kullanıcıların narsisizmine bağlı olduğunu ve sosyal ağ davranışının narsisistik eğilimleri yansıttığını savunmaktadırlar. Hatta bu durumu kanıtlamak adına bazı ampirik çalışmalar da narsisizm ve sosyal ağ davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu kanıtlamışlardır (Gnambs ve Appel, 2018; 200). Araştırmaların birçoğunda narsisizm; *sosyal medyada geçirilen zaman* (Balci ve Sarıtaş, 2019; Fox ve Rooney, 2015; Davenport vd., 2014), *durum güncellemeleri sıklığı* (Carpenter, 2012; DeWall vd., 2011), *arkadaş/ takipçi sayısı* (Panek vd., 2013; Gentile vd., 2012; Bergman vd., 2011) *sosyal medyada özçekim resimleri gönderme sıklığı* (Halpern vd., 2016; Lee ve Sung, 2016; Sung vd., 2016; Weiser, 2015), *fotoğraf beğenme/ yorumlama sıklığı* (Sheldon, 2016; Kapidzic, 2013; Panek vd., 2013; Wang vd., 2012), *benlik sunumu* (Ong vd., 2011; Mehdizadeh, 2010) ve *bağımlılık* (Andreassen vd., 2017; Malik & Khan, 2015) gibi çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilmiştir.

Narsistik özelliklerin sosyal medya kullanımını artırdığını öngören üç genel teorik model sınıfı bulunmaktadır: Bunlar; *Kendini Geliştirme*, *Uygunluk* ve *Özellik* modelleridir. *Kendini Geliştirme Modeline* göre; sosyal medya, kişinin kendini geliştirme çabasında yararlı bir platform olabilir; bu yüzden narsist bireyler, kendini geliştirme ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal medyaya yönelmektedir. Sosyal medya narsistik bireylere; hayranlık ve saygınlık kazandırma ve benliğini güçlendirmede son derecede elverişli ortamlar sunmaktadır. *İkinci modele* göre sosyal medya, narsistik beceri ve yeteneklere uygun, geniş ama sığ bir sosyal ağ görünümündedir. Örneğin, narsisizm düzeyi yüksek olan bireylerin, duygusal olarak sığ sosyal ilişkileri

tercih ettikleri ve kendilerini yüksek statüdeki diğerleriyle ilişkilendirmeyi sevdikleri bilinmektedir. Benzer şekilde, narsistler sosyal etkiye sahip olmaktan hoşlandıkları için, sosyal ağlarında daha merkezi konumlara sahip olma eğilimindedirler. Son olarak, narsisizm ile ilişkili 5 temel kişilik özellikleri, narsisizm için bir *Özellik Modeli* ortaya koymaktadır. Örneğin dışadönük insanların daha geniş sosyal ağlara sahip oldukları, sosyal medya sitelerinde daha fazla zaman harcadıkları ve daha fazla içerik ürettikleri bilinmektedir. Buna karşılık, savunmasız narsisizm, sosyal medya kullanımıyla ilişkili daha fazla endişe veya rahatsızlık olduğunu düşündüren düşük uyumluluk ve nevrotilik ile ilişkilidir (McCain ve Campbell, 2018; 309-310).

Buffardi ve Campbell (2008; 1304), narsisizm ile sosyal medya kullanımı arasında muhtemel üç ilişki biçiminin olabileceğini tartışmaktadır. *Birincisi*; narsisizm ile sosyal medya kullanımı arasında pozitif ilişki vardır. Narsistler, sosyal medyada etkileşimde buldukları kişiler tarafından sevimli, lider olarak algılanmaktan heyecan verici bulunmaktan ve temas ettikleri insanlarla tutarlı bir şekilde bağlantı kurmaktan hoşlanırlar. *İkincisi*; narsisizm, yakınlık, empati veya duygusal sıcaklık niteliklerine sahip uzun vadeli ilişkiler aramak veya yaratmakla olumsuz ilişkilidir. *Üçüncüsü*, narsist kişilik özelliklerine sahip bireyler için sosyal medya, diğerleriyle ilişkileri geliştirme için bir fırsat ya da forum olarak kullanılabilir.

Narsisizm ve Facebook arasındaki ilişkide durum güncellemesi yapmak olumlu bir ilişki sunmaktadır. Narsistik özelliklere sahip bireylerde güncelleme, beğeni ve yorum yapmaları bireylerin dikkat çekme ve arkadaşları arasında kendilerini merkeze alma ihtiyacını temsil etmektedir (Lee vd., 2014; 166). Ancak narsistlerin durum güncellemeleri, başlangıçta büyüleyici ve hoş olsa bile; kibirleri ve yetkileri çok açık hale geldiğinde, potansiyel olarak arkadaşlarını veya takipçilerini rahatsız etmeye başlar. Sonuç olarak, sosyal medyadaki arkadaşları muhtemelen hiçbir olumsuz geribildirim vermemeyi, hatta durum güncellemelerinin kendilerine gösterilmesini engellemeyi seçebilir veya narsistlerin kendi arkadaşlarını takip etmemeye karar vermesine neden olabilir (Deters vd., 2014; 166).

Leung, (2013; 997) sosyal medyada içerik üretiminde aranan doyumların ve narsisizmin rollerini incelediği çalışmasında, Facebook, bloglar ve forumların kullanımını öngören motivasyonlarda narsistik kişiliklerdeki kuşak farklılıklarını mercek altına almaktadır. Katılımcılar arasında özellikle, sosyal medyayı sosyal ihtiyaçlarını ve sevgi gereksinimlerini karşılamak için kullanan kişiler, Facebook ve blogları kullanma eğilimindedirler. Buna karşılık, kullanıcılar kendilerine dair hoşnutsuzluğu gidermek istediklerinde genellikle forumlara yönelmektedirler. Sonuçlar aynı zamanda teşhircilerin, sevgi göstermek, olumsuz duygularını ifade etmek ve tanınmalarını sağlamak için sosyal medyayı kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Narsisizm ve sosyal medya kullanımı arasındaki bir başka çalışma; narsisizm ve dışadönüklüğün ergenlerin Facebook profilleri üzerinden yapılmıştır. Bu çalışmada daha az dışa dönük ergenlerin toplumdaki dışlanmış olduklarını düşünmelerinden dolayı daha fazla çevrimiçi öz sunum gerçekleştirdiği sonucu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra dışa dönük ergenler ise Facebook profil resimlerini fiziksel olarak daha çekici, daha şık ve daha göz alıcı şekilde sunarak narsistik özelliklerini ortaya koymuşlardır (Ong vd., 2011; 183).

Çinli üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi ile sosyal paylaşım sitelerini kullanma biçimlerinin ele alındığı araştırmanın sonuçlarına göre; bireysel farklılıklar, sosyal medya kullanım araçlarını ve sıklığını değiştirmektedir. Bulgular, dışadönüklük, arkadaş sayısı, yorum gönderme, kendi fotoğraflarını gönderme ve durum güncelleme ile pozitif, ancak çevrimiçi oyun oynama ile negatif ilişkili olduğunu kanıtlamıştır. Narsisizm ve güncelleme durumu arasındaki pozitif ilişki vardır. Bu sonuç, narsistik bireylerin hayranlık duyma arzusunun genellikle kendini sunma, sıklıkla durum güncellemeleri ve yorum gönderme işlevleri ile karşılanması gerçeğine atfedilebilir (Wang vd., 2012; 2317-2318).

Walters ve Horton'un (2015; 329) erkek öğrencilerinin Facebook kullanımı ve narsisizm arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmada, önceki çalışmalarla tutarlı olarak; narsisizm, Facebook kullanım sıklığı ile pozitif anlamlı korelasyon göstermektedir. Öte yandan, narsisizm daha önceki Facebook kullanımını kontrol ettikten sonra bile sonraki Facebook kullanımının güvenilir bir yordayıcısı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak narsisizm açısından yüksek olan bireylerin ve/veya belirli bir zamanda özellikle narsistik hissedilenlerin, muhtemelen sosyal ödüller ve/veya kendini sunma fırsatları nedeniyle Facebook'a çekildiği fikriyle tutarlıdır.

Hamid ve arkadaşlarının (2015) sosyal medyanın üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerine dair etkilerini incelediği çalışmada sosyal medyanın dışa dönük bireyler üzerinde doğrudan olumlu etkilerinin

olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, Facebook, Youtube ve Instagram'ın sık kullanımı, kullanıcıların dışa dönük olmalarını etkilemektedir. Dışadönük bireyler, durum güncellemesi, yorum yapma ve daha fazla arkadaş ekleme de dâhil olmak üzere Facebook'un iletişim işlevlerini kullanmaktadır. Eğlenmek ve çevrimiçi görünürlüğü arttırmak için dışa dönük bireyler Youtube'u kullanırlar. Youtube tarafından video klip, kısa video gibi bir kişinin işini karşıya yükleme fırsatları, öğrencilerin daha güvenli, sosyalleştirilmiş, iyimser, aktif ve konuşkan olmalarını etkileyerek, böylece onları daha dışa dönük hale getirmektedir. Aynı bireyler fotoğraf yüklemek ve paylaşmak, durumlarını güncellemek, kendilerini daha ünlü hale getirmek için Instagram'ı kullanırlar. Mevcut araştırmalar sosyal medya kullanımının nevrozizm üzerinde doğrudan olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Lee ve arkadaşlarının kişilik özellikleri ve benlik sunumu arasındaki bağlantının ele alındığı çalışmada; beş büyük kişilik faktörü ve narsisizmin, Facebook duvarı ve Facebook haber akışında (Feed News) kendini sunma davranışları ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu incelenmiştir. Çalışmada incelenen kişilik özellikleri arasında dışadönüklük, Duvar'da kendini sunma bilgileri ve haber akışında kendini sunma davranışı ile anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Dışadönük bireylerin, haber akışında içedönük bireylerden daha çok beğeni, yorum ve paylaşım yapmaları, bireylerin kendini sunma davranışlarıyla daha çok uğraştıklarını gösterir. Bu durum sosyal medyada dışa dönük bireylerin daha iletişimsel özellikleri kullandığının da bir kanıtıdır. Nevrotiklik kendini sunma davranışı ile negatif ilişkilidir. Nevrotizmi yüksek olan bireyler, Facebook'ta paylaşım sırasında kontrol eksikliğinden endişe ve rahatsızlık duymalarından dolayı, negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bunun dışında dürüstlük yorum yazma sıklığıyla negatif ilişkilidir (Lee vd., 2014; 166).

Singh ve arkadaşları (2018), narsisizm düzeyi ile özçekimlerin algılanan çekiciliği, özçekim gönderme sıklığı ve beğeni sayısı gibi sosyal medya davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Mehdizadeh (2010; 357) ise, York Üniversitesi'nden seçtiği bir örneklem üzerinde yürüttüğü araştırmada; narsisizm düzeyi yüksek olan bireylerin, günlük Facebook'ta daha aktif bulunduğunu; bir oturumda daha uzun süre Facebook'ta zaman geçirdiğini tespit etmiştir. Balcı ve Sarıtaş (2019), 408 katılımcı üzerinde yürüttükleri saha çalışmasında; narsisizm düzeyinin, günlük sosyal medya kullanımının pozitif anlamı belirleyicisi olduğunu bulgulamıştır. Örneklemdeki kişilerin narsisizm düzeyindeki artış, beraberinde günlük sosyal medya kullanım süresini artırmaktadır. Winter ve arkadaşları (2014), daha yüksek derecede narsisizmin, sosyal medya mesajlarında kişinin daha derin kendini ifşa etmesine ve daha fazla kendini tanıtmaya yol açtığına vurgu yapmaktadır. Weiser (2015) narsisizm ile sosyal medyada özçekim paylaşma sıklığı arasındaki pozitif anlamı korelasyonun varlığına işaret etmektedir. Sheldon ve Bryant (2016), Karizma ve Gözetim gibi Instagram kullanım motivasyonları ile narsisizm arasındaki pozitif anlamı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sheldon (2016), narsisizmin Facebook'ta fotoğraf paylaşım faaliyetleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Sheldon'a göre narsisizm düzeyi yüksek olan kişiler, düşük olanlara nazaran Facebook'a daha sık fotoğraf yüklemekte, kendi fotoğraflarını daha sık beğenmekte ve yorumlar yapmaktadır.

Milenyum kuşağı, sosyal medyayı sadece kişisel ilişkileri için değil, aynı zamanda kendi idealize edilmiş kişiliklerini oluşturmak ve sürdürmek için de kullanmaktadır. Instagram, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ siteleri, sosyal etkileşim için ana kanal olduklarından; özellikle gençlerin, akranları arasında en fazla dikkat çekecek şekilde kendilerini sunma gereğini hissetmesi şaşırtıcı değildir. Elon Üniversitesi'ndeki 93 üniversiteli kadınla yapılan bir araştırmanın sonuçları, narsisizm ve sosyal medya arasındaki temel ilişkiye ışık tutmaktadır. Bulgular, katılımcıların çoğunun çevrimiçi selfie çekmenin ve göndermenin, narsistik ve bencil davranışları teşvik ettiğini düşündüğünü göstermektedir (Wickel, 2015; 10-11).

Dışa dönük bireylerin daha fazla sosyal medya kullanmasının, potansiyel nedeni gerçek dünyada diğer bireylerle daha fazla bağlantıya sahip olmaları ve aynı zamanda sosyal medyadaki çevrimiçi ağ bağlantılarından etkilendikleri için dışa dönüklük ve sosyal medya arasında bir ilişki bulunmaktadır (Zywica ve Danowski, 2008; 5). Kişilik özelliklerine ilişkin olarak bireylerin çevrimiçi etkinlikleri hakkında yapılan erken çalışmalar, dışa dönüklüğün sosyal medya kullanımı ve mobil kullanım ile olumlu bir ilişki içerdiğini ortaya koymuştur (Hamid vd., 2015; 143).

"Narsisizm sosyal ağlarda nasıl işleyebilir?" sorusuna yanıt ararken Buffardi ve Campbell (2008; 1304) iki neden üzerinde durmaktadır. *Birincisi*, sosyal medya narsistlerin sığ (duygusal olarak derin ve kararlı) ilişkileri için iyi işlev görebilir. Sosyal ağlar, birçok kişi ile yüzeysel arkadaşlıkların kurulmasına yardımcı

olur. Kuşkusuz, bireyler bazen daha derin ilişkileri sürdürmek için de sosyal medyayı kullanabilir; ancak çoğu zaman kullanıcılar için sosyal medya çok sayıda ilişkiyi sürdürme yeteneği (örneğin, birçok kullanıcının yüzlerce hatta binlerce “arkadaşı” vardır) kazandırır. *İkincisi*, sosyal ağlar oldukça kontrollü ortamlardır. Kullanıcılar, diğer sosyal bağlamların aksine, sanal ortamda seçim yapma ve kendini sunma noktasında tam bir kontrol gücüne sahiptirler.

Narsisizm ve sosyal medya üzerine yürütülen diğer araştırmalar (Malik ve Kahn, 2015; Hong vd., 2014; Andreassen vd., 2012, 2013; Wang vd., 2012) narsisizm gibi kişilik özelliklerinin, sosyal medyanın bağımlılığı üzerinde önemli etkileri bulunduğunu göstermektedir. Sosyal medya kullanımı, bireylerin isteklerini ifade etmelerine, başarılarını potansiyel olarak büyük bir kitleye göstermelerinde diğer kullanıcıların “beğenileri” ve “olumlu yorumları” etkili olmaktadır. Bu şekilde narsist bireyler görünürlük ve tanınma elde etmiş olurlar (Andreassen vd., 2017; 288).

Sosyal ağlarda daha fazla zaman geçirmek ve daha fazla aktivite içerisinde yer almak, genç yetişkinlerin kimliklerinin daha narsistik yönlerini onaylamasına neden olabilmektedir. Yürütülen bazı araştırmalar (Gentile vd., 2012; Ryan ve Xenos, 2011), sosyal medya kullanımının, kişilerin liderlik ve teşhircilik gibi narsistik özelliklerinde, belirleyici olduğuna ilişkin bulgular sunmaktadır. Ross ve arkadaşları (2009), kişilik özelliklerini, sosyal ağ kullanımının potansiyel bir yordayıcısı olarak incelerken; “*dışadönüklük, nevrotiklik ve deneyime açıklığın*” daha çok ön plana çıktığı üzerinde durmaktadırlar.

Beş büyük kişilik özelliği, benlik saygısı, yalnızlık ve narsisizm ile Facebook kullanımı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada ise, yüksek yalnızlık düzeyine sahip öğrencilerin daha fazla Facebook arkadaşı olduğu bildirilmiştir. Madalyonun diğer tarafında, dışadönüklük, nevrotiklik, benlik saygısı ve narsisizm, Facebook kullanımıyla önemli ilişkilere sahip değişkenler değildir (Skues vd., 2012; 2414). Benzer şekilde, önceki çoğu araştırmanın aksine, bazı araştırmalarda narsisizm düzeyi ile sosyal medya gönderileri ve arkadaş sayısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya konulmuştur (Frederick ve Zhang, 2019; 30).

İşte yukarıdaki literatür tartışmaları ışığında bu araştırma; aşağıda sunulan sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Katılımcıların sosyal medya kullanım örüntüleri nedir?

Araştırma Sorusu 2: Örneklemdaki üniversite öğrencilerinin cinsiyetine göre, narsisizm düzeyleri farklılık gösterir mi?

Araştırma Sorusu 3: Narsisizm düzeyi ile günlük sosyal medya kullanım süresi arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma Sorusu 4: Narsisizm düzeyi ile sosyal medya kullanım nedenleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma Sorusu 5: Narsisizm düzeyi ile sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasında nasıl bir ilişki vardır?

4. Yöntem

Yöntem olarak saha araştırmasının kullanıldığı bu araştırmada; üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi ile sosyal medya kullanım örüntüleri arasındaki ilişki mercek altına alınmaktadır. Araştırma; bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik, ilişkisel araştırma modeli kimliğine sahiptir (Creswell, 2012). Çalışmada sosyal medya kullanım örüntüleri bağımlı değişkeni; narsisizm düzeyi bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır.

4.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi ile sosyal medya kullanım alışkanlıkları ilişkiye odaklanan bu çalışmada, Necmettin Erbakan Üniversitesi’nden seçilen bir örnekleme saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın evrenini Konya merkezde, Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem belirlenmesinde rastlantısal örneklem alma tekniği uygulanmış ve ulaşılan 400 üniversite öğrencisinden veriler toplanmıştır. Seçilen bu örneklem \pm % 5 hata payı ile, evreni temsil kabiliyetine sahiptir (bkz., Can, 2016; 30).

Çalışmada üniversite öğrencileri gibi toplumun ergen ve genç kesiminin tercih edilme nedeni; onların sosyal medya erişimlerinin ve bilgi birikimlerinin daha fazla olması, dolayısıyla diğer nüfus gruplarına kıyasla, sosyal medya kullanıcısı olma ihtimallerinin daha yüksek düzeyde bulunmasıdır (Balcı vd., 2019; 180). Yine Twenge ve arkadaşlarının (2008) *bugünün gençliğinin özellikle narsisizm eğilimine sahip olduğu ve bu genç yetişkin neslinin kendisini nasıl gördüğü ve genel olarak toplum tarafından nasıl görüldüğü konusunda geniş kapsamlı etkileri olabileceği* iddiası göz önüne alındığında; çalışmanın üniversite öğrencileri üzerinde odaklanması önemli hale gelmektedir. Bilindiği gibi gençlik ve ergenlik, genellikle bir meydan okuma zamanı olarak karakterize edilir. Dramatik fiziksel değişikliklerine rağmen, gençler bu yaşlarda artan bağımsızlık ve artan kendini keşfetme ile karşı karşıyadır. Ortaya çıkan henüz olgunlaşmamış benlik duygusu, gençleri çeşitli davranışlarla deney yapmaya ve doğada son derece sosyal olan kimliklerini keşfetmeye motive eder. Gençler, farklı vesilelerle diğer insanlarla etkileşimleri yoluyla, yavaş yavaş kendilerinin farklı yönlerini anlamlandırır ve entegre ederler. Bu nedenle sosyal ağlar; gençlerin kendini ifade etme ve yeniden geliştirme için önemli dijital ortamlardır (Leung ve Zhang, 2017; 49).

Araştırma kapsamında görüşüne başvurulananların yüzde 46,5'i erkek, yüzde 53,5'i kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında; en düşük 18, en yüksek 38 yaşındaki katılımcıdan veri toplandığı ortaya çıkmaktadır. Araştırma sorularına cevap verenlerin yaş ortalaması 21,28'dir.

Örneklemedeki öğrencilerin yüzde 5,5'i evde yalnız, yüzde 16,0'sı evde arkadaşlarla, yüzde 42,5'i aile, yüzde 33,8'i yurttan, yüzde 2,3'ü apartta yaşamaktadırlar. Sonuçlar üniversite öğrencilerinin önemli bir bölümünün ailelerinin yanında ve yurttan ikamet ettiğini göstermektedir.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım örüntüleri ile narsisizm arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 3 bölüm ve toplam 38 sorudan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formunda, aşağıda tanımlanan ölçeklerden yararlanılmıştır:

Sosyal Medya Kullanım Nedenleri Ölçeği: Toplumsal yaşamda insanların sosyal medya kullanım nedenlerini sorgulamak üzere Balcı ve Gölcü (2013) tarafından geliştirilen ölçek, 5'li likert tipi (1= *Hiç Katılmıyorum*, 5= *Kesinlikle Katılıyorum*) 10 olumlu maddeden ibarettir. Ölçekte "*insanların bilgilenmek, eğlenmek, rahatlamak, mesajlaşmak, vakit geçirmek video/ fotoğraf paylaşmak, ilişkiyi sürdürmek ve yeni arkadaşlar edinmek*" için ne derece sosyal medya kullandıkları sorgulanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan ise 50'dir. Yazarlar çalışmalarında ölçeğin güvenilirlik katsayısı ,80 olarak belirlemişlerdir. Balcı ve Sarıtaş'ın (2015) araştırmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ,83 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçek üzerinde yeniden düzenleme yapıp madde sayısı 9'a düşürülmüş ve güvenilirlik katsayısı ,76 olarak hesaplanmıştır.

Narsistik Kişilik Envanteri (Narcissistic Personality Inventory-NPI-16): Ölçekte insanların narsistik özelliklerine belirlemek üzere Ames ve arkadaşlarının (2006) geliştirilen 16 madde çifti bulunmaktadır. Ölçeğin temeli, Raskin ve Terry'nin (1988) 40 maddeden oluşan Narsisizm Kişilik Envanterine dayanmaktadır. Ames ve arkadaşları (2006) çalışmalarında bu 40 maddelik ölçekten, narsisizm ilgili 16 madde çiftini seçerek yeni bir biçim oluşturmaya çalışmışlardır. Narsistik Kişilik Envanterinde; narsisizm ile tutarlı maddeler 1, tutarsız maddeler 0 olarak kodlanmaktadır. Yazarlar ölçeğin iç tutarlılığını ,72 olarak rapor etmişlerdir (Ames vd., 2006; 442). Ölçek Türkçe'ye Atay (2009) tarafından uyarlanmıştır. Atay (2009), çalışmada ölçeğin güvenilirliğini ,65 olarak hesaplamıştır. Bu çalışmada ölçekteki narsisizmle tutarlı 16 madde alınarak, 5'li likert tipinde (1= *Hiç*, 2= *Nadiren*, 3= *Ara sıra*, 4= *Çoğu zaman ve* 5= *Her zaman*) yeni bir biçim oluşturulmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan 80'dir. Puan arttıkça, katılımcıların narsisizm düzeyi de artmaktadır. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı *Cronbach's Alpha*= ,87'dir.

Kişisel Bilgi Formu: Bu kısımda yaş, cinsiyet ve ikametgâh gibi demografik değişkenlerin yanı sıra, katılımcıların sosyal medya kullanım sıklığı ve süresini, sosyal medya araçları kullanım sıklığını sorgulamaya yönelik sorular bulunmaktadır.

4.3. Verilerinin Analizi ve Kullanılan Testler

Saha araştırması 15 Kasım-1 Aralık 2019 tarihleri arasında, katılımcılarla yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, istatistik programı kullanılarak, bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan Sosyal Medya Kullanım Nedenleri (*Skewness: -0,319; Kurtosis: 0,453*) ve Narsistik Kişilik Envanteri (*Skewness: 0,064; Kurtosis: -0,294*) ölçekleri için elde edilen Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerleri -1,0 ile +1,0 arasında değiştiğinden; verilerin normal dağılıma sahip olduğu dikkat çekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu sonuçlar doğrultusunda, veri analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin analizinde sırasıyla; katılımcıların demografik özelliklerini saptamak amacıyla *Frekans Analizi* uygulanmıştır. Sosyal medya kullanım örüntüleri ile narsisizm düzeyinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla, *Bağımsız Örneklem T-Testi* kullanılmıştır. Günlük sosyal medya kullanım süresinin, narsisizm düzeyi tarafından yordayıp yordamadığını belirlemek üzere *Doğrusal Regresyon Analizi* esas alınmıştır. Sosyal medya kullanım örüntüleri ile narsisizm arasındaki ilişkinin düzeyi ve yönünü ortaya koymada ise *Korelasyon Analizi*nden yararlanılmıştır.

5. Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında öncelikle katılımcıların sosyal medya kullanım örüntüleri ve narsisizm düzeyi incelenmekte; daha sonra narsisizm ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki mercek altına alınmaktadır.

5.1. Sosyal Medya Kullanım Örüntüleri

Bu başlık altında öncelikle üniversite öğrencilerinin günlük ne kadar süre sosyal medyayı kullandıkları sorgulanmıştır. Betimleyici istatistik sonuçları; katılımcıların günlük en az 20, en fazla 900 dakika sosyal medya ile zaman geçirdiklerine işaret etmektedir. Örneklemdeki kişilerin günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi 227,47 dakikadır.

Tablo 1. Sosyal Medya Kullanım Süresinin Betimleyici İstatistikleri

	N	En Az	En Çok	\bar{X}	SD
Sosyal Medya Kullanım Süresi	400	20,00	900,00	227,47	144,77

Katılımcıların cinsiyetine göre günlük sosyal medya kullanım süresi anlamlı farklılık göstermemektedir ($t = -,160$; $p > ,05$). Betimleyici istatistik sonuçları; kadın ($\bar{X} = 228,55$) ve erkeklerin ($\bar{X} = 226,23$) günlük sosyal medya kullanım süresi açısından birbirlerine yakın değerlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Üniversite öğrencilerinin yüzde 81'i her gün düzenli sosyal medya kullandığını ifade ederken; yüzde 3,5'i haftada 1-2 gün, yüzde 7,8'i haftada 3-4 gün ve yine yüzde 7,8'i haftada 5-6 gün sosyal medya karşısına geçmektedir.

Örneklemdeki kişiler arasında WhatsApp ($\bar{X} = 4,70$), Instagram ($\bar{X} = 4,22$) ve YouTube ($\bar{X} = 3,97$) en sık kullanılan sosyal medya araçları olarak dikkati çekmektedir. Swarm ($\bar{X} = 1,15$), LinkedIn ($\bar{X} = 1,16$) ve Snapchat ($\bar{X} = 1,43$) daha az tercih edilen sosyal medya araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların cinsiyetine Facebook ($t = 6,62$; $p < ,001$), Twitter ($t = 4,87$; $p < ,001$) ve LinkedIn ($t = 2,86$; $p < ,01$) kullanım sıklığı anlamlı farklılık taşımaktadır. Analizin sonucuna göre erkeklerin Facebook, Twitter ve LinkedIn kullanma sıklığı, kadınlara oranla daha yüksektir.

Katılımcılar eğlenme ($\bar{X} = 4,32$), vakit geçirme ($\bar{X} = 4,17$), mesajlaşma ($\bar{X} = 4,06$) ve olaylar/ kişiler hakkında bilgi sahibi olma ($\bar{X} = 3,99$) amacıyla daha sık sosyal medya kullanmaktadırlar. Yeni arkadaşlar edinme ($\bar{X} = 2,46$), ilişkiyi sürdürme ($\bar{X} = 2,99$) ve kişisel sunum ($\bar{X} = 3,13$), üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya yönelmelerinde nispeten daha az önem verilen nedenleri oluşturmaktadır. Örneklemdeki üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre ilişkileri sürdürme ($t = 3,00$; $p < ,01$) ve yeni arkadaşlıklar edinme ($t = 4,06$; $p < ,001$) gibi sosyal medya kullanım nedenlerine katılım anlamlı farklılık göstermektedir. İlişkileri sürdürme ve yeni arkadaşlıklar edinme yönelimli doyum arayışı için sosyal medya kullanımında, erkeklerin ortalaması kadınlara nazaran daha yüksektir.

5.2. Narsisizm Düzeyi

Katılımcıların narsisizm düzeylerini incelemeye önce, ölçeğe ilişkin elde edilen güvenilirlik analizi sonuçları *Tablo 2*'de sunulmaktadır. Tabloda ölçekteki 16 maddenin aritmetik ortalama (Mean) ve standart sapma (SD) puanları yer almaktadır. Üniversite öğrencileri ölçekteki maddeler içerisinde; “çevremde saygı duyulan bir insan olduğumu düşünüyorum” ($\bar{X}= 4,05$) ve “herkes bana sürekli iyi birisi olduğumu anlatıyor” ($\bar{X}= 3,97$) ifadelerine daha yüksek puan vermişlerdir. Güvenilirlik göstergelerinden biri olan düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayısı; ,278/ ,630 arasında değişen değerlere sahiptir. Yine ölçekteki maddelerden hangisi dışarıda bırakılırsa bırakılsın; geriye kalan maddelerin güvenilirlik katsayısının ,85’in üzerinde olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 2. Narsisizm Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

MADDELER	Mean±SD	Korelasyon	Cronbach's α
Herkes bana sürekli iyi birisi olduğumu anlatıyor	3,97±1,00	,346	,876
İlgi odağı olmayı seviyorum	3,25±1,26	,624	,865
Özel biri olduğumu düşünüyorum	3,62±1,21	,609	,866
İnsanlar üzerinde otorite kurmaktan hoşlanırım	3,19±1,31	,630	,865
Çevremdeki insanları kolaylıkla yönlendirebilirim	3,49±1,13	,566	,868
Çevremde saygı duyulan bir insan olduğumu düşünüyorum	4,05±0,92	,382	,875
Kendimi ön plana çıkarmayı severim	3,02±1,30	,615	,865
Ben her zaman ne yaptığımı bilirim	3,71±1,10	,317	,878
Herkes benimle ilgili hikâyeleri dinlemeyi sever	3,18±1,19	,513	,870
Başkalarından çok şey beklerim	2,75±1,29	,278	,881
Gerçekten başkalarının ilgi odağı olmayı seviyorum	2,92±1,38	,612	,865
İnsanlar her zaman otoritemi kabul ediyor gibi görünüyor	3,03±1,12	,606	,866
Önemli bir insan olduğumu düşünüyorum	3,69±1,11	,519	,870
İnsanları istediğim her şeye inandırabilirim	3,29±1,16	,554	,868
Diğer insanlardan daha yetenekli olduğumu düşünüyorum	3,22±1,13	,617	,866
Ben sıra dışı bir insanım	3,25±1,42	,502	,871

Araştırmaya katılanların narsisizm ölçeğindeki maddelere vermiş oldukları puanlar toplandığında; en düşük 18, en yüksek 80 puana sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların narsisizm düzeyi ortalaması $\bar{X}= 53,68$ 'dir. Dağılımın standart sapması ise 11,40 olarak analiz edilmiştir.

Tablo 3. Narsisizm Düzeyinin Betimleyici İstatistikleri

	N	En Az	En Çok	\bar{X}	SD
Narsisizm Düzeyi (İndeks)	400	18,00	80,00	53,68	11,40

Öte yandan araştırma sorularına cevap veren üniversite öğrencilerinin cinsiyetine göre narsisizm düzeyi anlamlı farklılık göstermektedir ($t= 1,99$; $p< ,05$). Betimleyici istatistik sonuçları; erkeklerin ($\bar{X}=54,89$) narsisizm düzeyi ortalamasının, kadınlara ($\bar{X}= 52,63$) göre daha yüksek olduğuna vurgu yapmaktadır.

5.3. Narsisizm Düzeyi ile Sosyal Medya Kullanımı Arasındaki İlişki

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle üniversite öğrencilerinin narsistik kişilik özelliğinin, günlük sosyal medya kullanım süresini açıklama gücü, Doğrusal Regresyon Analizi yardımıyla mercek altına alınmış; elde edilen sonuçlar *Tablo 4*'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Medya Kullanım Süresinin, Narsisizm Düzeyi Tarafından Yordanmasına İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Beta (β)	t	Sig.
(Sabit) Sosyal Medya Kullanım Süresi (İndeks)	50,336		48,15	,000
Narsisizm (İndeks)	,015	,187	3,79	,000
R ² = ,035; Adjusted R ² = ,033			F= 14,41; df= 1; p= ,000	

Narsisizm düzeyinin bağımsız değişken olarak denkleme sokulması sonucu regresyon katsayısı ,015 olarak belirlenmiştir. Narsisizm düzeyi, günlük sosyal medya kullanım süresi açısından varyansın yüzde 3,3'ünü açıklamaktadır. Analiz sonucunda; narsisizm düzeyinin (β =,187; $p < ,001$) günlük sosyal medya kullanım süresini pozitif yönde anlamlı biçimde yordadığı bulgulanmıştır. Örneklemdeki kişilerin narsisizm düzeyi arttıkça, günlük sosyal medya kullanım süresi de artmaktadır ($r = 187$; $p < ,01$).

Narsisizm düzeyi ile sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasındaki ilişkinin yönü ve gücü açısından Korelasyon Analizi bulguları incelendiğinde; en güçlü ilişkinin narsisizm düzeyi ile Swarm arasında yaşandığı ortaya çıkmaktadır ($r = ,209$; $p < ,01$). Katılımcıların narsisizm düzeyi arttıkça, Swarm kullanım sıklığında bir artış yaşanmaktadır.

Tablo 5. Narsisizm ile Sosyal Medya Araçları Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişki

	Narsisizm (İndeks)
Instagram	,156**
YouTube	,152**
Facebook	,174**
Twitter	,154**
WhatsApp	,135**
LinkedIn	,193**
Swarm	,209**
Snapchat	,176**

Not: **Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Katılımcıların narsisizm düzeyi ile Instagram ($r = ,209$; $p < ,01$), Facebook ($r = ,174$; $p < ,01$), Twitter ($r = ,154$; $p < ,01$), WhatsApp ($r = ,135$; $p < ,01$), LinkedIn ($r = ,193$; $p < ,01$) ve Snapchat ($r = ,176$; $p < ,01$) gibi sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasında oldukça düşük düzey, pozitif anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Tablo 6. Narsisizm ile Sosyal Medya Kullanım Nedenleri Arasındaki İlişki

	Narsisizm (İndeks)
Olaylar ve kişiler hakkında bilgi sahibi olmak	,079
Kişisel sunum	,270**
Eğlenmek	,254**
Mesajlaşmak	,183**
Vakit geçirmek	,157**
Rahatlamak	,223**
Video/ fotoğraf paylaşmak	,223**
İlişkileri sürdürmek	,166**
Yeni arkadaşlar edinmek	,142**

Not: **Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bir başka noktada *Tablo 6*, narsisizm ile kişisel sunum yönelimli sosyal medya kullanımı arasında, diğerlerine göre nispeten daha güçlü, pozitif anlamlı ilişkinin ($r = ,270$; $p < ,01$) varlığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi arttıkça kişisel sunum nedenli sosyal medya kullanımlarında bir artış dikkat çekmektedir. Gerçekten de sosyal medya platformları, narsistlerin birçok nedenden ötürü kendi kendini düzenlemesi için verimli bir zemin olarak ön plana çıkmaktadır. Her şeyden önce, bu ağlar yüzlerce sığ ilişki (yani sanal arkadaşlıklar) ve duygusal olarak ayrılmış iletişimi (ör. Duvar yazıları, yorumlar) olanaklı kılmaktadır. Bu siteler arkadaşlar, meslektaşlar ve aile arasında iletişim amaçlı bir amaca hizmet etmenin yanında, diğer kayıtlı kullanıcılar ile arkadaş olma taleplerini başlatabilir. Yine sosyal medya, sahiplerin kendi sunumları üzerinde tam yetki sahibi olmasını sağlayan kontrollü ortamlardır. Kullanıcılar kendileri hakkında istenen bilgileri iletebilir ve çekici, kendi kendine tanıtım yapan fotoğrafları seçebilirler. Bu tür sanal arena, narsistlerin sonsuz sayıda önemsiz arkadaşlık peşinde koşmalarına izin verir. Bu etkiler, kullanıcıların normalde çevrimdışı yapamayabilecekleri kamuya açık "kimlik beyanları" yapabildikleri Facebook ve Instagram gibi ağlarda daha da belirgin olabilir. Bu ifade biçimleri hem açık hem de örtük formlar alabilir ve nihayetinde insanların umdukları olası benliklerinin kamuya açık bir şekilde sergilenmesini sağlayabilir (akt., Mehdizadeh, 2010; 358).

Yine bu araştırmada, örneklemdaki kişilerin narsisizm düzeyi ile eğlenme ($r = ,254$; $p < ,01$), mesajlaşma ($r = ,183$; $p < ,01$), vakit geçirme ($r = ,157$; $p < ,01$), rahatlama ($r = ,223$; $p < ,01$), video/ fotoğraf paylaşma ($r = ,223$; $p < ,01$), ilişkileri sürdürme ($r = ,166$; $p < ,01$) ve yeni arkadaşlar edinme ($r = ,142$; $p < ,01$) gibi sosyal medya kullanım nedenleri arasında pozitif yönde düşük düzey anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanında, olaylar ve kişiler hakkında bilgi sahibi olma yönelimli doyum arayışı için sosyal medyayı kullanma ile narsisizm arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($r = ,079$; $p > ,05$).

6. Tartışma ve Sonuç

Sosyal medya son yıllarda günlük yaşamın ve araştırmaların her zaman mevcut bir yönü haline gelmiştir ve insanların bu araçlarla etkileşime girme biçimlerini ortaya çıkarmaya yönelik ilgide bir artış yaşanmıştır. Sosyal medya davranışlarının altında yatan değişkenler kesinlikle çok yönlü olmasına rağmen; narsisizm, özçekim gönderme sıklığı ve diğer kendini sunmayı teşvik eden sosyal ağ davranışları daha belirgin olmaya başlamıştır. Narsistik özellikleri artan bireyler; özçekimleri daha sık göndermekte, özçekimlerini daha çekici olarak değerlendirmekte, sosyal ağ sitelerinde daha fazla zaman geçirmekte, bu araçlarda daha aktif kullanıcı olmakta ve genellikle farklı sosyal ağlarda daha fazla etkinlik göstermektedirler (Singh vd., 2018; 311).

İşte bu tartışmalar ışığında, üniversite öğrencilerinden oluşan bir örneklem üzerinde yürütülen araştırmayla, narsisizm ile sosyal medya kullanım örüntüleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğu mercek altına alınmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle sosyal medya kullanım örüntüleri incelenmiştir. Sonuçlar, katılımcıların günlük dört saate yakın (227 dk.) bir zamanı sosyal medya karşısında geçirdikleri göstermektedir. Akıllı cep telefonu gibi mobil teknolojilerin gelişmesi ve gündelik hayatın içinde daha fazla yer almaya başlaması; her zaman ve her yerden sosyal medyaya erişimi kolaylaştırmış; söz konusu imkânlar beraberinde insanların daha uzun süre sosyal medya kullanması sonucunu doğurmuştur. Kadın ve erkeklerin günlük sosyal medya kullanım süresi birbirine yakındır. WhatsApp, Instagram, ve YouTube üniversite öğrencilerinin daha sık kullandığı sosyal medya araçları olurken; Swarm, LinkedIn ve Snapchat daha az tercih edilmektedir. Örneklemdaki öğrenciler; eğlenmek, vakit geçirmek, mesajlaşma ve olaylar/ kişiler hakkında bilgi sahibi olma amacıyla daha sık sosyal medya karşısına geçmektedirler. Bu sonuç, sosyal medya kullanım motivasyonları belirlemeye yönelik literatürle (Yeniçikiti, 2017; Al-Menayes, 2015; Sponcil ve Gütümü, 2013; Smock vd., 2011; Sheldon, 2008) uyumludur.

Üniversite öğrencileri narsisizm ölçeğindeki maddeler arasında; “*çevremde saygı duyulan bir insan olduğumu düşünüyorum, herkes bana sürekli iyi birisi olduğumu anlatıyor ve ben her zaman ne yaptığımı bilirim*” gibi ifadelerle daha yüksek puan vermişlerdir. “*Başkalarından çok şey beklerim*” katılımcıların nispeten daha katılım gösterdikleri madde olarak dikkati çekmektedir. Erkeklerin narsisizm düzeyi kadınlara göre daha yüksektir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, ayrıca narsisizm ve sosyal medya kullanım örüntüleri arasında öngörülen pozitif ilişkiyi doğrular niteliktedir. Her şeyden önce bireylerin narsisizm düzeyi arttıkça, günlük sosyal medya kullanım süresinde de artış yaşanmaktadır. Kendini beğenme, ön plana çıkarma ve daha

görünür kılma arzusunda bireylere önemli fırsatlar sunan sosyal medya; narsistik kişilik özellikleri gösteren kişileri, daha uzun süre bu araçları kullanma noktasında cesaretlendirmektedir. Bu sonuç, Balcı ve Sarıtaş'ın (2019) ulaştığı bulgularla örtüşmektedir. Katılımcıların narsisizm düzeyi ile Instagram, Facebook, Twitter, WhatsApp, LinkedIn Swarm ve Snapchat gibi sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasında düşük düzey, pozitif anlamlı ilişkinin varlığı bu araştırma ile ortaya konulmuştur. Yine örneklemdeki üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi arttıkça, eğlenme, mesajlaşma, vakit geçirme, rahatlama, video/ fotoğraf paylaşma, ilişkileri sürdürme ve yeni arkadaşlar edinme gibi sosyal medya kullanım amaçlarında bir artış yaşanmaktadır.

Sonuç olarak sosyal medyanın benlik sunumu, kibir ve tek taraflılık için sağladığı fırsatlar göz önüne alındığında (Singh vd., 2018; 313), bu konuda daha çok çalışmanın yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, narsisizm ile sosyal medya kullanım süresi, nedenleri ve sosyal medya araçları kullanım sıklığı arasındaki ilişkiyi mercek altına almıştır. Gelecekte ülkenin farklı bölgelerinde farklı örneklemeler üzerinde dizayn edilecek araştırmalarda; narsisizm ile “durum güncellemeleri sıklığı, arkadaş/ takipçi sayısı, özçekim resimleri gönderme sıklığı, kullanım motivasyonları ve bağımlılık” gibi çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler incelenebilir.

Kaynakça

- Ak, S., Aslan, Y. M., and Aslan, S. (2019). “*Personality Characteristics, Motivations and Usage Patterns of Social Networking Sites among University Students*”, ACJES Academy Journal of Educational Sciences, 3 (1): 1-13.
- Aktaş, A., ve Şahin, M. (2018). “*Narsistik Özellik, Öz-Şefkat Ve Duygu Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5 (6): 368-374.
- Alanka, Ö., ve Cezik, A. (2016). Dijital Kibir: Sosyal Medyadaki Narsistik Ritüellere İlişkin Bir İnceleme. *TRT Akademi*, 1(2), 548-569.
- Al-Menayes, J. J. (2015). “*Motivations for Using Social Media: An Exploratory Factor Analysis*”, International Journal of Psychological Studies, 7 (1): 43-50.
- Ames, D. R., Rose, P., and Anderson, C. P. (2006). “*The NPI-16 As a Short Measure of Narcissism*”, Journal of Research in Personality, 40 (4): 440-450.
- Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., Gjertsen, S. R., Krossbakken, E., Kvam, S., and Pallesen, S. (2013). “*The Relationship Between Behavioral Addictions and the Five-Factor Model of Personality*”, Journal of Behavioral Addictions, 2 (2): 90-99.
- Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S., and Pallesen, S. (2012). “*Development of a Facebook Addiction Scale*”, Psychological Reports, 110 (2): 501-517.
- Andreassen, S.C., Pallesen S., and Griffiths, D.M. (2017). “*The Relationship Between Addictive Use of Social Media, Narcissism, and Self-Esteem: Findings from a Large National Survey*”, Addictive Behaviors, 64: 287-293.
- Atay, S. (2009). “*Narsistik Kişilik Emvanteri'nin Türkçe'ye Standardizasyonu*”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (1): 181-196.
- Balcı, Ş., and Gölcü, A. (2013). “*Facebook Addiction among University Students in Turkey: “Selçuk University Example”*”, Journal of Studies in Turkology, 34: 255-278.
- Balcı, Ş., ve Sarıtaş, H. (2015). “*Facebook ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması*”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 37: 511-535.
- Balcı, Ş., ve Sarıtaş, H. (2019). “*Sosyal Medya Kullanımının Bir Belirleyicisi Olarak Narsisizm: Konya'da Yaşayan Kullanıcılar Üzerine Bir İnceleme*”, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 31: 689-709.
- Balcı, Ş., Gölcü, A., ve Gölcü A. A. (2019). “*Sosyal Medya Kullanımı ile Kendini Gizleme ve Yaşam Doyumunu Arasında Bir Bağlantı Var mı?*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (1): 173-190.
- Bergman, S. M., Fearington, M. E., Davenport, S. W., and Bergman, J. Z. (2011). “*Millennials, Narcissism, and Social Networking: What narcissists Do On Social Networking Sites and Why*”, Personality and Individual Differences, 50 (5): 706-711.
- Brailovskaia, J., and Bierhoff, H. W. (2016). “*Cross-Cultural Narcissism On Facebook: Relationship Between Self-Presentation, Social Interaction and the Open and Covert Narcissism On a Social Networking Site in Germany and Russia*”, Computers in Human Behavior, 55: 251-257.

- Brock, T. B. (2012). “*Social Media Narcissism: An Examination of Blogs by B-List Celebrities*”, Unpublished Master Dissertation, Southern Utah University.
- Buffardi, L. E., and Campbell, W. (2008). “*Narcissism and Social Networking Web Sites*”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34 (10): 1303-1314.
- Campbell, W. K., and Foster, C.A. (2002). “*Narcissism and Commitment in Romantic Relationships: An Investment Model Analysis*”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (4): 484-495.
- Campbell, W. K., & Foster, J. D. (2007). “*The Narcissistic Self: Background, an Extended Agency Model, and Ongoing Controversies*.” In C. Sedikides & S. J. Spencer (Eds.), *Frontiers of Social Psychology. The self* (p. 115-138), Psychology Press.
- Can, Abdullah. SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi. (4. Baskı), Ankara, Pegem Akademi, 2016.
- Carlson, E. N. (2013) “*Honestly Arrogant or Simply Misunderstood? Narcissists' Awareness of their Narcissism*”, *Self and Identity*, 12 (3): 259-277.
- Carpenter, C. J. (2012). “*Narcissism on Facebook: Self-Promotional and Anti-Social Behavior*”, *Personality and Individual Differences*, 52 (4), 482-486.
- Creswell, John W. *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (Fourth Edition). Boston: Pearson Press, 2012.
- Davenport, S. W., Bergman, S. M., Bergman, J. Z., and Fearington, M. E. (2014). “*Twitter Versus Facebook: Exploring the Role of Narcissism in the Motives and Usage of Different Social Media Platforms*”, *Computers in Human Behavior*, 32: 212-220.
- Deters, F. G., Mehl, M. R., and Eid, M. (2014). “*Narcissistic Power Poster? On the Relationship Between Narcissism and Status Updating Activity on Facebook*”, *Journal of Research in Personality*, 53: 165-174.
- DeWall, C. N., Buffardi, L. E., Bonser, I., and Campbell, W. K. (2011). “*Narcissism and Implicit Attention Seeking: Evidence from Linguistic Analyses of Social Networking and Online Presentation*”, *Personality and Individual Differences*, 51 (1): 57-62.
- Fox, J., and Rooney, M. C. (2015). “*The Dark Triad and Trait Self-Objectification as Predictors of Men's Use and Self-Presentation Behaviors on Social Networking Sites*”, *Personality and Individual Differences*, 76: 161-165.
- Frederick, C. and Zhang, T. (2019). “*Narcissism and Social Media Usage: Is There No Longer a Relationship?*”, *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, 16 (1): 23-32.
- Freud, S. (2004). “*Psychoanalysis and Psychology*”, In J. Rivkin & M. Ryan (Eds.), *Literary Theory: An Anthology* (p. 389-487), Blackwell Publishing.
- Gentile, B., Twenge, J. M., Freeman, E. C., and Campbell, W. (2012). “*The Effect of Social Networking Websites on Positive Self-views: An Experimental Investigation*”, *Computers in Human Behavior*, 28 (5): 1929-1933.
- Gnamb, T., and Appel, M. (2018). “*Narcissism and Social Networking Behavior: A Meta-Analysis*”, *Journal of Personality*, 86 (2): 200-212.
- Golbeck, J., Robles, C., and Turner, K. (2011). “*Predicting Personality with Social Media*”, CHI 2011, alt.chi: Playing Well with Others, May 7–12, 2011, Vancouver, BC, Canada, s. 253-262.
- Halpern, D., Valenzuela, S., and Katz, J. E. (2016). “*Selfie-ists or ‘Narci-selfiers’? A Crosslagged Panel Analysis of Selfie Taking and Narcissism*”, *Personality and Individual Differences*, 97: 98-101.
- Hamid, N. A., Ishak, Mohd, S. I., and Yazam, S. S. N. M. (2015). “*Facebook, YouTube and Instagram: Exploring Their Effects on Undergraduate Students' Personality Traits*”, *The Journal of Social Media in Society*, 4 (2): 138-165.
- Hong, F., Huang, D., Lin, H., and Chiu, S. (2014). “*Analysis of the Psychological Traits, Facebook Usage, and Facebook Addiction Model of Taiwanese University Students*”, *Telematics and Informatics*, 31: 597-606.
- Kapidzic, S. (2013). “*Narcissism as a Predictor of Motivations behind Facebook Profile Picture Selection*”, *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 16 (1): 14-19.
- Lee, E., Ahn, J., and Kim, Y. J. (2014). “*Personality Traits and Self-Presentation at Facebook*”, *Personality and Individual Differences*, 69: 162-167.
- Lee, J. A., and Sung, Y. (2016). “*Hide-and-peek: Narcissism and ‘Selfie’-Related Behavior*”, *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 19 (5): 347-351.

- Leung, L. (2013). “Generational Differences in Content Generation in Social Media: The Roles of the Gratifications Sought and of Narcissism”, *Computers in Human Behavior*, 29: 997-1006.
- Leung, L., and Zhang, R. (2017). “Narcissism and Social Media Use by Children and Adolescents”, In Kimberly S. Young and Cristiano de Abreu (Eds.), *Internet Addiction in Children and Adolescents: Risk Factors, Assessment, and Treatment* (p. 47-64), New York: Springer Publishing.
- Malik, S., and Khan, M. (2015). “Impact of Facebook Addiction on Narcissistic Behavior and Self-Esteem among Students”, *Journal of Pakistan Medical Association*, 65 (3): 260-263.
- McCain, J. L., and Campbell, W. K. (2018). “Narcissism and Social Media Use: A Meta-Analytic Review”, *Psychology of Popular Media Culture*, 7 (3): 308-327.
- Mehdizadeh, S. (2010). “Self-Presentation 2.0: Narcissism and Self-Esteem on Facebook”, *Cyberpsychology, Behaviour and Social Networking*, 13 (4): 357-364.
- Morf, C.C., and Rhodewalt, F. (2001). “Unraveling the Paradoxes of Narcissism: A Dynamic Self-Regulatory Processing Model”, *Psychological Inquiry*, 12 (4): 177-196.
- Ong, E. Y. L., et al. (2011). “Narcissism, Extraversion and Adolescents’ Self-Presentation On Facebook”, *Personality and Individual Differences*, 50 (2): 180-185.
- Panek, E. T., Nardis, Y., and Konrath, S. (2013). “Mirror or Megaphone? How Relationships Between Narcissism and Social Networking Site Use Differ on Facebook and Twitter”, *Computers in Human Behavior*, 29 (5): 2004-2012.
- Raskin, R., and Terry, H. (1988). “A Principal-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of its Construct Validity”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (5): 890-902.
- Ross, C., Orr, E., Sisc, M., Arseneault, J.M., and Simmering, M.G. (2009). “Personality and Motivations Associated with Facebook Use”, *Computers in Human Behavior*, 25 (2): 578-586.
- Ryan, T., and Xenos, S. (2011). “Who Uses Facebook? An Investigation into The Relationship Between the Big Five, Shyness, Narcissism, Loneliness, And Facebook Usage”, *Computers in Human Behavior*, 27: 1658-1664.
- Sheldon, P. (2008). “Student Favorite: Facebook and Motives for its Use”, *Southwestern Mass Communication Journal*, 23 (2): 39-53.
- Sheldon, P. (2016). “Self-Monitoring, Covert Narcissism, and Sex as Predictors of Self-Presentational Activities on Facebook”, *The Journal of Social Media in Society*, 5 (3): 70-91.
- Sheldon, P., and Bryant, K. (2016). “Instagram: Motives for Its Use Relationship to Narcissism and Contextual Age”, *Computers and Human Behavior*, 58: 89-97.
- Singh, S., Farley, S. D., and Donahue, J. J. (2018). “Grandiosity on Display: Social Media Behaviors and Dimensions of Narcissism”, *Personality and Individual Differences*, 134: 308-313.
- Skues, Jason L., Williams, B., and Wise, L. (2012). “The Effects of Personality Traits, Self-Esteem, Loneliness, and Narcissism on Facebook Use among University Students”, *Computers in Human Behavior*, 28: 2414-2419.
- Smock, A., Ellison, N., Lampe, C., and Wohn, D. Y. (2011). “Facebook as a Toolkit: A Uses and Gratification Approach to Unbundling Feature Use”, *Computers in Human Behavior*, 27 (6): 2322-2329.
- Sponcil, M., and Gitimu, P. (2013). “Use of Social Media by College Students: Relationship to Communication and Self-Concept”, *Journal of Technology Research*, 4: 1-13.
- Sung, Y., Lee, J.-A., Kim, E., and Choi, S. M. (2016). “Why We Post Selfies: Understanding Motivations for Posting Pictures of Oneself”, *Personality and Individual Differences*, 97: 260-265.
- Tabachnick, Barbara G., and Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson Publications, 2013.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*. (Online) <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 19 Aralık 2019].
- Twenge, J. M., Konrath, S., Foster, J. D., Campbell, W. K., and Bushman, B. J. (2008). “Egos Inflating Over Time: A Cross-Temporal Meta-Analysis of the Narcissistic Personality Inventory”, *Journal of Personality*, 76: 875-901.
- Walters, N. T., and Horton, R. (2015). “A Diary Study of the Influence of Facebook Use on Narcissism among Male College Students”, *Computers in Human Behavior*, 52: 326-330.

Wang, J. L., Jackson, L. A., Zhang, D. J., and Su, Z. Q. (2012). “*The relationships among the Big Five Personality Factors, Self-esteem, narcissism, and Sensation-seeking to Chinese University Students’ Uses of Social Networking Sites (SNSs)*”, *Computers in Human Behavior*, 28 (6): 2313-2319.

Weiser, E. B. (2015). “*# Me: Narcissism and its Facets as Predictors of Selfie-posting Frequency*”, *Personality and Individual Differences*, 86: 477-481.

Wickel, T. M. (2015). “*Narcissism and Social Networking Sites: The Act of Taking Selfies*”, *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 6 (1): 5-12.

Winter, S., et al. (2014). “*Another Brick in the Facebook Wall- How Personality Traits Relate to the Content of Status Updates*”, *Computers in Human Behavior*, 34: 194-202.

Yeniçiftçi, Nagihan. T. *Sosyal Medya: Facebook ve Twitter Motivasyonları*, Konya, LiteraTürk Yayınları, 2017.

Milli Eğitim Bakanlığında Norm Kadro Uygulaması: Isparta İlinde Okul Yöneticileri Üzerinden Bir Değerlendirme*

Fatma BAKI**
Osman Kürşat ACAR***

ÖZ

İnsan faktörü, örgüt amaçlarına ulaşmada kullanılan en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Örgütlerin amaçlarına ulaşmak için gerekli personelin bulunması ve bu personelden en etkin ve verimli şekilde yararlanılması için gerekli örgütsel faaliyetlerin tümünü içeren personel yönetimi kavramı 1980'li yıllardan itibaren yerini daha kapsamlı olan insan kaynakları yönetimi kavramına bırakmaya başlamıştır. Türkiye'de kamu personel yönetiminde kariyer sistemi esasının benimsenmiş olmasına rağmen 1950'li yıllardan bu yana iş sınıflandırması yani kadrolama sistemine geçiş için öneriler getirilmiştir. 1990'lı yıllarda getirilen norm kadro uygulamasıyla birlikte esasta değişiklik yapma ve tüm yapıyı kadrolama sistemine göre düzenleme politikası yeniden gündeme gelmiştir. İnsan kaynağı yönetimi konuları arasında yer alan norm kadro örgütlerde, insan faktöründen etkin ve verimli şekilde yararlanarak, emeğin verimliliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu hedefini ise örgüt için optimum nitelik ve nicelikteki kadroyu saptayarak gerçekleştirir. Bu kadro saptama işlemi ile örgütün fayda maksimizasyonunda önemli derecede pozitif artış görülmektedir. Norm kadro uygulaması ile çalışanların sayısı ve vasfına göre belirlenen kadro standartları oluşturularak kıyaslama yapılabilecek objektif veriler elde edilmektedir. Bu sayede çalışanların performansları daha hızlı ve hakkaniyete uygun olarak değerlendirilebilmesi, gereksiz unvan ve fazla istihdamın önlenmesi, çalışan ihtiyaçlarının tespitinin kolaylaşması sağlanabilmektedir. Bu çalışmada Isparta Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı eğitim kurumlarındaki yöneticilerin norm kadro çalışmaları hakkındaki görüş ve önerileri nitel araştırma yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada Isparta merkezindeki 21 okul yöneticisi örneklem olarak seçilmiş ve elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda norm kadro uygulamasının yöneticiler açısından düzensiz kadrolaşmayı önleyen, nesnel veriler sunarak güvenilirliği arttıran, kaynakların dengeli kullanımı bakımından gerekli ve yararlı bir çalışma olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hızlı norm dalgalanmaları ve eğitim bölgelerinin düzenlenmesi, çalışma körlüğünün engellenmesi gibi geliştirilmesi gereken alanlarında bulunduğu saptanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerle genele bakıldığında, norm kadro uygulamasının gözden geçirilmesi gereken alanları bulunmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı açısından faydalı bir uygulama olduğu ve yöneticiler tarafından büyük ölçüde kabul gördüğü söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Norm Kadro, Milli Eğitim Bakanlığı, İnsan Kaynağı Planlaması, Isparta, Nitel Analiz

Norm Staff Practice in Ministry of National Education: A Qualitative Research Sample in Isparta Province

ABSTRACT

Human factor is one of the most important sources which use of achievement for organizational goals. Norm staff aims to increase the efficiency of labor by taking advantage of the human factor in organizations effectively and efficiently. This aim is accomplished by determining the optimal quality and quantity of staff for the organization.. With the norm staff practices, objective data that can be compared are obtained by creating staff standards that are determined according to the number and quality of the employees. For this reason, the performance of employees can be evaluated faster and more equitable. In this study, the opinions and suggestions of managers who is working in educational institutions affiliated to Isparta National Education Directorate regarding norm staff work were determined by qualitative research method. The target population of the study is Isparta province. Directors are identified as examples in Isparta downtown. The results were analyzed by content analysis method. As a result of the interviews in this context, it was concluded that the implementation of the norm staff was seen as a necessary and useful work by the managers. However, it has been found that there are areas that need to be developed such as regulation of rapid norm waves and education areas. Considering the data obtained as a result of the research, it can be said that although the norm staff practice has areas that need to be revised, it is a beneficial practice for the Ministry of National Education and has been widely accepted by the administrators.

Keywords: Norm Staff, Ministry Of National Education, Human Resource Planning, Isparta Province, Qualitative Research

* Bu makale, IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, orcid no: 0000-0002-4481-7552, av.fatmabaki@outlook.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-1961-645X, osmanacar@sdu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 30.05.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 16.06.2020

1. Giriş

Örgütler amaçlarına ulaşmada yer, zaman, para, malzeme ve personel gibi farklı kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu kaynaklardan en önemlisi hele okul gibi bir örgüt söz konusu olduğunda insan kaynağıdır. Yeterli nitelik ve nicelikteki personel istihdamı, kaynakların etkin ve verimli kullanımında vazgeçilemeyecek bir öneme sahiptir. C. Nortchote Parkinson “İş her zaman bitirilmesi için verilen zamanı dolduracak kadar uzundur ve daha çok görevli her zaman daha çok zaman kaybıdır.” (Parkinson, 1996) diyerek norm kadronun önemini dolaylı olarak belirtmiştir. Buradan hareketle örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için optimum nitelik ve nicelikteki personel istihdamının tercih edilmesi gerekliliği her zaman için ifade edilebilir.

Norm kadro, örgütte iş analizi çalışmaları sonucu ortaya konulan ödev, iş tanımlamaları, yetki ve sorumluluklar ile veyine iş gerekleri çalışmaları sonucunda bulunması gereken nitelikleri gösterir. Dolayısıyla norm kadro, belli özellikleri taşıyan bireylerin belirli görev, yetki ve sorumlulukları yerine getirmek için işgal edebilecekleri hizmet yerini ifade eder (Bilgin ve Aytürk, 2003; 159). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında uygulanacak norm kadro ise “Millî Eğitim Bakanlığına bağlı her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bulunması gereken yönetici ve öğretmen sayısını ifade eder.” (Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik, 2014; madde 4). Bugün kamu personel sayısı genel olarak değerlendirildiğinde belediyeler, millî eğitim ve üniversite akademik kadroları çıkarıldığında kamu personel sisteminde hala çok önemli sayıda takribi %70 civarında kamu çalışanının norm kadroya tabi olmadığı söylenebilir. Bu kamu yönetimi ve kamu personel sistemi için önemli bir eksikliklerdir.

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında görevli olan yöneticilerin norm kadro düzenlemesi hakkındaki genel kanılarını öğrenerek, yapılan görüşmeler doğrultusunda uygulamada yaşanan sorunların tespiti ve çözümüne yönelik önerilerin sunulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda norm kadro uygulamasının gerekli ve faydalı bir uygulama olduğu tüm yöneticiler tarafından kabul görmüştür. Yöneticiler genel olarak norm kadronun faydalı yönlerini, düzensiz kadrolaşmayı önlemesi, kaynakların dengeli kullanımının sağlanması ve objektif ölçütleri içermesi sebebiyle güvenilirliği artırması şeklinde ifade etmişlerdir. Ancak hızlı norm dalgalanmalarının düzenlenmesi, eğitim bölgelerinin düzenlenmesi gibi geliştirilmesi gereken alanlarında bulunduğu saptanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Genel Olarak Norm Kadro

İnsan kaynakları yönetim fonksiyonu olan iş analizi ve insan kaynağı planlaması kapsamında değerlendirilen norm kadro, en geniş anlamda bir örgütün veya alt biriminin işlevlerini, görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için örgütün altyapısı göz önünde tutularak ihtiyaç duyduğu kadronun optimal biçimde nitelik ve nicelik olarak belirlenmesidir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2004; 251). Bir başka tanımlamada bir işletme, bir kuruluş ya da bir birimin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için uyguladığı teknoloji de dikkate alınarak amacı doğrultusunda yapması gereken işlerin yıllık iş yüküne göre orada istihdam edilmesi gerekli personel sayısının nitelikleri itibarıyla saptanmasıdır (Timur, 2004; 203). İdeal insan kaynağının saptanmasını sağlayan norm kadro sisteminin fazla istihdamın önlenmesi, işgücü verimliliğinin artırılması, eşit işe eşit ücret ilkesinin işlerlik kazanması, gereksiz unvan oluşumunu engellemesi, liyakatın esas alınması, hızlı ve güvenilir kararlar alınması gibi amaç ve yararlarının bulunduğu söylenebilir (Timur, 2004; Kalkandelen, 1997; Bilgin ve Aytürk, 2003; Yüceyılmaz, 2016).

Kadro saptama faaliyetleri, kaynakların dengeli kullanımının sağlanması sadece günümüzde değil, geçmiş dönemlerde de kullanılan bir uygulama olmuştur. Karahanlılar Döneminde devlet yapısında yer alan çalışanlar için örgüt şemaları ortaya konulmuş ve yine bu dönemde Yusuf Has Hacıp, eserlerinde kadrolaşmaya yönelik bakış açısını yansıtmıştır. Selçuklular Döneminde ise Nizamülmülk, eserinde her seviyedeki kadrolar ve bu kadrolarda çalışacakların nitelikleri konusuna değinmiştir (Kalkandelen, 1997; 42-45). Bugünkü anlaşıldığı hali ile batı tipi memurluğun ilk uygulamaları Tanzimat Dönemi ile başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise kamu personel rejimi için birçok düzenleme yapılmıştır. Başta Memurin Kanunu ile birtakım düzenlemeler yapılmış, ardından 1961 Anayasası'nın koyduğu ilkeler doğrultusunda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, TBMM'de 10 ay aralıklı süren görüşmeler sonucunda 1965 yılında kabul edilmiştir. Ancak, maliyeci bakış açısıyla hazırlanması, birçok düzenlemeyi tüzük ve yönetmeliklere

birakması, ülkenin kültürel ve idari kodlarını bilmeyen yabancı uzmanlar etkisinde çıkarılması, yürürlüğe girdikten sonra 5 yıl askıda kalması ve kısa süre içinde çok ciddi değişikliklere uğraması gibi birçok eleştiri bu kanun için yapılmıştır. Bu yönü ile bugün norm kadro başta üzere kamu personel sisteminde yaşanan sorunların temelinde kamu personel tarihindeki olumsuz birikim vardır (Acar, 2019). 1980 sonrası Türk kamu personel sistemine önemli bir kavram olan esneklik, etkinlik, verimlilik dahil edilmiştir. Bu kavram ile birlikte memurluk nicel ve nitel olarak değişmiştir (Aslan, 2014; 21-33).

Kamuda 1980 öncesi hâkim olan personel yönetim anlayışı yerine etkinlik ve verimlilik eksenli insan kaynakları yönetimi anlayışına doğru kamunun statükocu yapısına rağmen geçildiği yönünde görüşü literatürde ağır basmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi, yeni bir kavram olarak sunulmasına rağmen önem kazanmasında etkin olan unsurların temelinin oldukça geçmişe dayandığı söylenebilir (Can, 2012; 15-16). Personel yönetimi kavramı, örgütlerin amaçlarına ulaşmak için gerekli kişilerin bulunması ve bu kişilerden en etkin ve verimli bir şekilde yararlanılması için gerekli örgütsel etkinliklerin tümü iken (Kayar, 2011; 2) kamu yönetimi açısından bakıldığında kamu personel yönetimi ise devletin istihdam ettiği personelin çalıştırılma rejimi olarak tanımlanabilir (Aslan, 2005; 1). İnsan kaynakları yönetimi ise klasik personel yönetiminin bordrolama ve özlük dosyasına dayanan anlayışının ötesinde bir kavram olarak ele alınabilir. İnsan kaynakları yönetimi iş analizi, insan kaynağı planlama, performans yönetimi, kariyer yönetimi, iş değerlendirme ve ücret yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, uluslararası insan kaynakları yönetimi, insan kaynakları bilgi sistemi, endüstri ilişkileri ve sendikacılık, disiplin ve motivasyon gibi işe girişten işten ayrılmaya kadar çalışana, memura çok daha geniş perspektiften bakan bir sistem ve anlayıştır.

Genel olarak personel sistemlerinin kuruluşu açısından iki çeşit sistem bulunmaktadır. Bunlar kariyer (rütbe) sistemi ve kadro (sınıflandırma) sistemidir. Türkiye'nin dağınık mevzuat yapısı, parçalı, tepkiye dayalı oluşturulan politikalar ile şekillenmiş kamu personel sistemi, kariyer sistemi ve kadro anlayışı arasında sıkışmıştır. Türkiye personel yönetiminde kariyer sistemini benimsemiştir. Ancak 1950'li yıllardan bu yana hazırlanan çeşitli rapor ve yasa tasarılarında, iş sınıflandırması sistemine geçilmesi için birtakım öneriler getirildiği görülür. 1990'lı yıllarda norm kadro uygulamasıyla birlikte temelli değiştirme ve tüm yapıyı kadrolama sistemine göre inşa etme politikası yeniden gündeme gelmiştir (Güler, 2013; 190-195). Gelineen noktada birkaç kurum hariç norm kadro konusunda belirgin ilerleme sağlanamamıştır.

2.2. Türkiye'de Kamuda Norm Kadro Uygulamaları

Türkiye'de kamu personel sistemi genel olarak bir önceye tepki politikaları ile şekillenmiş, batılılaşma eksenli çok sık değişen, dağınık bir mevzuat yapısı ile şekillenen, maliyeci bakış açısıyla genellikle ücret temelli değerlendirilen, siyasal etkinin sık görüldüğü bir sistemdir. Hukuki açıdan yapısal olarak Kıta Avrupası'na özelde Fransa kökenli idare hukukuna dayanan ama reform noktasında Anglosakson ekseninde bazen ABD bazen İngiltere'den etkilenen bir arayış içinde olagelmıştır. Örgüt kültürü olarak kamu çalışanları açısından genel olarak verimli çalışmanın benimsenmediği bir örgüt iklimi hakimdir. Bu anlamda örgüt kültürünü açıklaması açısından “devlete sırtını dayamak”, “Allah'tan sağlık devletten maaş”, “salla başı al maaş” gibi deyişlerin etkin olduğu bir yapıdan bahsedilebilir. Ayrıca iş güvencesi anlayışının hâkim olduğu, ücretlerin piyasa şartlarına göre iyi olduğu, özel sektöre göre daha az çalışmanın dikkat çektiği bir yapıdan bahsedilebilir (Acar, 2019; 120). Böyle bir kamu personel sistemi içinde norm kadro konusunun çok iyi bir geçmişe sahip olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Türkiye'de norm kadro konusunda öncelikle Millî Eğitim Bakanlığı, belediyeler ve son olarak üniversitelerde akademik personel için çıkartılan norm kadro uygulamaları dikkat çekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığında norm kadro çalışmaları 1990 yılında başlamış ve özellikle öğretmen kadrolarına yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Aslında 4 milyonu aşan kamu çalışanı içinde neredeyse 1 milyona yakın kişinin millî eğitim çalışanı olduğu düşünüldüğünde bu çok geç kalınmış bir çalışmadır. 03.08.1990 tarihinde 20594 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “*Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurum Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği*” ile bu yönetmelik doğrultusunda belirlenen “*Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumların Standart Kadrolarının Tespitine Dair Esas ve Usuller*” MEB'de norm kadro çalışmalarının temel dayanağı olmuştur (Keskin ve Demirci, 2003; 28-29). Son olarak “*Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik*” 18.6.2014 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir ve günümüzde MEB'de norm kadro düzenlemesinde bu yönetmelik esas alınmaktadır.

Belediyelerdeki norm kadro çalışmaları da milli eğitim gibi geç başlamıştır. 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye ve 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye kanunları ile belediyelerin personel yapısında insan kaynakları eksenli önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni kanunlar 657 sayılı DMK'den ayrı bir personel statüsü öngörmemiştir. Ama norm kadro uygulamasına geçilmesi, belediye meclislerine kadro ihdas ve iptal etme yetkisi verilmesi, sözleşmeli personel istihdam edebilme imkanının verilmesi, üst düzey yönetici kadrolara başka kamu kurum ve kuruluşlarından görevlendirilebilme, personele başarı durumuna göre ikramiye verilmesi gibi önemli adımlar atılmıştır. Bu değişimler ile birlikte belediyelerin insan kaynağı yönetimi konusunda önemli yenilikler kazandığı iddia edilmiştir. Ama norm kadro uygulaması ile aslında merkezi hükümet, belediyelerin insan kaynağı yönetimi üzerinde vesayetçi anlayışını devam ettirmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu madde 49'a göre belediyelerin norm kadro çalışmalarını yapma yetkisi İçişleri Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığına verilmiştir. Belediyenin ve bağlı kuruluşlarının norm kadroları İçişleri Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığınca belirtilen ilke ve standartlar çerçevesinde belediye meclisi kararıyla belirlenebilmektedir (Peker ve Şen, 2015; 119).

Bu alanda son zamanlarda yapılan düzenlemelerden birisi de üniversitelerin akademik kadrolarına yönelik olarak Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 2 Kasım 2018 tarihinde çıkarılan "*Devlet Yükseköğretim Kurumlarında Öğretim Elemanı Norm Kadrolarının Belirlenmesine ve Kullanılmasına İlişkin Yönetmelik*"tir. Bu yönetmelik ile birlikte üniversitelerin akademik kadrolarında bazı durumlar için kadro sınırlaması bazı durumlarda rektörlere daha kolay kadro ihdası sağlama gibi önemli değişimler öngörülmüştür (Karataş ve Avcı, 2019). Bu yönetmelik ile ilgili plansız, programsız hazırlandığı ve üzerinde yeterli çalışılma yapılmadan çıkarıldığı yönünde önemli eleştiriler olmuştur. Tıp Fakültesi veya Fen Edebiyat Fakültesi gibi farklı yapıları olan fakültelerde uygulamalar neticesinde birtakım sorunlar ile karşılaşmış ve üzerinde değişiklikler yapılmıştır.

3. Isparta Milli Eğitim Müdürlüğünde Norm Kadro Uygulamaları

3.1. Araştırma Deseni, Evren ve Örneklem

Bu çalışmada, okul yöneticilerin sahip oldukları deneyim, düşünce ve görüşlerinden faydalanarak, MEB'de uzun zamandır uygulanan norm kadro hakkındaki genel algı hakkında birtakım çıkarımlar yapmak amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak "gözlem, görüşme, doküman analizi ile toplanan verileri, algı ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konması olarak tanımlanabilecek olan nitel analiz yöntemi seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016; 41). İlerleyen dönemler için literatüre bir katkı sunmak amacıyla yapılan çalışmada, nitel analiz yöntemi ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Çalışma evrenini Isparta il merkezi ve ilçeleri ile birlikte o dönem için 416 eğitim kurumunda görevli yöneticiler (Bu yöneticilerin yaklaşık sayısı 800) oluşturmaktadır. Örneklemi ise Isparta merkezde Milli Eğitim Müdürlüğünde çalışan yöneticiler arasından seçilmiş olan 21 kişidir. Çalışmamızda amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi seçilmiştir. Hızlı sonuç alınması ve pratik olması nedeniyle bu örnekleme yöntemi tercih edilerek Isparta merkezde yer alan ve erişilmesi kolay olan okul yöneticileri üzerinden çalışma tamamlanmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2016; 123). Araştırmada elde edilecek olan verilerin anlamlı olabilmesi için katılımcıların konu hakkında bilgi sahibi olmasına önem verilmiştir. Özellikle norm kadro çalışmalarında faaliyette bulunan veya bu çalışmalardan direkt olarak etkilenen kişilerin görüşlerinin alınması norm kadro uygulamasına yönelik algıyı, kurumun etkinlik ve verimliliğine katkısını, uygulamanın olumlu ve olumsuz yanlarını öğrenmek açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda 6 ilkokul müdürü, 6 ortaokul müdürü, 6 lise müdürü, 1 tane il milli eğitim şube müdürü, rehberlik ve araştırma merkezi müdürü ve halk eğitim merkezi müdürü olmak üzere yönetici kesiminde yer alan 21 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara yönelik verilerin kodlanma biçimi

Katılımcılar	
İlköğretim Müdürü	Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6
Ortaokul Müdürü	Y7, Y8, Y9, Y10, Y11, Y12
Lise Müdürü	Y13, Y14, Y15, Y16, Y17, Y18
İl Milli Eğitim Şube Müdürü	Y19
Rehberlik Araştırma Merkezi Müdürü	Y20
Halk Eğitim Merkezi Müdürü	Y21

Çalışmada veri toplama noktasında görüşülen yöneticilerden konu ile alakalı geçmiş deneyimlerine, uygulamalarına dayanarak ayrıntılı, anlamlı bilgiler almak için derinlemesine görüşme yapılmıştır (Aziz, 2010). Bu görüşme yöntemini seçilme amacı, uzun süredir norm kadro uygulamasının içinde olan yöneticilerin düşüncelerini, birikimleri, tecrübelerini, duygularını, norm kadro uygulamasına bakış açılarını ve uzun vade de neler olabileceğini, uygulamanın artılarını ve eksilerini derinlemesine keşfetmektir (Baş ve Akturan, 2008). Görüşme yapılırken görüşme akışına bağlı olarak ilave sorular da sorabilme esnekliği sağlanması nedeniyle yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır (Türnüklü, 2000).

Araştırma verileri Ocak 2018 ile Şubat 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Sorular ilk olarak 8 okul yöneticisi ve 2 uzman kişi ile görüşülerek tekrardan yapılandırılmıştır. Toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilere herhangi bir yorum katılmadan verilmiştir. Görüşmelerde yöneticilerin isteğine bağlı olarak ses kaydı alınmış, izin vermeyen görüşmecilerin kayıtları yazılı olarak kaydedilmiştir. Görüşme esnasında yönlendirmeden kaçınılmış ve görüşmeler 30-45 dakika sürmüştür. Daha sonra görüşmeler yazılı hale getirilmiş ardından betimsel şekilde de özetlenen ve yorumlanan verileri anlamlı hale getirmek kavram ve ilişkileri ortaya koymak için içerik analizine tabi tutulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

3.2.Araştırmanın Bulguları

Bu çalışmada, norm kadro uygulamasının MEB’de çalışan yöneticiler gözüyle incelenmesi ve uygulamadaki mevcut eksikliklere önerilerin sunulması amacıyla altı adet araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu sorular norm kadro uygulamasının olumlu ve olumsuz yanları, uygulamada kullanılan ölçüklerin yeterliliği, uygulamanın kurumun etkinliği ve verimliliği üzerine etkisi, uygulamanın idareci ve öğretmenler üzerindeki etkileri, son olarak da uygulamaya getirilebilecek öneriler açısından görüşler almaya yöneliktir.

Yönetici olarak norm kadro uygulamasını nasıl değerlendiriyorsunuz şeklindeki soruyu cevaplandıran 21 yöneticiden 8’i norm kadronun tamamen doğru, olumlu ve yararlı bir uygulama olduğunu, 13 tanesi ise uygulamayı olumlu görmekle birlikte bazı sorunlu alanların bulunduğunu ve bunları iyileştirmeye yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Norm kadro uygulamasının doğru olduğunu ifade eden yöneticilerden 8’i uygulamayı tam anlamıyla doğru kabul etmektedirler. Bu açıdan bakan yöneticilerden Y3 ve Y19 norm kadro uygulamasını tasarruf ve ekonomi açısından, Y9 ve Y13 verimlilik ve etkinlik bakımından, Y16 ve Y20 rasyonellik sağlaması bakımından, Y5 ve Y10 ise nedenini belirtmeden uygulamayı olumlu gördüklerini ifade etmiştir. Norm kadro uygulamasına olumlu ancak eksiklikler mevcut olduğunu belirten yöneticiler kurumdaki norm dalgalanmalarına dikkat çekmişlerdir. İlköğretim müdürü olan Y1 “Norm kadro uygulaması siyasi etkileri azaltır, güvenilir bir ortam oluşturup çalışma huzurunu destekler” demekle birlikte bunun sağlıklı bir şekilde uygulandığında yararlı olacağını ifade etmiştir. Y2 ise “Norm kadro çalışması tam manasıyla uygulanırsa olumludur. Ancak ihtiyaç olmadığı halde mahkeme kararıyla gelen öğretmen kurumun çalışan dengesini bozabilmektedir. Bu durumun düzeltilmesi gerekir.” demiştir. Y4 “Uygulama yararlı ve gereklidir.” demekle beraber norm kadro çalışmalarının uzun vadede planlanarak yapılmasının daha faydalı olacağını, bunun da Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi’nden alınacak doğum oranı ile yapılabileceğini, bu sayede öğrencilerin daha uygun imkanlarda ders yapabileceğini ifade etmiştir. Y6 “Norm kadro standardı saptamak açısından önemli ve olumludur. Ancak objektif olmalıdır.” demiştir.

Ortaokul müdürlerinden Y7 “Gerçekten yönetmelik uygulanabilirse sistem çok iyi. Ancak seçmeli ders gibi etkenler durumu etkileyebiliyor.” demiştir. Y8 “Norm kadro uygulaması belirli noktalara yığılmaları önler. Norm kadro uygulamasında beden eğitimi, görsel sanatlar gibi derslerin ders yükü ile matematik, Türkçe gibi derslerin ders yükü miktarı arasındaki farklılık sebebiyle bazı öğretmenlerin gözünde adaletsiz bir durum var gibi gözükmektedir.” demiştir. Y11 ise “Norm kadro uygulaması yararlıdır ve devam etmelidir. Ancak öğretmen için hizmet puanı ölçütünün yanında performans değerlendirme sistemi de getirilmelidir. Bu sayede kurumda verimliliği arttıran öğretmen öncelik kazanacak ve oluşacak rekabet durumundan dolayı öğretmenlerin verimliliği dolayısı ile de kurumun verimliliği daha da artacaktır. Bu şekilde çalışma körlüğü durumu aşılabılır.” demiştir. Y12 “Norm kadro gerekli ve yararlı bir çalışmadır. Ancak küçük okullarda norm sağlanamaması sebebiyle bazı alan hocalarında eksiklik yaşanabilmektedir. Bağımsız köy okullarında 6 ders saatine 1 norm verilirken eğitim bölgesi içindeki okullarda 21 saate 1 norm verilmektedir. Dolayısıyla merkezde olup şube sayısı az olan okullara norm verilememektedir. Ayrıca özellikle ortaokullarda rehber öğretmenlerin önemi çok fazladır. Bu sebeple rehber öğretmenlere yönelik norm kadrolarda iyileştirmeler yapılması gerektiğini düşünüyorum.” şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 2. Yöneticilerin MEB’e bağlı eğitim kurumlarındaki yönetici ve öğretmen norm kadro uygulaması ile ilgili belirttikleri sorunlar ve çözümler

Kod	Sorun Temalar	Görüş Sayısı	Çözüm Temalar	Görüş Sayısı
Norm kadro sorun ve çözüm bulguları	Hızlı norm dalgalanmaları	11	-İl emrine atamalar merkeze yakın çevrede de istihdam edilebilmeli -Norm sınırlarında esnekleşme -Uzun vadeli planlar yapılmalı -Norm fazlası çalışan bir süre daha kurumda istihdam edilmeli	6 4 2 2
	Çalışma körlüğü	10	-Belirli bir süreden sonra çalışma yeri değişikliği sağlanmalı	10
	Eğitim bölgesi	6	-Okul ihtiyaçlarına öncelik verilmeli -İl milli eğitim normu oluşturulmalı	6 1
	Norm işlemleri ve atama zamanı	6	-Eğitim öğretim yılı başlamadan yapılmalı	4
	Seçmeli derslerdeki inisiyatifler	5	-Seçmeli derslerde yöneticilere tanınan esnekliğin sınırlandırılması	3
	Kadro ihtiyacı	5	-Müdür başyardımcısı kadrosu için sınır azaltılabilir -İlköğretimlerde müzik, beden eğitimi öğretmenliği kadrosu sağlanmalı -Rehber öğretmeni ihtiyacına önem verilmeli	1 3 3
	Çalışma süreleri	4	-Makul miktarda arttırılabilmeli -8-5 çalışma süresi getirilmeli	2 2
	Destek eğitim	4	-Sürekli eğitimi sağlama	4

Performansın dikkate alınmaması	1	-Performans değerlendirmeye önem verilmeli	1
--	---	--	---

Lise müdürü olan Y14 “Norm kadro uygulamasını olumlu karşılıyorum. Norm kadro, kadroların dengeli kullanılmasını sağlayan mümkün olduğunca atıl beklentileri önlemeye yarayan öğretmenlerin çalışma ortamlarını düzenleyen bakanlığın uyguladığı bir kadro biçimidir.” demiş ve şunları eklemiştir. “Uygulamada branş öğretmenleriyle ilişkilendirebileceğimiz seçmeli ders saatleri çok fazla ve bazı seçmeli dersleri atarken belirli bir kural yok. Bu durum norm değişikliği yaratabileceğinden dolayı inisiyatifte bırakılmamalıdır.” Yönetici Y15 “Norm kadro olumlu, yararlı ve gerekli bir uygulamadır. Ancak normun daha dengeli saptanabilmesi için bölge normu yerine il milli eğitim normunun oluşturulması gerektiği kanaatindeyim.” demiştir. Y17 “Norm kadro uygulaması insan kaynağının dengeli kullanımı verimliliğin artırılması yığılmaların önlemesi açısından olumludur. Lakin çok sık oluşan norm dalgalanmaları motivasyonu olumsuz etkilemektedir.” demiştir. Yönetici Y18 ise “Norm kadro uygulaması mükemmel bir çalışma olmakla birlikte norm kadroyu belirleyen ölçütler yeterli değildir.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Y21 “Norm kadro kurumdaki ideal çalışana sağlama açısından gerekli ve olumlu bir uygulama iken yöneticilerdeki yetkinin olumsuz kullanılması halinde normun değişebiliyor olması uygulamadaki sorunlu bir kısımdır.” demiştir.

Kurum yöneticilerinin norm kadro ile ilgili belirttikleri sorun ve çözüm yolları ile görüş sayılarına yönelik bilgiler Tablo 2’de verilmektedir. Tablo 2’deki temalar oluşturulurken Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmeliklerde meydana gelen değişimler de incelenmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere en fazla görüş norm kadrodaki hızlı dalgalanmalar konusunda gerçekleşmiştir. Belirtilen bu tema içerisinde il emrine atamaların sadece il merkezinde değerlendirilmesi konusu en fazla görüş birliği oluşturan sorun olmuştur. Yöneticilerden 6 tanesi il emrine atamaların sadece merkeze atanmasını norm dalgalanmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Yöneticilerden Y6 “Bu atamalar sebebiyle ilçelerde bulunan yüksek hizmet puanlı öğretmenler merkeze geçişte öğretmen ihtiyacı oluşmadığı için sorun yaşamaktadır. Yapılacak olan özür grubu atamalarının mümkün mertebede norm fazlası oluşumunu engelleyecek şekilde yapılması gerekir.” demektedir. Esnekleşme çözüm teması içerisinde değerlendirilen yöneticiler ise, norm kadro yönetmeliğindeki sınırların çok net olması sebebiyle kısa süreli değişikliklerin meydana geldiğini ifade etmiş ve sınırlara bir miktar esneklik tanınmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir. Yöneticilerden Y7, “Okulun ve çevrenin niteliğine göre norm kadro sınırlarında bir miktar esnekleşmenin getirilmesi hızlı değişiklikleri engelleyecektir.” diye ifade etmiştir. Çözüm temalar altındaki diğer bir tema ise uzun vadeli planların yapılmasıdır. Yöneticilerden Y4 bu konu hakkında “MEBBİS sisteminden alınacak doğum oranlarına göre uzun vadeli planların hayata geçirilmesi gerek, böylelikle ileriye yönelik daha net adım atma imkanı oluşur.” demektedir. Hızlı norm dalgalanmalarına bağlı son çözüm tema ise norm fazlası duruma gelen çalışana bir süre daha kurumda istihdam etmedir. Bu konuda görüşte bulunan yönetici Y17 “Norm kadro fazlasına düşen öğretmen arkadaşlarımız kurumdan ayrıldıktan kısa bir süre sonra yeni norm ihtiyacı oluşabiliyor ve kuruma yeni bir öğretmen geliyor. Bu durumda gidecek olan öğretmende tedirginlik oluşuyor ve öğrencilerin de yeni bir öğretmene alışması gerekiyor. Bu süreç taraflar açısından yıpratıcı olabiliyor. Buna çözüm olarak norm fazlası olan öğretmenin belirli bir süre daha kurum içerisinde istihdamına devam edilip gelecek dönemlerde de norm fazlası durumun devamı halinde başka bir kurumda çalışması yoluna gidilebilir.” demektedir.

Sorun temalar altındaki diğer tema ise çalışma körlüğüdür. Çalışma körlüğü her ne kadar norm kadro ile doğrudan bağlantılı olmasa da katılımcı yöneticilerin önemle üzerinde durduğu bir konu olması sebebiyle kayda değer görülerek tablo içerisine eklenmiştir. Yöneticilerden 10 tanesi uzun süre aynı kurumda çalışmaya devam edilmesi halinde çalışma körlüğünün oluştuğunu belirtmiş ve çözüm tema olarak da belirli bir süre çalışma sonrası yöneticilerde olduğu gibi öğretmenlerinde çalışma yerlerinin değişmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sorun temaları altında yer alan eğitim bölgesi başlığında ise 6 yönetici, okul ihtiyaçlarının, eğitim bölgesinden daha öncelikli tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Yöneticilerden Y15 “Eğitim bölgesi

bakanlıkça belirlenmektedir. Ben bunun yerine il milli eğitim normunun oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. Böylelikle ihtiyaçlar yerel düzeyden daha net saptanacaktır.” demektedir.

Norm işlemleri ve atama zamanı sorun temasında 6 yönetici görüş bildirmiş ve 4’ü yönetici norm işlemlerinin ve atamalarının eğitim öğretim yılı içerisinde değil, eğitim öğretim yılı başlamadan yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Diğer bir sorun temasını ise seçmeli derslerdeki inisiyatifler oluşturmaktadır. 5 Yönetici bu alanda yöneticilerin inisiyatif sahibi olduğunu ifade etmekte ve yöneticilerden 3 tanesi seçmeli derslere yönelik aralıkların bakanlıkça daraltılması gerektiğini belirtmektedir. Yöneticilerden Y14 “Norm fazlası olan öğretmenlerin gözünde yönetici olarak sanki biz buna sebep olmuşuz, onları sevmiyormuşuz gibi olumsuz etkiler de mutlaka oluyor. Burada bakanlık seçmeli derslere yönelik çok geniş aralıklar değil de daha dar aralık verirse bu sorunun azaltılabileceği kanaatindeyim. Bu şekilde öğretmenlere karşı norm kadro açısından daha izah edilebilir verilerle durumun açıklanması sağlanabilir.” demektedir.

Yöneticilerden 4 tanesinin görüş bildirdiği destek eğitim sorun temasında ise destek eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik düzenli öğretmen ihtiyacı sağlanamadığı belirtilmiştir. Çözüm tema olarak bu öğrencilere sürekli eğitimin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Yöneticilerden Y2 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir. “Destek eğitim grupları yani kaynaştırma öğrencilerine de norm atanması gereklidir. Boş ders saati olan öğretmenlerin bu özel öğrencilerin derslerine girmeleri düzenlenmiştir. Ancak bu öğrencilere devamlı surette eğitimin sağlanabilmesi için norm atanması gereklidir.”

Yöneticilerden 4 tanesi öğretmenlerin çalışma sürelerinin azlığına değinmiştir. Yöneticilerden 2 tanesi çalışma sürelerinin makul miktarda arttırılabileceğini ifade ederken diğer 2 yönetici ise öğretmenlere de sekiz-beş mesai sürelerinin getirilebileceğini belirtmiştir.

5 yöneticinin görüş bildirdiği kadro ihtiyacı sorun temasına yönelik ise çözüm tema olarak bir lise müdürü olan Y16 “150 kadar öğrencisi olan bir okul yatılı yurdu varsa yurdun olması sebebiyle müdür başyardımcısı kadrosu verilirken, fiziki mekânı kapasitesi yüksek olan 950 kişilik okulda müdür başyardımcısı kadrosu verilmiyor. Bu gibi durumlarda bir esneklik getirilebilir.” demiştir. İlkokul müdürü olan Y1, Y2 ve Y3 ise ilköğretimde de müzik ve beden eğitimi gibi kadrolara norm atanması gerektiğini ifade etmiştir. Kadro ihtiyacı sorun teması altındaki son çözüm tema rehber öğretmeni ihtiyacının sağlanması konusudur. Burada Y1, Y2 ve Y9 okullara yeterli rehber öğretmenin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Y9, Bir okulda rehber öğretmeni varken o okula görevlendirme yapma imkanının bulunmama sebebiyle bir okulumuzda sürekli izin kullanan rehberöğretmeniyerine yeni birinin görevlendirilememesi durumuna değinmiş, bu halde çocuklara yeterli desteğin sağlanamadığını belirtmiştir.

Tablo içerisindeki son sorun teması olan performansın dikkate alınmamasına yönelik yönetici Y11, “Norm kadro uygulaması yararlıdır ve devam etmelidir. Ancak kurumda çalışan yönetici ve öğretmenler için performans değerlendirme sistemi de getirilmelidir. Bu sayede kurumda verimliliği arttıran çalışan öncelik kazanacak ve oluşacak rekabet durumundan dolayı öğretmenlerin verimliliği dolayısı ile de kurumun verimliliği daha da artacaktır. Bu sayede çalışma körlüğü hali de aşılabılır.” demiştir.

Görüşmeye katılan 21 yöneticiye yöneltilen MEB’de norm kadro uygulamasıyla birlikte görülen olumlu veya olumsuz yönlerin neler olduğuna yönelik şu bulgular elde edilmiştir. Olumlu sonuç olarak MEB’de norm kadro düzenlemesiyle birlikte, uygulama öncesinde mevcut olan düzensizliğin ve belirsizliğin önüne geçilmiş ve daha objektif kadrolaşma sağlanmıştır. Bu objektif ortam sayesinde de kurumlara ve şartlara olan güvenilirlik artmıştır. Norm kadro siyasi etkileri azaltarak her açıdan eşitlik ortamının oluşmasını desteklemiştir. Norm kadro öncesinde görülen belirli okullardaki kadro yığılmaları oluşumu önlenmiş, diğer açıdan ise öğretmen ihtiyacı olan okulların ihtiyaç tespiti basitleşerek, gerekli çalışan desteği sağlanmıştır. Ayrıca norm kadro sistemi ile hem devletin kaynakları ekonomik kullanılmış hem de personel ihtiyacı asgari düzeyde dengeli olarak karşılanmıştır.

Yöneticiler, norm kadro uygulamasının olumsuz yönlerini ise norm fazlası olma durumunun veya ihtimalinin öğretmenlerde motivasyon azalmasına sebep olduğunu ve bir kısım öğretmenlerin bu durumdan müdürleri sorumlu tuttuğunu ifade etmişlerdir. Yöneticiler norm fazlası olma halinin öğretmenlere bildirmenin kendileri açısından da zor bir işlem olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticilerden biri bu durumu şu şekilde izah etmiştir; “Bu işin doğası gereği hiç kimse bulunduğu kurumdan başka bir kuruma yer değiştirmek istemiyor. İnsan bulunduğu kurumdan ayrılınca geçeceği kurumda nelerle karşılaşacağını bilmediği için öğretmenlerin tedirginlik yaşamasını normal bir insani hal olarak

değerlendiriyorum. Aynı zamanda öğretmen olma yeterliliğine sahip olan bir bireyin de norm kadro düzenlenmesinin mevzuatla gerçekleştiğini ve bizlerden kaynaklanmadığını anlayabileceğini düşünüyorum. Yöneticilerin seçmeli ders ataması işleminin kapsamı biraz daha daraltılırsa öğretmenlerdeki müdürleri suçlama ihtimalinin azalabileceği kanaatindeyim.”

4. Sonuç

Türkiye’de norm kadro sisteminin uygulanarak ihtiyaç kadar personel istihdamının sağlanması ve bu şekilde kamu sektöründeki personel yığılmalarının önüne geçilmesi gerektiği yönünde birçok plan ve proje önerisi bulunmasına rağmen tam anlamıyla norm kadro uygulamasına ancak 2000’li yıllarda geçiş sağlanmıştır. 2000’li yıllara kadar sistemli bir personel ataması gerçekleştirilememiş, bunun sonucunda da merkezi bölgelerde yığılma gerçekleşirken diğer alanlarda personel ihtiyacı hissedilmiştir.

Norm kadro uygulamasına geçişle birlikte kadrolarda standartlaşma sağlanarak nesnel ölçütlere göre personel istihdamına geçiş sağlanmıştır. Bu şekilde fazla istihdam önlenmiş, eksikliklerin hızlı bir şekilde fark edilmesi sağlanarak ihtiyaç duyulan personelin temin işlemi daha kısa sürede sağlanmıştır. Vatandaşların kamu hizmetinden eşit fırsatta yararlanmasının önü açılmıştır. Ayrıca eşit işe eşit ücret ilkesi desteklenerek personel arasında da eşitlik temin edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi norm kadro uygulamasının yararlarını arttırmak mümkündür. Siyasi yönlendirmeleri engellemeyi sağlama amacı da bu yararlar arasında görülebilir.

Görüşmeler sonucunda tüm yöneticiler norm kadro uygulamasının gerekli ve faydalı bir uygulama olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticiler genel olarak norm kadronun faydalı yönlerini, düzensiz kadrolaşmayı önlemesi, kaynakların dengeli kullanımını sağlaması ve objektif ölçütleri içermesi sebebiyle güvenilirliği artırması şeklinde ifade etmişlerdir. Görüşmelerde norm kadronun olumsuz yanları olarak ise hızlı norm dalgalanmalarının çalışma yaşamını olumsuz etkilediği, öğretmenlerin norm fazlası olma ihtimalinden dolayı tedirginlik yaşadıkları, dönem içi norm fazlalığı yaşanmasının hem öğrenci hem de öğretmen üzerinde negatif etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca okul müdürlerindeki seçmeli ders atama inisiyatifinin kötü niyetli kullanılması halinde okul bünyesindeki istenmeyen öğretmenin gönderilmesinin sağlanabileceği, müdürlerin bu inisiyatif sebebiyle sistemin günah keçisi olarak görüldüğü, il emrine atanan öğretmenlerin norm dalgalanmalarına sebep olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Gelinen noktada yöneticiler, norm kadro uygulamasının problemlili ve yeniden gözden geçirilmesi gereken alanlarının bulunduğunu ifade etmelerine rağmen, Millî Eğitim Bakanlığı için oldukça olumlu bir uygulama olarak gördüklerini de belirtmişlerdir. MEB’de norm kadro uygulaması konusunda gelecekte yapılması olası çalışmalarda araştırmacılar, bu konuda daha kapsamlı sonuçların elde edilebilmesi amacıyla norm kadro uygulamasının öğretmenler gözünden de incelenmesi ve elde edilen bulguların karşılaştırılması üzerine çalışmaları ele alabilirler.

Elde edilen bulgular sonucunda norm güncelleme, norm planlama ve norm fazla atama dönemi konusunda, hangi öğretmenin norm fazlası olacağı, norm belirlemenin bölge, il-ilçe bazında yapılabileceği, eğitim öğretim yılı içinde yer değişikliği vb. birçok uygulamadan kaynaklı sorunlar olsa da norm kadro uygulaması insan kaynakları yönetimi açısından olması gereken adil bir sistem olduğu düşünülebilir. Uygulamanın eksiklikleri sistemin ana felsefesi değiştirilmeden çok sık olmamakla birlikte uygun zamanlarda giderilmeli ve bu sistem millî eğitim, belediyeler ile yükseköğretim dışındaki birçok kamu kurum ve kuruluşu içinde yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynakça

Acar O. K. (2019). “Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine: Cumhuriyet Dönemi Kamu Personel Yönetim Tarihi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 1, s.119-146.

Aslan, O.Ender. Kamu Personel Rejimi: Statü Hukukundan Esnekliğe, Ankara, TODAİE Yayınları, 2005.

Aslan, O. Ender. (Ed.). Kamu Personel Hukuku. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2014.

Aziz, Aysel. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

Baş, Türker. ve Akturan, Ulun. Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo7.0 İle Nitel Veri Analizi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

Bilgin, K.U. ve Aytürk, N. (2003). “*Türkiye’de Kamu Kuruluşlarında Norm Kadro*”, Türk İdare Dergisi, sayı: 438, s. 157-179.

Can, Halil., Kavuncubaşı, Şahin ve Yıldırım, Selami. Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2012.

Güler, Birgül Ayman. Kamu Personeli Sistem ve Yönetim, Ankara, İmge Kitapevi, 2013.

Karataş, A. ve Avcı, S. B.(2019). “*Yükseköğretimde Norm Kadro Değişikliği Sonucu Aktörlerin Başa Çıkabilme Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması*”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 2, s.439-460.

Kalkandelen, Ahmet Hayrettin. Örgütlerde Yeniden Yapılanma ve Norm Kadro, Ankara, Anı Yayıncılık, 1997.

Kayar, Nihat. Kamu Personel Yönetimi, Bursa, Ekin Yayınevi, 2011.

Keşkin, N. E. ve Demirci, A.G. (2003). “*Eğitimde Çürüyüş*”, KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri No.1. KİGEM.

Milli Eğitim Bakanlığı, “*Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik*” (18.06.2014 tarih ve 29034 sayılı R.G).

Milli Eğitim Bakanlığı, “*Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurum Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği*” (03.08.1990 tarih ve 20594 sayılı R.G).

Ömürgönülşen, U. ve Öktem, M. K. (2004). “*Kamu Görevlileri ile Kamu Görevlileri Sendikalarının Kamu Sektöründeki Norm Kadro Çalışmalarına Karşı Tutumları*”, H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 1, s.249-263.

Peker, K. ve Şen, M. L. (2015). “*Belediye Yöneticilerinin Norm Kadro Uygulamasına İlişkin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Alan Araştırması: İstanbul İli Örneği*”, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 1, s.106-121.

Timur, H. (2004). “*Norm Kadro Saptama Teknikleri ve Norm Kadro Kılavuzu Hazırlama Yöntemi*”, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 2, s.201-221.

Türnüklü, A. (2000). “*Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme*”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi Dergisi, sayı 24, s.543-559.

Parkinson, Cyril Northcote. Parkinson Kanunu (Çev. Ş. Sitembölükbaşı), Ankara, Vadi Yayınları,1996.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016.

Yüceyılmaz, H. (2016). “*Yerel Yönetimlerde Personel Temini ve Norm Kadro Uygulaması: Aydın İli Örneği*”. Yayınlanmış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Kilikya Bölgesinin İkiz Kalesi: “Sinap”

Razan AYKAÇ*

ÖZ

Tarih boyunca Anadolu’da şehirleri, stratejik yerleri korumak ve yol güvenliğini sağlamak için askeri yapılar inşa edilmiştir. Roma ve Bizans döneminde doğudan gelen Pers ve İslam ordularının taarruzuna karşı pek çok kale yapılmıştır.

Akdeniz bölgesinin Kudüs’e giden hac yolu üzerinde yer alması, senede birkaç kere ürün alınabilen verimli topraklara sahip olması ve Anadolu’nun içlerine bağlantının buradan geçen yol hatlarıyla sağlanması ayrıca başta Kıbrıs olmak üzere Mısır ve büyük denizlere açılan güvenli limanlarının bulunması bölgenin farklı devletlerce mücadelesine sebep olmuştur. Buradaki yol hatlarının güvenliğini sağlamak için de İlk çağdan itibaren savunma yapıları buralarda önem kazanmıştır.

Özellikle Bizans İmparatorluğu, İslam saldırılarını (Emevi ve Abbasi) önlemek için sınır boyları tahkim etmiş, kavşak noktalara kaleler kurmuş ve ileri karakol olarak tasarlanmış savunma yapıları inşa etmiştir. Dağlık Kilikya’ya yerleşen Ermeniler burada prenslikler oluşturmuştur. Elbistan savaşı (1277) sonra bölgede Memlûklü hâkimiyetinin ağırlık kazanması Kilikya Ermeni Krallığı olumsuz etkilemiştir. 1375 yılında Memlûkların Sis’i (Kozan) ele geçirmesiyle bu krallık son bulmuş ve bundan sonra bölgede Memlûklere bağlı Ramazanoglu Beyliği varlığını sürdürmüştür. Memlûklü Devleti bölgenin güvenliğini sağlamak için başta Kozan olmak üzere kaleler inşa etmiş ve var olan pek çok kale bu dönemde tamir edilmiş ya da yenilenmiştir. Orta Toroslarda yer alan, günümüzde Mersin il sınırı içerisindeki Sinap kaleleri de bu özelliği gösteren savunma yapılarıdır.

Mersin’in Çamlıyayla ilçesi ve Çandır köyü yakınında, Tarsus-Ulukışla arasındaki kuzey yol güzergâhında inşa edilen Sinap kaleleri sınırda, düşman hücumlarını önlemek amacıyla inşa edilmiş garnizon kaleleridir. Garnizon kaleleri sınır hattını, yol güzergâhlarını ya da stratejik öneme sahip bir beldeyi korumak için inşa edilmiş askeri yapılarıdır.

Araştırma ve incelememiz sonunda Anadolu’da bugüne kadar varlığını bildiğimiz tek ikiz kale olma vasfına sahip olan Sinap kaleleri ele alınmıştır. Çalışmamızda, Türkiye’nin bu tek ikiz kalesi malzeme, teknik, süsleme açısından değerlendirilmiş ve aynı çağdaki diğer kalelerle karşılaştırılarak kalelerin dönemlemesi yapılmıştır. Böylece; Ortaçağın bu önemli ikiz kalesinin Memlûklü döneminde yenilenerek kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinap, Kale, Sur, Memlûkler/ Memlûklü, Ermeni, Kilikya, Orta Çağ

Twin Castles of the Cilicia: The “Sinap”

ABSTRACT

Military structures have been built to protect cities and strategic locations and to ensure the road safety in Anatolia throughout the history. Many castles have been built against the attack of Persian and Islamic armies from the east during the Roman and Byzantine periods.

There are couple of reasons that many states struggled for the region: it was located on the Hajj route of the Mediterranean region to Jerusalem, had fertile lands that can be harvested several times in a year, provided the connection to the interiors of Anatolia through road lines, and had safe harbors opening to Cyprus, Egypt, and big seas. Defensive structures have gained importance there since the first age to ensure the safety of the road lines.

The Byzantine Empire, in particular, fortified the borderlines, built the castles at intersections and defensive structures designed as outposts to prevent Islamic attacks from Umayyads and Abbasids. The Armenians who settled in the Mountainous Cilicia established the principalities in the region. After the Elbistan War (1277), the dominance of the Mamluk Empire gained weight in the region and had a negative impact on the Armenian Kingdom of Cilicia. When the Mamluks conquered Sis (Kozan) in 1375, the Kingdom came to an end, and after that time, the Ramazanoglu Principality of the Mamluks started to exist in the region. The Mamluk Empire built castles, especially the Kozan Castle, and many existing castles were repaired or renovated during this period in order to ensure the security of the region. The Sinap Castles, which are located in the Central Taurus within the boundaries of Mersin today, are defensive structures showing this feature.

The Sinap Castles, which are built on the northern road between Tarsus and Ulukışla near Çamlıyayla district and Çandır village of Mersin, are the post castles to prevent enemy attacks. The post castles are military structures built to protect the borderline, road routes or a strategically important town.

In this study, The Sinap Castles, which qualify as the only twin castles of the Anatolia known until now according to our research, are discussed. These unique twin castles of Turkey have been evaluated in terms of the material, technique and decoration and the periodization of the castles has been made by comparing with the other castles of the same age. So; it is found out that these important twin castles of the Middle Age are renovated during the Mamluk period and used.

Keywords: Sinap, Castle, Fortification, Memlûks, Armenian, Cilicia, Middle Age

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-3267-1218, razan.aykac@ikc.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 04.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 12.06.2020

1. Giriş

Sinap kaleleri Mersin il sınırları içerisinde, biri Mersin'in Çamlıyayla ilçesinde, diğeri Çandır Köyü civarında inşa edilmiştir. Sinap kalelerinin kuzeydoğusundaki Gülek Geçidi (Kilikya Kapıları) Torosların en yüksek noktalarından bir kısmını baştanbaşa geçerek batıda Marmara, Ege ve Torosların güneyindeki Suriye, Mısır ve Irak gibi ülkelerle ulaşım ve irtibatın sağlandığı oldukça önemli bir noktadır (Uzun, 2017; 34).

880 ile 903 yılları arasında Bizans-Abbasi sınırında istilacıların girişini engellemek ve düşman hücumları için ileri uyarı karakolları ya da Bizans topraklarına Abbasi akınlarını önlemek için ileri üsler olarak tasarlanmış ağır tahkim edilmiş müstahkem mevkiiler hattı oluşturulmuştur (Bahadır, 2009; 237).

Bizans, Anadolu sınır güvenliğini kontrol altında tutmak için başlıca güzergâhlara, sınır boyları ve kavşak noktalarına kaleler inşa etmiştir. Orta Toroslarda yer alan, günümüzde Mersin ili sınırları içerisindeki ikiz savunma yapısı Sinap Kaleleri bunlardan ikisidir. Abbasi ile mücadelenin yoğun olduğu dönemde Arap akınlarına karşı sınır boyunu korumak için yapılan Gözne ve Çandır kalelerinin yakınında ve bir diğeri Tarsus'un kuzeybatısında, Toros dağlarının hâkim noktasındaki Ortaçağın önemli kalelerinden olan Nemrun Kalesinin (Lampron - Namrun) 5 km kuzeyinde, stratejik öneme sahip bir noktada inşa edilen bu ikiz kaleler askeri garnizon niteliğindedir.

Doğu'daki Ermeni aileler 1071 Malazgirt Zaferi ve ardından Selçuklu akınları sonrasında Anadolu'nun iç kısımlarına ve kendileri için en uygun yer olan güneye, Kilikya'ya göçmeye başlamıştır. Dağlık Kilikya'ya yerleşen Ermeniler burada Bizans'tan bağımsız prenslikler kurmuştur. Moğolların yenilgiye uğradığı Elbistan savaşından sonra (1277), bölgede Memlûklü hâkimiyetinin ağırlık kazanması, Kilikya Ermeni Krallığını olumsuz etkilemiştir. Gün geçtikçe bu devletin hâkimiyeti ve baskısı karşısında yok olan Hetumlular ailesi Ermeni Krallığı 1375 yılında Memlûklerin Sis'i (Kozan) ele geçirmesiyle sonlandırılmıştır (İpek, 2014; 290-291) ve bundan sonra bölgede Memlûklere bağlı Ramazanoğlu Beyliği varlığını sürdürmüştür. Stratejik öneme sahip bu bölgede Memlûklü Devleti var olan pek çok kalede onarım yapmıştır. Bunu Memlûklü'ya ait tamir izlerinden anlamak mümkündür ve Sinap kaleleri de bunların arasında yer almaktadır.

2. Sinap Kalesi (Namrun Civarı)

Mersin'in Çamlıyayla ilçesi, Çayirekinliği mevkiinde, Tepensesi Caddesinde kuzeyden gelen iki yolun kesiştiği noktada olup karşıda Namrun Kalesi görülmektedir. İlçe kuzeyden Ulukuşla, Niğde; doğu ve güneyden Tarsus, kuzeybatıdan Ereğli, Konya; batıdan ise Mersin il merkeziyle çevrili olup Torosların zirvesine yakın ve yayla iklimine sahip bir yerleşim yeridir. Bir tarafından Cehennemdere, diğer tarafından Kadıncık Vadisi ile eşine az rastlanan doğal güzelliklere sahiptir. İlçeden 5 km uzaklıktaki kalenin bulunduğu yer; Toroslarda, sulak arazilerin olduğu ormanlık tarım vadisinde, denizden 1267.71 m yükseklikte ve 37.189.274 enlem, 34.611.443 boylamdadır. Kale Mersin Çamlıyayla - Adana- Pozantı arasındaki güvenlik hattında kurulan kalelerdendir (Çizim.1 - Foto.1-2). Kale, Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 14.01.1994 tarih ve 1728 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

Kale dıştan 10.22 x 13.55 m ebatlarında dikdörtgen planlı, tonoz örtülü ve köşelerden silindirik kulelerle tahkim edilmiştir (Foto.1-2). Güneydoğudaki yuvarlak kulenin alt kısmı define avcıları tarafından tahrip edilmiş, kule zemine yakın yerde oyuktur (Foto. 3). İki katlı olarak inşa edilen kalenin cepheleri alta daha büyük ebatlı olmak üzere kırk sıra kesme, bazı yerlerde moloz ve bozajlı taşlarla örülmüştür. Kalede yapılan farklı dönemlere ait tamiratlardan dolayı kullanılan taşların cinsi, ebatı ve tekniği değişmiştir. Kuzey ve güney cephelerde bu tamiratın daha fazla yapıldığı duvar dokusundan anlaşılmaktadır. Günümüze gelen haliyle kalenin yüksekliği 11.00 m'dir. Kalenin etrafında yerleşim yeri izlerine rastlanmış olup hava fotoğrafından yapılan incelemeler sonucunda kalenin etrafında dikdörtgen planlı üç yapının varlığı tespit edilmiştir.

Kalenin alt katına ve üst katına giriş-çıkışlar farklı cephelerdendir. Kalenin birinci katına güneyden, ikinci katına ise kuzeybatı köşedeki kapıdan giriş sağlanmaktadır (Foto.3, 7-8). Kalenin birinci ve ikinci kattaki tonozları yıkılmış, cepheler tamir görmüş, teras kattaki dendanların büyük kısmı ise günümüze ulaşmamıştır (Foto.14-15).

Güney cephenin ortasından dikdörtgen kapıyla kalenin zemin katına giriş sağlanmaktadır. Kapının üst kısmı basık kemerli olup (Foto.3,11) üstünde dikey dikdörtgen bir kitabelik bölümü bulunmaktadır. Ancak kitabe taşı sökülmüş ve kayıptır (Foto.11). Kitabelikten başlayarak beş taş sırası üstte (ikinci katta) üçlü mazgal pencere açılmıştır. Mazgal pencerelerin alt kısımları, kızgın yağ dökmek için, meyilli şekilde düzenlenmiştir. Üçlü pencerenin on iki sıra üstünde üçlü konsol (çıkma) vardır (Foto.12). Buradan itibaren iki taş dizisinden sonra dendanlar başlamaktadır. Dendanların arasında da mazgal açıklıkları izi vardır ancak üst kısmın çok azı günümüze ulaşmıştır.

Batı cephenin özellikle teras kısmı ve kuzeybatı köşedeki kulenin büyük bölümü yıkık vaziyettedir (Foto.5-6). Bu cephede iç mekânın aydınlatılması için iki altta biri de üstte olmak üzere pencere açılmıştır. Alttaki iki mazgal pencere içten niş formundadır (Foto.18). Üstteki pencere ise alttaki pencerelerin ortasında ve daha yukarıda açılmış olup dar dikdörtgen şekilde, üst kısmı yuvarlak kemerlidir (Foto.19).

Kuzey cephenin batı tarafında, büyük kısmı yıkık olan kuzeybatı köşedeki kulenin yakınında, ikinci kata açılan bir kapı vardır. Dikdörtgen biçimde düzenlenmiş ve üst kısmı sivri kemerli olan bu kapıya muhtemelen seyyar ahşap bir merdivenle çıkılmaktaydı. Kapının doğu tarafında ortada ve yanlarda ikinci katı aydınlatan mazgal pencereler açılmıştır. Kuzey cephenin mazgal pencereden sonraki üst bölümünün bir kısmı tamir görmüştür. Bu cephenin de üst kısmı büyük oranda yıkık olup zeminde cepheden düşen taşlar yığılmıştır (Foto.7-8).

Doğu cephede kesme taş malzeme daha çok kullanılmıştır. Özellikle ikinci katta kısmen tamir izleri görülmektedir. Taşların arasında yer yer ayrışma ve çatlaklar oluşmuştur (Foto.9-10). Bu cephede ikinci katı aydınlatmak için üç mazgal pencere açılmıştır. Teras bölümü yıkıktır.

Birinci kata giriş güneydeki dikdörtgen iki sürgülü kapıyla sağlanmaktadır. Bu ikili sürgülü kapı içe doğru açılmaktadır. Kapı kanatları günümüzde mevcut değildir (Foto. 13). Birinci kat doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz örtülüdür. Beşik tonozun yükü ortadaki sivri kemerle duvara aktarılmıştır (Foto.15,17). Duvarlarda yer yer taşlar sökülmüş, tonozun bir bölümü günümüze gelememiş, yıkılmıştır. Yıkılan taşlar iç mekânda zemini yükseltmektedir (Foto13-16).

İkinci kata kuzeybatı yöndeki kapı ile girilmektedir (Foto.7-8). Alt kattan ikinci kata geçişin olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat alt kattaki yıkılan tonoz ve terastan düşen hafriyatının boşaltılması sonrasında burada belki bir bağlantı izine rastlanabilir. İkinci kat da yine alt katta olduğu gibi doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülüdür. Bu katın batı duvarında altta iki üstte bir sivri kemerli derin niş formunda mazgal pencere açılmıştır. Kuzey ve doğu duvarda iki mazgal pencereye yer verilmiştir. İkinci katın kuzey ve güney duvarının üst kısmında ahşap giriş izleri görülmektedir (Foto.15-17).

Savunmanın yapıldığı teras katının dört yönden dendanlarla çevrildiği kalan izlerden anlaşılmaktadır. Ancak büyük oranda yıkık olan dendanların arasında açılan mazgalların şekli hakkında fikir sahibi olmamız mümkün değildir.

Çevreye hâkim bir noktada ve etrafındaki kalelerle de bağlantılı olarak inşa edilmiş kalenin güney ve batı taraflarında yapı kalıntıları ve dış sur olabilecek izlere rastlanmıştır. Burada yapılacak bir sondaj çalışması sonrasında ancak bu durum açıklığa kavuşacaktır. Kale; mimari yapısı, duvar dokusu ve iç mekândaki düzenlemesi açısından Anadolu'da inşa edilmiş diğer pek çok kaleden farklıdır.

3. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı)

Mersinin 35 km kuzeyinde, Ayvagediği Yaylasına varmadan sapaktan dönülen ve Çandır Kalesine giden yol üzerinde; Gözne Kalesinin 9 km kadar kuzeyinde, dağın eteklerinde, sulak arazilerin içerisinde. Kale Mersin'i Belenkeşlik-Gözne-Sinap-Çandır-Namrun-Gülek kalelerini izleyerek Pozantı ve Ulukışla'ya ulaşan, Belenkeşlik- Gözne-Sinap-Çandır- Evciler kalelerini takip ederek Ereğli güzergâhına bağlanan ara yollar üzerinde kurulan kaleler zincirine dâhil olan önemli bir kaledir. Türkiye haritalarında (Uydu- Google Maps- Navigasyon) gösterilmeyen bu kale dikdörtgen planlı, tonoz örtülü ve köşelerden silindirik kulelerle tahkim edilmiştir (Çizim.2). Kale iki katlı olarak inşa edilmiş, doğu ve batı cephelerinde, kısmen kuzey cephede yıkıntılar, çatlaklar mevcuttur (Foto.20-23).

Alt ve üst kat beşik tonoz ile ayrılmaktadır ancak günümüzde beşik tonoz örtü büyük oranda yıkıktır. Duvarlarda bosajlı, kesme ve moloz taş malzeme kullanılmıştır. Üst katın hafriyatıyla iç mekânın zemini yükselmiş durumdadır (Foto.24, 26). Üst katta sadece günümüze ulaşan duvarlarda birkaç mazgal pencere

kalmıştır. Güney ve batıda iki, kuzey duvarda bir derin ve yuvarlak kemerli niş içerisinde açılmış mazgal pencere vardır (Çizim.2 - Foto.25).

Kaleye giriş kapısı doğu cepheden olup kapı günümüzde yıkık vaziyettedir. İç mekâna girişi sağlayan kapının kenarlarında zikzak motifli bezeme görülmektedir (Foto.27).

İç mekânın duvarlarında moloz taş duvar örgüsü ve rüstik duvar örgü, dış cephede düzgün kesme taş ve yer yer bozajlı taş malzeme ile rüstik duvar örgü tekniği (yöredeki ismi fellik) uygulanmıştır (Foto.25, 26). Üstte teras katındaki dendanlar bütünüyle günümüze gelememiştir. Kalenin etrafındaki çalılar duvarları da sarmıştır ve bu durum yapıya ciddi zarar vermektedir.

4. Değerlendirme

Tarsus-Pozantı-Niğde hattında yani Akdeniz'den İç Anadolu'ya bağlantının sağlandığı hat üzerinde, sınır boyunu korumak için, kaleler yapılmıştır.

Bölgede aynı isimli iki kale bulunmaktadır. Bu kalelerin ikisi de dikdörtgen planlı, köşelerden yuvarlak kulelerle destekli, tonoz örtülü, iki katlı ve üst kat teras biçiminde düzenlenmiştir.

Çamlıyayla'daki Sinap Kalesi'nin (Namrun) etrafında yapı kalıntıları mevcuttur. Ayrıca üst kat için dışarıdan (kuzeyden) bir kapı daha açılmıştır. Bu durum kale mimarisi açısından farklı bir uygulama olmuştur. Aynı zamanda unutulmamalıdır ki, dış mekâna açılan bir diğer kapının varlığı savunmayı zayıflatan bir özelliktir.

Çandır köyü yakınındaki diğer Sinap Kalesi'nin tonoz örtüsü ile duvarların büyük kısmı yıkık, ayrık vaziyettedir. Yapı içten ve dıştan çalılık, ağaç, otlarla kaplı olup (bu çalılıklar yapıyı da sarmıştır) oldukça harap durumdadır ve bu durum inceleme yapılmasını zorlaştırmıştır. Yapının ivedi bir şekilde restorasyona ihtiyacı vardır.

Sinap kalelerinin tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe, arşiv belgesi ya da yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Sadece R. W. Edwards'ın çalışmasında (Edwards, 1987; 231-233) Ermeni kaleleri içerisinde ele alınmaktadır. Ancak bu çalışmada yer alan bilgiler kalenin bir Ermeni kalesi olduğunu kanıtlamada oldukça yetersizdir. Yaptığımız araştırma ve inceleme kapsamında Edwards'ın çalışmasında bahsettiği gibi bu kaleyi Ermeni dönemine tarihlendirecek ne bir kitabe ne de bir süslemeye rastlanmıştır.

Çamlıyayla'daki Sinap Kalesi'nin alt kata giriş kapısı üstünde dikine dikdörtgen bir boşluk mevcuttur. Bu kısımda muhtemelen kitabe yer almaktaydı ancak ne kaynaklarda ne de yerinde yaptığımız yüzey araştırmasında bununla ilgili bir veriye rastlanmamıştır. Kaldı ki Sinap kalelerinde gördüğümüz dikdörtgen planlı, köşeleri yuvarlak kulelerle tahkim edilmiş ve küçük ölçekli yapılar Uygur dönemi Şırdak Bek Kalesi'nden (Cezar, 1977; 38) itibaren Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu'da Türkler tarafından her dönemde kullanılmıştır. Yakın çevrede Bizans, Memlûklü, Karamanoğlu ve Osmanlı döneminde inşa edilen ve Sinap kalelerine benzer plan, cephe düzeni, duvar dokusu gibi özelliklere sahip pek çok kale mevcuttur. Bunlar bölgeye hâkim devletlerin ortak özellikleridir.

Çamlıyayla'daki Sinap Kalesi'nde (Namrun) güney cephede dendanların altında üçlü bir konsol (çıkma) dışa taşıntı yapmaktadır ve R. W. Edwards aynı eserinde buradan yola çıkarak tarihlendirmeye gitmektedir ancak bu tür konsol (çıkma) Anadolu'daki kalelerin pek çoğunda görülen ortak özelliktir.

Garnizon kaleleri genellikle birden çok katlı olup en üst katı asıl savunmanın yapıldığı dendanlı teras biçimindedir. Özellikle ikincil öneme haiz bir yol güzergâhında yol hattını ya da stratejik öneme sahip bir beldeyi korumak için inşa edilmiş yapılardır. Çoğunlukla tonoz örtülü olan bu katlar depo ya da değerli malların muhafaza edildiği mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Sinap kaleleri de Toroslardaki yaylalarda, tarım alanları içerisinde ve Ulukışla - Tarsus arasındaki yol güzergâhında kurulmuş iki önemli garnizon kalesidir. Dağlık ve her an saldırıya açık yol hattında inşa edilen bu iki kale hem değerli eşyaları korumakta hem de kervan ya da posta hizmetlerinin daha iyi yürütülmesini sağlamaktaydı. Değerli malların güvenli bir şekilde taşınması, yol güzergâhlarının korunması için kalelerin yapılması Selçuklu döneminde başlayan bir uygulamadır. Memlûklü döneminde değerli eşyaların taşınması ve köle ticareti için savunma yapılarının inşası ya da yenilenmesi hızlı bir şekilde sürmüştür. Osmanlı döneminde de uygulama devam etmiş posta ve haberleşme için yapılar inşa edilmiş ve ihtiyaç duyulan yerlere küçük kaleler yapılmıştır. Bu tür mimari yapılara Akdeniz bölgesinde ve Ortadoğu'da rastlamamız mümkündür. Özellikle Memlûklü döneminde bu bölgedeki savunma sistemi güçlendirilmiş, kaleler tamir görmüş ya da yenilenmiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız her iki kale de dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Üzerleri teras/galeri şeklinde olup savunma için dendanlarla çevrilidir. Plan açısından değerlendirdiğimizde bölgedeki Kütüklü Kalesi ile benzer olduğu anlaşılmaktadır. Bölge dışından ise Ürdün'de Osmanlı döneminde inşa edilen Katrane Kalesi (Çaycı, 2010; 98) ile plan ve işlev olarak aynıdır.

Sinap kalelerinin dört köşeden silindirik kulelerle desteklenmiş olması bölgedeki diğer Ortaçağ kaleleri ve Anadolu'daki kalelerin çoğunda benzer bir uygulamadır. Kaleler genel olarak kare, silindirik ya da çokgen kulelerle tahkim edilmektedir.

Toroslardaki yaylalarda, denizden 1270 m yükseklikte inşa edilen bu kalelerde bölgeden çıkarılan kireç taşı (kesme, moloz ve yoğun olarak bosajlı taş) kullanılmıştır. Bu malzemeler dönemlere göre farklı ebatta ve teknikte yapılmıştır. Çandır köyü yakınındaki Sinap Kalesi'nin iç mekân duvarları yer yer yöresel adıyla fellik (rüstik) tekniğinde örülmüştür. Benzer teknik Kilikya bölgesindeki pek çok kale ve sivil yapıda uygulanmaktadır.

Kalelerdeki mazgallı pencereler derin niş içine açılmıştır. Derin niş içindeki mazgallar askerleri savunma anında korumakta ve askerlerin beklemesini kolaylaştırarak siperlik işlevi görmektedir. Kale mimarisinde genellikle bu tür derin nişli mazgal pencereler tercih edilmektedir. Rize İli Pazar İlçe merkezinin batısında, ada üzerinde inşa edilen Pazar Kız Kalesi mazgal detayları, cephe elemanları, yapım sistemi ve kat planı açısından benzerdir.

Kalelerde kemer olarak basık, yuvarlak ve sivri kemer kullanılmıştır. Yuvarlak kemer kullanımı her iki kalede de görülmektedir ve bu Roma, Bizans dönemi ve sonrasında tercih edilen bir uygulamadır. Basık ve sivri kemer ise Çamlıyayla'daki Sinap Kalesi (Namrun) giriş kapıları üzerinde uygulanmıştır. Sivri kemer Türk mimarisinde görülen bir özelliktir. Dolayısıyla XIV. yüzyılda hâkim devlet olan Memlûklü izi gibi görünmektedir. Memlûkler XIV. yüzyılda bölgenin güvenliği için önlemler almış; bu kapsamda başta Adana olmak üzere hâkim oldukları yerlerde imar faaliyetleri yapmış; kaleleri tamir etmiş veya yenilemiş ya da yeni kaleler inşa etmiştir. Toroslardaki yaylalardan geçen yolun güvenliği için bu iki kalede de inşa, tamir ya da yenileme yapmış olmalıdırlar. Her iki kalede de yapılacak kazı bu bilinmezlerin yanıtını verecektir diye düşünüyoruz.

Çamlıyayla Sinap Kalesi (Namrun) savunmanın yansıra işlev açısından etrafındaki kalıntılarla birlikte değerlendirildiğinde savunma, barınma ve değerli eşyaların korunduğu birden fazla işlevli bir yapı olarak görünmektedir. Üst kat ile alt kata farklı yönlerde birer kapı açılması bunu doğrular niteliktedir. Her iki kata ayrı bir kapı açılması savunma yapılarında, savunmayı zayıflatığından pek tercih edilen bir uygulama değildir. Az bir kısmı günümüze ulaşmış ve harap durumda olan diğer Sinap Kalesi'nin (Çandır köyü yakınında) kapı girişi zikzak motifliyle süslenmiştir. Bu motifi her dönemde görmek mümkündür. Orta Asya'daki Kelteminar kültüründen günümüze kadarki Türk mimarisinde sık kullanılan süsleme motiflerinden biridir.

5. Sonuç

Torosların yüksek kesimindeki yaylada, Tarsus-Ulukışla arasındaki kuzey yol güzergâhında, Çandır köyü yakını ve Çamlıyayla'da inşa edilen Sinap kaleleri plan, cephe düzeni, duvar dokusu, mazgal pencere, tonoz örtü bakımından birbirine benzeyen iki kaledir. Kalelerin tarihi belli değildir ancak bu kalelerin Bizans döneminde inşa edildiği, Kilikya Ermenileri tarafından tamir edildiği ve Memlûklü döneminde yenilenerek son şeklini aldığı plan, malzeme, teknik, destek ve örtü sistemi ile az da olsa süsleme özelliklerinden anlaşılmaktadır.

Bu kalelerin özellikle stratejik noktada yer alması savunmanın yanı sıra değerli eşyaların korunduğu yer veya posta işlevinin yapıldığı bir savunma yapısı (garnizon kalesi) olabileceği görüşünü güçlendirmektedir.

Sinap kaleleri; Uygur dönemindeki Şırdak Bek Kalesi'nden itibaren Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu'da görülen dikdörtgen planlı ve silindirik kulelerle tahkim edilmiş kalelerin devamı niteliğinde olup geçirdiği tamir ve yenilemelerle günümüze ulaşmış Anadolu'da bilinen tek ikiz kaledir.

Kaynakça

Bahadır, G. (2009). "639-1100 arasında Antakya", Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Cezar, Mustafa. Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarisi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

Çaycı, Ahmet. Ürdün'deki Osmanlı Mimarisi, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2010.

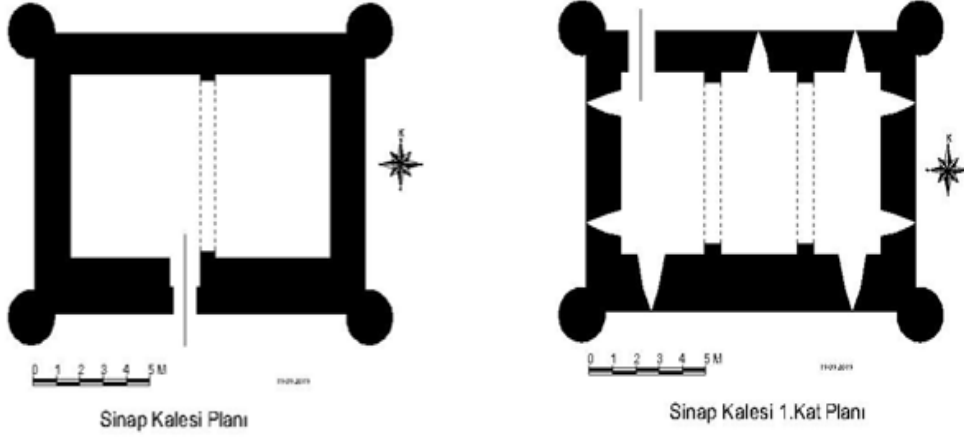
Diyarbakirli, Nejat. Hun Sanatı, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972.

Edwards, Robert W. The Fortifications of Armenian Cilicia, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D. C., 1987.

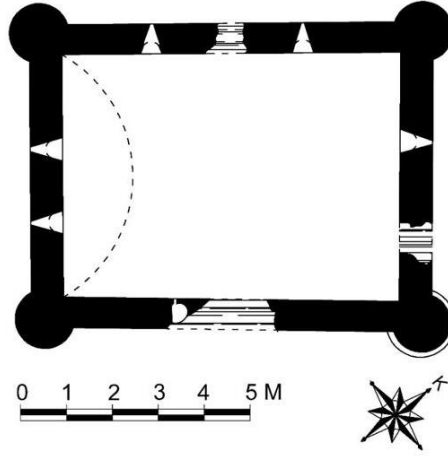
İpek, A. (2014). "Malazgirt Zaferiyle Kilikya Ermeni Prenslüklerine Açılan Yol", Yeni Türkiye Dergisi, sayı: 60, s. 279-292.

Uzun, E. (2017). "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", Çukurova Araştırmaları Dergisi, 3 (2): 32-55.

EKLER
GÖRSELLER

Çizim 1. Sinap Kalesi (Namrun Civarı)

Çizim 2. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı) - (Edwards'tan İşlenerek)

Foto 1. Sinap (Namrun Civarı) Kalesi- Hava Fotoğrafi

Foto 2. Sinap (Namrun Civarı) Kalesi- Hava Fotoğrafi (Kuzey - Doğu Cepheler)

Foto 3. Güney Cephe

Foto 4. Güneybatı Cephe

Foto 5. Batı Cephe

Foto 6. Batı Cephe- Ayrıntı

Foto 7. Kuzey Cephe

Foto 8. Kuzey Cephe - II. Kat Girişi

Foto 9. Doğu Cephe

Foto 10. Doğu Cephe – Detay

Foto 11. Güney Cephe - I. Kat Girişi

Foto 12. Güney Cephe - Üçlü Konsol (Çıkma)

Foto 13. I. Kat Girişi İçten Görünüş

Foto 14. I. Kat Yıkık Tonoz

Foto 15. II. Kat Genel

Foto 16. I ve II. Kat Genel

Foto 17. II. Kat Mazgal Pencere ve Kemerler

Foto 18. II. Kat Mazgal Pencere – İçten

Foto 19. Batı Cephe II. Kat Mazgal Pencere

Foto 20. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı)

Foto 21. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı)

Foto 22. Sinap Kalesi - Güney Cephe (Çandır Köyü Civarı)

Foto 23. Sinap Kalesi - Batı Cephe (Çandır Köyü Civarı)

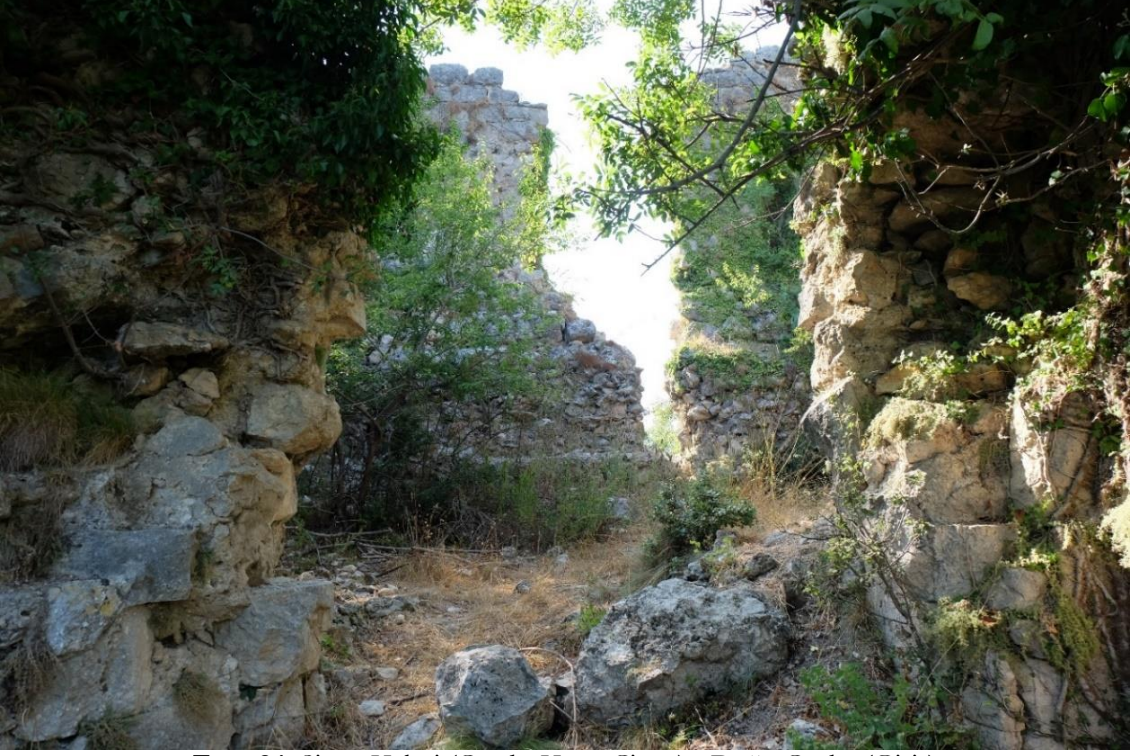

Foto 24. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı) - Doğu Cephe (Giriş)

Foto 25. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı) İçten Görünüş - Kuzey Duvar

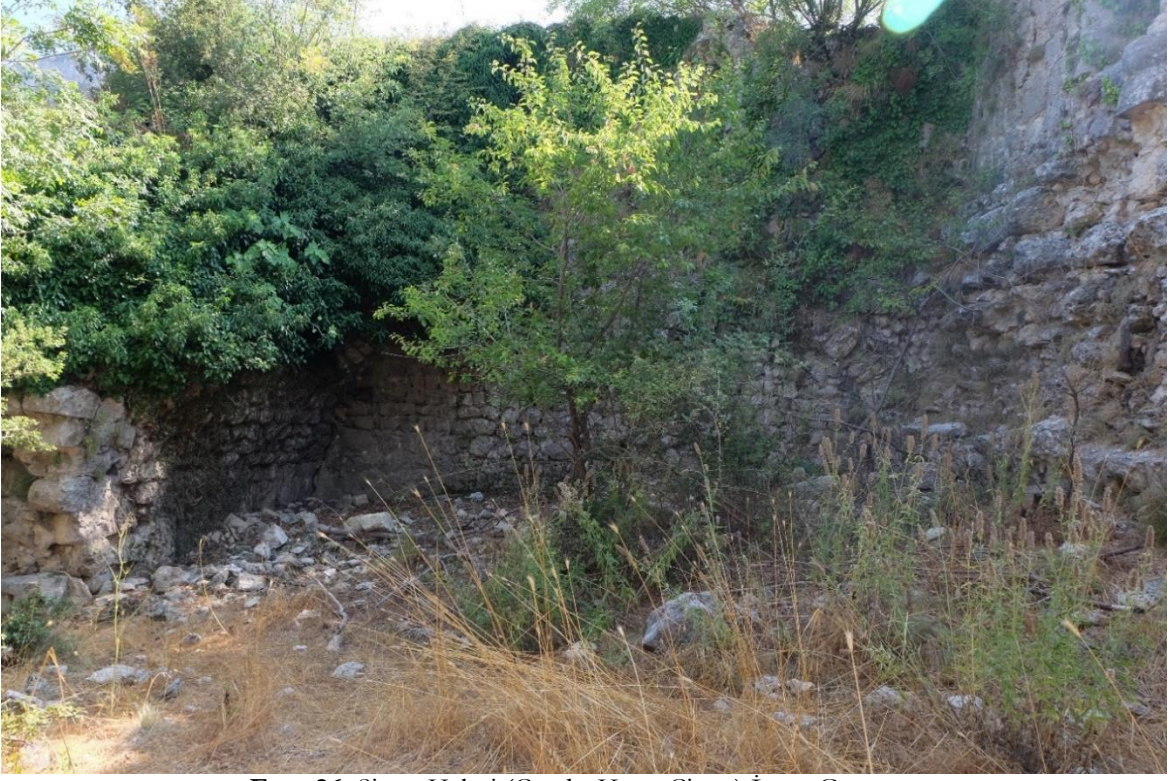

Foto 26. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı) İçten Görünüş

Foto 27. Sinap Kalesi (Çandır Köyü Civarı) Kapı Süslemesi

Entropi Temelli Copras ve Aras Yöntemleri ile Borsa İstanbul İnşaat Endeksi (XINSA) Firmalarının Finansal Performans Analizi

İbrahim Erem ŞAHİN*
Kadir Burhan KARACAN**

ÖZ

Türk inşaat sektörü, ulusal ve uluslararası pazarlarda gerçekleştirdiği önemli faaliyetlerin etkisiyle ve kendisine bağlı alt sektörlerin ürettiği mal ve hizmetlere talep oluşması sebebiyle Türk ekonomisinin lokomotifi olma özelliğine sahiptir. Türk inşaat sektörü 2. Dünya Savaşı'nda sonra Marshall Planı yardımlarıyla gelişme göstermiş ve sektörün önde gelen firmaları kurulmuştur. İnşaat sektörünün gelişmesinde bürokrasi, uluslararası kredi kuruluşları, politika ve ekonomiyi etkileyen kararlar gibi doğrudan etkileyen faktörler bulunmaktadır. İnşaat sektöründe meydana gelen yüksek oranlı ve istikrarlı büyüme, beraberinde istihdam yaratma ihtiyacı doğurmuş ve Türkiye ekonomisi için inşaat sektörünün önemi daha belirgin hale gelmiştir. Gelişen ve büyüyen bu sektörde firma sayılarının artması beraberinde rekabeti de getirmiş ve firmaların mali performans analizi rekabet üstünlüğü sağlamada ön plana çıkmıştır. Firmaların mali durumu, dönem içerisindeki faaliyetlerinin yeterlilik düzeyinin ölçülmesi ve gelecek dönemlere ait tahminlerin yapılabilmesi için mali tablolarda yer alan dönemsel verilerin okunabilir, anlamlandırılabilir ve yorumlanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Mali tablo verilerinin analizinde kullanılan en yaygın analiz Oran (Rasyo) analiz tekniğidir. Oran analiz tekniği, mali tablo verilerinin aralarındaki anlamlı ilişkileri rakamsal olarak ortaya çıkaran ve bu oranların birbirleri ile kıyaslanmasına ve analiz edilmesine olanak sağlayan bir yöntemdir. Oran analiz tekniğinin kullanımı sonucunda birçok veri bulunmaktadır ve bu veriler karar vermeyi zorlaştırmaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemleri karar vericilere en iyi olanı önererek firmaların finansal analizleri sonucunda finansal performansları hakkında objektif veriler sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul İnşaat Endeksi'nde faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak karşılaştırılmasıdır. Firmalar arasındaki farklılık, firmaların 2018 yılında Kamu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilen verilere ait finansal oranlar, çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi, Copras ve Aras yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analizin gerçekleştirilebilmesi için 2018 yılı verileri Rasyo (Oran) Analizine tabii tutulmuştur. Analizin devamında elde edilen rasyoların entropi analizi yapılarak ağırlık dereceleri objektif olarak hesaplanmış ve nihai performans sıralaması için çok kriterli karar verme yöntemleri uygulanmıştır. Copras ve Aras yöntemleri sonucunda, iki yönteminde finansal performans sıralaması benzer olup 2018 yılı için finansal performansı yüksek olan firma Edip Gayrimenkul Yatırım Sanayi Ve Ticaret A.Ş. olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Copras, Aras, Entropi, İnşaat Sektörü

Financial Performance Analysis of Borsa Istanbul Construction Index (XINSA) Companies With Entropy Based Copras and Aras Methods

ABSTRACT

Turkish construction sector is the main driving force of Turkish economy due to impact of its activities in national and international markets and formation of demand for goods and services produced by its sub-sectors. Turkish construction industry has been developed with the help of the Marshall Plan after World War II, and leading companies of the sector have been established. Bureaucracy, international credit institutions, and economy policies have direct effects on the development of construction sector. The fact that high and sustainable growth rate occurring in the construction sector has led to need for employment and importance of construction sector for Turkish economy has become more apparent. In this sector that is developing and growing within each day, the increase in the number of companies has brought upon competition and financial Performance analysis has come into front in providing competition superiority. In order to measure the financial situations of companies, level of adequacy of their activities during the period, and to make estimates for future periods, the periodic data in the financial statements must be made readable, meaningful and interpretable. The most common analysis used in the analysis of financial statement data is the ratio analysis technique. The ratio analysis technique is a method that demonstrates the significant relationships between the financial statement data numerically and enables these rates to be compared with each other and analyzed. As a result of the use of the ratio analysis technique, many data are found and these data make it difficult to make decisions. Multi-criteria decision making methods offer decision makers the best and provide objective data on the financial performance of firms as a result of financial analysis. The aim of this study is to compare the financial performance of the companies operating in Borsa Istanbul Construction Index. The difference between firms, financial ratios from data from the public disclosure platform in 2018, was analysed using multi-criteria decision making methods Entropy, Copras and Aras. In order

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-0442-8499, eremsahin@selcuk.edu.tr

** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-5867-1865, kdr.krcn@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 18.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 28.07.2020

to perform the analysis, 2018 data were subjected to the Ratio Analysis. By conducting an entropy analysis as a continuation of analysis, weights are calculated objectively and multi-criteria decision making methods were applied for the final performance ranking. As a result of the Copras and Aras methods, the financial performance ranking of the two methods is seen to be similar and the company with high financial performance for 2018 has been Edip Gayrimenkul Yatırım Sanayi Ve Ticaret AŞ.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, Copras, Aras, Entropy, Construction Sector

1. Giriş

Küresel rekabet ortamında firmaların faaliyetlerini devam ettirmek, başarıyı sağlamak ve yenilikleri firma çıkarları doğrultusunda kullanabilmek amacıyla finansal performans zaruri hale gelmiştir. Finansal performans kavramını açıklamak ve genellemek gerekirse bir firmanın bünyesinde bulundurduğu kaynakların ne ölçüde verimli değerlendirildiği ve sektör içindeki finansal konumu olarak tanımlamak mümkündür (Hacıfettahoğlu, 2018).

Firmaların finansal durumu, yöneticileri, tasarruf sahiplerini, finansörleri vb. birçok kişi ve kurumları yakından ilgilendirmektedir. Mali tablo verilerinin analizinde kullanılan en yaygın analiz Oran (Rasyo) Analiz tekniğidir. Oran analiz tekniği mali tablo verilerinin aralarındaki anlamlı ilişkileri rakamsal olarak ortaya çıkaran ve bu oranları birbirleri ile kıyas ederek analiz edilmesine olanak sağlayan bir yöntemdir. Bu oranlar belirli analizlere tabi tutularak ve yorumlanarak firmanın mevcut mali durumu hakkında çeşitli varsayımlarda bulunulur ve gerekli kararlar alınır. Çok kriterli karar verme yöntemleri karar vericilere en iyi olanı önererek firmaların finansal analizleri sonucunda finansal performansları hakkında objektif veriler sunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Türk İnşaat firmalarının finansal performanslarını Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerini kullanarak finansal performans değerlendirmesi yapmak ve firmalar arasında performans sıralamasını yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada Copras ve Aras yöntemlerinden bahsedilmiş Borsa İstanbul İnşaat Endeksinde faaliyet gösteren 8 adet firmanın 2018 yılı mali tabloları incelenmiş ve finansal performansları Copras ve Aras yöntemleri kullanılarak analizi gerçekleştirilmiş ve bu yöntemler uygulanırken finansal analizde sıklıkla tercih edilen oran analizinden faydalanılarak finansal performans sıralaması ve karşılaştırılması yapılmıştır.

2. Literatür Özeti

Türk inşaat sektörünün finansal performansının analizi üzerine yapılan çalışmalar aşağıda açıklanmaktadır.

Hacıfettahoğlu ve Perçin'in 2020 yılında yayınladığı çalışmada BIST inşaat endeksinde kayıtlı 8 firmanın 2016 yılı finansal verileri incelemiştir. Performans sıralamasında çok kriterli karar verme yöntemlerinden VIKOR ve TOPSIS yöntemlerini, nihai sıralama içinde Borda Kuralı yöntemini kullanılmıştır. Yapılan çalışmada Topsis yöntemine göre Orge Enerji Elektrik Taahhüt A.Ş., Vikor yöntemine göre ise Yeşil Yapı Endüstrisi A.Ş. ve Orge Enerji Elektrik Taahhüt A.Ş. 'nin ilk sıralarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hacıfettahoğlu ve Perçin, 2020).

Gümüş, Öziç ve Sezer'in 2019 yılında yaptığı çalışmada BIST inşaat ve bayındırlık sektöründe işlem gören firmaların finansal performansı analiz edilmiştir. 2014-2017 yılları arasındaki mali verilerden yararlanılarak yapılan çalışmada SWARA ve ARAS yöntemleri bütünlük olarak kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda finansal performans açısından en iyi firmanın Edip Gayrimenkul Yatırım Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğuna ulaşılmıştır (Gümüş, vd, 2019).

2019 yılında yayınlanan yüksek lisans tezinde Ertikin, BIST inşaat endeksinde yer alan 7 inşaat şirketinin 2013-2017 yılı verilerini kullanarak finansal performans analizi gerçekleştirmiştir. Yapılan bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri kullanılmış ve analiz sonucunda her iki yöntemde yüksek oranda benzerlik içerdiği sonucuna ulaşılmıştır (Ertikin, 2019).

2017 yılında Önder ve Altıntaş'ın yapmış olduğu çalışmada BIST inşaat endeksinde yer alan firmalar 2012-2015 yılları verileri göz önüne alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden GRA ve ANP yöntemleri kullanılmıştır (Önder ve Altıntaş, 2017).

Bu araştırmada yararlanılan yöntemleri kullanan, yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmalar ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

2010 yılında Zavadskas ve Turskis, ARAS yöntemini geliştirmiş ve literatüre eklemiştir (Zavadskas ve Turskis, 2010). Aynı yıl Zavadskas vd. temel taksit alternatiflerinin seçiminde ÇKKV tekniklerinden ARAS yöntemini kullanmışlardır (Zavadskas, Turskis, ve Vilutiene, 2010).

2016 yılında Aytaş Adalı ve Tuş Işık, uygun klima seçimini COPRAS ve ARAS yöntemlerini kullanarak analiz etmişler ve analiz sonucunda iki yöntemde benzer sonuç verdiği kanaatine ulaşmışlardır. (Aytaş Adalı ve Tuş Işık, 2016).

Organ ve Katrancı'nın 2016 yılında yaptığı çalışmada kırılğan sekizli olarak adlandırılan ülkelerin (Endonezya, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan, Rusya, Şili, Brezilya ve Arjantin) yaşanmışlık düzeylerini COPRAS ve ARAS yöntemlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda Copras yöntemine göre Rusya, Aras yöntemine göre ise Brezilya en yaşanılabilir ülke sonucuna ulaşmışlardır (Organ ve Katrancı, 2016).

2017 yılında Arslan, ÇKKV yöntemlerinden AHP ve ARAS yöntemlerini kullanarak Gürcistan merkezli lojistik firmasının en uygun araç seçimini değerlendirmiş ve yapılan analizler sonucunda Volvo alternatifinin toplu araç alımlarında birinci sırada geldiği sonucuna ulaşmıştır (Arslan, 2017).

Koç ve Uysal'ın 2017 yılında tekstil, perakende ve otomotiv sektörlerinin tersine lojistik uygulamalarına verdikleri önem dereceleri incelenmiş ve değerlendirme sonuçlarına göre otomotiv sektörü ilk sırada yer almıştır (Koç ve Uysal, 2017).

2018 yılında Aytekin ve Erol'un yapmış olduğu çalışmada, ARAS yöntemini kullanarak finansal performansın firmaların BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alabilmesi için tek başına yeterli olup olmadığını araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda tek başına finansal performans başarılarının endekste yer alabilmek için yeterli olduğu bilgisine ulaşmışlardır. (Aytekin ve Erol, 2018).

Kaplanoğlu, 2018 yılında BIST-KPKP sektöründe yer alan 32 firmanın sıralamasında nakit akışına dayalı 18 oranı kriter olarak belirlemiş ve ÇKKV yöntemlerinden ARAS ve COPRAS yöntemlerini kullanmıştır. Yapılan analiz yöntemlerine göre benzer sıralama sonuçları elde edilmiştir (Kaplanoğlu, 2018).

Akgül 2019 yılında, Türk bankacılık sektörünün yıl bazında finansal performans sıralamasını değerlendirmiştir. SAW, MAUT ve ARAS yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma sonucuna göre; en iyi yılın 2010, en kötü yılın ise 2018 yılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akgül, 2019).

Özbek ve Ergür'ün 2019 yılında yaptığı çalışmada Erciyes üniversitesi öğrenci otomasyonu seçimini ele almıştır. Analiz yöntemi olarak SWARA, ARAS ve EDAS çok kriterli karar verme yöntemleri tercih edilmiştir. Bu çalışmada dikkate alınması gereken kriterler, Erciyes üniversitesi öğrenci işleri çalışanları, uzman yazılımcılar, öğretim üyeleri ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bu çalışma neticesinde en iyi sistemin S ile sembolize edilen sistem olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özbek ve Engür , 2019).

2020 yılında yapılan araştırmada Altıntaş, Kuzey Avrupa ülkelerinin yaşam kalitesini değerlendirmiştir. 2019 yılı verileri dikkate alınarak ARAS ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda yaşam kalitesi en yüksek seviyede olan ülkenin Danimarka olduğu tespit edilmiştir (Altıntaş, 2020).

Uzan Bozkurt 2020 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemlerinden MOORA, ARAS ve DEMATEL yöntemlerini kullanmıştır. Yapılan MOORA yöntemine göre kriter ağırlıklandırılması yapılmamış ve 4. firma seçilmiştir. ARAS yönteminde ise DEMATEL ile hesaplanan kriter ağırlık dereceleri kullanılmış ve diğer yöntemde olduğu gibi 4. firma seçilmiştir. Araştırma sonucuna göre yapılan iki farklı analizde de sonuçlar benzerlik göstermiştir (Uzan Bozkurt, 2020).

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Veri Seti: Finansal Oranlar

Oran analizi mali tabloların analizinde, en sık kullanılan ve en önemli mali analiz tekniklerinden biridir. Finansal oranlar, mali tablo kalemleri arasındaki her türlü ilişkinin ortaya çıkmasını sağlayarak mali tabloların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Oran analizi, firmaların mali yapısı, verimlilikleri, karlılıkları, borç ödeme güçleri ve etkinlikleri ile ilgili önemli veriler sunmaktadır (Karasioglu ve Eren, 2015). Bu çalışmada veri seti olarak kullanılan oranlar;

Cari Oran: Dönen varlıklar ile kısa vadeli borçları arasındaki ilişkiyi gösterir. Hesaplanan bu oran dönen varlıkların kısa vadeli borçları karşılama oranını göstermektedir.

Nakit Oranı: Hazır değerler ile kısa vadeli borçların karşılama kısmını göstermektedir.

Toplam Borçların, Özkaynaklara Oranı: Firma toplam borcunun, firmanın özkaynaklarının yüzde kaçlık kısmını oluşturduğunu göstermektedir.

Kaldıraç Oranı: Firma aktiflerinin yüzde kaçlık kısmının borçla finanse edildiğini göstermektedir.

Özkaynakların, Aktif Toplamına Oranı: Kaldıraç oranını 1'e tamamlayan, firma aktiflerinin yüzde kaçlık kısmının özkaynaklar ile finanse edildiğini göstermektedir.

Kısa Vadeli Borçların, Toplam Kaynaklara Oranı: Firma varlıklarının yüzde kaçının kısa vadeli borçlarla karşılandığını göstermektedir.

Dönen Varlıkların Devir Hızı Oranı: Dönen varlıkların verimliliğini ölçen bu oran, dönen varlığın kaç katı net satış yapıldığını göstermektedir.

Aktif Devir Hızı Oranı: İşletme varlıklarının kaç katı net satış yapıldığını göstermektedir.

Nakit Devir Hızı Oranı: Hazır değerlerin kaç katı satış yapıldığını ve hazır değerlerin verimli kullanılıp kullanılmadığını göstermektedir.

Özkaynak Devir Hızı Oranı: Firma özkaynaklarının verimliliğini ölçmede kullanılan bir orandır.

Brüt Karlılık Oranı: Firma net satışlarının kaç katı kadar net kar elde ettiğini gösteren bir orandır.

Faaliyet Karı Oranı: Net satışların kaç katı kadar faaliyet karı elde ettiğini gösteren bir orandır.

Net Karlılık Oranı: Dönem net karı ile net satışlar arasındaki ilişkiyi açıklayan bir orandır.

Aktif Karlılık Oranı: Firma varlıklarının verimliliğinin ölçülmesinde kullanılan bir orandır.

3.2. Yöntem

3.2.1. Entropi Yöntemi

Entropi kavramı ilk olarak 1865 yılında Clausius tarafından kullanılan bir kavramdır. Entropi yöntemi birden çok kriteri içinde barındıran karar verme problemlerinde, kriter ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde kriter ağırlıklandırılmasında karar matrisinde yer alan veriler kullanılmaktadır. Karar vericilerin değerlendirmesine gerek duymadan kriter ağırlıklandırmasında subjektif sonuç elde edilmesini sağlamaktadır. Entropi yöntemi 5 aşamadan oluşmaktadır (Ayçin, 2019).

- Karar Matrisinin oluşturulması
- Karar Matrisinin Normalizasyonu
- Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması
- Farklılaşma Derecelerinin Bulunması
- Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

3.2.2. Copras Yöntemi

Copras yöntemi Zavadskas ve Kaklauskas tarafından 1996 yılında geliştirilmiş çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden birisidir. Karar seçeneklerinin maksimum ve minimum ölçütlerini dikkate alarak sıralanması ve değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Copras yöntemi 5 adımdan oluşmaktadır (Özbek, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Problem Çözümü, 2017).

- Karar Matrisinin Oluşturulması
- Karar Matrisinin Standartlaştırılması
- Ağırlıklı Normalize İndekslerin Toplanması
- Alternatiflerin Göreceli Öneminin Hesaplanması
- Alternatiflerin Fayda Derecesinin Belirlenmesi

3.2.3. Aras Yöntemi

Zavadskas ve Turskis tarafından 2010 yılında geliştirilen ARAS yöntemi çok ölçütlü karar verme problemlerinin çözümü için sunulmuştur. Aras yöntemi, alternatiflerin performansını değerlendirirken, her bir alternatifin ideal alternatife oransal benzerliğini ortaya koymaktadır. Aras yöntemi 5 adımdan oluşmaktadır (Özbek, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Problem Çözümü, 2017).

- Karar Matrisinin Oluşturulması
- Karar Matrisinin Normalizasyonu
- Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması
- Optimumluk Fonksiyonunun Hesaplanması
- Fayda Derecesinin Hesaplanması ve Sıralamanın Elde Edilmesi

4. Analiz ve Bulgular

Yapılan bu çalışmada Borsa İstanbul İnşaat Endeksine (XINSA) kayıtlı sekiz adet firmanın Kamu Aydınlatma Platformunda yayınlanan 2018 yılı mali tablolarından yararlanılarak oran analizi gerçekleştirilmiştir. Uygulamada kullanılan oranların ağırlık dereceleri subjektif sonuçlar için Entropi yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Daha sonra hesaplanan ağırlık dereceleri karar verme yöntemleri olan Copras ve Aras yöntemleri kullanılarak finansal performans sıralamaları elde edilmiştir.

Yapılan literatür çalışması sonrasında hesaplanan finansal oranlar ve analize tabii tutulan firmalar aşağıdaki tablolarda karşılıkları ile açıklanmıştır.

Tablo 1. Uygulamada Kullanılan Finansal Oranlar

L1	Cari Oran	D2	Aktif Devir Hızı Oranı
L2	Nakit Oranı	D3	Nakit Devir Hızı Oranı
M1	Toplam Borç/ Özkaynaklar Oranı	D4	Özkaynak Devir Hızı Oranı
M2	Kaldıraç Oranı	K1	Brüt Karlılık Oranı
M3	Özkaynaklar/ Toplam Aktif Oranı	K2	Faaliyet Karı Oranı
M4	Kısa Vadeli Borç/ Toplam Kaynaklar Oranı	K3	Net Karlılık Oranı
D1	Dönen Varlık Devir Hızı Oranı	K4	Aktif Karlılık Oranı

Tablo 2. Uygulamaya Tabii Olan Firmalar

ANELE	Anel Elektrik Proje Taahhüt Ve Ticaret A.Ş.
EDİP	Edip Gayrimenkul Yatırım Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
ENKAI	Enka İnşaat Ve Sanayi A.Ş.
KUYAS	Kuyumcukent Gayrimenkul Yatırımları A.Ş.
ORGE	Orge Enerji Elektrik Taahhüt A.Ş.
SANEL	San-EI Mühendislik Elektrik Taahhüt Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
YAYLA	Yayla Enerji Üretim Turizm Ve İnşaat Ticaret A.Ş.
YYAPI	Yeşil Yapı Endüstrisi A.Ş.

4.1. Entropi Yöntemi

Uygulamanın bu kısmında Tablo 1’de yer alan finansal oranların kriter ağırlık dereceleri 5 adımda hesaplanmıştır. Yapılan analizde Microsoft Excel paket programı kullanılmıştır.

- **Karar Matrisinin Oluşturulması**

Yöntemin ilk adımında Tablo 2’de yer alan firmalara ait finansal oranlar kullanılarak karar matrisi oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda satır kısımlarında alternatif firmalar yer alırken sütun kısımlarında kriter olarak finansal oranlar yer almaktadır.

Tablo 3. Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
ANELE	1,603	0,082	1,336	0,572	0,428	0,523	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	2,086	0,676	0,324	0,065	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	0,261	0,207	0,793	0,117	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	1,844	0,648	0,352	0,394	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	-0,203	-0,028
ORGE	3,279	0,394	0,527	0,345	0,655	0,237	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	1,422	0,587	0,413	0,479	1,739	1,354	15,865	3,279	-0,006	-0,115	-0,081	-0,109
YAYLA	1,099	0,637	0,694	0,410	0,590	0,158	0,971	0,168	1,674	0,285	-0,025	-0,054	-0,779	-0,131
YYAPI	1,316	0,012	0,587	0,370	0,630	0,356	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	-0,131	-0,027

Karar matrisinde bulunan negatif değerlerin yer alması uygulamada problem çıkartmaktadır. (Zhang, Wang, Li, & Xu, 2014) tarafında geliştirilen Z-skoru standartlaştırma yöntemi kullanılarak negatif değer pozitif değere dönüştürülerek yeniden karar matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 4. Karar Matrisi Z-skoru Düzenlemesi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
ANELE	1,603	0,082	1,336	0,572	0,428	0,523	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	2,086	0,676	0,324	0,065	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	0,261	0,207	0,793	0,117	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	1,844	0,648	0,352	0,394	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	0,027	0,029
ORGE	3,279	0,394	0,527	0,345	0,655	0,237	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	1,422	0,587	0,413	0,479	1,739	1,354	15,865	3,279	0,047	0,040	0,022	0,025
YAYLA	1,099	0,637	0,694	0,410	0,590	0,158	0,971	0,168	1,674	0,285	0,040	0,022	0,024	0,032
YYAPI	1,316	0,012	0,587	0,370	0,630	0,356	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	0,028	0,030

- Karar Matrisinin Normalizasyonu**

Karar matrisinde yer alan farklı değerlere sahip kriterler için normalizasyon işlemi [0,1] aralığında alacak şekilde standart hale getirilmiştir.

Tablo 5. Karar Matrisi Normalizasyonu

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
ANELE	0,122	0,035	0,153	0,150	0,102	0,224	0,106	0,296	0,248	0,325	0,002	0,000	0,015	0,035
EDİP	0,034	0,097	0,238	0,177	0,077	0,028	0,223	0,021	0,052	0,031	0,273	0,654	0,279	0,049
ENKAI	0,210	0,297	0,030	0,054	0,189	0,050	0,077	0,082	0,037	0,049	0,112	0,061	0,132	0,090
KUYAS	0,079	0,043	0,211	0,170	0,084	0,169	0,025	0,033	0,030	0,045	0,295	0,130	0,031	0,066
ORGE	0,249	0,170	0,060	0,090	0,156	0,102	0,058	0,149	0,057	0,107	0,179	0,101	0,458	0,560
SANEL	0,123	0,077	0,162	0,154	0,099	0,206	0,127	0,329	0,138	0,375	0,021	0,011	0,025	0,058
YAYLA	0,083	0,275	0,079	0,107	0,141	0,068	0,071	0,041	0,015	0,033	0,018	0,006	0,028	0,074
YYAPI	0,100	0,005	0,067	0,097	0,151	0,153	0,315	0,049	0,424	0,037	0,100	0,038	0,032	0,069

- Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması**

Bu aşamada her bir kriter için Entropi değerleri (e) hesaplanır. $\ln(m)$ değeri 8 tane alternatif analiz edildiğinden m yerine 8 değeri yazılarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Entropi Değerlerinin Hesaplanması

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
ANELE	-0,256	-0,118	-0,287	-0,284	-0,233	-0,335	-0,238	-0,360	-0,346	-0,365	-0,011	-0,004	-0,061	-0,118
EDİP	-0,114	-0,227	-0,342	-0,307	-0,198	-0,100	-0,335	-0,082	-0,154	-0,108	-0,355	-0,278	-0,356	-0,148
ENKAI	-0,328	-0,360	-0,105	-0,158	-0,315	-0,150	-0,197	-0,206	-0,121	-0,148	-0,246	-0,170	-0,268	-0,216
KUYAS	-0,200	-0,136	-0,328	-0,301	-0,208	-0,301	-0,091	-0,113	-0,106	-0,139	-0,360	-0,265	-0,108	-0,179
ORGE	-0,346	-0,301	-0,169	-0,217	-0,290	-0,233	-0,164	-0,284	-0,163	-0,239	-0,308	-0,232	-0,358	-0,325
SANEL	-0,258	-0,197	-0,295	-0,288	-0,228	-0,325	-0,262	-0,366	-0,273	-0,368	-0,081	-0,048	-0,091	-0,165
YAYLA	-0,207	-0,355	-0,201	-0,240	-0,276	-0,182	-0,188	-0,131	-0,062	-0,112	-0,071	-0,030	-0,100	-0,192
YYAPI	-0,230	-0,027	-0,181	-0,226	-0,285	-0,287	-0,364	-0,148	-0,364	-0,121	-0,230	-0,123	-0,111	-0,184
$\ln(m)$	0,481													
e_j	0,933	0,828	0,917	0,972	0,978	0,920	0,884	0,812	0,764	0,769	0,799	0,553	0,699	0,734

- Farklılaşma Derecelerinin ve Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması**

Bu adımda, entropi değerleri kullanılarak farklılaşma dereceleri (d_j) her bir kriter için hesaplanmıştır. d_j değerlerinin yüksek olması farklılaşmanın fazla olduğunu göstermektedir. Daha sonra her bir kriterin farklılaşma derecesini, toplam farklılaşma derecesine oranlayarak her bir kriterin ağırlık dereceleri (w_j) hesaplanmıştır.

Tablo 7. Farklılaşma Derecelerinin ve Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

dj	0,067	0,172	0,083	0,028	0,022	0,080	0,116	0,188	0,236	0,231	0,201	0,447	0,301	0,266
wj	0,027	0,071	0,034	0,011	0,009	0,033	0,048	0,077	0,097	0,095	0,082	0,184	0,123	0,109

Yapılan Entropi analizi sonucunda önem derecesi en yüksek faaliyet karı oranı (K2) çıkmıştır. En düşük öneme sahip olan ise özkaynakların aktif toplamına oranı (M3) çıkmıştır.

4.2. Copras Yöntemi

Copras analiz yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır. Yapılan matematiksel işlemler Microsoft Excel programı yardımı ile gerçekleştirilmiştir.

- **Karar Matrisinin Oluşturulması**

Yöntemin ilk adımını oluşturan karar matrisinin oluşturulmasında entropi yönteminde kullanılan karar matrisi (Tablo 3) baz alınmıştır. Yapılan analizde Toplam Borç/Özkaynak Oranı (M1) ile Kısa Vadeli Borç/ Toplam Kaynaklar Oranı (M4) minimizasyon yönlü geriye kalan oranlar maksimizasyon yönlü kriterlerdir.

Tablo 8. Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yönü	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	1,603	0,082	1,336	0,572	0,428	0,523	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	2,086	0,676	0,324	0,065	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	0,261	0,207	0,793	0,117	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	1,844	0,648	0,352	0,394	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	-0,203	-0,028
ORGE	3,279	0,394	0,527	0,345	0,655	0,237	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	1,422	0,587	0,413	0,479	1,739	1,354	15,865	3,279	-0,006	-0,115	-0,081	-0,109
YAYLA	1,099	0,637	0,694	0,410	0,590	0,158	0,971	0,168	1,674	0,285	-0,025	-0,054	-0,779	-0,131
YYAPI	1,316	0,012	0,587	0,370	0,630	0,356	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	-0,131	-0,027

Entropi yönteminde olduğu gibi karar matrisinde yer alan negatif değerler analizin gidişatını etkilediğinden Z-skoru standartlaşması yapılarak karar matrisi yeniden oluşturulmuştur.

Tablo 9. Z-skor Standartlaşması ile Düzeltilmiş Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yönü	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	1,603	0,082	1,336	0,572	0,428	0,523	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	2,086	0,676	0,324	0,065	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	0,261	0,207	0,793	0,117	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	1,844	0,648	0,352	0,394	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	0,027	0,029
ORGE	3,279	0,394	0,527	0,345	0,655	0,237	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	1,422	0,587	0,413	0,479	1,739	1,354	15,865	3,279	0,047	0,040	0,022	0,025
YAYLA	1,099	0,637	0,694	0,410	0,590	0,158	0,971	0,168	1,674	0,285	0,040	0,022	0,024	0,032
YYAPI	1,316	0,012	0,587	0,370	0,630	0,356	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	0,028	0,030

- **Karar Matrisinin Normalizasyonu**

Tablo 9'da yer alan her bir alternatifte ait değerler normalizasyon işlemi yapılarak standart hale getirilmiştir.

Tablo 10. Karar Matrisinin Normalizasyonu

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yöni	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	0,122	0,035	0,153	0,150	0,102	0,224	0,106	0,296	0,248	0,325	0,002	0,000	0,015	0,035
EDİP	0,034	0,097	0,238	0,177	0,077	0,028	0,223	0,021	0,052	0,031	0,273	0,654	0,279	0,049
ENKAI	0,210	0,297	0,030	0,054	0,189	0,050	0,077	0,082	0,037	0,049	0,112	0,061	0,132	0,090
KUYAS	0,079	0,043	0,211	0,170	0,084	0,169	0,025	0,033	0,030	0,045	0,295	0,130	0,031	0,066
ORGE	0,249	0,170	0,060	0,090	0,156	0,102	0,058	0,149	0,057	0,107	0,179	0,101	0,458	0,560
SANEL	0,123	0,077	0,162	0,154	0,099	0,206	0,127	0,329	0,138	0,375	0,021	0,011	0,025	0,058
YAYLA	0,083	0,275	0,079	0,107	0,141	0,068	0,071	0,041	0,015	0,033	0,018	0,006	0,028	0,074
YYAPI	0,100	0,005	0,067	0,097	0,151	0,153	0,315	0,049	0,424	0,037	0,100	0,038	0,032	0,069

- Ağırlıklandırılmış Karar Matrisinin Oluşturulması**

Analizin bu kısmında analize tabii tutulan inşaat işletmelerinin kriter ağırlık değerleri (w_i) ile normalize edilmiş karar matrisinin değerleri çarpılarak ağırlıklandırılmış karar matrisi edilmiştir.

Tablo 11. Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yöni	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
Önem Katsayısı (w)	0,027	0,071	0,034	0,011	0,009	0,033	0,048	0,077	0,097	0,095	0,082	0,184	0,123	0,109
ANELE	0,003	0,002	0,005	0,002	0,001	0,007	0,005	0,023	0,024	0,031	0,000	0,000	0,002	0,004
EDİP	0,001	0,007	0,008	0,002	0,001	0,001	0,011	0,002	0,005	0,003	0,023	0,120	0,034	0,005
ENKAI	0,006	0,021	0,001	0,001	0,002	0,002	0,004	0,006	0,004	0,005	0,009	0,011	0,016	0,010
KUYAS	0,002	0,003	0,007	0,002	0,001	0,006	0,001	0,003	0,003	0,004	0,024	0,024	0,004	0,007
ORGE	0,007	0,012	0,002	0,001	0,001	0,003	0,003	0,011	0,006	0,010	0,015	0,019	0,057	0,061
SANEL	0,003	0,005	0,006	0,002	0,001	0,007	0,006	0,025	0,013	0,036	0,002	0,002	0,003	0,006
YAYLA	0,002	0,019	0,003	0,001	0,001	0,002	0,003	0,003	0,001	0,003	0,001	0,001	0,003	0,008
YYAPI	0,003	0,000	0,002	0,001	0,001	0,005	0,015	0,004	0,041	0,003	0,008	0,007	0,004	0,008

- Ağırlıklandırılmış Normalize İndekslerin Toplanması**

Bu aşamada, S_{+i} ve S_{-i} hesaplanmıştır. Maksimum yönlü kriter için daha yüksek değerler daha iyi durumu gösterirken, minimum yönlü kriterler için daha düşük değerler daha iyi durumu göstermektedir.

Tablo 12. Ağırlıklandırılmış Normalize İndekslerin Toplamı

2018	S_{+i}	S_{-i}
ANELE	0,097	0,013
EDİP	0,213	0,009
ENKAI	0,094	0,003
KUYAS	0,078	0,013
ORGE	0,202	0,005
SANEL	0,105	0,012
YAYLA	0,049	0,005
YYAPI	0,095	0,007

- Karar Alternatiflerinin Görelî Önem Düzeylerinin Hesaplanması**

Her karar alternatifi için göreceli önem değeri (Q_i) hesaplanmıştır.

Tablo 13. Görelî Önem Düzeyleri

2018	$S+i$	$S-i$	S-min	$\sum S-i$	S-min/S-i	$\sum S-min/S-i$	Qi
ANELE	0,097	0,013	0,003	0,067	0,212	3,337	0,101
EDİP	0,213	0,009			0,296		0,219
ENKAI	0,094	0,003			1,000		0,114
KUYAS	0,078	0,013			0,210		0,082
ORGE	0,202	0,005			0,495		0,212
SANEL	0,105	0,012			0,217		0,109
YAYLA	0,049	0,005			0,542		0,060
YYAPI	0,095	0,007			0,365		0,103

- **Karar Alternatiflerinin Performans İndekslerinin Hesaplanması**

Analizin son kısmında her bir karar alternatifini için performans indeksleri belirlenir ve performans indeksi 100 olan alternatif en iyi karar alternatifi olarak belirlenmiştir.

Tablo 14. Performans İndeksleri

2018	$S+i$	$S-i$	S-min	$\sum S-i$	S-min/S-i	$\sum S-min/S-i$	Qi	Pi	Sıralama
ANELE	0,097	0,013	0,003	0,067	0,212	3,337	0,101	46,187	6
EDİP	0,213	0,009			0,296		0,219	100,000	1
ENKAI	0,094	0,003			1,000		0,114	51,877	3
KUYAS	0,078	0,013			0,210		0,082	37,485	7
ORGE	0,202	0,005			0,495		0,212	96,733	2
SANEL	0,105	0,012			0,217		0,109	49,749	4
YAYLA	0,049	0,005			0,542		0,060	27,410	8
YYAPI	0,095	0,007			0,365		0,103	46,903	5

4.3. Aras Yöntemi

Aras yöntemi 5 aşamadan oluşmaktadır. Analiz Microsoft Excel paket programı kullanılarak yapılmıştır.

- **Karar Matrisinin Oluşturulması**

Entropi ve Copras yönteminde kullanılan Z-skor standartlaşması ile düzenlenmiş karar matrisi kullanılmıştır.

Tablo 15. Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yöni	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	1,603	0,082	1,336	0,572	0,428	0,523	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	2,086	0,676	0,324	0,065	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	0,261	0,207	0,793	0,117	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	1,844	0,648	0,352	0,394	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	0,027	0,029
ORGE	3,279	0,394	0,527	0,345	0,655	0,237	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	1,422	0,587	0,413	0,479	1,739	1,354	15,865	3,279	0,047	0,040	0,022	0,025
YAYLA	1,099	0,637	0,694	0,410	0,590	0,158	0,971	0,168	1,674	0,285	0,040	0,022	0,024	0,032
YYAPI	1,316	0,012	0,587	0,370	0,630	0,356	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	0,028	0,030
Optimal Değer	3,279	0,686	0,261	0,676	0,793	0,065	4,314	1,354	48,769	3,279	0,665	2,475	0,401	0,246

Optimal değerler, kriterin yönünü dikkate alarak her sütundaki maksimum ya da minimum değerlerin belirlenmesi ile bulunmaktadır.

- **Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Hesaplanması**

Excel'de hesaplamaların daha kolay yapılabilmesi için maliyet yönlü kriterler fayda yönlü kriterlere $1/X_{ij}$ formülü kullanılarak fayda yönlü hale getirilmiştir. Fayda yönlü dönüştürülmüş karar matrisi tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Maliyet Yönlü Kriterlerin Fayda Yönlü Kriterlere Dönüştürülmesi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yönü	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	1,603	0,082	0,749	0,572	0,428	1,914	1,453	1,217	28,563	2,843	0,004	0,002	0,013	0,015
EDİP	0,444	0,225	0,479	0,676	0,324	15,429	3,053	0,088	6,019	0,271	0,616	2,475	0,244	0,021
ENKAI	2,761	0,686	3,827	0,207	0,793	8,537	1,049	0,339	4,221	0,428	0,253	0,230	0,116	0,039
KUYAS	1,038	0,101	0,542	0,648	0,352	2,538	0,336	0,137	3,469	0,391	0,665	0,490	0,027	0,029
ORGE	3,279	0,394	1,897	0,345	0,655	4,218	0,789	0,613	6,566	0,936	0,403	0,382	0,401	0,246
SANEL	1,624	0,178	0,703	0,587	0,413	2,087	1,739	1,354	15,865	3,279	0,047	0,040	0,022	0,025
YAYLA	1,099	0,637	1,440	0,410	0,590	6,334	0,971	0,168	1,674	0,285	0,040	0,022	0,024	0,032
YYAPI	1,316	0,012	1,704	0,370	0,630	2,808	4,314	0,202	48,769	0,321	0,225	0,142	0,028	0,030
Optimal Değer	3,279	0,686	3,827	0,676	0,793	15,429	4,314	1,354	48,769	3,279	0,665	2,475	0,401	0,246

Maliyet yönlü kriterler fayda yönlü kriterlere dönüştürüldükten sonra normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 17. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yönü	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
ANELE	0,097	0,027	0,049	0,127	0,086	0,032	0,081	0,222	0,174	0,236	0,001	0,000	0,010	0,023
EDİP	0,027	0,075	0,032	0,151	0,065	0,260	0,169	0,016	0,037	0,023	0,211	0,396	0,191	0,031
ENKAI	0,168	0,229	0,252	0,046	0,159	0,144	0,058	0,062	0,026	0,036	0,087	0,037	0,091	0,058
KUYAS	0,063	0,034	0,036	0,144	0,071	0,043	0,019	0,025	0,021	0,032	0,228	0,078	0,021	0,042
ORGE	0,199	0,131	0,125	0,077	0,132	0,071	0,044	0,112	0,040	0,078	0,138	0,061	0,314	0,359
SANEL	0,099	0,059	0,046	0,131	0,083	0,035	0,097	0,247	0,097	0,272	0,016	0,006	0,017	0,037
YAYLA	0,067	0,212	0,095	0,091	0,119	0,107	0,054	0,031	0,010	0,024	0,014	0,004	0,019	0,047
YYAPI	0,080	0,004	0,112	0,082	0,127	0,047	0,239	0,037	0,298	0,027	0,077	0,023	0,022	0,044
Optimal Değer	0,199	0,229	0,252	0,151	0,159	0,260	0,239	0,247	0,298	0,272	0,228	0,396	0,314	0,359

- **Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması**

Bu adımda tablo 17'de yer alan normalize edilmiş karar matrisi entropi yöntemi uygulanarak hesaplanan ağırlık dereceleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 18. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

2018	L1	L2	M1	M2	M3	M4	D1	D2	D3	D4	K1	K2	K3	K4
Kriter Yönü	max	max	min	max	max	min	max	max	max	max	max	max	max	max
Önem Katsayısı (w)	0,027	0,071	0,034	0,011	0,009	0,033	0,048	0,077	0,097	0,095	0,082	0,184	0,123	0,109
ANELE	0,003	0,002	0,002	0,001	0,001	0,001	0,004	0,017	0,017	0,022	0,000	0,000	0,001	0,002
EDİP	0,001	0,005	0,001	0,002	0,001	0,009	0,008	0,001	0,004	0,002	0,017	0,073	0,024	0,003
ENKAI	0,005	0,016	0,009	0,001	0,001	0,005	0,003	0,005	0,002	0,003	0,007	0,007	0,011	0,006
KUYAS	0,002	0,002	0,001	0,002	0,001	0,001	0,001	0,002	0,002	0,003	0,019	0,014	0,003	0,005
ORGE	0,005	0,009	0,004	0,001	0,001	0,002	0,002	0,009	0,004	0,007	0,011	0,011	0,039	0,039
SANEL	0,003	0,004	0,002	0,001	0,001	0,001	0,005	0,019	0,009	0,026	0,001	0,001	0,002	0,004
YAYLA	0,002	0,015	0,003	0,001	0,001	0,003	0,003	0,002	0,001	0,002	0,001	0,001	0,002	0,005
YYAPI	0,002	0,000	0,004	0,001	0,001	0,002	0,011	0,003	0,029	0,003	0,006	0,004	0,003	0,005
Optimal Değer	0,005	0,016	0,009	0,002	0,001	0,009	0,011	0,019	0,029	0,026	0,019	0,073	0,039	0,039

- **Optimallik Fonksiyonu- Fayda Derecesi ve Sıralamanın Hesaplanması**

Tablo 18 dikkate alınarak her karar alternatifi için optimallik fonksiyon değerleri elde edilir. Daha sonra fayda dereceleri (K_i) hesaplanarak nihai sıralama elde edilmiştir. Fayda derecesi alternatiflerin optimallik fonksiyon değeri ile en iyi alternatifi optimallik fonksiyonu değerinin oranlanması ile bulunur. $[0,1]$ aralığında değer alan fayda derecesi kullanılarak alternatiflerin göreceli etkinliği hesaplanmış ve büyüktür küçüğe doğru sıralanmıştır.

Tablo 19. Optimallik Fonksiyonu - Fayda Derecesi ve Nihai Sıralama

2018	S_i	K_i	Sıralama
ANELE	0,07367	0,24859	5
EDİP	0,15000	0,50619	1
ENKAI	0,08075	0,27248	3
KUYAS	0,05734	0,19351	7
ORGE	0,14587	0,49227	2
SANEL	0,07935	0,26776	4
YAYLA	0,04310	0,14544	8
YYAPI	0,07359	0,24834	6
Optimal Değer	0,29633	1,00000	

5. Sonuç

Bu çalışmada Borsa İstanbul İnşaat Endeksine (XINSA) kayıtlı 8 adet firmanın finansal performans analizi yapılmıştır. Analizde karar kriteri olarak 14 adet finansal oran kullanılmıştır. (bkz: Tablo: 2) Finansal oranlar firmaların Kamu Aydınlatma Platformu'nda her yıl yayınladığı 2018 yılı mali tabloları kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada karar verme yöntemlerinden Entropi, Copras ve Aras yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nesnel ağırlıklandırmaya olanak sağlayan entropi yöntemi kullanılarak Copras ve Aras yönteminde kullanılacak olan 14 adet kriterin ağırlık dereceleri objektif olarak belirlenmiştir. Yapılan Entropi analizi sonucunda önem derecesi en yüksek faaliyet karı oranı (K2) çıkmıştır. En düşük öneme sahip olan ise özkaynakların aktif toplamına oranı (M3) çıkmıştır. Copras ve Aras yöntemleri sonuçları incelendiğinde, finansal performans başarıları benzerdir. Copras ve Aras yöntemine göre 2018 yılı finansal performansı yüksek olan firma Edip Gayrimenkul Yatırım Sanayi Ve Ticaret AŞ'dir. Edip firmasının finansal oranları incelendiğinde Toplam Borç/ Özkaynaklar Oranı (M1), Faaliyet Karı Oranı (K2) ve Dönen Varlık Devir Hızı Oranlarının (D1) diğer firmalardan yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda finansal performans sıralamasında Toplam Borç/ Özkaynaklar Oranı, Faaliyet Karı Oranı ve Dönen Varlık Devir Hızı Oranlarının etkin rol oynadığını söylememiz mümkündür.

Entropi, Copras ve Aras yöntemlerini kullanarak Borsa İstanbul İnşaat Endeksine kayıtlı firmaların finansal performans ölçümü yapılarak literatüre katkıda bulunmanın yanı sıra finansal performans analizinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanabilirliği ve bir arada kullanılabileceği ortaya konmuştur. Bu çalışmadaki yöntemler farklı sektörlerde yer alan firmaların performans ölçümünde kullanılabileceği gibi farklı çok kriterli karar verme yöntemleri de kullanılarak elde edilen veriler karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Akgül, Y. (2019). "*Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Türk Bankacılık Sisteminin 2010-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi*", Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(4), 567-582.
- Altıntaş, F. F. (2020). "*Kuzey Avrupa Ülkelerinin Yaşam Kalitesi Performanslarının Aras ve Copras Teknikleri İle Değerlendirilmesi*", International Social Sciences Studies Journal, 6(57), 858-869.
- Arslan, H. M. (2017). "*AHP-ARAS Hibrit Yöntemi ile Lojistik İşletmelerinin En Uygun Araç Seçimi*". Alphanumeric Journal, 5(2), 271-282.
- Ayçin, E., Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.
- Aytaç Adalı, E., & Tuş Işık, A. (2016). "*Air Conditioner Selection Problem With Copras and Aras Methods*". Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(2), 124-138.
- Aytekin, S., & Erol, A. F. (2018). "*Finansal Performans Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Temel Belirleyicisi Midir? BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde ARAS Yöntemi ile Bir Uygulama*", International Journal of Economic and Administrative Studies(17.UİK Özel Sayısı), 869-886.
- Ertikin, K. (2019). *Topsis ve Promethee Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Finansal Performansın Karşılaştırılması: BIST İnşaat Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Bursa
- Gümüş, U. T., Özic, H. C., & Sezer, D. (2019). "*BİST' te İnşaat ve Bayındırlık Sektöründe İşlem Gören İşletmelerin SWARA ve ARAS Yöntemleriyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi*", Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi, 10(17), 835-858.
- Hacıfettahoğlu, Ö. (2018). "*Finansal Performans Değerlendirmesinde Bütünleşik Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı: Türk İnşaat Firmaları Örneği*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon
- Hacıfettahoğlu, Ö., & Perçin, S. (2020). "*Bütünleşik ÇKKV Yaklaşımı İle Finansal Boyutta Türk İnşaat Firmalarının Performansının Değerlendirilmesi*", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2), 543-5467.
- Kaplanoğlu, E. (2018). "*Aras ve Copras Yöntemleriyle Nakit Akışına Dayalı Performans Ölçümü: BIST Kimya, Petrol, Kaçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama*", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 11(2), 153-184.
- Karasioğlu, F., & Eren, T., Finansal Tablolar Analizi. Konya: Atlas Akademi, 2015.
- Koç, N., & Uysal, F. (2017). "*Reverse Logistics And Application of Aras Method*", Journal of Management, Marketing and Logistics, 4(2), 178-185.
- Organ, A., & Katrancı, A. (2016). "*Evaluation of Habitability Level Called Fragile Eight Countries By Multi Criteria Decision Making*", Balkan Journal Of Social Sciences, 73-90.
- Önder, E., & Altıntaş, A. T. (2017). "*Financial Performance Evaluation of Turkish Construction Companies in*", International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 7(3), 108-113.
- Özbek, A., Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Problem Çözümü. Kırıkkale: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Özbek, A., & Engür, M. (2019). "*Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Öğrenci İşleri Otomasyon Seçimi*", Kocatepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 1-18.
- Uzan Bozkurt, Ş. (2020). "*Analysis of Supplier Selection Process with Multi Criteria Decision Making Techniques; Example of an Airline Company*", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(2), 315-334.

Yıldırım, B. F. (2015). "*Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde ARAS Yöntemi*", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(9), 285-296.

Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2010). "*A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making*". Technological and Economic Development of Economy, 16(2), 159-172.

Zavadskas, E., Turskis, Z., & Vilutiene, T. (2010). "*Multiple Criteria Analysis of Foundation Instalment Alternatives by Applying Additive Ratio Assessment (ARAS) Method*", Archives of Civil and Mechanical Engineering, 10(3), 123-141.

Zhang, X., Wang, C., Li, E., & Xu, C. (2014). "*Assessment Model of Ecoenvironmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method*". The Scientific World Journal.

Covid-19 Krizi Döneminde Bilgilenme Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı

Ümmü Özlem ÇERÇİ*
Nilüfer CANÖZ**
Kadir CANÖZ***

ÖZ

Gelişen teknoloji ve değişen iletişim teknikleri ekseninde kriz iletişimi yönetimi ve bu yönetim sürecinde yararlanılan araçlar da değişiklik göstermiştir. Krize hazırlıklı olmak, kriz anında hızlı ve doğru kararlar vermek, bu kararları başarıyla uygulamak kadar krizden etkilenen bütün kesimlerle hızlı ve etkili iletişim kurmak ve bunu gerçekleştirirken de doğru iletişim araçlarını seçmek de oldukça önemlidir. Kendisinden önceki iletişim araçlarının neredeyse tamamını bünyesinde barındıran ve Twitter, WhatsApp, Tik Tok, Messenger, Instagram, Facebook, Snapchat, Pinterest, Telegram gibi uygulamalardan oluşan sosyal medya, hemen her konuda olduğu gibi kriz iletişimi de kriz yöneticilerine; kendi içeriklerini oluşturup yayınlama; gazeteciye ve televizyoncuya duyulan bağımlılığı azaltma; hedef kitleleriyle interaktif iletişim kurabilme; hedef kitlelerin tepkilerini (feedbacklerini) doğrudan ve hızlı alabilme; davetiye, afiş gibi basılı materyallerin basımını minimize ederek maddi gideri azaltma; görüntülü ve sesli videoların yapımını gerçekleştirip istenilen uzunlukta, istenilen tarzda yayınlayabilme; hedef kitlelere göre spesifik yayın yapabilme; zaman kısıtlamasız içerik yayınlayabilme; herhangi bir konuda, kısa sürede, dünya üzerindeki verileri tarayıp bilgiye ulaşabilme; kurum hafızasına (kurum arşivine) anında erişebilme; hedef kitlelerin gündemini kendi istediği zamanda istediği doğrultuda oluşturabilme gibi imkânlar sağlamaktadır. “Pandemi” gibi halk sağlığı krizlerinde, etkili ve başarılı kriz iletişiminin kriz sürecinin çok önemli bir boyutu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, etkileşimlerini büyük oranda sosyal platformlarda gerçekleştiren bireylerin arttığı günümüz toplumlarında, kriz yöneticilerinin kriz iletişimi stratejilerine sosyal medyayı entegre etmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu noktadan hareketle, çalışmada bireylerin Covid-19 krizi döneminde bilgilendirme aracı olarak sosyal medya kullanımı araştırılmıştır. Online anket yöntemi kullanılarak elde edilen veriler, katılımcıların günde 1-3 saat arası vakit geçirdiğini, üç ve daha fazla sayıda sosyal medya uygulamasını aynı anda kullanmakta olduğunu, COVID-19 Krizinde bilgilendirme, iletişim kurmak, gündemi takip etmek ve haber almak amacıyla büyük oranda sosyal medyayı tercih ettiğini göstermektedir. Sosyal medya kullanıcılarının COVID-19 kriziyle ilgili bilgilendirme en güvenilir buldukları bilgi kaynağının “Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın Kendisi” olduğu, televizyon ve twitter aracılığıyla yaptığı açıklamalarla kriz dönemi iletişimi oldukça başarılı olduğu çalışmanın bulgularındandır. Bu bilgiler ışığında, başarılı bir kriz iletişimi yönetiminde sosyal medya kullanımının önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz İletişimi, Pandemi, Covid-19, Sosyal Medya, Kriz İletişiminde Sosyal Medya

The Use of Social Media as A Means of Information in The Covid-19 Crisis Period

ABSTRACT

In the axis of developing technology and changing communication techniques, crisis communication management and the tools used in this management process have also changed. It is very important to be prepared for the crisis, to make fast and correct decisions at the time of crisis, to implement these decisions successfully, to communicate quickly and effectively with all segments affected by the crisis, and to choose the right communication tools while doing this. Social media, which includes almost all of the previous communication tools consists of applications such as Twitter, WhatsApp, Tik Tok, Messenger, Instagram, Facebook, Snapchat, Pinterest, Telegram. It provides some opportunities to crisis managers in terms of crisis communication such as creating and publishing their own content; reducing dependency on journalist and television player; ability to communicate interactively with target audiences; getting the feedbacks of the target groups directly and quickly; reducing material expenses by minimizing the printing of printed materials such as invitations and posters; production of video and publishing them in desired length and style; Specific broadcasting according to target audiences; publishing content without time restrictions; accessing information on any subject, in a short time, by scanning data around the world; instant access to corporate memory (corporate archive) and forming the agenda of the target audiences in any direction it wishes. In public health crises such as pandemics, considering that effective and successful crisis communication is a very important dimension of the crisis process, it has become inevitable for crisis managers to integrate social media into crisis communication strategies in today's societies where individuals who perform their interactions to a large extent on social platforms. Based on this point, in our study, the use of social media as a means of informing and getting information by individuals during the Covid-19 crisis was investigated. The data obtained by using the online survey method shows that participants spend 1-3 hours a day on social media, they use three or more

* Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-5581-5587, ozlemcerci@selcuk.edu.tr

** Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-3424-3919, ncanoz@selcuk.edu.tr

*** Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi orcid no: 0000-0003-1796-6121, kcanoz@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 19.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 07.07.2020

social media applications at the same time and participants mostly prefer social media in order to be informed, communicate, follow the agenda and receive news during the COVID-19 crisis. The fact that social media users find Fahrettin Koca-Minister of Health- as the most reliable source of information about the COVID-19 crisis and he was very successful in communication during the crisis with the statements he made via television and twitter are among the findings of the study. In the light of this information, it is possible to say that the use of social media plays an important role in successful crisis communication management.

Keywords: Crisis, Crisis Communication, Pandemic, Covid-19, Social Media, Social Media in Crisis Communication

1. Giriş

Yakın tarihte dünya, ZİKA virüsünden, çeşitli influenza türlerine (Kuş, Domuz), EBOLA'dan SARS'a kadar pek çok salgın hastalıkla ve son zamanlarda yeni Corona Virus 2019 (COVID-19) adı verilen pandemiyle karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak 31 Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir solunum yolu rahatsızlığı olarak ortaya çıkmış ve 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO), dünya çapında vaka sayısı 13 kat arttığı için COVID-19'u bir pandemi olarak ilan etmiştir. Bugüne kadar terör saldırılarından doğal afetlere, ekonomik sarsıntılara kadar pek çok kriz atlatmış olan yönetimlerin yeni mücadelesinin adı COVID-19'dur. Hükümetler ve Dünya Sağlık Örgütü bu dinamik süreçte bir taraftan uygulanması gereken tedbirleri, atılması gereken bir sonraki adımı düşünürken bir taraftan da sürekli güncellenen bilgileri toplumlara duyurma çabası içerisinde olmuştur. Dünya çapında yıkım yaratan ve halen devam eden COVID-19 salgını, sadece halk sağlığı sistemlerine değil, aynı zamanda kriz iletişimlerine de olağanüstü baskı yaratmıştır. Kriz iletişimde temel görev, insanların bu duruma katlanmalarına ve ezici, yoğun duygular karşısında hezeyanlara kapılmayıp akıllıca hareket etmelerine yardımcı olmaktır. Sosyal medya, bilgi tüketimi için birincil ortam olduğundan, farklı hedef gruplarla net, uçtan uca kriz iletişimi sağlayarak böyle bir salgınla başa çıkmada anahtar rol oynamıştır.

Bu zorlu pandemi sürecinde elbette ki sağlık sistemlerinin etkinliklerini veya ekonomilerin bu krizden nasıl etkilendiğini inceleyen çalışmalar yapılacaktır. Ancak kriz dönemlerinin önemli başarı kriterlerinden birinin de kriz iletişimi olduğu göz önüne alındığında COVID-19 pandemi krizinde kriz iletişimini çalışmamak önemli bir eksiklik olacaktır.

Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'nün 49705771-839/E.46933 sayılı Etik Kurul Raporu izni ile Araştırma ve Yayın Etiğine uygun şekilde yapılmış bu çalışmanın amacı, sosyal medyanın aktif kullanımın kaçınılmaz olduğu günümüz dünyasında vuku bulan COVID-19 krizi döneminde bilgilenme aracı olarak sosyal medya kullanımını araştırmaktır. Dünya çapında yaşanan bir krizin Türkiye ayağında, krizi deneyimleyen insanlarla online anket yöntemi kullanılarak çalışma yapılması, araştırmanın sınırlılıklarındandır. Alanda, Türkiye'deki ilk araştırmalardan olması ise, çalışmaya önem kazandırmaktadır.

2. Kriz

Kriz yönetim prosedürüne girmeden önce salgın hastalık için de geçerli olan kriz kelimesinin anlamına değinmek yerinde olacaktır. Kriz kelimesinin etkin biçimde tanımlanması çok uzun yıllar öncesine dayanan bir sorundur. Holsti (1978; 41), 40 yıldan fazla bir süre önce krizin bazıları oldukça özensiz belirlenmiş olan çok çeşitli anlamlarla yüklenen fazlaca kullanılmış bir terim olduğunu söylemektedir. Kriz, belirleyici bir değişikliğin yaklaşmakta olduğu istikrarsız bir zaman ya da durumla sonuçlanan (Fink, 1986; 15), hızlı ve yüksek düzeyde karar almanın gerekliliğini düşündüren (Paschall, 1992; Roux-Dufort and Vidaillet, 2003), kurumsal, yönetsel hatta ülkesel düzeyde bir tehdit oluşturan ani ve beklenmedik olaydır (Heat and Millar, 2013; 4). Alpaslan ve Mitroff 'a (2011; 3) göre kriz, ciddi yaralanmalara, ölümlere sebep olarak varlığını tehdit edebilecek ve finansal maliyetlere aynı zamanda itibarınıza ciddi zararlar verebilecek aşırı ve sıra dışı bir durumdur. Daha önce de belirtildiği gibi krizi ifade edebilmek için yapılmış pek çok tanım vardır. Özetle krizlerin, kar amacı gütmeyenler dahil her tür kurum / kuruluşu, yöneticiler ve siyasi liderler gibi kilit figürleri etkileyebilen dramatik değişikliklerle sonuçlanabilen, hızlı karar almayı gerektireni, gerçekleşmesi istenmeyecek olumsuz, olağanüstü olaylar olduğunu söylemek mümkündür. Konvansiyonel patlamalar, kasırgalar ve depremler gibi doğal felaketler, kimyasal salınımlar, istismar ve şiddet olayları (Wang and Hutchins, 2010; 557), mekanik ve nükleer patlamalar (Roux-Dufort and Vidaillet, 2003; 103), ölümcül hastalık salgınları herhangi bir yerde beklenmedik bir zamanda tehdit oluşturduğunu ve sonuçta kontrolümüzün dışında olduğunu bildiğimiz kriz türlerindedir (Reynolds, 2005; Simola, 2014). Krizlerin, nadir, anlamlı, yüksek etkili, belirsiz, insanların bilişsel yeteneklerinin sınırlarını zorlayacak düzeyde

karmaşık ve duygusal, acil ve yüksek riskli olmak gibi ortak özellikleri vardır (Simola, 2014; Kadıbeşegil, 2008; Roux-Dufort and Vidaillet, 2003; Vidaillet, 2001; Peltekoğlu, 2012; Akyazı vd., 2014). Bu bilgiler ışığında, krizlerin kendi haline bırakılmayacak, önleme, hafifletme ve iletişim boyutuna kadar stratejik bir iş planı ve profesyonel yönetim gerektiren zorlu süreçler olduğu açıktır.

3. Kriz Yönetimi ve Kriz İletişimi

Krizler topluma bir anda saldıran ve tamamen ele geçirene kadar devletin sınırlarını usulca tahrip edebilen olaylardır (Reynolds, 2005; 47). Kriz yönetimi ise, kriz sorunlarını tanımlamak, incelemek ve tahmin etmek ve bir krizin önlenmesini veya yaratacağı sorunlarla başa çıkılmasını sağlayacak belirli yollar ortaya koymak için bir dizi işlevin yerine getirilmesidir (Darling et al., 1996; 4). Çeşitli alanlardaki kriz uzmanları, krizlerin ve kriz yönetiminin farklı aşamalarda ilerlediğini göstermiştir. Kriz yönetimi, kriz öncesinde, sırasında ve sonrasında çeşitli adımların uygulandığı proaktif bir süreçtir (Jaques, 2009; Reynold, 2002; Fink, 1986). Bu adımlar şunları içermektedir (Simola, 2014; 486):

- krizin önlenmesi ve yaklaşmakta olan veya ortaya çıkan bir krizin erken tanınması
- bir dizi paydaşla ilgili potansiyel eylem yollarının değerlendirilmesi ve
- hem kısa hem de uzun vadeli müdahaleleri içeren bir eylem planının uygulanması

Her aşamanın ihtiyacı, kriz yönetim ekibi tarafından farklı kavram ve becerilerin uygulanmasını gerektirecek şekilde değişmektedir. Krizi algılamak, bir krize verilen ilk tepkilerle aynı şey olmamakla beraber, potansiyel risk kaynakları için bilgi toplamayı ve analiz etmeyi kapsamaktadır. İlk müdahale, kriz durumunun değerlendirilmesini ve uygun kriz müdahale stratejilerinin seçilmesini gerektirir. Bu aşamalar sürekli bir döngü oluşturur. Bir kriz yönetimi çabasının son değerlendirmesi (son aşaması), sürecin önceki aşamalarında performansı artırmak için kullanılır. Kriz yönetimi birbiriyle ilişkili fikir ve becerilerin karmaşık bir seti olarak ele alınmalıdır. Krizi yöneten kişi ve kurumlar ne zaman farklı fikir ve becerilere ihtiyaç duyulduğunu bilmelidir (Coombs, 2001; 90). Araştırmalara bakıldığında genel olarak iletişim, krizlerin yönetiminde önemli rol oynamaktadır (Tirkkonen and Louma-aho, 2011; Coombs and Holladay, 2008; Porfiriev, 2007; Austin et al., 2012). Kriz iletişimi, krizin olumsuz sonuçlarını önlemek veya azaltmak için (Coombs, 1999; 4) kriz olayının öncesinde, sırasında ve sonrasında kurum ile paydaşları arasında (genellikle medya aracılığıyla) sözlü, görsel ve / veya yazılı etkileşimdir (Fearn-Banks, 2002; 480). Kriz iletişimi, kriz bilgilerinin akışından ve paydaş tepkilerini yönetme çabalarından oluşmaktadır (Coombs, 2008; 276). Freberg, Palenchar ve Veil 'a göre (2013; 179) kriz iletişimi, belirli bir olayı açıklamayı, olası sonuçları tanımlamayı ve etkilenen topluluklara dürüst, samimi, hızlı, doğru ve eksiksiz bir şekilde bilgileri aktarmayı amaçlamaktadır.

Saliou (1994; 515)'nin çalışmasında özellikle pandemi krizinde izlenilmesi gereken iletişim stratejisi birkaç basit kural üzerine kurulmuştur:

(1) Tek mesaj / tek ses; tek kişinin sözcü ve yetkili olması; açıklamalarını, yetkinlik alanları pandemi bilgilerinin meşruiyetini garanti eden ilgili disiplinlerde tartışmasız yetkisi olan kişilerden oluşan bilim konseyine dayandırarak yapması.

(2) bilgilerin toplanması ve koordinasyonu,

(3) hedef grupların belirlenmesi ve önceliklendirilmesi,

(4) medya gücünün iyi değerlendirilmesi; medya kamuoyu ile iletişim kurarken göz ardı edilemeyecek güçlü bir bilgi kaynağıdır.

(5) halkın farklı kategorilerine uyarlanmış bilgi paketlerinin hazırlanması (basın paketleri, sağlık profesyonelleri için belgeler, genel halk için ve daha özel olarak yüksek risk kategorisinde olanlar için bilgi broşürleri, vb.)

(6) dinleme ve değerlendirme için bir mekanizmanın oluşturulması (kamuoyu araştırmaları, telefon hatları, özel sorular, vb.).

Bu stratejilere ek olarak Coombs (2010:28) ilk bir saatin önemine vurgu yaparken, Reynold (2005; 90) CDC için hazırladığı kriz iletişim rehberinde en geç 48 saat içinde mümkün olduğunca çabuk ve net bilgilerin aktarılması gerektiğini belirtmektedir.

Genel olarak, doğal afetlerin ve halk sağlığı krizlerinin yönetimi, her zaman uyarılar, risk mesajları, tahliye bildirimleri, öz-yeterlik mesajları, semptomlar ve tıbbi tedavi bilgileri gibi önemli iletişim

bileşenlerini içermektedir (Reynolds and Seeger, 2005; 44). Salgın hastalık, iletişim ihtiyaçlarının ve stratejilerinin salgının evresine göre değişeceği uzun süreli bir krizdir. Sağlık yöneticileri için her acil durum, afet veya krizin, prekriz (kriz öncesi), başlangıç, süreç, çözüm ve değerlendirme aşamalarında geliştiğini ve iletişimin birlikte gelişmesi gerektiğini bilmek oldukça önemlidir (Reynolds and Quinn, 2008; 15). Schultz vd. (2011; 25), kriz iletişimde ortamın mesajdan daha önemli olduğunu belirtmektedirler. İnsanlar alışlagelmiş bilgi kaynaklarından yararlınsa da sosyal medyanın kriz iletişimi ve kamuoyu tepkileri üzerinde daha olumlu bir etkisi vardır (Ngai and Jin, 2016; 454). Bu nedenle, çalışmamız, sosyal medyanın pandemi gibi gerçek bir kriz durumunda bilgi edinme amacıyla etkileşimli ve etkili bir yol olarak nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır.

4. Kriz İletişiminde Sosyal Medya Kullanımı

Kriz dönemlerinde en çok önem verilmesi gereken hususların başında bilgi ihtiyacının karşılanması gelmektedir (Canöz, 2015; 37). Pandemi (salgın hastalık), benimsenmiş iletişim tekniklerinin hızla aktifleştirilmesini gerektiren kolektif sorumluluk krizi olduğu için özel bir krizdir (Saliou,1994; 515). Yerel nüfusun güvenilir bilgilere erişimi varsa, pandemi krizlerde kendini toparlama olasılığı daha yüksektir. Güvenilir bir bilgi kaynağına anında erişimi olan yerel halk, bilgileri doğrulamaya zaman ayırmak zorunda kalmadan hemen harekete geçebilecektir; böylece insanlar duruma daha güvenli bir şekilde uyum sağlayacaktır (Longstaff and Yang, 2008; 14). Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine inşa edilen ve kullanıcı tarafından içerik oluşturulmasına ve değiştirilmesine izin veren bir grup İnternet tabanlı uygulama olan sosyal medya (Kaplan and Haenlein, 2010; 60); bu aşamada hedef kitleyle gerçek zamanlı diyalog kurma, güven oluşturma ve onları motive etme fırsatları sunmaktadır (Türkmen and Luoma-aho, 2011; 172).

Sosyal medya olarak değerlendirilen Twitter, Instagram, Youtube, Facebook, WhatsApp gibi uygulamalar kullanıcılara birbiriyle içerik ve bilgi paylaşımının yanı sıra, aradıkları bilgiye veya ilgilendikleri içeriklere ulaşma imkanı vermektedir (Kamiloğlu ve Yurttaş, 2014; Freberg, vd., 2013). Prentice ve Huffman'a göre (2008; 1-2) sosyal medya kullanımının sağlayacağı avantajlar şunlardır;

1. Kriz durumları gibi en çok ihtiyaç duyulabileceği bir zamanda güvenilirlik sağlamaktadır. Bunun nedeni, bloglama ve podcasting dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere sosyal medya kullanımının doğası gereği şeffaf olması, gerçek zamanlıya yakın bilgilerin ilgili vatandaşlara, çalışanlara ve medyaya dağıtılmasına izin vermesidir.
2. Sosyal medya, "mesajın duyulmasını" garanti eder. Muhabirler ve Bilgi Teknolojileri departmanlarına gerek duyulmadan, bilgileri istenen şekilde ve istenen hızda dağıtmaya olanak tanır.
3. Sosyal medyanın bir diğer yararı da, kriz iletişimcilerinin bir kurumun itibarını savunması için benzersiz ve etkili bir yol sağlamasıdır. Bloglar, Twitter, Facebook gibi uygulamalarda kriz durumunda yayılacak olumsuz haberleri takip etme ve karşı söylem geliştirme imkânı vermektedir.
4. Son olarak, devlet yetkilileri dahil önemli karar vericiler ve liderler, kriz durumunda kritik mesajlar iletmek için Twitter gibi herkese açık alanları ve sosyal medya sitelerini kullanmaktadırlar. Böylece paydaşların zamanında ve doğru bilgi talebini karşılarken, krize dair bilgi alışverişlerinde de denge sağlayabilmektedirler.

Bir krizin ilk aşamasında, sosyal medya, halkı yatıştırmak, korkuları ortadan kaldırmak ve kriz artışını önlemek için bilgi paylaşım kaynağı olarak önemli bir rol oynamaktadır (Van der Meer and Verhoeven, 2013; 231). Kriz yaşanırken, zamanında, doğru ve etkili iletişim esastır. Sosyal medya kullanımı, paydaşların büyük çoğunluğuna erken ve hızlı bir kriz yanıtı vermeyi mümkün kılmaktadır (Ngai and Jin, 2016; 454). Her saniyenin önemli olduğu kriz durumlarında, vatandaştan gazetecilere, uluslararası kamuoyuna kadar her kesime aynı anda bilgi vermeyi mümkün kılan sosyal medya platformlarında resmi hesapların açılmış ve faal olması kriz yöneticileri için mutlak gerekliliktir (Tc. İçişleri Bakanlığı, Kriz İletişim Rehberi, 2020; 14-17). Değişen iletişim teknolojileriyle insanların bilgiye ulaşma ve bilgiyi yayma biçimleri de önemli ölçüde değişiklik göstermiş; zamanla bilgi edinme ve yayma hareketlerinde sosyal medya önemli rol oynar hale

gelmiştir. Sosyal ağ kuşakları olarak değerlendirilen Y (1980-1999 arası doğanlar) ve Z (2000- 2009 doğumlular) kuşaklarının akıllı telefon, tablet gibi cihazlara olan ilgileri ve gün içerisinde sosyal platformlarda oldukça aktif oldukları gerçeği göz önüne alındığında, kriz durumlarında bu mecralarda faaliyet göstermemek büyük bir iletişim eksikliği olacaktır. Ancak yine de kullanılırken göz ardı edilmemesi gereken yönleri de vardır. Örneğin rahat ortam yaratması ve hızlı kullanımının, mesajları, geleneksel yöntemlere göre hazırlıksız sunmaya neden olması; hazırlıksız yayınlanan mesajların da yoruma açık hale gelmesi bu yönlerden birisidir (Temir, 2018; 291).

5. Kriz İletişiminde Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Yapılmış Araştırmalar

Kriz ve kriz iletişimine yönelik çalışmaların sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, Son yıllarda oluşturulan akademik literatürün çoğu, örgütsel bağlamda ve halkla ilişkiler odaklı olarak kriz, afet ve risk iletişimine (Houston at all., 2015) odaklanmıştır. Bu alandaki araştırmaların çoğunda krizin ne olduğu, kuruluşların çeşitli koşullar altında krizleri yönetmek için farklı stratejileri nasıl uyguladıkları, kriz yönetiminde liderin rolü tartışılmaktadır (Benoit, 1995; Coombs, 2007, 2014a, 2014b, 2015; Jin and Liu, 2010; Kadıbeşegil, 2008; Canöz ve Öndoğan, 2015). Kriz iletişiminin etkinliğini ölçmek için hangi araçlar kullanılabileceğine değinen (Austin at al., 2012; Cheng, 2016a), pandemi gibi özel krizlerde kriz iletişimini (Saliou, 1994), kriz iletişimi ve güven ilişkisini inceleyen (Longstaff and Yang, 2008) çalışmalar da göze çarpmaktadır. Günümüz modern insanının sosyal medyayı yoğun kullanımı nedeniyle “kriz iletişimde sosyal medya” (Akyazı vd., 2014, North at al., 2018) ve “salgın hastalık dönemlerinde kriz iletişimde sosyal medya” (Freberg at al., 2013; Cheng, 2018) kullanımına dikkat çeken ender çalışmalar da artmaktadır. Ancak, ülkemizdeki verileri ortaya koyan bu alanda yapılmış çalışmalar ise, yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmada, yukarıdaki literatür taraması ışığında ortaya çıkan sonuçlara göre kriz durumunda bilgilenme aracı olarak sosyal medya kullanımı hakkında aşağıda sıralanan sorulara cevaplar aranmaya çalışılacaktır.

Araştırma Sorusu 1. Katılımcılar sosyal medyayı ihtiyaç olarak algılıyor mu?

Araştırma Sorusu 2. Katılımcılar sosyal medya uygulamalarından kaç tanesini kullanıyorlar?

Araştırma Sorusu 3. Katılımcılar en fazla hangi sosyal medya uygulamasını kullanıyorlar?

Araştırma Sorusu 4. Katılımcıların COVID-19 salgınıyla ilgili bilgi almada en güvenilir buldukları bilgi kaynağı hangisidir?

Araştırma Sorusu 5. Katılımcıların COVID-19 salgınıyla ilgili bilgilenmede en fazla kullandıkları bilgi kaynağı hangisidir?

6. Yöntem

6.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Sosyal medya kullanıcıları katılımcıların COVID-19 krizi döneminde sosyal medya kullanımlarını ortaya koymak amacıyla kullanıcılar üzerinde bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örneklem esas alınmıştır. Bu nedenle, sosyal medya hesabı bulunan çevreye, sosyal medya uygulamaları üzerinden anket uygulanmıştır. Saha araştırmasına esas olan veriler sosyal medya kullanıcılarından online anket tekniği ile elde edilmiştir. Geri dönüş alınan 1050 anketin ön incelemesinde eksik cevaplı anketlerin ayıklanmasıyla 764 anket analize tabi tutulmuştur.

6.2. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların COVID-19 krizi döneminde sosyal medya motivasyonlarını belirlemek amacıyla 3 bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların sosyal medya kullanım psikolojilerini, sosyal medya günlük kullanım sürelerini, sosyal medyaya en fazla bağlandıkları araçları, kaç adet sosyal medya uygulaması kullandıklarını, en fazla kullandıkları sosyal medya uygulamalarının hangileri olduğunu ve sosyal medyayı en fazla ne için kullandıklarını ortaya koymak amacıyla kapalı uçlu 6 soru yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde, COVID-19 krizinde bilgilenme aracı olarak sosyal medyadan yararlanmanın yapıp yapılmadığı, COVID-19 kriziyle ilgili bilgi almada en güvenilir ve en fazla kullanılan

bilgi kaynaklarının hangileri olduğu ve gündelik hayatta en fazla kullanılan kitle iletişim aracının hangisi olduğunu ortaya koymak amacıyla kapalı uçlu 4 soru yer almaktadır.

Anketin üçüncü bölümü ise; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, ailelerinin aylık ortalama geliri ve medeni durumu gibi sosyo-demografik özelliklerini ortaya koyacak sorulardan oluşturulmuştur.

Oluşturulan anket formu sahada uygulanmadan önce iki ayrı uzmana yüzey geçerliliği için incelenmiş ve onların önerileri doğrultusunda gerekli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Ayrıca anket formunun anlaşılabilirliğinin gözlemlenmesi ve sahada karşılaşılabileceği diğer sorunları önceden görebilme açısından 40 kişi üzerinde pre-teste (ön-teste) tabi tutulmuş ve son kontroller yapıldıktan sonra da uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

6.3. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Araştırma 8-9 Mayıs 2020 tarihleri arasında sosyal medya kullanıcıları ile online olarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla sosyal medya hesabı bulunan kullanıcılara sadece 15 yaş sınırlaması getirilerek anket formları link üzerinden gönderilmiş, doldurulup tekrar gönderilmesi istenmiştir. Gönderilen anketlerden elde edilen veriler, elektronik ortamdaki paket programda işlenmiştir.

Verilerin analizinde sırasıyla; ankete katılanların demografik özellikleriyle sosyal medya kullanımlarına ilişkin bazı davranışlarını ve COVID-19 krizinde sosyal medya kullanım durumlarını ortaya koymak amacıyla frekans dağılımı gibi betimleyici istatistik tekniği esas alınmıştır. Araştırmanın temel amaçlarından olan sosyal medya kullanım düzeyi ve kriz anında sosyal medyanın kullanımının, demografik özelliklerle olan ilişkisi, Cinsiyet gibi iki sıklılarda Bağımsız Örneklem T-testi (*Independent Samples T-Test*), çok sıklılarda Ki-kare (*Chi-Square*) aracılığıyla test edilmiş, anlamlılık düzeyi $p=0.05$ 'e eşit ve daha küçük olanlar değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

7. Bulgular ve Yorum

7.1. Katılımcıların Bazı Özellikleri

Katılımcıların demografik özelliklerini ifade eden bazı bulgular şu şekildedir:

- Ankete katılanların (N=764) cinsiyet bakımından %48,8'i Kadın, %51,2'si Erkektir. Elde edilen bu oranlar cinsiyet bakımından karşılaştırmanın yapılabileceği bir düzeyi göstermektedir.

- Ankete katılanların yaş dağılımlarına bakıldığında %17,9'unun 15-25 yaş aralığında, %31,9'unun 26-35 yaş aralığında, %26,2'sinin 36-45 yaş aralığında, %17,8'sinin 46-55 yaş aralığında, %6,2'inin 56 ve üzeri yaş aralığında kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu verilere göre katılımcıların yaş dağılımı bakımından dengeli bir dağılımın oluştuğu söylenebilir.

- Ankete katılanların eğitim durumuna bakıldığında %1,0'ünün ilkokul, %2,0'ünün ortaokul, %19,0'ünün lise ve %78,0'ünün üniversite olduğu görülmektedir. Bu verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğunun (%78,0) üniversite düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir.

- Ankete katılanların meslek durumlarına bakıldığında; %10,5'inin işçi, %51,8'inin memur, %6,3'ünün serbest meslek, %5,0'ünün ev hanımı, %5,6'sının emekli, %0,3'ünün çiftçi, %14,3'ünün öğrenci, %3,1'inin işsiz, %3,1'inin esnaf olduğu görülmektedir.

- Katılımcıların aile olarak ortalama aylık gelirine ilişkin betimleyici istatistiklere göre; katılımcıların %10,7'si 2324 TL ve altında, %22,4'ü 2325-4649 TL arası, %27,6'sı 4650-6974 TL arası, %19,0'i 6975-9299 TL arası, %20,3'ü ise 9300 TL ve üzeri gelire sahiptir. Ortaya çıkan bu veriler katılımcıların ailelerin çoğunluğunun (%60,7'sinin) 6974 TL ve altında gelire sahip olduklarını göstermektedir.

- Katılımcıların medeni durumları ile ilgili dağılıma bakıldığında; %60,9'unun evli, %39,1'inin bekâr olduğu görülmektedir.

7.2. Katılımcıların Sosyal Medyayı İhtiyaç Olarak Görüp Görmemeleri

Katılımcıların sosyal medyayı ihtiyaç olarak görüp görmediğini belirlemek amacıyla "Sizce, sosyal medya bir ihtiyaç mıdır?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevapların dağılımına bakıldığında; %75,8'nin "ihtiyaç", %24,2'sinin ise "ihtiyaç olarak görmediği" bulgusuna ulaşılmıştır (Bakınız Tablo

1). Ortaya çıkan bu oranlar, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%75,8'inin) sosyal medyayı ihtiyaç olarak gördüklerini göstermektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyal Medyayı İhtiyaç Olarak Kabul Edip Etmediklerinin Dağılımı

Sizce, sosyal medya bir ihtiyaç mıdır?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
İhtiyaçtır	579	75,8	75,8
Değildir	185	24,2	100,0
Toplam	764	100,0	

Sosyal medyayı ihtiyaç olarak görüp Evet diyenler ve ihtiyaç olarak görmeyip Hayır diyenlerin COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilenede sosyal medyayı kullanma düzeyleri arasında farklılığın olup olmadığına bakıldığında, anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır ($t=-3,449$; $sd.= 762$; $p< .05$). Bir başka deyişle bulgular, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenler ($M=1,2118$) ve görmeyenler ($M=1,3351$) ile COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilenede sosyal medyayı kullanma arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre ortaya çıkan veriler, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görmeyenlerin ihtiyaç olarak görenlere göre COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilenede sosyal medyadan daha çok yaptıklarını göstermektedir.

7.3. Sosyal Medyanın Günlük Kullanılma Süresi

Katılımcıların sosyal medyada ne kadar zaman geçirdikleri ile ilgili verilere bakıldığında; %28,4'ü 60 dakikadan az, %37,6'sı 61-120 dakika arası, %21,1'i 121-180 dakika arası, %7,2'si 181-240 dakika arası, %5,8'i ise 241 dakika ve üzerinde zaman geçirdiği görülmektedir (Bakınız Tablo 2). Ortaya çıkan bu oranlar katılımcıların çoğunluğunun (%58,7'sinin), sosyal medyada günlük 1 ila 3 saat arasında zaman geçirdiklerini göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyal Medyada Geçirdikleri Sürenin Dağılımı

Sosyal medyada günlük ne kadar zaman geçiriyorsunuz?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
60 dakikadan az	217	28,4	28,4
61-120 dakika arası	287	37,6	66,0
121-180 dakika arası	161	21,1	87,0
181-240 dakika arası	55	7,2	94,2
241 dakika ve üzeri	44	5,8	100,0
Toplam	764	100,0	

Günlük geçirilen sürenin sosyal medyayı ihtiyaç olarak görüp görmemeye ($t=4,371$; $sd.= 762$; $p< .05$), cinsiyete ($t=3,610$; $sd.= 762$; $p< .05$) ve medeni duruma göre ($t=-7,519$; $sd.= 762$; $p< .05$) farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında anlamlı ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada geçirilen süre, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenler ($M=2,3420$) ve görmeyenler ($M=1,9351$); cinsiyete göre kadınlar ($M=2,3914$) ve erkekler ($M=2,1023$; medeni duruma göre de Evliler ($M=2,0086$) ve Bekarlar ($M=2,6087$) arasında anlamlı farklılıklar göstermektedir. Ortaya çıkan veriler, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenlerin görmeyenlere; kadınların erkeklere ve bekarların da evlilere göre, sosyal medyada günlük daha fazla zaman geçirdiklerini göstermektedir.

7.4. Sosyal Medyaya Bağlanma Araçları

Katılımcıların sosyal medyaya bağlandıkları araçların dağılım oranlarına bakıldığında; %98,0'i cep telefonundan bağlanırken, %19,0'i diğer araçlardan (Tablet, Laptop, Masaüstü Bilgisayar) bağlandığı görülmektedir (Bakınız Tablo 3). Bu verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğunun (%98,0'inin) sosyal medyaya bağlanmada en fazla Cep Telefonunu kullandıkları söylenebilir.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyal Medyaya Bağlanma Araçlarının Dağılımı

Sosyal medyaya en fazla nereden giriyorsunuz (bağlanıyorsunuz)?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Cep Telefonu	749	98,0	98,0
Tablet/İpad	4	,5	98,6
Laptop (Dizüstü Bilgisayar)	7	,9	99,5
Masaüstü bilgisayar	4	,5	100,0
Toplam	764	100,0	

Sosyal medyaya en fazla bağlanılan yerin (aracın) katılımcıların cinsiyet özelliğine göre farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında cinsiyet ile sosyal medyaya en fazla bağlanılan araç arasında anlamlı ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır ($t=2,120$; $sd.= 762$; $p< .05$). Ortaya çıkan veriler erkeklerin ($M=1,0614$) kadınlara ($M=1,0161$) göre; sosyal medyaya cep telefonundan daha fazla bağlandıklarını göstermektedir.

7.5. Sosyal Medya Uygulamaları Kullanım Sayısı

Katılımcıların kullandıkları sosyal medya uygulamalarının sayısal dağılımına bakıldığında; %43,8'inin 1-2 tane, %43,3'ünün 3-4 tane, %10,2'sinin 5-6 tane, %1,7'sinin 7-8 tane, %0,9'unun ise 9 ve üzeri sosyal medya uygulaması kullandığı görülmektedir (Bakınız Tablo 4). Sonuç olarak bu verilerden katılımcıların çoğunluğunun (%56,2) 3 ve daha fazla sayıda sosyal medya uygulaması kullandıkları söylenebilir.

Tablo 4: Katılımcıların Sosyal Medyayı Kullanım Sayısının Dağılımı

Sosyal medya uygulamalarından kaç tanesini kullanıyorsunuz?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
1-2 tane	335	43,8	43,8
3-4 tane	331	43,3	87,2
5-6 tane	78	10,2	97,4
7-8 tane	13	1,7	99,1
9 ve üzeri	7	,9	100,0
Toplam	764	100,0	

Sosyal medya uygulamalarının kullanım sayılarının sosyal medyayı ihtiyaç olarak görüp görmemeye ve medeni duruma göre farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında ise; sosyal medya uygulamalarının, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görmeye ($t=2, 717$; $sd.=762$; $p< .05$) ve medeni duruma göre anlamlı farklılıklar oluşturduğu ortaya çıkmaktadır ($t=-3,056$; $sd.= 762$; $p< .05$). Buna göre sosyal medya kullanım sayısı, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenler ($M=1,7686$) ve ihtiyaç olarak görmeyenler ($M=1,5892$) arasında; medeni duruma göre de Evliler ($M=1,6559$) ve Bekârlar ($M=1,8328$) arasında farklılık göstermektedir. Ortaya çıkan veriler, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenlerin görmeyenlere göre; Bekârların da Evlilere göre daha çok sayıda sosyal medya uygulaması kullandıklarını göstermektedir.

7.6. En Fazla Kullanılan Sosyal Medya Uygulamaları

Katılımcıların en fazla hangi sosyal medya uygulamalarını kullandığına dair verilere bakıldığında; %8,1'inin Twitter, %40,6'sının WhatsApp, %0,3'ünün Tik Tok, %0,3'ünün Messenger, %33,8'inin Instagram, %16,2'sinin Facebook, %0,3'ünün Snapchat, %0,4'ünün Pinterest, %0,1'inin de Telegram kullandıkları görülmektedir (Bakınız Tablo 5). Ortaya çıkan bu verilere göre, katılımcıların en fazla WhatsApp ve Instagram'ı kullandıkları söylenebilir.

Tablo 5: Katılımcıların En Fazla Kullandığı Sosyal Medya Uygulaması Dağılımı

En fazla kullandığınız sosyal medya uygulaması hangisidir?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Twitter	62	8,1	8,1
WhatsApp	310	40,6	48,7
Tik Tok	2	,3	49,0
Messenger	2	,3	49,2
Instagram	258	33,8	83,0
Facebook	124	16,2	99,2
Snapchat	2	,3	99,5
Pinterest	3	,4	99,9
Telegram	1	,1	100,0
Toplam	764	100,0	

En fazla kullanılan sosyal medya uygulamalarının kullanımı, kullanıcıların eğitim düzeyine göre farklılıklar içermektedir ($X^2 = 47,647^a$; $df=24$; $p= ,003$). Buna göre; Twitter kullanıcılarının %16,1 Lise, %83,9'u Üniversite; WhatsApp kullanıcılarının %1,0'i İlkokul, %1,6'sı Ortaokul, %14,5'i Lise, %82,9'u Üniversite; Tik Tok kullanıcılarının %50,0'si Lise, %50'si Üniversite; Messenger kullanıcılarının %100,0 Üniversite; Instagram kullanıcılarının %1,2'si İlkokul, %0,4'ü Ortaokul, %22,9'u Lise, %75,6'sı Üniversite; Facebook kullanıcılarının %1,6'sı İlkokul, %7,3'ü Ortaokul, %21,8'i Lise, %69,4'ü Üniversite; Snapchat kullanıcılarının %100,0'ü Üniversite; Pinterest kullanıcılarının %100,0'ü Lise ve Telegram kullanıcılarının %100,0'ü Üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Ortaya çıkan bu veriler, eğitim düzeyi yükseldikçe WhatsApp ve Facebook kullanıcılarının oranının da arttığını göstermektedir.

7.7. Sosyal Medyanın Kullanım Nedenleri

Katılımcıların sosyal medyayı kullanma nedenleri ile ilgili verilere bakıldığında; %6,3'ünün eğlenmek, %13,4'ünün boş zamanları değerlendirmek, %2,7'sinin yalnızlıktan kurtulmak, %20,2'sinin haber almak, %33,0'ünün gündemi takip etmek, %4,1'inin yenilikleri görmek, %0,9'unun eğitim almak, %0,4'ünün alışveriş yapmak, %7,3'ünün hoş vakit geçirmek, %7,7'sinin bilgilenmek, %4,1'inin de kendi içeriklerimi paylaşmak için kullandıkları görülmektedir (Bakınız Tablo 6). Ortaya çıkan bu verilere göre, katılımcıların sosyal medyayı en fazla gündemi takip etmek ve haber almak için kullandıkları söylenebilir.

Tablo 6: Sosyal Medyanın En Fazla Ne İçin Kullanıldığının Dağılımı

Sosyal medyayı en fazla ne için kullanıyorsunuz?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Eğlenmek	48	6,3	6,3
Boş zamanları değerlendirmek	102	13,4	19,6
Yalnızlıktan kurtulmak (sosyalleşmek)	21	2,7	22,4
Haber almak	154	20,2	42,5
Gündemi takip etmek	252	33,0	75,5
Yenilikleri görmek	31	4,1	79,6
Eğitim almak	7	,9	80,5
Alışveriş yapmak	3	,4	80,9
Hoş vakit geçirmek	56	7,3	88,2
Bilgilenmek	59	7,7	95,9
Kendi içeriklerimi paylaşmak	31	4,1	100,0
Toplam	764	100,0	

Sosyal medyanın kullanım nedenleri, kullanıcıların yaş düzeyine göre farklılaşmaktadır ($X^2 = 96,910^a$; $df=40$; $p= ,000$). Buna göre sosyal medyayı en fazla eğlenmek amacıyla kullananların; %37,5'i 15-25 yaş; %33,3'ü 26-35 yaş, %14,6'sı 36-45 yaş, %10,4'ü 46-55 yaş aralığında, %4,2'si 56 yaş ve üzeri; Boş zamanları değerlendirmek amacıyla kullananların %32,4'ü 15-25 yaş, %31,4'ü 26-35 yaş, %25,5'i 36-45 yaş, %9,8'i 46-55 yaş aralığında, %1,0'i 56 yaş ve üzeri; Yalnızlıktan kurtulmak amacıyla kullananların %33,3'ü 15-25 yaş, %33,3'ü 26-35 yaş, %14,3'ü 36-45 yaş, %4,8'i 46-55 yaş aralığında, %14,3'ü 56 yaş ve üzeri; Haber almak amacıyla kullananların %9,1'i 15-25 yaş, %28,6'sı 26-35 yaş, %31,8'i 36-45 yaş, %21,4'ü 46-55 yaş

aralığında, %9,1'i 56 yaş ve üzeri; Gündemi takip etmek amacıyla kullananların %14,3'ü 15-25 yaş, %30,2'si 26-35 yaş, %28,2'si 36-45 yaş, %21,4'ü 46-55 yaş aralığında, %6,0'si 56 yaş ve üzeri; Yenilikleri görmek amacıyla kullananların %35,5'i 15-25 yaş, %48,4'ü 26-35 yaş, %9,7'si 36-45 yaş ve %6,5'i 46-55 yaş aralığında; Eğitim almak amacıyla kullananların %14,3'ü 15-25 yaş, %28,6'sı 26-35 yaş, %14,3'ü 36-45 yaş ve %42,9'u 46-55 yaş aralığında; Alışveriş yapmak amacıyla kullananların %33,3'ü 15-25 yaş, %33,3'ü 26-35 yaş ve %33,3'ü 36-45 yaş aralığında; Hoş vakit geçirmek amacıyla kullananların %10,7'si 15-25 yaş, %35,7'si 26-35 yaş, %30,4'ü 36-45 yaş, %17,9'u 46-55 yaş aralığında, %5,4'ü 56 yaş ve üzeri; Bilgilenmek amacıyla kullananların %16,9'u 15-25 yaş, %33,9'u 26-35 yaş, %25,4'ü 36-45 yaş, %18,6'sı 46-55 yaş aralığında, %5,1'i 56 yaş ve üzeri; Kendi içeriklerini paylaşmak amacıyla kullananların %35,5'i 26-35 yaş, %22,6'sı 36-45 yaş, %22,6'sı 46-55 yaş aralığında ve %19,4'ü de 56 yaş ve üzerinde bulunmaktadır.

Ortaya çıkan bu verilerden, yaş düzeyi yükseldikçe “eğlenmek” ve “boş zamanları değerlendirmek” amacıyla sosyal medya kullanım oranı azalmaktadır sonucu çıkmaktadır.

Aynı zamanda sosyal medya kullanım nedeni, kullanıcıların eğitim düzeyine göre de farklılaşmaktadır ($X^2 = 76,792^a$; $df=30$; $p= ,000$). Buna göre; sosyal medyayı en fazla eğlenmek amacıyla kullananların %2,1'i ortaokul, %20,8'i lise, %77,1'i üniversite; Boş zamanları değerlendirmek amacıyla kullananların %2,9'u ortaokul, %28,4'ü lise, %68,6'sı üniversite; Yalnızlıktan kurtulmak amacıyla kullananların %4,8'i ortaokul, %23,8'i lise, %71,4'i üniversite; Haber almak amacıyla kullananların %0,6'sı ilkokul, %1,9'u ortaokul, %20,8'i lise, %76,6'sı üniversite; Gündemi takip etmek amacıyla kullananların %1,6'sı ilkokul, %2,4'ü ortaokul, %15,9'u lise, %80,2'si üniversite; Yenilikleri görmek amacıyla kullananların %22,6'sı lise, %77,4'ü üniversite; Eğitim almak amacıyla kullananların %28,6'sı ilkokul, %14,3'ü lise, %57,1'i üniversite; Alışveriş yapmak amacıyla kullananların %100,0'ü üniversite; Hoş vakit geçirmek amacıyla kullananların %7,1'i lise, %92,9'u üniversite; Bilgilenmek amacıyla kullananların %1,7'si ortaokul, %22,0'si lise, %76,3'ü üniversite; Kendi içeriklerini paylaşmak amacıyla kullananların %3,2'si ilkokul, %12,9'u lise ve 83,9'u da üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Ortaya çıkan bu verilere göre eğitim düzeyi yükseldikçe sosyal medyayı en fazla eğlenmek, boş zamanları değerlendirmek, yalnızlıktan kurtulmak (sosyalleşmek), haber almak, gündemi takip etmek ve bilgilenmek amacıyla kullananların oranı da artmaktadır.

Sosyal medyayı kullanım nedenlerinin medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında da anlamlı farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($t=-2,533$; $sd.= 762$; $p< .05$). Buna göre sosyal medyayı eğlenmek, boş zamanları değerlendirmek, yalnızlıktan kurtulmak (sosyalleşmek), haber almak, gündemi takip etmek ve bilgilenmek amacıyla kullananların oranı Evliler ($M=5,3290$) ve Bekarlar ($M=4,8094$) arasında anlamlı farklılık oluşturmaktadır. Ortaya çıkan verilere göre Evliler Bekârlara göre sosyal medyayı eğlenmek, boş zamanları değerlendirmek, yalnızlıktan kurtulmak (sosyalleşmek), haber almak, gündemi takip etmek ve bilgilenmek amacıyla daha fazla kullanmaktadırlar.

7.8. COVID-19 Krizinde Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Medyanın Kullanılma Durumu

Ülkemizde COVID-19 virüsüne bağlı ilk ölümün 15 Mart 2020'de gerçekleşmesinin ardından 16 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmiştir. Bu tarihten sonra gündelik yaşantıda zorunlu kısıtlılıklara yönelen insanlar hem sosyal yaşantıyla ilgili hem de COVID-19'la ilgili bilgiye ulaşma noktasında sosyal medyaya daha fazla yönelmişlerdir. Ancak bu durumun özellikle, COVID-19 kriziyle ilgili bilgilenmede ne düzeyde olduğunu belirleyebilmek ise araştırmayı gerektirmektedir. O nedenle COVID-19 krizinin yaşandığı dönemde sosyal medya kullanıcılarına “Covid-19 kriziyle ilgili bilgilenmeyi sosyal medyadan yapıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar değerlendirildiğinde katılımcıların %75,4'ünün “Evet”, %24,6'sının “Hayır” cevabı verdikleri görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%75,4'ünün), COVID-19 krizinde bilgilenmek amacıyla sosyal medyayı kullandıklarını göstermektedir.

COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilenmeyi sosyal medyadan yapanların cinsiyet özelliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında cinsiyet ile COVID-19 Krizini sosyal medyadan yapanlar arasında anlamlı ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır ($t=2,661$; $sd.= 762$; $p< .05$). Yani, cinsiyet ile COVID-19 Krizinde bilgilenmeyi sosyal medyadan yapan kadınlar ($M=1,2038$) ve erkekler ($M=1,2864$), arasında anlamlı farklılık vardır. Ortaya çıkan veriler, erkeklerin kadınlara göre; COVID-19 krizinde bilgilenmeyi daha fazla sosyal medyadan yaptıklarını göstermektedir.

7.9. COVID-19 Kriziyle İlgili Bilgilenmede En Güvenilir Bulunan Bilgi Kaynağı

COVID-19 Krizinde doğru ve güvenli bilgiye ihtiyaç hisseden insanlar çeşitli kaynaklara yönelmektedirler. Ancak bu bilgi kaynaklarından hangisine ne derece güvendikleri ise merak edilen bir durumdur. Ortaya çıkan belirsizliği gidermek amacıyla katılımcılara “Covid-19 salgınıyla ilgili bilgi almada en güvenilir bulduğunuz bilgi kaynağı hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya cevap verenlerin %15,4’ü Sosyal Medya, %18,5’i Televizyon, %1,2’si Gazete, %0,3’ü Radyo, %22,3’ü Sağlık Bakanlığı Web Sayfası, %38,9’u Sağlık Bakanının Kendisi, %2,4’ü Devletin Diğer Yetkilileri ve %1,2’si de Yakın Çevrem cevabını vermişlerdir (Bakınız Tablo 7). Ortaya çıkan bu verilere göre COVID-19 krizinde en güvenilir bulunan bilgi kaynağının ilk sırasında, açık ara, Sağlık Bakanının Kendisi (%38,9), ikinci sırada ise Sağlık Bakanlığı Web Sayfası (%22,3) gelmektedir.

Tablo 7: COVID-19 Kriziyle İlgili Bilgi Almada En Güvenilir Bulunan Bilgi Kaynaklarının Dağılımı

Covid-19 salgınıyla ilgili bilgi almada <u>en güvenilir bulduğunuz</u> bilgi kaynağı?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Sosyal Medya	118	15,4	15,4
Televizyon	141	18,5	33,9
Gazete	9	1,2	35,1
Radyo	2	,3	35,3
Sağlık Bakanlığı Web Sayfası	170	22,3	57,6
Sağlık Bakanının Kendisi	297	38,9	96,5
Devletin Diğer Yetkilileri	18	2,4	98,8
Yakın Çevrem	9	1,2	100,0
Toplam	764	100,0	

7.10. COVID-19 Kriziyle İlgili Bilgilenmede En Fazla Kullanılan Bilgi Kaynağı

Kriz salgınıyla ilgili bilgilenmede en fazla kullanılan bilgi kaynağının hangisi olduğunu belirlemek amacıyla katılımcılara “Covid-19 salgınıyla ilgili bilgilenmede en fazla kullandığınız bilgi kaynağı hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevapların dağılımına bakıldığında %28,0’i Sosyal Medya, %32,5’i Televizyon, %1,6’sı Gazete, %0,4’ü Radyo, %13,0’ü Sağlık Bakanlığı Web Sayfası, %22,0’i Sağlık Bakanının Kendisi, %1,8’i Devletin Diğer Yetkilileri ve %0,8’i Yakın Çevrem şeklindedir (Bakınız Tablo 8). Ortaya çıkan bu verilere göre; COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilenmede en fazla kullanılan bilgi kaynağının ilk sırasında Televizyonun (%32,5); ikinci sırasında ise Sosyal Medyanın (%28,0) gelmekte olduğu söylenebilir.

Tablo 8: COVID-19 Salgınıyla İlgili Bilgilenmede En Fazla Kullanılan Bilgi Kaynaklarının Dağılımı

Covid-19 salgınıyla ilgili bilgilenmede <u>en fazla kullandığınız</u> bilgi kaynağı?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Sosyal Medya	214	28,0	28,0
Televizyon	248	32,5	60,5
Gazete	12	1,6	62,0
Radyo	3	,4	62,4
Sağlık Bakanlığı Web Sayfası	99	13,0	75,4
Sağlık Bakanının Kendisi	168	22,0	97,4
Devletin Diğer Yetkilileri	14	1,8	99,2
Yakın Çevrem	6	,8	100,0
Toplam	764	100,0	

7.11. Gündelik Hayatta En Fazla Kullanılan Kitle İletişim Aracı

Uzun yıllardır geleneksel kitle iletişim araçlarıyla ihtiyaçlarını karşılayan insanlar, internetin icadı ve sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla beraber bu yeni araçları da kullanmaya başlamışlardır. Gündelik hayatta, bu iletişim araçlarından hangilerini ne oranda kullandıklarını belirlemek amacıyla yöneltilen “Gündelik hayatta en fazla kullandığınız kitle iletişim aracı hangisidir?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı ise şu şekildedir (Bakınız Tablo 9): %17,8’i Televizyon, %0,9’u Gazete, %0,5’i Radyo, %25,9’u Sosyal Medya ve %54,8’i İnternet’tir. Elde edilen cevaplara göre, katılımcıların çoğunluğunun (%54,8’i) gündelik

hayatlarında en fazla İnterneti, internetten çok daha az olmak kaydıyla ikinci sırada da Sosyal Medyayı (%25,9) kullandıkları söylenebilir.

Tablo 9: Gündelik Hayatta En Fazla Kullanılan Kitle İletişim Aracı Verilerinin Dağılımı

Gündelik hayatta en fazla kullandığınız kitle iletişim aracı hangisidir?	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Televizyon	136	17,8	17,8
Gazete	7	,9	18,7
Radyo	4	,5	19,2
Sosyal Medya	198	25,9	45,2
İnternet	419	54,8	100,0
Toplam	764	100,0	

Gündelik hayatta en fazla kullanılan kitle iletişim araçlarının medeni duruma göre farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında ise; en fazla kullanılan kitle iletişim araçlarının Evli ve Bekârlar arasında anlamlı farklılık oluşturduğu ortaya çıkmaktadır ($t=-4,075$; $sd.= 762$; $p< .05$). Yani, gündelik hayatta en fazla kullanılan kitle iletişim araçlarının kullanım oranları Evliler ($M=4,5806$) ve Bekârlar ($M=5,1371$) arasında farklılık göstermektedir. Ortaya çıkan veriler, gündelik hayatta en fazla kullanılan bu kitle iletişim araçlarını (İnternet, Sosyal Medya ve Televizyonu) Bekârların Evlilere göre daha çok oranda kullandıklarını göstermektedir.

Sonuç

COVID-19 Krizinin yoğun olarak yaşandığı, sosyal hayatın durma noktasına geldiği ve insanların evinden çıkamadığı bir ortamda, kişilerin bilgi kaynağı olarak sosyal medyayı ve diğer bilgilendirme araçlarını ne düzeyde kullandıklarını ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmanın sonucunda;

İnsanların büyük çoğunluğu, sosyal medyayı ihtiyaç olarak görmektedir.

Sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğu günlük olarak 1 ila 3 saat arasındaki zamanlarını, sosyal medyada geçirmektedirler. Bu durum sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenlerde; Kadınlarda ve Bekârlarda daha yüksek olmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının büyük çoğunluğu, sosyal medyaya Cep Telefonlarından bağlanmaktadır.

Erkekler Kadınlara göre cep telefonundan daha fazla bağlanmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğu üç ve daha fazla sayıda sosyal medya uygulamasını kullanmaktadır. Sosyal medyayı ihtiyaç olarak görenler ile Bekârlar daha çok sayıda sosyal medya uygulamasını kullanmaktadır.

En fazla kullanılan sosyal medya uygulamaları WhatsApp ve Instagram'dır.

Sosyal medya, en fazla “gündemi takip etmek” ve “haber almak” için kullanılmaktadır. Bu durum yaş, eğitim düzeyi ve medeni duruma göre değişmektedir.

Sosyal medya kullanıcılarında Yaş düzeyi yükseldikçe sosyal medyayı, “eğlenmek” ve “boş zamanları değerlendirmek” amacıyla kullanım oranı azalmaktadır.

Evliler, eğlenmek, boş zamanları değerlendirmek, yalnızlıktan kurtulmak (sosyalleşmek), haber almak, gündemi takip etmek ve bilgilendirme amacıyla sosyal medyayı daha çok kullanmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının büyük çoğunluğu (%75,4'ü), COVID-19 krizinde bilgilendirme amacıyla sosyal medyayı kullanmaktadır. Erkekler kadınlara göre daha fazla kullanmaktadır.

Sosyal medya kullanıcıları COVID-19 kriziyle ilgili bilgilendirme en güvenilir bilgi kaynağı olarak “Sağlık Bakanı Fahrettin KOCA'yı” görmektedirler. Sağlık bakanından çok daha az oranda olmak kaydıyla da ikinci sırada “Sağlık Bakanlığı Web Sayfası” görmektedirler.

Sosyal medya kullanıcılarının COVID-19 Kriziyle ilgili bilgilendirme en fazla kullandıkları, ya da kullanmayı tercih ettikleri, bilgi kaynağının ilk sırasında geleneksel kitle iletişim aracı olan Televizyon; ikinci sırada ise Sosyal Medya gelmektedir.

Sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğu, kitle iletişim aracı olarak en fazla İnterneti, internetten çok daha az olmak kaydıyla ikinci sırada da Sosyal Medyayı kullanmaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan bu veriler sonuç olarak; sosyal medya kullanıcılarının “günlük ortalama olarak 1 ila 3 saatlik zamanlarını sosyal medyada geçirdiklerini”, “en az üç tane sosyal medya uygulamasını aynı anda

kullandıklarını”, “kriz anında sosyal medyayı bir ihtiyaç olarak gördüklerini”, kriz ortamında “gündemi takip etmek”, “haber almak” ve “kriz hakkında bilgilenmek” için yine sosyal medyayı kullandıklarını; kamuyu bilgilendirmek amacıyla kriz sözcülüğü görevini yerine getiren kriz sözcülerini de “en güvenilir bilgi kaynağı” olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Öneri olarak ise; kriz anında sosyal medya kullanıcıları toplum kesimlerine ulaşmada en fazla kullandıkları WhatsApp, Instagram ve Facebook’un kullanılmasını, bunların yanında da mutlaka internetin ve televizyonun kullanılmasının da gerektiği ifade edilebilir.

Kaynakça

Akyazı, E., Aslan, A., Gülen, H. & Orak, M. (2014). “*Kriz İletişiminde Sosyal Medya: 17 Aralık Süreci Üzerine Bir Değerlendirme*”, I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, İzmit, Turkey.

Alpaslan, C. & Mitroff, I. Swans, Swine, and Swindlers: Coping with the Growing Threat of Mega-Crises and Mega-Messes, ABD, Stanford University Press, 2011.

Austin, L., Liu, B. F. & Jin, Y. (2012). “*How Audiences Seek Out Crisis Information: Exploring the Social-Mediated Crisis Communication Model*”, Journal of Applied Communication Research, 40(2), p.188-207.

Benoit, W., Accounts, excuses, and apologies. Albany. State University of New York Press, 1995.

Canöz, K. & Öndoğan, A. G. (2015). “*Kriz Yönetiminde Dönüşümcü Liderin Rolü*”, Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 3 (1), s.36-61.

Cheng, Y. (2016a). “*Who Is Leading Whom in the General Motors Recall: Understanding Media Impacts on Public Relations Efforts, Public Awareness, and Financial Markets*”, Research Journal of the Institute for Public Relations, 3(1), p. 1–25.

Cheng, Y. (2016b). “*Social Media Keep Buzzing! A Test of Contingency Theory in China’s Red Cross Credibility Crisis*”, International Journal of Communication, 10, p. 3241–3260.

Cheng, Y. (2018). “*How Social Media Is Changing Crisis Communication Strategies: Evidence from the Updated Literature*”, Journal of Contingencies and Crisis Management, 26(1), p.58-68.

Coombs, W. T., Ongoing crisis communication: Planning, managing and responding, Londra, Sage Publications, 1999.

Coombs, W. T. (2001). “*Teaching the crisis management/communication course*”, Public Relations Review, 27(1), p.89-101.

Coombs, W. T. (2007). “*Protecting Organization Reputations During a Crisis: The Development and Application of Situational Crisis Communication Theory*”, Corporate Reputation Review, 10(3), p. 163–176.

Coombs W. T. (2008). “*The future of crisis communication from an international perspective*”, Krisenmanagement in der Mediengesellschaft (Editörler: Nolting T., Thießen A.) VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Coombs, W. T. (2010). “*Parameters for crisis communication*”, The Handbook of Crisis Communication (Editörler: W. T. Coombs & S. J. Holladay), MA: Blackwell, Malden, p. 17–53.

Coombs, W. T.. Applied Crisis Communication and Crisis Management: Cases and Exercises. CA, Sage, Thousand Oaks, 2014a.

Coombs, W. T. (2014b), Crisis Management and Communications, <http://www.instituteforpr.org/crisis-management-communications/> [Erişim Tarihi: 12.05.2020].

Coombs, W. T.. Ongoing Crisis Communication: Planning, Managing and Responding, CA, Sage, Thousand Oaks, 2015.

Coombs, W. T. & Holladay, J. S. (2008). “*Comparing apology to equivalent crisis response strategies: Clarifying apology’s role and value in crisis communication*” Public Relations Review, 34(3), p.252–257.

Darling, J., Hannu, O. & Raimo, N. (1996). “*Crisis management in international business: a case situation in decision making concerning trade with Russia*”, The Finnish Journal of Business Economics, 4, 12-25.

Fearn-Banks, K. Crisis communications: A casebook approach. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2002.

Fink, S. Corporate Crisis Leaders: Planning for the Inevitable, New York, American Leaders Association, 1986.

- Freberg, K., Palenchar, M. J. & Veil, S. V. (2013). “*Managing and sharing H1N1 crisis information using social media bookmarking services*”, *Public Relations Review* 39 , p.178– 184.
- Heat, R. & Millar, D. (2013). “*A rhetorical approach to crisis communication: Management, communication processes, and strategic responses*”, *Responding to Crises : A Rhetorical Approach to Crisis Communication*, (Editors: Heat, Robert and Millar, Dan) Routledge, New York and Londra.
- Holsti, O. R. (1978). “*Limitations of Cognitive abilities in the face of crisis*”, *Studies on Crisis Management* (Editors: C. F. Smart and W. T. Stanbury), Butterworth, Toronto, p.39-55.
- Houston, B, J., Hawthorne, J., Perreault, M., Park, E., Goldstein, H., M., Halliwell, M.R., . . . Griffith, S.A. (2015). “*Social media and disasters: a functional framework for social media use in disaster planning, response, and research*”, *Disasters*,39 (1), p. 1–22.
- Jaques, T. (2009). “*Issue and Crisis Management: Quicksand in the Definitional Landscape*”, *Public Relations Review*,35(3), p. 280-286.
- Jin, Y. & Liu, B. F. (2010). “*The Blog-mediated Crisis Communication Model: Recommendations for Responding to Influential External Blogs*”, *Journal of Public Relations Research*, 22(4), p. 429–455.
- Kadıbeşegil, S. *Kriz Geliyorum Der: Kriz İletişimi ve Yönetimi*, İstanbul, MediaCat Yayınları, 2008.
- Kamiloğlu, F. & Yurttaş, Ö. (2014). “*Sosyal Medyanın Bilgi Edinme ve Kişisel Gelişim Sürecine Katkısı ve Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Çalışması*”, *İleti-ş-im*, 21, s.129-150.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). “*Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*”, *Business Horizons*, 53, p.59-68.
- Longstaff, P. H. & Sung-un, Y. (2008). “*Communication management and trust: their role in building resilience to “surprises” such as natural disasters, pandemic flu, and terrorism*”, *Ecology and Society* 13(1): 3.
- Ngai, C. S. B. & Jin, Y. (2016). “*The Effectiveness of Crisis Communication Strategies on Sina Weibo in Relation to Chinese Publics’ Acceptance of These Strategies*”, *Journal of Business and Technical Communication*, 30(4), p.451-494.
- Peltekoğlu, F. B. *Halkla İlişkiler Nedir?*, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.
- Paschall, R., *Critical Incident Management*, Chicago, IL: Office of International Criminal Justice, University of Illinois, 1992.
- Porfiriev, B. (2007). “*Disaster and Crisis Management in Transitional Societies: Commonalities and Peculiarities*”, *Handbook of Disaster Research* (Editors: Rodríguez ,H; Quarantelli, E and Dynes , R.), p.368-387.
- Prentice, S. & Huffman, E. (2008). “*Social Media’s New Role in Emergency Management Emergency Management and Robotics for Hazardous Environments*”, *Emergency Management and Robotics for Hazardous Environments*, New Mexico.
- Reynolds, B. *Crisis and emergency risk communication*, Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, 2002.
- Reynolds, B. (2005). “*Crisis and emergency risk communication*”, *Applied Biosafety*, 10(1), p.47-56.
- Reynolds, B. & Quinn, S. C. (2008). “*Effective Communication During an Influenza Pandemic: The Value of Using a Crisis and Emergency Risk Communication Framework*”, *Health Promotion Practice*, 9 (4), p.13-17.
- Reynolds, B. & Seeger, M. (2005). “*Crisis and emergency risk communication as an integrative model*”, *Journal of Health Communication Research*, 10(1), p.43-55.
- Roux-Dufort, C. & Vidaillet, B. (2003). “*The Difficulties of Improvising in a Crisis Situation - A Case Study*”, *International Studies of Management & Organization*, 33(1), p.86-115.
- Saliou, P. (1994). “*Crisis communication in the event of a flu pandemic*”, *European Journal of Epidemiology* 10, p. 515-517.
- Schultz, F., Utz, S. & Göritz, A. (2011). “*Is the medium the message? Perceptions of and reactions to crisis communication via twitter, blogs and traditional media*”, *Public Relations Review* ,37, p.20–27.
- Simola, S. (2014). “*Teaching corporate crisis management through business ethics education*”, *European Journal of Training and Development*, 38(5), p.485-503.
- T.C. İçişleri Bakanlığı., *Kriz İletişim Yönetimi Rehberi*, Ankara, T.C. İçişleri Bakanlığı Yayını, 2020.
- Temir, E. (2018). “*Kriz Yönetimi ve Hermeneutik*”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, C.2, s.283-302.

Tirkkonen, P. & Luoma-aho, V. (2011). "Online authority communication during an epidemic: A Finnish example", *Public Relations Review*, 37, p.172-174.

Wang, J. & Hutchins, H. (2010). "Crisis management in higher education: what have we learned from Virginia tech?", *Advances in Developing Human Resources*, 12 (5), p.552-572.

Vann der Meer, T. & Verhoeven, P. (2013). "Public framing organizational crisis situations: Social media versus news media", *Public Relations Review*, 39, p.229- 231.

Vidaillet, B. (2001). "Cognitive Processes and Decision Making in a Crisis Situation: A Case Study", *Organizational Cognition* (Editörler: T. Lant ve Z. Shapira), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p.197-216.

Farklı Öğrenme Stillere Sahip Öğrencilerde Farklı İki Yönteme Göre Yapılan Öğretimin Ders Başarısına Etkisi*

Yasemin DURGUT**
Hatice GÜZEL***

ÖZ

Bu araştırma Lise 2. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öğrenme stillerini belirlemek, 4 MAT öğretim yöntemine göre yapılan öğretim ile geleneksel yöntemle göre yapılan öğretimin ders başarısına etkisini araştırmak, öğrencilerin sahip oldukları öğrenme stilleri ile ders başarıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, lise 2. Sınıfta öğrenim gören 32 kişi deney, 32 kişi kontrol grubu olmak üzere belirlenen öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılında yapılmıştır. Uygulama haftada 5 ders saati olmak üzere 3 hafta sürmüştür. Araştırmada ön-test – son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Elektrik akımı ve direnç konusu deney grubuna 4MAT (Mode Application Techniques) öğretim yöntemine uygun hazırlanan ders planlarına göre işlenirken kontrol grubuna geleneksel yöntemle ders işlenmiştir.

Araştırmada, öğrencilerin öğrenme stillerini belirlemek için, Kolb Öğrenme Stilleri Ölçeği (KÖSÖ) ve ders başarı puanlarını belirlemek için Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmış anlamlılık düzeyi p 0.05 olarak kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiştir. Test sonucu normal dağılıma uymayan veriler için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis-H testi kullanılarak analizler yapılmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test ve son-test başarı puan ortalamaları karşılaştırıldığında ön-test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ancak son-testte deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı derecede başarılı oldukları belirlenmiştir. 4MAT öğretim yönteminin başarıyı artırmasında öğrencilerin derslere aktif katılım sağlamaları ve her çeyrekte yapılan uygulamaların öğrencilerin bireysel farklılıklarına hitap etmesi olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin öğrenme stillerinin birbirinden farklı olduğu bulunmuştur. Deney grubu öğrencilerinin en çok analitik, ve sağduyulu öğrenme stiline sahip oldukları tespit edilmiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin çoğunluğunun da sağduyulu ve analitik, öğrenme stiline sahip oldukları belirlenmiştir. Hem deney hem de kontrol grubunda bulunan öğrencilerin öğrenme stillerinin sağduyulu ve analitik öğrenenler grubunda olduğu dikkat çekmektedir. Deney grubunda yaratıcı öğrenme stiline sahip öğrenciler en başarılı olurken kontrol grubunda sağduyulu öğrenme stiline sahip öğrenciler en başarılı olmuşlardır. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Deney grubu son-test ve kontrol grubu son-test puanlarından elde edilen analiz sonuçlarına göre öğrencilerin elektrik akımı konusundaki ders başarıları ile öğrenme stilleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme Stili, 4MAT Öğretim Yöntemi, Başarı, Öğrenci.

The Effect of Teaching Based on Two Different Methods on Course Success in Students with Different Learning Styles

ABSTRACT

This research was carried out to determine the learning styles of students studying in the 2nd year of High School, to investigate the effect of teaching according to the 4 Mat teaching method and the teaching according to the traditional method on course achievement, and to determine the relationship between the learning styles of the students and their course

The study group of the research consists of students studying at 2nd grade of high school, 32 people determined as experimental group and 32 people as control group. The research was carried out in the 2016-2017 academic year. The application was carried out for 5 hours a week and lasted 3 weeks. In the research, semi-experimental design with pre-test post-test control group was used. While the subject of electric current and resistance was taught according to the lesson plans prepared in accordance with the 4MAT (Mode Application Techniques) teaching method to the experimental group, the lesson was taught to the control group using the traditional method.

In the research, the Kolb Learning Style Inventory (KLSI) was used to determine the learning styles of the students and the Electric Current Achievement Test (EABT) was used to determine the achievement scores of the students as pre-test and post-test. SPSS program was used to analyze the data and the significance level was accepted as $p < 0.05$. Whether the data showed normal distribution was analyzed with the Kolmogorov-Smirnov test. Analyzes were made using Mann-Whitney U and Kruskal Wallis-H tests for the data that do not conform to the normal distribution of the test results. When the pre-test and post-test achievement scores of the experimental and control group students were compared, it was determined that there was no

* Bu çalışma 1. yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, Özel Öğretim Kurumu, orcid no: 0000-0002-6216-847X, yasemindurgut145@outlook.com

*** Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-5678-4447, haticeguzel@kmu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 23.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 28.06.2020

significant difference between the pre-test results, but in the post-test, the experimental group students were significantly more successful than the control group students. It is thought that the active participation of the students in the lessons and the applications made in each quarter address the individual differences of the students are effective in increasing the success of the 4MAT teaching method. It was found that the learning styles of students are different from each other. It was determined that the students of the experimental group had analytical and common sense learning styles the most. It was determined that the majority of the students in the control group also had common sense and analytical learning styles. It is noteworthy that the learning styles of students in both experimental and control groups are in the group of common sense and analytical learners. While students with creative learning style were the most successful in the experimental group, students with common sense learning style were the most successful in the control group. However, this difference was not statistically significant. According to the results obtained from the experimental group post-test and control group post-test scores, there was no significant relationship between students' course success in electrical current and their learning styles.

Keywords: Learning Style, 4MAT Teaching Method, Achievement, Student

1. Giriş

Yaşadığımız yüzyılda insanların gündelik yaşamlarında karşı karşıya geldiği problemleri çözebilen, sorgulayan, üreten, çağın güncel teknolojilerini rahatlıkla kullanabilen, çevresiyle iyi ilişkiler kurabilen ve kodlama başta olmak üzere yapay zekâ uygulamalarını anlayabilen çağdaş okuryazarlık becerilerine sahip bireylere gereksinim duyulmaktadır. Toplum düzeninde ve teknolojiye hızlı bir değişimin olduğu 21. Yüzyılda öğrenme ortamlarındaki öğrenme yöntemleri ve sistemleri de değişime uğramıştır. Geleneksel öğretim yönteminde uzun bir süredir her öğrencinin aynı ortamda, aynı yöntem ve tekniklerle, aynı araç gereçlerle ve aynı şekilde öğrenebileceği kabul edilmiştir. Böyle bir öğrenme ortamında, öğrenme sürecine uyum sağlayan bireyler başarılı ve yetenekli öğrenciler olarak sınıflandırılırken uyum sağlayamayanlar ise başarısız ve yeteneksiz öğrenciler olarak sınıflandırılmıştır. Oysaki bireylerin zihin yapıları ve öğrenme biçimleri arasında bir farklılığın olmadığını düşünmek, beyinlerini bir bilgisayar işlemcisi gibi görmektir (Dikkartın, 2006).

İyi bir eğitimin yolu bireysel farklılıkları dikkate almaktan geçmektedir. Öğrencilerin bireysel farklılıkları, eğitimde öğrenme stili kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tüm öğrencilerin en iyi öğrendikleri yol onların öğrenme stilini göstermektedir. Öğrencilerin öğrenme stilleri bilindiğinde; uygulanacak öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim stratejileri, gerekli öğretim materyalleri daha kolay bir şekilde seçilebilir, öğrencilerin ilgileri doğrultusunda bir öğretim yapılabilir. Öğrencilerin başarılarının ve derse olan ilgilerinin artması için öğrenme ortamının öğrencilerin öğrenme stillerine uygun olarak tasarlanması gerekmektedir.

Öğrenme stili kavramı ilk olarak 1960 yılında RitaDunn tarafından ortaya atılmıştır. Çeşitli araştırmalar yapılmış, 1980'li yıllardan itibaren öğrenme stili ile ilgili araştırmalar sayı ve nitelik açısından artmıştır (Boydak, 2005). Grasha, öğrenme stilini “Öğrencinin bilgiyi edinme sürecindeki yeteneği ve öğrenme deneyimlerinin bir araya getirilmesi” olarak tanımlanmıştır (Güven, 2004). Öğrenme stili kavramı Kolb'un geliştirdiği “Yaşantısal Öğrenme Kuramı” ile literatürde önemli bir yere sahiptir. Kolb'a göre, öğrenme bir döngüdür ve öğrenme sürecinin iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi, somut yaşantıdan soyut kavramsallaştırmaya uzanırken, ikincisi ise; aktif yaşantıdan yansıtıcı gözleme uzanır. Her bireyin öğrenme stilini, bu iki boyut içerisinde yer alan dört farklı yeteneğin bileşeni oluşturur. Kolb öğrenme stili modeline göre bireyler bilgiyi “*hissederek ve düşünerek*” algılar, “*izleyerek ve yaparak*” işlerler. (Koç, 2007). Bu döngüde birey için dört öğrenme biçiminden biri öncelik kazanır. Ancak bireyin öğrenme stilini tek bir öğrenme biçimi belirlemez (Aşkar ve Akkoyunlu, 1993). Öğrenme stilleri ile ilgili literatür incelendiğinde birçok öğrenme stili modeli ile karşılaşmaktadır. McCarthy oluşturduğu öğrenme stili modelinin kuramsal temellerinin Kolb'un yapmış olduğu çalışmalara dayandığını ifade etmektedir. (McCarthy, 1987). McCarthy (1997) yapmış olduğu araştırma sonucunda öğrenme stillerini; birinci tip öğrenenler (imgesel öğrenenler), ikinci tip öğrenenler (analitik öğrenenler), üçüncü tip öğrenenler (sağduyulu öğrenenler), dördüncü tip öğrenenler (dinamik öğrenenler) olmak üzere dört kategoride toplamıştır.

McCarthy öğrenme stili modelinde bilgiyi algılama ve işleme boyutlarının döngü üzerinde gösterimi Şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1. 4MAT Öğrenme Stilleri (McCarthy, 1987).

McCarthy, bilgiyi algılama ve işleme boyutlarında belirttiği öğrenme yollarının ikili birleşiminden oluşan çeyreklerden dört öğrenme stili oluşturmuştur. Bu öğrenme stilleri: birinci tip öğrenenler (yaratıcı öğrenenler), ikinci tip öğrenenler (analitik öğrenenler), üçüncü tip öğrenenler (sağduyulu öğrenenler) ve dördüncü tip öğrenenler (dinamik öğrenenler) olarak ifade edilmiştir (McCarthy, 2000; Morris ve McCarthy, 1990).

McCarthy tarafından 1980 yılında öğrencilerin öğrenme stilleri ve baskın olarak kullandıkları beyin yarımkürelerini diğer bir deyişle beyin modlarını temele alan 4MAT öğrenme sistemini oluşturmuştur. McCarthy'nin ortaya koymuş olduğu 4MAT sisteminde bireylerin öğrenme stillerini dikkate alarak oluşturduğu dört çeyrek vardır. Bu çeyreklerin her birinde de beynin sağ ve sol yarımkürelerinin fonksiyonları da göz önüne alınarak sekiz aşamadan oluşan bir öğretim sistemi tasarlanmıştır. Bu sistem 8 adımlı öğretim döngüsüdür. Her adım tanımlanmış olan bir öğrenme stili ve beyin yarım küre özellikleri dikkate alınarak geliştirilmiştir (McCarthy, 1990; Morris ve McCarthy, 1999). Tam öğrenmenin olması için döngünün 1. adımından, 8. adıma doğru sırayla takip edilmesi gerekir 4MAT öğretim yönteminde her öğrencinin kendisine uygun olduğu adımların bulunması, böylece bu adımlarda öğrencinin kendini rahat hissetmesi, diğer adımlarda da kendini geliştirmesi için fırsat verilmesi amaçlanmaktadır (Ergin ve Sarı, 2011).

Literatür incelendiğinde öğrencilerin öğrenme stilleri ile farklı derslerdeki başarılarını araştıran birçok araştırma yer almaktadır. Öğrencilerin öğrenme stilleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu araştırmalar olduğu gibi (Arı ve Bayram, 2001; Ardiç, 2013; Cerit Berber ve Sarı, 2009; Chen ve Choi, 2012; Ergin, 2011; Koca, 2011; Matthews, 1996; Önder, 2006), öğrencilerin öğrenme stilleri ile başarıları arasında anlamlı farkın olmadığı araştırmalar da vardır (Aktaş, 2011; Busatovd, 2000; Ergin, 2011; Gohel, 2009; Hoque vd., 2005).

4MAT öğretim yönteminin öğrenci başarısı üzerine etkilerini araştıran çalışmalar, yöntemin öğrenci başarısını anlamlı derecede artırdığını ortaya koymaktadır (Aliustaoğlu ve Tuna, 2018; Demirkaya, 2003; Dikkartın, 2006; Elçi, 2008; Ergin ve Sarı, 2012; Kofoglu, 2013; Koç, 2018; Peker, 2003; Uysal, 2009). Uluslararası literatürde yapılan çalışma sonuçları da bu yöndedir (Appell, 1991; Jackson, 2001; Hsieh, 2003; Nicoll-Senft ve Seider, 2010; Tsai, 2004; Ursin, 1995). Yani 4MAT öğretim yöntemine göre yapılan öğretim öğrenci başarısını artırmıştır.

4MAT öğretim yöntemi sınıftaki her öğrenciyi aktif kılmak amacıyla birçok yöntem ve tekniği içermektedir. Bu nedenle öğrencilerin öğrenme stillerinin belirlenerek elektrik akımı konusunun 4MAT öğretim yöntemine göre öğretiminin ders başarısına etkisinin araştırılması önemli olacaktır.

2. Araştırmanın Amacı.

Bu araştırma Lise 2. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öğrenme stillerini belirlemek, 4MAT öğretim yöntemine göre yapılan öğretim ile geleneksel yöntemlere göre yapılan öğretimin ders başarısına etkisini

araştırmak, öğrencilerin sahip oldukları öğrenme stilleri ile ders başarıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır.

3.Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, çalışmada kullanılan ölçekler, verilerin analizi ve uygulamaya yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ön-test, son-test, deney-kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel desen, değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini keşfetmek amacıyla kullanılan araştırma desenleri olarak tanımlanmaktadır. Yarı deneysel desenin amacı da deneysel desenle aynıdır. Aralarındaki farklılık, yarı deneysel desende, kontrol ve deney gruplarının tesadüfen değil de ölçümlerle seçilmesidir (Çepni, 2014).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Konya’da bir kamu Lisesinde öğrenim gören 2. sınıf öğrencilerinden 32 kişi deney, 32 kişi kontrol olmak üzere toplam 64 kişiden oluşmaktadır.

4. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

Araştırmada iki ölçme aracı kullanılmıştır. Bunlar Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) ve Kolb Öğrenme Stilleri Ölçeği (KÖSÖ)dir.

4.1. Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT)

Araştırmada lise 2. sınıf fizik dersi müfredatında yer alan elektrik akımı ve direnç konusunda hazırlanan 20 soruluk Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) kullanılmıştır Soruların Cronbah Alfa katsayısı 0,85 olarak hesaplanmıştır.

4.2. Kolb Öğrenme Stilleri Ölçeği (KÖSÖ)

Veri toplama aracının ikinci bölümünde Kolb (1985) tarafından geliştirilen Aşkar ve Akkoyunlu (1993) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Kolb Öğrenme Stili Ölçeği yer almaktadır. Ölçek 12 sorudan oluşmakta ve her soruda 4 ayrı öğrenme stilini ölçen 4 ifade yer almaktadır. Her sorudaki ilk seçenek “Somut Yaşantı”, ikinci seçenek “Derin Düşünceye Dayalı Gözlem”, üçüncü seçenek “Soyut Kavramsallaştırma” ve dördüncü seçenek “Aktif Deneme” öğrenme yollarına uygundur. Soruları cevaplandıran kişi seçenekler içinde kendine en uygun seçeneğe 4 puan verir. Daha az uygun olana 3 puan, daha az uygun olana 2 puan ve en az uygun olana 1 puan verir. Öğrencinin verdiği cevapların toplamı kullanılarak kesişme diyagramından hangi öğrenme stiline dâhil olduğu tespit edilmektedir.

5. Verilerin Analizi

Araştırmada uygulanan “Kolb Öğrenme Stilleri Ölçeği” ve “Elektrik Akımı Başarı Test”lerinden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Elektrik Akımı Başarı Testi verileri tanımlayıcı istatistikler (ortalama, yüzdelik ve frekans) kullanarak çözümlenmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine karar vermek amacı ile Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Test sonucu normal dağılım göstermeyen veriler için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis-H testi kullanılarak analizler yapılmıştır (Can, 2013).

6. Araştırmanın Uygulanması

Araştırma 2016-2017 öğretim yılı 2. yarıyılında, 3 hafta süreyle (haftada 5 ders saat) ders işlenerek gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna dersler 4MAT öğretim yöntemine göre, kontrol grubuna ise geleneksel yöntemle işlenmiştir. Her iki grupta da dersler araştırmacı tarafından verilmiştir.

Danışman ve araştırmacı tarafından 4MAT öğretim yöntemine uygun olarak elektrik akımı ve direnç konusuyla ilgili ders planları hazırlanmış, uzman öğretmenlerden görüş alınmıştır. Üzerinde düzeltmeler yapılarak ders planları son haline getirilmiştir. Ders planları 4 öğrenme döngüsüne göre 4 Mat öğrenme

yöntemine ve her öğrenme stilinde beynin sağ ve sol yarım küresi özelliklerini dikkate alacak şekilde 8 adımda hazırlanmıştır. Her adımda istekli öğrencilere öncelik verilmiş böylece diğer öğrenciler aktivitelere katılmaları konusunda teşvik edilmiştir. Deney grubundaki öğrencilere ders anlatımında, anlatılan konuyu zihinlerinde canlandırmalarını sağlamak, görsel zenginliği arttırmak amacıyla çeşitli kaynaklardan yararlanarak bulunan animasyon ve simülasyonlar akıllı tahta aracılığıyla gösterilmiştir. Konu ile ilgili kavram karikatürleri ve devre şemaları uygulama esnasında sınıfta öğrencilerin rahatça görebilecekleri bir konumda sergilenmiştir. Çoğaltılarak her bir öğrenciye de verilmiştir.

Uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının denkliliğini belirlemek amacıyla Elektrik akımı başarı testi (EABT) ve öğrencilerin öğrenme stillerini belirlemek amacıyla Kolb Öğrenme Stili Ölçeği(KÖSÖ) ön- test olarak uygulanmıştır.

EABT sonuçlarına göre aralarında anlamlı fark olmayan iki sınıftan rastgele seçimle deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Deney grubuna 4MAT öğretim yöntemi hakkında bilgi verilerek uygulamaya başlanmıştır. Haftada iki ders saati ders planlarını uygulamak için yeterli olmadığından diğer derslerden haftada üç ders saati alınarak konu işlenmiştir. 4MAT öğretim yöntemi grup çalışmalarını ve deney yapmayı da içerdiği için uygun olan ortam laboratuvarlardır. Okulda laboratuvar şartları yetersiz olduğundan dersler sınıf ortamında işlenmiştir. Grup çalışması yapmak gerektiğinde sınıfın fiziki şartları duruma uygun hale getirilmiştir. Kontrol grubuna ise, geleneksel yöntemle ders yapılmıştır. Uygulamadan sonra, her iki gruba da EABT son-test olarak tekrar uygulanmıştır.

7. Bulgular

Bu bölümde Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) ve Kolb Öğrenme Stili Ölçeği (KÖSÖ)'den elde edilen bulguların analizi verilmiştir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi(EABT) ön-test puanları arasındaki ilişki incelenmiş veriler Tablo1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi(EABT) ön-test Puan İlişkisini Veren Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Mann-Whitney U	p	
Ön- test	Deney	32	31,19	998,00	470,000	,572
	Kontrol	32	33,81	1082,00		

Tablo 1 incelendiğinde ön-test sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerinin başarıları deney grubu öğrencilerinin başarılarından 2,62 puan daha yüksek bulunmuştur. Bu fark çok fazla olmadığı içinden ve kontrol gruplarının başarıları yakın düzeyde kabul edilmiştir. Ön-test puanlarında ortaya çıkan bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi sonucuna bakılmıştır. Elde edilen p değeri 0,572 bulunmuş ve bu değer 0.05 anlamlılık düzeyinde ($p > 0,05$) istatistiksel olarak anlamsız kabul edilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin EABT ön-test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin elektrik akımı başarı testi (EABT) son-test puan ilişkisini veren Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) son-test Puan İlişkisini Veren Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Mann-Whitney U	p	
Son -test	Deney	32	38,20	1222,50	329,500	,014
	Kontrol	32	35,80	857,50		

Tablo 2 incelendiğinde, son-test sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin ders başarıları kontrol grubu öğrencilerinin ders başarılarından daha yüksek bulunmuştur. Deney grubunun erişimi (son-test ve ön-test puan ortalaması farkı) 7,1 puan, kontrol grubunun erişimi ise 1,99 puan bulunmuştur. Ortaya çıkan bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için kullanılan Mann-Whitney U testi sonucu elde edilen p değeri 0,014 bulunmuş ve bu fark 0.05 anlamlılık düzeyinde ($p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı

bulunmuştur. Bu durum, 4MAT öğretim yönteminin öğrencilerin ders başarılarını geleneksel öğretim yönteminden daha fazla artırdığını göstermektedir.

4MAT öğretim yönteminin uygulanacağı deney grubu ve geleneksel yönteminin uygulanacağı kontrol grubu öğrencilerinin öğrenme stillerini belirlemek için Kolb Öğrenme Stili Ölçeği (KÖSÖ) ön-test olarak uygulanmış elde edilen veriler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Öğrenme Stillerin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Öğrenme Stili	Deney Grubu		Kontrol Grubu	
	f	%	F	%
Yaratıcı	1	3,12	3	9,37
Dinamik	1	3,12	2	6,25
Analitik	19	59,37	13	40,62
Sağduyulu	11	34,37	14	43,75
Toplam	32	100	32	100

Tablo 3 verilerine göre, öğrenciler farklı öğrenme stillerine sahiptirler. Deney grubu öğrencilerinin %59,37 oranında analitik, %34,37 oranında sağduyulu, %3,12 oranında yaratıcı ve dinamik öğrenme stillerine sahip oldukları görülmektedir. Kontrol grubu ise sağduyulu %43,75, analitik %40,65, yaratıcı %9,37, dinamik %6,25 oranlarında öğrenme stillerine sahip öğrencilerden oluşmaktadır.

Deney ve kontrol grubuna ait veriler her öğrencinin öğrenme stiline aynı olmadığını göstermektedir. Deney grubu öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) son-test puanı ile öğrenme stilleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmış sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Deney Grubu Öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) son-test Puanı İle Öğrenme Stili İlişkisini Veren Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Grup	Öğrenme stili	N	Sıra ortalaması	sd	Kruskal Wallis Test	P	Anlamlı fark
Deney	Yaratıcı	1	25,00	3	5,344	,148	-
	Dinamik	1	11,50	3			
	Analitik	19	13,76	3			
	Sağduyulu	11	20,91	3			

Tablo 4 incelendiğinde deney grubunda yaratıcı öğrenme stiline sahip öğrenciler 25,00 ortalama ile en başarılı olurken onları sırası ile sağduyulu öğrenme stiline, analitik öğrenme stiline ve dinamik öğrenme stiline sahip öğrenciler izlemiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin elektrik akımı başarı test (EABT) son-test puanı ile öğrenme stilleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmış sonuçlar Tablo 5' de gösterilmiştir.

Tablo 5. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Elektrik Akımı Başarı Testi (EABT) son-test Puanları İle Öğrenme Stili ilişkisini Veren Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Grup	Öğrenme stili	N	Sıra ortalaması	sd	Kruskal Wallis Test	pAnlamlı fark
Kontrol	Yaratıcı	3	17,67	3	2,076	,557
	Dinamik	2	7,75	3		
	Analitik	13	16,23	3		
	Sağduyulu	14	17,75	3		

Tablo 5 incelendiğinde kontrol grubunda az bir farkla sağduyulu öğrenme stiline sahip öğrenciler 17,75 ortalama ile en başarılı olurken onları sırası ile yaratıcı öğrenme stiline, analitik öğrenme stiline ve dinamik öğrenme stiline sahip öğrenciler izlemiştir.

Tablo 4 ve Tablo 5' de yapılan analizler sonucunda öğrenme stilleri puan ortalamaları arasında ortaya çıkan farklar 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur ($p > 0,05$). Yani her iki gruptaki öğrencilerin öğrenme stilleri ile ders başarıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

8. Tartışma

Bu araştırmada lise 2.sınıf fizik dersinde elektrik akımı ve direnç konusunun 4 MAT öğretim yöntemine ve geleneksel yöneme göre öğretimi ile öğrencilerin sahip oldukları öğrenme stilleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test ve son-test ders başarı puan ortalamaları karşılaştırıldığında ön-test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ancak son-testte deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı derecede başarılı oldukları belirlenmiştir. 4MAT öğretim yönteminin öğrenci başarısı üzerine etkilerini araştıran çalışmalar, yöntemin öğrenci başarısını anlamlı derecede arttırdığını ortaya koymaktadır (Aliustaoğlu ve Tuna, 2018; Demirkaya, 2003; Dikkartın, 2006; Elçi, 2008; Ergin ve Sarı, 2012; Kofoglu, 2013; Koç, 2018; Peker, 2003; Uysal, 2009). Literatürde benzer çalışmaların bazılarını detaylı verirsek, örneğin, Öztürk (2007) yaptığı araştırmada, grupların son test başarı puanlarını karşılaştırmış ve deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre daha başarılı olduklarını bulmuştur. Ergin (2011) araştırmasında, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son-testten aldıkları puanlara göre, deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerinden daha başarılı olduklarını belirlemiştir. Aliustaoğlu ve Tuna (2018), yedinci sınıf matematik müfredatında yer alan “Dönüşüm Geometrisi” konusunun öğretiminde 4MAT öğretim yönteminin kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkilerini incelemişler 4MAT öğretim yönteminin daha etkili olduğunu belirlemiştir. Uluslararası literatürde bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar vardır (Appell, 1991; Jackson, 2001; Hsieh, 2003; Nicoll-Senft ve Seider, 2010; Tsai, 2004; Ursin 1995). 4MAT öğretim yöntemine göre yürütülen derslerden olumlu sonuçlar alınmasının nedeni, öğrencilerin derslere aktif katılım sağlamaları, her çeyrekte yapılan uygulamaların öğrencilerin bireysel farklılıklarına hitap etmesi, öğrencilerin çıkarımlar yaparak, sunumlar oluşturmaları olabilir.

Bu araştırmadaki bulgunun aksine Delaney (2002), Lee (2008) ve Mutlu (2010) araştırmalarında 4MAT öğretim yönteminin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin başarı düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını belirlemiştir.

Bu araştırmada uygulamadan önce öğrencilere Kolb Öğrenme Stili Ölçeği (KÖSÖ) uygulanarak öğrencilerin öğrenme stilleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin öğrenme stillerinin birbirinden farklı olduğu bulunmuştur. Deney grubu öğrencilerinin %59,37'sinin analitik, %34,37'sinin sağduyulu, %3,12' sinin yaratıcı ve dinamik öğrenenler stiline sahip oldukları tespit edilmiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin öğrenme stilleri incelendiğinde öğrencilerin %43,75'nin sağduyulu, %40,65'nin analitik, %9,37'sinin yaratıcı, %6,25'nin dinamik öğrenme stiline sahip oldukları belirlenmiştir. Hem deney hem de kontrol grubunda öğrencilerin öğrenme stillerinin sağduyulu ve analitik öğrenenler grubunda olduğu dikkat çekmektedir. Literatürde yapılan araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Peker (2003) araştırmasında, öğrencilerin öğrenme stillerinin farklı olduğunu ve yarısından fazlasının analitik öğrenen stile sahip olduklarını bulmuştur. Ergin (2011) araştırmasında, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine sahip olduklarını, % 48,4 'ünün analitik, %29'unun sağduyulu, %12,1'inin yaratıcı, %10,5'inin dinamik öğrenme stiline sahip oldukları sonuçlarına ulaşmıştır. Öztürk (2007) yaptığı araştırmada, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine sahip olduklarını ve öğrencilerin yarısından fazlasının analitik öğrenen stiline sahip olduğunu belirlemiştir. Gusentine ve Keim (1996) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin %44'ünün özümseme, %22'sinin yerleştirme, %19'unun ayrıştırma ve %16'sının değiştirme öğrenme stiline sahip olduğunu belirlemiştir. Fox ve Ronkowski (1997) ise yaptıkları araştırmada, çalışma grubunun %32'sinin özümseyen, %23'ünün yerleştiren, %22'sinin ayrıştırma, %24'ünün değiştiren öğrenme stiline sahip olduğunu bulmuşlardır.

Bu araştırmada deney ve kontrol grubu öğrencilerinin öğrenme stili puanları ile elektrik akımı başarı testinden aldıkları puanlar karşılaştırılmıştır. Her iki grupta da yaratıcı ve sağduyulu öğrenme stiline sahip olan öğrencilerin başarıları daha yüksek çıkmıştır. Fakat bu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Bu araştırmada deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son-test puanlarından elde edilen analiz sonuçlarına göre öğrencilerin elektrik akımı konusundaki ders başarıları (EABT) ile öğrenme stilleri (KÖSÖ) arasında anlamlı fark çıkmamıştır. Yani öğrencilerin öğrenme stilleri ile ders başarıları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Literatürde, bu sonucu destekler nitelikte, öğrenme stilleri ile başarı arasında anlamlı farkın olmadığı araştırmalar vardır (Ardıç, 2013; Aktaş, 2011; Busato vd., 2000; Cerit Berber ve Sarı, 2010; Gohel, 2009; Hoque vd., 2010; Kural, 2009; Roberts ve Dyer, 2005). Bu araştırma sonucu ile aksi sonuca

ulaşılan çalışmalar da vardır (Arı ve Bayram, 2001; Matthews, 1996; Boatman vd., 2008; Chen ve Choi, 2012; Koca, 2011; Önder, 2006; Palou, 2006).

Bu araştırmada 4 MAT öğretim yöntemine göre yapılan öğretimin geleneksel yöntemle göre ders başarısını arttırdığı görülmüştür. Okullarımızda görev yapan çok sayıda öğretmene ulaşım yönteminin tanıtılması ve derslerinde uygulamaları için yönlendirilmeleri uygun olacaktır.

9. Sonuç ve Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgulardan elde edilen sonuçlar kısaca şöyle verilebilir:

4MAT öğretim yönteminin uygulandığı sınıftaki öğrencilerin ders başarıları geleneksel yöntemin uygulandığı sınıftaki öğrencilerin ders başarılarından daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin öğrenme stillerinin birbirinden farklı olduğu bulunmuştur. Deney grubunda en fazla analitik öğrenenler yer alırken, kontrol grubunda en fazla sağduyulu öğrenenler yer almaktadır.

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ders başarıları ile öğrenme stilleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Bu araştırmada lise 2.sınıf öğrencilerinin fizik dersinde elektrik akımı konusunun 4MAT öğretim yöntemiyle öğretiminin başarıya etkisi incelenmiştir. 4MAT öğretim yönteminin farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilere ve farklı derslerde de uygulanmasının modelin etkililiğinin ortaya çıkarılmasında iyi olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Aktaş, İ. (2011). "4MAT öğretim yöntemine dayalı öğretimin ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin maddenin yapısı ve özellikleri ünitesindeki başarı, motivasyon ve öğrenme stillerine etkisi". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.

Aliustaoğlu, F., Tuna, A. (2018). "The Influence of 4MAT Model on Academic Achievement and Retention of Learning in Transformation Geometry", International Journal on New Trends in Education and Their Implications 9(2): 16-32.

Appell, C. J. The Effects of the 4MAT System of Instruction on Academic Achievement and Attitude in the Elementary Music Classroom, University of Oregon/Ed.D., Oregon, 1991.

Arđıç, E.Ö. (2013). "8. sınıf geometrik cisimler konusunun öğretiminde 4MAT öğretim modelinin etkisi". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.

Arı, E. ve Bayram, H. (2001). "The Influence of Constructivist Approach and Learning Styles on Achievement and Science Process Skills in the Laboratory", Elementary Education Online, 10 (1): 311-324.

Aşkar, P. ve Akkoyunlu, B. (1993). "Kolb Öğrenme Stili Envanteri", Eğitim ve Bilim, 17 (87): 37-47.

Boatman, K., Courtney, R. ve Lee, W. (2008). "See How They Learn": The Impact of Faculty and Student Learning Styles on Student Performance in Introductory Economics", The American Economist, 52 (1): 39-48.

Boydak, Alp. Öğrenme Stilleri, İstanbul, Beyaz Yayınları, 2005.

Busato, V. V., Prins, F. J., Elshout, J. J. ve Hamaker, C. (2000). "Intellectual Ability Learning Style, Personality, Achievement, Motivation and Academic Success of Psychology Students in Higher Education", Personality and Individual Differences, sayı: 29, s. 1057-1068.

Can, Abdullah. SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, Ankara, Pegem Akademi, 2013.

Cerit Berber, N. ve Sarı M. (2009). "Kavramsal Değişim Metinlerinin İş, Güç, Enerji konusunu Anlamaya Etkisi", Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 27, s. 159-172.

Cerit Berber, N. ve Sarı M. (2010). "Kavramsal Değişime Dayalı Öğretim Stratejilerinin Fizik Dersine Yönelik Bazı Duyuşsal Özelliklerin Gelişimine Etkisi", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (2): 45-64.

Chen, B. H. ve Chiou, H. (2012). "Learning Style, Sense of Community and Learning Effectiveness in Hybrid Learning Environment", Interactive Learning Environments, sayı: 29, s. 1-12.

Çepni, Salih. Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş, Trabzon, Celepler Matbaacılık, 2014.

- Delaney, A. (2002). "Better teaching model? Middle School science classroom using the 4MAT instructional strategy vs. Lessons created without this model". Unpublished master thesis, University of North Texas.
- Demirkaya, H. (2003). "Coğrafya öğretiminde 4MAT öğretim sisteminin lise coğrafya derslerindeki başarı ve tutumlar üzerine etkisi". Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı.
- Dikkartın, T. F. (2006). "Geometri öğretiminde 4MAT öğretim modelinin öğrenci başarısı ve tutumları üzerine etkisi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.
- Elçi, A. N. (2008). "Öğrenme stillerine uygun olarak seçilen öğrenme yönteminin öğrencinin başarısına, matematiğe yönelik tutumuna ve kaygısına etkileri". Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Ergin, S. (2011). "Fizik eğitiminde 4MAT öğretim yönteminin farklı öğrenme stillerine sahip lise öğrencilerinin iş, güç ve enerji konusundaki başarısına etkisi". Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Ergin, S. ve Sarı, M. (2012). "Effects of the 4MAT Instruction Method on the Achievement of High School Students with Different Learning Styles on the Subjects of Work, Power and Energy in Physics", Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies, 4 (2): 807-820.
- Fox, R. L. ve Ronkowski, S. A. (1997). "Learning Styles of Political Science Students", Political Science, 30 (4): 732-738.
- Gohel, K. D. (2009). "The effect of learners' learning style based instructional strategy on science achievement of secondary school students". Unpublished Ph. D. thesis, Saurashtra University Department of Education.
- Gusentine, S. ve Keim, D. (1999). "The Learning Styles of Community College Art Students", Community College Review, 24 (3): 17-26.
- Güven, Meral. Öğrenme Stilleri İle Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Gohel, K. D. (2009). "The effect of learners' learning style based instructional strategy on science achievement of secondary school students". Unpublished Ph. D. thesis, Saurashtra University Department of Education.
- Hoque, A., Ara, I., Talukder, H. K., Hossain, S., Mashrur, A. R., Azad SMS, Salahuddin, M. ve Akhter, N. (2010). "Personality Characteristics of Dental Students in Relation to Their Academic Performance." Bangladesh Journal of Medical Education, 1 (1): 1-7.
- Hsieh, H. C. (2003). "The effect of whole-brain instruction on student achievement, learning, motivation and teamwork at a Vocational High School in Taiwan". Unpublished Ph. D. thesis, Idaho State University.
- Jackson, P. R. (2001). "The effects of teaching methods and 4MAT learning styles on community college students' achievements, attitudes and retention in introductory microbiology". Unpublished Ph. D. thesis, Lynn University.
- Kolb, D. A. Learning Style Inventory: Self Scoring Inventory and Interpretation Booklet, Boston, McBer and Company, USA, 1985.
- Koç, D. (2007). "İlköğretim öğrencilerinin öğrenme stilleri: Fen başarısı ve tutumu arasındaki ilişki (Afyonkarabisar il örneği)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.
- Koç, S. (2018). "4 MAT modelinin 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi: doğrusal denklemler örneği". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.
- Koca, S. (2011). "İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin matematik başarı, tutum ve kaygılarının öğrenme stillerine göre farklılığının incelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.
- Kofoğlu, T. R. (2013). "11. sınıf coğrafya dersinde 4MAT öğretim sisteminin kullanılmasının öğrenci başarı düzeyine etkisi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı.
- Kural, H. (2009). "Öğrencilerin öğrenme stillerinin fen ve teknoloji dersi akademik başarılarına ve sosyodemografik özelliklerine göre incelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Lee, A. D. (2008). *“Teaching and learning the cycle: An experiential model for intercultural training for cross-cultural kids”*. Unpublished Ph.D. thesis, Biola University.
- McCarthy, B. The 4MAT System: Teaching to Learning Styles With Right/ Left Mode Techniques, Barrington, Excel Inc., 1987.
- McCarthy, B. (1990). *“Using the 4MAT System to Bring Learning Styles to Schools”*, Educational Leadership, 48 (2): 31-38.
- McCarthy, B. (1997). *“A Tale of Four Learner”*, Educational Leadership, 54 (6): 46-51.
- McCarthy, B. About Teaching 4MAT in the Classroom, Ilionois, About Learning Inc., 2000.
- Morris, S. ve McCarthy, B. 4MAT in Action II: Sample Lesson Plans for Use with the 4MAT System, Barrington, Excel, Inc., 1990.
- Morris, S. ve McCarthy, B. (1999). 4MAT in action. *About Learning*, (4th Edition), [Online] Available at: <<http://www.aboutlearning.com/files/4MAT-in-Action.pdf>>, [Erişim Tarihi: 14.11.2018].
- Matthews, D. B. (1996). *“An Investigation of Learning Styles and Perceived Academic Achievement for High School Students”*, The Clearing House, sayı: 69, s. 249–254.
- Mutlu, İ. (2010). *“Bazı geometrik kavramların öğrenilmesine 4MAT öğretim yöntemi ve öğrenme stiline etkisi”*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Nicoll-Senft, J. M. ve Seider, S. N. (2010). *“Assesing the Impact of the 4MAT Teaching Model Across Multiple Disciplines in Higher Education”*, College Teaching, sayı: 58, s. 19-27.
- Önder, F. (2006). *“Fizik eğitiminde öğrenme stillerine dayalı öğretim yöntemlerinin öğrenci başarısı üzerindeki etkileri”*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Öztürk, Z. (2007). *“Öğrenme stilleri ve 4MAT modeline dayalı öğretimin lise tarih derslerindeki öğrenci başarısına etkisi”*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı.
- Peker, M. (2003). *“Öğrenme stilleri ve 4MAT yönteminin öğrencilerin matematik tutum ve başarılarına etkisi”*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı.
- Roberts, T. G. ve Dyer, J. E. (2005). *“The Influence of Learning Styles on Student Attitudes and Achievement When an Illustrated Web Lecture is Used in an Online Learning Environment”*, Journal of Agricultural Education, 46 (2): 1-10.
- Tsai, H. S. (2004). *“Learning a abievement satisfaction and retention with whole-brain instruction among nursing students at a Technology College in Taiwan”*, Unpublished Ph. D. thesis, Idaho State University.
- Ursin, V. D. (1995). *“Effects of the 4MAT system of instruction on achievement, products and attitudes toward science of ninth grade students”*. Unpublished Ph. D. thesis, The University of Connecticut.
- Uysal, F. (2009). *“İlköğretim 6. sınıf matematik dersi kesirler konusunun öğretiminde 4MAT öğrenme stili modelinin öğrenci başarısına etkisi”*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı.

Uyuşmazlıktan Çözüme Giden Yol: Endonezya'nın Açe Eyaletindeki Barış Süreci

Fulya KÖKSOY*

ÖZ

İki kutuplu dünya sisteminin sona ermesi bağlamında ortaya çıkan Soğuk Savaş sonrası dönemde, iç silahlı çatışmaların niceliksel olarak artış eğilimine girdiği görülmektedir. Günümüz dünyasında ise farklı coğrafyalarda devam eden iç silahlı çatışmalar ekseninde çatışma analizi ve çatışan taraflar arasında işbirliği ve kapsayıcı çözüm odaklı olup, sert güç politikalarını içinde barındırmayan çatışma çözümü disiplini öncelikli bir konuma yükselmektedir. Bu bağlamda çatışma analizi, çatışma çözümü ve barış araştırmalarına yönelik ilgi her geçen gün artmaktadır.

Teorik ve pratik boyutun birlikte yansıdığı çatışma analizi ve çözümü disiplini çerçevesinde bu çalışmanın temel odak noktasını, Endonezya'nın 33 eyaletinden biri olan Açe'de Endonezya hükümeti ve Özgür Açe Hareketi (*Free Aceh Movement-Gerekan Aceh Merdeka-GAM*)** arasında yaşanan iç silahlı çatışmanın ve çözüm sürecinin analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın nihai amacı ise Açe'deki çatışmanın analizi ve çözümü konusunda Türkçe yazındaki eksikliği gidermek ve alana katkı sağlamaktır. Öyle ki devletlerarası çatışmalardan uluslararası çatışmalara, iç silahlı çatışmalardan bireysel çatışmalara kadar geniş bir skalada uygulanabilen ve multi-disipliner özelliği haiz olan çatışma analizi ve çözümü disiplininin, Türkiye'de yeni bir alanı teşkil ettiği ve Açe örnek olayı üzerine yapılan çalışmaların kısır kaldığı görülmektedir. Bu minvalden hareketle Açe bölgesinde yaşanan ve nihai olarak çözüme kavuşması çerçevesinde başarıya ulaşan bu örnek olayı ele alarak hem Türkçe yazına katkı sağlamak hem de devam eden çatışma süreçleri için ne gibi adımların takip edilebileceğinin analiz edilmesi amacıyla bu yönde bir çalışma ortaya konmaktadır.

Çatışma çözümünün mümkün olduğunu gösteren Açe örnek olayı çerçevesinde, barış sürecine gidilmesinde başarılı örneklerin özümsemesi önem arz eden bir hususu teşkil etmektedir. Her ne kadar çatışmaların dinamikleri birbirinden farklılık arz etse de çözüme kavuşan Açe örneğinin dünya genelinde devam eden iç silahlı çatışmalara emsal teşkil edeceği düşüncesinden yola çıkılarak, bu yönde bir çalışma oluşturma amacı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda çalışmada çatışmanın tarihsel arka planını oluşturan ve çatışmanın tırmanma evresine geçmesindeki temel faktörler nelerdir?, Çatışma çözümü aşamasına hangi şartlar altında geçilmiştir?, Çatışma çözümünün beş aşamasından biri olan barış müzakerelerinin başlamasında etkili olan hususlar nelerdir? (karşılıklı zarar görülen açmaz noktasına ulaşılması, etkili arabulucunun süreç içerisindeki rolü, dış aktörlerin barış sürecini desteklemesi vb.), Çatışmanın başarılı bir şekilde çözüme kavuşmasında etkili olan değişkenler nelerdir? sorularına cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma Analizi, Çatışma Çözümü, Barış Müzakere Süreci, Endonezya, Açe

The Way from Dispute to Solution: The Peace Process in the Aceh Province of Indonesia

ABSTRACT

It is observed that internal armed conflicts quantitatively increased in the post-cold war era when emerged in the context of the end of the bipolar world system. Conflict analysis and conflict resolution discipline which focuses cooperation between the conflict parties and inclusive solution and also does not contain hard power policies have become a priority in today's world, in the axis of ongoing armed conflicts in different geographies. In this context, relevancy to conflict analysis, conflict resolution and peace research has increased day by day.

The main focus of this study was the analysis of the internal armed conflict and the solution process between the Indonesian government and the Free Aceh Movement in Aceh that is one of the 33 provinces of Indonesia within the framework of conflict analysis and resolution discipline where theoretical and practical dimensions are reflected together. The ultimate aim of this study was to fill the deficiency of Turkish literature on the analysis and resolution of the conflict in Aceh and also contribute to the field. Conflict analysis and resolution discipline which have multi-disciplinary characteristics and can be applied by a wide-scale from internal armed conflicts to individual conflicts and also from interstate conflicts to international conflicts constitute a new area in Turkey. Moreover, it is seen that studies related to the Aceh case in Turkey remain barren as well. Such a study was prepared to contribute to Turkish literature and analyze what sort of steps can be followed for ongoing conflict processes by reviewing this case study that was seen in the Aceh region and succeeded finally.

It is an important issue to assimilate successful examples in the peace process within the framework of Aceh, which shows that the conflict resolution is possible. In this context, even though the dynamics of the conflicts differ from each other, the aim

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-6915-5620, fulya.koksoy@batman.edu.tr

** Çalışmada, Özgür Açe Hareketi için kısaca GAM kullanılmaktadır.

Makalenin Gönderim Tarihi: 23.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 07.09.2020

of creating a study in this direction is based on the idea of the example of Aceh, which has been resolved, will be a precedent for the ongoing armed conflicts in the world.

In this context, this paper seeks answers to following questions: What are the main factors that constitute the historical background of the conflict and affect the conflict to hit to top? What conditions were valid for passing to the conflict resolution phase? What are the issues that are effective in starting peace negotiations that are one of the five stages of conflict resolution? (reaching to mutually hurting stalemate, the role of the effective mediator in the process, support of external actors in the peace process, etc.). What are the effective variables in accomplishedly resolving the conflict?

Keywords: Conflict Analysis, Conflict Resolution, Peace Negotiation Process, Indonesia, Aceh

1. Giriş

Soğuk Savaşın sona ermesi çerçevesinde niceliksel olarak artan iç silahlı çatışmaların, barış araştırmaları ve çatışma çözümü literatürüne alan açtığı görülmektedir (Coleman, 2003; 1-37; Coleman, 2006; 53-538; Crocker vd., 2005; 3-32; Gray vd., 2007; 1415-1429; Kriesberg, 1998; 332-342; Krisberg vd., 1989). Söz konusu literatür bağlamında, dünya üzerinde farklı coğrafyalarda yaşanan çatışma örneklerinden bazılarının çözüme kavuşarak barış sürecine evrildiğine buna karşın günümüzde farklı bölgelerde devam eden çatışmalara şahit olunmaktadır. Öte yandan, çözüme kavuşan örnekler bağlamında devam eden çatışmalar için çözüm yolları analiz edilmektedir. Öyle ki birçok çalışma, çatışma çözümü çerçevesinde çatışan tarafların hangi aşamalardan geçerek müzakere sürecine yöneldiklerine odaklanmaktadır (Diehl, 1998; 1-25; Diehl ve Goertz, 2000; Mor ve Maoz, 2002; Siver, 2005; Zartman, 1995, 2009, 2013; Zartman ve Rubin, 2002; 3-29). Bu minvalden hareketle bu çalışmada, Endonezya'nın 33 eyaletinden biri olan Açe'de (Aceh) Endonezya hükümeti (*Government of Indonesia-GOI*) ve GAM arasında yaşanan çatışma ve çatışmanın çözüm süreci analiz edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle Açe bölgesinde yaşanan ve taraflar arasında çatışmaya dönüşen sorunun tarihsel arka planı ele alınmaktadır. Çatışmanın nedenlerinin tarihsel bir perspektif ile analizi sonrasında, söz konusu çatışmanın iki nihai tarafı olan GAM ile Endonezya hükümetinin çatışmanın turmanması sürecindeki stratejileri incelenmektedir. Akabinde, barış sürecine geçişteki önemli bir dönüm noktasını teşkil eden 2005 yılına gelinceye kadar bölgede çatışmanın çözümlenmesine ilişkin atılan adımlar ve 15 Ağustos 2005 yılında imzalanan barış anlaşması sonrasındaki süreç ortaya konmaktadır. Diğer yandan, barış araştırmaları ve çatışma çözümü literatüründe çatışmanın doğası ve çözümüne ilişkin çeşitli teorilerin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu teorilerden biri, kökeni William I. Zartman'ın "olgunlaşma" teorisine dayanan ve Dean G. Pruitt tarafından geliştirilen "hazır olma" teorisidir. Bu bağlamda çalışmanın son bölümünde hem çalışmayı teorik bir zemine oturtmak hem de teorinin ortaya koyduğu çıktıları Açe örnek olayı ekseninde analiz ederek, teoriyi pratik boyuta taşımak amacıyla Açe'deki çatışma çözümü hazır olma teorisi bağlamında analiz edilmektedir. Tüm bu hususlar ekseninde bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakta olup, konuya ilişkin önem arz eden kaynakların özetlenmesi ve yorumlanmasına dayanan betimsel analiz yöntemi ile elde edilen veriler idelenmektedir.

2. Tarihsel Bir Perspektiften Endonezya'nın Açe Bölgesindeki Çatışma Sürecinin Arka Planı

17.508 adaya, büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir nüfus yapısına*, farklı etnik kimliklere** sahip ve coğrafi olarak Güneydoğu Asya'da yer alan Endonezya, yaklaşık üç yüz yıl Hollanda'nın eski sömürgesi olarak kalmış, akabinde II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın işgaline uğramış ancak Japonya'nın savaş yenilgisiyle teslimiyeti ardından 17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Endonezya'nın uluslararası platformda bağımsızlığının tanınması ise 27 Aralık 1949'a tarihlenmektedir.***

* Endonezya'daki dinsel yapı: %87,2 Müslümanlar, %7 Protestanlar, % 2,9 Katolikler, %1,7 Hindular ve % 0,9 Diğerleri (CIA, 2019).

** Etnik çeşitliliğe sahip Endonezya'da nüfusun % 40,1'i Java, % 15,5'i Sunda, %3,7'si Malay, % 3,6'sı Batak, %3'ü Madura, % 2,9'u Betavi, %2,7'si Minangbakau, % 2,7'si Bugis, %2 'si Banten, % 1,7'i Banjar, % 1,4'ü Açe, %1,4'ü Dayak, % 1,3'ü Sasak ve % 1,2 'si Çinli gibi farklı etnik kimliklerden oluşmaktadır (CIA, 2019).

*** Büyük Britanya'nın arabuluculuğu ekseninde Hollanda ve Endonezya arasında 15 Kasım 1946 tarihinde imzalanan "Lingadhati Anlaşması" ile Hollanda, Endonezya'nın bağımsızlığını tanımaya başlamış ancak bu durumun somut olarak 27 Aralık 1949 tarihinde Hollanda tarafından kabulünde ise uluslararası kamuoyunun baskısı ve Birleşmiş Milletler gözetiminde gerçekleşen yuvarlak masa toplantısında imzalanan anlaşmanın etkisi söz konusu olmuştur (Lingga, 2007; 3).

Endonezya'nın batısında bulunan Sumatra Adası'nın kuzey kesiminde yer alan, Malakka Boğazı, Pasifik ve Hint Okyanuslarıyla çevrili ve nüfusunun % 98,6'sının Müslüman olduğu Açe, 1607-1636 dönemleri arasında başta olan Sultan İskender Muda döneminde altın çağını yaşamış ancak 19. yüzyıldaki sömürge döneminde ise Hollanda'ya karşı uzun dönemli bir savaş içine girmiştir. Öte yandan, Endonezya'nın bağımsızlığı sonrasında 1950'lerle beraber, hem topyekün olarak bölgenin çıkarları ve kimliği bağlamında hem de İslam hukukunun uygulanması için Endonezya hükûmetine (Sukarno iktidarı) karşı ayaklanmalar* silsilesi yaşanmaya başlamıştır. Bu noktada ilk ayaklanma, Darül-İslam hareketi ekseninde 1953 yılında gerçekleşmiştir ki aslında bu ayaklanma çerçevesinde bağımsızlık hedefi söz konusu olmamıştır. Diğer taraftan, mevzubahis ayaklanmaları hafifletmek amacıyla hükûmet tarafından 1959 yılında bölgeye “özerklik” verilse de ortaya konan vaatlerin yerine getirilmemesi, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin bölge halkının uzun yıllar büyük oranda ayrımcılığa uğraması çerçevesinde 1970'li yıllar, Açe halkının bağımsızlık talebi ekseninde merkezî hükûmete karşı (Suharto iktidarı) yeniden ayaklanma eğilimine şahit olmuştur. Öyle ki bu noktada 4 Kasım 1976 tarihinde Hasan di Tiro** önderliğinde kurulan “Özgür Açe Hareketi'nin”(GAM)*** devreye girdiği görülmektedir (Lingga, 2007; 3-4). GAM, salt şeriat temelinde İslami bir devlet yapısına odaklanan ve bağımsızlık talebini haiz olmayan Darul İslam hareketinden farklı olarak bağımsızlık konusunu önceliklendirmiştir (Kell, 1995; 33; Muzwardi, 2016; 160). Ayrıca, altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise 1970'lerde bölgedeki doğal kaynakların keşfi ile 1976 yılında GAM'ın kurulması doğrultusunda çatışmaların boyut değiştirmesidir. Öyle ki bazı akademisyenler, söz konusu bu doğal kaynakların Açe'de yaşanan çatışma sürecini alazladığını ifade etmektedir (Ross, 2004; 343). Öte yandan, 1989 yılında Endonezya hükûmeti ağır güvenlik önlemleri alarak, Açe'yi “askeri operasyon bölgesi” (*Daerah Operasi Militer*) olarak ilan etmiştir. Hükûmet güçleri tarafından yapılan operasyonlar çerçevesinde birçok örgüt militanının yakalanıp, öldürülmesine ek olarak, söz konusu operasyonların sivil zayıf boyutu oldukça fazla olmuştur. Nitekim *Human Right Watch* tarafından 2001 yılında yayımlanan raporda, 1989-1998 dönemlerini kapsayan bu operasyonlar çerçevesinde 871 sivil vatandaşın hayatını kaybettiği, 500 kişinin kayıp olduğu, binlerce Açeli'nin tutuklandığı ve askeri kamplarda işkenceye maruz kaldığı belirtilmektedir (Human Right Watch, 2001; 8). Üstüne üstlük, bu operasyonlar sorunu kökten çözmemiş aksine GAM'ın hükûmete yönelik karşı saldırılarını artırıcı bir unsura dönüşmüştür.

Sonuç olarak, 1953-1962 dönemi kapsayan Darül-İslam hareketi ve 1976-2005 döneminde GAM eksenli ayaklanmalar çerçevesinde uzun yıllar çatışma ortamına gebe kalan bölgede aşırı merkezileşme, askeri diktatörlük, doğal ve ekonomik kaynakların adil bir şekilde dağıtılmaması****, insan hakları ihlalleri***** ve sivil otoritenin adaletsiz bir şekilde yönetilmesi gibi nedenler Endonezya hükûmetine karşı direnişin temel unsurlarını teşkil etmiş ve GAM da söz konusu bu direnişin baş aktörü rolünü oynamıştır (Kural, 2016; Yenigün ve Duran, 2010; 463-486; Powell, 2015; 98). Bu noktada İslami bir rejim hedefiyle Açe'nin bağımsızlığını isteyen GAM (Lingga, 2007; 4; Asia Foundation, 2017) ile Endonezya hükûmet güçleri arasında cerayan eden iç silahlı çatışma doğrultusunda yaklaşık 15 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Feith, 2007; 1-2; İncesoy, 2016; Hamsici, 2013).

* İslam'dan ziyade tek tanrı inancı, adil ve medeni toplum, Endonezya'nın birliği, demokrasi ve sosyal adalet üzerine temellenerek Endonezya'nın resmi ulusal ideolojisi olan Pancasila'nin benimsenmesi, Darül-İslam hareketi ekseninde Açe bölgesinde yaşanan ayaklanmaları alevlendiren önemli bir unsur olmuştur (Lingga, 2007; 2).

** Tiro, Açe halkının sömürge dönemi öncesindeki bağımsız bir ulus olarak restore edilmesi ve bölgenin Endonezya'dan ayrılması gerektiğine inanmaktadır (Muzwardi, 2016; 160).

*** Hasan di Tiro liderliğinde kurulan ve ilk adı Aceh Sumatra Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Aceb Sumatra National Liberation Front-ASNLF*) olarak geçen GAM'ın başlangıç noktası, 1950'lerin başında Teungku Daud Beureueh önderliğinde Kalimantan ve Batı Cava'da başlatılıp, amacı Endonezya İslam Cumhuriyeti'nin kurulması olan Darül-İslam hareketine dayanmaktadır (Lingga, 2007; 2-4).

**** Doğal kaynaklar açısından son derece zengin bir bölge olan Açe'de sorun, Endonezya hükûmeti'nin söz konusu kaynakları bölgeye herhangi bir katkı vermeksizin salt kendi kullanımından kaynaklanmıştır ki bu husus bölge ve merkezî hükûmet arasında orantısız bir durum portresi çizmiştir: Bir tarafta bölgenin kaynaklarını kullanarak zenginleşen merkezî hükûmet, diğer tarafta ise Açelilerin bu zenginliğe rağmen gitgide fakirleşmesi (Çiftçiöğlü ve Balıktaş, 2018). Ayrıca, 1970'lerde Açe bölgesinde başlayan doğal gaz ve petrol keşifleri sonrasında söz konusu kaynakların Exxon ve Mobil gibi yabancı şirketlere verilmesi ve Açe halkının hiç bir pay alamamaları, merkezî hükûmete yönelik bölgedeki ayaklanmaları alevlendiren bir unsur olmuştur (Dawood ve Sjafrizal, 1989; 107-123).

***** Özellikle 1977-1981 ve 1989-1994 arası dönemlerde Endonezya ordusu tarafından bölgedeki ayaklanmaları kökten yok etme amacının bir parçası olarak çok sayıda insan hakları ihlali gerçekleştirilmiştir (Asia Watch, 1990).

3. Çatışmanın Nedenlerinden Ana Aktörlerin Stratejilerine: Çatışmanın Tırmanması

3.1. GAM'ın Stratejileri

Çatışmayı kazanmak noktasında GAM'ın kullandığı en güçlü stratejilerden biri, toplumun kalbini kazanmaya yönelik olmuş; bunu sağlamaya çalışırken de hükûmet altyapılarının, ordu veya güvenlik güçlerininin baltalanması ve hükûmete yönelik dış desteğin engellenmesine ilişkin stratejiler takip edilmiştir. Öyle ki GAM'ın stratejisi temel olarak gerilla mücadelesi ve siyasi yollardan uluslararasılaşma olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır (Schulze, 2006; 226). GAM, uluslararasılaşma stratejisini Açe'nin Endonezya hükûmetinden ayrılması konusunda uluslararası toplumun merkezî hükûmete baskı yapması için kullanmıştır. Öte yandan, Endonezya hükûmetine dış desteğin bertaraf edilmesi için GAM, uluslararası insan hakları örgütlerine, merkezî hükûmeti insan hakları ihlalcisi olarak resmetmeye çalışmıştır (Schulze, 2007; 95). Ayrıca hükûmetin bu insan hakları ihlalleri odak noktasına konularak, kamuoyu harekete geçirilmiştir (Ross, 2004; 49). Üstüne üstlük GAM, yerel yönetim altyapısını devre dışı bırakmaya ve kendi kurumsal altyapısını güçlendirme odaklı olmuştur ki bu stratejisinin sonucu olarak 2001 yılına kadar Açe'nin neredeyse tüm köyleri (%80) GAM'ın kontrolü altına geçmiş ve neredeyse tüm hükûmet altyapısı durmuştur (Ross, 2004; 49-50). Endonezya hükûmetininin Açe'nin toplumsal yapısı ekseninde yeterli olmayan istihbarat kapasitesine karşın, GAM'ın verileri ele geçirme ağının çok iyi organize edilmesi ve araziye de iyi kullanma kabiliyeti nedeniyle GAM ve hükûmet güçleri arasındaki çatışmaların çoğu, örgütün kendi seçtiği koşullar altında gerçekleşmiş ve Endonezya güvenlik güçlerinin savunmasızlığından yararlanılmaya çalışılmıştır. Nitekim GAM'ın gerilla stratejisi, kazanç örgütün lehinde dönüşmüşse “savaşmak” bunun tam tersi ise ve çatışmanın sonucu öngörülebilir değilse “geri çekilmek” üzerine kuruludur ki bu husus örgüt bağlamında “100'de 100 zaferi garanti edemiyorsak, bu savaş içinde yer almamalıyız ve düşman çok iyi silahlendirildiği zaman, çatışmadan kaçınmalıyız” şeklinde özetlenmektedir (Tse-Tung, 1970; 63).

Diğer taraftan, aktif üye sayısı ve cephane kapasitesi* zaman içinde artan örgüt, siyasi mücadele bağlamında ise çatışmayı uluslararasılaştırma yoluna gitmiştir. Örneğin GAM; Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütleri ve İsveç, Norveç gibi devletleri etkileme yoluna giderek, bu aktörler tarafından ayrılıkçı bir hareket olarak değil bir özgürlük savaşçısı olarak tanınmayı istemiştir (Putranto, 2009; 59). Ancak bu noktada belirtmekte fayda var ki GAM'ın hedefi bu yönde olsa dahi hem faaliyetleri hem de söylemleri ve ilk varoluş sebebi, ayrılıkçı bir örgüt profilini yansıtmaktadır.

Öte yandan, 2000 yılında Cenevre'de başlayan müzakereler, Açe sorununu uluslararası platformda ön plana çıkarmıştır. Bu noktada GAM ise merkezî hükûmete yönelik dış desteği alaşağı etmek için askeri kartını kullanarak hükûmeti provoke etmiş, güvenlik güçlerinin iyi durumda ve uzun süreli bir savaşa hazır olmadığı gerekçesiyle sivil hedeflere, hükûmet kurumlarına yönelik saldırılarını artırmıştır. Sonuç olarak GAM, er ya da geç Endonezya hükûmetininin Açe sorunu bağlamında hata yapıp, meşruiyetini kaybetmesini ve böylece GAM'ın uluslararası toplumda sempati kazanmasını beklemiştir (Lehr, 2006; 148; Putranto, 2009; 60).

3.2. Endonezya Hükûmetinin Stratejileri

Hükûmetin söz konusu çatışma bağlamında net bir strateji ortaya koyamadığına ilişkin eleştirilere rağmen Endonezya hükûmeti, toplumsal hoşnutsuzluğu ve ayrılıkçı hareketlere yönelik halk desteğini azaltmak için kontrgerilla stratejisine başvurmuştur ki bu yöntem Açe'deki isyanla mücadelede başarı sağlanması için önemli bir unsur olarak görülmüştür (International Crisis Group, 2003). Öte yandan, hem Başkan Vahid hem de Sukarnoputri döneminde askeri olmayan barışçıl stratejilere yönelinse de GAM ekseninde devam eden çatışmalar ve şiddet eğilimi doğrultusunda hükûmet sert güç politikalarına devam etmiştir (Miller, 2009; 102). Ayrıca Vahit döneminde sürgündeki GAM liderleriyle görüşülmesine yönelik tutum, askeri liderler ve hükûmet temsilcileri tarafından desteklenmemiştir. Diğer taraftan, hükûmetin Açe

* 1976'dan 1979'a kadar geçen sürede 25-200 arasında olan örgütün militan sayısı, 1989'dan 1991'e hızla artmış ve 2004 yılı sonuna kadar 15.000-27.000 arası bir rakama yükselmiştir. “Düşmanlıkların Sona Erdirilmesi” anlaşması sırasında ise örgütün, 2,234 adet silaha sahip olduğu ancak zaman içinde mühimmat sorunu yaşadığı belirtilmektedir (Schulze, 2006; 227; Ross, 2004; 36).

sorununun ayrılıkçı bir sorun olduğuna ilişkin uluslararası toplumun ikna edilmesinde strateji eksikliğini haiz olduğu zaman zaman dile getirilmiştir (Putranto, 2009; 61).

Sonuç olarak, hükümet ekseninde GAM ile Açe toplumu arasındaki bağı kesme amacı ön planda olmuştur. Ayrıca GAM'ın lojistik anlamda kıyı ve diğer bölgelerden destek sağlaması engellenmeye çalışılmakla beraber, hükümet güçlerinin ana stratejisi militanların öldürülmesi, tutuklanması eğiliminde olmuştur (Sebastian, 2006; 144). Nitekim 2003 yılında hükümet tarafından gerçekleştirilen “Birleşik Operasyon” çerçevesinde GAM'ın 5000 militanının yarısı öldürülmüş, büyük kısmı yakalanmış ve 2000 adet silahının 459'u ele geçirilmiştir. Ancak bu noktada büyük bir problem yaşanmıştır ki söz konusu sorun, hükümet ekseninde gerilla savaşçıları ile siviller arasında net bir ayrım yapılmamasından kaynaklanmıştır. Söz konusu bu durum, 2003 hükümet güçleri tarafından 124 sivilin ve 109 GAM militanının öldürüldüğünün ele alındığı istatistikî rapor çerçevesinde de görülmektedir. Ancak, ordu ve polis güçlerinin GAM ve siviller hakkında farklı tanımlamalara sahip olmaları ve ölenlerin GAM militanı olup olmadığına ilişkin bağımsız bir doğrulama yapılamaması çerçevesinde bu hususun yaşandığı ifade edilmektedir (International Crisis Group, 2003).

4. Çatışmadan Çözüme: Adım Adım Nihai Barış

Ekonomik istikrarsızlık başta olmak üzere hükümet karşıtı birtakım hareketler çerçevesinde 1998 yılında 32 yıllık Suharto iktidarının sona ermesi sonrası, Açe'de devam eden çatışmanın çözüme doğru gidilmesi sürecinde her ne kadar yaklaşık bir sene gibi kısa bir süre zarfında görevini ifa etse de yeni Başkan Bacharuddin Yusuf Habibie (1998-1999) döneminde yaşanan önemli bir gelişme, 1989 yılında “askeri operasyon bölgesi” ilan edilen Açe'nin bu durumunun 7 Ağustos 1998'de kaldırılması olmuştur. Ancak bu hususa rağmen GAM, uluslararası topluma Endonezya ordusunu insan hakları ihlalcisi olarak resmetmeye devam etmiş ve şiddet faaliyetlerini hız kesmeden artırmıştır (Rabasa ve Chalk, 2001; 31; Putranto, 2009; 51).

1999 yılında yeni Başkan Abdurrahman Vahit döneminde ise GAM ile barış ve müzakere sürecine yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Nitekim hükümet, askeri olmayan barışçıl çözümleri devreye sokarak, sorunun çözümüne ilişkin üçüncü tarafların dâhil olması çerçevesinde uluslararası desteği artırma eğiliminde olmuştur. Öyle ki hem Vahit'in gruplar arası uyum ve barışçıl diyalogtan yana olan tutumu hem de 1999 yılına kadar yaşanan şiddetin gittikçe artması barışçıl bir çözüme ulaşma aciliyetini de artırmıştır (Aspinall, 2018). Bu noktada Vahit'in, Martin Griffiths'in kurucusu olduğu İsviçre kökenli bir sivil toplum kuruluşu olan Henry Dunant Merkezi (HDM)* ile kurmuş olduğu diyalog çerçevesinde Cenevre Müzakereleri olarak isimlendirilen ve 2000-2003 yılları arasını kapsayan müzakere süreci başlamıştır (Aspinall, 2018; 91, 98). Söz konusu bu süreç ABD, BM ve AB tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca, devam eden bu müzakere sürecinde önemli mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu mekanizmalardan biri, GAM ve Endonezya hükümeti temsilcilerinden oluşan, görevi şiddetin azaltılması ve bunun için gerekli yöntemlerin belirlenmesi olan Güvenlik Yöntemleri Ortak Komitesi (*Joint Committee on Security Modalities-Komite Bersama Modalitas Keamanan- KBMK*) iken diğer mekanizma, Açe toplumu için insani yardım, rehabilitasyon ve kalkınma projelerinin oluşturulması görevini ifa eden İnsani Faaliyetler için Ortak Komite'dir (*A Joint Committee on Humanitarian Action -Komite Bersama Aksi Kemanusiaan- KBAK*). Bir diğer mekanizma ise anlaşmaların uygulanması ve bunlara yönelik ihlallerin araştırılmasından sorumlu olan Güvenlik Yöntemlerini İzleme Merkezi'dir (*Security Modalities Monitoring Team-Tim Monitoring Modalitas Keamanan- TMMK*) (Aspinall ve Crouch, 2003; 15-16).

Bu adımlara rağmen, 27 Ocak 2000 tarihinde İsviçre'de Hasan Tiro (GAM'ın lideri) ve Hasan Wirajuda (Endonezya hükümet temsilcisi) arasında başlayan ilk görüşmede GAM tamamen bağımsızlık istediğini belirtmiş, buna karşın hükümet tarafı ise müzakerelerin Endonezya üniter devleti altında gerçekleşmek zorunda olduğunu vurgulamıştır (Aspinall ve Crouch, 2003; 11; Putranto, 2009; 52-53). 2000 yılında Endonezya hükümeti ve GAM arasında başlayan ancak nihai çözüm getirmeyen müzakere sürecine ek

* Her ne kadar taraflar arasında kalıcı bir barışa neden olmasa da biri 12 Mayıs 2000'de (İnsani Duruş-*Humanitarian Pause*) ve diğeri 9 Aralık 2002'de (Düşmanlıkların Sona Erdirilmesi- *Cessations of Hostility*) olmak üzere iki anlaşmanın imzalanmasında HDM'nin arabuluculuk rolü önem arz etmektedir (Aspinall, 2018). 12 Mayıs 2000'de imzalanan anlaşma bir ateşkes olmayıp, sadece Açe bölgesine yönelik insani yardımları içermektedir (Aspinall ve Crouch, 2003; 15).

olarak, aynı yıl Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR) ve Uluslararası Kızıl Haç inisiyatifiyle “insani ateşkes” ile çatışmalar kısa bir zaman zarfı için dursa da Vahit dönemi boyunca taraflar arasında yapılan görüşmelerden müspet bir sonuca ulaşılammış aksine hem GAM hem de hükûmetin “Güvenliğin Sağlanması ve Yasaların Uygulanması Operasyonu” (*Operasi Pemulihan Keamanan dan Penagakakan Hukum*) kararı çerçevesinde çatışmalar devam etmiştir (Mücek, 2015; Putranto, 2009; 53; Aspinall ve Crouch, 2003; 18). Öte yandan, 2001 yılında göreve gelen yeni Başkan Magavati Sukarnoputri döneminde barışçıl bir çözümden yana olan hükûmet ekseninde ve HDM'nin arabulucuğu doğrultusunda “Düşmanlıkların Sona Erdirilmesi” anlaşması 2002 yılında imzalsansa da GAM'ın yeni yönetimle çalışmayacağını açıklaması ve Endonezya Hükûmeti'nin GAM'ı silahsızlanmada başarısızlıkla suçlaması akabindeki savaş ilanı ile bir fırsat olarak addedilen bu önemli adıma ket vurulmuştur (Aspinall, 2005; Yenigün ve Duran, 2010; 476). Ayrıca GAM'ın saldırılarının devam etmesi nedeniyle bu dönemde “Birleşmiş Operasyon” (*Operadi Terpadu*)* başlatılmış ve söz konusu bu operasyon doğrultusunda GAM'ın askeri gücü ciddi oranda azaltılmıştır (Putranto, 2009; 53-55). Bu noktada hükûmetin GAM ile mücadelede sert güç politikalarını hâlâ kilit bir unsur olarak değerlendirdiği görülmektedir. Barışa ulaşmak için başlatılan girişimlerin başarısız olması ise Açe'nin nihai siyasi statüsüne yönelik iki taraf arasındaki uçurumun kilit bir sorun olmasından kaynaklanmıştır (Aspinall, 2018). Öyle ki 2001 yılında merkezî hükûmet tarafından GAM'a özel bir otonomi verilmesi teklifinde bulunulsa da GAM, 1976'dan beri varoluş nedeni olan Açe için tam bağımsızlık hedefini değiştirmeye istekli olmamıştır (Aspinall ve Crouch, 2003; 24-26).

Öte yandan, Magavati döneminde taraflar arasında operasyonlar ve şiddet unsuru devam etse de bu dönem zarfında çeşitli devletlerden arabulucuların oynadığı rol ekseninde sorun uluslararasılaşarak farklı bir boyuta geçmiştir. Bu noktada emekli Amerika Donanma Komutanı Anthony Zinni, Tayland eski Dışişleri Bakanı Surin Pitsuani, Yugoslavya eski Endonezya Büyükelçisi Budimir Loncar ve İsviçreli eski diplomat Benght Sodenberg'in, tarafların ikna edilmesinde oynadıkları arabuluculuk rolü önem arz etmiştir (Mücek, 2015). Buna rağmen, taraflar arasında başlatılan müzakere süreci karşılıklı görüşmelerden öteye geçemediği için başarıya ulaşılammış ve söz konusu süreç daha da şiddetlenerek iç silahlı çatışma ortamına maruz kalmıştır (İncesoy, 2016).

Bununla beraber, 2004 yılında Başkan seçilen Susilo Bambang Yudhoyono ve Başkan yardımcısı Yusuf Kalla benzer sorunların yaşandığı Poso ve Maluku bölgelerindeki müzakere süreçlerinde kazandıkları deneyim çerçevesinde, Açe'de çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesinden yana olmuştur (Cunliffe vd., 2009). Nitekim bu durumun oluşmasında hem 2000-2003 dönemleri arasında yaşanan başarısız müzakere süreçlerinin taraflar arasında yeni bir yola doğru gidilmesi ihtiyacını tetiklemesi hem de müzakere sürecinin yeniden başlatılmasında yaşanan bir doğal afetin de etkili bir rolü olmuştur. Aralık 2004'te yaşanan tsunami felaketi, hem GAM hem de Endonezya ordusuna büyük bir darbe indirmiş ve tarafları müzakere masasına getirme konusunda katalizör olarak, iç silahlı çatışma sürecinin farklı bir boyuta taşınmasına neden olmuştur (Feith, 2007; 1; Kural, 2016; T24, 2015). Tsunami felaketinden sonra GAM tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve Helsinki Müzakere süreci başlamıştır. Bu aşamaya gelinmesinde ise temel olarak dört faktörün etkili olduğu belirtilmektedir. Bu faktörlerden ilki, özellikle Mayıs 2003 itibarıyla GAM'a yönelik yeniden başlatılan hükûmet saldırısı çerçevesinde GAM'ın önemli ölçüde zarara uğratılması ve birçok örgüt militanının Açe'nin dağlık bölgelerine kaçmaya zorlanmasıdır. Ayrıca Endonezya hükûmetinin yerel örgüt militanlarıyla ayrı bir barış müzakeresi yapmaya çalışmasının, sürgündeki örgüt liderleri üzerinde barışa yönelik bir baskı oluşturduğu vurgulanmaktadır (Aspinall, 2018). Üstüne üstlük, özellikle 2003 yılı itibarıyla taraflar arasında yenilenen şiddet, her iki tarafa da çözüme askeri yöntemlerle ulaşamayacağını göstermiştir.** İkinci ve üçüncü faktör ise yukarıda da belirtildiği üzere Susilo Bambang Yudhoyono ve Başkan yardımcısı Yusuf Kalla'nın daha önceki müzakere süreçlerinde sahip olduğu deneyim ve tsunami felaketinin hem taraflar hem de topyekûn olarak Açe'nin üzerinde yarattığı olumsuz

* GAM'a yönelik gerçekleştirilen 1990'lardaki operasyonlarla kıyaslandığında bu operasyon, parlamento, siyasi liderler, Açeli olmayan halk tarafından da destek görmüştür (Sukma, 2004; 23).

** Bu husus William Zartman'ın ortaya koyduğu şiddetle çatışmaların çözüme ulaşamayacağını kabulünü yansıtan “olgunlaşma” teorisine işaret etmektedir ki olgunlaşma unsurlarından biri de “karşılıklı zarar görülen açmaz” (*mutually hurting stalemate*) noktasına ulaşılmasıdır (Zartman, 2001; 8).

havadır. Son faktör ise hem Endonezya hükûmeti hem de GAM tarafında çatışmaların risk ve maliyetleri artırdığına yönelik inancın gelişmesidir (Schiff, 2014; 63, 75, 77).

2005 yılı Ocak ayında başlayan Helsinki sürecine eski Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari moderatörlük yapmış ve bu süreçte Finlandiya'nın önemli sivil toplum örgütlerinden biri olan Kriz Yönetim İnisiyatifi (*Crisis Management Initiative-CMI*) yer almıştır (ICG, 2005). Ahtisaari, "her şey kabul edilinceye kadar hiçbir şey üzerinde anlaşmaya varılmayacak" formülünü ortaya koyarak, GAM'ın bağımsızlık talebinden vazgeçmesinde öncü bir rol oynamaya çalışmıştır (Aspinall, 2018). Ayrıca, müzakere sürecinin sonuna doğru somut pazarlıklar başladığında, hükûmetin anlaşmanın başarıya ulaşması konusundaki iyimserliğini resmi olarak açıklaması ve GAM'ın anlaşma koşullarına uyacağı beklentisi sürecin ilerlemesine neden olmuştur (Aspinall, 2005). Bu bağlamda, 2005 yılında başlatılan Helsinki müzakere süreci başarıya ulaşmış ve aynı yıl 15 Ağustos'ta barış anlaşması (Helsinki Mutabakat Zaptı) imzalanmıştır. 2005 yılı Ocak ayında başlayan Helsinki müzakerelerinin ilk aşamasında, GAM'ın bağımsızlık talebinden vazgeçmemesi ekseninde olumlu bir aşama kaydedileme de görüşmelerin ikinci aşamasında ve nihayetinde barış anlaşmasının imzalanmasının gerisinde ise hem tsunami felaketinin yarattığı ortamın etkisi hem de GAM'ın bağımsızlık talebini geri plana alarak "özerklik" talebini odak noktasına koyması bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, barış anlaşması doğrultusunda Açe'lilerin elde edeceği haklar ve 2000-2003 yılları arasındaki müzakere sürecinden farklı olarak müzakere heyetine farklı etnik kimliklerden olan kişilerin de Endonezya hükûmeti tarafından dâhil edilmesinin neden olduğu ılımlı ortamın etkisi önem arz etmektedir (Hamsici, 2013).

Tarihsel bir perspektif ile kökeni çok uzun bir döneme tarihlenen Açe'de yaşanan çatışmanın, GAM ve Endonezya hükûmeti arasında çözüme ulaştığı ve bu noktada süreçte önemli bir mihenk taşı olan 15 Ağustos 2005 tarihinde imzalanan barış anlaşması çerçevesinde bazı önemli maddeler üzerinde durulmuştur. Bu maddeler ise şu şekildedir:

- 1) Çatışmada yer alan taraflar karşılıklı olarak ateşkes ilan edecektir.
- 2) GAM, silahlarını aşama aşama teslim edecektir. Öte yandan, Endonezya devlet güçlerinin Açe'den çekilmesi aşama aşama gerçekleşecek ancak bir kısım güvenlik gücü bölgede konuşlanmaya devam edecektir.
- 3) Tutuklular için genel af ilan edilecektir.
- 4) İç silahlı çatışma sürecinde yaşanan insan hakları ihlallerini araştırmak için "Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu" kurulacaktır.
- 5) Açe, kendi özerk yönetimine sahip olacak ve bu bağlamda halk, valileri ve yerel yöneticilerini kendi seçebilecektir.
- 6) Açe için İnsan Hakları Mahkemesi kurulacaktır.
- 7) Özerk bir yönetime sahip olacak Açe, kendi bayrağına sahip olabilecek ve bölgesel sembolleri kullanabilecektir.
- 8) Açe; dışişleri, ulusal güvenlik ve vergilendirme gibi bazı alanlarda Endonezya hükûmetine tabi kalacaktır.
- 9) Silahların teslimi, Avrupa Birliği ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nden 200 gözlemcinin denetlemesi çerçevesinde gerçekleşecektir.
- 10) Açe'deki doğal kaynaklardan elde edilen gelirin % 70'i Açe bölgesine verilecektir (Pan, 2005; Hamsici, 2013; Momerandum between Indonesia Government and GAM, 2005).

GAM ve Endonezya hükûmet yetkilileri arasında 2005 yılında imzalanan barış anlaşması sonrasında ise tutuklu olan GAM üyelerine siyasi af getirilmiştir. Bununla beraber, Avrupa Birliği gözetiminde GAM'ın silahları teslim alınmış ve Endonezya hükûmet güçleri ise aşama aşama bölgeden çıkarılmıştır (İncesoy, 2016). Aslında bu konu anlaşmanın ve anlaşma sürecinin en sorunlu hususlardan birini teşkil etmiştir. Müzakere sürecinde silahsızlanma hususunun hükûmet tarafından bir ön koşul olarak öne sürülmesi ekseninde yaşanan sorun ise Başkan Yardımcısı Yusuf Kalla'nın ortaya koymuş olduğu formül çerçevesinde çözüme kavuşturulmuştur. Nitekim söz konusu formüle göre GAM'ın bırakacağı silah sayısına paralel bir şekilde Endonezya hükûmet güçleri bölgeden çekilecektir. Öyle ki bu formül ekseninde GAM tüm silahlarını terk ederken Endonezya hükûmeti ise 24 bin askerini bölgeden çekmiştir (T24, 2015). Anlaşmanın en önemli maddelerinden biri olan "özerklik" hususu ekseninde ise Açe, özerklik

statüsüne haiz olmuştur. Ayrıca Açe'de yerel partilerin kurulmasına izin verilmiş ve GAM üyelerinin kurduğu siyasi parti (Yeni adıyla Açe/Aceh Partisi) 2006 yılında yapılan seçimleri kazanmıştır (İncesoy, 2016). Öte yandan, 2009 yılı yapılan ulusal ve yerel parlamento seçimlerinde yerel partiler seçimlere katılmış ve Açe partisi hem 2009-2014 hem de 2014-2019 dönemleri arasında gerçekleşen parlamento seçimlerinde en fazla sandalyeye sahip parti olmuştur (Aspinall, 2018; Asia Peacebuilding Initiatives, 2013; Yenigün ve Duran, 2010; 476). Bu seçimler, eski GAM liderlerinin ve taraftarlarının yerel yönetim organlarına dâhil olmalarına ve aynı zamanda hükûmetin yer aldığı projelere, kaynak lisanslarına ve diğer ekonomik fırsatlara erişmelerine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda kritik unsurlardan biri, eski militanların yerel yönetim ve seçimlere katılmasına izin veren bir mekanizmanın oluşturulması olmuştur (Aspinall, 2018).

Öte yandan, Helsinki Mutabakat Zaptı çerçevesinde ortaya konan tüm maddelerin hayata geçirilmesi sorunsuz olmamış ve bu bağlamda bazı problemler yaşanmıştır. Örneğin, Endonezya hükûmetinin, eski GAM bayrağına benzemesi ve GAM'ın bağımsızlık talebini sembolize ettiğine ilişkin gerekçesi ekseninde Açe bayrağının tasarımı veto edilmiştir. Bununla beraber, söz konusu metinde Açe'ye büyük oranda petrol ve doğalgaz geliri verilmesi ve bu kaynaklar üzerinde Açe'nin daha fazla yetki kullanmasına yönelik bir hüküm olmasına rağmen, bu hususun Açe ve merkezî hükûmet arasında müzakere edilmesi uzun yıllar almıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Helsinki Mutabakat Zaptı müzakere edildiği sürede, Açe'nin gaz stoklarının zaten hem merkezî hükûmete hem de Açe'ye büyük bir gelir sağlamayacak şekilde tükenmiş olmasıdır. Yine de bu madde, 2015 yılında Başkan Joko Widodo tarafından onaylanmıştır (Aspinall, 2018). Bununla beraber, 2006 yılında yürürlüğe giren "Açe Yönetim Kanunu", Açe'ye 15 yıl boyunca devam edecek ulusal bir "Genel Amaçlı Fon" üzerinden ek fonlar sağlamıştır. Dünya Bankası ise bu mekanizma altında 20 yıldan fazla bir süre boyunca Açe'ye yaklaşık 7,9 milyar dolar aktarılacağını tahmin etmektedir (Multistakeholder Review, 2009; 150-151). Tüm bunlara ek olarak, Helsinki Mutabakat Zaptı insan hakları konusunda da çeşitli hükümler içermesine rağmen, -eski tutuklulara yönelik genel af dışında- bunların uygulanması yavaş veya eksik olmuştur. Nitekim Mutabakat Zaptı, Açe için bir insan hakları mahkemesi kurulmasını içerse de ilk etapta ne insan hakları mahkemesi ne de Endonezya'nın ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun bir parçası olarak bir Açe Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu oluşturulmuştur. Ayrıca, Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, 2006 yılında Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile feshedilmiştir. Aradan geçen uzun yıllar sonrasında ise 2013 yılında Açe Parlamentosu Açe içinde bir Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kurma kararı alarak söz konusu yapıyı oluşturmuştur. Bununla birlikte, son derece sınırlı bir yetkiye sahip Komisyon, hesap verebilirlik açısından da sorunları haiz olmuştur (Aspinall, 2018). Bu noktada geçmişteki adaletsizliklerle uğraşmanın, barış anlaşması taraflarının önceliği olmadığı öngörüsünde bulunmaktadır. Bu bağlamda, hem Endonezya hükûmeti hem de eski GAM liderleri, çatışma sırasında işlenen suçlar konusunda hesap verebilirlik oranının düşük olması ekseninde geçmiş suçları soruşturma konusunda çok fazla istek göstermemiştir (Aspinall, 2008). Süreçteki tüm eksikliklere rağmen, tsunami sonrasında uluslararası insanî yardım ve yeniden yapılanma çalışmaları bağlamında barış için elverişli bir atmosferin sağlanması çerçevesinde geline süreçte, CMI'nın önemli bir arabulucu rolünü ifa ettiği, ayrıca AB ve ASEAN aracılığıyla anlaşmanın çeşitli hükümlerinin oluşturulan Açe İzleme Komitesi* ile izlendiği (*Aceh Monitoring Mission-AMM*) ve ilgili kalkınma ve yönetim programlarının uygulandığı görülmektedir (Feith, 2007; 2).

Sonuç olarak, tam anlamıyla üzerinde anlaşılabilen hususlar olsa da Endonezya'nın Açe bölgesinde GAM ve Endonezya hükûmet güçleri arasında uzun yıllar devam eden iç silahlı çatışma, 15 Ağustos 2005 tarihinde taraflar arasında imzalanan Helsinki Barış Anlaşması ile çözüme kavuşmuştur.

* Söz konusu Komite, Mutabakat Zaptı çerçevesinde yedi farklı başlığı izlemekle yükümlü tutulmuştur. Bunlar; demobilizasyon, silahların toplanması, toplumsal entegrasyonun sağlanması, askerî güçler ve polislin geri çekilmesi, GAM militanlarının yeniden entegrasyonu, doğrudan yerel seçimlerin yapılması ve insan hakları konusunun takip edilmesidir. Öte yandan, Komite'nin başkanlığındaki "Güvenlik Düzenlemeleri Komisyonu" toplantıları çerçevesinde taraflar düzenli olarak bir araya getirilmiştir (Feith, 2007; 2).

5. Hazır Olma Teorisi Çerçevesinde Açe'deki Çatışma Çözümünün Analizi

Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümü literatürü incelendiğinde, hem çatışmanın kendi doğasının hem de çözümünün analizinde teorik bir çerçeveden yararlandığı görülmektedir. Bu bağlamda dinamik teori, olgunlaşma teorisi, temel ihtiyaçlar teorisi ve rasyonel teori ön plana çıkan teorilerdir (Wallensteen, 2002; 34-39). Mevzubahis teorilerden bir diğeri ise hazır olma teorisidir (*readiness theory*) ve çalışmanın bu bölümünde söz konusu teori bağlamında Açe bölgesinde yaşanan çatışma çözümü analiz edilmektedir.

Tarafların müzakereye hazır olmalarına yönelik birtakım koşulların ele alınmasına, çatışma sürecinin çözüme doğru evrilmesindeki çeşitli faktörlerin ve taraflara birbirlerinden ayrı şekilde odaklanarak müzakerenin başlamasındaki uygun koşulların analiz edilmesine olanak sağlayan hazır olma teorisi, tarafların şiddetle çözüme ulaşamayacaklarını ele alan karşılıklı zarar görülen açmaz noktası ve müzakerenin karşılıklı bir çıkış yolu olarak algılanmasına odaklanan William I. Zartman'ın "olgunlaşma" teorisi üzerine temellenmektedir (Pruitt, 2005; 1, 6-9; Pruitt, 1997; 237). Teoriye göre düşük düzeydeki bir hazır olma durumu, tarafları uzlaşmaya teşvik ederken yüksek düzeydeki bir hazır olma durumu ise tarafların ateşkes ilanı ve/veya müzakere sürecinin başlamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, taraflar arasında hazır olma durumu ne kadar belirginleşirse bu durum müzakerelerin başlaması olasılığını artırmaktadır (Pruitt, 2007; 1525). İki analiz noktası üzerine inşa edilen teori, bir yanda çatışmayı çözmeye çalışan taraflara bu durumun ne sağlayacağı ile ilgilenirken diğer tarafta barış anlaşmasının imzalanması ve uygulanması bağlamında tarafların hazır olma seviyelerine odaklanmaktadır. Ayrıca teori çerçevesinde iki psikolojik unsur da ele alınmaktadır: motivasyon ve iyimserlik. Pruitt'e göre motivasyon, taraflar ekseninde ortaya çıkan veya üçüncü tarafların baskı ve/veya arabuluculuğuyla oluşan riskleri ve maliyetleri ekseninde çatışmanın kabul edilemez veya kazanılamaz olması (taraflardan herhangi birine zafer sağlamayacağı) yönündeki his iken iyimserlik ise uzlaşma ve müzakerenin sonuçlarıyla ilgilidir ki bu husus müzakerelerin bir barış anlaşma ile sonuçlanmasını betimlemektedir. Bu iki unsur çatışan tarafları müzakereye yöneltmede önem arz etmektedir (Pruitt, 1997; 239).

Müzakere seçeneğinin göz önüne alındığı ilk aşamada iyimserlik, taraflar arasında güveni temin edici bir unsuru teşkil etmektedir. Motivasyon ise tarafların katı taleplerini hafifletmekte, böylece müzakerelerin başarısı konusunda daha fazla iyimser olunmasına sebep olmaktadır (Pruitt, 1997; 239). Teoriye göre, bir taraf çatışmayı sona erdirmek istediği zaman, karşı tarafa uzlaşmacı sinyaller göndermekte veya gizli iletişim yolları kurmaya çalışmaktadır. Eğer karşı taraf motive olursa bu sinyallere cevap verecek ve böylece ilk tarafın iyimserliği ve cesareti anlamlı ölçüde artacaktır. Öte yandan, dışsal faktörler ve/veya üçüncü tarafın çatışmayı sona erdirmeye motivasyonu, tarafları müzakereye yönelme konusunda teşvik etmektedir. Söz konusu bu üçüncü tarafın çabaları, müzakere sürecinin tamamlanmasında taraflar üzerindeki iyimserlik seviyesini de artırmaktadır (Pruitt, 1997; 239-240; Pruitt, 2005; 7-8).

Teorinin ortaya koymuş olduğu taraflar bağlamında çözüme ilişkin hazır olma durumunun, Açe örnek olayı ekseninde 2004 yılı sonu itibarıyla ortaya çıktığı ve 2005 yılında barış anlaşmasının imzalandığı görülmektedir. Ancak bu sürece gelmesinde hem taraflar hem de dışsal etkiler bağlamında motivasyon unsuru, hazır olma seviyesini perdelere artırmıştır. Öyle ki müzakerelerin başlangıç aşamasına gelinceye kadar yaşanan süreçte, taraflar arasında Açe'nin siyasi statüsüne yönelik farklılık ve şiddetin iki taraf ekseninde de devam ettirilmesi çerçevesinde tarafların birbirlerine güven duymayıp, şüpheye yaklaşması iyimserlik seviyesinin düşük düzeyde olmasına neden olmuştur. Buna rağmen, hem hükümet hem de GAM kanadında dışsal etkenlerin etkisiyle de ortaya çıkan motivasyon unsuru sürecin başarısında önem teşkil etmiştir. Nitekim yeni Başkan Susilo Bambang Yudhoyono ve yardımcısı Yusuf Kalla'nın pragmatist duruşu, müzakere konusundaki deneyimleri, çatışmanın sert güç politikalarıyla çözülemeyeceğine ilişkin inançları ve devam eden çatışmanın risk ve maliyetleri artıracığına yönelik düşünceleri hükümet tarafındaki motivasyon düzeyini artırırken GAM tarafında hükümetle benzer şekilde çatışmanın risk ve maliyetleri yükselteceğinin ve anlaşma metninin hem GAM'a hem de topyekün olarak Açe toplumuna fayda sağlayacağını anlaşılmaması ise örgüt bağlamındaki motivasyon unsurunu tetiklemiştir. Her iki taraf çerçevesinde hem motivasyon hem de iyimserlik unsurunu alevlendiren hususlar ise sürecin barışçıl çözümü konusunda uluslararası toplum baskısı, arabulucuların rolü ve 2004 yılında yaşanan tsunami felakettir.

Ortaya konulan bu hususlar çerçevesinde süreç boyunca tarafları motive eden kaynakların geçerliliğini yitirmediği ve bu bağlamda başlayan müzakere sürecinin kısa bir süre zarfında barış anlaşmasının imzalanmasına evrildiği ve çözüme kavuştuğu görülmektedir. Teorinin ortaya koyduğu motivasyon ve iyimserlik unsurları bağlamında Açe'deki anlaşmaya gidilmesindeki süreçte, taraflar arasındaki ve/veya içindeki yüksek iyimserlik seviyesinden ziyade, öncelikle yüksek motivasyonun itici bir rol oynadığı çıkarımı yapılabilir. Nitekim yüksek motivasyon, motivasyon kaynaklarına göre daha az olduğu görülen iyimserlik seviyesinin önüne geçerek ana bir itici unsur olmuş ve müzakerelerin başlamasında tarafları hazırlamıştır.

Sonuç olarak, hazır olma teorisi çerçevesinde ortaya konulan çıktılar, Açe örnek olayında üçüncü tarafların rolü de dâhil süreci belirleyen birçok faktörün analiz edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Açe'de sorun bağlamında yaşanan iç silahlı çatışmanın çözümü ekseninde yaşanan müzakere sürecinin, teorinin hipotezleriyle örtüştüğü görülmektedir.

6. Sonuç

Endonezya'nın 33 eyaletinden biri olan Açe'de yaşanan sorunun kökeni, 19 yüzyıldaki sömürge dönemine kadar götürülse de iç silahlı çatışma ortamının alevlenmesi ise 1970'li yıllara tarihlenmektedir. Günümüzde de dünyadaki farklı coğrafyalarda devam eden iç silahlı çatışmalar, her ne kadar birbirlerinden hem sorunun ortaya çıkış nedenleri hem de çatışma ve çözüm süreçleri bağlamında farklı dinamiklere sahip olsa da Açe'de yaşanan süreç başarıyla çözüme kavuşan örneklerden birini teşkil etmektedir. Bir diğer ifadeyle, çatışmanın ortaya çıkış nedenleri bağlamında köklü bir geçmişe sahip Açe sorunu çerçevesinde yaşanan barış süreci, iç silahlı çatışmaya çözüm bulmak amacıyla gerçekleştirilen en başarılı girişimlerden biridir. Nitekim 2005 yılında başlayan süreç çok kısa bir süre zarfında barış anlaşmasının imzalanmasına evrilmiştir. Ancak bu aşamaya gelmesi kolay olmamış, özellikle çatışmanın tırmanması evresinde hem GAM hem de merkezi hükümetin sert güç politikalarıyla hareket etmesi, 1999-2003 yılları arasında yaşanan başarısız müzakere süreçleri ve çatışmanın perdedey devam etmesi süreci baltalamıştır. Buna rağmen, tarafların sürecin başarıyla çözüme ulaşması konusundaki istekliliklerinden vazgeçmediği görülmektedir. Öyle ki tarafların silahların susması yönündeki istekliliği, GAM'ın bağımsızlık talebinden vazgeçmesi, toplumsal olarak barıştan yana olunması, sert güç politikalarıyla zafer elde edilemeyeceğinin anlaşılması, uluslararası toplumun baskısı, arabulucuların oynadığı rol, tsunami felaketinin taraflar üzerinde ve topyekûn olarak toplum üzerinde yarattığı baskı gibi taraflar üzerinde motivasyon ve iyimserliği artırıcı faktörler ekseninde çözüme kavuşan soruna yönelik sürecin hızlanması noktasında bir diğer etki eden unsur da Helsinki Mutabakat anlaşmasının (barış anlaşmasının) son derece kısa ve karmaşık olmayan hükümlere yer vermesi olmuştur. Nitekim burada geniş kapsamlı bir özerklikle beraber, 1976 yılından itibaren GAM'ın nihai hedefi olan bağımsızlık konusunun dışarıda bırakıldığı net bir duruş sergilenmesi ve silahsızlanma, terhis, yeniden entegrasyon, siyasi katılım, insan haklarına saygı ve siyasi mahkûmlar için af gibi konularda somut bir çözüm mekanizması oluşturulması ve anlaşma hükümlerinin çoğunun başarılı bir şekilde uygulanması önem arz etmiştir.

Öte yandan, barış araştırmaları ve çatışma çözümü literatürü ekseninde öne çıkan hazır olma teorisi bağlamında çalışmanın teoriden pratiğe aktarılması zarfında söz konusu teorinin ortaya koyduğu çıktılarla Açe örnek olayındaki çatışma çözümü sürecinin birbiriyle örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, tarihsel bağlamda köklü bir geçmişe sahip olan ve zaman içerisinde iç silahlı çatışma ortamına evrilen Açe'deki çatışma sürecinin çözüme ulaşması bir anda olmamış, yukarıda zikredilen çeşitli faktörlerin aşama aşama bir araya gelmesi doğrultusunda sürecin çözüme yönelik somut bir devinim kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, her ne kadar çatışmaların doğası, ortaya çıkış nedenleri, tarafların beklentileri, arabulucuların sürece dâhil olup olmamaları, tarafların başarıya ulaşılması konusundaki motivasyon ve isteklilik seviyeleri bağlamında çatışma ve çözüm süreçleri birbirlerinden farklılık gösterse de başarıya ulaşmış olan Açe'deki çatışma sürecinden çıkarılabilecek derslerin günümüzde de farklı coğrafyalarda devam eden iç silahlı çatışmalara yansıtılması, sorunların tam anlamıyla çözümlenmesine sebebiyet vermese de bir nebze olsun çözüme yaklaşılmaları ve sürecin dinamizm kazanması açısından önemli bir adımı teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Asia Foundation (2017), The State of Conflict and Violence in Asia – Indonesia, [Online] Available at: <<https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2017/10/Indonesia-StateofConflictandViolence.pdf>>, [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- Asia Peacebuilding Initiatives (2013), 10 Years Since the Aceh Peace Agreement: Internal Strife Continues, [Online] Mevcut: <<http://peacebuilding.asia/10-years-since-aceh-peace-agreement/>>, [Erişim tarihi: 31. 05. 2020].
- Asia Watch (1990), Indonesia: Human Rights Abuses in Aceh, [Online] Available at: <<https://www.hrw.org/report/1990/12/27/indonesia-human-rights-abuses-aceh>>, [Erişim tarihi: 10. 03. 2020].
- Aspinall, E. (2005). The Helsinki Agreement: A More Promising Basis for Peace in Aceh?, [Online] Available at: <<http://www.eastwestcenter.org/publications/helsinki-agreement-more-promising-basis-peace-aceh>>, [Erişim tarihi: 03 Nisan 2020].
- Aspinall, E. (2008). Peace without Justice? The Helsinki Peace Process in Aceh, [Online] Available at: <<https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2016/08/56JusticeAcehfinalrevJUNE08-May-2008.pdf>>, [Erişim tarihi: 08. 05. 2020].
- Aspinall, E. (2018). Elite Bargains and Political Deals Project: Indonesia (Aceh) Case Study, [Online] Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/766031/Indonesia_case_study.pdf>, [Erişim tarihi: 27. 03. 2020].
- Aspinall, Edward ve Crouch, Harold. The Aceh Peace Process: Why It Failed?, Washington, East West Center, 2003.
- CIA (2019), The World Fact Book- Indonesia, [Online] Available at: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/id.html>>, [Erişim tarihi: 04. 02. 2020].
- Cunliffe, S., Riyadi, E., Arwalembun, R. ve Tobi, H. (2009). Negotiating Peace in Indonesia: Prospects for Building Peace and Upholding Justice in Maluku and Aceh, [Online] Available at: <<https://www.ictj.org/publication/negotiating-peace-indonesia-prospects-building-peace-and-upholding-justice-maluku-and>>, [Erişim tarihi: 05. 04. 2020].
- Coleman, T. P. (2003). “*Characteristics of Protracted, Intractable Conflict: Towards the Development of a Metaframework*”, Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 9 (1): 1-37.
- Coleman, T. P. (2006). “*Intractable Conflict*”, Morton Deustch ve Peter Coleman (Edt.), The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice, San Francisco, Jossey-Bass, ss. 533-558.
- Crocker, A. C., Hampson, O. F. ve Aall, P. (2005). “*Introduction: Mapping the Nettle Field*”, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall (Edt.), Grasping the Nettle: Analyzing Cases of Intractable Conflict, Washington, The United States Institute of Peace Press, ss. 3-32.
- Çiftçioglu K. ve Balıktaş B. (2018). Endonezya Barış Müzakeresi ve Kilit Mekanizmaları, [Online] Mevcut: <<https://hakikatadalethafiza.org/endonezya-baris-muzakeresinin-kilit-mekanizmalari/>>, [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- Dawood, D. ve S. (1989). “*Aceh: The LNG Boom and Enclave Development*”, Hal Hill (Edt.), Unity in Diversity: Regional Economic Development in Indonesia since 1970, UK, Oxford University Press, ss. 107-123.
- Diehl, F. P. (1998). “Introduction: An Overview and Some Theoretical Guidelines”, Paul F. Diehl (Edt.), The dynamics of Enduring Rivalries, Urbana, University of Illinois Press, ss. 1-25.
- Diehl, F. Paul ve Goertz, Garry. War and Peace in International Rivalry, Michigan, University of Michigan Press, 2000.
- Feith, Pieter, The Aceh Peace Process Nothing Less Than Success, United States Institute of Peace Special Report 184, 2007.
- Gray, B., Coleman, T. P. ve Putnam, L. (2007). “*Intractable Conflict: New Perspectives on the Causes and Conditions for Change*”, American Behavioral Scientist, 50 (11): 1415-1429.

- Hamsici, M. (2013). Barışa Giden Yol: Endonezya'da Müslümanların Barışı, [Online] Mevcut: <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130114_peace7_indonesia.shtml>, [Erişim tarihi: 15. 05. 2020].
- Human Right Watch (2001), Indonesia: The War in Aceh, [Online] Available at: <<https://www.hrw.org/reports/2001/aceh/indacheh0801.pdf>>, [Erişim tarihi: 17. 03. 2020].
- ICG (2005), Aceh: A New Chance for Peace, [Online] Available at: <<https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/indonesia/aceh-new-chance-peace>>, [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- International Crisis Group (2003), Aceh: How not to Win the Hearts and Minds, [Online] Available at: <<https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/indonesia/aceh-how-not-win-hearts-and-minds>>, [Erişim tarihi: 17. 04. 2020].
- İncesoy, S. (2016). Dünyadan Müzakere Süreci Örnekleri, [Online] Mevcut: <<https://www.yolsiyasidergi.org/dunyadan-muzakere-sureci-ornekleri-salih-incesoy>>, [Erişim tarihi: 15. 05. 2020].
- Kell, Tim, The Root of Acehnese Rebellion 1989–1992, New York, Cornell Modern Indonesia Project, 1995.
- Kriesberg, L. (1998). “*Intractable Conflict*”, Eugene Weiner (Edt.), *The Handbook of Interethnic Coexistence*, New York, Continuum, ss. 332-342.
- Kriesberg, Louis, Thorson, Stuart ve Northrup, A. Terrell, *Intractable Conflicts and Their Transformation*, New York, Syracuse University Press, 1989.
- Kural, B. (2016). Barış Sürecinin Canlanması için Her Zaman Tsunami'ye Gerek Yok, [Online] Mevcut: <<https://bianet.org/bianet/toplum/179614-baris-surecinin-canlanmasi-icin-her-zaman-tsunamiye-gerek-yok>>, [Erişim tarihi: 10. 02. 2020].
- Lehr, Peter, *Violence at Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, New York, London, Routledge, 2006.
- Lingga, M. (2007). “*The Aceh Peace Process and Lessons for Mindanao*”, *Autonomy and Peace Monograph*, ss. 1-17.
- Miller, A. Michelle, *Rebellion and Reform in Indonesia: Jakarta's Security and Autonomy Policies in Aceh*, New York, Taylor and Francis, 2009.
- Momemorandum between Indonesia Government and GAM (2005), [Online] Available at: <http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/15_08_05_aceh.pdf>, [Erişim tarihi: 29. 05. 2020].
- Multistakeholder Review (2009), Multistakeholder Review of Post-Conflict Programming in Aceh, [Online] Available at: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/716601468259763959/pdf/556030WP0v20Bo110Report0MSR0English.pdf>>, [Erişim tarihi: 18. 05. 2020].
- Muzwardi, A. (2016). “*Aceb Conflict Resoolution by the Government of Indonesia*”, *Jurnal Ilmu Pemerintahan : Kajian Ilmu Pemerintahan dan Politik Daerah*, 1 (1): 158-167.
- Mücek, A. (2015). Aceh Bölgesinde Sorun Neydi? Nasıl Çözüldü?, [Online] Mevcut: <<http://www.toplumsal.org/aceh-bolgesinde-sorun-neydi-nasil-cozuldu-ahmet-akif-mucek/>>, [Erişim tarihi: 05. 04. 2020].
- Mor, D. Ben ve Maoz, Zeev, *Bound by Struggle: The strategic Evolution of Enduring International Rivalries*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2002.
- Pan, E. (2005). Indonesia: The Aceh Peace Aggrement, [Online] Available at: <<https://www.cfr.org/background/indonesia-aceh-peace-agreement>>, [Erişim tarihi: 27. 04. 2020].
- Powell, Jonathan, *Teröristlerle Konuşmak: Silahlı Çatışmalar Nasıl Sona Erdirilir?*, Nuray Önoğlu (Çev.), İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2015.
- Putranto, P. (2009). “*Aceb conflict resolution lessons learned and the future of aceh*”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, California, Naval Postgraduate School.
- Pruitt, G. D. (1997). “*Ripeness Theory and the Oslo Talks*”, *International Negotiation*, 2: 237-250.
- Pruitt, G. D. (2005). Whitter Ripeness Theory, Working Paper No. 25, [Online] Available at: <http://174.138.62.117/sites/default/files/wp_25_pruitt_0.pdf>, [Erişim tarihi: 03. 05. 2020].

- Pruitt, G. D. (2007). “*Readiness Theory and the Northern Ireland Conflict*”, *American Behavioral Scientist*, 50 (11): 1520-1541.
- Rabasa, A. ve Chalk, P. (2001). *Indonesia’s Transformation and the Stability of Southeast Asia*, [Online] Available at: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2001/MR1344.pdf>, [Erişim tarihi: 29. 03. 2020].
- Ross, L. M. (2004). “*How Do Natural Resources Influence Civil War? Evidence from Thirteen Cases*”, *International Organization*, 58 (1): 35-67.
- Ross, L. M. (2004). “*What do We Know about Natural Resources and Civil War?*” *Journal of Peace Research*, 41 (3): 337-356.
- Schiff, A. (2014). “*Reaching a Mutual Agreement: Readiness Theory and Coalition Building in the Aceh Peace Process*”, *Negotiation and Conflict Management Research*, 7 (1): 57-82.
- Schulze, E. K. (2006). “*Insurgency and Counter-Insurgency: Strategy and the Aceh Conflict October 1976 - May 2004*”, Anthony Reid (Edt.), *Verandah of Violence*, Singapore: Singapore University Press, ss. 225-271.
- Schulze, E. K. (2007). “*GAM: Gerakan Aceh Merdeka*” Marianne Heiberg, Brendan O’Leary ve John Tirman (Edt.), *Terror, Insurgency, and the State: Ending Protracted Conflicts*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, ss. 83-122.
- Sebastian, Leonard, *Realpolitik Ideology: Indonesia’s Use of Military Force*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 2006.
- Siver, S. (2005). *A Process Oriented View of Conflict Resolution*, [Online] Available at: <<http://stanfordsiver.net/wp-content/themes/twentyten/pdf/ConflictResolution.pdf>>, [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- Sukma, Rizal, *Security Operations in Aceh: Goals, Consequences, and Lessons*, Washington, East-West Center, 2004.
- T24 (2015), 6 Ülkede Silahsızlanma Hangi Aşamaya Geldi?, [Online] Mevcut: <<http://t24.com.tr/haber/6-ulkede-silahsizlanma-hangi-asamada-geldi,289512>>, [Erişim tarihi: 05. 04. 2020].
- The Danish Immigration Service (2019), *Indonesia: Aceh Province, Brief Report*, ss. 1-12.
- Tse-Tung, M. (1970). “*Basic Tactics*,” Nathan Leites and Charles Wolf (Edt.), *Rebellion and Authority: An Analytic Essay on Insurgent Conflicts*, Chicago, Markham Publishing Company, ss. 56-71.
- Wallensteen, Peter, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*, London, Sage Publications, 2002.
- Yenigün, C. ve Duran, S. (2010). “*Endonezya: Çatışmadan Demokrasiye*”, *Dünya Çatışmaları*, ss. 463-486.
- Zartman, W. I. (1995). “*Dynamics and Constraints in Negotiations in Internal Conflicts*”, I. William Zartman (Edt.), *Elusive Peace: Negotiating an End to Civil Wars*, Washington DC: Brookings Institution, ss. 3-29.
- Zartman, W. I. (2001). “*The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments*”, *The Global Review of Ethnopolitics*, 1 (1): 8-18.
- Zartman, W. I. (2009). “*Conflict Resolution and Negotiation*”, Jacob Bercovitch, Victor Kremneyuk ve I. William Zartman (Edt.), *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, CA: Sage Publishers, ss. 322-339.
- Zartman, W. I. (2013). *Ripeness*, [Online] Available at: <<http://www.beyondintractability.org/essay/ripeness>>, [Erişim tarihi: 18. 01. 2020].
- Zartman, W. I. ve Rubin, J. Z. (2002). “*The Study of Power and the Practice of Negotiation*”, I. William Zartman ve Jeffrey Z. Rubin (Edt.), *Power and Negotiation*, USA: The University of Michigan Press, ss. 3-29.

Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi

Gülay SARIÇOBAN*

ÖZ

Türkiye’de 1923’den günümüze kadar olan süreçte farklı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Atatürk dönemi ekonomi politikalarını dönemsel olarak, 1923’de Cumhuriyetin ilanından 1929 dünya ekonomik buhranına kadar geçen, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı dönem, 1930’dan Atatürk’ün 1938’de ölümüne kadar geçen sürede uygulanan devletçi ekonomi politikaları şeklinde sınıflandırabiliriz. Bu çalışmada Atatürk dönemi (1923-1929) ekonomi politikaları incelendi. 1920’de yeni Türk Devleti kurulduğunda Osmanlı’dan çok kötü bir ekonomik miras devralmıştı. Böyle bir ortam içinde sınırlı kaynaklarla bağımsızlık savaşı verilecekti. Atatürk tam bağımsız bir devlet olabilmek için, öncelikle ekonomik bağımsızlığa vurgu yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda bazı iktisadi tedbirlerin alınması ve bir an önce uygulamaya geçilebilmesi için İzmir’de, İktisat Kongresi tertip edildi. Bu kongre Türkiye’de Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında düzenlenen ilk kongre olması ve karma ekonomik modelin benimsenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Kongre sonunda, Misak-ı İktisadi adında bir belge yayınlanarak, yerli üretimin geliştirilmesine, lüks ithalattan kaçınılmasına ve ekonomik gelişmeye katkı sağlaması şartıyla yabancı sermayeye izin verilmesi kabul edildi. Ayrıca, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarınca 281 madden oluşan önemli kararlar alındı. Öte yandan, İzmir İktisat Kongresi kararları ve CHP’nin bildirisinde yer alan ekonomik politikalar, kurulan hükümetlerin programlarında da yer aldı. İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ve yerel nitelikli bankaların kurulmasıyla kredi imkânları artırıldı. 1927’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla, hem yerli sanayi teşvik ediliyor hem de özel sanayi koruma altına alınıyordu. 1929 yılında önce Amerika’da başlayan sonra tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Türkiye’yi de etkiledi ve yeni ekonomik tedbirler almayı zorunlu kıldı. Bu doğrultuda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin öncelikli olarak üç temel amacı vardı. Bu amaçlar sırasıyla halkı tutumlu olmaya ve tasarrufa yöneltmek, yerli malların kullanımını artırmaktı. Sonuçta ise ithalatı azaltma yoluna gidilerek, yerli üretimin artırılması sağlanmak istendi. Diğer taraftan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak hükümetin döviz piyasasına müdahalesi mümkün hala getirildi. Bu yasa ile paranın değerini düşürmeye çalışanların ağır bir şekilde cezalandırılmasının önü açıldı. Fakat alınan bu tedbirler istikrarın sağlanmasında yetersiz kaldı. Çünkü ülkede para politikasını kontrol altına alabilecek bir banka yoktu. Bunun için Merkez Bankası Kanunu çıkarıldı ve Merkez Bankası kurulmuş oldu. Netice itibarıyla incelediğimiz dönemde, yeni bir ekonomik model oluşturularak ekonominin temelleri atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye Ekonomisi, Türkiye İktisat Kongresi

Turkish Economy in Atatürk’s Era (1923-1929)

ABSTRACT

Different economic policies have been carried out from 1923 till today in Turkey. We can cyclically classify the economic policies in Atatürk’s era as the period from the proclamation of the republic in 1923 to the world economic depression in 1929, the period in which liberal economic policies were practiced, and the statist economic policies practiced from 1930 until the death of Atatürk in 1938. In this study, the economic policies in Atatürk’s era (1923-1929) have been scrutinized. When the new Turkish State was established in 1920, it took over a very bad heritage from the Ottoman. In such a situation the ware of independence would be fought. Atatürk, in order to become a complete independent state, first emphasized the economic independence. For this purpose, İzmir Economic Congress was held in order to take some economic precautions and immediately practice them. This congress plays an important role in being the first congress held in the field of economy in the republic era in Turkey and in adopting the mixed economic model. At the end of the congress with the publication of a document named Misak-i (National) Economy, it was accepted that foreign capital would be permitted under the condition that it would develop home production, avoid luxury consumption, and contribute to economic development. In addition, important decisions that include 281 items were made by a group of farmers, merchants, businessmen, and labors. On the other hand, the decisions made in İzmir Economic Congress and the economic policies in RPP (CHP) took place in the programs of the established governments. With the establishment of Turkish Bank, the Industry and Mine Bank, and other local banks the credit facilities were increased. With the Law for The Encouragement of Industry in 1927, both the local industry was encouraged and the private industry was taken under protection. The economic crisis that first started in America and affected the whole world also affected Turkey and it become compulsory to take new economic precautions. At this vein, National Economic and Austerity Community was founded. The community had primarily three basic goals. These goals were to direct people to spare, save, and increase the use of local goods. As a result, it was aimed to increase the local production by decreasing import. On the other hand, the Law for Protection of the Value of Turkish Currency was introduced and it became possible to intervene the foreign exchange market. With this law, it paved the way for those who tried to decrease the value of money to be punished. However, all these precautions fell short for stabilization because there was no bank to take the money policy under control. For this reason, the Law for the Central Bank was introduced. As a result, the economic foundations were laid by creating a new economic model.

Keywords: Atatürk, Turkish Economy, Turkish Economic Congress

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-9309-8363, gulay.saricoban@hacettepe.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 26.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 26.06.2020

1. Giriş

1920’de yeni Türk Devleti kurulduğunda, Osmanlı döneminden çok kötü bir ekonomik ortam devralınmıştır. Bu kötü ekonomik miras içinde sınırlı kaynaklarla bir bağımsızlık savaşı verilecekti. Nitekim Büyük Millet Meclisinin açılışından, ilk bütçe kanununun onaylandığı 28 Şubat 1921 tarihine kadar geçen süreye baktığımızda çıkarılan 103 kanundan 62’sinin mali konulara ilişkin olması 1920’ler Türkiye’sinin çok önemli mali sorunlarla karşı karşıya kaldığının açık kanıtıdır (Çölaşan, 1981).

İstanbul ve Batı Anadolu’nun dışında 1921 yılında Ankara Hükümetinin askerlik daireleri ve şubelerine yaptırdığı sayıma göre, ilkel yöntemlerle yapılan tarım, Anadolu’nun birinci kaynağıydı. İzmir’te Deniz Kuvvetlerine ait bir tersane, Eskişehir’de demiryolu tamir atölyesi, Kayseri’de pastırmacılık yapan işletmeler, Konya’da döküm atölyeleri ve Kastamonu’da kereste fabrikaları vardı. Madenler yönünden oldukça zengin olan ülkenin madenleri işletilemiyordu. İşletilenlerde yabancıların elindeydi. Karayolları ilkeldi. Osmanlılar zamanında yabancıların elinde olan demiryollarına 15 Temmuz 1920 günü çıkarılan bir kanunla Kuva-i Milliye el koymuştu (Aksoy, 1991).

Ülkenin çok uzun bir kıyı şeridi olmasına rağmen limanlar arasında kıyı taşımacılığı çok zayıftı. İzmir, Trabzon ve İstanbul dışarıya açılan liman kapılarıydı. Tarım arazilerinin verimliliğini artırıcı çalışmalar yetersizdi. Ülkedeki yabancı şirketlerin öz varlıklarının değeri yaklaşık 63 Milyon Sterlin değerindeydi. Bunun % 45’i Almanlar, % 26’sı Fransızlar, % 22’si İngilizler, % 4’ü Belçikalılar ve % 2’si Amerikalılara aitti. 1923 yılında yabancı sermayenin ekonomik alanlara dağılımı ise yaklaşık olarak demiryolları % 62, bankalar % 16, liman ve belediye hizmetleri % 8, ticaret % 6, madencilik % 5, imalat % 3 şeklindeydi. Öte yandan savaşlar neticesinde nüfusun azalması ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemişti (Tezel, 1986).

1921 sanayi sayımı, yeni Türkiye’nin henüz kurulmakta olduğu bir sırada, ne ölçüde bir sanayi kesimi devralmakta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük sanayi illeri milli sınırlar dışında olduğu için sayım dışı bırakılmışsa da alınması gereken tedbirler ve planlamalar konusunda fikir vermiştir (Aybars, 1984).

Ankara Hükümeti bir sanayi sayımı yaparak ülke kaynaklarını tespit etmeye çalışırken İstanbul tüccarı da Milli Mücadele kazanılır kazanılmaz, ekonomiyi yabancı hâkimiyetinden kurtarmak için örgütlenerek 1 Aralık 1922’de “Milli Türk Ticaret Birliği” kurmuştur (Başar, 1966).

Birliğin kurucularından olan ve genel sekreterliğini üstlenen Ahmet Hamdi Başar amaçlarını şu şekilde dile getirmiştir: “Milli Türk Ticaret Birliği, gerek ithalat ve ihracat ticaretinde, gerek toptancı ve yarı toptancı ticarete Türk tüccarının hâkim olmasını amaç edinmişti. Liberal bir görüş ve serbest rekabet şartları içinde ticaretin millileştirilmesi, iktisadi hâkimiyetin Türk milletinin eline geçmesi için başlangıç döneminde devlet gücüne dayanan bir müdahalenin zorunlu olduğuna inanmaktaydık” (Başar, 1966).

Milli Türk Ticaret Birliği yalnız tüccarı değil esnaf ve işçileri de örgütlenerek “İstanbul Esnaf Birliği” ve “Türkiye Umum Amele Birliği”ni kurdurmuştur. Bu tür bir örgütlenmeye gitmenin gerekçesini ise Ahmet Hamdi Başar şu şekilde ifade etmiştir: “Biz henüz işçisiyle, tüccarıyla, sosyal sınıfları teşekkül etmemiş bir toplum olduğumuz için yapacağımız iş, Türk olarak bu sınıfları yaratmak ve aynı zamanda bunların birbirine düşman olmamasına ve elbirliği ederek iktisat meydan muharebesini kazanmalarına çalışmaktır” (Başar, 1966).

Daha sonra Mili Türk Ticaret Birliği’ni kuran tüccarlar, gelecekteki ekonomik gelişmeleri tartışmak üzere bir kongre düzenlemeyi düşündüyseler de, İzmir İktisat kongresinin toplanması bu tasarıyı engellemiştir. Birlik buna rağmen iki küçük toplantı yapıp, kongreye bir rapor sunmuştur. “İzmir İktisat Kongresi’nden Türk Tüccarı’nın İstekleri” adıyla sunulan 12 maddelik raporda, gümrük himayesi, tekel sisteminin kaldırılması, milli bir bankanın kurulması gibi hükümler yer alıyordu ve bu maddelerin hepsi kongrede kabul edilecektir (Ökçün, 1968).

İşte bu ortam içinde Atatürk, 1 Mart 1922’de, T.B.M.M.’ni açış konuşmasında, ekonomiye ağırlıklı olarak yer vermiş ve sanayileşmenin önemine değinmiştir. Atatürk bu konuşmasında özet olarak;

1- Avrupa rekabeti yüzünden çökmüş ve ihmal edilmiş olan sanayinin modern araçlarla desteklenmesi,

2- Kamu çıkarlarını doğrudan ilgilendiren kuruluş ve müteşebbislerin teşvik edilmesi,

3- Madencilik, bayındırlık işleri ile öteki ekonomik konularda, hükümetçe her türlü kolaylığın sağlanması gerektiğini söylemiştir (Tezel, 1982; 262)

Ancak, Atatürk tüm bu işlerin başarılmasını tam bağımsızlığın sağlanıp korunmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Tam bağımsızlığın kaynağını da, mali bağımsızlık oluşturmaktır. Dolayısıyla mali bağımsızlık olmadan, bir ülkenin yaşaması ve kalkınması olanaksızdır.

İşte bu amaçla daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat 1923'te bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak iktisadi tedbirleri görüşmek ve tartışmak üzere, İktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un girişimi ve Mustafa Kemal'in desteğiyle "Türkiye İktisat Kongresi" toplanmıştır (Tokgöz, 2001; 15).

2. Milli Burjuvazinin Oluşturulması

Osmanlı imparatorluğundan Cumhuriyete intikal eden mirası üretim güçleri ve üretim ilişkileri açısından ele aldığımızda çok olumlu bir tablo ile karşılaşmamaktayız. Ancak İstanbul ve İzmir gibi birkaç şehirde ticaret burjuvazisine rastlamak mümkündür. Fakat bunlarda genellikle azınlıklar ve Levantenlerden (TDK, 1983; 788) oluşmaktaydı. Sanayi ise henüz batılı anlamda seri üretime dayalı bir yapıya sahip değildi. Kırsal kesimde de halk özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu'da tamamen dışa kapalı üretim ilişkileri içindeydi. Bu durum Ziya Gökalp tarafından 1923 seçimleri öncesi şu şekilde dile getirilmiştir:

"... Bugün bizde ne bilinçli bir burjuva sınıfı, ne de bilinçli bir işçi sınıfı mevcuttur. Binaanaleyh Türkiye işçi sınıfının burjuva sınıfı aleyhine başkaldırma zamanı henüz gelmemiştir. Burjuvazi sınıfının tarihi iki rolü vardır ki, bunlar ülkemizde henüz icra olunmamıştır. Bunlardan birincisi feodalizme nihayet vermek, ikincisi ulusal bir sanayi yaratmaktır..." (Çavdar, 1983; 1049).

İktisadi zihniyet açısından bakıldığında ise Cumhuriyet Osmanlıdan "serbesti" ile "himayecilik" arasında salınan bir iktisadi yaklaşımlar kümesi devralmıştır. Kendi iktisadi karar ve modellerini de bunlar ya da bunların türevleri üzerine bina etmiştir (Çavdar, 1983; 1050).

Kurtuluş savaşının başladığı yıllarda kentlere bakarsak "kentsel bir işçi sınıfının olmadığını söyleyebiliriz." Birbirleriyle iktisadi sosyal, siyasal, kültürel bağlantıları bir hayli zayıf olan on binlerce küçük köye dağılmış olarak yaşayan köylü yığınları, siyasal etkinlikten yoksundu. Bağımsızlık hareketini sürükleyen asker-bürokrat kadro, sahip olduğu burjuva ulus-devlet ideolojisi ile, Türkiye'nin 1920'lerdeki toplumsal yapısı içinden, geniş köylü yığınlarının siyasal seferberliğine dayanan bir köylü hareketi yaratmaya yöneldi. Müslüman-Türk topluluklarının zenginçe öğeleriyle kurulan siyasal bağlantılar, kurtuluş savaşının olduğu kadar, savaştan sonraki yapının da temel özelliklerini belirlemeye devam etti (Tezel, 1986).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde özellikle İttihat ve Terakkiyle birlikte iktisadi Milliyetçilik anlayışının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu anlayış ulusal ekonominin geliştirilmesi ile bir Türk girişimciler sınıfının yaratılması için bazı Türklerin zenginleştirilmesini giderek eşanlamlı saymaya başladı. Türkiye, Türkler arasında zengin insanlar olmadığı için fakirdir. Bazı Türklerin zengin olmasına fırsat verelim ki Türkiye zengin olsun demeye gelen bu gelişme anlayışı, ilk büyük uygulama fırsatını Birinci Dünya Savaşında buldu.

Devlet gücünün ve olanaklarının, çeşitli yollarla kişilerin zenginleştirilmesi için kullanılmasının ulusal ekonominin geliştirilmesi için gerekli görülmesi, Kemalist yönetici kadronun içinde de sürdü (Tezel, 1986).

II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı'da başlayan ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam ettirilen önemli bir uygulama da şirketleşme hareketidir. Bu şirketleşme hareketi I. Dünya Savaşında dönüm noktası olmuştur. İttihat ve Terakki hükümeti savaşa ulusal işadamları yaratmak ve ulusal iktisadi kurmak için şirketleşme hareketine ivme kazandırmıştır. 1923 yılına kadar Anadolu'da kurulan şirket sayısı 76'ya ulaşmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse Kurtuluş savaşını yönetici kadroları geniş ölçüde İttihat ve terakki hareketi içinde yetişmiş kadrolardır. İttihat ve Terakki hareketi de zaten Osmanlı feodallerinin işçilerin ya da yoksul köylülerin değil, memurların, eşraf denilen yarı tüccar, yarı kapitalistleşen çiftçi konumunda bulunan toplumsal kategorilerin oluşturduğu bir harekettir. İttihat ve Terakkinin toplumsal desteğine, ideolojisine ve 1908'den sonraki iktidar uygulamalarına baktığımız zaman hareketi "milli burjuva devrimi" olarak nitelemek gerekir. Klasik özgürlükler, anayasalı parlametolu yönetim, Türk milliyetçiliği, ekonomik liberalizm ve milli burjuva özlemi bu hareketin temel elemanları olarak tanımlanabilir (Şaylan, 1983).

İttihat ve Terakkinin başlattığı "milli burjuvazi" yaratma çabaları sonucunda "I. Dünya Savaşının sonlarında ülkedeki ulusal sermayenin payı %20'ye yaklaşmıştı".¹ Ancak cumhuriyetin devraldığı bu ticaret

burjuvazisi ulusal burjuvazi olarak nitelendirilemezdi. Çünkü bu kişiler yani yeni egemen tüccarlar gene dış ülkelerdeki sermayenin mümessilliğini yapma yolunu tercih etmişler, eski tüccarın yerini almadan ötede bir niteliğe bürünmemişlerdir. Böylece ticaret yeni devletin kuruluş döneminde de geniş çapta dışa bağımlı, ithalatın ağırlıklı bir yere sahip olduğu, bir yerde dış şirketlerin yurt içi dağıtıcılığından öteye gitmeyen bir karaktere sahip bir görünümdeydi (Çavdar, 1983; 1056).

3. Türkiye İktisat Kongresi

Daha Lozan Antlaşması imzalanmadan önce 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de ilk Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır (Ülken, 1981). Kongre, çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 delege, 500’ü aşkın kadın olmak üzere 3000’den fazla dinleyicinin katılımıyla (İnan, 1972) eski gümrük civarındaki Hamparsomyan depoları denilen yerde açılmıştı. Bir tiyatro binasını andıran kongre mahalli dört beş bin kişiyi rahatça alabilecek şekilde düzenlenmişti. Kongre başkanlığına Ticaret Birliğinin başkan adayları olan Kazım Karabekir Paşa seçilmiştir.

Kongrenin amacı, Milli Mücadele esnasında T.B.M.M. idaresiyle sağlıklı ilişkiler kuramamış, özellikle İstanbul ve İzmir’deki Müslüman Türk sermaye çevreleri ile bütünleşmeyi sağlamak, hükümetin toplumdaki tüm kesimlerin sadece siyasi taleplerini değil, iktisadi taleplerini de savunan meşru bir güç olduğunu dünyaya ilan etmek ve Lozan görüşmelerinin çıkmaza girdiği dönemde kongre vasıtasıyla liberal iktisat siyasetine ve yabancı sermayeye karşı olunmadığı hususunda Batı ülkelerine dolaylı güvence vermektir (Yılmaz, 1992).

Açılış konuşmasını yapan Atatürk delegelere, “Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden onlar tarafından müntahip olarak geliyorsunuz. Bu itibarla, memleketimizin halini, ihtiyacını, milletimizin elemelerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğimiz tedbirler, halkın lisanından söylenmiş telakkî olunur ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi hakkın sesidir” (İnan, 1972, 58) diyerek konuşmasının devamında iktisadın öneminden ve Osmanlı döneminde yapılan yanlışlıklardan, kapitülasyonlardan ve Düyun-u Umumiye’ den bahisle, “Hâkimiyet-i Milliye, Hâkimiyet-i İktisadiye ile tersin edilmelidir” demiştir.

Daha sonra Lozan konferansına değinerek burada yaşanan sıkıntıları şu şekilde dile getirmiştir: “Konferanstaki muhataplarımız bizimle üç dört senelik değil, üç yüz ve dört yüz senelik hesabı rü’yet ediyorlar ve hala muhataplarımız Osmanlı Devleti’nin tarihe karıştığını ve bugün yeni Türkiye’nin mevcudiyetini, bunu kuran milletin çok azimkâr, imanlı ve celadeti olduğunu, istiklal-i tamam ve hâkimiyet-i milliyesinden zerre kadar fedakârlık yapmayacağını hala anlayamamışlardır. Bu yüzden İtilaf Devletleri duçar-ı tereddüt oldu. İstedikleri kadar tereddüt edebilirler. Bu millet artık kararını vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri artık çoktan geçmiştir.

“Biz kimseden fazla bir şey istemiyoruz, her medeni milletin malik olduğu şeylerden mahrum edilmemeliyiz” (İnan, 1972; 66).

Konuşmasının sonunda kongrenin son derece önem taşıdığını ve tarihi bir olay olduğuna değinerek kongreyi Misak-ı Millinin ve Teşkilat-ı Esasiye kanunun ilk temel taşlarının atıldığı yer olan Erzurum Kongresine benzeterek ve bu kongrede de memleket ve millet yararına önemli adımlar atılacağını altı çizilmiştir.

Daha sonra söz alan İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt’ta, “Tarihimizi ve iktisat tarihimizi hâlihazırda dâhil olmak üzere geçmiş asırlardan beri dört kısma bölebiliriz” diyerek Osmanlı’nın kuruluşundan Hilafetin intikaline kadar, Hilafetin intikalinden Tanzimat’a kadar, Tanzimat’tan Teşkilat-ı Esasiye Devrine kadar, Yeni Türkiye ve Teşkilat-ı Esasiye dönemleri olarak ayırmaktaydı. Bu devirleri açıkladıktan sonra, iktisadi açıdan alınması gereken acil tedbirleri, meslek teşkilatı, kredi müessesatı, makine devri, iktisat cidaline (savaşına) toplu çıkmak, kendi kendimize yetmek, üretimi artırıp ihracat ve ithalatı denkleştirmek şeklinde sıralamıştır (İnan, 1972; 78).

Kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa da, memleketin iktisadiyatı için şu üç maddeyi temel aldığını söylemiştir: “Birincisi, İnsanlarımızı, hayvanlarımızı, istihsalatımızı (üretimimizi) iyi korumalıyız. İkincisi, İstihsalatımızı (üretimi) çoğaltmak, vapurlarımızı, bilhassa yollarımızı yaparak taşraya sevk etmek, harice

atıp memleketeye para çekmektir. Üçüncü mesele ise sarfiyat ve istihlaki (tüketimi) azaltmaktır” (İnan, 1972; 19-20) diyerek Milleti birlik ve beraberliğe çağırmişti

3.1. Kongrede Kabul Edilen İlkeler ve Kongrenin Sonucu

4 Mart 1923 günü sona eren kongre, Misak-ı İktisadi (İnan, 1972) adında bir belgeyi ortaklaşa kabul etmiştir. Ekonomik olmaktan çok ahlaki nitelik taşıyan bu belgede, Türk Milletinin egemenliğine bağlılığından, tahrifat yapmadığından, çalışkan ve tutumlu olduğundan, birbirini candan sevdiğinden bahsediliyordu (Ökçün, 1968). İktisat Vekili Esat Bey de, bu belgenin bir ekonomik program özelliği taşımadığı kanısındaydı: “Misak-ı İktisadi’yi tab ve neşr ve tevziiden (yayınlanıp dağıtılmasından) sonra görebildim. Umarım ki gelecek seneler Kongrelerden tam manasıyla bir iktisat programı çıkabilecektir (Ökçün, 1968; 334). Fakat daha sonra bu tür bir kongre tertip edilmediğinden, bir ekonomi programı da oluşturulamamıştır. Ancak ekonomik programlar CHP çatısı altında ortaya çıkacaktır.

Ayrıca kongre sonunda çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi gruplarınca alınan kararlar 281 maddeden oluşmuştur. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

3.2. Çiftçi Grubunun Kararları

Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
Rejinin kaldırılması
Yükseköğrenim görenlerin bir süre köylerde hizmet etmeleri,
Ziraat kredi işlerinin düzenlenmesi,
Yol vergisinin yol yapımına harcanması,
Taze sebze ve meyve taşımaya yarayacak özel araçların temin edilmesi,
Göllerde balık üretilmesi,
Tamir atölyelerinin kurulması,
Aşarın kaldırılması

3.3. Sanayici Grubunun Kararları

Koruyucu gümrük vergileriyle sanayicinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması,

Sanayinin teşvik edilmesi,
Fabrikatörlere kredi açılması,
Sanayi odalarının kurulması,
Teşvik-i Sanayi kanununun geliştirilmesi (Yılmaz, 1996).

3.4. Tüccar Grubunun Kararları

Ana ticaret bankasının kurulması,
Çalışmakta olan borsaların millileştirilmesi,
Kambiyo dalgalanmaları ve açık piyasa işlemlerine müdahale edilmemesi,
Tekelcilikle savaşılması,
Kömür üretiminin rekabetten korunması,
İpotek karşılığı kredi verilmesi,
Ticari istihbaratın düzenlenmesi,
İktisat öğreniminin yaygınlaştırılması (Aksoy, 1991).

3.5. İşçi Grubunun Kararları

Amele yerine işçi denilmesi,
12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması,
Çalışma süresinin 8 saate indirilmesi,
Ücretlerin para olarak ve gününde ödenmesi,
Kaza ve hayat sigortasının kurulması,
Hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi (Ülken, 1981).

İşçi kadınlara doğumdan önce ve sonraya ait olmak üzere 8 hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu gündelikleriyle aylıklarının nakit olarak muntazaman ödenmesi, asgari ücretin her üç ayda bir gözden geçirilmesi (Aksoy, 1991).

Kongre sonunda, daha çok özel girişimi öne çıkaran ve yabancı sermayeye kapalı olmayan bir ekonomi politikası benimseniyordu. Bu süreç içinde devlet de, ulaştırma, eğitim ve haberleşme gibi, temel altyapı hizmetlerini oluşturacak ve gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapacaktı. Ayrıca, geçmişte azınlıklar lehine varolan ekonomik yapının, Türk unsuru lehine çevrilmesi tasarlanıyordu (Kepenek, 1990).

Daha sonra göreceğimiz gibi, 1923-1929 ekonomi politikaları, genel olarak kongre kararlarına uygun şekilde olacaktır. Yani özel sektörün öne çıkarılıp, devletin daha çok altyapı yatırımlarına yöneldiği bir dönemdir. Fakat özel kesime öncelik verilmesi liberal politikaları ortaya çıkarmıyordu. Çünkü devlet, demiryolu gibi altyapı yatırımları, gerekse Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi, özel sektöre verdiği desteklerle hep ekonomide varolacaktır. 1930'larda yoğun şekilde yatırımlara girmesiyle de, devletin ekonomideki ağırlığı artacaktır.

Mustafa Kemal'in etkin varlığının hissedildiği kongre, dönemin önde gelen kesimlerini de ortaya çıkarıyordu. Zengin tüccarlar ve büyük arazi sahipleri, önemli ekonomik ve siyasal güce sahiplerdi. Ancak bu gücün, siyasal iktidarı ele geçirecek denli kuvvetli olduğunu söylemek mümkün değildir. O dönemde güçlü bir sanayi kesimi de henüz oluşmamıştı. Bu şartlar, Mustafa Kemal'in ekonomi politikalarındaki belirleyiciliğini öne çıkaracaktır.

Ekonomik kalkınma programını merkezi olması düşünülen CHP, Mustafa Kemal tarafından seçimlerin yenilediği 1923 yılında kuruldu. Yine Mustafa Kemal tarafından hazırlanıp açıklanan seçim bildirisi 9 Ummeden oluşuyordu. Bildiride yer alan 5. ve 9. İlkeler, ekonomi ile ilgiliydi (Giritlioğlu, 1965).

Mustafa Kemal bildiriye hazırlarken, İzmir İktisat Kongresi kararlarından da yararlandığını açıklamıştır. Bildirideki ekonomik ilkeler genel olarak, Türkiye'nin 1931 yılına kadar izlediği ekonomi politikalarına kaynaklık edecektir (Payashoğlu, 1973).

Mustafa Kemal bildiriye hazırlarken, İzmir İktisat Kongresin'de alınan kararların yanı sıra çeşitli bilim adamlarının düşüncelerinden ve halkla yaptığı görüşmelerden de faydalanıyordu. Açıklanan ilkeleri bir siyasal parti için yetersiz bulanlara karşılık Mustafa Kemal, bu ilkelerin pratik amaçlar göz önüne alınarak hazırlandığını belirtmekteydi. Ülkenin acil ihtiyaçları düşünülerek oluşturulan bu bildiride, ayrıntılara inilmek yerine, yapılması en gerekli işler sıralanıyordu. Çünkü ülkenin koşulları, ayrıntılı bir ekonomik programı uygulamaya henüz uygun değildi. Ancak bununla birlikte ulusal egemenlik temel alınmak suretiyle, aşarda halkın şikâyetlerinin dinlenmesi, süratle demiryolu yapımına başlanması, milli bankaların kredi olanağı sağlaması, tütün ekimi ve ticaretine yönelik önlemler alınması, işçileri ve özel teşebbüsü korumaya yönelik kanunlar çıkarılması ve şirketler kurulmasının teşvik edilmesi gibi önemli ekonomik ilkeler kapsamına alınıyordu (Giritlioğlu, 1965).

Öte yandan İzmir İktisat Kongresi kararı ve CHP'nin bildirisinde somutlaşan ekonomik politikalar, kurulan hükümetlerin programlarında da yer almıştır. Ayrıca 1924 yılında Kazım Karabekir başkanlığında CHP'na karşı bir muhalif örgütlenme olarak kurulan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın ekonomik görüşlerinde tutarlılık yoktu. Nitekim Fırka, Şeyh Said Ayaklanması'nın ardından kapatılmıştır.

4. 1923-1929 Tarım Politikaları ve Tarımsal Gelişmeler

Atatürk'ün 8 Nisan 1923 Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak yayınladığı 8 maddelik beyannamenin 5. Maddesi tarımla ilgili görüşleri içermektedir. Bu maddeye göre, aşar usulünde halkın şikâyetleri giderilecek, tütün tarım ve ticareti milletin azami yararına göre düzenlenecek, Ziraat Bankasının sermayesi arttırılacak ve mali kurumlar çiftçilere kolaylıkla kredi verecek şekilde ıslah edilip, çoğaltılacaktı. Modern tarım makinaları kolaylıkla ithal edilecek ve çiftçilerin bundan yararlanması sağlanacaktı. Hammaddesi ülkede bulunan mamulleri ülkede üretmek için himaye ve teşvik edilecek, ormanlardan yararlanma bilimsel ilerlemeye göre olacak ve hayvancılık geliştirilecekti (Kazgan, 1981). Böylece tarımın biran önce geliştirilmesi için her türlü desteğin verileceği ifade edilmiştir.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde de çiftçi grubunun iktisadi esasları belirlenirken, tarım politikasında uygulanacak politikanın da çerçevesi çizilmiş olunuyordu. Alınan Kararlara göre rejî idare ve usulünün yani

tütün tekelinin kaldırılması kararlaştırılıyordu (Ökçün; 1968). Nitekim bu karara uygun olarak yabancı tütün tekeli kaldırılmış ancak tütün üzerine uygulanan tekell devam etmiş, daha sonraki yıllarda şeker ithalatı, kibrit ve bazı içkiler imalatı, limanlarda boşaltma ve yükleme işleri de devlet tekeline alınmıştır (Yaşa, 1980).

Bir diğer madde ile köylülerin eğitim yoluyla tarımsal faaliyetler için aydınlatılması ve bilgilendirilmesine karar veriliyor, köylerde kurulacak okullarda her okulun beş dönümlük arazisi, ahır, kümesi ile öğretmenin hizmetine sunulması, burada uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesinin temin edilmesi karara bağlanıyordu (Yaşa, 1980; 390-391). Daha sonra bu karar doğrultusunda Köy Enstitüsü kurulması yoluna gidilecektir.

Ayrıca kongrede zirai faaliyette hayvan meselesi ele alınmış hayvan cinslerinin ıslahı, hastalıklara karşı mücadele tedbirlerinin alınması, eğitim müesseselerinde hayvan yetiştiriciliği, bakımı ve ıslahına yönelik öğretimin verilmesi ilkeleri benimsenmiştir. Ayrıca tarımda makinalaşmanın zorunlu oluşu ilkeler arasında yer almıştır (Yaşa, 1980).

Öte yandan, çiftçinin durumunun düzeltilmesi için devlet gelirlerinde düşme görüleceğinin bilinmesine rağmen 17 Şubat 1925'te Aşar kaldırılmıştır. 1924 yılında devlet gelirlerinin yüzde 28'ini aşar vergisi sağlıyordu. 1925 yılında İsviçre Medeni Kanunu Kabul edilerek toprağın mülkiyeti konusu yasal temellere oturtuldu. Böylece toprağın sahip değiştirmesine imkân sağlandı. 1927-1929 yıllarında çıkarılan kanunlarla topraksız köylüye devlete ait topraklardan bir bölümü dağıtıldı. Aşar'ın kaldırılması sonucu, devlet bu gelir kaybını arazi vergisi koyarak, tekeller kurarak, harç ve resimlerin oranını yükselterek karşılamaya çalışmıştır (Şahin, 1995).

Arazi vergisi 1926-1929 döneminde hükümet gelirlerinin yüzde 5-6'sını oluştururken, 1929 yılında bu oran yüzde 6.5'a çıkmıştır. Aşar'ın kaldırılmasıyla geçimlik üretimde bulunan çiftçinin bir kısmının elinde Pazar için artık oluşmuş ve bu tabaka dolaysız olarak para ekonomisine girmeye başlamıştır (Keyder, 1993; 43). Aşar'ın kaldırılmasıyla birlikte köylüyü tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla önceden kurulan (1924) Zirai Birliklerin kurulması, kooperatifler için kanun ve 1927'de Ziraat Bankası'nın Anonim şirketleştirilmesi izlenmiştir (Kazgan, 1981).

Tarımın gelişmesine etki eden ulaşım da İzmir İktisat Kongresinde çiftçilerin isteklerinden birisiydi. Çiftçiler ulaşım ağının genişletilmesiyle ulaşım hizmetlerinin ucuzlatılması yoluyla mallarının ithal mallarla rekabet imkânı olacağı düşüncesindeydiler. 1923'te Suriye hattı haricinde Türkiye sınırları içinde 3126 kilometre tek hatlı normal ölçüde demiryolu ve 323 kilometre de dar demiryolu vardı. Bu şebeke Osmanlı Devletinin tarım ve hammadde değerlerinin ticaret yoluyla değerlendirilmesi amacına uygun biçimdeydi. Cumhuriyet hükümeti 1924-28 arasında Mecliste yaklaşık 2000 kilometreyi bulacak 7 demiryolu hattı için fon ayrılmasını kabul etti. Bu yollarda eski mantık çerçevesinde demiryollarının geçeceği toprakların mevcut veya potansiyel tarımsal üretim artışlarına göre belirlenmişti. Söz konusu yolların en önemlisi Ankara-Sivas ve Sivas Samsun hatlarıydı.

Demiryoluyla beraber başlatılan karayolu seferberliği sırasında 1924'te tekerlekli araçların kullanabileceği yol uzunluğu 10.000 kilometre idi. 1928'de hükümet toplam 1089 kilometrelik yeni karayolu yapmıştır (Keyder, 1993; 50).

Yine bu dönem içinde tarıma dayalı sanayi kurma çabaları sonucunda Alpulu ve Uşak şeker fabrikalarının kurulmasıyla (1926) üretilen şeker miktarı 4 yıl içerisinde 5 katına ulaşmıştır. Ayrıca 1927-1929 yılları arasında buğday üretimine ayrılan topraklar yüzde 15 genişlemiştir. 1930'lu yıllarda buğday ekili topraklardaki verimlilik bunun sermaye girdisine bağlı olarak yükselmiştir. 1923-1929 arasında tarım sektörünün üretimi sabit fiyatlarla yüzde 115 artmıştır. Tarım üretiminin ihraç edilme oranı ise yüzde 20'dir (Keyder, 1993).

Görüldüğü gibi tarımın kalkınması için devlet öncülüğünde ve desteğinde çok sayıda tedbir alınmıştır. Ancak sanayi alanında ileride görüleceği gibi devlet teşebbüsleri çoğunluğu oluşturduğu halde, tarım sektöründe küçük-büyük bütün özel tarımsal üretim ünitelerinin teşvik edilmesi ana hedef olmuştur.

5. Mali Sektördeki Gelişmeler ve Mali Politikalar

İktisat kongresinde bütün grupların isteği, kredi verecek kurumların oluşması yönünde yoğunlaşıyordu. Bu dönemde ana bankalar kurulurken, İş Bankası (1924), Türkiye Sınai Maden Bankası (1925), Emlak ve

Eytam Bankası (1927) diğer yandan yerel bankalar büyük gelişme göstermiştir. Ulusal banka sayısı 1927 yılında 28 iken 1930 yılında T.C. Merkez Bankası hariç 44'e yükselmiştir. Aynı yıllar içerisindeki ulusal bankaların toplam mevduat içindeki payı yüzde 50'den yüzde 80 dolaylarına çıkmıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde Merkez Bankası kurulmuştur. 1923'ün başında Osmanlı Devletinden savaş sonrasında Cumhuriyet rejimine 158 milyon dolaylarında evrak-ı nakdiye (borç para) kalmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan Versailles ve Saint German antlaşmaları ile Osmanlı devletinin çıkardığı kâğıt paralara karşılık olarak Alman ve Avusturya bankalarında bulunan altınlara müttefik devletler el koymuşlardır. Bunun neticesinde Cumhuriyet hükümetine devredilen paraların altın karşılığı yoktu (Akgüç, 1982). Hazine tasarrufunda yarım milyon liralık altın vardı. Kambiyo rejimi serbestti. Dileyen memlekette istediği kadar para ve döviz çıkarabilirdi. Dışalım kısıtlanmıyordu. Paranın dış değeri arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmıştı (Ergin, 1981).

1925 yılında yapılan bir antlaşma ile Osmanlı Bankası'nın devlet bankası ve kâğıt para çıkarmakla tek yetkili olma imtiyazı 1935'e kadar uzatıldı (Yılmaz, 1996). Yalnız konulan bir madde ile hükümetin banknot ihracına yetkili bir Türk Bankası kurması halinde bankanın buna bir itirazı olmayacağı, merkez bankasının kurulması kapısı açık bırakılmıştır (Akgüç, 1982).

1923-1929 döneminde para arzı konusunda tek değişiklik 1927 yılında yıpranmış paraların Londra'da Delaure Firması'nın bastığı yeni banknotlarla değiştirilmesi olmuştur (Yılmaz, 1996). Bütçeler; 1924 bütçesi 11,2 milyon, 1925 bütçesi 33,9 milyon lira açık idi. 1926-1929 yıllarına ait bütçeler denk, biraz da fazlalıkla bağlanmıştı. Bunun sonucunda bütçede denklik ilkesi gerçekleştirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Denk-Bütçe-Düzgün ödeme dönemine girmişti. Ancak denk bütçe sağlanmaya çalışılırken mümkün olduğu kadar dış kaynaklara başvurulamaya çalışılmıştır. Nitekim Atatürk bu konuda şöyle demektedir (İnan, 1972):

“Devlet bünyesini yaşatmak için dış kaynaklara başvurmaksızın memleketin gelir kaynaklarından yararlanma çareleri sağlayacak tedbirler bulmak gerekli ve mümkündür. Azami tutumluluk milli amacımız olmalıdır. Bu nedenle mali konuda yolumuz, halkı zarara sokacak baskıdan çekinmekle beraber, mümkün olduğu kadar dış kaynaklara başvurmadan, yeteri kadar, iç gelir sağlama esasına dayanmaktadır.”

1929 yılı başlangıcına kadar Türk lirasında uluslararası kambiyo piyasalarında önemli bir gerileme görülmemiştir. 1924-1929 yılları arasında Fransız Fransı 9,5 kuruştan 7,7 kuruşa düşerken, İsviçre Fransı 34 kuruştan 37 kuruşa, Dolar 187 kuruştan 196 kuruşa, İngiliz Sterlini 835 kuruştan 956 kuruşa ve Alman Markı 44 kuruştan 46 kuruşa yükselmiştir (Yılmaz, 1996; 208).

Öte yandan, İktisat kongresinde gümrük siyasetine ayrı bir önem verilmiştir. Tespit edilen maddeler, yerli sanayiye korumak için gümrük duvarlarının yükseltilmesi, ihtiyaç duyulan maddeler için düşük gümrük uygulamasına gidilmesi, hammadde ihracının yasaklanması gibi kararlardı (Okçun, 1968). Ancak verilen bu kararlar 1929'dan sonra uygulamaya konulabildi. Çünkü Lozan Antlaşmasının Ticaret sözleşmesinin birinci maddesiyle uygulanacak tarifeler 1 Eylül 1916 günü yürürlüğe konulan tarifeye göre belirlenmiştir (Soysal, 1989). Antlaşmanın bu maddesiyle konulan hükümler mali politikada tam bağımsızlığı engellemiştir.

1929 yılında dış ticaret açığı ani bir artışla 101 milyonu bulmuştu. Ayrıca kambiyo piyasasında değeri arz ve talebe bırakılmış olan Türk lirası karşısında dolar 208, Sterlin 1125, Frank 8.1 kuruşa, İsviçre Fransı ise 40.1 kuruşa yükselmiştir. Bunun üzerine hükümet bir tedbirler paketi hazırlayarak resmi döviz akımlarını durdurdu. Dış borçlar ertelendi. Bütçeden tasarruf yapıp birçok devlet görevlisi açığa alındı. Maliye Bakanlığı ile yabancı bankaların ortaklaşa kurdukları 1 Milyon 250 bin sermayeli Konsorsiyum açık piyasa işlemlerine girilerek para değerini destekledi. 20 Şubat 1930'da Türk Parasını Koruma Kanunu çıkarılarak döviz alım ve satımı Maliye Bakanlığının kontrolüne bırakıldı (Yılmaz, 1996). Benimsenen Ortodoks para politikası sayesinde fiyat istikrarı sağlanmış, 1922-1927 arasında ilk üç yıl fiyat artışı yüzde 12.5 iken bu oran son iki yıl için yüzde 2 olmuştur (Uludağ, 1990). Bu dönemde banknot dolaşım hacmi değişmemiştir. Bununla beraber para arzı ve bankaların toplam mevduatları 13 Milyondan 113 milyona çıkmıştır (Ergin, 1981).

Kısacası, dönemin genel maliye politikası dış borç almaktan çekinen, istikrarı ön planda tutan ve aynı zamanda ihtiyatlı ve iktisatlı bir maliye politikasıdır diyebiliriz.

6. Sanayideki Gelişmeler ve Sanayi Politikaları

İzmir İktisat kongresinde sanayi grubunun aldığı kararlar sanayinin korunması, özendirilmesi ve finansmanı, yabancı sermayenin memleket için sorun teşkil etmeyecek şekilde ülkeye girebilmesi ana başlıkları altında toplanabilir.

Lozan antlaşmasında Kapitülasyonlar kaldırılmıştı. Fakat 5 yıl süreyle 1916 tarihli Osmanlı gümrük tarifelerinin sürdürülmesi ve halkın gıdası için kaçınılmaz olan kaynakların güvence altına alınması ve ulusal ekonomik faaliyetlerin dışında devletin güvenliği, salgın hastalıklar, afyon ve zehirli maddelerin kullanımını engelleme, altın çıkışını engelleme, kamu tekellerini kurma ve destekleme dışında Türkiye'nin İthalat ve ihracatına ambargo konmaması kararlaştırılmıştı. Yine Lozan Antlaşmasına göre, mübadele işlemine tabi tutulan insanlardan dışardan gelen Türklerin tarım kökenli, mübadeleyle gidenler ise tüccar, sanayici ve serbest meslek sahibi kişilerdir. Ayrıca Şirket sermayelerinin ve emeğin yüzde 15'ini Türkler, sermayenin yüzde 50'si ve emeğin yüzde 60'ını Rumlar oluşturuyorlardı. Bu uzun sürede ekonominin millileşmesine yardımcı olmasına rağmen, kısa sürede Türk sanayinin gelişmesinde olumsuz etki yapmıştır (Korum, 1982). Bununla birlikte gümrük tarifelerinin yükseltilmesi 1929 yılında çıkarılan "Gümrük Tarifesi Kanunu" ile mümkün olmuştur.

Sanayinin özendirilmesi konusunda, 1923 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanununda 1924 yılında değişiklik yapılmış ancak istenilen ölçüde bir gelişme sağlanamamıştı. Nitekim gelişmeyi daha da hızlandırmak için 28.5.1927 tarih ve 1055 Sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı (Tezel, 1986; 263). 15 yıl yürürlük süresi olan bu kanunla amaç, milli sanayimizi teşvik etmek, yeni sanayi kuruluşlarının açılmasını sağlamak, girişimcilğe alışkın olmayan Türk iş çevrelerini teşvik ederek şirketleşmeyi sağlamaktır. Kanunla, sermaye birikimi artırılacak ve özel sektör eliyle sanayileşme sağlanacaktı. Yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması teşvik edilmekteydi. Kanunla girişimcilere tanınan ayrıcalıkları üç grupta toplayabiliriz. Bunlar:

- 1- Yatırımın ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklar,
- 2- Girişimcilerin gelirini artırıcı ayrıcalıklar
- 3- Bölgesel tekel hakları verilerek özel sektörün sanayi kurmasını özendirici ayrıcalıklardır (Türkdoğan, 1988; 459).

1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu, bir yandan yerli sanayii teşvik ederken, öte yandan da özel sanayii koruma önlemlerini getiriyordu. Tarihi 1863'e kadar inen önceki sanayi teşvik önlemlerinden, 1927 teşviklerinin belirgin farkları bunlar olmaktadır. Kanunu sanayi sektörüne getirdiği teşvik edici önlemleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Belediye sınırları dışında ve 10 hektara kadar arsanın bedelsiz, belediye sınırları içinde ise 10 yıl içinde ödemek üzere özel kesime devri,
- 2- Arazi kazanç vergisi dâhil olmak üzere birçok vergiden ve resimden muafiyet, altyapı yatırımlarında kolaylık sağlanması,
- 3- Sanayi kuruluşlarının yatırımlarında kullanılacak her çeşit inşaat malzemesinin, üretimde kullanılacak hammaddenin gümrük vergisinden bağışık olarak ithalatı,
- 4- Sanayi kuruluşlarının yapı malzemesi ile makine ve gereçlerinin ülke içi demiryolu ve deniz yolunda yüzde otuz indirimle taşınması, yararlanamayanlara aynı miktarda prim verilmesi,
- 5- Sanayi kuruluşlarına yıllık imalat değerinin yüzde 10'una kadar prim verilmesi,
- 6- Devlet tekelinde bulunan tuz, ispirto vb. malların cari fiyatlarından indirimle veya karşılığında prim verilmesi,
- 7- Dışalım (ithalat) malına oranla yüzde 10 pahalı olsa da devlet kuruluşlarına ülke içinde üretilmiş malları kullanma zorunluluğu.

Yasanın getirdiği teşviklerden de anlaşılacağı gibi, geniş ölçüde bir kamu fonunun özel sektöre aktarılması amaçlanmıştır. Yasa, özel sektör yoluyla hızla sanayileşme konusunda iyimser beklentiyi artırırken, sermaye çevrelerinde de çok olumlu karşılanmıştır. Yasa tümüyle incelenip yorumlandığında, Türkiye'de bu dönemde özel sektör eliyle sanayileşmenin öngörüldüğü anlaşılır. Hükümetin bu yoldaki gelişmeleri hızlandırdığı görülür (Gürsoy, 1974).

1942'ye kadar bazı değişikliklerle uygulanan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşların sayısı 1927'de 342 iken, 1932'de 1473'e yükselmiştir. 1932'den sonra ise düşüş gözlenmektedir (DPT, 1973). Bundan Devletin özel sektöre dayalı politikadan, kamu ağırlıklı politikaya yönelmesinin etkisi olmuştur. Ayrıca 15 yıl olarak çıkarılan yasadaki teşviklerin 5 yıl sonra yani 1932'de kaldırılma yoluna gidilmesi, o dönemin bazı siyasi ve özel sermaye çevrelerinde tepkilere yol açmıştır (Tezel, 1973).

Öte yandan, sanayinin durumunu ortaya koymak için 1927 yılında Cumhuriyet döneminin ilk sanayi sayımı yapılmıştır. 1927 Sanayi sayımı yöntem ve kapsam olarak Türkiye'de uygulanan ilk genel sanayi sayımı olarak kabul edilmektedir. Sayım sonuçlarına göre, sanayi işletmelerinin yüzde 43.6'sı tarımsal hammaddelerin basit dönüşümünü sağlarken, yüzde 33.8'i dokuma sanayiinde, yüzde 22.6'sı maden, metal, toprak ve makine sanayi yan dallarında faaliyet gösteriyordu (Şahin, 1995). Yani tarım ürünleri sanayi birinci sırada yer alırken, ikinci sırada dokuma ve üçüncü sırada maden sanayi gelmiştir.

İktisat Kongresinde sanayi bankalarının kurulmasıyla ilgili olarak alınan karar gereği, daha önce bahsettiğimiz gibi İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ve yerel nitelikli bankaların kurulmasıyla kredi imkânları arttırılmıştır.

Ayrıca ekonominin gelişimini hızlandırmak amacıyla 25 Haziran 1927 tarih ve 1170 Sayılı Kanun'la Yüksek (Ali) İktisat Meclisi kurulmuştur. Y. İktisat Meclisi, danışma niteliğinde olup, ekonomik gelişmenin hızla sağlanması ve bu doğrultudaki güçlükleri giderme yollarının aranması amaçlanmaktaydı. Başkanı Başbakanı. İkinci Başkanı ise İktisat Vekili idi (Tekeli, 1982).

Yine 1928 yılın Ticaret ve Tarım Bakanlıkları birleştirilmişti. Bu birleşme sonrası 21 Aralık 1928 tarihinde İktisat Vekâleti kuruldu. Bu yeni düzenlemeyle ekonomik çalışmalar birleştirilmiş oluyordu. Bu uygulama, 1928'deki ekonomik düzenlemelerin bir parçası olup, yönlendirici kararların üst düzeyde daha kolay alınmasını sağlamaya yönelikti. Ekonomi politikaları bu şekilde tek elden yönetilmesi sağlanacaktı (STB, 1977).

7. Yabancı Sermaye

İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermayeye karşı bir tavır alınmamış ancak yaklaşımlar daha ihtiyatlı olmuştur. Atatürk bunu şöyle ifade etmektedir:

“İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız, hayır bizim memleketimiz vasıdır. Çok şey ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız” (Ökçün, 1968; 252-253).

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bey de bu konuda Atatürk ile aynı görüştedir:

“...biz Türkiye'yi, iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebi sermayesinin eline terk ve tevdi edemeyiz. Fakat memleketimizde meşru bir surette kazanmak yaşatmak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tabi olmak üzere Türkiyelilerden fazla bir imtiyaz, bir hile ardında koşmamak suretiyle memleketimizde her türlü teşkilatı, hatta diğer milletlerin gösterdiği tahsilattan fazla kolaylıkları irae etmeğe her zaman hazırız” (Ökçün, 1968; 263).

Nitekim İktisat Kongresi'nin yabancı sermaye hakkında hükümete sunduğu esaslar bu görüşler doğrultusundadır. Yabancı sermayeden vazgeçilemeyeceği, ancak bunu zararına olmayacak bir şekilde temin edilmesinin gereğine işaret edilmektedir. Yabancı sermayenin gireceği alanların tespit edilmesi, Türk olmayan işletmelere imtiyaz verilmemesi, bunların hükümetle hiçbir mukavele imzalamamaları hususlarında teklifler sunuluyordu.

1923 yılında Türkiye'de tahminen 63.4 Milyon Sterlin dolayında yabancı sermaye bulunuyordu. Yabancı sermaye firmalarının toplam sayısı 93 olup bunların sadece 12'si imalat sektöründe, 6'sı madencilikteydi.

1923 yılında, İstanbul'daki tramvay, telefon vb. şirketler ile Aydın demiryolu şirketi gibi yabancı şirketlerle Osmanlı Devletindeki ayrıcalıkların yenilendiği bir anlaşma imzalandı. 1924 yılında, yabancıların taşınmaz mal edinmelerini engelleyen kanun kaldırılarak teşvik-i sanayi kanunundan yabancı şirketlerde yararlanmaya başladılar.

Osmanlı Devletinden kalan ayrıcalıklı şirketlerin çoğu varlığını korurken, cumhuriyet hükümeti ticaret, madencilik, yapım ve taşımacılık alanlarındaki yabancı sermayeli şirketlere ayrıcalık tanımıştır. Bunlardan bazıları, 1925'te İzmir Telefon Şirketi (İsveç), 1927 Zingal Ormanlık Şirketi (Belçika), 1928 Adana

Elektrik Şirketi (Almanya), 1929 Ford Şirketi (Amerika), Kömür ve Madencilik Şirketi (Fransız) dır (Tezel, 1973).

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi çeşitli biçimlerde olmuştur. Bazı yabancı şirketler ve firmalar Türkiye'de faaliyet göstermek amacıyla ülkemizde şube açmışlardır. Bazı hallerde de yabancı sermaye Türk Kanunları uyarınca kurulan Türk anonim, limited ya da kollektif şirketleri aracılığıyla Türkiye'de faaliyet göstermiştir (Ökçün, 1968). Bu arada yabancılarla Türklerin ortak kurduğu şirketler de vardı. Yabancıların büyük pay sahibi olduğu bu şirketlerde Türk ortakların bürokratik işlemleri kolaylaştırmak yönünde kullanıldığı görülmüştür (Keyder, 1993).

1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinin uğraşı alanlarına göre dağılımı, bu devrede (yerli ve yabancı sermayeli) özel teşebbüsün, anonim şirketlere yansıdığı ölçüde, yatırım ve uğraşı tercihlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönem içinde, çoğunlukla tarımsal ve ticari kredi ihtiyacını karşılamak üzere bankacılık alanında çok yoğun bir anonim şirketleşme hareketinin mevcut olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, maden üretimi, gıda sanayii, elektrik ve havagazı üretimi, dokuma sanayii, çimento sanayii, devletin imtiyaz olarak verdiği tekeller, ticaret, devletin tekel olarak verdiği liman hizmetleri, çeşitli hizmetler, otel ve kaplıca işletme, kimya sanayii, genel olarak ulaşım, inşaat, matbaacılık ve yayın ve tarım izlemektedir. Özellikle, ödenen sermayeye göre düzenlenen bu sıralamada yapılabilecek en önemli gözlem "temel sanayinin" bulunmayışıdır. Bu gözlem 1927 tarihli sanayi sayımında elde edilen verilerle de doğrulanmaktadır. İmalat sanayi alanında yakın Pazar için üretimde bulunmak üzere kurulan anonim şirketlerin, gerçekleştirebildikleri ithal ikamesi bakımından, ekonomiye katkısı olduğu söylenebilir. Ancak, temel sanayiye yönelmeyen bu anonim şirketleşme sürecinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan sanayileşememiş tarımsal yapıyı çok fazla ileriye götürdüğü söylenemez (Ökçün, 1968).

8. GSMH ve Ekonomik Sektördeki Gelişmeler ve Dış Ticaret Hadleri

1923 ile 1929 arasında tarım sektörünün üretimi sabit fiyatlarla ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 16, imalat sektörünün yüzde 8.2 ve hizmetler sektöründe yüzde 7.9 olmuştur (Yemişçi vd., 1993, s.22-23).

		GSMH Sektör Payları ve Büyüme Hızları						
		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Tarım	Sektör Payı	43.1	47.8	44.7	49.9	39.5	42.4	49.8
Tarım	Büyüme - Hızı (%) -		27.2	5.6	31.8	-30.9	19.2	42.6
Sanayi	Sektör Payı	10.6	8.5	8.9	8.7	11.9	10.6	9.1
Sanayi	Büyüme - Hızı (%) -		-7.1	17.9	14.8	19.4	-0.6	3.8
Hizmetler	Sektör Payı	67.4	60.8	64.2	58.8	72.3	68.2	59.3
Hizmetler	Büyüme -Hızı(%) -		3.5	19.2	8.2	7.3	4.7	5.7

Tarım sektöründeki büyüme, 1927 yılı hariç ülke topraklarının Savaş sonrası üretime açılması ve genişletilmesi, dışardan gelen göçün tarıma yönelik olması, hava şartlarının iyi gitmesi, aşarın kaldırılması ve devletin tarımda makineleşme yönünde tarım makinelerinin ithalinde kolaylık sağlanması, demiryollarının yapılmasına hız verilmesiyle ürünün ihracatının kolaylaştırılmasına bağlanabilir.

1923 yılında sanayi sektörünün gayri safi milli hasılasındaki payı yüzde 10.6 iken 1927 yılında 11.9 ile 1920'lerin en yüksek değerine çıkmıştır. Yine 1925-1927 yılları arasında sektörel büyüme hızı tarım ve hizmet sektörüne göre yüksek olmuştur. Buradaki gelişmenin nedeni olarak, yabancı sermayenin un ve çimento gibi alanlara kayması, öte yandan devletin sanayiye sübvanses etmesi ve teşvik yasasından yararlanarak kurulan firmalar gösterilebilir (Keyder, 1993).

Hizmetlerdeki gelişmeler, genel olarak demiryolları, devletin kurduğu bankalar yanında yerel ve yabancı bankaların aracılığıyla olmuştur. 1927 yılına kadar yavaş giden demiryolları yabancı firmalara ihale edilmesinden sonra demiryollarının yapımı hızlanmış ve 1929 yılından sonra 1000 kilometre demiryolu hizmete açılmıştır. İnşaat sektörü sadece devlet tarafından yapılan binalarda artış göstermiştir (Keyder, 1993).

9. 1923-1929 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi (Milyon TL)			
	İTHALAT	İHRACAT	AÇIK
1923	144.8	84.7	60.1
1924	193.6	158.9	34.7
1925	241.6	192.4	49.2
1926	234.7	186.4	48.3
1927	211.4	158.4	53.0
1928	223.5	173.5	50.0
1929	256.3	155.2	101.1

Türkiye'nin sanayi ihraç ürünleri mevcut değildi. Tarım ürünleri ihraç ediyordu. İhracat 1926 yılına kadar önemli bir artış göstermiş ancak daha sonra tedricen azalmıştır. İhraç ürünleri genelde tütün, kuru üzüm, pamuk, incir vs iken (Yılmaz, 1996), ithal ürünleri ise, pamuklu, yünlü, ipekli ve keten mallar, şeker, kahve, petrol ve türevleri, ulaşım araçları ve cam eşya sayılabilir (Keyder, 1993).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ticaret yaptığı ülkeler, İtalya dışında Osmanlı Devletinin ticaret yaptığı ülkelerdi (Yılmaz, 1996). Lozan antlaşması nedeniyle gümrük tarifeleri 5 yıl uzatılmıştı. Bunun neticesinde de dış ticaret açık vermeye devam etmiştir. 1925'lerde ticaretin yoğunlaştığı ülke İtalya'dır. Bunun arkasından Almanya ve İngiltere gelmektedir (Özatesler, 1995).

1923-1925 arası ihracat artmıştır. 1927 yılından itibaren ise dünya konjonktüründeki değişimler sebebiyle ihracat düşmeye başlamıştır. 1929'a kadar artan ithalat gümrük tarifelerinin yükseleceğini bekleyen ithalatçıların stokçuluğa başlamaları, 1929 yılında dış ticaret açığını iki katına çıkarmıştır. 1928 yılında dış ticaret hacmindeki azalmanın 1929'da hızlanması dünya ekonomik bunalımının Türkiye'de hissedilmesinin neticesidir. Bunalım, ihraç mallarının fiyatlarında ve paranın değerinde düşmelere yol açmış, ihracat miktarı olarak artmasına rağmen fiyatların düşmesi, ihraç değerinin azalmasına neden olmuştur (Şahin, 1995).

9. Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Etkileri

Önce ABD'de başlayıp zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım, 1929 yılından itibaren şiddetli etkileri ile 1941 yılına kadar sürmüştür. Nedenleri çok çeşitli olan ve öncelikle ABD'nin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen ekonomik bunalım, giderek tüm dünya ülkelerini sarsacak boyutlara varmıştır. Bu durum karşısında dünya ülkeleri, içe dönük önlemler alarak bunalımı hafif atlatmanın yollarını aramışlardır. ABD'de Franklin D. Roosevelt, 1933'te "New Deal" adını verdiği programla ekonomiyi iyileştirmeyi başarmıştı. Bu devletin ekonomiye müdahalesi olan bir uygulamaydı.

1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi de etkilemiş ve bir takım sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu sorunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Dış ödemeler dengesi açık vermiştir.
- 2- Türk parasının dış değerinde ilk yıllarda önemli düşmeler olmuştur.
- 3- Dış ticaret hadleri Türkiye'nin aleyhinde gelişmiştir.
- 4- Türkiye deflasyona girmiştir.
- 5- İç ticaret hadleri özellikle tarımsal ürünler aleyhine gelişmiştir.
- 6- Tarımsal alanda ve özellikle sanayi ürünlerinin ekim alanlarında bir daralma olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982).

Bütün bu sorunların üstesinden gelebilmek için hükümet bir dizi önlemler alma yoluna gitmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulması, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun çıkarılması ilk alınan önlemler arasındadır.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, T.B.M.M. Başkanı Kazım Özalp başkanlığında, 1929 Aralık ayında kuruldu. Tüm Milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi sayılırken, Mustafa Kemal de cemiyeti kendi himayesine alıyordu. Cemiyet halkı tutumluluğa ve tasarrufa alıştırtıp, yerli malların kullanımını artırmayı, böylelikle de, ithalatın kısılıp yerli üretimin çoğalmasını amaçlıyordu (Tekeli ve İlkin, 1982).

Özellikle lüks ithalatın azalıp, yaygın ve basit yerli üretimin artması, tüketim alanında sosyal dengeyi sağlayacaktı. Bunların yanı sıra cemiyet, Milli İktisat ve teşkilatlanma yönünde öneriler de hazırlayacaktı. Cemiyet Mustafa Kemal'in himayesinde olmasına karşın, bir kamu kuruluşu olarak değil, özel bir kurum şeklinde örgütlenmişti. Böylece cemiyetin tepkilerden bağımsız çalışması amaçlanıyordu. Cemiyet kısa zamanda ülkeye yayılmış ve 273 şube açmıştır. Sanayi ve ziraat kongreleri düzenlemek dışında cemiyet, ekonomik sorunların halk kitlelerine iletilmesine yardımcı olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982).

Kriz en ileri kapitalist ülkelerde bile, liberal politikaların geçerliliğini tartışma konusu yapıyordu. Devletin ekonomideki ağırlığını artırması, tek çıkış yolu olarak gösteriliyordu. Nitekim pek çok kapitalist ülkede devlet, ekonomiye daha çok müdahalede bulunmaya başlayacaktır. Türkiye açısından da 1930'lar bu sonucu getirecektir.

Bu krizin, Türkiye açısından en önemli sonuçlarından birisi de, toplumsal değerlerde değişikliğe yol açmasıdır. Kriz, Cumhuriyet döneminin başlangıcındaki büyük toprak sahibi, tüccar, bürokratik kesim koalisyonunda bir ayrılmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu koalisyonda en güçlü kesim olan büyük toprak sahipleri en çok kaybedenlerdir. Tüccarlardan özellikle ihracatla ilgili olanlar, kaybedenler arasındadır (Tekeli ve İlkin, 1982).

Tarım kesiminin de krizden kurtulabilmesi için, ürünlerini iç pazara satması gerekiyordu. Bu yüzden iç pazarın kuvvetlenmesi, yani sanayileşmenin ilerlemesi gerekiyordu. Özel sanayi kesiminin, henüz böyle bir iç talebi yaratacak gücü yoktu. Bu nedenle büyük arazi sahipleri devletin sanayileşmeye öncülük etmesinden yanaydılar. Böyle bir oluşum ticaret kesiminin aleyhineydi. Çünkü iç pazarın kuvvetlenip devletin ekonomiye ağırlığını koyması, özellikle dış ticaret karlarını sırlayacaktı. Böylece iki güçlü kesim arasında uyumsuzluk ortaya çıkıyordu. Devletin ekonomideki gücünü çoğaltılması, bir anlamda ticaret kesiminin geri planda kalmasına neden olacaktır (Tekeli ve İlkin, 1982).

20 Şubat 1930 tarih ve 1567 Sayılı "Türk parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" un çıkarılması ile ise, Hükümetin döviz piyasasına yakından müdahalesine olanak veriyordu. Yine bu yasayla, paranın değerini düşürmeye çalışanlar ağır bir şekilde cezalandırılacaktı (Kuruç, 1987).

Döviz piyasasında alınan bu önlemler, istikrarı sağlama da başarılı olamıyordu. Çünkü ülkede para politikasını kontrol edecek ve ona şekil verecek bir Merkez Bankası yoktu. Bu görevi yapacak Bankalar Konsorsiyumu, Maliye Bakanlığı ile bankalar arasında özel bir şirket olarak kurulmuştu (Alanay, 1937).

Merkez Bankası'nın kuruluşu ile ilgili yoğun çalışmalar 1926'dan sonra başlatılmıştı. 1927-1928'deki ekonomik şartlar ve 1929'dan sonra etkileri hissedilen bunalım, Merkez Bankası'nın kuruluşuna giden gelişimi hazırlamıştır (İlkin, 1975). Daha sonra 26 Mayıs 1930'da Başbakanlığa sunulan ve Bakanlar Kurulu'nda görüşülen Merkez Bankası Kanun Tasarısı son şeklini 11 Haziran 1930'da "T.C. Merkez Bankası Kanunu" olarak almış ve yasallaşmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1920).

Bu gelişmelerin yanı sıra hükümet, bir iktisadi program hazırlama yoluna gitmiştir. Daha önce İktisat Vekili Şakir Kesebir tarafından hazırlanan bir program yeterli bulunmadığından, İnönü ve arkadaşları yeni bir program hazırlığına girmişlerdir. Hazırlanan program, devlete aktif bir ekonomik rol vermese de, devletin düzenleyici görevini öne çıkardığından, devletçiliğe giden yolu açmıştır. Ayrıntılı öneriler getirmekten uzak olan program, Mustafa Kemal tarafından yeterli bulunmamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1920).

Sonuç

1923'lerin Türkiye'sinde Osmanlı döneminden devralınan sanayi yeterli değildi. Ayrıca büyük ölçüde sermaye, işgücü, ulaşım, teknoloji, bilgi ve tecrübe yetersizliği mevcuttu. Bu yetersizliklere rağmen hızlı bir kalkınma çabası içine girilmiş ve ekonomik çözümler aranmıştır. Nitekim daha Cumhuriyet bile ilan edilmeden İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve burada alınan karar gereği özel sektörü geliştirme politikası benimsenmiştir. Zira devlet her alanda yeterli olamadığından, ülke ekonomisini iyileştirecek tek çözüm yolu olarak liberal ekonomi politikası görülmüştür. O yılların şartları böyle bir politikayı zorunlu kılmıştır.

Ele aldığımız dönemde İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda liberal ekonomiye geçiş hedeflenmiştir. Ancak özel sektörün mali güçten ve kadrodan yoksun olması ülkenin ihtiyacı olan ekonomi ve altyapı yatırımlarında devletin öncülük etmesini zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

1923-1929 döneminde, milli anlamdaki düşüncelerin ağırlık kazandığı bir anlayış esas alınmıştır. Bu yaklaşımla milli iktisat anlayışı öne çıkmış ve yerli iş adamı yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra sanayileşme ve tam bağımsızlık hedefleri de ön plana çıkıyordu. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın sınıf çatışmalarına meydan vermeden, dengeli bir gelir dağılımıyla gerçekleştirilmesi düşünülmekteydi. Böylece ekonomik gelişme sosyal adalet ilkesi gözetilerek sağlanmaya çalışılacaktı.

Dönemin ekonomi politikalarının oluşturulma biçimi, döneme özgü koşulları içeriyordu. T.B.M.M. içinde tek parti olan CHP, ekonomi politikalarının oluşturulma merkeziydi. CHP içinde de, hükümet ve bakanlıklar ekonomi politikalarının belirleyicisi durumundaydı. Dönemin para ve kredi faaliyetleri, 1930 yılında Merkez Bankası kuruluncaya dek, Osmanlı Bankası, Deutsche Bank ve Ziraat Bankası gibi yerli ve yabancı bankalar tarafından yürütülmüştür.

1923-1929 arasında, daha çok özel sektör öncülüğünde kalkınma denemesine girişiliyordu. Devlet demiryolları gibi altyapı hizmetleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi teşvik tedbirleriyle bu politika desteklenmiştir. Ancak, bu uygulamanın yeterli sonucu vermemesi ve ardından gelen dünya ekonomik krizi, devletin ekonomideki ağırlığını artırmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak 1923-1929 yılları arasında yapılan ekonomik faaliyetler dönemin olumsuz şartları da göz önüne alındığında birer ekonomi ve alt yapı devrimi olarak nitelendirilebilir. Atatürk, gelişme ve hızlı kalkınma sağlayabilmek için büyük çabalar içinde olmuştur. Dönemin sosyo-ekonomik sorunlarını aşabilmek için çağdaşlaşmanın zorunlu olduğunu esas alan Atatürk, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatı ülke ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmiştir. Tüm bunları gerçekleştirirken de akılcı ve bilimci bir dünya görüşünü ilke edinmiştir.

Kaynakça

Akgüç, Öztin. (1982). Atatürk Dönemi Bankacılık. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi (ss. 150-160). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aksoy, Yaşar. Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923), İstanbul, Mayıs Matbaacılık, 1991.

Alanay, Tefik. Türkiye'de Döviz Kontrolü ve Milli Parayı Koruma, İstanbul, 1937.

Aybars, Ergün. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I, İzmir, 1984.

Çavdar, T. (1983). Devralınan İktisadi Miras. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (C. 4, s. 1049). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çolaşan, E. (1981). Kurtuluş Savaşı Bütçesi. *Milliyet*, 23 Şubat.

DPT (1973), Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Ankara.

Ergin, F. (1981). Atatürk Döneminde Emisyon Hareketleri Ve Politikası. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Giritlioğlu, Fahir. Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C. I, Ankara, 1965.

Gürsoy, B. (1974). Türkiye'de Sanayileşme ve Kamusal Kredi. Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme Sorunları Semineri, Ankara.

İlkin, S. (1975). Türkiye'de Merkez Bankası Fikrinin Gelişimi. Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İnan, Afet. Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Ankara, TTK Yayınları, 1972.

Kazgan, H. (1981). Atatürk Döneminde Tarım Politikası. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Kepenek, Yakup. Türkiye Ekonomisi, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990.

Keyder, Çağlar. Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

Korum, U. (1982). 1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayi ve Sanayi Politikaları. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal

Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü-Türkiye Ekonomi Kurumu (ss. 63-87). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kuruç, Bilsay. Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara, 1987.

Ökçün, Ahmet Gündüz. Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.

Özateşler, M. (1995). "Türkiye'de Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası", Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (10): 221-248.

Paylaşoğlu, Arif Turgut. Türkiye'de Siyasal Partilerin Ekonomik Görüşleri, İstanbul, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1973.

STB (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) (1977), Sanayi Hamlesi. Ankara.

Soyal, İsmail. Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1949, C. 1, Ankara, 1989.

Şahin, Hüseyin. Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995.

Şaylan, G. (1983). Cumhuriyet Bürokrasisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (C. 2, ss. 9). İstanbul: İletişim Yayınları.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Tutanak Dergisi, C. 20, 11 Haziran 1920.

TDK (1983), Türkçe Sözlük C. 2, Ankara, TDK Yayınları, 1983.

Tekeli, İlhan. ve İlkin, Selim. Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, 1982.

Teşvik-i Sanayi Kanunu, 15.6.1927 tarihli Resmî Gazete.

Tezel, Sezai Yahya. Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Ankara, 1982.

Tezel, Sezai Yahya. Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara, Yurt Yayınları, 1986.

Tokgöz, Erdinç. Atatürk Dönemi İktisadi Politikaları, Ankara, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2001.

Türkdoğan, Orhan. Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Uludağ, İlhan. Türkiye Ekonomisi. C. 2, İstanbul, M.Ü. Bankacılık Yayınları, 1990.

Ülken, Y. (1981). İzmir İktisat Kongresinin Anlamı ve Değerlendirilmesi. Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, Yapı Kredi Halkla İlişkiler ve Kültür Yayınları.

Yaşa, Memduh. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi. İstanbul, Akbank Yayınları, 1980.

Yemişçi, F., Kösetorunu, Alen ve Taşkın, G. (1993). "1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi Cumhuriyetin 70. Yıl Özel Sayısı, s. 22-23.

Yılmaz, Faruk. Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Kadar Dış Borçlar, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996.

Yılmaz, Murat. İktisattan Siyasete İktisat Kongreleri, Ed.: Mustafa Şahin. Ankara, Öz-İplik İş Sendikası, 1992.

Müslim b. Kureyş Dönemi Selçuklu-Ukaylî İlişkileri

Mevlüt GÜNLER*

ÖZ

Ukayliler 990 ile 1096 yılları arasında Musul ve çevresini idare eden Arap asıllı bir kabiledir. Ukayliler tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri de Müslim b. Kureyş'tir. Müslim b. Kureyş'in 1061-1085 yılları arasında Musul merkezli Ukaylileri yönettiği görülmektedir. Bu dönemde Müslim b. Kureyş, yapmış olduğu faaliyetlerle dikkat çekmektedir. Nitekim onun dönemi Ukaylilerin en parlak dönemi olup, ölümünden kısa süre sonra bölgedeki hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Müslim, idaresinin ilk yıllarında Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Tuğrul Bey'e tabi idi. Tuğrul Bey'in vefatı ve Selçuklularda başlayan iktidar mücadelesiyle Müslim, Musul çevresinde hâkimiyet sahasını genişletmeye başladı. Bu sırada Selçuklu sultanı olan Alp Arslan'a biat ettiği gibi, kız kardeşiyle de evlenerek onun teveccühünü kazandı. Böylece yeni bölgeler sultan tarafından ona iktâ olarak verildi. Netice itibarıyla bölgedeki etkinliği hukuki anlamda da güçlendi. Fakat Malazgirt mücadelesi ve yaşananlar Alp Arslan'ın Müslim'e olan teveccühünü olumsuz yönde etkiledi ve önceki dönemlerde iktâ olarak verilen bölgeler geri alınarak cezalandırıldı. Alp Arslan'ın beklenmedik vefatı ve Melik Şah'ın tahta geçmesiyle Müslim b. Kureyş'in bölge üzerindeki etkinliği artmaya başladı. Bunda Kavurd'a karşı Melik Şah'a verdiği destek ile Nizâmülmülk'ün yönetimdeki etkinliğinin rol oynadığı dönem hadiselerinden anlaşılmaktadır. Böylece şartların lehine dönmesiyle daha rahat faaliyet gösteren Müslim, batıya doğru yayılarak hâkimiyet sahasını genişletmeye başladı. Bölgedeki stratejik özelliklere sahip olan Halep'i muhasara ederek ele geçirdi (1080). Bunun üzerine Halep üzerinde emelleri olan Tutuş, şehri baskı altına aldı. Fakat kardeşi Sultan Melik Şah'ın buyruğu doğrultusunda muhasarasını kaldırdı. Böylece Halep Şehri ve çevresinin Müslim'in idaresinde olduğu Selçuklu sultanı tarafından da tasdik edildi. Bu sıralarda Anadolu'da devletleşen Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Adana ve çevresini ele geçirerek bölge ile sınırdaş oldu. Akabinde gelen davet üzerine Antakya'yı muhasara eden Süleyman Şah, 1085 yılında şehri bir Türk-İslam beldesi haline getirdi. Onun bu faaliyetleri Antakya ve çevresinde emelleri olan Müslim b. Kureyş'i tedirgin etti. Her ne kadar iki devlet adamı da Sultan Melik Şah'a bağlı iseler de Müslim'in bağımsız bir Arap Devleti kurma gayesi ikilinin karşı karşıya gelmesine neden oldu. Böylece başlayan mücadelede Müslim, hayatını kaybetti (1085).

Anahtar kelimeler: Selçuklular, Ukayliler, Alp Arslan, Melik Şah, Süleyman Şah, Müslim b. Kureyş, Nizâmülmülk

Seljuqs-Uqaylid Relations in Muslim b. Kuraysh Period

ABSTRACT

The Uqaylids are an Arabian tribe that ruled Mosul and its surroundings between 990 and 1096. One of the important chiefs in the history of Uqaylids is Müslim b. Kuraysh. Müslim b. Kuraysh ruled the Uqaylids between 1061-1085. During this period, Muslim b. Kuraysh draws attention with his activities. Indeed, it is the brightest period of the Uqaylids. Shortly after his death, the Uqaylids lost their domination in the region. Muslim was subject to the Great Seljuq State Ruler Tugrul Beg in the first years of his administration. With the death of Tugrul Beg and the power struggle that started in the Seljuqs, Muslim began to expand his domination around Mosul. Meanwhile, Muslim won favor of Alp Arslan obeying him and marrying his sister. Thus, new regions were given to him as iqta' by the sultan. As a result, his effect in the region also strengthened legally. But the Battle of Manzikert negatively affected Alp Arslan's favor on Muslim. Alp Arslan punished Muslim by taking back the regions that he had given him. The unexpected death of Alp Arslan and Malik Shah's rule had a positive impact on Muslim b. Kuraysh. The support he gave to Malik Shah with his struggle against Kavurd and Nizam al-Mulk's effect on Seljuqs seemed to play role in this. Thus, Muslim, who gained his status back, began to expand his area of domination to westwards. He conquered Aleppo, which had strategic features due to its location in the region. Tutush, who wanted to conquer Aleppo, blockade the city. But in the order of his brother Sultan Malik Shah, he lifted his blockade. Suleiman Shah, who established state in Anatolia at this time, conquered Adana and its surroundings that had borderline with the Muslim's region. Then Suleiman Shah conquered Antakya in 1085. His conquest disturbed Muslim b. Kuraysh. Both statesmen were dependent to Sultan Malik Shah. But the aim of Muslim b. Kuraysh's to establish an Arabic State caused the two statesmen to fight. Thus, in the struggle that started, Muslim lost his life in 1085.

Keywords: Seljuqs, Uqaylids, Alp Arslan, Malik Shah, Suleiman Shah, Muslim b. Kuraysh, Nizam al-Mulk

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no 0000-0003-2217-0644, mevlutgunler@kmu.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 28.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 03.07.2020

Giriş

Arap Ukaylî Kabilesi'nden olan Müslim b. Kureyş*, yapmış olduğu siyasi ve askeri faaliyetleriyle Musul ile Halep dolaylarına hâkim olarak Selçuklular zamanında bölgenin önemli devlet adamlarından biri haline gelmiştir. Abbâsîler döneminde Arabistan Yarımadası'nın güneyinden kuzeye göç ederek el-Cezîre sahasına gelen Ukaylî Kabilesi üyeleri, bölgede etkili olan Hamdânîlere verdikleri destekle varlıklarını muhafaza etmiş ve güç kaybetmeleriyle de Musul'a hâkim olarak siyasallaşmışlardır (990)**. Siyasallaşan Ukaylîlerin, Mu'temidüdevle Karvâş (Kırvâş) b. Mukalled döneminde (1001-1052) bölgede siyasi hâkimiyetlerini genişletmek amacıyla harekete geçtikleri görülmektedir. Bu gayeyle zaman zaman Büveyhîlerle mücadele eden Ukaylîler, bölgenin mahalli idarecileri ve hatta Abbâsîler ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Mücadeleler neticesinde yeni hâkimiyet sahaları elde ettikleri gibi siyasi ve ekonomik kazanç da sağlamışlardır. Bununla birlikte bazı mücadelelerden olumsuz etkilenerek mevcut hâkimiyet sahalarından mahrum kalmış, nihayetinde de yaptıkları anlaşmalarla durumlarını muhafaza etmişlerdir. Karvâş'tan sonra Ukaylî lideri olarak Nusaybin idarecisi olan Ebü'l-Meâlî Kureyş b. Bedrân'ın ön plana çıktığını görmekteyiz. Onun döneminde Tuğrul Bey'in Bağdat Seferleri gerçekleşmiş ve bu seferler neticesinde Selçuklu idaresini kabul eden Kureyş, zaman zaman Fâtımîlerle iş birliğine girmiş hatta Bağdat'ın Arslan Besâsîrî tarafından tekrar ele geçirilmesine yardım ederek Halife Kâim Biemrillâh*** ile eşi Tuğrul Bey'in yeğeni Arslan Hatun'u tutsak almıştır. Akabinde halife ve eşine iyi davrandığından dolayı da Tuğrul Bey'in affına mazhar olarak Musul idarecilğine iade edilmiştir. Bir süre sonra hayatını kaybetmiş ve oğlu Ebü'l-Mekârim Şerefüdevle Müslim b. Kureyş, dönemin etkili devlet adamlarından olan Vezir Fahrüdevle b. Cühey'r'in (İbn Cehîr) katkılarıyla Ukaylîlerin Musul idarecisi olmuştur 1061 (İbnü'l Esir, 1987a; 439, 445; İbnü'l Esir, 1987b; 33-34; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 17-18, 21-27, 28, 32-35, 38, 46-47, 55-58, 60-61, 63-66, 70-76,83-84, 94; al-Bondârî, 1999; 22-23; İbnü'l-Verdî, 2017; 30-31; Tokuş, 2013; 102-156; Bezer, 2012; 59-60).

1. Sultan Alp Arslan Zamanında Müslim b. Kureyş – Selçuklu İlişkileri

Müslim b. Kureyş'in bahsettiğimiz dönemde etkili olmasında en büyük etkenin mevcut coğrafyadaki siyasi ve askeri değişimlerin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ukaylîlerin, Arabistan Yarımadası'nın kuzeyine göç ettiklerini ve Hamdânîlerle oluşturdukları ilişkiler neticesinde siyasallaşarak bölgenin önemli merkezlerinin idaresini ele aldıklarını yukarıda belirtmiştik. Hamdânîlerle kurdukları ilişkiyle bölgede siyasallaşan Ukaylîlerin, gelişimi ve yayılımında etkili olan dönem hadiselerinden biri de Tuğrul Bey'in Bağdat Seferleridir. Nitekim bu seferler neticesinde Ukaylîlerin de dâhil olduğu bölgedeki mahalli idarecileri bünyesinde barındıran Büveyhîler, tarih sahnesinden çekilirken ona tabi olan idarecilerin de Selçuklu vassallığına geçerek varlıklarını muhafaza ettikleri görülmektedir.

Tuğrul Bey'in vefatıyla (4 Eylül 1063) Selçuklu Devleti'nde derinleşen iktidar mücadeleleri, Irak-ı Arap ve çevresinde yeni tahsis edilen Selçuklu hâkimiyetinde kısa süreli zaaf yaşanmasına neden oldu. Bu durumdan faydalanarak Irak ve çevresinde etkili olmak isteyen Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillâh'ın Irak-ı Arap ve civarında yeniden hâkimiyet kurarak Abbâsî Halifelîği'nin Büveyhîler döneminde kaybettiği, Tuğrul Bey'in seferleri neticesinde de şahsında Selçuklu Devleti'ne bıraktığı siyasi hâkimiyeti yeniden ihdas etmek istediği anlaşılmaktadır (İbnü'l Esir, 1987b; 41; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 116; Köymen, 2001; 7). Bu gayeyle harekete geçen Halife Kâim Biemrillâh, bölge idarecilerinden Müslim b. Kureyş, Nûruddevle Dübeyş b. Mezyed, Hazâreb (Hazaresb?), Verrâm'ın iki oğlu ile Bedr b. el-Mühelhil'e mektup göndererek Bağdat'a davet etti (İbnü'l Esir, 1987b; 41-42; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 116).

Müslim b. Kureyş, halifenin daveti geldiği sıralarda hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla Bağdat'ta bulunan Türk komutanlardan Acem ve İlermiş ile iletişime geçerek onları mal ve para vadiyle yanına çekmeye çalıştı. Diğer taraftan kardeşi İbrahim'i Avânâ üzerine gönderirken bir taraftan da Erbil taraflarını idaresi altına aldı. Ardından Tikrî'ti (Tikrit) muhasara etti fakat bir başarı elde edemediği gibi yenilerek geri

* 29 Mart 1041 yılında doğan Müslim b. Kureyş, 1061-1085 yılları arasında Ukaylîlerin emirliğini yapmıştır. Bk. (Bezer, 2006; 94-96)

** Hamdânîlerin yardımına başvurduğu Ebü'z-Zevvâd Muhammed b. Müseyyeb el-Ukaylî, 990 yılında Musul'u ele geçirip Büveyhîlere tabi olarak Ukaylî idaresini bölgede başlattı. Bk. (İbnü'l Esir, 1987a; 67-68; Tokuş, 2013; 89, 90, 99-100; Bezer, 2012; 59).

*** Kâim Biemrillâh 1031-1075 yılları arasındaki Abbâsî Halifesi'dir. Bk. (Özaydın, 2001; 210-211).

çekilmek zorunda kaldı. Mevcut gelişmelerden haberdar olan Halife Kâim Biemrillâh, Bağdat'ta güvenlik önlemi almak amacıyla ordu mensuplarına hil'at ve para dağıtarak gönüllerini aldı. Halifenin faaliyetlerinden haberdar olan Müslim b. Kureyş, bunun üzerine ona bir mektup göndererek kendisinin Bağdat'a davete icabet etmek ve halifeye hizmet etmek gayesiyle geldiğini, alınan önlem ile dağıtılan hil'at ve paraya da bir anlam veremediğini ilettili. Ayrıca ele geçirdikleri beldelerin kendilerinin olduğunu, diğer bölge emirlerin iktâlarının Tuğrul Bey tarafından verilirken kendilerinin mağdur edildiğini, bu amaçla da mağduriyetlerinin giderildiğini ve hakkaniyet sınırını aşmadığını halifeye bildirdi. Buna rağmen Bağdat'a üç fersah* uzaklıkta olan Ecmütü'z-Ziyâde'ye kadar gelen Müslim b. Kureyş, halifenin endişelerinin artmasına neden oldu, fakat kendisine gönderilen hil'at'ı kabul ederek Musul'a döndü** (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 117-120, 127; Tokuş, 2013; 212-213).

Bilindiği üzere Tuğrul Bey, Abbâsî Halifesi'nin kızı Seyyide Hatun ile evlilik merasimiyle meşgul iken Kutalmış b. Arslan Yabgu isyan etmiş, ardından Tuğrul Bey'in vefatıyla isyanın mahiyeti yeni bir boyut kazanmıştır. Netice itibariyle de Alp Arslan, Kutalmış ve diğer taht adaylarını mağlup ederek ya da biat ettirerek sultanlık makamına geçmiştir***.

Sultan Alp Arslan'ın hükümdarlığını ilanından sonra Selçuklu Devleti'nde yeniden düzen sağlanarak merkezi otorite güçlendirilmeye başlandı. Selçuklu merkezinde başlayan Sultan Alp Arslan'ın otoritesi 9 Nisan 1064 Cuma günü Bağdat'ta adına hutbe okunmasıyla Abbâsî Devleti'nde de sağlandı. Akabinde halifenin, Müslim b. Kureyş'in de içinde bulunduğu bölge idarecilerine haber göndererek hutbelerde sultanın adının okunmasını sağlamasıyla da Tuğrul Bey döneminde Irak ve çevresinde inşa edilen Selçuklu hâkimiyeti yeniden ihdas edildi (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 131; İbnü'l Esir, 1987b; 47-48). Böylece bölge idarecileri Sultan Alp Arslan'ın adını hutbelerde okutarak bağlılıklarını devam ettirdiler. Fakat Tuğrul Bey'in vefatı ile Alp Arslan'ın Selçuklu Sultanı olduğu dönem arasında Halife Kâim Biemrillâh ve Müslim b. Kureyş'in faaliyetlerinin Sultan Alp Arslan'ın bölgeye uygulayacağı siyaseti şekillendirdiği sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bölge idarecilerinin de nazik durumun farkında olarak konjonktürü lehlerine çevirmek için harekete geçtikleri görülmektedir.

Müslim b. Kureyş'in hâkimiyet sahasını genişlettiğini, durumdan endişelenen Kâim Biemrillâh'a Tuğrul Bey'in taksiminin adil olmadığından dem vurarak yapmış olduğu yayılımın hakkaniyet sınırlarında olduğunu ileri sürdüğünü yukarıda belirtmiştik. Onun bu hareketinden, Selçuklu Devleti ile hükümdarına karşı isyan ettiği ve kendince mağduriyetini giderdiğini gelişmelerden yola çıkarak bir sonuç olarak ileri sürebiliriz. Fakat bu süreçte cüretkâr gördüğümüz Müslim'in Kâim Biemrillâh'ın hutbelerde Sultan Alp Arslan'ın adını okutması ve bölge idarecilerinin de buna riayet etmelerini istemesi üzerine itiraz etmeyerek uyguladığı da görülmektedir. Onu bu siyasete iten temel düşüncenin elde ettiği kazanımlarını kaybetme endişesi olabileceği gibi, Alp Arslan ve şahsında Selçuklu Devleti ile bir probleminin olmadığını, Tuğrul Bey'in ortaya çıkardığı mağduriyeti gidererek ilişkilerini hakkaniyet üzerine kurduğunu, bunda da samimi olduğunu beyan ettiği şeklinde de yorumlayabiliriz.

Müslim b. Kureyş'in hutbelerde Sultan Alp Arslan'ın adını okutarak bağlılığını bildirmesine rağmen yeni tahta çıkan sultanın huzuruna çıkmak ve sahip olduğu hâkimiyet sahalarının yönetim hakkını kendisine veren buyruğu almak zorunda olduğu için harekete geçtiği görülmektedir. Bu sıralarda Sultan Alp Arslan'ın Hemedân'da bulunması üzerine buraya gelen Müslim, Nizâmülmülk ile irtibata geçerek kendisi lehinde ricacı olmasını sağladı. Bunun üzerine Nizâmülmülk, Sultan Alp Arslan ile Müslim b. Kureyş arasındaki hoşnutsuzluğun giderilmesine katkıda bulundu. Böylece emeline ulaşan Musul Emiri Müslim b. Kureyş'e Sultan Alp Arslan, Musul ve çevresi dışında Enbâr, Hît, Harbâ, es-Sinn ve el-Bevâzic bölgelerini de iktâ olarak verdi (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 138-139; İbnü'l Esir, 1987b; 60; Tokuş, 2013; 234).

Müslim'in Hamedân'a geliş tarihi dikkatleri çekmektedir. Nitekim Sultan Alp Arslan, bu süre zarfında Musa Yabgu ve Kutalmış tehlikelerini bertaraf ederek Selçuklu tahtına geçmiş, Gürcü ve Ermeni seferini

* Fersah, bir uzunluk ölçüsüdür. Bir fersah yaklaşık altı kilometreye tekabül etmektedir. Bk. (Halaçoğlu, 1995; 412).

** Gülay Ögün Bezer'e göre Müslim b. Kureyş, Tuğrul Bey'in vefatı sonrasında Bağdat'ı işgal ederek Selçukluların yerini almak niyetindedir. Bk. (Bezer, 2006; 94).

*** Selçuklu tahtı için Kutalmış'ın yanı sıra kardeşi Kirman Meliki Kavurd, baba bir kardeşi Süleyman ve amcası Mûsâ İnanç Yabgu hak iddia etmiş netice itibariyle de Alp Arslan'ın hükümdarlığı kabul edilmiştir. Bk. (Köymen, 2001; 7-13; Kafesoğlu, 1987; 526-527).

düzenleyerek de önemli bir Hristiyan yerleşkesi olan Ani Şehri'ni Selçuklu toprağı haline getirmişti. Özellikle Ani'nin fethi İslam dünyasında büyük bir heyecan uyandırmış ve Sultan Alp Arslan Ebul Feth unvanını almıştı. Sefer sonrasında ise Hemedân'a gelmişti (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 137). Bu sırada da Musul Emiri Müslim b. Kureyş, sultanın huzuruna çıkarak bağlılığını bildirmişti. Buradan hareketle Alp Arslan'ın sultan olması ve İslam dünyasını heyecanlandıran Ani'nin fethinden sonra itibarı ve devlet otoritesinde sağladığı güçlü duruşundan Müslim'in de etkilenerek Hemedân'a gidip bağlılığını bildirdiği sonucuna varmak olayların gelişimine uygun düşmektedir.

Alp Arslan'a biat ederek Musul'a dönen Müslim, bir süre hâkim olduğu yerleşkelerle ilgilendikten sonra Mirdâsiler arasında yaşanan mücadeleden yararlanarak Rahbe'yi yönetimi altına aldı. Şehre giren Müslim b. Kureyş, Benî Kilâb Kabilesi'nin mallarını yağmaladıktan sonra, şehirdeki Fâtımî sancağını Bağdat'a gönderdi (1067/1068). Ardından da şehirde Abbâsî Halifesi adına hutbe okuttu (İbnü'l Esir, 1987b; 65; Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 154). Bir süre sonra Müslim b. Kureyş'in bu sıralarda Hemedân'da bulunan Sultan Alp Arslan'ın huzuruna yeniden çıktığı görülmektedir. Sultanın iyi karşıladığı Müslim, ondan Hazaresb'in ölümünden sonra dul kalan kız kardeşini zevce olarak kendisine verilmesini istedi (1069/1070). Sultan Alp Arslan'ın onayıyla da Safiye Hatun ile evlendi. Ardından da Sultan Alp Arslan ona Medâyin'in de aralarında bulunduğu bazı bölgeleri iktâ etti (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 162-163). Böylece Müslim b. Kureyş, bölgede etkinliğini artırdığı gibi Selçuklu sultanıyla da hısımlık oluşturarak meşruiyetini güçlendirdi.

1.1 Malazgirt Zaferi ve Müslim b. Kureyş'in Gözden Düşüşü

Müslim b. Kureyş'in Alp Arslan döneminde artan itibarının Malazgirt Muharebesi'ne kadar devam ettiği görülmektedir. Sultan Alp Arslan, Fâtımîler üzerine sefere çıkmak gayesiyle ordusunu hazırlayarak Anadolu'ya girdi. Malazgirt'i topraklarına katarak Mervânîleri biat ettirip, Urfa'yı muhasara altına aldı. Muhasaranın uzaması üzerine de Harran dolaylarına gelerek şehir halkıyla anlaştı. Akabinde Fırat boylarına kadar ilerleyen Sultan Alp Arslan, Halep Emiri Mahmud b. Sâlih b. Mirdâs'ın katına gelerek biat yenilemesini emretti. Mahmud'un sultanın buyruklarına riayet etmemesi üzerine de Halep'e giderek şehri kuşattı. Durumun ciddiyeti karşısında Halep emiri ve annesi, sultanın huzuruna çıkarak biat edip af dilediler. Böylece Mahmud'u yerinde bırakan Sultan Alp Arslan, Halep'ten Şam'a doğru hareket etti (İbnü'l Esir, 1987b; 70-71; Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 166-168; İbnü'l-Adîm, 2014; 22-26; al-Bondârî, 1999; 36-37; Cahen, 1988; 25). Bu sıralarda gelen Bizans elçilerinin istekleri karşısında Fâtımîler üzerine gitmekten vazgeçen Sultan Alp Arslan, Fırat Nehri'ni geçerek el-Cezîre bölgesine yöneldi. Nehir geçilirken hayvanların çoğu boğulurken ordusunda yer alan Irak yöresi askerleri de dağılarak Selçuklu ordusundan ayrıldılar. Bu nedenle Sultan Alp Arslan yaklaşık 4.000 askerle el-Cezîre dolaylarına vardı (Köymen, 2001; 26). Buradan Selçuklu başkentine giderek asker toplamayı yaklaştıran Bizans tehlikesine karşın zaman kaybı olarak gören Sultan Alp Arslan, eşi hatun (Terken/ Şerefiyye Hatun) ile veziri Nizâmülmülk'ü Hemedân'a asker toplayıp göndermeleri gayesiyle gönderdi (İbnü'l Esir, 1987b; 71-73; Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 169-170). Ardından Hoy dolaylarına ilerleyen Sultan Alp Arslan, bölgede yeni katılımlarla 15.000 civarına ulaşan birlikleriyle Bizans ordusu üzerine yöneldi. Bu sırada Nizâmülmülk de topladığı askerlerle sultanın ordusuna dahil oldu. Böylece başlayan muharebeyi 26 Ağustos 1071 tarihinde Sultan Alp Arslan kazanarak Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i de esir aldı*.

Malazgirt Savaşı öncesinde Irak bölgesi askerlerinin Selçuklu ordusundan ayrılması ile İslam dünyasını tehdit eden ve bu sırada Anadolu'da bulunan Bizans kuvvetlerine karşın dönem kaynaklarında Irak emirlerinden Müslim b. Kureyş'in Alp Arslan'ın yanında yer aldığını gösteren herhangi bir kaydın olmaması dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Müslim'in savaşın sonucunu bekleyerek siyaset izlediği akıllara gelmektedir. Nitekim yukarıda verildiği gibi Sultan Alp Arslan, kendisine biat ettikten sonra her görüşmelerinde Müslim b. Kureyş'e yeni iktâlar verirken kardeşle izdivacını da onaylamıştır. Malazgirt Zaferi'nden sonra ise Sultan Alp Arslan, Müslim b. Kureyş'e verdiği tüm iktâları alarak onu Tuğrul Bey döneminde babası Kureyş b. Bedrân'ın hâkimiyet sahasıyla sınırlandırmıştır. Alp Arslan'ın Müslim b. Kureyş'e karşı siyasetinin değişme nedeni ise kaynaklarda belirtilmemiştir. Bununla birlikte yukarıda yer verdiğimiz dönem hadiselerinde dikkat çeken husulardan olan Irak askerlerinin Selçuklu ordusundan

* Yeni katılımlarla Selçuklu ordusu yaklaşık 40.000 ile 50.000 dolaylarına ulaştı. Selçuklu ordusunda Gevherâyin, Afşin, Sav Tegin, Sunduk ve Ay Tegin gibi beyler yer alıyordu. Bk. (Sevim, 2003; 481-482).

ayrılması ile el-Cezîre bölgesine gelen sultanın ihtiyaç duyduğu askeri desteğin Müslim b. Kureyş tarafından karşılanmaması Alp Arslan'ın siyasetindeki değişiminin nedeni olduğu olayların seyri bakımından uygun düşmektedir. Diğer taraftan Sultan Alp Arslan'ın Fâtımiler üzerine sefere çıktığı bir sırada Bizans İmparatoru'nun Selçuklu temelli sefere çıkması ve Müslim b. Kureyş'in yönettiği Ukayliler ile bölgedeki diğer Arap kabilelerinin Şîa eğilimli olmaları Alp Arslan'ın Irak ve çevresinden beklediği yardımı elde edemeyişinin nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sultanın el-Cezîre'den ayrılarak Hoy dolaylarına geldiği ve burada kendisine katılan bölge güçleriyle 15.000 kişiye ulaşarak Bizans üzerine yürüdüğü görülmektedir.

Bu sıralarda dikkat çeken hadiselerden bir diğeri de Sultan Alp Arslan'ın siyasetinden rahatsız olan Müslim b. Kureyş'in onunla iş birliği yaptıklarını düşündüğü kâtibi Ebû Câbir b. Sıklâb/Saklab ile hâcibi Şervîn'i öldürtmesidir. Maktullerden Kâtib Ebû Câbir'in Alp Arslan ile yazışarak Müslim b. Kureyş'in yerine Hâcib Şervîn'i getirmek için faaliyetlerde bulunduğu bu nedenle de öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Buna rağmen mevcudiyetini devam ettirmek isteyen Müslim b. Kureyş, Abbâsî Halifesi'nin telkinleriyle kardeşi İbrahim'i Sincâr Kalesi'nde alıkoymak için geri dönmemesi halinde yerine Ukayli emiri yapılması telkininde bulundu. Akabinde de Sultan Alp Arslan'ın huzuruna çıkmak amacıyla yola çıktı (İbnü'l Esir, 1987b; 82; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 182; Tokuş, 2013; 216). Bu sıralarda Sultan Alp Arslan, Karahanlılar üzerine sefere çıkarak Ceyhun Nehri'ni geçip, Buhara dolaylarına kadar ilerledi. Burada ele geçirdiği Barzam Kalesi komutanı olan (Bîrun) Yusuf, huzuruna çıkarıldı. Böylece sultanın yanına kadar ilerleyebilen Yusuf, hileyle onu yaraladı. Ardından da Sultan Alp Arslan 24 Kasım 1072 tarihinde hayatını kaybetti (İbnü'l Esir, 1987b; 78-79; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 183-184; Özgüdenli, 2015; 160). Sultanın beklenmedik vefatı, tükenmişlik içinde onun affına mazhar olmaya gelen Müslim b. Kureyş'in hayatında önemli bir dönüm noktası oldu ve bölgede etkin bir güç olarak ortaya çıkmasına katkıda bulundu.

2. Sultan Melik Şah Zamanında Müslim b. Kureyş – Selçuklu İlişkileri

Sultan Alp Arslan hayattayken oğlu Melik Şah'ı vâli ilan ederek gerek Malazgirt Zaferi öncesinde gerekse yaralandığı zaman Nizâmülmülk başta olmak üzere devlet erkânından biat aldı. Vefat etmesi üzerine de Sultan Melik Şah ve Nizâmülmülk, yaklaşık yirmi günde geçtikleri Ceyhun Nehri'ni üç günde geri geçerek Merv'e varıp merhum Sultan Alp Arslan'ın naaşını toprağa verdiler. Ardından Nişâpur'a gelen Melik Şah ve Nizâmülmülk (1 Ocak 1073), Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillâh'a elçi göndererek 20 Mart 1073 tarihinde hutbelerde Sultan Melik Şah'ın adının okunmasını sağladılar (İbnü'l Esir, 1987b; 80-81; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 185-186; İbnü'l-Cevzî, 2014; 110-111; Kafesoğlu, 1953; 18-19; Özyayın, 2004; 54). Bu sıralarda Yemen'de bulunan Kavurd Bey, geri dönerek Rey Şehri'ne yöneldi. Bunun üzerine Melik Şah ve Nizâmülmülk, onu karşılayarak mağlup ettiler. Ardından yakalan Kavurd Bey, Nizâmülmülk'ün telkiniyle öldürüldü. Oğullarına da Kirman bölgesinin idaresi verildi (15 Nisan 1073). Sultan Melik Şah, Kavurd karşısında alınan galibiyette Arap idarecilerinden Müslim b. Kureyş, Bahâüddeve Ebû Kâmil Mansûr ve diğerlerine vermiş oldukları katkılardan dolayı bolca ihsanlarda bulundu (İbnü'l Esir, 1987b; 82; İbnü'l-Cevzî, 2014; 111-113; Kafesoğlu, 1953; 20-23; Tokuş, 2013; 217). Böylece Malazgirt Zaferi sonrasında gözden düşen ve hâkimiyet sahasını kaybeden Müslim b. Kureyş, bölgede yeniden güçlenmeye başladı.

Müslim b. Kureyş, Abbâsî Halifesi tarafından aradaki soğukluğun giderilmesi için aracı kıldığı Nakîbünnukabâ Tarrâd b. Muhammed ile Sultan Alp Arslan'ın yanına giderken onun vefat haberini almış ve kaynaklara göre yolluna devam ederek Melik Şah'ın katına varmıştır. Fakat kaynaklardan dönem hadiselerini kronolojik olarak incelediğimizde Melik Şah'ın Selçuklu Sultanı olduktan ve Abbâsî Halifesi tarafından hutbelerde adı okunduktan sonra amcası Kavurd Bey ile karşı karşıya geldiği görülmektedir. Nitekim Alp Arslan'ın doğu seferi sırasında Kavurd Bey, Yemen taraflarında akınlar yaptığından, kardeşinin vefat haberini geç almış, Rey üzerine ise 1073'ün Nisan ayında yürümüş ve Kerec mevkiinde yenilmiştir. Bu sıralarda Müslim b. Kureyş de Melik Şah'ın huzuruna çıkarak biat etmiş ve Kavurd Bey sultanın üzerine yürüdüğü haberi ulaşınca da bölgede kalarak ona karşı mücadele etmiştir (İbnü'l Esir, 1987b; 82; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011; 188-189, 190-192; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, 2010; 126-128).

Sultan Alp Arslan'ın 24 Kasım 1072 tarihinde vefat etmesi ve ardından Melik Şah'ın sultan ilan edilmesi ile halife tarafından hutbelerde adının geçmesi 20 Mart 1073 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda önceki bölümlerde belirttiğimiz Müslim b. Kureyş'in Alp Arslan'ın huzuruna nail olmak için yola

çıktığı, vefat etmesi üzerine de yoluna devam ederek Melik Şah'ın katına vardığı ve bu sırada da Kavurd Bey ile mücadele ettiği bilgileri kronolojik olarak dönem gelişmelerine uygun düşmemektedir. Nitekim kaynaklardaki bilgilere göre olayları incelediğimizde Müslim b. Kureyş'in Alp Arslan ile görüşmek için en geç Kasım 1072 dolaylarında yola çıkması gerekmektedir. Onun bu tarihlerde yola çıktığını kabul edersek beş ay zarfında Sultan Melik Şah'ın yanına varması dönem yolculuklarıyla örtüşmemektedir. Benzer coğrafi yolculukları incelediğimizde yaklaşık on beş ila yirmi günün bu mesafe yolculukları için ziyadesiyle yeterli olduğu görülmektedir*. Bu nedenle kaynaklarda yer alan merhum Sultan Alp Arslan'ın vefatı sonrasında Müslim b. Kureyş'in yoluna devam ederek Hemedân'da Melik Şah'ın huzuruna çıktığı bilgisi dönem hadiselerinin kronolojisine uygun düşmemektedir. Bununla birlikte biat için yola çıkan Müslim b. Kureyş'in geri dönememe ve özellikle Alp Arslan tarafından cezalandırılma endişesiyle kardeşi İbrahim'i Sincâr Kalesi'nde alıkoyduğunu da göz önüne alındığımızda onun Alp Arslan'ın vefatının ardından bir süre beklediği dönem gelişmelerine uygun düşmektedir. Bu süre zarfında kendi meşguliyetleriyle uğraştığını düşündüğümüz Müslim b. Kureyş'in Melik Şah'ın sultan ilan edilmesi ve Abbâsî Halifeliği tarafından da kabul edilerek hutbelerde adının zikredilmesi üzerine biat için yola çıktığı aradan geçen süre göz önüne alındığında daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim merhum Sultan Alp Arslan'ın tahta çıkışı sırasında da Müslim b. Kureyş'in hemen sultana biat etmeyerek hâkimiyet sahasını genişlettiği, halifenin onun adına hutbe okutması ve bölge idarecilerinden de benzer yaklaşımı istemesi üzerine Nizâmülmülk'ün aracılığıyla sultanın huzuruna çıkarak biat ettiğini yukarıda belirtmiştik.

Müslim b. Kureyş, Sultan Melik Şah'a biat edip, Kavurd'a karşı mücadelede yer aldıktan sonra sultanın ihsanlarına mazhar olarak Musul'a döndü. Alp Arslan'ın vefatı ve yeni sultan ile olan ilişkileri onun tekrar bölgede etkin bir siyaset izlemesine zemin hazırladı. Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah, taht değişikliğinden yararlanan Karahanlı ve Gazneli devletleri üzerine seferler düzenlediği sıralarda ülkenin batısına yeterince ehemmiyet veremedi. Bununla birlikte Elbasan/Erbaşgan ile birlikte Anadolu'ya gelen ve onun Bizans'a sığınması üzerine de Suriye coğrafyasına yönelen Türkmen liderleri bu coğrafyada etkin rol oynamaya başladılar. Türkmen liderlerinden Kurlu ile başlayan bu süreç Atsız döneminde bölgede bir Türkmen Beyliği'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Atsız'ın Melik Şah ve Abbâsî Halifesi adına hutbe okutması diğer taraftan da Fâtımîler karşısında elde ettiği başarılarla hâkimiyet sahasını Şam ile Kudüs gibi dönemin ve İslam dünyasının önemli şehirlerine yayması, Selçuklu Devleti'nin bir kazanımı olarak görülmekteydi. Şartlar her ne kadar Selçukluların lehine gibi görünse de Sultan Melik Şah, bölge üzerinde etkinliğini artırmak amacıyla kardeşi Tâcüddevle Tutuş'u görevlendirdi. Dönem araştırmalarıyla bilinen Ali Sevim, Tutuş'un bölgeye gönderilmesinde Şöklü ile birleşen ve Atsız tarafından etkisiz hale getirilerek Melik Şah'a gönderilen Kutalmışoğullarının sultan nezdinde Atsız aleyhindeki söylemlerinin etkili olduğu kanaatinde** . Söylemler neticesinde Sultan Melik Şah'ın Atsız'ı Selçuklu Devleti için tehdit olarak algılayacağı gibi Kutalmışoğullarının güçlü bireyleri olan Mansur ve Süleyman Şah'ın da bölgede bulunmalarını kendisine karşı yeni bir tehdit olarak görebileceği de dikkatleri çekmektedir. Nitekim Tutuş'un bölgeye gelmesiyle Kutalmışoğullarının Anadolu'nun iç ve kuzeybatısına yönelmelerinin yakın döneme tekabül ettiği görülmektedir. Ayrıca bu sıralarda Halep Emiri Sâbık'ın tutum ve davranışlarından rahatsız olan Mirdâsî ileri gelenlerinden Vessab b. Mahmud, Mubarek b. Şibl ve Hamîd b. Zugaib'in Sultan Melik Şah'ın katına çıkarak şikâyetlerini dile getirip, bir çözüm bekledikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Gelen şikâyet ve bölgedeki vassal idarecilerin Selçuklu otoritesini zaafa uğratan tutumları üzerine Sultan Melik Şah, merkezi otoriteyi hâkim kılmak ve bölgede nizamı yeniden sağlamak amacıyla kardeşi Tutuş'a Suriye'yi iktâ ederek Bekçioğlu Afşin, Sunduk et-Tükî, Demlecoğlu Muhammed, Tutuoğlu (Duduoglu) ve Birikoğlu gibi Türkmen beylerini de onun hizmetine verdi. Böylece Tutuş'un 1077 yılının sonbaharında bölgeye intikal ettiği görülmektedir (İbnü'l-Adîm, 2014; 36-37).

Bahsettiğimiz bağlamda Tutuş'un bölgeye intikali Atsız ve Kutalmışoğulları ile bölgede oluşabilecek yeni tehditler ve uyuşmazlıklara karşı Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın bir hamlesi olarak görülmektedir. Bu şartlar mucibince bölgeye intikal eden Tutuş'tan rahatsız olan Atsız, Melik Şah'a mektup göndererek

* Yeni katılımlarla Selçuklu ordusu yaklaşık 40.000 ile 50.000 dolaylarına ulaştı. Selçuklu ordusunda Gevherâyin, Afşin, Sav Tegin, Sunduk ve Ay Tegin gibi beyler yer alıyordu. Bk. (Sevim, 2003; 481-482).

** Kutalmışoğullarından Devlet ve Alp İlik, Şöklü ile birlikte hareket etmiş, Taberiyye'de Atsız tarafından etkisiz hale getirilerek Melik Şah'a gönderilmişlerdir. Bk. (Sevim, 2000; 68-71).

sultana ve halifeye karşı sorumluluklarını yerine getirdiğini, Fâtımîler ile mücadele ettiğini dolayısıyla Tutuş'un da bölgeye gelişine bir anlam veremediğini dile getirdi. Bunun üzerine Nizâmülmülk'ün* de telkinleriyle Sultan Melik Şah, Atsız'ı yerinde bırakarak Tutuş'un Halep ve dolaylarında hüküm sürmesine müsaade etti (Sıbt İbnu'l-Cevzi, 2011; 206, 226-227). Onun bölgeye yönelmesiyle Kutalmışoğulları da Anadolu'nun batısına yönelmiş; onların Halep ile Antakya üzerinde oluşturdukları tehdit de böylece son bulmuştur.

Atsız ve Tutuş'un yanı sıra bölgede siyaset izleyen dönem devlet adamları arasında Müslim b. Kureyş ve Philaretos Brachamios'u da görmekteyiz. Philaretos, Bizans'ın Malazgirt yenilgisi sonrasında bölge üzerindeki hâkimiyetinin zaafa uğraması üzerine yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak Malatya, Antakya ve Urfa gibi önemli şehir ve yöreleri yönetimi altına aldı. Ardından Bizans ve Selçuklu devletleri başta olmak üzere dönemin güçlü siyasi teşekkül ile temsilcilerine sunduğu vergi ve kıymetli hediyelerle oluşturduğu denge siyaseti vasıtasıyla varlığını muhafaza etti (Michel le Syrien, 1905; 173-174). Diğer taraftan bölgenin önemli yerleşkelerinden olan Halep ve dolayları Arap Kabilelerinden Benî Kilâb'ın bir kolu olan Mirdâsîlerin idaresindeydi (Merçil, 2005; 149). Mirdâsîler, kendi iç mücadelelerinin yanı sıra Bizans ve Fâtımî ilişkilerinde de bölgeye intikal eden Türk gruplarının yardımına başvurmuş, netice itibarıyla mevcudiyetlerini muhafaza ettikleri gibi hâkimiyet sahalarını da nispeten genişletmişlerdi. Öte yandan aşağıda yer verdiğimiz gibi bölgede Türk varlığı da bu ilişkiler bağlamında hissedilir bir şekilde yoğunlaşmıştı.

2.1. Müslim b. Kureyş'in Halep'i Ele Geçirmesi ve Bölge Üzerindeki Etkinliğinin Artması

Bahsettiğimiz şartlar mucibince Musul'a dönen Müslim b. Kureyş'in Suriye sahasına yayılmasını sağlayan etkenlerin birinin Tutuş'un bölgeye intikal etmesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler olduğu anlaşılmaktadır. Melik Şah'ın Tutuş'u Suriye ve çevresine görevlendirmesinde ise bölgede yaşanan hadiselerin etkin olduğu görülmektedir. Her ne kadar Tutuş'un geliş amacı Atsız'ın hâkimiyet sahasını yönetimi altına almak ve Kutalmışoğullarını bölgeden uzaklaştırmak veyahut da tehdit unsuru olmaktan çıkarmak olarak görülse de Atsız'ın sultan nezdindeki faaliyetleri onun geliş amacıyla değişikliklere gitmesine neden oldu. Bununla birlikte bölgede kalmaya devam eden ve maiyetiyle bir merkeze ihtiyaç duyan Tutuş'un yönünü Halep'e çevirmesi ise dönem siyasetine uygun düşmektedir. Nitekim Mirdâsîlerin Halep ve çevresini gerek Bizans gerekse Fâtımîler karşısında muhafaza edemediklerinden bölgeye intikal etmiş olan Hanoğlu Harun gibi Türk beylerinin yardımına başvurduğu görülmektedir (Sevim, 2000; 36-47). Ayrıca Halep Emiri Mahmud, hayatını kaybetmiş, ardından kimin yönetici olacağı konusunda Benî Kilâb'ın ileri gelenleri birliktelik sağlayamamış ve yaşanan ihtilaflar Halep ile çevresinin komşu idareciler tarafından hedef seçilmesine ya da yaşanan mücadelelere dâhil olmalarına zemin hazırlamıştır (Merçil, 2005; 150-151). Böylelikle Müslim b. Kureyş de bölgeye yayılma fırsatı bulmuştur.

Tutuş, kendine merkez olarak Halep'i seçerek şehri muhasara etti. Tutuş'un birlikleri arasında Melik Şah'ın buyruğu doğrultusunda Müslim b. Kureyş de yer aldı. Fakat kuşatmada yer almasına rağmen Arap kavmiyetçiliği ve bölge üzerindeki beklentileri onun kuşatma sırasında gerekli mücadeleyi vermeyerek Tutuş aleyhinde faaliyetlerde bulunmasına neden oldu. Bu minvalde şehre ücreti mukabilinde lojistik destek sağladığını gördüğümüz Müslim, diğer taraftan da ihtilaf halinde olan ve Tutuş'un yanında yer alan Benî Kilâb üyeleriyle temasa geçerek ondan ayrılımlarına ve topyekûn olarak Halep'i müdafaa etmelerine neden oldu. Netice itibarıyla de şehrin düşmesini engelledi. Diğer taraftan gelişmelerden haberdar olan Tutuş, Müslim b. Kureyş'in menfi faaliyetleri üzerine onu azarlayarak kuşatmadan kovdu. Ardından kuşatmaya devam eden Tutuş, Müslim b. Kureyş'ten boşalan alanı gelecek Türkmen güçleriyle doldurarak şehri elde etmeyi planladı. Bu gayeyle Bahaüddeve Türkmân et-Türkî liderliğindeki birlik sultanın buyruğuyla Halep'e doğru ilerlerken gelişmelerden haberdar olan Halep Emiri Sâbık da karşı hamle olarak Benî Kilâb kabilesi liderlerinden Ebû Zâide'ye haber göndererek yardıma çağırdı. Gelmemesi durumunda da bölgedeki Arap hâkimiyetinin yerini Türk hâkimiyetine bırakacağı endişesini dile getirdi. Türkmân et-Türkî, maiyetiyle Halep'e ilerlerken Sincâr'a hareket eden Müslim b. Kureyş'le karşılaştı. Müslim, Türkmân et-Türkî'ye Benî Kilâb birliklerinin gelmekte olduklarını söyleyerek korkutmaya çalıştı. Ardından yoluna

* Sultan Melik Şah, hükümdarlığının ilk yıllarında Irak ve çevresinde uygulanan devlet siyasetini diplomasi becerisiyle Nizâmülmülk'e bırakmıştır. Bk. (Cahen, 1988; 32).

devam eden Türkmân et-Türkî, Buzâa Vadisi'ne vardığında Halep'e yardıma koyulan Ebû Zâide'nin ani baskınına maruz kaldı. Türkmen birliğini mağlup eden Ebû Zâide'nin kuvvetleri, Kilâb, Ukayl, Numeyr ve Kuşeyr gibi farklı Arap kabilesi üyelerinden meydana gelmekteydi. Diğer taraftan Türkmân et-Türkî'nin beklenmedik yenilgisi, Tutuş'un bir miktar asker bırakarak Halep dolaylarından ayrılmasına neden oldu. Böylece zayıflayan kuşatma, Halep ve bölge ahalisinin kalan Selçuklu birliğini yağmalaması ve bölgeden uzaklaştırmasıyla son buldu (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 227; İbnü'l-Adîm, 2014; 38-39).

Halep muhasarasının başarısız olmasını Müslim b. Kureyş'in faaliyetleriyle ilişkilendiren Tutuş, onu cezalandırmak düşüncesiyle harekete geçti. Fakat Müslim b. Kureyş'in gelişmelerden haberdar olarak hazırlıklarını tamamlaması üzerine Tutuş, yönünü Diyarbekir'e (Diyarbakır) çevirerek kışı burada geçirdi. Ardından Halep'e tekrar yönelen Tutuş, Fâyâ, Deyr, Buzâa ve Bîre yerleşkelerini ele geçirdi. Akabinde Halep dolaylarında Hannâkiyye mevkiinde karşılaştığı Ebû Zâide ve amcaoğlu Şibl b. Câmî idaresindeki kuvvetlere yenildi. Bu sırada Fâtımî birlikleri karşısında Şam'ı muhafaza etmekte güçlük çeken Atsız Bey'in daveti üzerine yönünü güneye çevirdi. Onun Şam'a gelmesiyle de Fâtımî birlikleri bölgeden ayrıldı. Tutuş, bizzat Atsız tarafından karşılandıktan sonra şehre girdi (1079). Böylece Şam'a hâkim olan Tutuş, beklenmedik bir şekilde Atsız'ı öldürterek Suriye Selçuklularının temelini attı (İbnü'l Esir, 1987b; 107-108; İbnü'l-Adîm, 2014; 39-43; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 229-230; İbnü'l-Verdi, 2017; 39; Kafesoğlu, 1953; 37-38).

Halep şehri ve ahalisi, Mirdâsî Mahmud ve oğlu Sâbık'ın Fâtımî, Bizans ve yardımlarına başvurdukları Hanoğlu Harun ile Ahmed Şah gibi Türkmen beyleriyle olan tutarsız ilişkileri neticesinde oldukça yıprandılar. Diğer taraftan Tutuş'un şehirlerini kuşatma girişimleriyle de ekonomik ve siyasi anlamdaki çöküşleri daha fazla derinleşerek üstesinden gelinemez bir hal aldı. Suriye ve Filistin'de diğer şehir ve yerleşkelerin durumu da Halep'ten farklı değildi. Atsız'ın kurmuş olduğu düzenin ilk döneminde bölge yerleşkelerinde ekonomik ve siyasi istikrar sağlanırken; Kahire önlerinden geri dönmesi ile akabinde Fâtımîlerin taarruza geçmesi, sağlanmış olan istikrarın bozulmasına neden oldu. Ayrıca Tutuş'un bölgeye intikali, Halep muhasaraları, Atsız'ı etkisiz hale getirmesi ile bundan endişe duyan Afşin Bey'in Tutuş'tan ayrılıp bölge yerleşkelerini yağmalayarak baskı kurması, ortaya çıkan istikrarsızlığın daha da derinleşmesine katkıda bulundu (İbnü'l-Adîm, 2014; 43-44).

Yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler Halep halkı ile ileri gelenlerinde endişeye sebep olduğundan çözüm amaçlı yeni arayışlara yönelerek mevcudiyetlerini muhafaza etmeye çalıştıkları görülmektedir. Şüphesiz onların en büyük endişelerinden biri bizzat Sultan Melik Şah tarafından gönderilen Tutuş'a karşı gösterdikleri mukavemetin cezasız kalmayacağı düşüncesi idi. Nitekim Şam merkezli Suriye ve Filistin Selçuklularının temelini atan Tutuş, bölgede kendisine ait önemli yerleşke ve kalelere sahip olduğundan daha güçlü bir şekilde Halep üzerine giderek şehri ele geçirebilir ve kendisine karşı mücadele edenleri cezalandırabilirdi. Diğer taraftan yukarıda değindiğimiz gibi Halep Emiri Sâbık ile Kilâboğullarını Tutuş'un olası cezalandırma seferi kadar endişelendiren bir başka hususta Halep ve çevresinde Arap hâkimiyetine son verilmesiydi.

Halep'te endişeli bekleyiş hâkimken Müslim b. Kureyş'in Tutuş ile birlikte Halep muhasarası sırasında şehrin düşmemesi için uyandırdığı Arap kavmiyetçiliği ile ücretli de olsa şehre sağladığı lojistik destek sonraki gelişmelere yön veren siyasi bir hamle olarak dikkat çekmektedir. Nitekim bahsettiğimiz şartlar nazariyesinde Halep Emiri Sâbık, Musul Emiri Müslim b. Kureyş'e mektup göndererek şehri ona teslim edeceğini bildirdi. Diğer taraftan Kilâboğullarının ileri gelenleri de benzer beklentide olduklarını Müslim b. Kureyş'e iletiler (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 232; İbnü'l-Adîm, 2014; 45). Gelişmeleri incelediğimizde Sâbık ve Kilâboğullarının Tutuş karşısında başka çarelerinin olmadığı da görülmektedir. Nitekim Müslim'in Halep muhasarasındaki faaliyetleri her ne kadar Tutuş'un şahsına gibi gözükse de Tutuş'un Sultan Melik Şah tarafından görevlendirilmesi ile Müslim'in de ona yardımla sorumlu tutulması hukuki bir zarureti ortaya koyduğu için mevcut olumsuz gelişmeler Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'a da bir başkaldırı niteliğindedir. Dolayısıyla kendileri gibi Arap olan ve Melik Şah'ın buyruklarına karşı gelerek ona karşı mücadele edebileceğini Halep muhasarasında gösteren Müslim'e yanaşmaları dönem şartlarına göre uygun düşmektedir.

Gelen davet üzerine hazırlıklarını tamamlayan Müslim, Halep'e vardığında beklediği gibi kapılar kendisine açılmadı. Aksine kapılar kapatılarak müdafaaya geçildiğini gördü. Sâbık'ın Müslim'i davet

etmesine rağmen kapıları kapatmasının nedeni ise Müslim adına Halep'i yönetmek istemesine karşılık Müslim'in ona Hama, Maarre (Maarratü'n-Numân) ve Kefertâb'ın yönetimini önermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Sıbt İbnu'l-Cevzi, 2011; 233). Bahsedilen bölgeler ise Şam ile Halep arasında olup, Sâbık ile Tutuş'un karşı karşıya gelebileceği ve elinde zor tutabileceği bölgeler olarak görülmektedir. Diğer taraftan Müslim'in ise bahsettiğimiz hamlesiyle Musul'dan Halep'e kadar sınırlarını genişleterek Tutuş ile arasında da tampon bir bölge oluşturup onun kuzeye yayılmasını engellemek istediği anlaşılmaktadır.

Halep önlerine gelen Müslim, gösterilen mukavemet karşısında şehre giremedi. Bununla birlikte şehirde kuşatma kaynaklı kıtlıktan etkilenen halkın şehrin teslim edilmesine razı olduğu fakat Ahdâs adı verilen ve gençlerden oluşan yapının mücadelesi neticesinde şehrin düşmediği görülmektedir. Bu nedenle Ahdâs kuvvetlerini etkisiz hale getirmek isteyen Müslim'in imdadına kuvvetleri idare eden İbnü'l Hutaytî'nin oğlu Mansûr'u tutsak eden Türkmen gruplarının yetiştiği görülmektedir. Mansûr'un Müslim'e teslim edilmesiyle Ahdâs lideri İbnü'l Hutaytî'nin mücadeleye son vermesi sağlandı. Böylece savunması kırılan Halep'e Müslim 18 Haziran 1080 Perşembe günü girdi. Halep Emiri Sâbık ise iç kalede savunmasına devam etti. Yanında yer alan Şebîb ve Vessâb'ın Müslim yanlısı siyasetleri neticesinde o da Müslim ile anlaşmak zorunda kaldı (Eylül/Ekim 1080). Netice itibarıyla de Müslim şehre tamamıyla hâkim oldu. Ardından 23 Eylül 1080 tarihinde Musul'dan tedarik ettiği yiyecek desteğiyle Halep halkının gönlünü kazanan Müslim, fethi Abbâsî Halifesi'ne bildirdi. Şehri ele geçirmesinde kendisinden yana tavır alan Vessâb'a Esârib'i Şebîb'e Azâz'ı (Azez) ve Ali b. Mukalled b. Munkîz'a Kefertâb'ı verdi. Halep'i kaybeden Sâbık'ın kız kardeşiyle de evlenerek hısımlık kuran Müslim, ona Rahbe'yi iktâ ederek 20.000 dinar verip gönlünü aldı. Diğer taraftan Alp Arslan'ın kız kardeşinden olan oğlunu Sultan Melik Şah'a göndererek Halep'in kendisine iktâ olarak verilmesini, karşılığında da yıllık 300.000 altın göndereceğini arz etti. Sultan Melik Şah, onun bu isteğini kabul ettiği gibi elçi olarak gelen halasının oğluna da Bâlis Şehri'ni iktâ etti (Sıbt İbnu'l-Cevzi, 2011; 233-234, 236; İbnü'l-Adîm, 2014; 45-47; İbnü'l Esir, 1987b; 110-111; İbnü'l-Cevzi, 2014; 130). Böylece Musul Emiri Müslim b. Kureys, Irak-ı Arap'tan sınırlarını orta ve kuzey Suriye'ye kadar genişletti.

Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın Müslim'in Halep'i ele geçirmesinden rahatsız olmadığı hatta memnun kaldığı aracı olarak gelen halasının oğluna iktâ olarak Bâlis'i vermesinden anlaşılmaktadır. Şüphesiz Sultan Melik Şah'ın siyasetinde babası Alp Arslan'ın Fâtımîler üzerine sefere çıkıp Urfa dolaylarına geldiği sıralarda Halep Emiri Mahmud'un menfi tutumunun Selçuklu siyasetine verdiği zarar ve Halep emirlerinin Şii Fâtımîlerle yakın temas içinde olmalarının verdiği tedirginliğin belirleyici olduğu düşünülebilir. Bu şartlar altında Sultan Melik Şah'ın kendilerine sadık olduğunu icazet almakla gösteren Müslim'e onay vererek beklentileri karşılamak istediği akıllara gelmektedir. Nitekim Müslim b. Kureys, Melik Şah'ın Kavurd ile mücadelesinde ondan yana tavır almış, ele geçirdiği yeni muhitlerde de vassallığının gereğini yerine getirerek sultan ve halife adına hutbe okutmuştur. Bununla birlikte Tutuş ile olan ilişkileri ise sınırları belirlenen Selçuklu ilişkilerinin dışına çıkabileceğini gösteren bir hadise olmakla birlikte sonraki gelişmelere de temel oluşturan bir siyaset olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yukarıda belirttiğimiz gibi Tutuş'a başkaldırışı aynı zamanda Melik Şah'a da bir başkaldırı olmakla birlikte bu coğrafyada Selçuklu hâkimiyetini istemediğinin de bir göstergesidir.

Bahsettiğimiz gelişmelerden Müslim'in bölgeyi kendi hâkimiyeti altında toplayarak bir Arap birliği kurmayı planladığını, Sultan Melik Şah'ın gücünden de çekindiği görülmektedir. Diğer taraftan nazik durum karşısında amacına ulaşmak isteyen Müslim'in bölgedeki Selçuklu varlığını verdiği vergi ve okuttuğu hutbeler vasıtasıyla şifahi olarak bir süre daha devam ettirerek koşulların lehine dönmesini beklediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Sultan Melik Şah'ın Halep'i iktâ olarak vermesinde, hutbelerde Abbâsî Halifesi ile birlikte Selçuklu Sultanı'nın da isminin okunması ve yıllık taahhüt edilen 300.000 altının Selçuklu hazinesine sağlayacağı katkının etkili olduğu düşünülebileceği gibi; kardeşi Tutuş ile de arasında bir tampon bölge oluşturarak tahtını sağlamlaştırma düşüncesinin de etken olabileceği dikkatleri çekmektedir (Sobernheim, 1993; 693; Tokuş, 2013; 227). Nitekim bölgenin Tutuş'un eline geçmesi ekonomik ve askerî açıdan onu güçlendirerek Selçuklu tahtı için harekete geçmesine neden olabileceği geçmiş ve sonraki dönem gelişmelerinden anlaşılmaktadır.

Halep'i ele geçirerek bölgede etkinliğini artıran Müslim'in sınırlarını Akdeniz'e kadar genişletmek için Antakya'yı baskı altına aldığı görülmektedir. Kurduğu baskıyla Antakya'yı vergiye bağlayan Müslim, diğer

tarafından da şehir ileri gelenleriyle gizlice irtibata geçerek şehri ele geçirebilecek şartların oluşmasını sağladı. Fakat Müslim'in planı, iletişimi sağladığı tercümanının Antakya'ya kaçarak gelişmeleri Philaretos'a bildirmesiyle sekteye uğradı. Philaretos, kendisine ihanet edenleri şiddetle cezalandırdığı gibi tercümanın verdiği bir başka bilgi olan Müslim ile Fâtımiler arasındaki iş birliğini gönderdiği mektuplarla Selçuklu Sultanı Melik Şah'a bildirdi. Bunun üzerine Nizâmülmülk, Müslim'e mektup göndererek kınadı. Suçlamaları kabul eden Müslim, mevcut gelişmelerden dolayı affını istemek yerine özgüvenini gösteren bir mektup göndererek Nizâmülmülk'e; "*Mısır Halifesi tarafından mektupların gönderilmesi nedeniyle ben, kınanabilirim, ama Mısır Halifesi'nden bana mektuplar geldiği zaman Mısır Halifesi'nin ilgi duyduğu ben dostunuza sizler sahip çıkıp ilgi gösterin ve beni elinizden kaçırmayın*" dedi (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 246; Yinanç, 2013; 92-93). Yaşanan bu hadiselerden Halep'i ele geçirdikten sonra Müslim'in Selçuklulara bağlılığında zafiyet gösterdiği, Fâtımiler ile iş birliği yaparak karşılıklar üzerinden oluşabilecek imkânlarla tamamen bağımsız bir siyaset izlemek istediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Şeyzer ve Humus üzerinde baskı kurarak kendisine tabi kılan Müslim'in özellikle Humus özelinde Tutuş ile mücadeleden çekinmemesi ve dönüşünde de kendi yönetimi altındaki bölgelerde yer alan 300 dolayındaki Türkmen atlısını tevkif ederek çeşitli kalelerde hapsedmesi Türk ve Selçuklulara karşı açık bir şekilde harekete geçtiği fikrini uyandırmaktadır*.

Müslim, Halep ve çevresine sahip olduktan sonra bölgedeki etkinliğini artırmak amacıyla Tutuş ile iş birliği yaptığını düşündüğü Hasan b. Menî b. Vessab es-Nümeyrî'nin elinden Suruç'u aldı. Akabinde Mirdâsî Şebîb ve Vessâb'ın elinden daha önce verdiği Azaz ile Esârib'i alarak onlara Rahbe dolaylarındaki Hânûte, Karkîsiyye ve Duveyrâ kalelerini verdi (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 247). Müslim'in bu siyaseti etkinliğini yitiren ya da yitirebileceğini düşünen Arap ileri gelenlerinin Tutuş'un etrafında birleşmelerine neden oldu. Ardından da Tutuş'u Halep üzerine sefere çıkmaya ikna ettiler (Sevim, 2000; 104)**. Tutuş'un gerekli hazırlıkları yaparak Halep'e yönelmesinden endişe duyan Müslim, şehre yardıma gitmeleri için birlik gönderdi. Gelen birlikler Artuk Bey tarafından bertaraf edilirken durumdan endişe duyan Melik Şah, Tutuş'a Halep'ten ayrılmasını, Artuk Bey'in de katına gelmesini emretti (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 248; Sevim, 2000; 104; Yinanç, 2013; 93). Melik Şah'ın Fâtımilerle iş birliği yapmış olan Müslim lehinde müdahalede bulunması, bu sırada baş gösteren Tekiş İsyanı'ndan ve yeni bir sorunun vereceği zararları endişeyle müşahede etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır***. Nitekim Artuk Bey'i katına çağırması da Selçuklu idari merkezi ile çevresini güçlendirerek çıkabilecek olumsuz durumlara bir müdahale olarak dikkatleri çekmektedir. Diğer taraftan Artuk Bey'in bölgeden ayrılmasıyla zayıflayan Tutuş'un idari merkezi Şam'ın Müslim tarafından kuşatılması ise Melik Şah'ın iç meselelerle meşgul olmasını fırsata çevirmek istemesiyle açıklanabilmektedir.

Şam'ı muhasara eden Müslim, Tutuş'un bölgeye intikali, Fâtımilerden beklediği yardımın gelmemesi ve bu sırada Harranlıların başlattığı isyan üzerine bölgeden ayrıldı. Harran önlerine gelen Müslim, burada şehre yardıma gelen Türkmen Beyi Emir Çubuk ile Arap birliklerini Cüllâb Irmağı dolaylarında yenilgiye uğrattı. Ardından Harran'a girmeyi başaran Müslim, isyan eden grupları cezalandırarak Musul'a döndü (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 251-254; İbnü'l-Adîm, 2014; 48; İbnü'l Esir, 1987b; 120-121, 122-123; Sevim, 2000; 105).

2.2. Selçukluların Diyarbekir'i (Diyarbakır) Fethi ve Müslim b. Kureyş'in Gözden Düşmesi

Önceki dönemlerde Mervânilerin vezirliğini yapan ve hatta Müslim'in Ukaylı idarecisi olmasında etkili olan Fahrüddeve b. Cüheyr, Nizâmülmülk ile olan ilişkileri ve oğlu Amîdüddeve vasıtasıyla kurduğu hısımlık bağlarıyla Abbâsî Devleti'nde vezirlik makamına getirilmişti. Bir süre sonra bu makamdaki azledilen Fahrüddeve'nin yerine Selçuklu sultanı ve vezirinin isteği doğrultusunda oğlu Amîdüddeve getirildi. Fakat o da azledilince Cüheyr ailesi Selçukluların isteği üzerine Bağdat'tan ayrılarak İsfahan'a geldi

* Yaşanan hadiseler için bk. (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 246-247; Sevim, 2000; 102-103).

** Sibt İbnu'l-Cevzî'ye göre Melik Şah, Müslim'e Tutuş'a bir miktar para göndermesini emretmiş, Müslim ise ağırdan alarak istenilen parayı göndermemiştir. Bunun üzerine Tutuş Halep'e yönelmiş ele geçirdiği ürünleri sattırıştır. Bk. (Sibt İbnu'l-Cevzî, 2011; 248).

*** Bu sıralarda ordudan atılan 7.000 Ermeni kökenli asker Tekiş etrafında birleşerek isyan ettiği görülmektedir. Bk. (İbnü'l Esir, 1987b; 113).

(Özaydın, 1992; 447-448). Burada Fahrüddeve, Sultan Melik Şah'a Mervânîler ve Diyarbekir yöresi hakkında bilgi vererek bölgenin fethinin Selçuklulara sağlayacağı siyasi, askeri ve ekonomik katkıları anlattı. Anlatılanları değerlendiren Sultan Melik Şah, Fahrüddeve'yi bölgenin fethine görevlendirirken Artuk Bey gibi önde gelen Türkmen beyleri ve bölge idarecilerini de onunla birlikte hareket etmeleri için görevlendirdi (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 254-255, 259; al-Bondârî, 1999; 76-77; İbnü'l-Verdî, 2017; 39-40).

Fahrüddeve b. Cüheyr'in sefere çıkmasından endişe duyan Mervânî idarecisi Mansur, Musul Emiri Müslim'e başvurarak kendisi adına hâkim olduğu bölgeleri yönetme arzusuyla onu yardıma çağırdı. Gelen istek üzerine hâkimiyet sahasını kuzeye yayma fırsatını yakalayan Müslim, hemen harekete geçerek Mervânoğlunun yardımına koştu. Böylece Diyarbekir önlerinde Selçuklu ordusu ile Mervânoğlu ve ona yardıma gelen Müslim karşı karşıya geldi. Mevcut durumu değerlendiren Müslim, Selçuklu ordusunun azameti karşısında askeri hamlelerden ziyade siyasi olarak hamleler yapmayı çıkarlarına uygun gördü. Fahrüddeve ile irtibata geçerek ona bu savaşta ya kendisinin ya da Fahrüddeve'nin kaybedeceğini asıl yenilgiyi ise Arapların alacağını bildirdi. Müslim'in ifadelerinden etkilenen Fahrüddeve'nin stratejisinde yumuşama görülünce durumdan rahatsız olan Türkmen grupları ani bir baskın düzenleyerek Müslim ile Mervânoğlunun Diyarbekir Surları'nın önünden kaçarak şehre sığınmalarına neden oldular. Tüm bu gelişmeler neticesinde Fahrüddeve ile Artuk Bey'in arası açıldığı gibi Selçuklu ordusundaki nizam da bozuldu. Gelişmeleri yakından takip eden Müslim, Artuk Bey ile temasa geçerek vereceği kurtuluş fidesi karşılığında Diyarbekir'den kaçarak Rakka'ya vardı. Artuk Bey de Selçuklu ordusundan ayrılarak Sincâr'a gitti. Böylece Fahrüddeve kaldığı yerden devam ederek Mervânîlere son verdi* (İbnü'l Esir, 1987b; 125-126, 132-133; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 257-260, 268, 270; İbnü'l-Cevzî, 2014; 138; Abû'l-Farac, 1999; 330; al-Bondârî, 1999; 77-78; İbnü'l-Verdî, 2017; 41).

Müslim b. Kureyş'in Fahrüddeve'ye karşı Mervânoğlu ile iş birliğine girmesi üzerine Sultan Melik Şah, Fahrüddeve'nin oğlu Amîdüddeve'yi Musul üzerine sefere gönderdi. Artuk Bey ve Aksungur gibi Türkmen beylerini de ona yardımla görevlendirdi. Artuk Bey sefer sırasında ondan ayrılarak Sultan Melik Şah'ın katına gitti. Diğer taraftan Musul'a varan Amîdüddeve şehri teslim aldı. Bu gelişmeler neticesinde mevcut gücünü kaybettiğini gördüğümüz Müslim, Tekiş İsyanı'nın Selçuklu Devleti üzerindeki olumsuz etkileri ile Nizâmülmülk'ün lehine tutumu sayesinde kaybettiği gücü ve itibarına kavuştu (İbnü'l Esir, 1987b; 126-127; Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 260-261; al-Bondârî, 1999; 78; Özgüdenli, 2015; 174; Gök, 2013; 32).

2.3. Türkiye Selçuklu Hükümdarı Süleyman Şah'ın Antakya'yı Fethi ve Müslim b. Kureyş'in Ölümü

Müslim b. Kureyş, Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan iktidar mücadelesi neticesinde yerini korumasına rağmen Diyarbekir bölgesindeki faaliyetlerinden dolayı ekonomik olarak zayıflamış, hatta Sultan Melik Şah'a kıymetli atı Beşşar'ın yanı sıra borçlanarak sağladığı hediyeleri takdim etmişti (al-Bondârî, 1999; 78). Bu hadiseler vukuu bulduğu sıralarda Selçuklu ailesinden Süleyman Şah, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ile Drakon Çayı Antlaşması'nı (1081) yaparak yönünü doğuya çevirmişti (Anna Comnena, 2000; 66-68). İlk olarak 1083 tarihinde Çukurova'ya sefer düzenleyen Süleyman Şah, Tarsus, Adana, Misis ve Aynizerba'yı ele geçirdi (Sıbt İbnu'l-Cevzî, 2011; 261; Abû'l-Farac, 1999; 331; Michel le Syrien, 1905; 179; Turan, 1993; 69; Sevim, 1990; 30 Yinanç, 2013; 94-95). Ertesi yıl Philaretos'un Antakya'dan ayrılmasını fırsat bilen şehir ileri gelenlerinin daveti üzerine de şehre yönelen Süleyman Şah, Aralık 1084'te dış kaleyi, 12 Ocak 1085 tarihinde ise şehrin tamamını ele geçirdi. Ardından fethin sembolü olarak şehrin büyük kilisesini camiye çevirerek beldeyi bir Türk-İslam yurdu haline getirdi (İbnü'l Esir, 1987b; 128-129; Urfalı Mateos, 2000; 161; Abû'l-Farac, 1999; 331; İbnü'l Azîmî, 2006; 29; İbnü'l-Adîm, 2014; 51-53; Turan, 1993; 72; Keskin, 2002; 532-533).

Türkiye Selçuklu Hükümdarı Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethetmesi bölgeyi yayılım alanı olarak gören Müslim b. Kureyş'i tedirgin etti. Nitekim Diyarbekir hadisesi neticesinde ekonomik olarak büyük kayıplar yaşayan Müslim, Philaretos'u vergiye bağlayarak Antakya üzerinden gelir elde etmekteydi. Süleyman Şah'ın burayı Türkiye Selçuklu toprağı haline getirmesiyle bu gelirden mahrum kalan Müslim, ekonomik olarak

* Salim Koca'ya göre Fahrüddeve ve Müslim b. Kureyş'in Musul'lu olmaları yaşanan hadiselerin temelinde yatan kavmiyetçilik mefhumunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bk. (Koca, 2011; 151-153, 168-171).

zaafa uğradığı gibi Selçuklu ailesinden Tutuş'a karşı dahi Halep ve çevresinde kurduğu siyasi ve askeri üstünlüğünü de kaybetti. Tüm bu gelişmeler mukabilinde Müslim, Süleyman Şah'tan Philaretos'tan tahsil ettiği yıllık vergiyi temin için harekete geçti. Dönem hukukuna göre durumu analiz ettiğimizde Müslim'in bu faaliyeti onun yeniden Selçuklu aleyhinde harekete geçtiği anlamına geldiği görülmektedir. Nitekim Süleyman Şah, Melik Şah'a bağlı bir hanedan üyesi olarak ülkesini yönettiği gibi Antakya'yı da gayrimüslimlerden fethederek yine Melik Şah adına hâkimiyet alanına dâhil etmiştir. Müslim'in girişimleri ise hem kendisi hem de Süleyman Şah'ın dahil olduğu Büyük Selçuklu Devleti himayesindeki vassallık hukukuna aykırı düşmekte olup, Büyük Selçuklu'ya da bir başkaldırı niteliğindedir. Nitekim onun bu hareketi ilk olmayıp son olmuştur.

Müslim'in Antakya'nın fethini Büyük Selçuklu Devleti'ne bir başkaldırı olarak idrak etmesi ve akabindeki cüretkâr girişimi karşısında dönem hukukuna göre hareket eden Türkiye Selçuklu Hükümdarı Süleyman Şah, ona "*Sultan'a itaat meselesine gelince, itaat benim uygulayıp yapa geldiğim şeydir; hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikeyi de onun adına bastırırım. Sultan'a Allah'ın Antakya ve diğer küffar şehirlerinin fethini ancak kendisinin yüzü suyu hürmetine bana nasip ettiğini bildirdim. Benden önceki Antakya bâkîminin gönderdiği baraca gelince; o bir kâfirdi, bu sebeple hem kendisinin ve hem de adamlarının baş vergisini (cizye) gönderiyordu. Ama ben Allah'a şükür Müslüman'ım, sana biç bir şey göndermem*" cevabını verdi (İbnü'l Esir, 1987b; 129-130). Beklediği cevabı alamayan Müslim, Antakya civarlarını yağmaladı. Bunun üzerine Süleyman Şah da Halep dolaylarına akınlarda bulundu. Diğer taraftan Süleyman Şah karşısında Müslim, Artuk Bey ile ittifak kurmak için arayışlarda bulundu ve ikili arasında bir antlaşma yapıldı. Yapılan antlaşmaya göre; Müslim, Artuk Bey gibi Sultan Melik Şah'ın hizmetinden ayrılacak, Tâcüddevle Tutuş sultan olarak tanınacak ve de Bağdat Abbâsî Halifeliği'nin yerine Şî Fâtûmî Halifeliği'ne tabi olunacaktır. Bu gelişmeler yaşanırken Müslim'in bölgedeki siyasetinden zarar gören veyahut rahatsız olan Mirdâsoğlu Şebîb ve Mansur gibi bazı Arap kabilelerinin de Süleyman Şah etrafında birleştikleri görülmektedir*. Bahsettiğimiz gelişmeler neticesinde Müslim, Tutuş ve Artuk Bey'in kendisine yardıma gelmelerini beklemeden Süleyman Şah ile Kurzâhil dolaylarında karşı karşıya geldi. Mücadele esnasında Müslim saflarında yer alan Türkmen Beyi Emir Çubuk ondan ayrılarak Süleyman Şah'ın saflarına katıldığı gibi diğer Arap askerleri de Müslim'e duydukları hoşnutsuzluktan dolayı isteksiz olarak mücadele ettiler. Böylece psikolojik üstünlüğü de şahsında birleştiren Süleyman Şah, Müslim'in ordusunu yenilgiye uğrattı. Ardından savaş meydanını terk etmek üzere olan Müslim b. Kureyş, taraftarları tarafından yakalanarak öldürüldü (21 Haziran 1085). Savaşın son bulmasıyla da cansız bedeni Halep Kapısı'na getirilerek defnedildi (İbnü'l-Adîm, 2014; 54-56; İbnü'l-Verdî, 2017; 40; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011; 267; İbnü'l Azîmî, 2006; 29).

Müslim'in ölümünden sonra Süleyman Şah ile Tutuş karşı karşıya geldi. İkili arasında yapılan savaşta Artuk Bey'in etkin mücadelesi ile Süleyman Şah yenilerek hayatını kaybetti (1086). Böylece Suriye ve çevresinde Tutuş, tek güç olarak ortaya çıktı. Mevcut durumdan endişe duyan Sultan Melik Şah bölgeye ilk seferini düzenledi. Sefer sonrasında da oluşabilecek yeni olumsuz gelişimlere karşı Antakya'ya Alpoğlu Yağsıyan'ı Urfa'ya Emir Bozan'ı Halep'e de Kasımüddele Aksungur'u atadı (İbnü'l-Adîm, 2014; 60-63; İbnü'l Esir, 1987b; 135-137, 146; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011; 274; Abû'l-Farac, 1999; 333-334; İbnü'l-Verdî, 2017; 41-43; İbnü'l Azîmî, 2006; 30; Sevim, 1990; 36-39). Diğer taraftan Müslim'in ölümü üzerine Ukaylı ileri gelenleri Musul idaresine on dört yıl boyunca Sincâr Kalesi'nde tutulan kardeşi Ebû Sâlim İbrahim b. Kureyş getirdiler. Fakat kısa süre sonra Melik Şah, Müslim'in oğlu Şerefüddele Muhammed b. Müslim'i Ukaylıların idarecisi olarak atadı (İbnü'l Esir, 1987b; 143; İbnü'l-Verdî, 2017; 41; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011; 267-268, 271; Tokuş, 2013; 265-268).

Sonuç

Ukaylı tarihinde önemli bir yer tutan ve en parlak dönemini yaşatan Müslim b. Kureyş, ortaya koyduğu askeri ve siyasi faaliyetleriyle de Türk-İslam tarihinde yerini almıştır. Müslim b. Kureyş, üç Büyük Selçuklu

* Müslim'in zikrettiğimiz ittifaka yönelmesinin altında yatan sebep Artuk Bey'in Anadolu'da fetih yaptığı sıralarda Kutalmışoğullarının bölgeye intikalleri ve bunun üzerine de Sultan Melik Şah'ın Artuk Bey'i başka bölgelere sevk etmesinin bıraktığı kırınlıktan yararlanarak Süleyman Şah'a karşı güç birliği oluşturma faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan görüşmeler tamamlanmadan Müslim, Süleyman Şah ile girdiği mücadelede hayatını kaybetmiştir. Bk. (İbnü'l-Adîm, 2014; 54; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011; 269; Sevim, 2000; 114-115).

hükümdarı (Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melik Şah) ve iki ileri gelen vassal Selçuklu hükümdarları (Tâcüddevle Tutuş, Süleyman Şah) ile geliştirdiği ilişkiler neticesinde Selçuklu tarihinin önemli konularından biri haline gelmiştir. Müslim b. Kureyş döneminde Selçuklu-Ukaylı ve Ukaylı-Türk grupları ilişkileri incelendiğinde babası Kureyş b. Bedrân döneminde ortaya konan siyasetin temel alınarak geliştirildiği açık bir şekilde görülmektedir. Ortaya konulan siyasetin, Arap kavmiyetçiliği ile Şia üzerinden yükselen, bölgede Türk hâkimiyetine yer vermeden, nihayetinde de güçlü bir Arap devletini amaçlayan bir gayeye sahip olduğu yukarıda yer verdiğimiz faaliyetlerden anlaşılmaktadır. Bahsettiğimiz amaç karşısında en büyük engelin ise Selçuklular ile kendilerine meyletmeyen bölgedeki Türk gruplarının olduğu görülmektedir. Bu minvalde Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuz gruplarının Musul dolaylarına gelmesiyle mücadele şeklinde başlayan bu süreç, Tuğrul Bey'in Bağdat Seferleri sonrasında Selçukluların şahsında İslam dünyasının liderliğini elde etmeleriyle sekteye uğramıştır. Böylece Selçuklu yüksek hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Kureyş b. Bedrân idaresindeki Ukaylılar, Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan iç mücadele ve buhranlardan yararlanarak Fâtımîlerle iş birliği yapmış ve hatta halifeyi dahi rehin almışlardır. Fakat bu durum Tuğrul Bey'in yeniden devlete nizam vermesiyle son bulmuştur.

Kureyş b. Bedrân'ın ölümüyle Ukaylı idarecisi olan Müslim b. Kureyş'in de babasının siyasetini temel alarak devam ettirdiği görülmüştür. Bu gayeyle Tuğrul Bey'in vefatı ve sonrasında yaşanan iç mücadelelerden yararlanarak bölgedeki hâkimiyetini genişlettiğini gördüğümüz Müslim, Alp Arslan'ın sultan olması ve Ani'nin Fethi üzerine yüksek Selçuklu hâkimiyetine yeniden dâhil olmuştur. Ardından geliştirdiği hısmılık bağlarıyla bölgedeki etkinliğini artırmış, fakat Malazgirt Savaşı'ndan sonra itibarını kaybettiği gibi hâkimiyet sahasında da zaafa uğramıştır. Nitekim Malazgirt Savaşı, Haçlı Seferleri öncesinde Hristiyan dünyasının İslam dünyasını tehdit ettiği en ciddi mücadeledir. Bu mücadelede ise Müslim b. Kureyş ve diğer ileri gelen Arap idarecilerinin varlığına dair kaynaklarda bir ibare yoktur. Buradan hareketle Müslim'in geleneksel siyaseti gereğince savaşın bir parçası olmadığını, sonucunu beklediğini ifade etmek dönem gelişmeleri ve kaynaklarının aktardıkları bakımından akla uygun gelmektedir. Nitekim yukarıda belirttiğimiz gibi Malazgirt Zaferi'ni kazanan Sultan Alp Arslan'ın kısa süre sonra Müslim'in elindeki bazı yerleri alarak onu cezalandırması da çıkarımımızı desteklemektedir.

Sultan Alp Arslan döneminde umduğunu elde edemeyen Müslim, onun vefatından sonra sultan olan oğlu Melik Şah döneminde Kavurd Bey tehlikesine karşın ona vermiş olduğu destekle bölgede yeniden etkin olmaya başlamıştır. Onun etkinliğinde vezir Nizâmülmülk'ün siyaseti ve akrabalık ilişkilerinin de etkili olduğunu dönem hadiselerine göre görmekteyiz. Nitekim Müslim'e Ukaylı liderliğinin yolunu açan Fahrüddeve b. Cüheyri'nin (İbn Cehîr) oğlu Amîdüddeve, Nizâmülmülk ailesine damat olmuş ve başta Abbâsîler olmak üzere bölge siyasi teşekküllerinde vezirlik görevlerini yerine getirmiştir. Diğer taraftan başta Bağdat olmak üzere burada yaşanan faaliyetlerde de Nizâmülmülk'ün oğlu Müeyyidülmülk'ün etkin olması hatta yine bu dönemde Bağdat'ta Hanbelî ve Şâfîî mücadelelerinin de yaşanması Nizâmülmülk'ün bölge üzerindeki etkinliğini göstermesi bakımından çıkarımımızı doğrulamaktadır. Mevcut durumun delillerinden bir diğeri de Sultan Melik Şah'ın tahta geçtikten on dört, on beş yıl sonra bölgeye sefer düzenlemesidir. Bu şartlar mucibince Halep ve çevresini ele geçiren Müslim, Fâtımîlerle iş birliğine girmiş, Sultan Melik Şah'a karşı Mervânîlere destek vermiş, Tutuş'u ise Şam dolaylarına sıkıştırmıştır. Mevcut gelişmeler neticesinde Melik Şah, onun üzerine harekete geçtiyse de yine yaşanan iç mücadeleler Müslim'in bir süre daha bölgede etkin olmasını sağlamıştır. Fakat Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı Süleyman Şah'ın bölgeye intikaliyle Müslim'in bölgedeki etkinliği hayatıyla birlikte son bulmuştur. Müslim sonrasında Süleyman Şah'ın vefat etmesi ve kısa süre sonra da Nizâmülmülk ile Melik Şah'ın vefatları Selçuklular başta olmak üzere bölgede buhranların yaşanmasına, netice itibarıyla de bu sıralarda başlayan I. Haçlı Seferi'nin İslam dünyasına ağır yaralar açmasına neden olmuştur.

Kaynakça

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), Abû'l-Farac Tarihi, çev. Ömer Rıza Doğrol, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

al-Bondârî, Zubdat Al-Nuşra Va Nuḥbat Al 'usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), nşr. M. Th. Houtsma (1889), çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

- Anna Comnena, *The Alexiad (Aleksiad)*, Translated by Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, Ontario, In Parentheses Publications Byzantine Series, 2000.
- Bezer, G. Ö. (2006). Müslim b. Kureyş. *DİA* (C. 32, ss. 94-96). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Bezer, G. Ö. (2012). Ukaylılar. *DİA* (C. 42, ss. 59-61). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cahen, Claude. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yedişildiz, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Gök, Halil İbrahim. *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Halaçoğlu, Y. (1995). Fersah. *DİA* (C. 12, ss. 412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, ter. Ramazan Şeşen, İstanbul, Bedir Yayınları, 1995.
- İbnü'l Azîmî, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, haz. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev., Abdülkerim Özaydın, C. 10, İstanbul, Bahar Yayınları, 1987b.
- İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev., Abdülkerim Özaydın, C. 9, İstanbul, Bahar Yayınları, 1987a.
- İbnü'l-Adîm, *Kemâlüddîn. Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, haz. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman. *El-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-486=1038-1092)*, ter. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, ter. Mustafa Alican, İstanbul, Kronik Yayınları, 2017.
- Kafesoğlu, İ. (1987). Alparslan. *DİA* (C. 2, ss. 526-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1953.
- Keskin, M. (2002). "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, C. VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 529-536.
- Koca, S. (2011). "*Sultan Melikşah'ın Güney-Doğu Anadolu Politikası: Diyâr-ı Bekr Bölgesinin Fetih ve Türkleştirilmesi*", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, BerikanYayınları, Ankara, 2011, ss. 147-187.
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Alp Arslan ve Zamanı)*, C. 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Merçil, E. (2005). Mirdâsiler. *DİA* (C. 30, ss. 149-151). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Michel le Syrien, *Chronique De Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'antioche (1166-1199)*, Par., J. B. Chabot, Éditeur Ernest Leroux, C. III, Paris, 1905.
- Özaydın, A. (1992). Benî Cehîr. *DİA* (C. 5, ss. 447-449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özaydın, A. (2001). Kâim-Biemrillâh. *DİA* (C. 24, ss. 210-211). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özaydın, A. (2004). Melikşah. *DİA* (C. 29, ss. 54-57). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgüdenli, Osman G. *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, C. I, İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul, Selenge Yayınları, 2010.
- Sevim, A. (2003). Malazgirt Muharebesi. *DİA* (C. 27, ss. 481-483). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı
- Sevim, Ali. *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Sevim, Ali. *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, haz. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Sobernheim, M. (1993). *Muslim b. Kuraysh*. EI, (C. VII, pp. 692-693). Leiden-New York: 1993.
- Tokuş, Ö. (2013) "*Ukaylılar'ın Siyasî Tarihi*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Yınanç, Mükrimin Halil. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, haz. Refet Yınanç, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Sosyal Medya Platformlarında Dijital Detoks: Deneysel Bir Araştırma

Eda Sezerer ALBAYRAK*

ÖZ

Sosyal medya kullanımının son on yıllık süre zarfında geldiği yer incelendiğinde bu kullanımının giderek yaygınlaştığını ve günlük yaşam faaliyeti içinde kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür. İnsan hayatının değişmez bir parçası haline gelen “çevrimiçi” olma alışkanlığı bir yaşam olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu sonucunda günlük hayatta yapılan işlevsel aktivitelerin büyük bir bölümü elde edilen çevrimiçi olma alışkanlığından dolayı etkinliğini kaybetmektedir. Çevrimiçi olma alışkanlığı gün geçtikçe bir bağımlılık olarak yoluna devam ederken bu bağımlılık sonucu etkinliğin yanında duygu durumu ve meşguliyet kavramlarını temsil eden birçok davranışta da insan hayatını etkileyen olumsuzluklar gün yüzüne çıkmaktadır. Bir sosyalleşme aracı olarak kullanılan sosyal medya platformları ile kullanıcılar sanal ortamda oluşturulan bu ütopyik dünyanın içinde yer almak istemekte ve gelişmelerden sürekli haberdar olmak duygusu içinde hareket etmektedirler. Bireyler, yeniliklerden ve gelişmelerden sürekli haberdar olma arzuları sonucunda birtakım kazanımlar elde ettiklerini düşünseler de aslında bu sürekli maruz kalma beraberinde olumsuzlukları da getirmektedir. Hayatımızın en güzel anlarının tadını çıkarmak yerine sürekli belgelemekle uğraştığımızı vurgulayan uzmanlar aslında bir gıda metaforu olan “detoks”u teknoloji bağımlılığından “arınma” olarak da ele almışlardır. Yaşamın sadece cep telefonu ve sosyal medya hesaplarından ibaret olmadığını göstermek, bireylere farkındalık kazandırmak amacıyla yapılan bu çalışma, bir vakıf üniversitesinde İletişim ve Tasarım bölümünde öğrenim gören 15 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, katılımcıların sosyal medya hesaplarını bir hafta süresince kapatılıp dijital detoks yapmaları istenmiş olup, bu sürecin öncesinde ve sonrasında neler hissettiklerinden ve hayatlarında meydana gelen/gelmeyen değişimlerden bahsedilmiştir. Katılımcılardan Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarının şifreleri istenmiş ve her katılımcının ilgili platformlardaki şifreleri değiştirilmiş, böylelikle hesaplarına erişimleri engellenmiştir. Katılımcıların, dijital beslenme eğilimleri ön-test /son-test uygulanarak ölçülmüştür. Sonrasında ise öğrenciler ile bu süre zarfındaki bağımlılık, meşguliyet ve duygu durumları ile ilgili edinimleri ve deneyimleri ile ilgili sorular yöneltilmiş görüşme yapılmıştır. Katılımcılar gönüllülük esas alınarak belirlenmiştir. Her bir katılımcıya “Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” verilmiş olup, çalışma sırasında ve sonrasında isimlerinin ve diğer kişisel verilerinin gizli kalacağı, hiçbir dijital ortamda kaydedilmeyeceği ve paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda gerçekleşen görüşmeler sonucunda, dijital detoks sonrası bireylerde verimlilik, üretkenlik ve aile içi iletişim konularında güçlenmeler ve pozitif yönlü farkındalık söz konusudur. Elde edilen bu farkındalık, merak ve yalnızlık hissiyatı ile yok olmakta ve bireylerin sosyal medya platformlarından uzaklaşamayarak bu platformları kullanmanın oluşturduğu bir bağımlılık göstergesi ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dijital Detoks, Bağımlılık, Farkındalık

Digital Detox in Social Media Platforms: An Experimental Research

ABSTRACT

When examining the place where social media usage has come in the last decade, it is not hard to see that this usage has become more widespread and has found itself in daily life. The habit of being “online”, which has become an indispensable part of human life, appears as a phenomenon of life. As a result of this phenomenon, most of the functional activities performed in daily life lose their effectiveness due to the online habit. While the habit of being online continues to be an addiction day by day, as a result of this addiction, the negative effects affecting human life appear in many behaviors that represent the concepts of emotional state and occupation. With the social media platforms used as a socialization tool, users want to take part in this virtual utopian world created and act in a sense of being constantly informed about the developments. Although they think that they have gained some gains as a result of their desire to be constantly informed about innovations and developments, continuous exposure brings along negativities. The experts, who emphasized that we are constantly trying to document instead of enjoying the best moments of our lives, also handled “detox”, a food metaphor, as “purification” from technology addiction. This study, which aims to show that life is not only about mobile phones and social media accounts, but also to raise awareness among individuals, was carried out with 15 students studying at the Communication and Design department of a foundation university. In this study, the participants were asked to close their social media accounts for a week and perform digital detox, and what they felt before and after this process and the changes that occurred / did not happen in their lives. The passwords of Facebook, Instagram and Twitter accounts were asked from the participants and each participant's passwords on the relevant platforms were changed, thereby preventing them from accessing their accounts. The digital feeding tendencies of the participants were measured by applying pre-test / post-test. Afterwards, students were interviewed with questions about their acquisitions and experiences regarding addiction, occupation and emotional states during this period. The participants were determined on the basis of

* Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, orcid no : 0000-0002-2195-0772, eda.albayrak@karatay.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 28.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 07.09.2020

volunteering. “Informed Voluntary Consent Form” was given to each participant, and it was stated that their names and other personal data will remain confidential and will not be recorded and shared in any digital environment during and after the study. As the result of the interviews conducted within this context, refreshment and positive awareness in the subjects of efficiency, productivity and communication within family are aforementioned after digital detoxing. However, the awareness achieved could disappear because of the feelings of curiosity and loneliness. And an indication of addiction develops stemming from individuals' using social media platforms not being able to keep away from them.

Keywords: Social Media, Digital Detox, Addiction, Awareness

Giriş

Hayatımızın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelen sosyal medya ile beraber toplumsal değişimler de elbette bu yapının içinde kendini göstermekte gecikmemiştir. Son on yılda günlük faaliyet haline gelen sosyal medyanın kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak insanlar zamanlarının önemli bir miktarını “çevrimiçi” olarak harcadıklarında “internet-bağlantılı” aktiviteler bireyleri işlevsel özelliklerini kaybetmelerini ve problematik ve bağımlılık yapan davranışlar da dahil olmak üzere olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Sosyal medya hesaplarını kontrol etmeyi adeta görev edinmiş bireyler sabah kalktıklarında ilk iş olarak hesaplarını kontrol etmekte ve yine gece yatarken gözlerini kapatmadan hemen önce aynı işlemi tekrarlamakta ve hatta gece belli ihtiyaçları için uyandıklarında bile sosyal medyalarına göz atmaktadır. Bu durum, bireylerin gün içerisinde içinde buldukları anın veya güzel bir yerin, farkında olamamalarına neden olmaktadır. Çünkü kişiler gördükleri manzaranın içerisinde, buldukları mekanın, izledikleri bir performansın fotoğrafını, videosunu çekip sosyal medya hesaplarında paylaşabilme ve sonrasında paylaşılanları takip etme telaşı içerisindeyler. Dijital teknoloji genellikle bireylerin hayatlarını “istila etmek” için bir suçlu olarak boyanır (Booth, 2015; 12) ve “sürekli temas”ın yorucu normatif beklentilerine katkıda bulunur (Bittman ve ark, 2009; 15). Akıllı telefonlardan veya tabletlerden beş dakikalığına “sadece kontrol ettiğimizi” düşündüğümüz sosyal medya hesaplarımıza aslında saatlerimizi harcıyoruz. Teknoloji bağımlılığı olarak adlandırılan bu durum için uzman kişiler, psikiyatrlar ve önemli kuruluşlar önlemler almakta, dijital detoks günleri düzenlenmektedir. Böylelikle, ekrandan ekrana koşuşturulan bu rutinden sıyrılıp, sosyal medyayı ve başkalarının hayatlarından ziyade sadece bireyin kendisine odaklanması sağlanılmaya çalışılmaktadır.

1. Sosyal Medya ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Yeni medya teknolojisinin kişilerin çevrimiçi olarak “başkalarıyla fikir, görüş, deneyim ve bakış açılarını paylaşma” bilgi kaynağı olmalarını sağlaması (Marken, 2007; 10) ile birlikte yaratılmış olan toplumda, her şey çok daha farklı ve hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Sosyal medya adı verilen bu mecra “internet tabanlı olarak bireyleri farklı bireylerle sanal uzamda buluşturan web tabanlı hizmetler” şeklinde değerlendirilmektedir (Toprak, Yıldırım ve diğerleri, 2009; 8). Mayfield’a (2006; 7) göre sosyal medya; katılımın, açıklığın, konuşmanın, topluluğun temel insan iletişiminin çekirdeğidir. Geleneksel medyanın tek yönlü iletişim faaliyetini ortadan kaldıran, yüksek iletişime dayalı internet kullanıcılarının ürettiği anlık bilgi paylaşımına dayalı iletişimin gerçekleştiği sosyal medya, sosyal hareketler için birçok imkan sunmaktadır (Şener, 2013).

Comm (2010; 2-3), sosyal medyayı, “üretilen bir mesajın, içeriğin diğer kullanıcılarla eş zamanlı bir şekilde paylaşılmasını sağlayan, geri bildirim son derece hızlı, kullanıcıların herhangi bir habere, çevrimiçi oturumlara, yazıya görüşlerini aktarabildikleri ağlardır” olarak tanımlamıştır (Comm, 2010; 2-3).

Briggs ve Burke’ye (2011) göre ise “Dijital çağ, 1974 Amerikan televizyon istasyonunun dijital geçtiği ve Federal İletişim Komisyonu Başkanı’nın “dinazor çağa” veda ettiği 12 Haziran 2009’da başlamıştır (Briggs ve Burke, 2011; 367).

Sosyal medya, çok katmanlı anlamları olan bir komplekstir. Facebook çok fazla içerik (bilgi içerir) ve iletişim ve toplulukların bakımı için bir araçtır. Sadece küçük bir dereceye kadar işbirlikçi çalışma için bir araçtır, ancak en az üç tür sosyalliği içerir; biliş, iletişim ve topluluk. Sosyal medyayı eleştirel olarak toplum bağlamında internette farklı toplumsallık biçimleriyle meşgul olmak anlamına gelir. 2013’te en sık erişilen web siteleri 2000’de popüler olanlarla karşılaştırıldığında, 2000 yılında en çok erişilen sitelerin MSN, Yahoo, Excite, AOL, Microsoft, Dawn, eBay ve Altavista olduğu görülmekte, 2015 yılında ise dünyada erişilen web siteleri arasında Google, Facebook, Youtube, Baidu, Yahoo, Amazon QQ, Twitter, Live.com, Sina, LinkedIn ve Weibo bulunmaktadır (www.alexaresearch.com).

Son zamanlarda, sanal yaşam gündelik yaşama karışmış, sosyal ağlar girilip çıkılan platformlar değil, her zaman içinde olunan bir yere dönüşmüştür (Cornejo, 2013; 889). We Are Social 2019 Türkiye Elektronik cihaz kullanım istatistikleri verilerine göre internet kullanıcılarında %9'luk, yani 5 milyonluk bir artış ve aktif sosyal medya kullanıcı sayısında 2 milyonluk bir artış görülmektedir.

82, 4 milyon nüfusa sahip ülkemizde;

- Nüfusun %72'sini oluşturan 59.36 milyon kullanıcı
- Nüfusun %63'ünü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcı
- Nüfusun %53'ünü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcı bulunmaktadır.

Araştırmaya göre, en aktif sosyal medya platformu Youtube paylaşım sitesidir. Youtube'u, Instagram ve Facebook izlemekte; geçen yıla oranla ise Instagram'ın, Facebook'un önüne geçtiği istatistiklere yansımıştır. Bu sırayı ise, Twitter, Snapchat ve LinkedIn izlemektedir. (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>)

Griffiths (2000; 12) her geçen gün artan, her an, her yerde olan sosyal medya platformlarının ve internete kolay erişimin günlük yaşamın diğer yönlerine müdahale eden, sosyal medyanın irrasyonel ve aşırı kullanımını içeren sosyal bağımlılığına potansiyel oluşturduğunu söylemektedir. Sosyal medya bağımlılığının bir dizi duygusal, ilişkisel, sağlık ve performans sorunuyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Sosyal medya bağımlılığı, bireylerin sosyal medyaya erişmek için dayanılmaz bir istek sergiledikleri, internet bağımlılığı biçimlendiren biri olarak görülebilir (Starcevic, 2013). Kuss ve ark. (2011) sosyal medya bağımlılığını güçlü bir kompulsif bileşeni olan dürtü kaynaklı bir bozukluk olarak değerlendirmiştir. Yaşamının her alanında dijitalleşen bireyler yaşadıkları duyguları da aslında bir nevi dijitalleşmiş olmaktadır. Yaşanılan mutluluk, sevinç, huzur, üzüntü gibi pek çok duyguyu çeşitli emoji, fotoğraflar, müzikler ve görsellerle soyut hallerinin dışına çıkmaktadır. Bireyler, sosyal medya hesaplarında paylaştıkları içeriklerine takipçilerinden gelen yorum, like (beğeni) vb. sayıları arttıkça, etkileşime girdikçe sosyal medya ile olan bağı biraz daha güçlenmektedir. Beğenilmek, karşı taraftan yorumlar almak, kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilmek, bireylerin sosyal medya platformlarında kendi içeriklerini istedikleri gibi biçimlendirebilmeleri, toplumda bir yer sahibi olduklarını görmek sosyal medya kullanımını hiç şüphesiz arttırmaktadır. Fakat bu durum ile birlikte sosyal medyanın gerçek hayatın yerini alma, gerçek hayatta ilişki kurma ve sürdürme biçimlerini değiştirebilmekle bağımlılık ve psikolojik sorunları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Sosyal izolasyon ve yalnızlık ortaya çıkan sorunlardan bazılarıdır (Çaycı, 2014). Kalabalıkların içerisinde yalnızlaşan bireyler her ne kadar takipçi sayılarının fazla olduğunu düşünseler de önemli olanın bireyin sosyal ilişkiler ağının zengin olması gerektiği gerçeğini unutmaktadırlar. Aynı şekilde, bireyin kimlik arayışına girmesi ya da kendisine dijital kimlik (olduğundan farklı görünme) yaratması da ortaya çıkan diğer sorunlardandır.

Dijitalleşme ile birlikte tüketim merkezli bir toplum olarak ortaya çıkmamız kaçınılmaz bir gerçektir. En iyi mekanlara giden, en iyi alışveriş merkezinde "best" anlar geçiren, en "yummy" yemekleri tüketip, en "trend" ayakkabıyı giyen bireyler olduğumuzu her defasında sosyal medya hesaplarından kanıtlanma telaşına giren bireyler, diğerlerinden daha mutlu, daha sorunsuz hayatlara sahip olduğu algısına sebep olmaktadır. Bu da diğer kişilerin kendi hayatları ile karşılaştırma yapmaları, kendi yaşamından, kendi kimliğinden ve benliğinden uzaklaşarak "–miş gibi" hayatlar yaşamaya çalışmasına neden olmaktadır.

Kişilerarası iletişim çerçevesinde, sosyal medyada çok fazla zaman geçirilmesi bireyin arkadaşları, ailesi ve sevdikleri ile olan ilişkilerini de "meşguliyet" kapsamında olumsuz yönde etkilediği de görülmektedir. Uzun zamandır görüşmeyen arkadaşlar ya da bayramlarda bir araya gelen akrabalar zamansızlıktan ve yoğunluktan görüşemediklerinden bahsederler ve bir araya geldikten kısa bir süre sonra yine kendilerini "sanal" dünyalarına dönmüş olarak bulurlar. Mayıs 2016'da Onepoll'un yaptığı anketin sonucunda katılımcılar "çocukların ilk adımları veya mezuniyetleri gibi özel anları tam anlamıyla tecrübe edemediklerini" hissettiklerinden bahsetmiş nedeninin ise "teknolojinin araya girmesi" olarak açıklamışlardır (Intrepid Travel Digital Detox Survey, www.onepoll.com)

Bauman (2011; 11) "Alışkan Modern Dünyadan 44 Mektup" isimli eserinde bir ay içerisinde 3000 mesaj göndermiş olan bir genç kızdan "kendi düşünceleri, düşleri, umutları, endişeleriyle kısacası kendisiyle hiç baş başa kalamamış" olarak bahsetmektedir. Bauman (2011; 14) bu durumu kitabında şöyle ifade eder: "Her zaman "erişime açık" hale geldiniz mi bir daha asla tam anlamıyla ve sahiden yalnız kalamazsınız ve

hiç yalnız kalmazsanız, haz almak için kitap okumak, resim yapmak, pencereden dışarı bakmak ve başka dünyaları hayal etmek sizin için çok zorlaşır. Yalnızlıktan kaçarken tek başınalık şansınızı yitirirsiniz. Hiç tatmadığınız için mahrum kaldığınız şeyin ne olduğunu hiç bilemeyebilirsiniz (Bauman, 2011; 14).

Sosyal medya bağımlılığı olan bireyler genellikle sosyal medya konusunda aşırı endişe duyarlar ve sosyal medyada oturma açma ve sürekli kullanma konusunda kontrol edilemeyen bir istekle yönlendirilirler (Andreassen & Pallesen, 2014). Bireylerin sosyal medya platformlarına bu denli bağımlı olması ile beraber yeni hastalıklar ortaya çıkmıştır. FOMO (Fear of Missing Out) ortaya çıkan hastalıklardan bir tanesidir. FOMO, “akranlarınızın neler yaptığını, sizden daha iyi nelere sahip olduklarını veya daha iyi neler bildiklerini kaçırmaya korkusu” olarak tanımlanmıştır (Jurt Marketing Communications, 2012; 4). FOMO iletişim kanalları var olduğu sürece içimizde olsa da, sosyal medyanın hayatımızdaki varlığının diğer insanların ne yaptığını ve söylediklerini bilme ihtiyacını ve arzusunu artırdığına şüphe yoktur (Abel, J. Buff, C, Sarah, A, 2016; 36). FOMO’da bireyler çok sık aralıklarla sosyal medya hesaplarını kontrol etme ihtiyacı duymaktadırlar. Uzmanlar sosyal medya platformlarında çok fazla zaman harcamak ile Facebook hesabını beş dakikada bir kontrol etme ihtiyacının birbirinden farklı olduğunu belirtmektedirler (Sriwilai, Charoensukmongkal, 2015; 10).

2. Dijital Detoks

Detoks “toksik veya sağlıksız maddelerin vücudundan kaçtığı bir süreç olarak tanımlanır (<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/detox>). Bu terim daha çok diyet bağlamında uygulanmasına rağmen, bireylerin modern dijital teknolojinin tehlikeleriyle mücadele ettiklerini hissetmeleri için bir yol olarak kabul edilmiştir. Bu gıda/teknoloji metaforu son zamanlarda “sağlıklı” dijital kullanım kavramına uygulanmıştır. (Barnes, 2016). Barnes dijital detoks ile ilgili “yaşamın tüm anlarını belgelemeye o kadar takıntılı olduk ki onları yaşamayı unutuyoruz. Dijital detoks uygulamak, yaşamın cep telefonumuzla yaşanması anlamına gelmediği önemli bir hatırlatmadır” olarak bahsetmiştir. Daniel Sieberg (2011; 1) “The Digital Diet” adlı kitabında bir gıda metaforunu teknoloji eleştirisinin bir parçası olarak son yıllarda ortaya çıkarmış ve bu durumu “Bunu yemek zorunda olduğumuz bir şey gibi düşünün fakat en iyi yemekleri seçmek ve düzenli bir egzersiz planını takip etmeye yetki vermek sizin elinizde. Aynı şey teknoloji içinde geçerlidir” şeklinde ifade etmiştir. Gıda/teknoloji metaforu, dijital bilginin kullanıcıların tükettiği algılanan bir şey olduğu fikrini örneklerdirken, bize normatif bir miktar ve dijital kullanım kalitesi kavramını da verir. Akıllı telefonlardan uydu navigasyonlarına kadar hayatımız ekranlarla doludur. Onlara uyanırız, eve geliriz ve onları bütün gün ceplerimizde taşırız. Bu nedenle uzmanlar bu sürekli maruz kalmanın sağlığımıza zarar verebileceği düşüncesiyle başta 6-7 Mart 2020 tarihlerinde “Natioanl Day of Unplugging” (Ulusal fiş çekme günü) organizasyonu yapılarak “cihazlarımıza gömülü burunlarımızla saatler geçirirken hayatımızın önemli anlarını giderek daha fazla özlüyoruz” düşüncesiyle 24 saat teknolojiye paydos etmek amaçlanmaktadır (www.nationaldayofunplugging.com). Uzman psikolog Sally Ann-Law yılın tam 3 haftasını sosyal medyada geçirdiğimizi söylerken, Dijital Detoks günlerinde hayatta yapmayı en çok istediğiniz şeylere odaklanmamız gerektiğini ve bunun Facebook ya da Instagram hesaplarınızı sürekli kontrol etmekten çok daha anlamlı ve de zevkli olacağını söylemektedir.

3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, bir vakıf üniversitesinde iletişim tasarımı bölümünde öğrenim gören, sosyal medya hesaplarını bir hafta süresince kapatıp dijital detoks yapmaları istenilen öğrencilerin, bu sürecin öncesinde ve sonrasında neler hissettikleri ve hayatlarında meydana gelen/gelmeyen değişimlerden bahsedilerek bu doğrultuda öğrencilerde dijital detoks süresince bağımlılık, meşguliyet, duygu durumları konularında yaşadıkları deneyimleri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

4. Araştırmanın Önemi

Ekranlara gömülü suretlerimizle hayatlarımızı sürdürürken aslında hayatımızda en mutlu olduğumuz, en çok eğlendiğimiz, en çok heyecanlandığımız dakikalarımızı kaçırdığımızı, o deneyimleri tam olarak, üstüne basa basa hissederek yaşayamadığımız bu günlerde, şimdilik sayıları çok yüksek olmasa da bireyler bu durumun farkına varıp bir şeyler yapmak adına adım atmaya başlamışlardır. 2016 yazında OfCom, 15

milyon İngiliz İnternet kullanıcısının veya İngiltere'de çevrimiçi olanların üçte birinin dijital bir detoks denediğini gösteren bir anket yayınlamıştır (<https://veritaspsikiyatri.net/dijital-detoks/>) Dijital hastalıkların baş gösterdiği, psikolojik kliniklerin ve hastanelerin belirli yerlerinde sosyal medya bağımlılığı tedavi bölümlerinin açıldığı, bireylerin dijital detoks içeren kamp ve tatil programlarını tercih ettiği bir dünyada özellikle bu platformlarda saatlerini harcayan gençlerin dijital beslenme ile ilgili farkındalığa varmaları hayati önem arz etmektedir. Bu çalışmada, uygulanan dijital detoks sürecinden sonra katılımcıların elde ettikleri pozitif veya negatif deneyimler ile hayatlarına yön vermeleri ve bakış açılarını edindikleri deneyimler çerçevesinde değiştirmeleri hedeflenmektedir. Bu durum, çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

5. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, Konya ilinde yer alan bir vakıf üniversitesinde İletişim ve Tasarımı bölümünde okuyan 15 öğrencinin sosyal medya platformlarındaki hesapları bir hafta boyunca kapatılarak yapılmıştır. Araştırma için ilgili kurumun İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuru yapılmış olup E.1626 sayılı karar ile uygun bulunduğu beyan edilmiştir. Katılımcılardan Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarının şifreleri istenmiş ve her katılımcının ilgili platformlardaki şifreleri değiştirilmiş, böylelikle hesaplarına erişimleri engellenmiştir. Katılımcıların, dijital beslenme eğilimleri ön-test /son-test uygulanarak ölçülmüştür. Sonrasında ise öğrenciler ile bu süre zarfındaki bağımlılık, meşguliyet ve duygu durumları ile ilgili edinimleri ve deneyimleri ile ilgili ve onlarla sorular yöneltilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen uygulamalarda veri toplama aracının doldurulabilmesi için 15 dk süre yeterli bulunmuştur. Katılımcılar gönüllülük esas alınarak belirlenmiştir. Her bir katılımcıya “Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” verilmiş olup, çalışma sırasında ve sonrasında isimlerinin ve diğer kişisel verilerinin gizli kalacağı, hiçbir dijital ortamda kaydedilmeyeceği ve paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Bu formu, tüm katılımcılar imzalamıştır.

6. Soru Formunun Oluşturulması

Araştırma, bağımlılık, duygu ve meşguliyet durumlarını içeren üç faktör altında toplanmıştır. Her bir faktörün de alt araştırma soruları oluşturulmuş olup istatistiksel olarak incelenmiştir.

Katılımcılara uygulanmak üzere oluşturulan soru formunu hazırlamak için ilk önce Tutgun Ünal (2015)'in “Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma” adlı tezi incelenmiş ve bu çalışmadan esinlenerek çalışma soruları 25 tane olacak şekilde havuzda oluşturulmuştur. Delphi süreci sonunda yapılan değerlendirmeler ile soru formu 15'e indirilmiştir. Daha sonrasında alanında uzman 3 akademisyen tarafından uzman formu hazırlanmış ve değerlendirilmiştir. Uzmanların dönüşleri sonrasında nihai form 10 soru ile oluşturulmuştur. Sonrasında 3 kişilik bir gruba pilot uygulama yapılarak soruların geçerliliği sınanmıştır.

7. İstatistiksel Yöntem

Yöntembilimin üç ana yaklaşımı vardır. Bunlar; sayısal verilerin kullanıldığı nicel yöntem, sözel verilerin kullanıldığı nitel yöntem ve hem sayısal hem de sözel verilerin kullanıldığı karma yöntem olarak sınıflanmaktadır. Bu araştırma, nitel ve nicel verilerin analizleri sonucu ortaya çıkmıştır. Karma yöntem araştırmaları, araştırmacının bir çalışma veya birbirini izleyen çalışmalar içerisinde nitel ve nicel yöntem, yaklaşım ve kavramları birleştirmesi olarak tanımlanır (Creswell, 2003). Araştırmada, analiz tekniği olarak hem nicel hem nitel boyutları içeren karma yöntemler kullanılmıştır. Nicel boyutta anket tekniği, nitel boyutta ise odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır.

Nicel verilerin değerlendirilmesinde IBM Corp. Released 2017. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0. Armonk, NY: IBM Corp. istatistik paket programı kullanılmıştır. Değişkenlerin incelenmesinde yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Kategorik veri analizi yapılırken Mc Nemar Bowker's Testi, Fisher's Exact Testi ve Ki-Kare Testi kullanılmıştır. Beklenen gözlem değerinin % 20'den küçük olduğu durumlarda bu gözlemlerin analize dahil edilmesi için “Monte Carlo Simulasyon Yöntemi” kullanılarak değerler belirlenmiştir. Hipotezlerin yorumlanmasında istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$, $p < 0.01$ olarak kabul edilmiştir.

Yazılı olarak genişçe toplanan verilerin özetlenmesi, kodlanması, konulara göre sınıflandırılması olarak ele alınmıştır. Bu verilerin problem ve alt problemlere göre seçilmesi, üzerinde derinlemesine ve genişlemesine çalışılması, sonra basitleştirilmesi, soyut hale getirilmesi ile nitel veriler incelenmiştir.

8. Araştırma Soruları

Araştırmanın soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

Soru 1: Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında bağımlılık durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?

Soru 2: Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında duygu durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?

Soru 3: Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında meşguliyet durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?

9. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci araştırma sorusu “Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında bağımlılık durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?” şeklindedir. Bu araştırma sorusunu inceleyebilmek için üç alt soru oluşturulmuş olup, bu alt sorulara ait değişkenlerin incelenmesinde yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Bu alt sorular şu şekildedir:

1. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapları meşgul (iş, ders vb.) olunan sürede sürekli kontrol etme isteği düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesaplar olmadan hayatın boş ve sıkıcı olacağı düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında sosyal medya gündeminde neler olup bittiğini merak etme durumu düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 1. Sosyal Medya Kullanımında Bağımlılık Düzeyi Frekansları

Alt Soru 1			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	12 _a (%92,3)	1 _a (7,7)	13	0,423	0,338	0,101
	Hayır	n	1 _a (%50)	1 _a (%50)	2			
Total			n	13(86,7)	2(%13,3)	15	N of Valid Cases	15
Alt Soru 2			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	6 (%60)	4(%40)	10	0,000	0,256	1,000
	Hayır	n	3 (%60)	2 (%40)	5			
Total			n	9 (%60)	6 (%40)	15	N of Valid Cases	15
Alt Soru 3			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				

Önce	Evett	n	14 (%100)	0 (%0)	14	Measure of Agreement	1,000	0,000	0,000
	Hayır	n	0 (%0)	1 (%100)	1				
Total		n	14 (%93,3)	1 (%6,7)	15	N of Valid Cases			

Katılımcıların beyanları incelendiğinde %7,7'sinin sosyal medya kullanımı sırasında ilgili hesapları meşgul (iş, ders vb.) olunan sürede sürekli kontrol etme isteği duyarken bu isteğinin dijital detoks esnasında ortadan kalktığı görülmüştür. Toplamda 15 katılımcının 13'ü dijital detoks öncesi ve sonrasında ilgili hesapları meşgul (iş, ders vb.) olunan sürede sürekli kontrol etme isteği duydukları görülmüştür.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapları meşgul (iş, ders vb.) olunan sürede sürekli kontrol etme isteği düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde p değerinin (0,101>0,05) olduğu görülmüştür.

Katılımcıların gerçekleştirdiği ön testte sosyal medya hesapları olmadan hayatınızın sıkıcı, boş ve zevksiz olacağını düşünmeyen 3 katılımcı son test sonrası sosyal medya hesapları olmadan hayatınızın sıkıcı, boş ve zevksiz olacağını düşünmeye başlamışlardır. 4 katılımcı ise ön testte sosyal medya hesapları olmadan hayatınızın sıkıcı, boş ve zevksiz olacağını düşünürlerken son test sonucu sosyal medya hesapları olmadan hayatınızın sıkıcı, boş ve zevksiz olacağı düşüncelerinden vazgeçtiği görülmüştür.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesaplar olmadan hayatın boş ve sıkıcı olacağı düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 1,00 olduğu görülmüştür.

Frekanslar incelendiğinde 15 katılımcının 14'ü sosyal medya platformlarını kullandıkları dönemde sosyal medyada neler olduğunu merak ederlerken bu sayının teste tabii tutuldukları dönemde herhangi bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında sosyal medya gündeminde neler olup bittiğini merak etme durumu düşüncesinde anlamlı bir farklılık vardır” hipotezi istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,00 olduğu görülmüştür.

Araştırmada yer alan birinci soru alt sorular ışığı altında incelendiğinde %92,3 oranda katılımcının dijital detoks döneminde sürekli kontrol etme isteği duyması ve %93,3 oranında sosyal medyada neler olup bittiğini merak etme isteği, katılımcıların bağımlılık durumu açısından sosyal medyaya bağımlı olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

İkinci araştırma sorusu olan “Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında duygu durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?” sorusunu inceleyebilmek için oluşturulan ve değişkenlerin incelenmesinde yüzde ve frekans değerleri kullanılan alt sorular şu şekildedir:

1. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında bireysel sorunları unutmak için sosyal medya kullanım eğilimi düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında yalnız hissedildiği zaman sosyal medyada vakit geçirme eğilimi düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapları kapatmayı başarma düşünceleri düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 2. Sosyal Medya Kullanımında Duygu Durumu Frekansları

Alt Soru 1			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	7 (%58,3)	5 (%41,7)	12	-0,333	0,135	0,171
	Hayır	n	3 (%100)	0 (%0)	3			
Total			n	10 (%66,7)	5 (%33,3)	15	N of Valid Cases	15
Alt Soru 2			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	14 (%100)	0 (%0)	14	1,000	0,000	0,000
	Hayır	n	0 (%0)	1 (%100)	1			
Total			n	14 (%93,3)	1 (%6,7)	15	N of Valid Cases	15
Alt Soru 3			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	5 (%83,3)	1 (%16,7)	6	0,136	0,134	0,205
	Hayır	n	9 (%100)	0 (%0)	9			
Total			n	14 (%93,3)	1 (%6,7)	15	N of Valid Cases	15

Katılımcılardan 12 kişi bireysel sorunları unutmak için sosyal medya kullanım cevabını verirken bu katılımcılardan 5 tanesi dijital detoks sonrası bu cevaplarını hayır yönünde değiştirmişlerdir. Diğer 3 katılımcı ise dijital detoks öncesi bireysel sorunları unutmak için sosyal medya kullanım sorusuna hayır cevabı verirken dijital detoks sonrasında cevaplarını bireysel sorunlarınızı unutmak için sosyal medya hesaplarınıza ihtiyaç duydum şeklinde revize etmişlerdir.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında bireysel sorunları unutmak için sosyal medya kullanım eğilimi düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde p değerinin 0,171 olduğu ve 0,05 değerinden yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcılara sorulan Kendinizi yalnız hissettiğiniz zaman sosyal medyada vakit geçirir misiniz? Sorusu ile dijital detoks sonrası sorulan Kendinizi yalnız hissettiğiniz zaman sosyal medyada vakit geçirmek istediniz mi? Sorusuna verilen cevaplarda değişiklik saptanmamış olup 15 katılımcının 14’ü her iki soruya da “Evet” cevabı vermiştir.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında yalnız hissedildiği zaman sosyal medyada vakit geçirme eğilimi düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,00 olduğu görülmüştür. İncelenen iki dönem arasında istatistiksel bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır.

Daha önceden hiç sosyal medya kullanımını durdurmaya çalışıp başaramadığınız oldu mu? Sorusuna 6 katılımcı evet cevabı vermiştir. Dijital detoks sonrası sorulan “Sosyal medya kullanımınızı durdurmaya

başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğinizi düşünüyor musunuz?” sorusuna bu 6 katılımcının 5 tanesi evet cevabı verirken 1 tanesi hayır cevabı vermiştir.

“Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapları kapatmayı başarma düşünceleri düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,205 olduğu ve 0,05 değerinden yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmanın üçüncü ve son sorusu “Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında meşguliyet durumu açısından anlamlı bir fark var mıdır?” şeklinde olup bu soruyu aydınlatarak için dört alt soru oluşturulmuştur. Bu sorular;

1. Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında aile üyeleri ve arkadaşları sosyal medyadan dolayı ihmal edildiği düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesaplarda geçirilen zaman miktarı konusunda yapılan eleştirilerin yerinde olup olmadığı düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında uyku bozukluğu, sırt, baş, göz, el ağrıları vb. sorunlarda anlamlı bir fark var mıdır?

4. Sosyal medya kullandığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapların üretkenliği negatif yönde etkilediği düşüncesi arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 3. Sosyal Medya Kullanımında Meşguliyet Durumu Frekansları

Alt Soru 1			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	6 (%75)	2 (%25)	8	0,602	0,204	0,019
	Hayır	n	1 (%14,3)	6 (%85,7)	7			
Total		n	7 (%46,7)	8 (%53,3)	15	N of Valid Cases	15	
Alt Soru 2			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	2 (%66,7)	1 (%33,3)	3	0,103	0,195	0,605
	Hayır	n	6 (%50)	6 (%50)	12			
Total		n	8 (%53,3)	7 (%46,7)	15	N of Valid Cases	15	
Alt Soru 3			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	10 (%90,9)	1 (%9,1)	11	0,444	0,268	0,080
	Hayır	n	2 (%50)	2 (%50)	4			
Total		n	12 (%80)	3 (%20)	15	N of Valid Cases		

Alt Soru 4			Sonra		Total	Value	Asymptotic Standard Error	Approximate Significance
			Evet	Hayır				
Önce	Evet	n	9 (%100)	0 (%0)	9	0,375	0,209	0,063
	Hayır	n	4 (%66,7)	2 (%33,3)	6			
Total		n	13 (%86,7)	2 (%13,3)	15	N of Valid Cases		

Katılımcılardan 8 tanesi aile üyelerini ve arkadaşlarını sosyal medyadan dolayı ihmal ettiğini düşünürken, 8 katılımcıdan 6 tanesi dijital detoks sonrasında da bu düşüncelerinde devam ettiği anlaşılmıştır.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında aile üyeleri ve arkadaşları sosyal medyadan dolayı ihmal edildiği düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,019 olduğu ve 0,05 değerinden düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcılardan 3 tanesi insanlar sosyal medyada geçirdiğiniz zaman miktarı konusunda sizi eleştirirler mi? sorusuna evet cevabı verirken dijital detoks sonrası sorulan “İnsanların sosyal medyada geçirdiğiniz zamanın miktarı konusundaki eleştirilerinin yerinde olduğunu düşündünüz mü?” sorusuna verilen evet cevabı sayısının 8’e çıktığı görülmektedir.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesaplarda geçirilen zaman miktarı konusunda yapılan eleştirilerin yerinde olup olmadığı düşüncesinde anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,605 olduğu ve 0,05 değerinden yüksek olduğu görülmüştür.

“Sosyal medya kullanımı yüzünden bazı sorunlar (uyku bozukluğu, sırt, baş, göz, el ağrıları vb.) yaşadığınız olur mu?” sorusuna katılımcılardan 11 tanesi evet cevabı verirken dijital detoks sonrası sorulan “Sosyal medya kullanımı yüzünden oluşan sorunlarınızın kullanmadığınız dönemde düzeldiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna ilk soruda evet cevabı veren katılımcıların 10 tanesi ve hayır cevabı veren 2 katılımcı bu dönemde sorunlarının düzeldiğini söylemektedir.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında uyku bozukluğu, sırt, baş, göz, el ağrıları vb. sorunlarda anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,080 olduğu ve 0,05 değerinden yüksek olduğu görülmüştür.

15 katılımcıdan 9 tanesi sosyal medya yüzünden üretkenliğiniz (boş zaman aktiviteleriniz, akademik çalışmalarınız vb.) azalır cevabı verirken dijital detoks sonrası sorulan sosyal medyayı kullanmadığınız dönemde üretkenliğinizin (boş zaman aktiviteleriniz, akademik çalışmalarınız vb.) arttığını düşünüyor musunuz? Sorusuna verilen evet cevabı toplamı 13’e çıktığı görülmüştür.

“Sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında ilgili hesapların üretkenliği negatif yönde etkilediği düşüncesi arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu istatistiksel olarak incelendiğinde P değerinin 0,063 olduğu ve 0,05 değerinden yüksek olduğu görülmüştür.

10. Nitel Veri Analizi

Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme sorularında, üç uzmanın görüş ve önerileri doğrultusunda değişiklikler yapılmış; kimi soruların çıkarılmasına kimilerinin de eklenmesine karar verilmiştir. Ön uygulama (pilot çalışma), görüşme formunun ne derece iyi hazırlandığına ve kullanılan ifadelerin görüşülen gruba uygun olup olmadığına ilişkin araştırmacıya yardımcı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu nedenle uzmanların önerileri doğrultusunda geliştirilen görüşme soruları, veri toplama amacıyla kullanılmadan önce, üç lisans öğrencisine uygulanmış; görüşülen bireylerin tepkilerine ve yanıtlarına göre sorulara son biçimi verilmiştir. Nitel görüşme formu, nicel soru formunda yer alan faktörler çerçevesinde hazırlanmıştır. Buna göre, katılımcılara bağımlılık, duygu durumu ve meşguliyet temaları ile ilgili düşüncelerini belirtebilecekleri sorular yöneltilmiştir. Sonrasında ise katılımcılardan içerisinde buldukları sosyal medya detoks dönemlerini tek kelime ile betimlemeleri istenmiştir.

Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan sorulara verilen yanıtlardan elde edilen bulgular şöyledir:

Görüşme formunda yer alan, bağımlılıkla ilgili sorulara on beş katılımcı nicel veri analizinde çıkan sonuçlara paralel bir şekilde bu süreç sonunda kendilerinin sosyal medya platformlarına ne denli bağımlı olduklarını fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Yedi katılımcı ilgili detoks sürecinden sonra pozitif farkındalık kazandıklarından bahsetmişlerdir. Elde ettikleri pozitif farkındalık sayesinde bireyler, sosyal medya platformlarını hayatlarının vazgeçilmez bir noktasına yerleştirmenin yanlış olduğu kanısına vardıklarından ve ayrıca sanal ortamların günlük yaşantıya müdahalesi, bireyleri bir nevi ele geçirmesi gibi boyutlara ulaşmış olduklarını gördüklerini söylemişlerdir.

“Benim için sosyal medya hayatımda çok önemli, kopamayacağım bir ortam diye düşünüyordum. Ama yapılan anket sonucunda bizim sosyal medyayı kendimize alışkanlık ve hayatımızın en önemli yerine koymak dışında pek de önemi olduğunu söyleyemeyeceğim. Sosyal medya hayatımızda ki boşlukları doldururken, bir yandan da kocaman bir boşluk açmamızın sebebiymiş aslında” (E.A, 23).

Bağımlılık faktörünün içerisinde pozitif farkındalık algısına sahip olan kullanıcıların aksine sosyal medya platformlarına sürekli ulaşma arzusunda olan ve sosyal hesaplarına kavuşmak için dijital detoks sürecinin bitmesini bekleyen sekiz katılımcıdan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Sürekli sosyal medya kullanımında whatsapp kullandıktan sonra otomatik olarak Instagram’a girme alışkanlığım olduğunu fark ettim. Refleks olarak işim olsa da olmasa da elim uygulamanın bulunduğu yere gitti ama uygulama silindiği için yeri boştu. Ben de whatsapp’da kişilerin profil resimlerini durum güncellemelerini sürekli kontrol ettim ve kendi profilimi sürekli değiştirdim. Bunun sebebi sanırım kendimi yeni fotoğraf paylaşmış gibi hissetmemdi” (B.A, 20).

“Bu süreçte sosyal medya kullanma isteğim çok yüksek seviyelere çıktı ve merakımı yenmek için genelde uyumayı tercih ettim. Rabatsızlığımın dolaylı evden çıkamadığım bir döneme denk gelmesi çok sancılı bir süreç geçirmeme sebep oldu” (B.B.Y, 25).

Sosyal medya platformlarına bağımlılık konusunda farkındalığa sahip olduğunu bu detoks sürecinden sonra anlayan 7 katılımcıdan 4’ü duygu durumunun alt başlıkları olan bireysel sorunlar ile sosyal medya hesapları sayesinde baş etme, bu sayede yalnızlıkla başa çıkma gibi sorulara olumlu cevaplar vererek bu süreci başarı ile tamamladıklarından bahsetmişlerdir. Yaşadıkları detoks sürecinin bağımlılık faktörü kapsamında farkındalık yarattığını, aslında çok fazla ihtiyaçları olduğundan değil de alışkanlık oluştuğu için beş dakika da bir uygulamanın olduğu yere ellerinin gitmesinden bahseden bireyler, duygu durumu faktörü ile ilgili soruların sonunda ise hayatlarında vazgeçilmez olarak düşündükleri unsurların aslında vazgeçilebilecek olduğu algısına eriştiklerini şu cümleler ile ifade etmektedirler:

“Sosyal medya mecralarını kapatmak zorunlu ama güzel bir süreçti. Ben kendimi bu süre zarfında daha huzurlu ve daha mutlu hissettim” (E.C, 21).

“Bu süreç bana önemli birkaç ders verdi. Bu süreç sonunda aslında vazgeçemem dediğim herşeyden vazgeçebileceğimi gördüm” (N.B, 20).

“Sosyal medya, benim için bireysel sorunlarımla yüzleşmek yerine bu sorunlardan kaçmama ve çözemememe sebebiymiş. Bu süre zarfında kişisel birçok sorunumun ortadan kalktığını ve daha huzurlu olduğumu fark ettim” (E.D, 20).

Toplumda bireyler farkında olmasalar da kişilerarası iletişimden ziyade teknoloji tabanlı iletişimi daha çok tercih etmektedirler. Her ne kadar bu konu ile ilgili eleştiri alsalar da aile bireyelerine ya da arkadaşlarına gerekli vakti ayırdıklarını savunurlar fakat son zamanlarda aile içi iletişimde dem vurulan en önemli konu aile üyelerinin birbirlerine ve çocuklarına vakit ayırmadıkları serzenişidir. Teknolojik gelişmelerin getirdiği kolaylıkların yanında sorunlarda elbette baş göstermektedir. Zaman yönetimi konusu da sorunlardan bir diğeridir. Bireyler, teknolojinin baş döndürücü değişimleri ile birlikte eğitim, sağlık, randevu, rezervasyon, fatura ödeme, yemek vb tüm ihtiyaçlarını aslında “tek tık” ile ulaşabilmelerine rağmen birçok işlerini tamamlayamadıklarını, kendilerine vakit ayıramadıklarını, kişisel gelişimlerini ilerletemediklerini, yeni çalışmalar ve araştırmalar yapamadıklarının yanı sıra eskilerini de tamamlayamadıklarından, vakit sıkıntısından yakınır. Sosyal medya kullanım oranlarına ve bu platformlarda harcanan saatler incelendiğinde aslında bireylerin olması gerektiği yerde olmadıkları, yapmakla zorunlu oldukları şeyleri yapmadıkları ve bunun sebebinin ise bunların yerine ekranlara burunlarının gömülü olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

İlgili çalışmada 15 katılımcıya meşguliyet faktörünün alt temaları olan aile üyeleri ve arkadaşları ile

geçirdikleri sosyal zaman, zaman yönetimi (eleştiriler), üretkenlik ve sağlık ile ilgili görüşleri sorulduğunda 13 katılımcı üretkenliğinin arttığını şu sözlerle belirtmiştir:

“Sosyal medya hesaplarımın kapalı olduğu sürede daha güzel aktiviteler yaptım. Tamamlayamadığım tasarımları bitirme fırsatı yakaladım ve okumadığım kitaplarımı okudum” (N.B, 20).

“Sosyal medyayı kullanmadığım sürece boyunca sorumluluklarım ve hobilerime daha fazla zaman ayırabildiğimi fark ettim. Sosyal medya kontrollü yapmak zorunda olduğum işleri yapmamak için bir babanaymış. Aynı zamanda sosyal medya bir sorunla yüzleşmek yerine sorundan kaçmama ve onu asla çözmememe sebepmiş. Sosyal medyadaki sürekli, gereksiz ve yanlış bilgi akışından yorulduğumu ve ruhumu çok boş ve gereksiz şeylerle tatmin ettiğimi fark ettim. Sosyal medyada geçirdiğim zamanı daha faydalı işlere ayırabileceğimin farkına vardım. Yapmam gereken işleri sosyal medya hesaplarım kapalı olduğu için daha kısa sürede bitirdiğimi fark ettim” (E.D, 20).

“Hesaplarım kapalıyken kendime daha çok zaman ayırdım ve yapmak isteyip de vakit bulamıyorum diye ertelediğim işlerimi bitirdim. Bir haftada aylardır okumayı planladığım kitabı okuyup bu süre zarfında bitirdim” (C.Y, 20).

Aile ve arkadaşlarla geçirilen sosyal zaman ile ilgili ise katılımcıların görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Sosyal medya kullanmadığım süre boyunca kendi hayatımda yapmam gereken ve ertelediğim şeylerin aslında sosyal medyada geçirdiğim fazla zamandan kaynaklandığı kanısına vardım. Bu bir haftalık süreçte ailem ve arkadaşlarımla ciddi anlamda kaliteli saatler geçirdim. Bundan sonra sosyal medyayı daha kontrollü kullanmayı amaçlıyorum çünkü bilgi almak amacının dışında sosyal medyayı kullanmanın çok da gerek olmadığını düşünüyorum” (B.A, 20).

“Bu süre zarfında ailem ile vakit geçirmek için çokça zamanım oldu. Sosyal medya hesaplarımı durmadan kontrol etmeyi kendime bir iş edindiğim için aileme yeterli zaman ayırmamış olduğumu ve bu durumun ben de eksiklik oluşturduğunu gördüm. Keşke böyle yapmasaymışım (H.K, 20).

Sosyal medyada geçirilen zaman miktarı ve zaman yönetimi ile ilgili sorulara katılımcılardan biri ise şu şekilde cevap vermiştir:

“Sosyal medyada çok fazla zaman geçirdiğimden dolayı çevremden olumsuz tepkiler ve şikayetler alıyordum. Bu gözlem süresinde böyle bir durumla hiç karşılaşmadım. Sanırım ben bağımlı olabilirim ve bundan sonra sosyal medyayı daha dikkatli kullanacağım” (Z.N, 21).

Sosyal medya kullanımının durdurulduğu detoks döneminde sağlık yönünden ne gibi olumlu gelişmeler yaşadınız sorusuna katılımcılardan biri şu şekilde cevap vermiştir:

“Uyumadan önce telefonumla sosyal medya hesaplarımı kontrol ettiğimden dolayı bazen uykum kaçıyor ve bundan dolayı uyanamama problemi yaşıyordum. Gördüm ki bu problem sağlığım başta olmak üzere bütün hayatımı olumsuz yönde etkiliyormuş” (C.Y, 20).

Katılımcılardan içerisinde buldukları sosyal medya detoks dönemlerini tek kelime ile betimlemeleri istenmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Tek Cevap Analizi

Cinsiyet	Olumlu Betimleme	Olumsuz Betimleme
Kadın	--	Merak
Erkek	--	Habersizlik
Kadın	Verimli	--
Kadın	Arınma	--
Erkek	--	Boşluk
Kadın	Düzenli	--
Kadın	--	İmtihan
Kadın	Farkındalık	--
Kadın	Verimli	--
Kadın	Aktif	--
Kadın	Bilinçli	--

Kadın	Etkin	--
Kadın	Verimli	--
Kadın	--	Boşluk
Erkek	Üretken	--

Tablo 4 incelendiğinde 10 katılımcının bu süreç ile ilgili olumlu yönde düşünceler beslediği görülürken, 5 katılımcının ise olumsuz yönde görüş beyan ettiği anlaşılmaktadır. Olumlu yönde düşünce beyan eden katılımcılardan 6 tanesi üretkenlik ve verimlilik konularında yaşadıkları artışı tek kelime olarak vurgulamaktadırlar. Bu süreci tek kelime ile açıklayan katılımcılardan 5 olumsuz cevap verenlerin hepsi, kendilerini boşlukta hissettiklerini ve merak duyduklarını söylemiş olup bağımlılık seviyelerine vurgu yapmışlardır.

Sonuç ve Tartışma

Kullanım açısından giderek yaygınlaşan ve günlük yaşamda kendine yer bulan sosyal medya platformları, insan hayatının bir parçası haline gelmiştir. Sosyalleşme duygusunu bu platformlarla gerçekleştiren bireyler için detoks bir teknolojik arınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital detoks sayesinde bireylerin nelerden vazgeçtikleri ve neleri ihmal ettikleri konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda Konya ilinde yer alan bir vakıf üniversitesinde İletişim ve Tasarım bölümünde okuyan 15 öğrencinin sosyal medya platformlarındaki hesapları bir hafta boyunca kapatılmış ve gerçekleştirilen dijital detoks sonrası katılımcıların görüşleri alınmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda, sosyal medya kullanıldığı dönem ile kullanılmadığı dönem arasında bağımlılık düzeyleri arasındaki farklılığı ölçmek için yapılan ölçümler sonucunda katılımcıların sosyal medya hesaplarını kullandıkları dönemde %86,7 oranında sürekli kontrol etme isteği duydukları ve bu yüksek oranın sosyal medya platformlarında uygulanan detoks sonrasında devam ettiği görülmektedir.

Katılımcılara sorulan sosyal medyadan hayatın boş ve sıkıcı olabileceği sorusuna verilen %66,7'lik evet cevabı dijital detoks sonrasında yalnızca %60 oranına düştüğü görülmektedir.

Sosyal medyada neler olup bittiği konusunda merak duyulup duyulmadığı yönünde sorulan soruya verilen “evet” cevabının dijital detoks sonrasında da değişiklik göstermediği saptanmıştır. Sosyal medya gündeminde neler olup bittiğini merak edenlerin oranı her iki dönemde de %93,3 olarak saptanmıştır.

Kullanıcıların duyu durumları ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkileri ölçüldüğünde katılımcıların %80'i bireysel sorunları unutmak için sosyal medyayı kullandıklarını söylerlerken, dijital detoks sonrasında bu oranın %66,7'ye gerilediği görülmektedir.

Yalnızlık hissedildiği zaman sosyal medya kullanımına gösterilen eğilim her iki dönemde de farklılık göstermediği ve “sosyal medya da neler olup bittiğini merak ederim” sorusuna verilen cevaplar ile aynı oranda (%93,3) evet cevabı verildiği ve bu cevapların dijital detoks sonrası da değişmediği görülmüştür.

“Daha önceden sosyal medya hesaplarınızı kapatmaya çalışıp başarısız oldunuz mu?” sorusuna 15 kişiden 6 kişi “daha önce deneyip başarısız oldum.” derken sosyal medya platformlarını kapsayan detoks süreci sonrası sadece 1 kişinin kendini başarısız hissetmesi ve geri kalan 14 kişinin kendini başarılı hissetmesi sosyal medyadan uzaklaşabileceğinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır.

Yoğun sosyal medya kullanımından dolayı aile üyelerini ve arkadaşlarını ihmal ettiğini düşünen %53,3 oranındaki katılımcıların %75'i dijital detoks sonrası farkındalıklarını devam ettirirken daha önce ihmal etmediğini düşünen katılımcıların da %14,3'ü de aile üyelerini ve aile bireylerini ihmal ettiklerinin farkına varmışlardır.

Sosyal medyada geçirilen zaman konusunda yapılan eleştirilerin farkındalık düzeyi %20 seviyesindeyken bu oran dijital detoks sonrası %53,3'e çıktığı yani bir başka deyişle 15 katılımcıdan 8 tanesi sosyal medyada gereğinden fazla zaman geçirdiğinin farkında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Sosyal medya kullanıldığı dönemde katılımcıların %73,33'ü uyku bozukluğu, sırt, baş, göz, el ağrıları vb. sorunları yaşadıklarını ve katılımcıların %80'i bu problemlerin detoks sonrası azaldığını gözlemlediklerini bildirmişlerdir.

Araştırmada yer alan on beş katılımcıdan dokuz tanesi sosyal medya kullanımını üretkenliğini düşürdüğüne inanıyor cevabı verirken %86,7 oranında katılımcı dijital detoks sonrası üretkenliklerinin arttığına inanmaktadır.

Katılımcıların büyük bölümü özellikle sosyal medyada geçirilen zamanın fazla olduğunu ve bundan dolayı yapılan eleştirilerin yerinde olduğunu ve etrafındaki bireyleri ihmal ettiklerini ve sosyal medya kullanımından dolayı da sağlık problemleri ile karşı karşıya kaldıklarını düşünmektedirler.

Sonuç olarak, katılımcıların için sosyal medya platformlarının yalnızlıktan kurtulmak ve sorunları unutmak için sınırlanacak bir liman olduğu fakat bu platformlardan istenildiği takdirde kurtulma olanağının olduğu anlaşılmıştır. Her ne kadar da sosyal medya kullanımının üretkenliği ve verimliliği azalttığı bilinse de merak ve yalnızlık hissiyatı sosyal medya kullanımının bir bağımlılık olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Katılımcılara uygulanan ve sosyal medya hesaplarına erişimin engellenmesi ile gerçekleştirilen bağımlılıktan arınma veya arındırma olarak tabir edilen dijital detoks uygulaması, sosyal medya hesaplarından yalnızca bir hafta uzak kalmak yerine bireylerin hayatında sosyal medyanın yerinin nerede olduğu ve sosyal medyayı bilinçli bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Uygulanan detoks kampında sosyal medyadan uzakta geçirilen bir haftanın ardından tekrar dijital yaşama geri dönülmesi ile detoks süresi boyunca edinilmiş tecrübelerin detoks sonrasında hayatının her evresinde homojen bir yayılım göstermesi gerekmektedir. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların sosyal medyada harcadıkları zamanın, arınma döneminde kendilerine verimlilik ve üretkenlik olarak geri dönmesi ve aile içi iletişimde pozitif paylaşımı güçlendirmek adına bireylere anlık değil uzun vadede bir farkındalık kazandırmıştır.

Bu çalışma, odak grup çalışması olup, aynı yaş aralığında ve aynı coğrafyada yaşayan 15 kişi sınırlılığındadır. Çalışmada, kişilerin sürekli sosyal medya gündemini takip etme istekleri, son dönemde ortaya çıkan “Fear of Missing Out” adı verilen gündemi kaçırma korkusu olarak tanımlanan FOMO hastalığı ile bağdaşmaktadır. Bundan sonraki çalışmalar dijital detoks ve FOMO bağlantısı birlikte ele alınıp değişik coğrafyalarda ve geniş yaş aralıkları üzerinde uygulanabilir.

Etik Beyan

“Sosyal Medya Platformlarında Dijital Detoks: Deneysel Bir Araştırma” başlıklı çalışmada anket uygulaması 2020 yılında yapılmış olup yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup ilgili kurumun İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapılan başvuru sonucu 06.05.2020 tarihli ve E.1626 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

Abel, J. P. , Buff, C, ve Burr, S. A. (2014). “*Social Media and the Fear of Missing Out*”, Scale Development and Assessment, Journal of Business & Economics Research First Quarter Volume 14(1)

Andreassen, C. S., ve Pallesen, S. (2014). “*Social Network Site Addiction-An Overview*”, Current Pharmaceutical Design, 20, 4053–4061

Barnes, L. (2017). “*Social Media Addicted Americans Could Use ‘Digital Detox,’*” at <http://www.nydailynews.com/news/national/digital-detox-answer-america-socialmedia-addiction-article-1.2632870>

Bauman, Z, (2011). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup. Çev. Pelin Sıral. İstanbul: Habitus Kitap

Bittman, M., Brown, J.E, Wajcman, J. (2009). “*The Mobile Phone, Perpetual Contact And Time Pressure,*” Work Employment Society, volume 23, pp. 673–691.

Briggs, A., Burke, P. (2012). Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg’den İnternet’e. Kırmızı Yayınları: İstanbul

Booth, F. (2015). “*Do You Need A Good Excuse To Do A Digital Detox?*” <http://www.forbes.com/sites/francesbooth/2015/03/05/do-you-need-a-good-excusetodo-a-digital-detox/> accessed 22nd February 2017.

Creswell, J. W. (2003). Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage

Cornejo, R. Tentori ve M. Favela J. (2013). “*Enriching In Person Encounters Through Social Media: A Study On Family Connectedness Fort He Elderly*”. International Journal Human-Computer Studies, Vol. 71, s. 889-899.

Comm, J. (2010), *Twitter Power 2.0 How to Dominate Your Market One Tweet at a Time*, Canada: Wiley Publishing.

Çaycı, B. ve Karagülle, A. (2014), “*Ağ Toplumunda Sosyalleşme Ve Yabancılaşma*”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, Volume 4 Issue 1

Echeburua, E. ve Corral, P. (2010). “*Addiction To New Technologies And To Online Social Networking In Young People: A New Challenge*”, Adicciones, 22,91–95

Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. Sage Publications, London. rnal of Mental Health and Addiction, 8, 119–125. <https://doi.org/10.1007/s11469-009-9229-x>

Griffiths, M. D. (2012). “*Facebook Addiction: Concerns, Criticism, And Recommendations: A Response To Andreassen And Colleagues*”. Psychological Reports, 110, 518-520.

JWT Marketing Communications. (2012, March 7). *Fear Of Missing Out*. Retrieved from JWT Intelligence: http://www.jwtintelligence.com/wpcontent/uploads/2012/03/F_JWT_FOMO

Kuss, D., & Griffiths, M. D. (2011). “*Online Social Networking Addiction - A Review Of The Psychological Literature*”, International Journal of Environmental Research and Public Health, 8(9), 3528–3552.

Marken, G. A. (2007). ‘*Social Media ... The Hunted Can Become The Hunter*’, Public Relations Quarterly, Volume 52, Number 4, pp. 9–12.

Mayfield, A. (2006). ‘What is Social Media?’,

http://www.spannerworks.com/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media.pdf (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2020).

Kanokporn C. (2015), *Face It, Don't Facebook It: Impacts Of Social Media Addiction On Mindfulness, Coping Strategies And The Consequence On Emotional Exhaustion*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/smi.2637> (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

Sieberg, D. (2011). *The Digital Diet: The 4-step Plan to Break Your Tech Addiction and Regain Balance in Your Life*. London, England: Souvenir Press Ltd.

Smith, A., ve Anderson, M. (2018). *Social Media Use In 2018*. <http://www.pewinternet.org/2018/03/01/social-media-use-in-2018/> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

Starcevic, V. (2013). “*Is Internet Addiction A Useful Concept?*” Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 47, 16–19

Sutton, T. (2017). *Disconnect to reconnect: The food/technology metaphor in digital detoxing*. First Monday, 22(6). <https://doi.org/10.5210/fm.v22i6.7561> (Erişim Tarihi: 23.03.2020).

Şener, G. (2013). *Toplumsal Mücadele Alanı Olarak Sosyal Medya*”, Medya ve Ağ Toplumu 2, Reklam Yaratıcıları Derneği, İstanbul: Grafik Tasarım Yayınları

Toprak, A. vd. (2009) *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook*, İstanbul: Kalkedon Yayınları

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Oxford Dictionaries, n.d. a, “*Definition of ‘detox’ in English,*” at <https://en.oxforddictionaries.com/definition/detox> (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2020).

<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (Erişim tarihi: 08.02.2020)

<http://www.onepoll.com/intrepid-traveldigital-detox-survey/> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2020)

<https://www.nationaldayofunplugging.com/> (Erişim Tarihi: 03 Mart 2020)

<https://www.telegraph.co.uk/better/technology/9-ways-to-start-and-stick-to-a-digital-detox/> “

(<https://veritaspsikiyatri.net/dijital-detoks/>) (Erişim Tarihi: 15 Mart 2020).

Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi, Konya İli Örneği*

Osman Nurullah BERK **
Emel CELEP ***

ÖZ

Günümüzde, tüketicilerin çevre sorunları konusunda giderek daha fazla endişe duyması ile birlikte, yeşil pazarlama uygulamaları işletmelerin rekabet avantajı elde etmesi ve sürdürülebilirliklerini sağlaması açısından stratejik bir araç haline gelmektedir. Doğal kaynak kullanımının ve çevre temizliğinin büyük öneme sahip olduğu turizm sektörü, yeşil pazarlama uygulamalarının her geçen gün yaygınlaştığı sektörlerden bir tanesidir. Bu bağlamda yürütülen araştırmada değer, kalite yaklaşımı, duygusal ve genel imaj değişkenleri kullanarak, yeşil bir otel imajının tüketicilerin satın alma davranışlarını nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma kapsamında, Konya ilinde faaliyet gösteren, yeşil yıldız sahip konaklama işletmelerinde konaklayan 306 otel müşterisinin görüşleri anket yöntemi ile ölçülmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgulara göre, yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Yıldız, Konaklama İşletmeleri, Tüketici Satın Alma Davranışı

The Impact of the Green Marketing Activities on the Consumer Buying Behaviour at the Accommodation Establishments: A Case Study in Konya

ABSTRACT

Nowadays, as consumers are increasingly concerned about environmental issues, green marketing practices are becoming a strategic tool that can increase the competitive advantage of businesses. The tourism sector, where the use of natural resources and environmental cleanliness is of great importance, is becoming one of the sectors where green marketing practices are becoming widespread. In this study, the value, quality approach, emotional and general image variables are used to examine how a green hotel image affects consumers' buying behaviors. Within the scope of the research, the opinions of 306 hotel users staying in green star accommodation establishments operating in Konya were measured by questionnaire method. According to the findings obtained from the evaluation of the data obtained through the statistical methods, green marketing activities have a positive effect on the buying behavior of consumers.

Keywords: Green Marketing, Green Star, Accommodation Industry, Consumer Purchase Decision Behavior

1. Giriş

Günümüz küreselleşen dünyasında artan insan nüfusu ile birlikte kentleşme, sanayileşme vb. etmenler birçok çevresel problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği ve küresel ısınma gibi çeşitli çevre problemleri insanoğlunun yol açtığı çevre kirlilikleri arasında yer almaktadır. Bu tür çevre problemlerin engellenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması adına bireylere, topluma, kamu kuruluşlarına ve en önemlisi işletmelere büyük bir görev düşmektedir.

İşletmeler sadece değer yarattıkları, etkin ve verimli oldukları rekabetçi bir çevre içerisinde faaliyet göstermemektedir. Aynı zamanda çevreyle etkileşimleri sonucu olarak tüketiciler tarafından çevreye karşı sorumlu davranışlar geliştirmeleri gerekmektedir ve beklenmektedir. Tüketicilerin çevresel sorumluluğunun artmasıyla birlikte çevresel uygulamalara uyum beklentisi ve baskısından ötürü işletmelerin “yeşil” işletmeler olması istenmektedir. Bu da mümkün olduğunca çevre dostu politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesiyle gerçekleşebilmektedir.

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı 2019 yılında tamamlanan “Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi, Konya İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Osman Nurullah BERK, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-1989-6308, osman.berk@selcuk.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-3886-2752, ecelep@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 29.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 20.08.2020

Bireylerin eğitim seviyesinin artması, bilgiye erişimin/paylaşımın hızlanması, küreselleşme ve yaşanan teknolojik gelişmeler tüketici satın alma davranışının değişmesine ve tüketicilerin turizm faaliyetlerinde kalite ve farklılık aramasına neden olmaktadır. Bunun farkına varan çevreye duyarlı işletmeler, sosyal sorumluluk anlayışı ile yeşil dostu tüketicileri memnun etmek, rekabet avantajından yararlanabilmek için de yeşil pazarlama stratejilerine ilgi göstermektedir. Doğal ve kültürel alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için yerel yönetimlere ve bireylere birtakım sorumluluklar düşmektedir.

Ülkemizde turizm sürdürülebilirliğinin sağlanması için birtakım sosyal sorumluluk projeleri oluşturulmuş ve gerçekleştirilmiştir. Bunların içinde “yeşil yıldız”, “mavi bayrak”, “yeşil anahtar”, “green globe (yeşil küre)”, gibi uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamalar turizmde “yeşil pazarlama” kavramının önemini ortaya çıkarmış ve turizm literatüründe önemli bir yere gelmesini sağlamıştır (Baykal ve Çimen, 2015: 10; Çakır ve Çakır: 2010: 32).

Araştırmada “yeşil yıldız” uygulaması altında yeşil pazarlama faaliyeti gösteren konaklama işletmeleri ele alınarak uygulanan yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma davranışına olan etkisinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda araştırmada yeşil pazarlama kavramına yönelik literatür taraması yapılarak, turizm sektöründeki uygulamaları incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan yeşil yıldız sertifikasına sahip konaklama işletmelerinin müşterileri ile anket çalışması yapılarak son bölümde araştırmanın analiz ve bulgularına yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

İşletmelerin faaliyette buldukları sektörlerle bağlı olarak farklı tüketici kitlelerine hitap etmeleri ve hedef kitlenin memnun edilmesi amacıyla farklı pazarlama yöntemleri uyguladıkları görülmektedir. İşletmeler tarafından farklı yöntemlerin uygulanmasındaki temel amacın sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü kazanmak olmasının yanında, her bir yöntemin merkezinde müşteri odaklılığın esas olduğu söylenebilir. Bunun nedeni sayıları giderek artan rakip işletmeler ve mal ve hizmet çeşitliliği karşısında bir çok seçenekle karşı karşıya kalan tüketicilerin uzun süreli memnuniyetlerinin sağlanmasının önemli olmasıdır. Günümüzde müşteriler özellikle hizmet sektöründe sadece kişisel tatmin amacıyla değil aynı zamanda duyarlı birer birey olarak satın aldıkları hizmetlerin çevreye verebileceği zararın da minimum olması amacıyla dırlar. Bu bağlamda, giderek daha bilgili, bilinçli ve duyarlı özellikte olan tüketicilerin özellikle hizmet üretimi ve sunumunda çevreye verilen zararın ve atıkların en az indirildiği, üretim ve pazarlama süreçlerinde doğa dostu hammadde, ambalaj vb.’nin kullanıldığı, satın alım öncesi, satın alım sırası ve satın alım sonrasında kapsayan tüm süreçlerde doğa dostu bir anlayışın hakim olduğu işletmeleri tercih ettikleri görülmektedir. Yeşil pazarlama, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve müşteri sadakati sağlama noktasında günümüz işletmelerinin önemle üzerinde durdukları konular arasında yer almakla birlikte, gerek yerli gerekse yabancı literatürde farklı uygulama alanları bulmuş bir kavram olarak yer aldığı söylenebilir. Farklı sektörlerde uygulanan bir yöntem olmasının yanında özellikle hizmet sektörü alanında konaklama işletmelerinde çevresel kaynaklardan en etkin biçimde faydalanma noktasında da önem arz ettiği görülmektedir.

2.1. Yeşil Pazarlama Kavramı ve Önemi

Yirmi birinci yüzyılın başında, ekonomik büyüme izlerinin tartışmasız sonuçları sosyal ve çevresel boyutta giderek belirgin hale gelmiştir. Atmosferdeki artan sera gazı seviyeleri, kloroflorokarbon gazının neden olduğu ozon tabakasındaki delikler, yağmur ormanlarının yaygın şekilde tahrip olması, tehlike altındaki canlı türlerinin artan listesi ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan sadece birkaçını oluşturmaktadır. Yeni yüzyıl için, insanoğlunun önündeki en büyük zorluk üretmek, tüketmek ve yaşamak için daha sürdürülebilir ve adil yollar bulmaktır. Sürdürülebilirlik, bir zamanlar çevreye duyarlı bir azınlığın paylaştığı bir vizyon iken kapsamlı olarak 1987’deki Brundtland raporunda “Ortak Geleceğimiz” adlı yayında, ele alınmıştır ve tartışılmıştır. 1992 Rio Dünya Zirvesi’nin ardından, dünyadaki hükümetler ve büyük şirketler, sürdürülebilirlik arayışını bir amaç olarak giderek daha fazla benimsemiştir (Peattie ve Charter, 2003: 727).

Çevre ile ilgili konular insanların çoğu faaliyetlerini etkilese de, az sayıda akademik disiplin yeşil kavramının geçtiği konuları literatürlerine dâhil etmiştir. 2000’li yıllardan itibaren çevre sorunlarının ve buna bağlı olarak çevre bilincinin artmasına bağlı olarak birçok akademik disiplin tarafından çevresel

problemler araştırma konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu durumun özellikle pazarlama için geçerli olduğu söylenebilir. Ancak bu durum her geçen gün değişmekte ve önem kazanmaktadır. Toplum doğal çevre ile daha fazla ilgilenmeye başladıkça, işletmeler toplumun ortaya çıkan kaygılarını gidermek amacıyla davranışlarını değiştirmeye başlamışlardır. Bazı işletmeler, çevre yönetim sistemlerinin uygulanması ve atıkların en aza indirilmesi gibi kavramları kabul etme konusunda hızlı davranmış ve tüm organizasyonel faaliyetlere, çevre ile ilgili sorunları entegre etmeyi başarmışlardır (Polonsky, 1994: 2).

Yeşil pazarlama kavramı ile ilgili çalışmalar, 1970'lerin "ekolojik pazarlama" kavramını ortaya çıkaran çevresel kaygı dalgasına kadar uzanmaktadır (Peattie ve Charter, 2003: 727). Yeşil pazarlama, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde geliştirilmiş bir yeni pazarlama şekli olup, çevresel sorumlulukla üretim alanına dâhil olmuştur. Yeşil pazarlama kavramı ilk olarak Amerikan Pazarlama Birliği'nin (AMA) 1975 yılında gerçekleştirdiği "yeşil pazarlama" adlı bir seminerde tartışma konusu olmuştur. Akademisyenler, bürokratlar ve diğer katılımcıların desteğiyle pazarlamanın doğal çevreye olan etkisinin ele alındığı bu seminerde, yeşil pazarlama kavramını; pazarlamada kirlilik önleme uygulamaları, enerji tüketimi ve diğer kaynakların tüketimi üzerine çalışmaların olumlu veya olumsuz etkileriyle ilgili faaliyetler olarak ifade edilmiştir. Amerikan Pazarlama Birliği yeşil pazarlamayı, çevreye zararsız olduğu düşünülen ürünlerin pazarlanması olarak açıklamaktadır. 1994 yılında yapılan bu tanımlama günümüzde de aynı şekilde geçerliliğini korumaktadır (Polonsky, 1994: 2; AMA: 2020).

Yeşil pazarlama kavramı ile ilgili belirli araştırmacılar tarafından yıllara göre yapılan tanımlar ve kronolojik sıralaması Tablo 1.'de gösterilmiştir (Groening ve Sarkis, 2018: 1851):

Tablo 1. Yeşil Pazarlama Kavramı İle İlgili Tanımlar ve Kronolojik Sıralaması

Kaynakça	Tanım
Stanton (1987:3)	İşletmelerin faaliyetlerini çevre ile yeni ve daha uyumlu bir ilişki içine sokmaya çalışan pazarlama uygulamalarıdır.
Polonsky (1994:2)	Yeşil pazarlama, tüketici istek ve ihtiyaçlarının karşılanması sırasında doğal çevreye olabilecek zararı minimum düzeye indirerek pazarlama faaliyetlerini sürdürmeyi öngören pazarlama şeklidir.
Walker and Hanson (1998:624)	Yeşil pazarlama, bu uygulamanın gerçekleştiği ve etkilediği çevre için gözle görülür bir endişe ile karakterize edilen pazarlama uygulamasını ifade eder.
Fuller (1999:4)	Yeşil pazarlama, ürünlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, tanıtılması ve dağıtılmasını, aşağıdaki üç kriteri karşılayacak şekilde planlama, uygulama ve kontrol etme sürecidir: (1)Müşteri ihtiyaçları karşılanması, (2)Kurumsal hedeflere ulaşılması (3)Sürecin ekosistemlerle uyumu
Oyewole (2001:239)	Yeşil pazarlama, işletme değer zincirinin tüm aşamalarında kaynakları koruma ve çevre dostu stratejiler benimseme uygulamasıdır.
Hartmann and Apaolaza (2006:676)	Yeşil pazarlama tipik olarak bilişsel ikna stratejilerinin verimliliğini vurgulayan ve tüketicinin çevresel konularla ilgili artan bir çevre bilincinin sonucu olduğunu düşünen bir pazarlama tekniğidir.
Alsmadi (2007: 342)	Yeşil pazarlama tüm pazarlama faaliyetlerinin çevresel sorumluluk çerçevesinde yürütüldüğü, tüketici tercihlerini çevre dostu ürünler talep etmelerini teşvik edecek şekilde etkilemeyi amaçlayan ve tüketicilerin davranışsal tüketim modellerini buna göre uyarlamalarına yardımcı olan kapsamlı ve sistematik bir süreçtir.
Violeta ve Gheorghe (2009: 1344)	Yeşil pazarlama; planlama, süreç, ürün, tanıtım, insan ve eko-verimlilik formüllerinden oluşan, 5P + EE (Eco-Efficiency (Ekonomik ve Ekolojik Verimlilik))'dir.
Sharma vd. (2010: 338)	Yeşil pazarlama, yeşil müşterilere ve pazarlama karmasına bağlanma rolünün ötesinde olup, çevre dostu ürünler için talep tahmin etme, geri dönüştürülmüş ve yeniden üretilmiş ürünler için konumlandırma ve talep uyarma, geri dönüşüm için talep oluşturma gibi kurumsal talep yönetiminin diğer yönlerini kapsayacak şekilde genişletildiği faaliyetler bütünüdür.
Liu vd. (2012: 581)	Yeşil pazarlama, yeşil müşterileri tanımlayıp ve isteklerini karşılayarak, çevre dostu ürünlerin kullanımını teşvik eden pazarlama türüdür.
Leonidou vd. (2013: 153)	"Yeşil pazarlama, bir ürün için organizasyonel ve bireysel hedeflere ulaşan ve gelir yaratma hedefini gerçekleştirme ve takip etme hedeflerini sağlamada doğal çevre ile ilgili endişeleri açıkça hesaba katan pazarlama uygulamalarını, politikalarını ve prosedürlerini ifade eder."
Groening ve Sarkis (2018: 1851)	Yeşil pazarlama, tüm tüketicilere yönelik eylemlerden oluşur ve işletmenin, mal ve hizmetlerinin çevresel etkilerini en aza indirme hedefini göstermek için tasarlanmış çok çeşitli pazarlama faaliyetlerini (örneğin, planlama, süreç, üretim, tanıtım ve insanlar) içerir.

Kaynak: Groening ve Sarkis, 2018: 1851.

Tablo 1.'de yapılan tüm bu tanımların ortak noktası, yeşil pazarlama uygulamalarında çevreye verilen zararın en düşük düzeye indirilmesinin amaçlanması ve bunun pazarlama faaliyetlerinin her aşamasına entegre edilmiş olmasıdır. Özetle yeşil pazarlama; tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılama sürecinde, tüketici düşüncelerini dikkate alarak, çevreye verilen zararı minimuma indirerek, doğa dostu bir pazarlama politikası izleyip bunu işletme içerisinde kurum kültürü haline getirerek hareket etmeyi öngören pazarlama faaliyetlerinin tümüdür.

2.2. Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama

Tüm dünyada her geçen gün artış gösteren ekolojik problemler, ekonomik büyümenin çevre ve doğal kaynaklar üzerinde zararsız bir etki yaratacak şekilde gerçekleştirilmesine yol açmaktadır ve bu durum büyük bir kaygıya yol açmaktadır. Çevresel sorunların birçoğu, insan davranışından kaynaklanmaktadır ve bu davranışların çevre üzerindeki etkisini azaltmak için ilgili davranışı değiştirmek/geliştirmek gerekmektedir (Steg ve Charles, 2009: 309).

Tüketiciler her geçen gün çevreye karşı daha sorumlu hale gelmektedirler. Bu sorumluluk bilincinin etkisiyle, tüketiciler çevre dostu ve sosyal olarak sorumluluk sahibi olmayı gerektiren satın alma davranışlarını daha uygun bulmaya başlamışlardır (Haanpää, 2007: 480). Farklı sektörlerdeki çoğu işletme, çevre dostu olma konusunda artan baskıyla karşı karşıya kalmaktadır. Konaklama endüstrisi de enerji, su ve diğer dayanıklı olmayan ürünlerin önemli bir tüketicisi olduğu için bu baskı konusunda istisna değildir (Shiming ve John, 2002: 372). Çevresel meseleler toplum için önemli bir endişe konusu haline gelmektedir ve dünya genelindeki otellerin birçoğu günlük faaliyetlerinde çeşitli yeşil faaliyetler uygulayarak, bundan fayda sağlamaktadırlar (Aragon-Correa vd., 2015: 499).

Dünya Turizm Örgütü, turizmin dünyadaki küresel karbondioksit (CO²) emisyonlarının yaklaşık yüzde 5'ini oluşturduğunu ve bu miktarın iklim değişikliği üzerindeki en küresel etkiye sahip sektörlerden biri haline gelmesinin 2035'te % 130 artacağını tahmin etmektedir. (UNWTO, 2010: 21). Her ne kadar turizm endüstrisinin çevresel zorlukları üzerine yapılan araştırmalar geleneksel olarak üretim faaliyetlerinden daha az dikkat çekmiş olsa da, bu analiz son on yılda popülerlik kazanmış ve bazı çekici ancak yapılandırılmamış kanıtlar üretmiştir (Song vd., 2012: 1654).

Turizm ve çevre arasındaki ilişkinin belirli bir süre boyunca ilgi görmemesinin en önemli sebeplerinden birisi turizmin ekonomik yönünün çevresel konulara oranla daha ağır basması olmuştur. Ancak turizminin ekonomik etkisinin yanı sıra, sosyo-kültürel ve çevre olmak üzere üç önemli etkisi bulunmaktadır. Doğal kaynaklar, insan yapısı kaynaklar ve sosyo-kültürel kaynaklar olmak üzere turizm sektöründe faydalanan üç adet çevresel kaynak bulunmaktadır. (Akgöz, 2016: 57)

Bir ülkenin turizm alanında başarılı olabilmesi ve küresel anlamda güçlü bir imaj oluşturabilmesinde güvenlik ve temizlik olmak üzere iki temel etken olduğu söylenebilir. Çevre ve turizm arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Sağlıklı bir turizm faaliyeti için sağlıklı bir çevrenin ön şart olduğu söylenebilir. Ayrıca turizmin asıl hammaddesinin doğal çevre olduğu da bilinen bir gerçektir. Fakat turistik ürünün olduğu bölgelere yoğun turist akımları olduğundan dolayı, bu akımlar çevreyi belirli ölçüde olumsuz bir biçimde etkilemekte ve çevreye ciddi zararlar verilebilmektedir. Ancak doğanın korunması ile turizmin gelişmesi sağlanabilmekte; bunu yapabilmek için de sağlıklı adımlar atmak ve iyi planlamalar yapmak önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Ömürgönülşen, 1990: 32).

Yeşil pazarlamanın turizmdeki uygulama alanlarından bir tanesi de yeşil otellerdir. Yeşil otel yönetimi, uzun vadeli maliyet azaltma, ekolojik sürdürülebilirlik ve yeşil hizmetler arayan müşteriler için çeşitli faydalar sağlamaktadır. Kaliteli marka yönetimi ve güvenilir pazarlama iletişimi ile birlikte, yeşil yönetim, marka hizmetinin büyümesine, olumlu bir imaj edinilmesine, rakiplerden farklılaşmasına, müşterilerin çekiciliğine ve sadık müşterilere dönüşmesine katkıda bulunmakta ve otel hizmetlerini bu şekilde zenginleşmektedir. Otel markalarının duygusal ve işlevsel unsurlarını göz önünde bulundurmamak, tüm çalışanların yeşil uygulamalara katılımını sağlamak, çalışanları bu konuda motive etmek ve yerel halkla ortaklıklar kurmak yeşil pazarlamanın stratejik adımlarını oluşturmaktadır (Hays ve Durdana, 2014: 85).

Baloglu ve Millar yaptığı araştırmada (2008) eko-bilinçli müşterilerin aradığı en önemli mal ve hizmetlerin başında enerji tasarruflu ampuller, su tasarruflu tuvaletler, yeniden kullanılabilir havlular,

yalnızca talep üzerine çarşaf değişimi, atık ayırma, ışık sensörleri ve anahtar kartlar olduğunu göstermektedir. Daha yavaş su akıntısına sahip duşlar, yeniden doldurulabilir cam veya seramik şampuan ve sabun şişeleri ise müşteriler tarafından takdir görmemiştir. Yapılan araştırmaya göre 60 yaşın altındaki katılımcılar, çevresel uygulamalara katılmak için daha güçlü bir isteklilik göstermektedir. Chan ve Ho'nun (2006) ve Manaktola ve Jauhari'nin (2007) yaptığı araştırmalar ise, müşterilerin iki eşit otel arasında karar vermek zorunda kaldıklarında, daha fazla çevresel öncelik içeren konaklama işletmelerini tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Hsu, Han, Kim ve Lee'nin bulgularına göre, (2010) müşteriler, maliyet-fayda ilişkisinden ziyade yeşil otelin imajını değerlendirirken hizmet kalitesi vb. etki unsurlarına güvenmektedirler. Otel endüstrisi, çevresel çabaların uygulanmasından kaynaklanan faydaları küresel olarak tanımaya başlamaktadır. Bu nedenle, örneğin ekoturizm, Kosta Rika, Ekvador ve Kenya'daki gayri safi yurtiçi hasılanın ve ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünü temsil etmektedir. Çevresel konulara odaklanma, oteller için yeni pazarlara açılmanın yanı sıra, hizmetleri için fiyatlandırma politikalarının farklılaştırılmasına da şans vermektedir. Bu araştırmalar otel yönetiminin yeşil girişimlere yatırım yapma ve bu girişimleri uygulama motivasyonunun işletmeler için faydalı ve haklı olduğunu göstermektedir (Hays ve Durdana, 2014: 90).

Darnall'a (2008) göre; tek taraflı ve gönüllü çevre programlarına katılım olmak üzere iki tür yeşil pazarlama yönetimi vardır. Bunlardan ilki, kendi kendine başlatılan çabalardır, yani oteller kendi ekolojik hedeflerini işletme bünyesinde kendileri belirlemektedirler. Bu yöntemde işletmeler faaliyetlerini bağımsız ve çevrimiçi olarak reklam ve doğrudan pazarlama yoluyla iletmektedirler. Bu yöntemin avantajı, programın ve kamuya gönderilen mesajların iç kontrolünü elinde tutmaktır. Birincil dezavantajı ise, bağımsız kaynaklar tarafından uluslararası kabul görmüş doğrulama eksikliğidir. İkinci düzenleme, resmi bir onay veya sertifika almak için otellerin gönüllü olarak katıldığı resmi programlar ve anlaşmalardan oluşmaktadır. Bu programlar yasaların öngördüğü düzenlemelerden daha fazla çaba gerektirmektedir. Bu programlar arasında en yaygın kullanıma sahip olanı "Best Green Hotel" (En İyi Yeşil Otel) olarak nitelendirilmektedir. Otellerin, belirtilen kriterlere uygunluk derecesine göre sıralanmakta ve 29 ekolojik kritere uymak durumundadır. Oluşturulan veri tabanı, potansiyel müşteriler tarafından aranabilmektedir. Diğer programlar arasında, ISO 26000, ISO 14001, ECOTEL ve Green Globe 21 gibi programlar, üçüncü taraflarca bağımsız izleme ve doğrulamanın bir birleşiminden oluşmaktadırlar (Darnall 2008: 460).

Yeşil otelciliğin önündeki engellerin başında, genellikle yatırım maliyetlerinin yüksek olması ve dolayısıyla kısa vadede kârın düşmesi gelmektedir (Atay ve Dilek, 2013: 217). Müşteri talebinin azalması, işletme yönetiminin çevresel konularda bilgi noksanlığı ve çevreci uygulamalara iten yasal düzenlemelerin eksikliği yeşil otelcilik uygulamalarının önündeki en büyük engellerdir (Yim King Penny, 2007: 293).

Türkiye'de yeşil otelcilik kapsamında, çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, turistik tesislerin çevreye olan olumlu katkılarının teşvik edilmesi ve özendirilmesi amacıyla, 1993 yılından itibaren talep eden ve aranılan nitelikleri taşıyan konaklama tesislerine, Turizm Bakanlığınca Çevre Dostu Kuruluş Belgesi (Çam Simgesi) verilmiştir. 2008 yılında çıkarılan yönetmelik ile birlikte çam simgesi yerini Yeşil Yıldız'a bırakmıştır (Korkmaz, 2016: 40). "Yeşil Yıldız" sertifikası, Bakanlığının başlattığı "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi ve "Sürdürülebilir Turizm" kapsamında; çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir "Çevre Etiket" uygulamasıdır. 22.09.2008 tarih ve 27005 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ (Tebliğ No:2008/3) kapsamında verilmektedir (yigm.kulturturizm.gov.tr/ E.T. 23.04.2019). Tebliğ, enerji, su, çevreye zararlı maddelerin tüketiminin ve atık miktarının azaltulmasını, enerji verimliliğinin artırılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesini, konaklama işletmelerinin yatırım aşamasından itibaren çevreye duyarlı olarak planlanmalarını ve inşa edilmelerini, tesisin çevreye uyumunu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikleri, ekolojik mimariyi, çevreye duyarlılık konusunda bilinçlendirmeyi, eğitim sağlanmasını ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmasını kapsamaktadır (Seyhan, 2010: 67).

Yeşil yıldız veya yeşil otelcilik olarak adlandırılan ve çevreyi, doğayı korumaya ve sürdürülebilir turizme yönelik otel yönetimi uygulamalarını kapsayan yeşil yıldız uygulaması, otellerin enerji tasarrufu sağlamasına ek olarak doğaya bırakılan atıkların azaltılmasına da katkı sağlamaktadır. Yeşil yıldız uygulaması turizm sektöründe her geçen gün önemi artan bir uygulama olarak görülmektedir. Rekabet baskısı, tüketici ve sivil

toplum kuruluşlarının bu konudaki tutumları ve devletlerin çevreyi koruma politikaları vb. nedenler konaklama işletmelerini yeşil yıldız uygulamasına yöneltmektedir. Yeşil yıldız uygulaması son yıllarda Avrupa başta olmak üzere tüm dünyaya kademeli olarak yayılan, yeni bir tercih kriteri haline gelmektedir. Ayrıca bu uygulamalara işletmelerinde yer veren konaklama tesislerine “Ekolojik Otel” veya “Yeşil Otel” (Green Hotels) de denilmektedir (Kement, 2013: 53).

02.04.2019 tarihi itibarı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr> E.T. :25.04.2019) ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının resmi web sitelerinden (cevreselgostergeler.csb.gov.tr E.T. : 25.04.2019) alınan verilere göre Türkiye’deki güncel “Yeşil Yıldız” sertifikasına sahip konaklama işletme sayısı 475’tir.

Tablo 2. Çevreye Duyarlı Konaklama Tesis İstatistikleri

Yıl	Otel Sayısı	Yıl	Otel Sayısı
2008	0	2014	188
2009	2	2015	223
2010	10	2016	309
2011	22	2017	396
2012	31	2018	-
2013	52	2019	475

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Tablo 2. 2008 ve 2019 yılları arası Türkiye’deki Yeşil Yıldız’a sahip konaklama işletmelerinin verileri gösterilmiştir. Gösterilen verilere göre, her geçen gün “Yeşil Yıldız” sertifikasına sahip konaklama işletmeleri sayısında kademeli bir artış gerçekleşmiştir. Bu veriler, işletmelerin ve tüketicilerin çevreye olan duyarlılığını ve çevre bilincinde meydana gelen artışı göstermektedir.

3. Metodoloji

3.1. Veri Toplama Yönteminin Belirlenmesi

Araştırmada, ilgili literatür incelenerek kuramsal temel oluşturulmuş ve araştırma konusu ile ilgili gerekli bilgiler sağlanmıştır. Araştırmada analiz edilerek değerlendirme ve önerilerde bulunulan veriler, birincil veri kaynağı olan anketler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında, araştırmanın amacına ulaşmak ve araştırma problemlerine cevap alabilmek için Konya ilinde turizm sektöründe faaliyet gösteren yeşil yıldız sertifikasına sahip konaklama işletmelerine, işletmelerinde uyguladıkları yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma davranışlarına etkisini ölçmek amacıyla anket formu hazırlanarak gönderilmiştir. Bu aşamada, üst düzey otel yöneticilerin onayı alındıktan sonra, konaklama işletmelerinde çalışan ön büro personelinin yardımı ile birlikte anketler katılımcılara uygulanmıştır.

Araştırma amaçlarını mümkün olan en iyi düzeyde gerçekleştirmek ve geliştirilen hipotezleri test etmek için, anket soruları daha önce gerçekleştirilen ampirik çalışmalar ve bu konudaki uzmanlar tarafından belirtilen hususlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Anket formunda yer alan sorular konu ile ilgili daha önce yapılan uygulamalı bir çalışmadan (Lee vd., 2010) alınmış, ilgili literatür incelenmiş, ilgili alandaki akademisyen ve işletme yöneticilerinin önerileri dikkate alınarak ve konunun uzmanları ile birlikte değerlendirmelerde bulunulmuştur. Anket formunun oluşturulması aşamasında, demografik sorular ve çalışmaya yönelik diğer sorulardan önce, katılımcılara “yeşil pazarlama” ve “yeşil yıldız” kavramları ile ilgili bilgi sunmak amacı ile bu iki kavramın tanımları anketin giriş kısmına eklenmiştir. Ayrıca anketi cevaplayan müşterilere konakladıkları otelin yeşil yıldız’a sahip bir konaklama işletmesi olduğuna dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Araştırma kapsamında, Konya’da turizm sektöründe faaliyette bulunan yeşil yıldızlı konaklama işletmelerinde uygulanan yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışına olan etkisini ölçmeye yönelik olarak kapsamlı bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmanın kavramsal modelinden yola çıkarak kapsamlı bir soru listesi hazırlanmıştır. Listede bulunan soruların büyük çoğunluğu literatürde yer alan ve önceden kullanılmış olan sorulardan oluşturulmuştur. Bu bağlamda katılımcılara uygulanan ankette yer alan soruları oluşturmak için yararlanılan temel kaynaklar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeğe İlişkin Bilgiler

Ölçekler	Boyutlar	Madde Sayısı	Kaynak
Yeşil Pazarlama Faaliyetlerine İlişkin Boyutlar	Değer Boyutu	3	Baloglu ve McCleary, 1999 Beerli ve Martin, 2004 Golden vd., 1987 Lin vd., 2007
	Kalite Yaklaşımı Boyutu	8	
	Duygusal İmaj Boyutu	4	Russel and Snodgrass (1987)
	Genel İmaj Boyutu	3	Baloglu ve McCleary, 1999 Beerli ve Martin, 2004
Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına İlişkin Boyutlar	Ağızdan Ağıza Pazarlama Boyutu	3	Boulding, Kalra, Staelin ve Zeithaml, 1993
	Daha Fazla Ödeme İsteği Boyutu	3	Cronin ve Taylor, 1992
	Tekrar Ziyaret Niyeti Boyutu	3	Zeithaml vd., 1996

Araştırmada kullanılan anket sorularında yer alan değişkenlerin önem dereceleri, 5'li Likert ölçeği ile 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde sunularak katılımcıların faktörleri derecelendirmeleri istenmiştir.

Araştırmanın evrenini, yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunan ve “yeşil yıldız” sertifikasına sahip olan konaklama işletmelerinin müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturulurken ise, belirlenen örneklemin, evreni temsil gücünün yüksek olması amacı ile Konya ilinde faaliyet gösteren ve “yeşil yıldız” sertifikasına sahip olan konaklama işletmelerinin müşterileri örneklemin kapsam alanına dâhil edilmiştir. Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün resmi web sitesinden elde edilen verilere göre, araştırmanın yapıldığı süreçte, Konya ilinde çevreye duyarlı konaklama tesisi kriterini sağlayan, bir diğer ifade ile “yeşil yıldız” sertifikasına sahip olan üç adet konaklama tesisi bulunduğu belirlenmiştir (yigm.ktb.gov.tr/ E.T.: 19.10.2018).

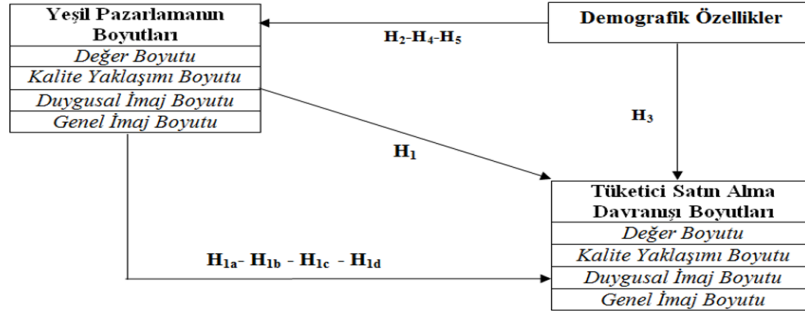
Araştırmada örnekleme dâhil edilecek katılımcıların (yeşil yıldızlı konaklama işletmelerinde konaklayan müşterilerin) belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme çok miktarda veriye hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sağlayan ve oldukça yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Nakip, 2003: 27). Bu tekniğe göre, araştırma için en kolay bulunan katılımcı, en uygun katılımcıdır ve katılımcı bulma işlemi arzu edilen örnek büyüklüğüne ulaşıncaya kadar devam etmektedir (Coşkun, 2015: 142).

Örnekleme yer alacak katılımcıların sayısının belirlenmesinde, örneklemin alındığı evreni temsil etme gücü, araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından önemli bir konudur. Örneklemin küçük olması durumunda araştırma sonuçlarının evren için genellenebilmesi güçleşmektedir. Örnek küleden elde edilen verilerden yola çıkılarak evren hakkında genelleme yapma işlemi olasılığa dayandığı için örnek külenin olabildiğince büyük olması, evrenle ilgili yapılan genellemede hata payını azaltmaktadır. Bu araştırmada, örneklem seçimi, Sekaran'ın 1992'de “İşletmeler için Araştırma Metotları (Research Methods for Business)” isimli kitabında, belirli evrenler için oluşturdukları kabul edilebilir örnek büyüklüklerine dayandırılarak belirlenmiştir (Sekaran, 1992; Aktaran: Coşkun, 2015: 137). Literatürde birçok araştırmacı tarafından kabul görmüş olan bu örneklem belirleme sistemine göre, evrenin büyüklük oranına göre örneklem büyüklüğü belirlenmektedir.

Araştırmanın uygulama bölümü, 2018 yılı Ekim ve Kasım ayları içerisinde yürütülmüştür. Bu süreçte, Konya ilindeki yeşil yıldız sertifikasına sahip otellerde konaklayan ortalama müşteri sayısı (anketlerin uygulandığı otellerde aylık konaklayan ortalama müşteri sayısı: 7000 kişi) dikkate alınarak örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. 7000 kişinin bulunduğu bir ana kütle için; $\pm 0,03$ örnekleme hatası; $p=0,8$ (ana kütledeki X'in gözlenme oranı) ve $q=0,2$ (ana kütledeki X'in gözlenmeme oranı) olmak kaydıyla belirlenen örnek kütle sayısı 400'dür. Bu karar sonucunda, otel müşterilerine 450 adet anket dağıtılmıştır. Müşterilere dağıtılan anketlerin toplanmasının ardından, eksik ve geçersiz olan anketler elenerek 306 adet anket değerlendirilmeye alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Yapılan araştırmada tüketicilerin, konaklama işletmelerinde yürütülen yeşil pazarlama faaliyetlerinden ne derecede etkilendiklerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Tüketicilerin konaklama işletmelerindeki yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin görüşleri, araştırmanın anketinde yer alan; değer, kalite yaklaşımı, duygusal imaj ve genel imaj boyutları kullanılarak ölçülmüştür. Tüketicilerin satın alma davranışlarına yönelik tutumu ise; ağızdan ağıza pazarlama, daha fazla ödeme isteği ve tekrar ziyaret niyeti boyutları ile ölçülmüştür.

Şekil 1. Hipotezlerin Kavramsal Model Üzerinde Gösterimi

Bu bölümde bahsedilen temel amaçlar dâhilinde geliştirilen araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Hipotez 1: Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 1a: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde kalite yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 1b: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde değer yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 1c: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde duygusal imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 1d: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde genel imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 2: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıları arasında fark bulunmaktadır.

Hipotez 3: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark bulunmaktadır.

Hipotez 4: Seyahat etme sıklığına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark bulunmaktadır.

Hipotez 5: Aynı otelde daha önce konaklama sayısına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark bulunmaktadır.

Araştırmanın kavramsal modeline uygun olarak beş adet temel, dört adet de alt hipotez geliştirilmiştir.

3.3. Verilerin Düzenlenmesi ve Test İstatistiklerinin Belirlenmesi

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde, anketlere verilen cevaplar kodlanarak "SPSS 23.0" (Statistical Packages for the Social Sciences/Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Literatür incelemesi ve konu ile ilgili daha önce yapılan araştırmalar kapsamında, verilerin analizinde yüzde dağılımları, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma gibi temel belirleyici istatistikler ile güvenilirlik, geçerlilik, faktör analizi (açıklayıcı), korelasyon (pearson) ve regresyon (çoklu) gibi istatistiksel analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır.

4. Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulguları

4.1. Araştırmaya Katılanları Tanıtıcı Bilgiler

Bu bölümde çalışmaya katılanların cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaş, aylık gelir, seyahat sıklığı ve aynı otelde daha önce konaklama sayısına ilişkin tanıtıcı bilgileri verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyet ve Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	%	Medeni Durum	Frekans	%
Kadın	135	44,1	Evli	140	45,8
Erkek	171	55,9	Bekâr	166	54,2
Toplam	306	100	Toplam	306	100

Katılımcıların %44,1'i kadın, %55,9'u erkektir. Katılımcılar arasında yaklaşık olarak eşit bir dağılım gösteren cinsiyet faktörü, erkeklerde küçük bir oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç Celiloğlu'nun (2014: 81) organik otellerdeki yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma davranışına etkisine yönelik yapmış olduğu çalışmada, yeşil pazarlama faaliyetlerinin satın alma davranışını etkilemesi açısından cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucu ile uyum göstermemektedir. Katılımcıların %45,8'i evli ve %54,2'si ise bekârdır. Elde edilen araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi, bekâr olan katılımcıların evli olanlara oranla daha büyük bir yüzdeye sahip olması, Konya ilinde faaliyet gösteren yeşil yıldızlı otellerde konaklayan müşterilerin daha çok bekâr kişiler olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitim, Yaş ve Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans	%	Yaş	Frekans	%	Aylık Gelir	Frekans	%
İlköğretim	6	2	18-24	11	3,6	1600 TL'den az	6	2
Lise	65	21,2	25-34	80	26,1	1601-3000	82	26,7
Ön lisans	103	33,7	35-44	134	43,8	3001-5000	133	43,5
Lisans	100	32,7	45-54	70	22,9	5001-7500	58	19
Lisansüstü	32	10,5	55 ve üzeri	11	3,6	7501 TL'den daha fazla	27	8,8
Toplam	306	100	Toplam	306	100	Toplam	306	100

Katılımcıların %2'si ilköğretim, %21,2'si lise, %33,7'si ön lisans, %32,7'si lisans, %10,5'i ise lisansüstü mezundur. Bu sonuç, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyesinin orta ve yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yeşil yıldızlı otellerde konaklama işletmelerini tercih etmesinde eğitim durumunun, yeşil pazarlamaya yönelik satın alma davranışını etkileyen önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, işletmeler yeşil pazarlama stratejilerini oluştururken eğitim durumunu göz önünde bulundurarak, eğitim durumu orta ve yüksek düzeydeki bireyleri hedefleyebilirler. Bunun için işletmelerin yeşil pazarlama faaliyetleri ve hizmet sunumları ile ilgili çeşitli tutundurma araçları ile genç tüketicilere ulaşmaları, uygulamış olduğu yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketici davranışlarını yönlendirmesinde etkili olacaktır. Katılımcıların %3,6'sı 18-24 yaş, %26,1'i 25-34 yaş, %43,8'i 35-44 yaş, %22,9'u 45-54 yaş ve %3,6'sı 55 ve üzeri yaş aralığındadırlar. Tablo 5. incelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun genç ve orta yaş aralığındaki bireylerden oluştuğu, yeşil otel hizmetinden yaralanan müşterilerin çoğunlukla 35-44 yaş aralığında olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre, işletmelerin ilerleyen yıllarda, çevre kirliliği ve çevrenin korunması konusunda bilinçli adımlar atarak, bu adımları bir işletme politikası haline getirerek hareket etmesi ve müşteri segmentasyonunu bu konuları göz önünde bulundurarak planlamasının önemli olduğu söylenebilir. Katılımcıların %2'si (6 kişi) 1600 TL'den az, %26,8'si (82 kişi) 1601-3000 TL arasında, %43,5'i (133 kişi) 3001-5000 TL arasında, %19'u (58 kişi) 5001-7500 TL arasında ve %8,8'i (27 kişi) 7501 TL ve üzerinde aylık gelire sahiptir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun orta düzey ve üst düzeye yakın gelir sahibi kişilerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmanın uygulama kısmının yürütüldüğü otellerin 5 yıldızlı ve yeşil yıldızlı oteller olduğu düşünüldüğünde, katılımcılar arasında gelir düzeyi düşük kişilerin az sayıda olması normal kabul edilebilir bir durumdur. Bu soruya bağlı olarak yeşil pazarlama uygulamalarına sahip konaklama işletmelerinin, genellikle orta ve üst düzey gelir sahibi kişiler tarafından tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 6. Katılımcıların Seyahat Etme Sıklığı

Ne sıklıkla seyahat edersiniz?	Frekans	%	Bu otelde daha önce kaç kez konakladınız?	Frekans	%
Yılda 1 Kez	42	13,7	İlk kez	146	47,7
Yılda 2-3 Kez	153	50	2. kez	105	34,3
Ayda 1 Kez	71	23,2	3 ve daha fazla	55	18
Ayda 2 veya daha fazla	40	13,1			
Toplam	306	100	Toplam	306	100

Tablo 6'ya bakıldığında katılımcıların %13,7'sinin (42 kişi) yılda 1 kez, %50'sinin (153 kişi) yılda 2-3 kez, %23,2'sinin (71 kişi) ayda 1 kez ve %13,1'i (40 kişi) ayda 2 kez veya daha fazla sıklıkta seyahat ettiği görülmektedir. Yüzde oranı en yüksek olan seçeneğin "yılda 2-3 kez" olması, katılımcıların seyahat sıklığının yoğun olmadığını göstermektedir. Bu oran katılımcılar arasında orta düzey gelir sahibi kişi sayısındaki oran ile birbirine paralellik göstermektedir. Özetle ekonomik durum ve seyahat etme sıklığı arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların %47,7'si ilk kez, %34,3'ü 2. kez, %18'i 3 kez ve daha fazla buldukları otelde konakladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların verdiği cevapların yüzdelere bakıldığında, araştırmanın uygulandığı otellerdeki müşteri sirkülasyonunun yüksek olduğu, katılımcıların yarısına yakınının bu konaklama işletmelerinde ilk kez kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların üçte biri (105 kişi) ise aynı şekilde 2. kez konakladıklarını belirtmişlerdir. Bu oran işletmeler açısından, tüketicilerin önemli bir kısmının kaldıkları otelden aldıkları hizmetten ve otelin yeşil pazarlama uygulamalarından memnun olduklarını göstermektedir. Bu durumda işletmeler, mevcut müşterileri ile ilişkilerini güçlendirerek müşterilerin onlara karşı olan güveninin ve marka sadakatinin devamlı olmasını sağlamaya çalışmalıdır. Ayrıca işletmelerin, katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan ve otelde ilk kez konaklayan müşteriler için ise, onların memnuniyet düzeyini artırıcı, marka sadakatini ve oteli yeniden ziyaretlerini sağlayacak faaliyetlerde bulunmaları önemlidir. Bu tüketiciler için, işletme tarafından yeşil pazarlama uygulamaları ile ilgili gerekli düzeyde bilgilendirmeler yapılmalı ve yeşil uygulamaların çevreye ve tüketiciye olan faydalarından bahsedilmelidir. Ayrıca daha önce bu otellerde konaklamamış potansiyel ve ilk kez konaklayan tüketiciler için bu tür faaliyetlere yönelik tutundurma çalışmalarına ağırlık verilebilir. Gerektiği takdirde, yeşil pazarlama faaliyetleri kapsamında müşterilerin oteli yeniden ziyaret etmesini sağlayacak çeşitli kampanyalar yapılabilir.

4.2. Veri Toplama Aracının Güvenilirlik ve Geçerliliği

Araştırmalarda kullanılan ölçeklerin ilgili test grubunda geçerlilik ve güvenilirliklerinin sağlanması istatistiksel analizlerin devamlılığı ve anlamlılığı için gereklidir. Bu bölümde veri toplama aracını oluşturan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerine ilişkin analiz sonuçları verilmiştir.

Bu çalışmada veri toplama aracının güvenilirliğinin değerlendirmesinde Cronbach's Alfa katsayısından faydalanılmıştır. Cronbach Alpha katsayısı ölçeği oluşturan ifadeler arasındaki korelasyona göre hesaplanmakta ve bu değer 1'e yaklaştıkça ölçek güvenilirliğinin arttığı kabul edilmektedir (Coşkun vd., 2015: 126). Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayıları aşağıda Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Ölçeklerin Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Ölçek	Cronbach Alpha	Madde Sayısı	Ölçek Tipi
DB-Değer Boyutu	0,622	3	5'li Likert
KYB-Kalite Yaklaşım Boyutu	0,896	8	
DİB-Duygusal İmaj Boyutu	0,494	4	
GİB-Genel İmaj Boyutu	0,875	3	
YP-Yeşil Pazarlama Faaliyetleri	0,86	18	
AAPB-Ağızdan Ağıza Pazarlama Boyutu	0,884	3	
DFÖİB-Daha Fazla Ödeme İsteği Boyutu	0,929	3	
TZNB-Tekrar Ziyaret Niyeti Boyutu	0,946	3	
SAD-Satın Alma Davranışı	0,891	9	

Ölçek güvenilirliklerine ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde duygusal imaj boyutu hariç tüm ölçeklerin Cronbach Alpha katsayısına göre güvenilir oldukları görülmektedir. Tüm ölçeklerin güvenilirliklerini

artırabilmenin mümkün olup olmadığı toplam madde korelasyonlarına göre incelenmiş ve toplam madde korelasyonu 0.50'nin altında olan maddeler ölçek güvenilirliklerini düşürdüğü gerekçesiyle analizlerden çıkarılmıştır. Buna göre değer boyutundan bir madde (Yeşil yıldızlı bir otel iyi bir hizmet kalitesi sunmaktadır) ve duygusal imaj boyutundan bir madde (Yeşil yıldızlı bir otelde kalmak rahatsız edici olacaktır) olmak üzere toplam 2 madde analiz dışı tutulmuştur. İlgili maddeler çıkarıldıktan sonraki ölçek güvenilirlikleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Ölçeklerin Güvenilirlik Analiz Sonuçları (Son Durum)

Ölçek	Cronbach Alpha	Madde Sayısı	Ölçek Tipi
DB-Değer Boyutu	0,744	2	5'li Likert
KYB-Kalite Yaklaşım Boyutu	0,896	8	
DİB-Duygusal İmaj Boyutu	0,817	3	
GİB-Genel İmaj Boyutu	0,875	3	
YP-Yeşil Pazarlama Faaliyetleri	0,880	16	
AAPB-Ağızdan Ağıza Pazarlama Boyutu	0,884	3	
DFÖİB-Daha Fazla Ödeme İsteği Boyutu	0,929	3	
TZNB-Tekrar Ziyaret Niyeti Boyutu	0,946	3	
SAD-Satın Alma Davranışı	0,891	9	

Ölçek güvenilirliklerine ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde tüm ölçeklerin Cronbach Alpha katsayısına göre güvenilir oldukları görülmektedir.

Veri toplama aracının geçerliliği yeterli, birbirleriyle uyumlu, açık, anlaşılabilir, amaca hizmet eden ifadelerin aynı ölçek içerisinde bulunup bulunmadığı ve ele alınan ölçeklerdeki faktör yapısının uyumu ile alakalı bir değerlendirmedir.

Bu araştırmada literatür araştırması, pilot çalışma ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanıp nihai şekli verilen veri toplama aracının geçerliliği faktör analizi ile incelenmiştir. Faktör analizi yapılmadan önce değişkenlerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testiyle değerlendirilmiştir.

Tablo 9. Ölçeklerin Kaiser Meyer Olkin (KMO) Değerleri

Ölçek	KMO	Barlett	p
YP-Yeşil Pazarlama Faaliyetleri	0,850	2665,869	0,000
SAD-Satın Alma Davranışı	0,829	2469,805	0,000

Ölçeklerin KMO değerleri 1'e yakın yüksek değerlerdir. Buna göre ele alınan ölçekler faktör analizine tabi tutulacak içsel uyuma sahiptir. Diğer yandan Barlett testi sonuçları da istatistiksel olarak anlamlı ve verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Coşkun vd., 2015: 268).

Yapılan ön testlerden sonra yeşil pazarlama faaliyetleri ve satın alma davranışı ölçekleri varimax rotasyonlu asal bileşen faktör analizi ile incelenmiş ve ölçek yapıları detaylandırılmıştır. Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları aşağıda Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Yeşil Pazarlama Ölçeği Asal Bileşen Faktör Analizi

	Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
Değer Boyutu	DB2	0,819			
	DB1	0,55			
Kalite Yaklaşım Boyutu	KYB7		0,837		
	KYB8		0,788		
	KYB1		0,754		
	KYB3		0,713		
	KYB2		0,712		
	KYB4		0,656		
	KYB5		0,655		
	KYB6		0,633		
Duygusal İmaj Boyutu	DİB1			0,833	
	DİB2			0,813	

	DİB3			0,699	
Genel İmaj Boyutu	GİB2				0,933
	GİB3				0,902
	GİB1				0,839
	Özdeğer	4,495	2,513	2,459	1,574
Açıklanan Varyans	28,095	15,709	15,366	9,838	
Toplam Açıklanan Varyans	69,009				

Faktör analizi sonuçlarına göre Yeşil Pazarlama Faaliyetleri ölçeği özdeğeri 1'den büyük olan 4 alt faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler yeşil pazarlama faaliyetlerinin %69,09'unu açıklamaktadır. Bu açıklayıcılığa değer boyutunun katkısı %28,095, kalite yaklaşım boyutunun katkısı %15,709, duygusal imaj boyutunun katkısı %15,366 ve genel imaj boyutunun katkısı %9,838 oranında olmuştur. Ölçeğin faktör yapısı bu çalışmada ele alınan örneklem için de literatürdeki yapı ile uyumlu bulunmuştur. Buna göre ölçeğin yapısal geçerliliği sağlanmıştır.

Satın Alma Davranışları Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları aşağıda Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Satın Alma Davranışı Ölçeği Asal Bileşen Faktör Analizi

	Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Ağızdan Ağıza Pazarlama Boyutu	AAPB3	0,873		
	AAPB2	0,847		
	AAPB1	0,815		
Daha Fazla Ödeme İsteği Boyutu	DFÖİB2		0,942	
	DFÖİB3		0,935	
	DFÖİB1		0,859	
Tekrar Ziyaret Niyeti Boyutu	TZNB2			0,896
	TZNB3			0,879
	TZNB1			0,856
Özdeğer		2,696	2,647	2,482
Açıklanan Varyans		29,955	29,408	27,576
Toplam Açıklanan Varyans		86,939		

Faktör analizi sonuçlarına göre Satın Alma Davranışı ölçeği özdeğeri 1'den büyük olan 3 alt faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler satın alma davranışının %86,939'unu açıklamaktadır. Bu açıklayıcılığa ağızdan ağıza pazarlama boyutunun katkısı %29,955, daha fazla ödeme isteği boyutunun katkısı %29,408, tekrar ziyaret boyutunun katkısı %27,576 oranında olmuştur. Ölçeğin faktör yapısı bu çalışmada ele alınan örneklem için de literatürdeki yapı ile uyumlu bulunmuştur. Buna göre ölçeğin yapısal geçerliliği sağlanmıştır.

4.3. Yeşil Pazarlama Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların yeşil pazarlama faaliyetleri hakkındaki görüşlerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Yeşil Pazarlama Faaliyetlerine İlişkin Değerlendirmeler

Ölçek	Ort.	S.S.
Yeşil yıldızlı bir otel, ödediğim hizmet bedeli için iyi bir değer sunmaktadır.	3,909	0,852
Yeşil yıldızlı oteller tarafından belirlenen fiyatlar makuldür.	3,830	0,855
Değer Boyutu	3,869	0,727
Yeşil yıldızlı bir otel hijyenik ve çekici yiyecek ve içecek hizmeti sunmaktadır.	4,095	0,773
Yeşil yıldızlı otellerdeki restoranlar taze ve sağlıklı yiyecekler sunmaktadır.	4,075	0,718
Yeşil yıldızlı oteller sağlıklı mal ve hizmetler sunmaktadır.	4,160	0,709
Yeşil yıldızlı bir otel, sağlıklı yeşil odalar (konforlu, hijyenik, doğa dostu) sunmaktadır.	4,134	0,714
Yeşil yıldızlı bir otelde konaklamak güvenlidir.	4,222	0,670
Yeşil yıldızlı bir otelde sunulan hizmetler ihtiyaç ve beklentileri karşılamaktadır.	4,212	0,656
Yeşil yıldızlı bir otelin olanakları ve atmosferi tercih edilebilir özelliktedir.	4,190	0,708
Genel olarak, yeşil yıldızlı bir oteldeki konaklama hizmetleri temiz ve konforludur.	4,232	0,725
Kalite Yaklaşım Boyutu	4,165	0,540

Yeşil yıldızlı bir otelde kalmak huzurlu olacaktır.	4,092	0,641
Yeşil yıldızlı bir otelde kalmak keyifli olacaktır.	4,121	0,644
Yeşil yıldızlı bir otelde kalmak heyecan verici olacaktır.	4,016	0,740
Duygusal İmaj Boyutu	4,076	0,579
Yeşil yıldızlı otellerde konaklamak, olumlu bir imaj sağlamaktadır.	3,784	0,809
Yeşil yıldızlı otellerle ilgili genel olarak olumlu bir düşünceye sahibim.	3,948	0,704
Yeşil yıldızlı oteller düzgün bir imaja sahip olduğu için konaklamayı tercih ederim.	4,013	0,729
Genel İmaj Boyutu	3,915	0,669
Yeşil Pazarlama Faaliyetleri	4,065	0,437
Notlar: (i) $n=306$, (ii) ölçekte 1= Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=292,773$; $p=0,000<0,01$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		

Katılımcıların yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin algılarının yüksek olduğu görülmektedir (Ortalama değerler 4'e yakındır). Alt faktörler bazında değerlendirildiğinde en yüksek algının kalite yaklaşım boyutunda (ort=4,165), en düşük algının ise değer boyutunda (ort=3,869) olduğu görülmektedir. Kalite yaklaşımı boyutunun maddeleri arasında en yüksek ortalamaya sahip olan madde ise "Genel olarak, yeşil yıldızlı bir oteldeki konaklama hizmetleri temiz, konforludur." maddesidir (4,232). Bu durum konaklama işletmelerinde sunulan temizlik hizmeti ve konfor etmeninin otel müşterilerinin önem gösterdiği noktalardan bir tanesi olduğunu göstermektedir. Boyutlar arasında en düşük ortalamaya sahip madde ise değer boyutunda olan "Yeşil yıldızlı oteller tarafından belirlenen fiyatlar makuldür." (3,830) maddesidir. Otel müşterilerinin bu soruya karşılık vermiş oldukları cevap ortalamasının diğer sorulara verilen cevaplara oranla düşük olması, işletme yönetimi tarafından uygulanan fiyat politikalarının tüketici açısından kabul edilebilir düzeyde olduğunu fakat fiyatlandırma politikasındaki memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumda işletmeler fiyat politikalarında indirim kampanyaları, sadakat kartları vb. faaliyetler yürüterek tüketicilerde oluşan yüksek fiyat algısını değiştirebilirler. Genel olarak, yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin boyutların ortalamasının yüksek çıkması, otel müşterilerinin yeşil pazarlamaya yönelik olumlu bir algı sahibi olduklarını göstermektedir.

4.4 Satın Alma Davranışına İlişkin Bulgular

Katılımcıların satın alma davranışı hakkındaki görüşlerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda verilmiştir.

Tablo 13. Satın Alma Davranışına İlişkin Değerlendirmeler

Ölçek	Ort.	S.S.
Arkadaşlarım ve yakınlarım seyahat ederken, onları yeşil yıldızlı bir otelde konaklamaları için teşvik ederim.	3,984	0,740
Genel olarak yakın çevreme, iyi bir yemek hizmeti araması durumunda yeşil yıldızlı bir otel öneririm.	3,938	0,764
Çevre dostu bir otel ile ilgili olumlu tavsiyelerde bulunurum.	4,072	0,669
Ağızdan Ağıza Pazarlama Boyutu	3,998	0,653
Yeşil uygulamalarla ilgili faaliyette bulunan bir otelde kalmak için fazla ücret ödemek makuldür.	3,637	0,847
Yeşil yıldızlı bir otelde kalmak için daha fazla ödemeye istekliyim.	3,546	0,985
Çevre dostu bir otelde kalmak için ekstra harcama yapmaya istekliyim.	3,562	0,964
Daha Fazla Ödeme İsteği Boyutu	3,582	0,874
Seyahat ederken yeşil yıldızlı bir otelde konaklamaya istekliyim.	3,902	0,718
Seyahat planlarımda yeşil yıldızlı oteller ilk plandadır.	3,941	0,766
Bir sonraki otel tercihim yeşil yıldızlı otellerden yana olacaktır.	3,948	0,718
Tekrar Ziyaret Niyeti Boyutu	3,930	0,697
Satın Alma Davranışı	3,837	0,588
Notlar: (i) $n=306$, (ii) ölçekte 1= Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=257,615$; $p=0,000<0,01$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		

Katılımcıların satın alma davranışına ilişkin algılarının ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Alt faktörler bazında baktığımızda en yüksek algının ağızdan ağıza pazarlama boyutunda (ort=3,998), en düşük algının ise daha fazla ödeme isteği boyutunda (ort=3,582) olduğu görülmektedir. En yüksek ortalamaya sahip ağızdan ağıza pazarlama boyutundaki maddelere bakıldığında "Çevre dostu bir otel ile ilgili olumlu tavsiyelerde bulunurum." (4,072) maddesi en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu ortalama, tüketicilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine yönelik memnuniyet düzeyinin yüksek olduğunu ve ağızdan ağıza pazarlama

yöntemi ile çevresindeki kişilere olumlu görüş bildirdiklerini göstermektedir. Bu durum işletmelerin çevreci imajını tüketici perspektifinde güçlendirmektedir. Satın alma davranışı boyutları arasında en düşük ortalamaya sahip daha fazla ödeme isteği boyutu ile yeşil pazarlama boyutları arasında en düşük ortalamaya sahip olan değer boyutu ortak noktada kesişmektedir. Sonuçlara bakıldığında her iki boyuttaki yeşil pazarlama faaliyetleri ile ilgili fiyatlandırma politikasına yönelik maddelerin ortalamasının düşük olduğu görülmektedir. Müşterilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin olumlu bir algıya sahip olmalarına rağmen, uygulanan fiyat politikasından memnun olmadıkları söylenebilir. Bu sonuç, işletmelerin fiyatlandırmaya yönelik politikalarında yeniden düzenlemeye gitmeleri gerektiğini göstermektedir. Fiyatlandırma ile ilgili yapılacak olan iyileştirmeler, müşterilerde tam anlamıyla memnuniyet düzeyinin artmasını sağlayabilecektir.

4.5. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Değerlendirmeler

Araştırma kapsamında öne sürülen hipotezleri test edebilmek amacıyla korelasyon, regresyon ve fark analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını öne süren H_1 ana ve H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} ve H_{1d} alt hipotezlerini test edebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri; demografik değişkenlere göre farklılığı öne süren H_2 , H_3 , H_4 ve H_5 hipotezlerini test edebilmek amacıyla da fark analizleri yapılmıştır.

4.5.1. Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Araştırma modelinde yer alan yeşil pazarlama faaliyetleri, alt boyutları ve satın alma davranışı değişkenleri arasındaki ilişkinin varlığı Pearson korelasyon katsayısı ile araştırılmıştır.

Tablo 14. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Matrisi

	KYB	GİB	DB	DİB	YP	SAD
KYB	1	0,078	,487**	,558**	,881**	0,068
GİB		1	,199**	,205**	,428**	,424**
DB			1	,505**	,692**	,154**
DİB				1	,758**	,185**
YP					1	,242**
SAD						1

** $p < 0,01$

Korelasyon analizi sonuçlarına göre kalite yaklaşım boyutu-genel imaj boyutu ve kalite yaklaşım boyutu-satın alma davranışı ilişkileri istatistiksel olarak anlamsız diğer değişkenler arasındaki tüm ilişkiler ile anlamlı çıkmıştır. Buna göre “ H_1 : Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.”, “ H_{1b} : Yeşil pazarlama faaliyetlerinde değer yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.”, “ H_{1c} : Yeşil pazarlama faaliyetlerinde duygusal imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” ve “ H_{1d} : Yeşil pazarlama faaliyetlerinde genel imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezleri kabul edilmiş, “ H_{1a} : Yeşil pazarlama faaliyetlerinde kalite yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezi ise red edilmiştir.

Aralarında anlamlı ilişki bulunan değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak “ H_1 : Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezine yönelik

Satın Alma Davranışı = $b_0 + b_1$ Yeşil Pazarlama Faaliyetleri + ϵ modeli önerilmiş ve regresyon analizi yapılmıştır. Burada ϵ hata terimi üzerinde klasik regresyon varsayımları geçerlidir. Regresyon analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 15. Yeşil Pazarlama Faaliyetleri – Satın Alma Davranışı Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	ΔR^2	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	p	F	p
SAD	0,242	Sabit Terim	2,511	0,306	8,204	0,000*	18,956	0,000*
		YP	0,326	0,075	4,354	0,000*		

Not: * $p < 0,001$

Anova testi sonuçlarına göre önerilen regresyon modeli anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, R2 (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri yeşil pazarlama faaliyetlerinin satın alma davranışını açıklayabileceğini göstermektedir. Bu sonuçlar “H₁: Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezinin kabul edilmesini desteklemektedir.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre kabul edilen;

“H_{1b}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde değer yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.”,

“H_{1c}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde duygusal imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” ve

“H_{1d}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde genel imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezlerine yönelik;

Satın Alma Davranışı = $b_0 + b_1$ Değer Boyutu + b_2 Duygusal İmaj Boyutu + b_3 Genel İmaj Boyutu + ϵ modeli önerilmiş ve regresyon analizi yapılmıştır. Burada ϵ hata terimi üzerinde klasik regresyon varsayımları geçerlidir. Regresyon analizi sonuçları aşağıda Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Alt Boyutları– Satın Alma Davranışı Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	ΔR^2	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	p	F	p
SAD	0,191	Sabit Terim	2,004	0,26	7,699	0,000*	23,71	0,000*
		GİB	0,351	0,047	7,519	0,000*		
		DB	0,024	0,049	0,494	0,000*		
		DİB	0,089	0,061	1,453	0,000*		

Not: *p<0,001

Anova testi sonuçlarına göre önerilen regresyon modeli anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, R2 (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri yeşil pazarlama faaliyetlerinin alt boyutlarının satın alma davranışını açıklayabileceğini göstermektedir. Bu sonuçlar “H_{1b}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde değer yaklaşımının tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.”, “H_{1c}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde duygusal imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” ve “H_{1d}: Yeşil pazarlama faaliyetlerinde genel imajın tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezlerinin kabul edilmesini desteklemektedir.

4.5.2. Fark Analizleri

Araştırma hipotezleri arasında yer alan demografik değişkenlere göre farklılığı öne süren;

“H₂: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıları arasında fark vardır.”,

“H₃: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.”,

“H₄: Seyahat etme sıklığına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” ve

“H₅: Aynı otelde daha önce konaklama sayısına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezlerini test edebilmek amacıyla da fark analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak “H₂: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıları arasında fark vardır.” ve “H₃: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezlerini test edebilmek için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 17. Aylık Gelir Durumuna İlişkin Fark Analizleri

	Varyansların Eşitliği Testi		Anova Testi	
	Levene Testi	p	F	p
Yeşil Pazarlama Faaliyetleri	0,745	0,562	1,694	0,151
Satın Alma Davranışı	1,485	0,207	0,397	0,811

ANOVA testinin ön koşulu olan ve grup varyanslarının eşitliğini test eden Levene testi sonuçlarına göre her iki değişken için de grup varyansları eşit ($p>0,05$) çıkmıştır. Buna göre grup farklılıkları ANOVA testi ile incelenebilir. ANOVA testi sonuçlarına göre $p>0,05$ olduğundan “H₂: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin yeşil pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıları arasında fark vardır.” ve “H₃: Aylık gelir durumuna göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezi red edilmiştir. Yani katılımcıların aylık gelir dağılımlarına göre yeşil pazarlama faaliyetlerine ve satın alma davranışlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Araştırma kapsamında ikinci olarak “Hipotez₄: Seyahat etme sıklığına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezini test edebilmek için ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan testin sonuçları aşağıdaki Tablo 18.’deki gibidir.

Tablo 18. Seyahat Etme Sıklığına İlişkin Fark Analizleri

	Varyansların Eşitliği Testi		Anova Testi	
	Levene Testi	p	F	p
Satın Alma Davranışı	0,993	0,396	1,206	0,308

ANOVA testinin ön koşulu olan ve grup varyanslarının eşitliğini test eden Levene testi sonuçlarına göre grup varyansları eşit ($p>0,05$) çıkmıştır. Buna göre grup farklılıkları ANOVA testi ile incelenebilir. ANOVA testi sonuçlarına göre $p>0,05$ olduğundan “H₄: Seyahat etme sıklığına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezi red edilmiştir. Yani katılımcıların seyahat etme sıklığına göre satın alma davranışlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Araştırma kapsamında son olarak “H₅: Aynı otelde daha önce konaklama sayısına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezini test edebilmek için ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan testin sonuçları aşağıdaki Tablo 19’deki gibidir.

Tablo 19. Aynı Otelde Daha Önce Konaklama Sayısına İlişkin Fark Analizleri

	Varyansların Eşitliği Testi		Anova Testi	
	Levene Testi	p	F	p
Satın Alma Davranışı	0,383	0,682	3,563	0,03

ANOVA testinin ön koşulu olan ve grup varyanslarının eşitliğini test eden Levene testi sonuçlarına göre grup varyansları eşit ($p>0,05$) çıkmıştır. Buna göre grup farklılıkları ANOVA testi ile incelenebilir. ANOVA testi sonuçlarına göre $p<0,05$ olduğundan “H₅: Aynı otelde daha önce konaklama sayısına göre tüketicilerin satın alma davranışları arasında fark vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Yani katılımcıların aynı otelde daha önce konaklama sayısına göre satın alma davranışlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Scheffe ve Tukey testi sonuçlarına göre bu farklılık bulunan otelde ilk kez ve 2. kez konaklayanlar arasında görülmüştür. Analiz sonuçları aynı otelde 2. kez konaklayanların ilk kez konaklayanlara göre daha fazla satın alma davranışında bulduklarını, tekrar ziyaret niyetlerinin yüksek olduğunu, otel markasına olan bağlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde sanayileşme ve teknolojinin ilerlemesi ile birlikte tüketicilerin tüketim alışkanlıklarında çeşitlilik meydana gelmiştir. İhtiyaç çeşitliliğinin artması sonucunda dünyada doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı ile çevre yaşanılmaz ölçüde kirlenmiş ve çevre kirliliğinin gelmiş olduğu nokta canlı yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. Bu bağlamda tüm sektörlerde çevreyi korumaya yönelik önlemler alınmaya başlanmış ve insanlarda çevre bilincinin oluşması adına çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir.

Dünya genelinde, turizmin gelişmesi doğaya birtakım zararlar vermektedir. Yeşil pazarlama ve uygulamaları ile ilgili bilgisi olan insanlar çevreye duyarlı olmayan, doğaya zarar veren tesisleri çekiciliği olmayan itici bir güç olarak görmektedirler. Tüketiciler, çevre kirliliği ve küresel ısınma gibi çevresel sorunlara duyarlı olmaları nedeniyle, satın aldıkları ürünlerin fiyat ve kalite özelliklerinin yanında çevre dostu olup olmadıklarını da değerlendirmeye başlamışlardır. Turizm işletmelerinin yeşil pazarlama

faaliyetlerini uygulamaları çalışanları ve müşterileri bakımından kurumlara itibar sağlayacaktır. Bununla beraber tüketicilerin memnuniyet düzeyinin artmasıyla işletmeler rekabet avantajı elde edebilecektir. Bu noktada turizm ve çevrenin iç içe olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Tüketici bakımından kaynakların aşırı kullanımı ve işletmeler için kıt kaynaklar ile rekabet etme durumu turizmin sürdürülebilirliği konusunda tehdit yaratmaktadır. Turizm işletmelerine gerekli finansal desteğin sağlanması ve böylece çevreye duyarlı binalar inşa edilmesi ve bu konuda gerekli teknik bilginin sağlanması önem arz etmektedir. Turizm sadece ekonomik kazanç elde etmek amacıyla değil, sürdürülebilir çevre bilinci ile de ele alınması gereken bir konudur. İşletmelerde bu bilinç olmadığı sürece kısa vadede kazanç olarak görülen etki ileride daha büyük sorunlara yol açacaktır. Bu konuda yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, halkın, yatırımcıların, otel yöneticilerinin ve çalışanların ortak çalışmalar yapmaları faydalı olacaktır. Aynı zamanda istenilen sonuçların elde edilmesi için turistlerin çevre konusunda bilinçlendirilmeleri sağlanarak, yeşil otel uygulamaları olan otellere yönelmeleri sağlanmalıdır.

Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamalarının tüketicilerin satın alma davranışına etkilerini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, geliştirdikleri ölçekten faydalanılan, Lee vd., (2010)'nin çalışması ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yani, işletmelerde uygulanan yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma davranışı üzerine olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum, çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğunu, daha önceki araştırmalar ile benzerlik gösterdiğini doğrulamaktadır. Celilioğlu'nun (2014) "Yeşil Pazarlamanın Turizmde Satın Alma Davranışlarına Etkisinin İncelenmesine Yönelik Organik Oteller Üzerine Bir Uygulama" isimli çalışmada tüketicilerin yeşil otellere yönelik düşünceleri ile satın alma davranışları arasında olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Chang ve Chou'nun (2010) turistik satın alma davranışında yeşil otel uygulamalarının daha fazla ödeme isteğini ve tüketici tercihlerine olan etkisini inceledikleri çalışmada müşterilerin yeşil otellere yönelik yapmış oldukları tercihlerde daha fazla ödeme isteğinde oldukları ve kadın tüketicilerin erkek tüketicilere oranla daha fazla ödemeye istekli oldukları sonucunu ortaya çıkartmışlardır. Ayrıca cinsiyet, yaş, gelir durumu gibi faktörlerin de satın alma davranışını etkileyen önemli unsurlardan olduğunu göstermişlerdir. Atay ve Dilek (2013) konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamalarını örnek bir otel üzerinden inceleyerek yürütülen yeşil pazarlama faaliyetlerinin pazarlama açısından önemli bir etki yarattığını ve işletmeye rekabet avantajı sağladığı sonucunu elde etmişlerdir. Yürütülen yeşil pazarlama faaliyetlerinin işletmenin kurumsal imajına güç kattığı ve tüketicilerin algısındaki tercih edilebilirlik oranını daha da arttırdığı sonucuna varmışlardır. Yim King Penny'nin (2007) Asya kıtasındaki konaklama işletmelerinde yapmış olduğu çalışmada, uygulanan yeşil pazarlama faaliyetlerinin doğrudan tüketimi azaltmaya ve maliyetleri kısımaya yönelik olduğu, sosyal sorumluluk anlayışı ve tüketici düşüncelerinin ikinci planda olduğu, sadece az sayıda otelin bu etmenlere değer verdiği sonucunu elde etmişlerdir.

Sonuç olarak, turizm sektöründe yeşil pazarlamaya ilişkin yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, uygulanan yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine olumlu bir etkisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar arasında, bu davranışları etkileyen yaş, cinsiyet, gelir durumu vb. değişkenler farklılık gösterebilmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda işletmelere verilebilecek diğer öneriler şu şekildedir;

Katılımcıların ağızdan ağıza pazarlama ile ilgili algılarının yüksek olması, müşterilerin hizmet sunumundan memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini çevreleriyle paylaşmasında hızlandırıcı bir etken olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, konaklama işletmelerinin müşterilerin memnuniyet ve sadakatlerini artırma noktasında, hizmet sunumu, ödeme kolaylığı, satın alma sonrası hizmetlerin devamlılığı, müşteri ilişkileri yönetimi, yeşil pazarlamanın gerektirdiği standartlara ve gerekli garanti şartlarına uyumun sağlandığına ilişkin müşterilerde farkındalığın sağlanması amacıyla bilgilendirici çalışmaların etkin bir biçimde ve sıklıkla yapılması önerilebilir.

Hizmet müşterisi olan katılımcıların satın alma davranışı kapsamında ele alınan daha fazla ödeme isteği boyutunun düşük ortalamaya sahip olması, müşterilerin her ne kadar ek değerlere sahip mal ve hizmet sunumlarından faydalanmak isteseler de harcanabilecek gelirlerinin kısıtlı olması nedeniyle uygun ödeme koşullarının sağlandığı alternatifleri kendileri için önemli kılacaktır. Bu nedenle yeşil pazarlama ve diğer nitelikli mal ve hizmet sunumlarında işletmelerde bu tür yöntemlerin uygulanması bir takım ek maliyetler

doğursa da bu işletmelerin müşteri açısından çeşitli kampanyalar, ödeme kolaylıkları, sadık müşterilere özel paketler, yılın belirli dönemlerinde geçerli olabilecek indirimler vb. uygulamalarla müşterileri kendi işletmelerine çekmeleri mümkün olabilecektir.

Bu çalışma kapsamında benzer alanda çalışma yapacak akademisyenlere şunlar önerilebilir;

Konaklama işletmelerinde geniş bir uygulama alanı bulan yeşil pazarlama faaliyetlerinin hizmetler sektöründe faaliyette bulunan diğer işletmelerde -bankacılık sektörü - eğlence sektörü - sağlık sektörü- ulaşım sektörü-haberleşme sektörü (hizmetleri)-kamu hizmetleri-emlak hizmetleri-medya hizmetleri-eğitim hizmetleri- uygulanabilirliğinin ya da uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi,

Hizmet sektörü dışında yeşil pazarlama faaliyetlerinin sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerde- gıda ve içecek sanayii-dokuma, deri ve giyim sanayii-maden sanayii ve otomotiv uygulanabilirliğinin ya da uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi,

Yeşil pazarlama faaliyetlerinin yalnızca mal ve hizmet satın alımı yapan müşteriler ve genel anlamda tüketiciler dışında farklı sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerin yöneticileri ve çalışanlarının algılarının ölçülmesi amacıyla araştırılması,

Yeşil pazarlamanın tüketici davranışları dışında işletmelerin marka yönetimi kapsamında-marka farkındalığı-marka bilinirliği-marka imajı-marka bağlılığı-marka değeri-marka iletişimi-marka sadakati gibi konulardaki etkisinin ölçülmesi, önerilebilir.

Kaynakça

- Akgöz, E., Turizm Paradigmaları, Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.
- Alsmadi, S. (2007). "Green Marketing and The Concern Over The Environment: Measuring Environmental Consciousness of Jordanian Consumers", Journal of Promotion Management, 13(3-4), 339-361.
- Aragon-Correa, J. A., Inmaculada M.T, & Torre-Ruiz, J. (2015). "Sustainability Issues and Hospitality and Tourism Firms' Strategies: Analytical Review and Future Directions". International Journal of Contemporary Hospitality Management, 27 (3), 498-522.
- Chan, Wilco W., & Kenny H. (2006). "Hotels' Environmental Management Systems (ISO 14001): Creative Financing Strategy". International Journal of Contemporary Hospitality Management, 18 (4), 302-316.
- Constantinos, N. L., Constantine, S. K., & Neil A. M. (2013). "Greening" The Marketing Mix: Do Firms Do It And Does It Pay Off?. Journal of the Academy of Marketing Science, 41(2), 151-170.
- Darnall, N. (2008). "Creating a Green Brand for Competitive Distinction". Asian Business & Management 7 (4), 445-466.
- Dilek, S.E. (2012). "Turizm İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Bir Alan Araştırması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Fuller, D. A. Sustainable Marketing: Managerial-Ecological Issues. Sage Publications, 1999.
- Groening, C., Joseph S., & Qingyun Z. (2018). "Green Marketing Consumer-Level Theory Review: A Compendium of Applied Theories and Further Research Directions". Journal of Cleaner Production, 172, 1848-1866.
- Güzel, M.O. (2016). "Şehir Turizmüne Hizmet Veren Otel İşletmelerinin Yeşil Yıldız Kriterlerini Uygulama Düzeyi: Gaziantep ve Hatay İllerinde Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Haanpää, L. (2007). "Consumers' Green Commitment: Indication of a Postmodern Lifestyle?". International Journal of Consumer Studies. 31 (5), 478-486.
- Hartmann, P., & Apaolaza, I.V. (2006). "Green Value Added". Marketing Intelligence & Planning, 24(7), 673-680.
- Hays, D. & Đurđana O.D. (2014). "Greening Hotels-Building Green Values Into Hotel Services". Tourism and Hospitality Management, 20 (1): 85-102.
- Jauhari, V., & Manaktola, K. (2007). "Exploring consumer attitude and behaviour towards green practices in the lodging industry in India". International Journal Of Contemporary Hospitality Management, 19(5), 364-377.

Kement, Ü. (2013). “Genişletilmiş Planlanmış Davranış Teorisi Modeli Kapsamında Otel Müşterilerinin Yeşil Yıldızlı Otelleri Tekrar Ziyaret Etme Niyetlerinin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Korkmaz, H. & Atay, L. Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama ve Rekabet Avantajı. Ankara: Detay Yayıncılık, 2017.

Lee, J., S., Hsu, L., Tzang, H., & Kim, Y. (2010). “Understanding How Consumers View Green Hotels: How a Hotel's Green Image Can Influence Behavioural Intentions”. Journal of Sustainable Tourism, 18 (7), 901-914.

Liu, S., Dulekha K., & Jonathan, M. (2012). “A Hub-And-Spoke Model For Multi-Dimensional Integration of Green Marketing and Sustainable Supply Chain Management”. Industrial Marketing Management, 41 (4), 581-588.

Millar, M., & Seyhmus, B. (2008). “Hotel Guests’ Preferences for Green Hotel Attributes”. Hospitality Management, 5, 1-12.

Oyewole, P. (2001). “Social Costs of Environmental Justice Associated with the Practice of Green Marketing”. Journal of Business Ethics, 29 (3): 239-251.

Peattie, K., ve Charter, M. (2003). “Green Marketing”. The Marketing Book, 5, 726-755.

Polonsky, M. J. (1994). “An Introduction To Green Marketing”. Electronic Green Journal, 1 (2), 2-11.

Seyhan, G. (2010). “Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Konaklama İşletmelerinde Çevreye Duyarlı Uygulamalar ve Yeşil Pazarlama: Örnek Olay Çalışması (Calista Luxury Resort Hotel-Antalya)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İzmir.

Sharma, A., Iyer, G.R., Mehrotra, A., & Krishnan, R. (2010). “Sustainability and Business-To-Business Marketing: A Framework and Implications”. Industrial Marketing Management, 39 (2): 330-341.

Shiming, D., & Burnett, J. (2002). “Energy Use and Management In Hotels In Hong Kong”. International Journal of Hospitality Management , 21 (4), 371-380.

Song, H., Dwyer, L., Li, G., & Cao, Z. (2012). “Tourism Economics Research: A Review and Assessment”. Annals of Tourism Research, 39 (3), 1653-1682.

Stanton, W. J., Fundamentals of Marketing. New York: McGraw-Hill, 1987.

Steg, L., & Vlek, C., (2009). “Encouraging Pro-Environmental Behaviour: An Integrative Review and Research Agenda”. Journal of Environmental Psychology, 29 (3), 309-317.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2017). Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Sayısı Erişim Tarihi: 25.04.2019

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2019 Nisan). Çevreye Duyarlılık Kampanyası (Yeşil Yıldız). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2019

UNWTO (2010), Tourism and the Millenium Development Goals, United Nations World Tourism Travel World Organization, Madrid.

Violeta, S., & Gheorghe G. (2009). “The Green Strategy Mix-A New Marketing Approach, Knowledge Management and Innovation In Advancing Economics”, Analysis and Solutions, 1 (4), 1344-1347.

Walker, R.H., & Dallas J. H. (1998). “Green Marketing and Green Places: A Taxonomy for the Destination Marketer”. Journal of Marketing Management, 14 (6), 623-639.

Yim K., & Wan, P.(2007). “The Use of Environmental Management as a Facilities Management Tool In The Macao Hotel Sector”. Facilities, 25, 7 (8), 286-295.

Âşık Ömer Divanı'na Katkılar VII

Orhan YAVUZ*

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI**

ÖZ

Âşık Ömer 17. yüzyılda yaşamış önemli bir halk şairi olarak bilinmektedir. Şiirleri incelendiğinde onun sadece halk şairi tarzında değil, aynı zamanda divan şairleriyle boy ölçüşecek seviyede aruzla şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Âşık Ömer, şiirlerinin sanatsal güzelliği ve Türk edebiyatı tarihindeki ününe oranla hak ettiği seviyede araştırma konusu olmamıştır. Şiirleriyle ilgili en kapsamlı çalışma henüz on yıl kadar önce yapılmış ve bu çalışmada 1455 şiir yer almıştır. Bu 1455 şiir, Âşık Ömer'in divanının altı farklı nüshası karşılaştırılarak ve daha önce yayımlanan şiirler taranarak bir araya getirilmiştir. Şairin manzumelerinin bu kadarla sınırlı olmayıp iki bini aştığı tahmin edilmektedir. Alanın uzmanlarının malumudur ki neredeyse her mecmua ve cönkte Âşık Ömer'e ait şiirlere rastlamak mümkündür. Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'un 2010 yılında *Âşık Ömer Divanı'nı* yayımlamasından sonra cönk ve mecmualardaki şiirlerden hareketle *Âşık Ömer Divanı'na* katkı mahiyetinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda şu ana kadar altı çalışma yapılmış ve bu altı çalışmada toplam 148 yeni şiir tespit edilmiştir.

Bu makale *Âşık Ömer Divanı'na* katkı olarak hazırlanan çalışmaların yedincisidir. Çalışmamızda iki farklı mecmua taranmıştır. Mecmualardan biri Milli Kütüphane Abdullah Öztemiz koleksiyonunda 06 MİL YZ A 2623, diğeri ise Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 22 Sel 2207/2 numara ile kayıtlıdır. Millî Kütüphane Abdullah Öztemiz koleksiyonunda bulunan mecmua ilk defa tarafımızdan okunmuştur. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki mecmua üzerine ise daha önce bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu mecmuanın yazısı oldukça kötüdür. Söz konusu yüksek lisans çalışmasında Âşık Ömer' ait şiirlerde çok sayıda okuma yanlışları vardır. Tezin sonunda yer alan tıpkıbasımdan faydalanılarak Âşık Ömer kaydı olan şiirler tarafımızdan yeniden okunmuştur.

Bu iki mecmuada Âşık Ömer'e ait toplam 70 şiir bulunmaktadır. Bu 70 şiirin 47 tanesi *Âşık Ömer Divanı'nda* mevcut olup 23 tanesi ise yer almamaktadır. *Âşık Ömer Divanı'yla* ortak şiirlerde kelime düzeyinde varyantlaşmalar vardır. Genel olarak mecmualardaki şiirlerde eksiklikler bulunmaktadır. Ortak şiirlerde *Âşık Ömer Divanı'nda* olmayan sadece bir dörtlük tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Ömer Divanı, mecmua, yayımlanmamış şiirler

Contributions to the *Âşık Ömer Divanı* VII

ABSTRACT

Âşık Ömer is known as an important folk poet who lived in the 17th century. When his poems are examined, it is understood that he wrote poems not only in the style of folk poetry, but also with aruz which were at a level that would match divan poets. Âşık Ömer has not been the subject of research at the level he deserves in proportion to the artistic beauty of his poems and his reputation in the history of Turkish literature. The most comprehensive study of his poems has been conducted just about decade ago and 1455 poems were included in this study. These 1455 poems were brought together by comparing six copies of Âşık Ömer's diwan and scanning previously published poems. It is estimated that the poet's poetry was not limited to this, but exceeded two thousand. It is known by the experts of the field that it is possible to find poems of Âşık Ömer in almost every mecmua and cönk. After Yakup Karasoy and Orhan Yavuz published the *Âşık Ömer Divanı* in 2010, based on poems in cönk and mecmua, studies have been started to contribute to the *Âşık Ömer Divanı*. Accordingly, six studies have been conducted so far and a total of 148 new poems have been identified in these six studies.

This article is the seventh of the works prepared as a contribution to the *Âşık Ömer Divanı*. In our study, two different mecmuas have been scanned. One of the mecmuas is registered in the National Library Abdullah Öztemiz collection with number 06 MİL YZ A 2623, and the other in Edirne Selimiye Manuscript Library with the number 22 Sel 2207/2. The mecmua in the National Library Abdullah Öztemiz collection has been read by us for the first time. On the other hand, a master study has been done on the mecmua in Edirne Selimiye Manuscript Library. The writing of this mecmua is extremely bad. In this master study, there are many misreadings in poems belonging to Âşık Ömer. Using the facsimile at the end of the thesis, poems with the Âşık Ömer record have been re-read by us.

There are 70 poems belonging to Âşık Ömer in these two mecmuas. 47 of these 70 poems are present in the *Âşık Ömer Divanı* and 23 of them are not included. There are word level variants in common poems with the *Âşık Ömer Divanı*. In general, there are deficiencies in poems in the mecmuas. In the common poems, only a quatrain was not found in the *Âşık Ömer Divanı* has been identified.

Keywords: Âşık Ömer Divanı, mecmua, unpublished poems

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-1218-4295, orhanyavuz@selcuk.edu.tr

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-4319-7299, fatihnumankb@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 30.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 11.07.2020

1. Giriş

17. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Âşık Ömer, 1620 yılı civarında Konya'ya bağlı Hadim ilçesinin Gezlevi (şimdiki adı Korualan) kasabasında doğmuş, kuvvetle muhtemel H 1119 (M 1707) yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Karasoy ve Yavuz, 2010: 72). Âşık Ömer, genel itibarla halk şairi olarak bilinmektedir. Ancak şiirleri incelendiğinde onun iyi bir medrese eğitimi aldığı ve divan şairleriyle boy ölçüşecek seviyede aruzla şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Karasoy ve Yavuz tarafından hazırlanan *Âşık Ömer Divanı*'nda bulunan 1455 şiirin 294'ü hece, 1161'i ise aruzla yazılmıştır (Karasoy ve Yavuz 2017: 158). Bu bilgilerden hareketle Âşık Ömer'i, sadece âşık tarzı şiir geleneğinin değil aynı zamanda klasik Türk şiirinin de önemli bir temsilcisi kabul etmek gerekir.

Türkiye'de şairle ilgili ilk çalışma 1935 yılında Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yapılmıştır. Ergun, 666 şiir içeren bir divan yayımlamıştır. İkinci çalışma, M. Fuad Köprülü'nün *Türk Saaz Şairleri* adlı eserinde Âşık Ömer için ayırdığı 60 sayfalık bölümdür. Şairle ilgili araştırmalarda uzun yıllar söz konusu bu iki çalışmada verilen bilgilerin dışına çıkılmamıştır. 1987 yılında Şükrü Elçin *Âşık Ömer* adlı eserini yayımlanmıştır. Ardından 1988 ve 1990 yıllarında Rıza Fazıl, Özbekistan Taşkent'te iki ciltlik bir çalışma yayımlamıştır. Son olarak 2010 yılında Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz, şairin divanının bilinen altı nüshasını karşılaştırarak ve daha önce yapılan çalışmalardan istifade ederek 1455 şiirin yer aldığı şu ana kadarki en kapsamlı çalışmayı hazırlamışlardır. Karasoy ve Yavuz'un da söz konusu eserin giriş bölümünde belirttiği üzere Âşık Ömer'in şiirleri bunlardan ibaret olmayıp 2000'i aştığı tahmin edilmektedir. Neredeyse her mecmua ve cönkte onun şiirlerine rastlamak mümkündür. Karasoy ve Yavuz'un hazırladığı *Âşık Ömer Divanı (AÖD)* şairin şiir varlığı için en önemli ölçüt kabul edilmiş, cönk ve mecmualardaki şaire ait şiirler bu eserle karşılaştırılmıştır. AÖD'de olmayan şiirler katkı olarak yayımlanmıştır.

2010 yılından bu yana AÖD'ye katkı mahiyetinde altı çalışma yapılmıştır. 2017 yılında Karasoy ve Yavuz'un çalışmasında 56, Çavdar'ın çalışmasında 15 yeni şiir; 2019 yılında Büyükokutan Töret'in çalışmasında 2 ve Çavdar'ın çalışmasında 12 yeni şiir; 2020 yılında Özarslan ve Aldemir çalışmasında 30 ve Kara'nın çalışmasında 35 yeni şiir tespit edilmiştir. Söz konusu altı çalışmada AÖD'de bulunmayan toplam 150 şiir yayımlanmıştır. 150 şiir içinde *Ol tabibim etmedi derdime dermân akçesiz* mısrasıyla başlayan şiirin; Çavdar 2017: 390'da 4. şiir, Özarslan ve Aldemir 2020: 252'de 25. şiir olarak ve Kara 2020'de 50. sayfada yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışmamızda Millî Kütüphane ve Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan iki mecmuada yer alan Âşık Ömer'e ait şiirler incelenmiştir. Mecmualar ve incelenen şiirlerle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

2. Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 2623 Nolu Mecmua

Eser, Millî Kütüphane'de bulunmakta olup 06 Mil Yz A 2623 numara ile kayıtlıdır. Abdullah Öztemiz koleksiyonu arasındadır. Mecmuanın adı yazmada *Kitâb-ı Gazeliyyât* olarak verilmiştir. Mecmua, Yahya adında bir müstensih tarafından H 15 Rebiülâhîr 1276 (M 11 Kasım 1859) tarihinde istinsah edilmiştir. Toplam 46 varaktır. Mecmuada rika yazı türü kullanılmış olup 17 satırdır. Şiirler yaprak deseniyle yazılmıştır. Mecmuada her sayfaya ayrı ayrı numara verilmiştir. Bizim çalışmamızda da bu sayfa numaraları esas alınmıştır.

Bu mecmuada Âşık Ömer'e ait toplam 50 şiir tespit edilmiştir. 50 şiirin 38'i AÖD'de mevcut olup 12 tanesi yer almamaktadır. AÖD'de bulunmayan bu 12 şiirin ikisi¹ daha önceden AÖD'ye katkı olarak hazırlanan çalışmalarda (Karasoy ve Yavuz, 2017: 181-182; Çavdar, 2019: 375) mevcuttur.

¹ Söz konusu iki şiir, aşağıya alınan 4 ve 9 numaralı şiirlerdir.

2.1. Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 2623 Nolu Mecmua ile AÖD'de Ortak Olan Şiirler

	Kitâb-ı Gazelîyyât	Ortak Şiirlerin Kafiye ve Redifi	AÖD
1.	14. sayfa	...-er gösterir	430. şiir
2.	15. sayfa	...-â okur	458. şiir
3.	17. sayfa	...-ân emdirir	279. şiir
4.	22. sayfa	...-âna karşı söyleme	1222. şiir
5.	25. sayfa	...-ân 'aşkına	1192. şiir
6.	26. sayfa	...-ânı ben bilmez miyim	881. şiir
7.	30. sayfa	...-er Âşık Ömer	177. şiir
8.	31. sayfa	...-endim bunda yok	702. şiir
9.	32 ve 33. sayfa	...-âya bak da ibret al	834. şiir
10.	34. sayfa	...-duğum bilmez misin	1057. şiir
11.	41. sayfa	... dilber kiminsin sen	1143. şiir
12.	53 ve 54. sayfa	...ârına benden selâm et ey sabâ	9. şiir
13.	54 ve 55. sayfa	Yanıma gelmeğe âr etti tabîb ²	73. şiir
14.	55 ve 56. sayfa	... gel efendim gel	807. şiir
15.	56. sayfa	... yâra söylen söylesin	1065. şiir
16.	57. sayfa	...-ân olursa bir de ben	1106. şiir
17.	58. sayfa	...-âyı bilmez	591. şiir
18.	59 ve 60. sayfa	Akıdır lebinden sükker-i güllâc ³	126. şiir
19.	60. sayfa	Ne bilsin derûnum derdini cerrâh ⁴	147. şiir
20.	61. sayfa	Şol kadar kıldım reh-i aşkında isbât-ı vücûd	158. şiir
21.	61 ve 62. sayfa	...- âda bâis	117. şiir
22.	62. sayfa	...- san elimden yok halâs	666. şiir
23.	63. sayfa	...- âne olmuş olmamış	617. şiir
24.	63. sayfa	...- et olmasa	1233. şiir
25.	64. sayfa	Sabr idersen Yûsuf misâli derde ⁵	1252. şiir
26.	65. sayfa	...- em kaldı	1405. şiir
27.	65 ve 66. sayfa	... oldu gitti	1327. şiir
28.	67. sayfa	Yoksa hasret bizi tâ menzil-i haşre süre mi	1385. şiir
29.	67 ve 68. sayfa	...-âm elvirmedi	1446. şiir
30.	68. sayfa	...-ârı kalmadı	1321. şiir
31.	69. sayfa	... bâkî kalmadı	1438. şiir
32.	69 ve 70. sayfa	...-âya hâcet kalmadı	1423. şiir
33.	70. sayfa	...-ân dünden beri	1378. şiir
34.	70 ve 71. sayfa	... ârım yetişür	288. şiir
35.	71. sayfa	Cefâ vü cevriniz bizde nedendir koymadı tâkat ⁶	96. şiir
36.	73 ve 74. sayfa	...-âmım söylenür	466. şiir
37.	75. sayfa	...-âna duyurma	1289. şiir
38.	80. sayfa	...-âna muhtâc eyleme	1176

Mecmua ile AÖD arasında ortak olan bu 38 şiirde bazı farklılıklar mevcuttur. Söz konusu farklılıklar şu şekildedir:

1. AÖD'deki 177. şiirin 3. ve 4. bentleri mecmuada yoktur.

² Bu şiirde redif olmadığı için ilk dörtlüğün son mısrası alınmıştır.

³ Bu şiirde redif olmadığı için ilk dörtlüğün son mısrası alınmıştır.

⁴ Bu şiirde redif olmadığı için ilk dörtlüğün son mısrası alınmıştır.

⁵ Bu şiirde redif olmadığı için ilk dörtlüğün son mısrası alınmıştır.

⁶ Bu şiirde redif olmadığı için ilk beyitin son mısrası alınmıştır.

2. AÖD'deki 1057. şiirde, şiire Fahri Bilge nüshasından eklenen 2. dördlük mecmuada yoktur.
3. AÖD'deki 1143. şiirin iki dizesi bir dördlük olarak yer almasına rağmen mecmuada gazel şeklindedir.
3. dördlük olarak alınması gereken şu dizeler AÖD'deki şiire eklenmelidir:
- Uyandım bülbül sesine
Mâil oldum sedâsına
Yeni düştüm sevdâsına
Düşen dilber kiminsin sen
4. AÖD'deki 9. şiirde sadece Bölge Yazmalar nüshasından alınan 2. dördlük mecmuada yoktur.
5. AÖD'deki 73. şiir, mecmuada 54 ve 55. sayfalarda iki defa alınmıştır. 54. sayfadaki şekilde son iki dördlük yer almamıştır (yazılmamıştır).
6. AÖD'deki 807. şiirin (koşmanın) 3. dördlüğü mecmuada yoktur.
7. AÖD'deki 1065. şiirin 2. dördlüğü mecmuada yoktur.
8. AÖD'deki 617. şiirin 3. dördlüğü mecmuada yoktur.
9. AÖD'deki 1233. şiirin 3. dördlüğü mecmuada yoktur.
10. AÖD'deki 1327. şiirin 3. dördlüğü mecmuada yoktur.
11. AÖD'deki 1446. şiirin;
- Elâ gözlü şîrin dilber aldın aklım âl-ıla
Ellere meyil verirsin beni aldın dil-ile
Sen giyin yeşilli zîbâ ben bir gömlek şâl-ile
Ey ağalar fikre vardım iltisâm elvermedi
- şeklindeki 2. dördlüğü mecmuada;
- Sırrımı fâş [eyledim] dildâra ben bir âl-ıla
Söyle bir rind-i cihândır aldı aklım âl-ıla
Efendim dibâlar giysin ben bir köhne şâl-ıla
Ey gâziler fikr eyledim ihtişâm elvermedi
- şeklinde olup oldukça farklılık arz etmektedir.
12. AÖD'deki 1321. şiirin 4. bendi mecmuada yoktur.
13. AÖD'deki 1378. şiirin 4. bendi mecmuada yoktur.
14. AÖD'deki 279. şiirin son mısrası yarımır. Mecmuadan tamamlandığına göre bu mısra şöyle olmalıdır:
- Kimine teklîf ider tenhâda gerdân emdirir*

2.2. Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 2623 Nolu Mecmuada Olup AÖD'de Bulunmayan Şiirler

-1-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Lutf idüp ey âfet-i devrân sabâh erkence gel
Gün yüzün göster idüp ihsân sabâh erkence gel
Muntazır oldum bilürsin pâyına yüz sürmeğe
Nakş-ı hüsnün eyle pinhân yâr sabâh erkence gel

Kabe-i vaslın irüşdüm eyleyem bir kez tavâf
Olmak ister-isen eğer dūd-ı âhımdan muaf
Ey perî Hakk'ı seversen vadeye itme hilâf
Nispet eyle çatlasın şeytân sabâh erkence gel

Ey perî-rû hasretinle gözlerim yaş olmasun
El yanında ülfet itme sırrımız fâş olmasun
Yalınız gel kelb rakîp yanında yoldaş olmasun
Sarılırsam görmesin düşmân sabâh erkence gel

Ey ÖMER dehr-i fenânın bir sefâsın sürmedim
Bülbül-i şûrideyim ol gonca gülden dermedim
Nâ-murâd kaldım cihânda bir murâda irmedim

Ber-murâd it ey hûbân-ı şehri⁷ sabâh erkence gel (s. 15-16)

-2-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Lebleri elmâs olana ebrûlar kemân olur
Her kaçan yüzüne baksam katline fermân olur
Hûb cemâlin gören âşık billah Süleymân olur
Var yüzüne bir nikâb al ben yandım⁸ el yanmasın

Hûb cemâlin aşkına yanmaktadır pervâneler
Al yanağın çevresinde [hep döner]⁹ bî-çâreler
Zü'l-celâlin hakkı için neler doğurur aneler
Var yüzüne bir nikâb al bâri âlem yanmasın

Der ki ÖMER benim yârim hükümdâr Kaf'tan Kaf'a
Yok mudur [kim] sencileyin şu cihânda bir daha
Ol güzeller serfirâzı hûr gözlü Mustafâ
Var yüzüne bir nikâb al bâri âgâh yanmasın (s. 21)

-3-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Ey Hudâ senden inâyet gönlümün bin gamı var
Nûş iden gelsin beri elimde aşkın câmı var
Olmuşum mest¹⁰ aşk elinden kimseler tan etmesin
Şakırım bülbül misâli nevbahâr eyyâmı¹¹ var

Murâda ermeyen âşık serini kılsun fedâ
Meydân Ali meydânıdır gelene olsun nidâ
Cümle âlem ârif olmuş her kafadan bir sedâ
Câhilin lâf u güzâfı kâmilin kelâmı var

Gözlerimden yaş yerine kan gelür hasretdeyim
Çekerim el mihnetini bir kuru gayretdeyim
Yurdumu¹²(?) terk eyledim ben diyâr-ı gurbetdeyim
İktidârım elde değil feleğin ikdâmı var

Der ki ÖMER hasb-i hâlin arz idelim n'eyesün
Anlayan yok dinleyen yok hemân diller söylesün¹³
Sen kendini medh eyleme âlem medhin eylesün¹⁴
Söylenir dillerde zîrâ herkesin bir nâmı var (s. 25)

-4-¹⁵

⁷ hûbân-ı şehri: *Mecmuada* şehri-i hûbân

⁸ Mecmuda bu kelime *tatım* şeklindedir. Anlam gereği *yandım* okunmuştur.

⁹ Köşeli araç ([...]) içindeki kısımlar metnin orijinalinde olmayıp vezin gereği tarafımızdan eklenen kısımlardır.

¹⁰ Mecmuada *mest olmuşum* şeklindedir. Vezin gereği *olmuşum mest* olarak değiştirilmiştir

¹¹ Mecmuada *eyyâm* şeklindedir. Vezin gereği metne *eyyâm* olarak alınmıştır.

¹² Mecmuada bu kısım okunamamıştır (). Bu kelimenin yerine mısranın anlamına uygun olarak *Yurdumu* yazılmıştır.

¹³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

¹⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır

¹⁵ Hem bestesi hem de güftesiyle oldukça meşhur olan bu şiir genellikle *Kul Nesimî'ye* atfedilmektedir. Ancak bazı cönk ve mecmualarda Âşık Ömer adına kayıtlıdır. Yakup Karasoy, «Minnet Eylemeyen Âşık Ömer mi, Kul Nesimî mi, Yoksa Gevherî mi?» başlıklı çalışmasında, söz varlığı ve üslupdan hareketle bu şiirin çok büyük ihtimalle Âşık Ömer'e ait olabileceğini dile getirmiştir

*fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün*¹⁶

Har yanında dâim biten güle minnet eylemem
 Arabî Fürsî bilmeyen dile minnet eylemem
 Tarîk-i müstakîmi ben gözlerim ki râhımı
 İblisin talîm ettiği yola minnet eylemem

Bir acep sevdâya düşmüş herkes kendi kârına
 Zerrece tamam yoktur şu dünyânın varına
 Bugün buldum bugün yerim Hak kerîmdir yarına
 Kismetim veren Hudâ'dır kula minnet eylemem

Soyunup dervîş misâli neme gerek âr benim
 Hiç mühim değil idi dünyâ için kâr benim
 Rızık u mâlım yoğ-ısa kanâatim var benim
 Haram yolda kazanılmış mala minnet eylemem

Bu ÖMER'i abdal eden ol ganî settâr iken
 Yarın şefâat umduğun ol Muhammed var iken
 Kismetimizi verici ol pâdişâh var iken
 Halîfe-i rûy-ı zemîn hünkâra minnet eylemem (s. 30)

-5-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Âşık-ı sâdık olanın ismi yâr ağzındadır
 Âlem-i seyyâh olanın her diyâr ağzındadır
 Âkil isen fehm ide-gör cümle bu eşyâları
 Gâfil olma yedi tamu nice mâr ağzındadır

Arş u kürsî ins ü cinni yaradup Rabbü'l-enâm
 Rahmetine nimetine hamd ola her subh u şâm
 Mustafa'nın ümmetiyiz anla ey şîrîn kelâm
 Ümmet-i Ahmed olanın çâr-yâr ağzındadır

Hak taâlâ kudretiyle gökleri var eyledi
 Heft-zemîn ay u güneş hem çark-ı devvâr eyledi
 Âdem'e secde itmeğe [kim] ol laîn âr eyledi
 Ol sebepten dâimâ hem gör ki nâr ağzındadır

Fıkr-i hayrette kalupdur bu ÖMER hem pür melâl
 Hiç bekâsı yok-durur gûyâ ki bir zill-ı hayâl
 Her gelen göçmekdedir gör bu cihân ecder misâl
 Çarh-ı gerdûna hemîşe her ne var ağzındadır (s.33)

-6-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Yâ İlâhî dertli dertli döndürür aşk âdemi
 Abdâl idüp kapı kapı gezdirir aşk âdemi
 Âşıklık müşkül belâdır uğramasın her cânı
 Gece gündüz şem oduna yandırır aşk âdemi

(2017: 353). Yıldray Çavdar da Karasoy'la aynı görüşü benimseyerek, incelediği cönlüklerde bu şiiri Âşık Ömer kaydıyla tespit ettiğini, Kul Nesimî kaydına hiç rastlamadığını belirtmiştir (2019: 374).

Bu şiir aynı zamanda Çavdar'ın çalışmasındakiyle (2019: 375) ortaktır.

¹⁶ Bu şiirin genel olarak vezni bozuktur.

Her seher bülbül gibi gülistânda öter zâr diyü¹⁷
 Gâh olur meydâna gelür Mansûr gibi dâr diyü¹⁸
 Gâh olur çöllerde gezer Mecnûn gibi yâr diyü¹⁹
 Ferhâd gibi kayaları yarıdırır aşk âdemi

Gâh batar zulmetlere gâhi doğar aylar gibi
 Gâh dalar ummânlara gâhi coşar çaylar gibi
 Gâh gezer fakîr hâllü gâh gezer baylar gibi
 Sâil gibi kapılarda gezdirir²⁰ aşk âdemi²¹

Der ki ÖMER yâ İlâhî bencileyin olmasun
 Ölsün kelb rakîb derde dermân bulmasun
 Umarım Bârî Hudâ'dan kul başına gelmesün
 Baykuş gibi vîrâneler bekletir aşk âdemi (s. 35)

-7-

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Şu dünyâda ehl-i zârın varı bismillâhdır²²
 Elde varın dilde zikrin kârı bismillâhdır
 Kim buna münkir olursa şüphesiz dînden çıkar
 Müminin alnında nuru bil ki bismillâhdır

Oku bir ismi dil ile yaradan saklar seni
 Okudum zikr [ü] tesbîhi devr-ile bağlar seni²³
 Hayr u şerri yaradan mülk dâimâ bekler seni
 Hayrı şerri yazılanın satırı bismillâhdır (?)

Hak taâlâ kudretinden gökleri var eyledi
 İbtidâ kendini teşrîf sonra izhâr eyledi
 Hazret-i Mûsâ [nebî] bin bir kelâmı söyledi
 Bil ki bin bir kelâmın [her] biri bismillâhdır

ÂŞIK ÖMER âh ettikçe artırır feryâdını²⁴
 Hak Taâlâ resûlüyçün yaratmış dîn bâbını²⁵
 Beş vakitte zikr ederler ol Hudâ'nın adını
 Ol Hudâ'nın adlarının biri bismillâhdır (s. 35-36)

-8-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Ey dirîgâ kim yine aldı beni hırs u hevâ
 Yine çeşmi ser-te-ser kapladı nakş-ı mâsivâ
 El çekip vaz gelmiş iken cümleden ben bî-nevâ
 Şöyle kim pür cevri çok dildâra oldum mübtelâ

Âteş-i aşkıyla zâlim yaktı nâr etti beni
 Aldı sabrım ihtiyârım bî-karâr etti beni

¹⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır.

¹⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

¹⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁰ Mecmuada *göndürür* yazılmıştır. Mısranın anlamına uygun olarak *gezdirir* şeklinde şiire alınmıştır.

²¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²² Bu mısra vezne uymamaktadır.

²³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Bir bakışta çeşm-i âhûsı şikâr etti beni
Dâm-ı zülfünden ne mümkün murg-ı dil âzâd ola

Curasın nûş ideli mestânesi oldum anun
Şemine yanmaktayım pervânesi oldum anun
Mâh cemâlin görelî dîvânesi oldum anun
Gerdâni kâfûra benzer rûyî al çeşmi elâ

Âşıkın sayd itmeğe kâküllerin çîn eylemiş
Gamzelerin mübtelânın kastına kîn eylemiş
Kendüsini²⁶ mâhlikâ tâvûs-veş zeyn eylemiş
Halkı âşık kılmak için kendüye virmiş cilâ

Der ki [bu] ÂŞIK ÖMER dil niçe manîler saçar
Her bilip bilmediği bigâneye göğsün açar
Ne cefâsından hazer eyler ne cevrenden kaçar
Bu gönül dedikleri başa belâ gerçek belâ (s. 53)

-9-²⁷

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Cân u dilden sıdkla bir cânâna virdim gönlümü
Aşk-ıla bir âh idüp Rahmân'a virdim gönlümü
Ben rakîbden korkmazam [kim] asla edemez ziyân
Âlemi var eyleyen²⁸ bir zâta virdim gönlümü

Yüz tutup Perverdigâr'a söylerim [ben] hasbihâl
Şerini²⁹ tuttum Resûl'ün sarf edeyim mâl melâl
Hak kelâmıdır ki yoktur [anda] aslâ kîl ü kâl
Gökten inen hazret-i Kurân'a virdim gönlümü³⁰

Hamd idüp dâim Hudâ'ya dileyüp murâdımız
Komayıp alsun cihânda Hak taâlâ varımız
Bu fenâda çünkü oldı rûzumuz âbâdımız
Bâğ-ı cennet içre bir gilmâna virdim gönlümü

Kıl nazar³¹ çarh-ı devrâna âkil isen ibret al³²
[Kim] ne denlü çok yaşar-ısan olursun kîl ü kâl
Yok iken var eyledi cümlemizi ol Zü'l-celâl
Şükr idüp âhir nefes îmâna virdim gönlümü

Der ki ÖMER eylemez sana sakın dünyâ vefâ
Rûz-ı mahşer yerine varınca olmasa cefâ
Ümmetine şefâat ide³³ Muhammed Mustafâ³⁴
Enbiyâlar içre ol sultâna virdim gönlümü (s. 66)

-10-

²⁶ Mecmuada *kendüye* şeklindedir. Vezin gereği *kendüsini* yazılmıştır.

²⁷ Bu şiir, Karasoy ve Yavuz'un çalışmasında (2017: 181-182) kelime düzeyinde varyantlaşmalarla 1492 numaralı şiir olarak yer almaktadır.

²⁸ *Âlemi var eyleyen* kısmı mecmuada *Âlemi yokdan var eyleyen* şeklindedir. Ancak vezin gereği *yokdan* ibaresi çıkarıldı.

²⁹ Mecmuada *şeriatin* yazılmıştır. Ancak vezin gereği *şerini* olarak değiştirilmiştir.

³⁰ Bu mısra mecmuada *Hazret-i gökden inen Kuran'a virdim gönlümü* şeklindedir.

³¹ Mecmuada *Nazar kıl* şeklindedir. Vezin gereği metne *Kıl nazar* olarak alınmıştır.

³² Bu mısra vezne uymamaktadır.

³³ Mecmuada *Şefâat ide ümmetine* şeklindedir. Vezin gereği *Ümmetine şefâat ide* olarak değiştirilmiştir.

³⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

6+5=11'li hece

Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Dil-i âleme (?) güldürme beni
Açıp [da] göğsünü karşımda durma
Ecelimden evvel öldürme beni

Ne bakarsın karşıımızdan el gibi
Taramış zülfünü ince tel gibi
Yaprak arasında gonca gül gibi
Sokup [da] koynunda soldurma beni

Ayrılık nişânı düşmüş eğnime
Sık beyâz kolların dola boynuma
Bir gece misâfir olsam koynuna
Sabâh oldu diye uyarma³⁵ beni

Der ki ÖMER çok ağladım gülmedim
Aktı çeşmim yaşı [asla] silmedim
Çoktan beri bir murâda irmedim
Kerem eyle mahsun gönderme beni (s.73)

-11-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Ey cemâli güneşi bâğ-ı baharım küsme gel
Her şeb-i âlemde varım nazlı yârim küsme gel
Ağladup bu bendeni düşmânların şâd eyleme
Yakma firkat âteşine cism-i zârım küsme gel

Ey perî peyker acep³⁶ ben n'eyledim n'ettim sana
Ben kapında kul olalı vermedin râhat bana
Âkıbet zencîr-i hicri bana kıldın âşinâ
Akıdup seylâb-ı çeşmim etme Ceyhûn küsme gel

Yok mu insâfın niçe bir âteş-i aşka yanam
Tâkatım yokdur cefâya her dem efzûna kanam
Şem-i ruhsârın görende şöyle pervâne dönem
Çekmeğe zencîr-i aşkı iktidârım küsme gel

Bu ÖMER'e yeter itdin ey güzel cevr ü cefâ
Lutf edip kıl pâdişâhım gel benim cürmüm atâ
Bu ricâmı redd idüp de tutmaz isen dilberâ
İrişür billâh sana bu inkisârım küsme gel (s. 76)

-12-³⁷

mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/m fâ'ilün/mefâ'ilün

Müsül mânlar³⁸ gönül şehri yıkıldı kim melâmet var
Nazar eyle şu âleme dürlü dürlü celâlet var³⁹

Şeriat göğçe çekildi yüz suyu yere döküldü
Zülm-ıla dünyâ yıkıldı kıyâmetten alâmet var

³⁵ uyar-: uyandırmak, kaldırmak

³⁶ Mecmuda *acabâ* şeklindedir. Vezin gereği *acep* yazılmıştır.

³⁷ Bu şiirin genel olarak vezni bozuktur.

³⁸ Mecmuada *Müsül mânlar* şeklindedir. Vezin gereği *Müsülmanlar* yazılmıştır.

³⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Ne pîrler ölümün yoklar ne kız oğlan edeb saklar
 Ne avratlar evin bekler ne yiğitlerde gayret var
 Sofu zühde riyâ katar dahı mahlûk andan beter
 Ne âlimler okur tutar ne mescidde cemâat var
 Ne müfti hakkı dâd ider ne atlu halkı şâd ider
 Ne âlimler imdâd eder ne erlerde şecâat var
 Hazer kıl ey ÖMER Hak'dan seni var eyleyen yokdan
 Âhir şer yetişdi çokdan kayırır korkma sâat var (s. 87)

3. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi 22 Sel 2207/2 Nolu Mecmua

Bu mecmua üzerine Esra Nur Hançerli 2019 yılında yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Biz de Hançerli'nin hazırlamış olduğu tez sayesinde bu mecmuadan haberdar olduk. Hançerli'nin verdiği bilgilere göre söz konusu eser *Mecmû'a-i Eş'âr* adıyla Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 22 Sel 2207/2 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Toplam 59 varak olup iki farklı defterden oluşmaktadır. 2a-35b arası birinci defterdir ve bu defterin boyutu ikinciden daha küçüktür. 36a-59a arası ise ikinci defterdir. Eserin 2a-45a varakları arası mensurdur. 45b-59a arası ise manzumdur. Mensur bölümde sade bir dille ilaç tarifleri ve tedavi yöntemleri anlatılmıştır. Manzum bölümde ise halk şiirinden örnekler mevcuttur. Mecmuanın tarihi ve yazanı belli değildir (2019: 5).

Mecmuanın imlası genel olarak bozuktur. Hâliyle bozuk imlalı bir mecmua üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasında okuma yanlışlarının olması tabiidir. Hançerli'nin çalışmasında da şiirlerde büyük oranda okuma yanlışları olduğu görülmüştür. Tezin sonunda yer alan tıpkıbasımdan faydalanılarak Âşık Ömer'e ait şiirler yeniden okunmuş ve söz konusu tezdaki mevcut okuma yanlışları düzeltilmiştir.

Mecmû'a-i Eş'âr'de Âşık Ömer'e ait toplam 20 şiir vardır. Bu 20 şiirin 9 tanesi AÖD ile ortaktır. 11 tanesi ise AÖD'de yer almamaktadır. AÖD'de bulunmayan bu 11 şiirin 2'si⁴⁰, AÖD'ye katkı mahiyetinde daha önceden hazırlanan iki çalışmada (Çavdar, 2017 ve Kara, 2020) mevcuttur.

3.1. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi 22 Sel 2207/2 Nolu Mecmua ile AÖD'de Ortak Olan Şiirler

	Mecmû'a-i Eş'âr	Ortak Şiirlerin Kafiye ve Redifi	AÖD
1.	45b	... kiminsin sen	1143. şiir
2.	46b	... şüphen mi var	317. şiir
3.	48b	... gördün mü hiç	122. şiir
4.	50a	... -ân senin	744. şiir
5.	50b	... serpilmiş yatur	332. şiir
6.	50b	... temâşâdır	193. şiir
7.	51b	...-âr eksik değil	842. şiir
8.	54a	...-âl üstüne	1187. şiir
9.	55b	...-âlar hep seninçündür	295. şiir

Mecmû'a-i Eş'âr ile AÖD arasında ortak olan bu 9 şiirde bazı farklılıklar mevcuttur. Söz konusu farklılıklar şu şekildedir:

1. 45b'deki *kiminsin sen* redifli şiirin 4. dördlüğünün ilk iki dizesi AÖD'den farklı olarak şu şekildedir:

Ömer eydür büyür turna
 Zülüflerin burma burma

2. 46b'deki *şüphen mi var* redifli şiir mecmuada beyit beyit yazılmıştır. Hançerli'nin çalışmasında mecmuada yazıldığı şekliyle beyitler hâlinde okunmuş ve vezni 7'li hece vezni olarak verilmiştir (2019: 50-51). Ancak bu şiir, AÖD'de dördlükler şeklinde ve aruzla (*fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün*) yer almaktadır.

⁴⁰ Söz konusu iki şiir, aşağıya aldığımız 19 ve 21 numaralı şiirlerdir.

3. 48b'deki *gördün mi hiç* redifli şiir mecmuuda beyit beyit yazılmıştır. Hançerli'nin çalışmasında mecmuuda yazıldığı şekliyle beyitler hâlinde okunmuştur (2019: 54-55). AÖD'de dörtlükler şeklindedir. AÖD'deki 4. dörtlük mecmuuda yoktur.

4. 50a'daki *senin* redifli şiir mecmuuda beyit beyit yazılmıştır. Hançerli'nin çalışmasında mecmuuda yazıldığı şekliyle beyitler hâlinde okunmuştur (2019: 57-58). AÖD'de dörtlükler şeklindedir. AÖD'deki 2. dörtlük mecmuuda yoktur.

5. 50b'deki ilk beyitin son mısrası *Cemâlin nakşî uşşâka acep rengîn temâşâdır* şeklinde olan şiir, Hançerli'nin çalışmasında dörtlükler hâlinde 8'li hece ölçüsüyle verilmiştir (2019: 59-60). Bu şiir AÖD'de beyitler şeklinde *meşâ'ülün/ meşâ'ülün/ meşâ'ülün/ meşâ'ülün* aruz kalıbıyla yer almaktadır.

3.2. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi 22 Sel 2207/2 Nolu Mecmuada Olup AÖD'de Bulunmayan Şiirler

-13-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Yâr ile seyrâna çıkdım böyle bayram günleri
Ne ağlarsın deli gönül güle⁴¹ bayram günleri⁴²
Erdim halkın içinde ol cânânım yok benim⁴³
Boynumu eğdim de baktım ele bayram günleri

Ben sana yâr olalı [kim] çöktü serime duman
Çekme elem⁴⁴ deli gönül böyle kalmaz bir zamân
Korkmaz mısın ol Hüdâ'dan kanı ahd-ıla emân⁴⁵
Dimedin mi sarılalım böyle bayram günleri

Ben seninle bir olalı kaddimi dâl eyledin
Yeter itdin be-hey dilber sitem-ile söyledin
Destini bûs eyler iken ne aceb hışm eyledin
Pâdişâhlâr bile kıymaz kula bayram günleri

Ben seninle bir olalı kalmışım böyle nâçâr
Bu dünyâ bâkî degildür kimi konar kimi göçer⁴⁶
Dört yanına nazar kıldım cümlesi yiyüp içer⁴⁷
ÂŞIK ÖMER gam içinde kala bayram günleri (46b)

-14-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Bir yiğit aşka düşünce kesb ü kâr elden gider
Aldırup aklın başından fikri var elden gider
Boynuna zülfün kemendin taksa bir kez ol cenâb
Âşıkı mecnûn eyleyüp cümle âr elden gider

Yanılp bilmezlik ile düşe yârin bendine
Çalışuban halâs olmaz aldanur kul⁴⁸ fendine
Aldırup elde olanı hayf ider [hem] kendine
Harc idüp mâlı melâlî her ne var elden gider

⁴¹ güle: gülsene

⁴² Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁴ Mecmua-i Eşar'da *Elem çekme* şeklindedir. Vezin gereği *çekme elem* olarak yazılmıştır.

⁴⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁶ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁸ Mecmua-i Eşar'da *kul aldanur* şeklindedir. Vezin gereği *aldanur kul* olarak yazılmıştır.

Bir kimesne meyl iderse dilberin azâsına
 Uğradur âlem içinde bir kurı gavgâsına
 Belki bir gün râm olur hep cümlesi sevdâsına
 Ha bugün ha yarın derken külli var elden gider⁴⁹

Bî-vefâ dilber sevenler dâimâ giryândadır
 Âlemin cevri cefâsı cümlesi hep andadır
 Ey ÖMER kesme ümidin şimdi cânın tendedir
 Gam değıldür cümle mâlı külli var elden gider (48a)

-15-

11'li hece ölçüsü

Tîr ü müjgân-ıla ey kaşı kemân
 Bend oldu nâgehan dil yaralandı
 Hañcer-i zahmınla fitne-yi zamân
 Bu zahm-ı sitem[le] sad pârelendi

Cem idüp başıma bin dürlü sevdâ
 Bu derdi aşkınla eyledim peydâ
 Fıkr-i hayâlinle ey melek sîmâ
 Gitdükçe murg-ı dil âverelendi

Yazıkdur sevdiğim ağlatma beni
 Hicrân oduna [ben] yakdım bu teni⁵⁰
 Bildi cümle âlem sevdiğim seni
 Aşk peymânımız âşikârelendi

Niceler safada niceler gamda
 Niceler merhemde niceler zemde
 Diyâr-ı gurbetde gûşe-yi gamda
 ÖMER-i dil-haste bî-çârelendi (50b)

-16-

8'li hece ölçüsü

Bir sâat gül yüzlü yâre
 Var da benden selâm eyle
 Bu mektûbı sitem-kâre
 Sun da benden selâm eyle

Bunı saklasun yanında
 Sır açmasun halk yanında
 El kavuşdur dîvânında
 Dur da benden selâm eyle

Bana dîrler kişi zâde
 Gönül virmem değme yâda
 Elinde gülgûn-i bâde
 Vir de benden selâm eyle

ÂŞIK ÖMER yolun izler
 Nedir sende âhû gözler

⁴⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁵⁰ Mecmua-i Eşar'da *yakdım bu cânı teni* şeklindedir. Vezin gereği [ben] *yakdım bu teni* yazılmıştır.

Eşiği taşına yüzler
Sür da benden selâm eyle (51a)

-17-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Bülbülüm gül-şânı gördüm nâza minnetim neden
Hüsnünün bağına girdim hâra minnetim neden
Kaddi Tuba ince miyâ[n]ede yok⁵¹ mislin senin
Kudretiyle virdi Hudâ vara minnetim neden

Aklımı yağmaya virdi bir perî [vü] ger melek
Ol kadar yalvarıgördüm geçmedi aslâ dilek
Aşkı ile yakdı cismim eyledi beni helâk
Od söyünmez⁵² derûnumdan nâra minnetim neden

Ey felek nazlı yârimden eyledi beni cüdâ
Hakikatlü dost yoluna eylerim serim fedâ
Ey şehim hiç karâr olmaz kismetim verir Hudâ
Benlerin şikârın aldım kâra minnetim neden

Aşk[in]-ıla hasta gönlüm muhtâçdır dermânına
Adûnun sözleri itdi ÖMER'in fermânıla
Der hayâli ağa yollum kâilim fermânıla
As beni zülfün teline dâra minnetim neden (53a)

-18-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Âdem Havvâ'yı ezel[den] itti sultân ibtidâ
Çün yedi buğdayı isyân itdi insan ibtidâ
Çıkdı cennetden fenâ dünyâya ceddîyatımız (?)
Çıkdı sürdi ekdi biçdi dökdi harmân ibtidâ

Tevbe istiğfâr idüp mağfûr u mesrûr oldular
Hem adalet eyleyüp takvâya mamûr oldular
Zulm idüp evlâdlara dünyâya mağrûr oldular
Hâbil-i öldürdü kâbil eyledi kan ibtidâ

Çün beşer ilen mükerrem eyledi rabbü'l-âlemîn
Hak dîn[in]e davet itdi enbiyâyü'l-yakîn
Hazret-i Nûh'un gemisi[n] yapıdı Cebrâil-i emîn
Emr idüp Mevlâ cihândan kopdı tûfan ibtidâ

Nuh ikinci ceddimizdir biz anî zürriyeti
Milletim dâim Halîl'in hem Muhammed ümmeti
Marifet virdi bu ÖMER'in hûb sıhhâti
Olmuşuz [kim] biz eleste [gör ki] hayrân ibtidâ (53b)

-19-⁵³

8'li hece ölçüsü

Uzakdan merhabâ olmaz

⁵¹ Mecmua-i Eşar'da *bulunmaz* şeklindedir. Vezin gereği *yok* olarak değiştirilmiştir.

⁵² söyün-: sönmek

⁵³ Bu şiir, Yıldırım Çavdar'ın çalışmasında (2017: 393-394) kelime düzeyinde varyantlaşmalarla 15. şiir olarak yer almaktadır.

Güle mestâne bakışlım
Ak kolun boynuma dola
Dola mestâne bakışlım

Seni seven seni unutmaz⁵⁴
Hayâlin karşımdan gitmez
Pâdişahlar zulüm itmez
Kula mestâne bakışlım

Dile murâdını Hak'dan
Bizi var eyledi yokdan
Bülbülün ârzûsı çokdan
Güle mestâne bakışlım

Der ki ÖMER yana yana
Mislin gelmemiş cihâna
Her sözüme bir bahâne
Bula mestâne bakışlım (54a)

-20-

8'li hece ölçüsü

Yüri hey bî-vefâ dilber
Senden vefâ gelmez imiş
Âşık bu cevri ü cefâ
Senden vefâ gelmez imiş

Yer için gayret kovanlar
Murâdına irmez dirler⁵⁵
Hercâî güzel sevenler
Dâim ağlar gülmez imiş

Hümâ gibi yüksek uçar
Âşık olanlardan kaçır
Bu güzellik gelir geçir
Dâim bâkî kalmaz imiş

Nice bir zâr eyleyem
Hâlîm kime söyleyem
Düşdü gönlüm n'eyleyem
Kadir kıymet bilmez imiş

Der ki ÖMER artdı derdim
Bir güzele gönül verdim
Çok nasihat idegördüm
Çâre dermân olmaz imiş (54b)

-21-⁵⁶

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Aşk odından hastayım dermâna minnet olmasun
Kul olamam kimseye fermâna minnet olmasun
Ey Hüdâ vir kereminden ben kulunun kısmetin

⁵⁴ Bu mısradaki hece sayısı fazladır.

⁵⁵ Bu kısım *Mecmua-i Eşar*'da *imiş* şeklindedir. Metinde kafiye gereği *dirler* yazılmıştır.

⁵⁶ Bu şiir, kelime düzeyinde varyantlaşmalarla Yıldray Çavdar'ın çalışmasında (2017: 393-394) 11. şiirle aynıdır, Ahmet Kara'nın çalışmasında (2020: 52) ise 52. sayfada yer almaktadır.

Cümlenin mabûdusun nâdâna minnet olmasun

İsterim dervîş gibi kendim abâ post eyleyim
N'eyleyim mâlî melâlî hâtırım hoş eyleyim
Yârin elinden ayağın⁵⁷ toldurup nûş eyleyim
Yâ İlâhî sen kerimsin hâna minnet olmasun

Nâ-murâd oldum cihânda dürr-i meknûn söylerim
Bende çokdur dertler ammâ kimse bilmez gizlerim
Ahd u emânı bütün sâdık şimdi bir yâr gözlerim⁵⁸
Ey Hüdâ sen kıl nasîb düşmâna minnet olmasun

Sen yaratdın arş u kürsi levh-i kalem leyl ü nehâr
Seni inkâr eyleyenin işi oldu âh u zâr
Vir bu ÖMER'in murâdın yâ ganî perverdigâr
Sende gözden gayri bir sultâna minnet olmasun (55a)

-22-

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Ey melek yüzlüm seninçün çekdiğim minnet yeter
Senden gayri bir dilbere eylemem minnet yeter⁵⁹
Gözleri mest olmayan ben dil-rübâyı sevmezem
Dürr-i yektâ bile olsa gayriye kıymet yeter

Sen benimsin ben seninim diyü çok and eyledin
Âferin ikrâra durdun rakîbe fend eyledin
Beni ol zülfün teline âkîbet bend eyledin
Ey güzeller pâdişâhı bana bu devlet yeter

Bir mürşîde hizmet idüp andan el alsam gerek⁶⁰
Bir muhabbet tekkesinde eylenüp kalsam gerek
Eğnime post geyüp aşka giriftâr olsam gerek
Bunca demdir dost yolunda çekdiğim gayret yeter

Der ki ÖMER hûbların cevri ü cefâsı var ise
Böyle olur gâhice zevk ü safâsı var ise
Âlemin sevgili yâri Mustafa'sı var ise
Gönlümüzü eylemeğe bize de Ahmed yeter (55b)

-23-

11'li hece ölçüsü

Lutf eyle efendim ben mübtelâya
Bir selâmın gönder yâdigâr olsun
Sen uğratdın beni dürlü belâya
Senin gibi dilber berhudâr olsun

Tarh idelim ara yirden hicâbı
Ne yüzden bulurum ben intisâbı
Kerem kıl efendim kaldır nikâbı
Gün yüzün gül gibi âşikâr olsun

⁵⁷ ayak: kadeh

⁵⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁵⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁶⁰ Bu mısra vezne uymamaktadır

Âşıkdır gülşende gül andelîbe
 Sen dururken ya ne hâcet tabîbe
 Rahm idersin elbet bu ben garîbe
 Tarhla⁶¹ arz-ı hâlim der-kenâr olsun

Şaşırdım kendimi gördüğüm sâat
 Meğer ki irişe Hak'dan inâyet
 Âteş-i aşkına düşmüşüm gâyet
 İsterse vücûdum bütün nâr olsun

Selâm olsun sana ey gözüm nûrı
 Fedâ kıldım yoluna cân-ıla seri
 Kabûl it kulluğa ÂŞIK ÖMER'i
 Ölünce kapunda ber-karâr olsun (56a)

4. Sonuç

Üretken bir şair olduğu düşünülen Âşık Ömer hakkında şimdiye kadar yapılan en kapsamlı çalışmada şairin 1455 şiiri bulunmaktadır. Âşık Ömer'in şiirleri elbetteki bunlarla sınırlı değildir. Daha önceden de belirtildiği üzere şairin şiirlerinin sayısının 2000'i aştığı düşünülmektedir. Nitekim araştırmacılar tarafından şiir mecmuaları ve cönkler incelendiğinde saire ait yeni şiirler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda var olan şiirlere bent ya da beyit düzeyinde katkılar da yapılabilmektedir. Âşık Ömer Divanı'nın yayınlandığı 2010 yılından günümüze bu esere katkı mahiyetinde altı çalışma yapılmış ve toplamda 150 şiir yayımlanmıştır. 150 şiir içinde 1 şiir üç farklı çalışmada mükerrerdir. O sebeple o üç şiiri bir şiir gibi kabul edince toplamda 148 yeni şiir olmaktadır. Aynı tarz çalışmaların yedincisi olan bizim çalışmamızda iki farklı mecmua incelenmiş ve AÖD'de olmayan 23 şiir tespit edilmiştir. Bu 23 şiirin 4 tanesi AÖD'ye katkı mahiyetinde hazırlanan çalışmalarda mevcuttur. Bu çalışmada yer alan 19 yeni şiirle birlikte AÖD'ye eklenen şiir sayısı 167 olmuştur.

AÖD'nin bundan sonra yapılacak baskılarına yeni tespit edilen şiirlerin eklenmesi hem kapsam hem de tekrara düşmeme açısından gereklidir.

5. Kaynakça

- Büyükokutan Töret, A. (2019). "Balıkesir'de Bulunan Bir Cönkte Âşık Ömer'in Şiirleri", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, cilt: 12, sayı: 27, s. 516-538.
- Çavdar, Y. (2017). "Fransa Millî Kütüphanesindeki Cönklerde Âşık Ömer Adına Kayıtlı Şiirler", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 37, s. 387-406.
- Çavdar, Y. (2019). "Âşık Ömer'in cönklerde kayıtlı yayımlanmamış bazı şiirleri ve 'minnet eylemem' redifli şiir üzerine". Uluslararası Taşeli Sempozyumu Tarih-Kültür-Turizm, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, Türkiye, 24-26 Ekim.
- Hançerli, E. N. (2019). "Mecmû'a-i eş'âr (22 Sel 2207/2) inceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım", Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Kara, A. (2020). "Âşık Ömer'e Ait Olduğu Düşünülen Yeni Şiirler", Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 9, s. 45-83.
- Karasoy, Y. & Yavuz, O. (2017). "Âşık Ömer Divanı'na Katkılar-I", Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR), sayı: 41, s. 157-194.
- Karasoy, Yakup ve Yavuz, Orhan. Âşık Ömer Divanı, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Karasoy, Y. (2017), "Minnet eylemeyen Âşık Ömer mi, Kul Nesimî mi yoksa Gevherî mi?", Prof. Dr. M. Fuad Köprülü Anısına II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye, 17-19 Nisan.

⁶¹ tarih: yazı yazılacak sayfaların zeminine yıldızla yapılan süsleme

Özarslan, M. ve Aldemir, H. (2020). “*Âşık Ömer Divanı'na Yeni Katkılar-III*”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 9 (1): 225-259.

Steam ve Sanat Eğitimi İlişkisi

Semahat ERDOĞAN*

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı STEAM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik) eğitiminin ne olduğunu ve kapsama alanını analiz ederek STEAM eğitimi alan bireylerin hem akademik hem de günlük yaşamdaki etkilerini ortaya koymak ve STEAM eğitiminin sanatla olan ilişkisi hakkında bilgi vermektir. Bu araştırma literatür taraması ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı tarama modelinde (betimsel) bir araştırmadır. STEAM eğitiminin sanat eğitimine olan katkılarını ortaya çıkarmak ve bu katkıların ne gibi yenilikler veya ne gibi değişiklikler getireceğini göstermek amacıyla bu konuda yayınlanmış kitap, süreli yayın, konferans bildirileri incelenerek belli bir bakış açısı sunmak için yorumlanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda STEAM eğitiminin ülkemizde giderek popüler olmaya başladığı ve sanatın entegre edilmesi ile birlikte düşünen, araştıran, sorgulayan, yenilikçi fikirler üretebilen, farklı bakış açılarına sahip öğrenci profilinin arttığı görülmüştür. Aynı zamanda STEAM eğitimi eğlenceli bir öğrenme ortamı sunması açısından öğrenciler tarafından çekici bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Sanatın, düşünme, gözlem, sözlü ve yazılı ifade gibi birçok yeteneği geliştirdiği yapılan deneysel araştırmalarla kanıtlanmış, STEAM'e sanatın dahil edilmesiyle de daha iyi sorgulama yeteneği, yüksek konsantrasyon ve sorunlara daha etkin çözüm yolları bulma gibi yeteneklerin kazanılması da yine araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Ayrıca sanat alanında bireylere birçok iş olanağı da sağladığı görülmektedir. STEAM iyi bir eğitimin daha iyi olmasına yardımcı olmaktadır. Mevcut programların potansiyel STEAM ile güçlendirilmesi çocukları büyümekte olan çeşitli kariyerlere hazırlamak, küresel toplumu ve ülke ekonomilerini geliştirmek için önemlidir. Öğrencileri, üniversiteye, ticarete, potansiyeli henüz bilinmeyen çeşitli kariyer yollarına sevk etmektedir. Ancak sanat eğitiminde STEAM eğitimi yaklaşımına yer verilmesine ve bu konudaki eksikliklerin giderilmesine dair yeterli çalışma bulunmamaktadır. STEAM eğitiminin sanat eğitimine nasıl dâhil edilebileceğine ilişkin daha çok çalışmalara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmının STEAM ile ilgili değil STEM ile ilgili olduğu tespit edilmiş, sanat alanı çalışmalara dâhil edilmemiştir. Ayrıca öğretmen eğitimine ilişkin lisans programlarında STEAM eğitiminin gerekliliğine dair daha çok araştırmanın yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: STEAM Eğitimi, Görsel Sanatlar Eğitimi, Sanat

Steam and Art Education Relationship

ABSTRACT

The main purpose of this study is to analyze what STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics) education is and its scope, to reveal the effects of individuals who receive STEAM education in both academic and daily life and to provide information about the relationship of STEAM education with art. This research is a descriptive research using qualitative data collection techniques such as literature review and document analysis. In order to reveal the contributions of STEAM education to art education and to show what innovations or changes these contributions will bring, books, periodicals, conference papers were examined and interpreted to present a certain perspective. As a result of the examinations, it has been observed that STEAM education has become increasingly popular in our country and with the integration of art, the profile of students who think, research, question, produce innovative ideas and have different perspectives has increased. At the same time, STEAM education is accepted as an attractive approach by students in terms of providing an enjoyable learning environment. It has been proven by experimental research that art improves many abilities such as thinking, observation, verbal and written expression, and the inclusion of art in STEAM has also revealed skills such as better questioning ability, higher concentration and finding more effective solutions to problems. It is also seen that it provides individuals with many job opportunities in the field of art. STEAM helps a good education to be better. Strengthening existing programs with potential STEAM is important to prepare children for a variety of growing careers and to develop the global community and country economies. It encourages students to go to university, to business, to various career paths whose potential is not yet known. However, there are not enough studies to include STEAM education approach in art education and to eliminate the deficiencies in this subject. It has been determined that there is a need for more studies on how STEAM education can be included in arts education. It has been determined that most of the studies are about STEM, not STEAM, and the field of art was not included in the studies. In addition, more research is needed on the necessity of STEAM education in teacher education undergraduate programs.

Keywords: STEAM Education, Visual Art Education, Art

1. Giriş

Gelişen ve değişen yaşam şartlarından dolayı çağın gerisinde kalmamak adına eğitim sisteminin yaşadığımız döneme uyum sağlayabilmesi için bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etmesi ve bunun akabinde kendisini yenilemesi ve güncellemesi gerekmektedir. Sanat eğitimi alan bireyin birçok açıdan öğrenciyi geliştirdiği, eleştirel bir bakış açısı ve çoğulcu bir anlayış biçimi kazandırmasından dolayı sanat

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-5778-1192, semahatxerdogan@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 07.07.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 13.08.2020

eğitiminin önemi büyüktür. Uçan'a (2002; 3) göre birey çok yönlü ve çok bileşenli bir varlık olduğu için bireyin eğitimine başlıca yön veren etmenlerden biri sanat eğitimidir.

Her bireyde var olduğu bilinen mevcut kapasitenin tanınması, geliştirilmesi ve yönlendirilmesi eğitimle mümkün olmaktadır (Kırıçoğlu, 2002; 10). Eleştirel düşünme becerilerini kullanarak bireyi hayata hazırlamak da sanat eğitimi ile olanaklıdır. Ancak bilgi teknolojilerinin gelişmesi her türlü eğitim hizmetini etkilemektedir. Yalnız bilgiyi edinen öğrenciler değil, bilgiyi kullanan ve yeni bilgiler üreten, yaratıcı öğrenciler yetiştirmek sadece çağdaş bir eğitimle sağlanabilmektedir. Yaratıcılığı geliştirmek ise özellikle yaşanan bilgi çağında donanımlı olmayı gerektirmektedir. Birikimlerin düşünceye, düşüncenin de gerçeğe dönüşmesinde yaratıcılığın payı oldukça büyüktür. Uygun eğitim şekliyle yaratıcılık bireye öğretilir ve belirgin şekilde geliştirilebilmektedir (Edeer, 2005; 78). Aynı zamanda bir toplumun gelişmesi de o toplumdaki insanların yaratıcılığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle gelişmek isteyen toplumlar bilim, teknoloji ve sanatta ortaya çıkan yenilikleri benimsemek ve kullanmak durumundadır.

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da hızlı değişimler yaşanmaktadır. Öğrenme sürecinde, öğrencilerin daha etkin öğrenmelerini sağlamak için yeni öğretim yöntemleri gündeme gelmektedir. Bu öğretim yöntemlerinden bir tanesi de son yıllarda önem kazanan STEAM eğitimi şeklindedir. STEAM eğitimi; Bilim (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering), Sanat (Art) ve Matematik (Mathematics) kelimelerinin İngilizce olarak baş harflerinin kısaltmaları ile ortaya çıkmıştır (MEB, 2016; 10).

Ülkemizde Fen, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik kelimelerinin kısaltmaları yapılarak FeTeMM biçiminde adlandırılan ya da daha çok STEM olarak kullanılan STEAM eğitimi, öğrencilerin fiziksel, entelektüel ve kültürel dünyasını zenginleştirmekte ve eleştirel düşünme, problem çözme gibi öz yeterliklerini gelişmesine büyük katkılar sağlamaktadır. (Çorlu ve Aydın, 2016). Ayrıca öğrenci iş dünyasına girdiğinde de bu üstün becerileri sayesinde iş hayatının istediği niteliklere kolayca uyum sağlayabilmektedir. STEM eğitimi, bu ihtiyaçları karşılayabildiği ve bütüncül bir bakış açısıyla sorunlara yaklaştığı için ortaya çıkmıştır (Bybee, 2011). Günümüz dünyası, bireylerden üretici olmasını beklemektedir. Bireylerin üretkenliklerini ortaya koyabilmesi için de, sorgulayan, düşünen, araştıran, kavrayan, yorumlayan ve yaratıcı olmalarını teşvik edici yeni ve farklı programların uygulanmasına ihtiyaç vardır (MEB, 2016; 10).

STEAM eğitiminin temelinde farklı disiplinlerin birlikte kullanılması, proje hazırlanması ve bu projelerin üretime dönüşerek hayata geçirilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda STEAM eğitimi sanat, tasarım ve yaratıcılık ekseninde öğrencilerin projelerini ürüne dönüştürme ortamı sunmaktadır. STEAM eğitiminin en önemli farkı, sanatı ve tasarımı da eğitim modelinin ayrılmaz bir parçası haline getirmesidir.

1.1. Problem

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da hızlı değişimler yaşanmaktadır. Öğrenme sürecinde, öğrencilerin daha etkin öğrenmelerini sağlamak için yeni öğretim yöntemleri gündeme gelmektedir. Bu öğretim yöntemlerinden bir tanesi de son yıllarda önem kazanan STEAM eğitimi şeklindedir. STEAM eğitimi projeye dayalı, uygulamaya dönük, disiplinlerarası bir eğitim yaklaşımı önermektedir. Böylece düşündüğünü hayata geçirebilen, yenilikçi, yaratıcı, üretken bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir. Bu eğitim şekli, yeni düşüncelerin üretildiği bir ortamın oluşturulması, konulara ve sorunlara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşarak öğrenmenin etkili ve kalıcı olmasının sağlanması bakımından önemlidir. Bu doğrultuda yapılan araştırmada "STEAM eğitimi nedir?" sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ana problemde yola çıkarak aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

- 1-STEAM eğitimi niçin gereklidir?
- 2-STEAM eğitiminin sanatla ilişkisi nedir?
- 3-STEAM eğitiminin sanat eğitimindeki yeri nedir?

1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı STEAM eğitiminin ne olduğunu ve kapsama alanını analiz ederek STEAM eğitimi alan bireylerin hem akademik hem de günlük yaşamdaki etkilerini ortaya koymak ve STEAM eğitiminin sanatla olan ilişkisi hakkında durum tespiti yapmaktır. Sanat, farkındalık oluşturmayı, risk almayı, özgüvenli olmayı, sorumluluk duymayı ve girişimciliği teşvik ederken yaratıcılığı da geliştiren özelliklere

sahiptir. Sanat ayrıca insanın fikirlerinin veya hayallerinin görselleştirilmesine, sese veya yazıya dönüşmesine, bazen de hepsinin birleştiği hareketli performanslar oluşturmaya yardımcı olur. Sanat, rekabetin en çetin olduğu günümüzde, üretilen ürünlerin benzerlerinden farklı olmasını sağlayacak özgün ve dikkat çekici ürünlerin hazırlanmasına da yardım eder. Dolayısı ile sanatın bu özellikleri ve sağladığı kazanımları, STEAM eğitim yaklaşımında kendisine yer bulmasını sağlamaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırma literatür taraması ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı tarama modelinde (betimsel) bir araştırmadır. Verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlanması ve mevcut hali ile ortaya konulmasıdır. Eğitim alanındaki araştırmada kullanılan en yaygın betimsel yöntem tarama çalışmasıdır. (Büyüköztürk vd., 2016; 24). STEAM eğitiminin sanat eğitimine olan katkılarını ortaya çıkarmak ve bu katkıların ne gibi yenilikler veya ne gibi değişiklikler getirdiğini ve getireceğini göstermek amacıyla bu konuda yayınlanmış kitap, süreli yayın, konferans bildirileri incelenerek yorumlanmıştır.

2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında genel olarak literatür taraması ve belge incelemesi gibi iki tür veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşturulması için konu ile ilgili kitap, dergi, konferans dokümanları vb. gibi basılı kaynaklar, elektronik ortamda sunulan belge ve kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynaklardan doğrudan referans gösterilen bilgiler kaynakça bölümünde verilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. STEAM Eğitimi

STEAM, Bilim (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering), Sanat (Arts) ve Matematik (Mathematics) kelimelerinin baş harflerinin bileşiminden oluşan bir kavramdır. Ekonomik refah ve iyi bir yaşam için geleceğe yatırım yapmanın yollarından biri olarak görülen STEAM aynı zamanda birçok bileşeni içeren, inovasyona odaklı bir eğitim yaklaşımına sahiptir. Bu eğitim yaklaşımı, okullarda, ders öğretim programlarına bağlı olarak gerçekleştirilebildiği gibi, okul sonrası STEAM topluluklarında da uygulanabilmektedir. Ayrıca robotik uygulamalar, kendi cihazını geliştirme veya proje odaklı üretim, tasarım ve yaratıcılık gibi birçok süreç, bu eğitim yaklaşımının bir yöntemidir. Böylece düşündüğünü hayata geçirebilen, yenilikçi, yaratıcı, üretken bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir. (Mercin, 2019; 28).

STEAM eğitiminin temelinde farklı disiplinlerin birlikte kullanılması, proje hazırlanması ve bu projelerin üretime dönüşerek hayata geçirilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda STEAM eğitimi sanat, tasarım ve yaratıcılık ekseninde öğrencilerin projelerini ürüne dönüştürme ortamı sunmaktadır. STEAM eğitiminin en önemli farkı, sanatı ve tasarımı da eğitim modelinin ayrılmaz bir parçası haline getirmesidir. Gökay (2010; 53), öğrencilerde daha kalıcı bilgiler oluşturmayı ve bu bilgilerin öğrenciler tarafından kullanılacak nitelikte olmasını, disiplinlerarası öğretim modelinin ilk hedefi olarak görmektedir. Etkin öğrenme olarak isimlendirilen bu öğrenme biçimi, dersi alanla ilgili bilgi aktarımından çıkartıp, etkileşimin olduğu ve yeni düşüncelerin üretildiği bir ortama çevirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kore'de ve birçok ülkede bu ortamların sağlanması amacıyla çok önemli adımlar atılmıştır. Çünkü dünyada teknoloji ve inovasyonda ilerlemeyi amaçlayan birçok ülke STEAM eğitimi ve STEAM işgücü üzerinde giderek daha fazla durmakta ve eğitim sistemlerinde STEAM'e yer vermektedirler. STEAM şu anda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Japonya, Kore, Almanya ve Çin gibi önde gelen ülkelerde ilkokullardan başlayarak ortaöğretim ve üniversitelerde uygulanmaya başlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde STEAM eğitimi, ülkenin var olan ekonomik ve teknolojik gücünü korumak için en önemli unsurlardan birisi olarak görülmektedir (MEB, 2016; 16).

3.2. Türkiye'de STEAM

STEAM yaklaşımı bir devlet politikası olarak temel hedefler arasında yerini almakta ve konu hakkında çeşitli rapor ve uygulamalar ile çalışmalar sürmektedir. ABD'de de yapılan bu öğretim programı

değişimlerinden Türkiye’de esinlenmiş ve STEAM eğitiminin mühendislik bileşenine yönelik adımlar 2016 yılı içerisinde MEB tarafından atılmıştır. Ülkemizin ekonomik gelişiminin sürdürülebilmesi için STEAM eğitiminin eğitim sistemimize entegrasyonu için MEB tarafından STEAM eğitimi ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Bu Rapor, Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapmakta olan ve STEAM eğitimine yönelik akademik geçmişleri bulunan, alanında uzman bir ekip tarafından mevcut kaynaklar taranarak ve konu uzmanlarının, akademisyenlerin ve öğretmenlerin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Raporda öncelikle STEAM eğitimi tanımlanmış, STEAM eğitiminin nasıl ortaya çıktığı ve amaçları açıklanmıştır. Ayrıca, yurt dışında başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerde STEAM eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve ülkemizde STEAM eğitimiyle ilgili durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Raporda ayrıca; ülkemizde STEAM eğitimine geçilmesi amacıyla model önerisinde bulunulmuş, STEAM Eğitimi Merkezlerinin kurulması, STEAM eğitimi araştırmalarının yapılması, öğretmenlerin STEM eğitim yaklaşımına yönelik olarak yetiştirilmesi, öğretim programlarının STEAM’e göre güncellenmesi ve okullarda STEAM eğitimi ortamlarının oluşturulması için gerekli ders materyallerinin sağlanması gibi başlıkların altı çizilmiştir. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan STEAM eğitimine yönelik öğretmen görüşlerini belirlemek için yapılan araştırmanın sonuçları da paylaşılmıştır (MEB, 2016).

Ülkemizin STEAM eğitimi için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış doğrudan bir eylem planı bulunmamaktadır. Fakat 2015-2019 Stratejik Planında STEAM’in güçlendirilmesine yönelik amaçlar bulunmaktadır. STEAM amaçlarının Teknoloji ve Tasarım dersi amaçları ile belli ölçüde örtüştüğü görülmektedir. TÜSİAD (2014) da ülkemiz için STEAM eğitiminin önemli olduğunu ve STEAM eğitimi stratejisinin belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda istihdam yaratma faaliyetlerinin planlanması gerekmekte bunun yanı sıra, inovasyon çalışmalarının yapılabilmesi için de, AR-GE yatırımlarının desteklenmesi sağlanmalıdır. Eğitim alanında ise, STEAM eğitimine geçilmesi ile birlikte, öğrencilerin daha nitelikli bir eğitime kavuşmaları ve 21. yy. becerilerini (problem çözme, eleştirel düşünme vb.) edinmeleri beklenmektedir (TÜSİAD, 2014).

Ülkemizde STEAM eğitimini destekleyen ve bünyesinde barındıran bazı kuruluşlar da bulunmakta ve STEAM eğitimi konusunda başarılı öğrenci ve öğretmenleri ortaya çıkarmak için TÜBİTAK proje çalışmaları yapmakta ve yarışmalar düzenlemektedir. Ayrıca, ülkemizde STEAM eğitimiyle ilgili olarak, TÜBİTAK tarafından çeşitli illerde bilim ve sanat merkezleri açılmaya başlamıştır. Bu merkezler, öğrencilere bilimi, bilim insanını, sanatı ve sanatçıyı sevdirecek, toplumda bilime ve sanata yönelik önyargıları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bunlara ek olarak, ülkemizde bu kapsamda uygulanan ilk mesleki gelişim programı, Bahçeşehir Üniversitesi tarafından hazırlanan STEAM öğretmeni eğitim programıdır. Bu program ile STEAM’e uygun bir öğretmen eğitimi ve taslak STEAM öğretim programı oluşturulması amaçlanmaktadır. Eğitim sonunda öğretmenlere STEAM eğitimi sertifikası verilmektedir (Aktaran: MEB, 2016; 40).

3.3. STEAM Eğitiminin Önemi

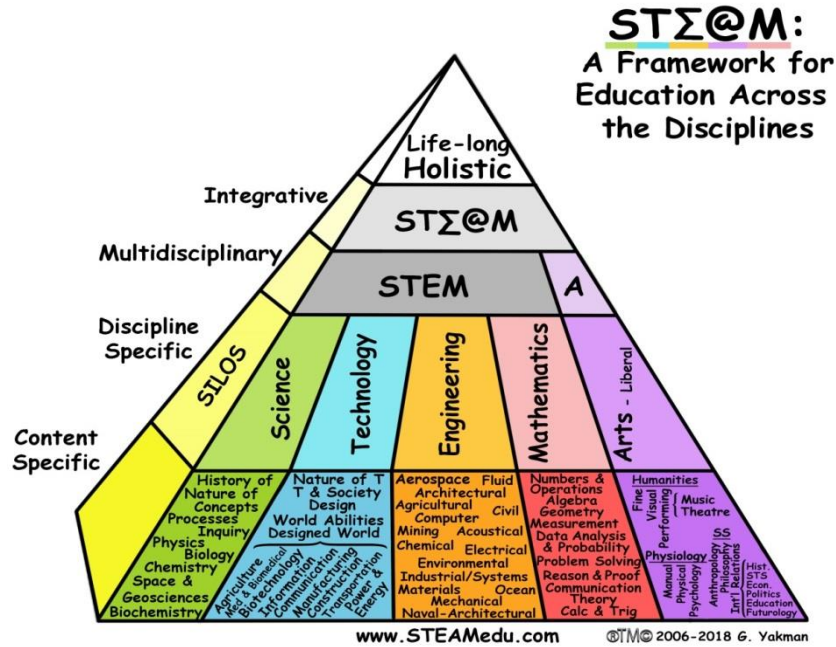
STEAM eğitimi, 21. yüzyıl becerilerinin kazanılması açısından büyük önem teşkil etmektedir. STEAM eğitimi, ekonomik olarak ilerlemeyi, bilgi ve bilişim çağını yakalamış yaratıcı liderler ve bilim insanları yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Dünyadaki lider ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin liderliklerini temel bilimlere, teknolojiye, mühendisliğe ve dolayısıyla üretim tabanlı bir ekonomiye borçlu oldukları görülmektedir. 21. yüzyılda dünyaya liderlik edebilmek için yetişmiş bireylere ihtiyaç duyulduğu için özellikle ABD’de ve Avrupa’da STEAM eğitimi ile ilgili çok önemli adımlar atılmaktadır (Akgündüz ve diğerleri, 2015). Ayrıca okul eğitim programları revize edilmekte, yeni okul dışı ve okul sonrası öğretim programları oluşturulmaktadır. Türkiye’de de bu yönde zayıf gelişmeler gözlenmektedir. STEAM eğitimi yaklaşımının uygulanması ile ilgili önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan birisi STEAM eğitimi yaklaşımının öğretim programına entegrasyonudur. Bir ülkenin öğretim programı o ülkedeki bireylerin öğrencilerin sahip oldukları yetenekleri ortaya çıkarmak, onlara sahip oldukları yeteneklere göre öğrencilere beceri ve yetkinlik kazandırmayı hedeflemelidir. STEM eğitimi ile okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm süreçlerde disiplinlerarası ve mühendislikle uygulamaya dönüştürülmüş bir öğrenmenin sağlanması

Türkiye'nin de gelecekte dünyanın lider ülkelerinden birisi olma yolunda önemli adımlar atmasını sağlayacaktır (Akgündüz ve diğerleri, 2018).

STEAM eğitim, standartların benzersiz ve ilgi çekici yollarla nasıl uyarlanabileceğini, kıyaslanabileceğini ve kolayca güçlendirildiğini gösteren ders planları için bir çerçeveye sahiptir. Yakman'a (2008) göre STEAM, tüm konularını birbirine disiplinlerarası bir şekilde ve aynı zamanda hızla değişen iş dünyası ve profesyonel dünyanın tüm yelpazesine bağlar. İçinde yaşadığımız hızla değişen küresel dünyaya adapte olabilen, yaşam boyu süren bir kariyer ve yaşama hazır olma biçimidir. STEAM perspektifine geçmek, eğitim bağlamında öğrenme anlamına gelir; sadece konuların üst üste geldiği yeri gösteren bir çerçeveye sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda sürekli değişen kişisel ve öngörülemez küresel gelişim için canlı ve uyarlanabilir bir öğrenme yapısı sağlar.

Bütünleşik STEAM eğitimi henüz Türkiye'de yeni bir yaklaşım olarak yer almakla birlikte bu konu ile ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu alanda yayınlanmış çeşitli raporlar bulunmaktadır. TÜSİAD Türkiye STEM İş Gücü Raporu (TÜSİAD, 2014) ve 2023'e Doğru Türkiye'de STEM Gereksinimi Raporu (TÜSİAD, 2017); İstanbul Aydın Üniversitesi ise Türkiye'nin STEM eğitimi ile ilgili ilk raporları olan STEM Eğitimi Türkiye Raporu (Akgündüz ve diğerleri, 2015) ve Türkiye STEM Eğitimi Üzerine Kapsamlı Bir Değerlendirme Raporunu (Akgündüz ve diğerleri, 2015) yayınlamıştır. Aydeniz (2017), Eğitim Sistemimiz ve 21. Yüzyıl Hayalimiz: 2045 Hedeflerine İlerlerken, Türkiye İçin STEM Odaklı Ekonomik Bir Yol Haritası isimli raporu yayınlamıştır. Yayınladığı raporda, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerin eğitim sistemlerini incelemiş ve ülkemizdeki eğitime yön verecek çıkarımlarda bulunmuştur. Bunun dışında üniversiteler de çeşitli projelerle ve yayınlarla STEAM eğitimine katkı sunmaya çalışmaktadır. Ancak Türkiye'de STEAM eğitiminin, öğretim programına nasıl entegre edileceği ve ne şekilde olacağı ile ilgili literatür uygulama sonuçlarına ihtiyaç bulunmaktadır (Akgündüz ve diğerleri, 2018). Bu bağlamda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak fen bilimlerinde olduğu, sanat alanında ise eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir.

Georgette Yakman tarafından, bilim, teknoloji, mühendislik, matematik ve sanatın resmi alanlarının hem uygulamasının hem de çalışmasının etkileşimli doğasına yapı kazandırmak ve daha iyi analiz etmek amacıyla Şekil 1' deki STEAM piramidi oluşturulmuştur.

Şekil 1. STEAM Eğitim Şeması Disiplinler arası Öğretim için Çerçeve (Yakman, 2008; 17)

STEAM bağlantılarının nasıl açıklanacağına dair Yakman'ın (2008; 17) yorumu şu şekildedir; “Yaşadığımız dünyada Sanat ve Matematiği anlamadan, Mühendislikteki araştırma ve geliştirmelerinin

çoğunu gerçekleştiren, Teknolojisiz Bilim'i anlayamayız. Bu ifade aşağıdakilerin bir uyarlamasıdır: "Teknoloji ve Mühendislik çalışmaları, doğa bilimleri çalışmaları olmadan mümkün değildir. Bu sırayla, temel bir Matematik anlayışı olmadan derinlemesine anlayılamamaktadır".

Yakman'nın (2008; 18) amacı, tüm çalışma alanlarını geniş bir şekilde sınıflandırarak, çalışma alanlarının gerçekte birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarını göstermektir. Böyle bir yapı, doğal olarak meydana gelen çapraz-müfredat öğelerinin bulunduğu bir konuya dayalı olarak öğretilmesine ya da daha evrensel bütünlendirici yöntemlerle çalışmaların öğretilmesine olanak sağlayacaktır. Yakman bu amaçla çeşitli araştırmalar yapmıştır. Aşağıdaki sınıflandırmalar bu araştırmaların sonucudur:

Bilim: Biyoloji, Biyokimya, Kimya, Yerbilimleri, Araştırma, Fizik ve Uzay (karma) Biyoteknoloji ve Biyomedikal.

Teknoloji: Tarım, İnşaat, İletişim, Bilgi, İmalat, Tıp, Güç ve Enerji, Üretim ve Taşımacılık.

Mühendislik: Havacılık, Ziraat, Mimari, Kimya, Sivil, Bilgisayar, Elektrik, Çevre, Akışkan, Endüstriyel ve Sistemler, Malzemeler, Mekanik, Deniz ve Okyanus.

Matematik: Cebir, Matematik, İletişim, Veri Analizi ve Olasılık, Geometri, Sayılar ve İşlemler, Problem Çözme, Sebep ve İspat, Teori ve Trigonometri.

Sanat: Güzel, Dil ve Liberal, Motorlu ve Fiziksel (Eğitim, Tarih, Felsefe, Politika, Psikoloji, Sosyoloji, Teoloji ve diğerleri dahil).

STEAM, dünyanın dört bir yanındaki okullarda standartlara dayalı, gerçeklik temelli, kişisel olarak ilgili keşifçi bir öğrenme ortamında akademik ve yaşam becerilerini öğretmek için kullanılmaktadır. STEAM eğitimi çeşitli tanınmış ve benimsenmiş eğitim felsefeleri, sınıf yönetimi ve değerlendirme stratejileri ile desteklenmektedir, çünkü konular arasında daha derin bir anlayış ve bilginin aktarılmasını teşvik etmektedir. STEAM tüm öğrenci ve eğitimcilerin ve etkiledikleri toplulukların yeterliliğini artırarak fonksiyonel olarak okur yazarlık oluşturmak için model eğitim programları geliştirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bir programın mevcut ders planlarını, her tür öğrenen için daha kalıcı ve eğlenceli bir hale getirmektedir (STEAM Education, 2015).

STEAM eğitiminin bir başka amacı ise, disiplinler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak, tam entegrasyonu uyumlu bir şekilde oluşturmak ve anaokulundan üniversiteye kadar verilecek bu eğitim yaklaşımıyla sorgulayan, araştıran, üreten ve yeni buluşlar yapabilen bir neslin yetiştirilmesidir. Teknoloji tabanlı eğitimin kaçınılmaz olduğu içinde bulunduğumuz çağ, bireylerden üretici ve buluşçu olmasını beklemekte; bu durum ise bireylerin üretkenliklerini ortaya koyabilmesi için Fen, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik alanlarındaki bilgilerini bir araya getirebilmelerini öngörmektedir (MEB, 2016; 13). STEAM eğitimi artık bütün dünya ülkeleri için bir zorunluluk haline gelmekte ve gelişmiş ülkelerin geleneksel eğitim sisteminden vazgeçtiği görülmektedir. Bu ülkeler eğitim sistemlerini STEAM eğitimine dayandırmayı hedeflemektedirler. Bunun nedeni olarak da son yıllarda bilgi toplumunda emek ve kas gücünden çok zihinsel süreçlerin ve üretim becerilerinin artırılması zorunluluk olarak görülmektedir.

3.4. STEAM ve Sanat Eğitimi

Sanat 21. yüzyıl becerileri için gerekli olan yaratıcılığın göstergesidir. Sanatın, düşünme, gözlem, sözlü ve yazılı ifade gibi birçok yeteneği geliştirdiği yapılan deneysel araştırmalarla kanıtlanmış, STEAM'e sanatın dahil edilmesiyle de daha iyi sorgulama yeteneği, yüksek konsantrasyon ve sorunlara daha etkin çözüm yolları bulma gibi yeteneklerin kazanılması da yine araştırmalarda ortaya çıkmıştır. STEM eğitimi genellikle beynin sol yarım küresinin kullanımı ve mantık üzerine kurulmuştur. Ancak, birçok araştırma, sanat gibi beynin sağ yarım küresinin kullanıldığı alanların yaratıcılığı desteklediği ve güçlendirdiğini kanıtlamıştır. STEM eğitiminin temelinde de inovasyon gücüne ulaşmak isteği olduğu düşünüldüğünde, "art" teriminin eklenmesi bu isteği makul göstermektedir. STEAM temelli bir eğitimde öğrenciler beyinlerini tam kapasite kullanarak, potansiyellerini keşfetme imkânına sahip olabilmektedir. Ayrıca, sanat alanı ezberin aksine tamamen düşünme temelli olduğu için, öğrencilerin ezber alışkanlığını azaltarak, diğer alanlardaki başarıyı da olumlu etkilemesini sağlayacaktır (Poyraz, 2018; 13-14).

Bu özelliklerin ortaya çıkabilmesi için en temel etken ise bireyin özgüven sahibi olmasıdır. Morrison (2006), STEAM eğitiminin öğrencilerin mantıksal düşüncelerini sağlayarak özgüvenlerini artırdığını ve teknolojinin temel prensiplerini özümsemelerine katkıda bulunduğunu söylemiştir. Özgüvenin gelişmesine

ek olarak STEAM eğitimi, özellikle gerçek dünya problemlerini içeren konularla öğrencilerin ilgi, başarı ve motivasyonlarının artırılabilirliğini; sonuçta bütüncül bir şekilde bilim alanlarıyla ilgili kariyer yapan öğrenci sayısının artmasına yardımcı olacağını savunmaktadırlar (Honey, Pearson ve Schweingruber, 2014). STEAM eğitimi zihinsel süreç gelişimini, girişimciliği ve ürün geliştirme becerilerini destekleyen bir eğitim sistemi olarak sanatı da bünyesine eklemesiyle disiplinlerarası bir eğitim modelinin en iyi örneğini sunmaktadır.

Leonardo da Vinci'nin, El-Cezeri'nin, Albert Einstein'ın ve Steve Jobs'un hayatlarına bakıldığında bu insanların sadece bilimle ilgili olmadıkları sanatın bir boyutuyla da ilgili oldukları bilinmektedir. Hem sanat hem de STEM konularının üzerine vurgu yapmak oldukça önemlidir, çünkü tüm bilgiler ikisinin karşılıklı olarak birbirlerine yararlı olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Art STEM'e dâhil edilmiş ve STEAM olarak karşımıza çıkmıştır (Mercin, 2019; 34).

STEM eğitimine sanatın eklenmesinin bir başka gerekçesi ise bireylere birçok iş olanağı sağlamasıdır. Sanat alanındaki birçok sektör bu olanaklardan faydalanmaktadır ki bu sektörde müzisyenler, sanatçılar, dansçılar, aktörler, yönetmenler, koreograflar, görüntü yönetmenleri, grafik tasarımcıları, mimarlar, fotoğrafçılar, film yapımcıları, sanat yöneticileri vb. diğer meslekler bulunmaktadır. Bilgisayar teknolojilerinden dijital videoya ve görsel teknolojilere, animasyon ve oyun sektörüne kadar birçok alanın büyümesi, dikkate alınması gereken bir durumdur. Bir ülke ekonomisinin küresel dünyada rekabet edebilmesi için büyüme potansiyeli olan alanlarda da kendisini kabul ettirmesi gerekir. Bu noktada sanat, fark edilmiş bir konumdur (Mercin, 2019; 31).

Mercin'e (2019; 32-33) göre STEAM yaklaşımında sanat, vazgeçilemeyecek bir boşluğu doldurmaktadır. Çünkü sanat birçok alanla iç içedir. Örneğin mimarlık disiplini düşünüldüğünde, mimarlığın hem endüstriyel tasarım, hem mühendislik hem de sanatsal (estetik) bilgi gerektirdiği bilinmektedir. Ayrıca günümüz sanal dünyasında, dijital medyanın başlangıcı ile ticari yayınlar ve reklam dünyası mühendislerinin ya sanat becerilerine sahip olmaları ya da sanatçılarla işbirliği yapmaları gerektiğini göstermektedir. Sanat bu alanda da çok önemli bir araç olduğunu göstermiştir.

Buna ek olarak görsel iletişim tasarımı da düşünüldüğünde, görsel sanatlar başlı başına bir problem çözme aktivitesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, iletişim problemlerini çözümle neticelendirirken tasarım ve fonksiyon yaklaşımları arasındaki dengeyi kurabilen görsel iletişim tasarımcısı, bu alan becerisi ile ideal olan etkileşim biçimini yakalayabilmektedir. Bu dengeyi kurabilmek için tasarımcının yaratıcılık ve eleştirel düşünme gibi temel davranış biçimlerini kullanabilmesi gerekmektedir. Böylece tasarımcının temel bilgileri STEAM ekosistemi için de ideal bir kullanım alanına dönüşecektir. (Aytekin, 2018; 464).

Sanat ve STEM disiplinlerinin bir arada kullanılmasına farklı örnekler vermek mümkündür. Örneğin, fizik, ışık, temel kimya ve trigonometri, fotoğrafın temel öğrenme alanlarıdır. Bilgisayar grafikleri veya oyunlar; matematiksel düşünce, geometri, yazılım ve programlama sanatsal beceri gerektirir. Bu örneklerden de anlaşılabilir gibi sanat ve STEM disiplinleri bir arada kullanılması ve mühendisliğe sanatın dâhil edilmesi bu yüzdendir. Ayrıca sanat, STEM disiplinlerini daha güçlü, daha çekici hale getirir. Yani öğrencilerin dünyaya farklı bir bakış açısıyla görsel okuryazar olarak bakabilmesine yardımcı olur (Mercin, 2019; 33).

Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematiğe ilişkin mesleklere bireyleri teşvik etme çabası olan STEAM eğitiminde sanat ve yaratıcılığın yeri çok büyük olmasından dolayı STEAM alanlarında, yaratıcılık ve inovasyona ihtiyaç her zaman söz konusudur. Sanatın diğer disiplinlerle ilişki içinde olması, bilimin eksiksiz olmasına katkı sağladığı gibi büyük bilim adamlarının bilime sanatı dahil etmesi, sanat yoluyla eğitimin öğrencilere daha geniş bir fayda sağlayabileceğini göstermektedir (Ayvacı ve Ayaydın, 2018).

Mercin'e göre (2019; 38) bir başka örnek 3D yazıcılarıdır. Bilimsel ve teknolojik süreçler sonrasında geliştirilen 3D yazıcılar, eğer sanat, tasarım, estetik, yaratıcılık, form ve ergonomi olmasaydı içi boş bir ambalaj kutusu olarak nitelendirilebilirdi. Çünkü onu yararlanılabilir bir araç ve bir ihtiyaç olarak gösteren şey, 3D yazıcıdan çıkan ürünün ergonomisi, sanatsal ve özgün tasarımı ile estetik görünümüdür. Bu durum sanatın, STEAM içerisinde niçin olması gerektiğinin bir göstergesidir.

Moore ve arkadaşlarına (2014) göre; küreselleşen dünyada yaşanan tüm etkileşimlerin ve karşılaşılan problemlerin çözümü için, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik ve sanat gibi alanların bir arada

kullanımı ve bilginin birbirine entegrasyonu gerekmektedir. Çorlu ve arkadaşları (2012) ise STEAM eğitim yaklaşımının inovasyon becerisine sahip bir nesil yetiştirmeyi amaçladığını ve hareketin bu hedefte ilerleyen gelişmelerin merkezinde yer aldığını ifade etmektedir. Bu hareketin teori ve pratiğinin, okul ve üniversitelerde incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Gardner (2004; 2013) da Wagner (2017) gibi 21. yüzyıl becerileri olarak yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iş birliği becerilerini tanımlamakta ve ek olarak “makinelere yapamadığı işleri yapan” kuşakların becerileri olarak ifade etmektedir (Aktaran; Aytekin, 2018; 463).

Bahsi geçen yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iş birliği gibi bu 21. yüzyıl becerileri, sanatın herhangi bir alanında formasyon sahibi olan herhangi bir tasarımcının, sanatçının temelinde bulunması gereken özelliklerdir (Aytekin,2018:463). Bu sebeple görsel sanatlar eğitim programına STEAM eğitiminin de dahil edilmesi, öğretmenlerin bu alanla ilgili gerekli eksikliklerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu sayede yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, problem çözen ve iş birliği yapan bireyleri yetiştirmek mümkün olacaktır.

STEAM eğitimi konusunda bilgiyi ve farkındalığı arttırmak adına, başta GÖRSED ve Nesibe Aydın Okullarının yapmış olduğu katkılarla, Washington State Üniversitesinden Dr. Yichien Chen Cooper, Konya Nesibe Aydın Okulu’nda 7 Mayıs 2018 tarihinde “STEAM Eğitimi ve Görsel Sanatlar” başlıklı bir konferansta konuşmacı olarak değerli bilgiler sunmuştur. Dr. Yichien Chen Cooper STEM ve STEAM arasındaki farkı göstermiş, sanat olmadan bu eğitim şeklinin eksik kalacağını vurgulamıştır. STEAM eğitiminin bütün disiplinlere eşit şekilde yaklaştığını belirterek bu eğitim şekli hakkında bilgiler vermiştir. STEAM eğitimi öğrenenleri yenilikçi ve yaratıcı davranmaya sevk ettiğini belirterek sanat eğitiminin önemi üzerinde durmuş ve öğrencilerinin bu konuda yapmış olduğu uygulamaları anlatmıştır. STEAM eğitiminin müfredatlar da mutlaka yer alması gerektiğini belirtmiştir. STEAM öğretmenlerinin 5E4C formülünü kullanmaları gerektiğini fakat bu yöntemlerin çok fazla kullanılmadığını ifade etmiştir. 5E4C nin açılımı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Erdoğan, 2018; 90-91).

5E

Engage (Dikkat Çekme), Explain (Açıklama), Explore (Araştırma), Elaborate (Transfer Etme), Evaluate (Değerlendirme)

4C

Communication (İletişim), Creativity (Yaratıcılık), Collaboration (İşbirliği), Critical Thinking (Eleştirel düşünme)

Sanat ve bilimin birbirine entegre edilmesi sonucunda ortaya çıkan çeşitli çalışmalardan ve projelerden örnekler göstermiştir. Konferansın devamında katılımcılara konferansın başında vermiş olduğu iki ataç ile 3 dakika süreyle küçük bir etkinlik yaptırmıştır. Katılımcılardan en uzun, kendi başına ayakta durabilen ve en yaratıcı tasarımı yapmalarını istemiştir. Bu uygulamayla belirli bir düşünme süreci içerisinde, konular arasında bağlantı kurma ve önceki tecrübelerle ilişki kurma sağlanmış, elimizde herhangi bir imkân ve malzeme olmamasına rağmen istenilen amaca ulaşılmıştır. Bu konferans STEAM eğitimi ve bu eğitimin gerekliliği hakkında katılımcıları bilgilendirmiştir (Erdoğan, 2018; 91).

Bütün bu anlatılanların ışığında gelişen ve değişen şartlara göre öğretim programlarının kendisini yenilemesi gerektiği aşikârdır. Bu şartlar dâhilinde STEAM eğitimi öğrencinin tam donanımlı olarak yetişebilmesi için en uygun eğitim şekli olarak görülmektedir. Ülkemizde de tüm eğitim kurumlarında STEAM eğitimi için gerekli düzenlemelerin başlatılması ve bu konuya önem gösterilmesi gerekmektedir.

ABD’de yayınlanan Yaratıcı Endüstriler raporuna göre, yaklaşık üç milyon kişi hali hazırda görsel sanatlar ile ilgili işlerde çalışmaktadır (Platz, 2007). Karahan ve arkadaşları (2015) bu görsel sanatlar ve medya işlerinde çalışanların çoğundan, sadece sanatsal becerilerini sergilemeleri değil aynı zamanda STEAM yaklaşımı doğrultusunda konsept çözümler ve yaratımlar beklendiğini ifade etmektedir. Liu (2003) ise, medya tasarım süreçlerinin STEAM eğitim yaklaşımının ihtiyaç duyduğu dijital medya ürünleri yaratılmasını sağlayacak potansiyel eğitim pratiklerinden biri olarak ele alınabileceğini belirtmektedir. STEAM eğitim anlayışının kapsama alanının genişlemesinin, STEAM çalışmaları bağlamında elde edilecek kariyer ve ilerleme hedeflerinde de katkıya dönüşeceği tartışılmaktadır. Bu doğrultuda görsel sanatlar ile ilgili aktivitelerin ve eğitim pratiklerinin STEAM’ın yapısına dahil edilmesi önerilmektedir (Bybee, 2013).

Konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde, sanat eğitiminde STEAM eğitimi ve STEAM öğretmen eğitimi çalışmalarına yönelik uluslararası alanda pek çok çalışmanın (Kang, 2019; Pilkinton, 2018; Moon, 2018; Tenoglia, 2017; Jho, Hang, Song, 2016; Liao, 2016; Rolling, 2016; Wang, 2012; Stohlmann, Moore, Roehring, 2012) yapıldığı görölr. Yapılan bu alışmalar, STEAM eğitimi yaklaşımıyla verilen derslerin her disiplinde olduğu gibi, görsel sanatlar alanında da öğrencilere daha anlamlı bir sanat eğitimi sağladığına dikkat çekmektedir. Ayrıca STEAM yaklaşımı ile verilen eğitimin bireylerde STEAM'i oluşturan Fen, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik disiplinlerine yönelik tutumda bir artış meydana getirdiği görölmektedir. Ancak

STEM ve STEAM ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmaların çoğunlukla öğretmen adaylarının STEAM eğitimine yönelik tutumlarını, algılarını, görüşlerini, STEAM eğitimi yönelimlerini, STEAM farkındalıklarını, STEAM eğitimine ilişkin öz-yeterlik düzeylerini belirlemeye ve STEAM eğitimin öğretmen adaylarının problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık vb. becerilerine ve STEAM etkinliği planlama yeterliklerine etkisini tespit etmeye yönelik olduğu görölmüştür (Türk, 2019; 104). Ayrıca yapılan çalışmaların büyük bir kısmının STEAM ile ilgili değil STEM ile ilgili olduğu tespit edilmiş, sanat alanı çalışmalara dâhil edilmemiştir.

Türkiye'de hem sanat alanında hem de diğer alanlarda STEAM eğitimi üzerine yapılan çalışmalar az da olsa bazı eğitimciler (Helvacı, 2019; Mercin, 2019; Türk, 2019; Kahya, 2019; Azkın, 2019; Gülhan, şahin, 2018; Benek, Akçay; 2018) kitap bölümü, tez ve makale gibi yaptıkları yayınlarla bu yaklaşımın sanat eğitiminde tanıtılmasına katkı sağlamışlardır. Yapılan bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programlarında STEAM eğitimi yaklaşımına yer verilmesinin gerekliliği,
- STEAM eğitiminin sanat eğitimine nasıl dâhil edilebileceğine ilişkin daha çok çalışmalara ihtiyaç olduğu,
- Öğretmen eğitimine ilişkin lisans programlarında STEAM eğitiminin gerekliliği,
- STEAM eğitiminin görsel sanatlar öğretmen adaylarının kendi sosyal bağlımlarında öğrenmelerinin ve deneyimlemelerinin önemli olduğudur.

STEAM eğitimine Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programlarında yer verilse bile öncelikle görsel sanatlar öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bu yaklaşıma ilişkin bilgilerinin ve deneyimlerinin olması çok önemlidir. Bu nedenle de öncelikle görsel sanatlar öğretmen eğitimi lisans programlarında STEAM eğitiminin bir ders olarak yer alması gerekmektedir. Ancak ölkemizde Resim-İş Öğretmenliği Lisans Programı incelendiğinde STEAM eğitimi içerikli zorunlu bir dersin olmadığı görölmüştür. Görsel sanatlar öğretmen adaylarının hem alan eğitimi hem de meslek bilgisi açısından STEAM eğitimini deneyimlemeleri bu yaklaşımın ilk ve ortaöğretim sanat eğitimi uygulamalarında yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

4. Tartışma

STEAM eğitiminde, sanat, bilim, mühendislik, matematik ve teknoloji entegrasyonu ile ortaya çıkan gelişme ve değişimlerin bireye farklı bakış açısı ve eleştirel düşünme becerisi, bütüncül bir yapı ile disiplinlerarası işbirliğiyle öğrencilerin yaratıcılıklarının geliştirilmesi üzerine kazanımlar sağladığı aşıkârdır.

Moore ve arkadaşlarına (2014) göre de; küreselleşen dünyada yaşanılan tüm etkileşimlerin ve karşılaşılan problemlerin çözümü için, bilim, teknoloji, mühendislik, matematik ve sanat gibi alanların bir arada kullanımı ve bilginin birbirine entegrasyonu gerekmektedir. orlu ve arkadaşları (2012) ise FeTeMM eğitim yaklaşımının inovasyon becerisine sahip bir nesil yetiştirmeyi amaçladığını ve hareketin bu hedefte ilerleyen reformların merkezinde yer aldığını ifade etmektedir. Bu hareketin teori ve pratiğinin, okul ve üniversitelerde incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Gardner (2004; 2013) da Wagner (2017) gibi 21. yüzyıl becerileri olarak yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iş birliği becerilerini tanımlamakta ve ek olarak "makinelere yapamadığı işleri yapan" kuşakların becerileri olarak ifade etmektedir (Aktaran; Aytekin, 2018; 463).

Bahsi geçen yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iş birliği gibi bu 21. yüzyıl becerileri, görsel iletişim tasarımı alanında tasarımcıların ve sanatçıların temelinde bulunması gereken özelliklerdir. Bu sebeple görsel sanatlar eğitim programına STEAM eğitiminin de dahil edilmesi, öğretmenlerin bu alanla ilgili gerekli eksikliklerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu sayede yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, problem çözen ve iş birliği yapan bireyleri yetiştirmek mümkün olacaktır.

Öğrencilere STEAM alanları ile ilgili bilgi ve becerileri kazandıracak ve bu yaklaşımı uygulayacak kişinin öğretmen olması sebebiyle, öğretmenlerin bu yaklaşımı uygulayabilmeleri için gerekli donanıma sahip olmalarını gerektirmektedir. Ancak Türkiye'deki eğitim fakültelerinin lisans programları incelendiğinde öğretmen adaylarının bu yaklaşımı uygulayabilmeleri için gerekli yeterlikleri onlara kazandıracak derslerin olmadığı görülmektedir (Türk, 2019; 16). Disiplinlerarası bir yaklaşım olan STEAM eğitimi anlayışının görsel sanatlar öğretmen adayları tarafından anlaşılması, bu yaklaşım sonucunda elde edilen kazanımların görsel sanatlar dersine yansıtılmasının sağlanması bakımından önemli görülmektedir.

Geleneksel bir yapıda devam eden eğitim programlarının ve eğitimcilerin, çağımızdaki yenilikleri ve gelişmeleri bünyesinde tam anlamıyla barındırmamasından ötürü sürekli olarak güncellenmesi, eğitimcilerin bilgilerini tazelemeleri, güncel olanı takip etmeleri gerekmektedir. Yıldırım ve Türk (2018; 207) STEAM eğitime yönelik yapmış oldukları araştırma da öğretmen adaylarının çoğunluğunun STEM uygulamalarına derslerinde yer vermeyi düşündüğünü, diğerlerinin ise yer vermek istemediğini veya kararsızlık yaşadıklarını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının STEM uygulamalarına derslerinde yer vermek istememesinin veya kararsızlık yaşamasının nedeni ise, STEM eğitimi konusunda alan bilgisi, mühendislik bilgisi, fen ve matematik bilgilerinde eksiklerinin olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında STEM eğitiminin derslerde uygulanabilmesi için öğretmen adaylarına bu konu ile ilgili eğitimlerin verilmesi gerekmekte ve eğitim fakültesi müfredatlarında değişikliklere gidilerek eğitim fakültelerinde STEM disiplinlerine yönelik derslerin eklenmesi gerekmektedir.

Geleneksel bir yapıda süre gelen sanat eğitimi programları, öğrencilerin çağın getirdiği kavramları anlamalarını zorlaştırmaktadır. Bu açıdan, yeni sanat anlayışının sanatsal algılara yönelik, klasik sanat eğitiminin yanında güncel sanatın entelektüel bağlantısıyla, sanat eğitiminin sanat eğitimi veren kurumların programlarına entegrasyonu sağlanmalıdır. (Sabancılar, 2011; 236). Benzer şekilde Böyükparksız'a (2016; 369) göre sanat eğitiminde hazırlanan programların çağa ayak uydurmak adına güncel olmasının oldukça önemli olduğu görünse de bu programların başarıya ulaşmalarında en önemli etkinin kendisini çağın ihtiyaçlarına göre yetiştiren sanat eğitimcilerinden geçtiğini belirtmiştir. Sanat eğitiminde geleceğin teminatı olan sanat eğitimcilerinin öncelikle kendi yaratıcılıklarını geliştirip görev alacakları eğitim kurumlarında daha yaratıcı nesiller yetiştirmek öncelikli amaçları olmalıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

"STEAM eğitimi niçin gereklidir?" alt problemi doğrultusunda elde edilen sonuçlara göre 21. yüzyıl içerisinde gelişmiş ülkeler arasında teknolojik gelişme alanındaki yarışın iyice hızlanması sebebiyle, hem ekonomik, hem teknolojik hem de savunma sanayi alanlarında rekabet oranı artmıştır. Bu da gelişmiş ülkeleri bilime, mühendisliğe ve yenilikçiliğe yatırım yapmaya yönlendirmiştir. Bu amaç doğrultusunda, birçok ülke eğitim sistemlerinde çeşitli reform girişimleri başlatmıştır. Bu sebeplerden dolayı STEAM eğitimi yaklaşımı birçok ülkede kabul görmüş ve ülkelerin eğitim sistemlerine entegre edilmiştir. Bu eğitim sistemi ekonomik, refah ve iyi bir yaşam için geleceğe yatırım yapmanın yollarından biri olarak görülmektedir. Çünkü STEAM eğitiminin gelişen ve değişen hayat şartlarına göre öğrencilerin günlük yaşam becerilerini ve akademik hayatlarını olumlu olarak değiştirdiği yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. STEAM eğitimi, öğrencileri tek bir alanda değil birçok alanda kendilerini geliştirmesini olanak verip, üreten, yenilikçi, yaratıcı, işbirlikçi ve düşündüğünü hayata geçirebilen bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktadır.

Günümüzde pek çok ülkenin eğitim sisteminde öğrencilerin; üreten, ekonomik ve sosyal gelişmelere katkı sağlayan, 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi STEAM eğitimi sayesinde sağlanmaktadır. Çağın gereklilikleri ve teknolojideki gelişmelerle birlikte düşünen, sorgulayan, araştıran ve buluş yapabilen öğrencilere olan ihtiyaç STEAM eğitimi sayesinde gün geçtikçe kapanmakta ve STEAM eğitiminin önemi artmaktadır.

STEAM, amaçlı olarak kullanılırsa, herhangi bir konunun herhangi bir seviyesini öğretmek ve öğrenmek için çok güçlü ve eğlenceli bir araç olabilmekte ve tüm öğrencilere kaliteli bir eğitim verilebilmektedir.

“STEAM eğitiminin sanatla ilişkisi nedir?” alt problemi doğrultusunda elde edilen sonuçlara göre STEM Eğitimi, öğrencilerde tasarım ve yaratıcılığın geliştirilmesi sebebiyle, bu eğitim sistemine Art (sanat) in eklenmesiyle STEAM olarak adlandırılmıştır. Özellikle son yıllarda teknoloji ve bilimin gelişmesiyle, sanat ve teknoloji ilişkisini oluşturan çalışmalar artmıştır. Nihayetinde teknoloji ve dijital yaşam günümüzün vazgeçilmez gerçekliği olmuştur. Sanatçılar da dönemini en iyi anlatan bireyler olarak, teknolojideki uygulamaları ve yaklaşımları çalışmalarında kullanmaktadır. Bilimdeki hızlı ve radikal gelişmeler (özellikle teknoloji) sanatı geleneksel yapısında uzaklaştırıp, çok daha farklı bir görsellik ve anlayış oluşturmaya sebep olmuştur. Bilim ve teknolojideki gelişmeler, teknik çeşitliliğe, yeni biçimlerin oluşmasına ve yeni sanat dallarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnternet sanatı, video sanatı, dijital sanat/yeni medya sanatı, interaktif sanat, melez sanat gibi sanatta yeni türler ve anlayışlar gelişmiştir. Ayrıca sanat rekabetin en çetin olduğu günümüzde, üretilen ürünlerin benzerlerinden farklı olmasını sağlayacak özgün ve dikkat çekici ürünlerin hazırlanmasına da yardım eder. Bu alanda aktif bireylerin yetişmesi STEAM eğitimi sayesinde hızlanacaktır.

“STEAM eğitiminin sanat eğitimindeki yeri nedir?” alt problemi doğrultusunda elde edilen sonuçlara göre sanat, farkındalık oluşturmaya, risk almayı, özgüvenli olmayı, sorumluluk duymayı ve girişimciliği teşvik ederken yaratıcılığı da geliştiren özelliklere sahip olması sebebiyle STEAM eğitim yaklaşımında kendisine yer bulmuştur. Sanat, bu eğitim yaklaşımının amacına ulaşmasında diğer disiplinlere kıyasla onlarda olmayan bir zenginlik katmaktadır.

Çağımız bilgi ve iletişim çağı olduğu için bilginin paylaşılması ve iletişim ihtiyacının giderilmesi açısından teknolojilerin kullanılmasını zorunlu bir hal almıştır. Dijital teknolojiler bu alanda en hızlı ve etkili olanlardır. Bu teknolojilerde görüntü üretme, görüntülerin sunumu ve estetik boyut ön plana çıkmaktadır. Yani sanat burada da ayırt edici bir rol üstlenmektedir. Bu da STEAM eğitimi içerisinde sanatı tercih edilir kılmaktadır.

STEAM iyi bir eğitimin daha iyi olmasına yardımcı olmaktadır. Mevcut programların potansiyel STEAM ile güçlendirilmesi çocukları büyümekte olan çeşitli kariyerlere hazırlamak, küresel toplumu ve ülke ekonomilerini geliştirmek için önemlidir. Öğrencileri, üniversiteye, ticarete, potansiyeli henüz bilinmeyen çeşitli kariyer yollarına sevk etmektedir.

Bireyin eğitimine başlıca yön veren etmenlerden biri sanat eğitimidir. Sanat eğitimi alan bireyin birçok açıdan öğrenciyi geliştirdiği, eleştirel bir bakış açısı ve çoğulcu bir anlayış biçimi kazandırmasından dolayı sanat eğitiminin önemi büyüktür. Ayrıca sanat bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle kendisine geçmişte olduğundan daha farklı çalışma alanları bulmaktadır. Biyo sanat, melez sanat, veri sanatı, video sanatı, yeni medya sanatı bu çalışma alanlarından bazılarıdır. Bu alanda çalışmak isteyen bireylerin eğitiminde etkili olacak sistem, disiplinlerarası bir yaklaşıma sahip olan STEAM eğitim sistemidir. Tüm bu sebeplerle sanat eğitimine STEAM eğitiminin entegre edilmesi bu özelliklere sahip bireylerin sayısını arttıracığı düşünülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre,

- ❖ Milli Eğitim Bakanlığı ve STEAM ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar STEM kavramı yerine STEAM kavramını kullanılabilir. Ayrıca hem ders programlarındaki hem de hazırlanmış öğretmen materyallerindeki bu eksiklik giderilebilir (Mercin, 2019; 38).
- ❖ Eğitim Fakültelerinde okutulan ders içerikleri başta olmak üzere her düzeyde verilen eğitim sürecindeki ilgili ders içerikleri, STEAM eğitim yaklaşımına göre güncellenebilir.
- ❖ STEAM yeni bir araştırma alanıdır. Konuyla ilgili Amerika ve Kore kaynaklı birçok çalışma bulunmasına rağmen, konu Türkiye için çok yenidir. Bu nedenle araştırmacıların üzerinde daha çok çalışmasına ihtiyaç duyulan bir konudur.
- ❖ STEAM eğitimi, STEM eğitimine rakip olarak değil; sanat boyutuyla da gelişen bir yapı olarak görülmelidir. (Gülhan ve Şahin, 2018; 1697).

- ❖ STEAM eğitimine yönelik deneysel araştırmalar yapılmalı, STEAM eğitiminin öğrenciler üzerindeki potansiyel etkileri değerlendirilmelidir.
- ❖ STEAM içerdiği sanat boyutuyla beraber yalnızca bilimsel yaratıcılığı değil, sanatsal yaratıcılığı da kapsamaktadır. Sanat eğitimi ile ilgili uzmanlardan yardım alınarak sanatsal yaratıcılığın gelişimi de incelenebilir.

Kaynakça

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). “STEM eğitimi Türkiye raporu: Günlümüzün modası mı yoksa gereksinim mi?”, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Akgündüz, D., Ertepinar, H., Ger, A., Türk, Z. (2018). “STEM Eğitiminin Öğretim Programına Entegrasyonu: Çalıştay Raporu”, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Aytekin, B.A. (2018). “Fetemm Yaklaşımının İşlerliğinin Artması Adına Görsel İletişim Tasarımı Yöntemlerinin Eğitim Sistemine Adapte Edilmesi”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, sayı: 6(1), s. 457-483.
- Ayvacı, H. Ş., A. Ayaydın. Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik (STEAM). Salih Çepni (Ed). Kuramdan Uygulamaya STEM+A+E Eğitimi içinde, s. 115-137, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2018.
- Azkın Z. (2019). “STEM (Fen-Teknoloji-Mühendislik-Sanat-Matematik) Uygulamalarının Öğrencilerin Sanata Yönelik Tutumlarına, STEM Anlayışlarına ve Mesleki İlgilerine Etkisinin İncelenmesi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri ve Teknolojileri Anabilim Dalı.
- Benek, İ., Akçay, B. (2018). “Hayal dünyamda STEM! Öğrencilerin STEM Alanında Yaptıkları Çizimlerin İncelenmesi”, Journal of STEAM Education, sayı: 2(1), s. 79-107.
- Böyükparmaksız, M.A. (2016). “Güncel Sanatın Öğretilmesine Yönelik Yeni Bir Öğretim Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büyükköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel F. Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Pegem Akademi, 2019.
- Bybee, R. W. (2011). “Scientific and Engineering Practices In K-12 Classrooms: Understanding A Framework for K-12 Science Education”, Science And Children, sayı: 49(4), s. 10-16.
- Bybee, R. W. The Case for STEM Education: Challenges And Opportunities. Arlington, NSTA Press, 2013.
- Çorlu, M.A., Adıgüzel, T., Ayar, M.C. Çorlu, M.S., Özel, S. (2012). “Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (BTMM) Eğitimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Etkileşimler”. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi. Niğde.
- Çorlu, M., & Aydın, E. (2016). “Evaluation of Learning Gains Through Integrated STEM Projects”, International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology, sayı: 4(1), s. 20-29.
- Edeer, Ş. (2005). “Sanat Eğitiminde Disiplinlerarası Yaklaşım”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 19, s. 78-84.
- Erdoğan, S. (2018). “Sanat ve Bilim İlişkisinin Eğitime Yansımaları Hakkında Öğretim Elemanlarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı.
- Gökay, M. (2010). “Görsel Sanatlar Eğitiminde Disiplinler Arası Yaklaşım ve Uygulama Örnekleri”, Türk İslam Araştırmaları Dergisi, sayı: 57 (9), s. 49-60.
- Gülhan, F., & Şahin, F. (2016). “Fen-Teknoloji-Mühendislik-Matematik Entegrasyonunun (STEM) 5. Sınıf Öğrencilerinin Bu Alanlarla İlgili Algı ve Tutumlarına Etkisi”, International Journal of Human Sciences, sayı: 13(1), s. 602-620.
- Helvacı, İ. (2019). “Görsel Sanatlar Eğitiminde STEAM Temelli Yaklaşımın Etkisi”. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Honey, M., Pearson, G., Schweingruber, H. STEM Integration in K-12 Education: Status, Prospects and An Agenda for Research. Washington DC, The National Academies Press, 2014.

- Jho, H., Hong, O., Song, J. (2016). “*An Analysis of STEM/STEAM Teacher Education In Korea With A Case Study of Two Schools From A Community of Practice Perspective*”. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, sayı: 12(7), s. 1843-1862.
- Kahya, V. (2019). “*Alan Uzmanlarının STEAM Eğitimi İle İlgili Görüşleri*”. Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bursa.
- Kang, N.H. (2019). “*A Review of the Effect of Integrated STEM or STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) Education In South Korea*”, Asia-Pacific Science Education, sayı: 5(6), s. 1-22.
- Karahan, E., Canbazoglu B.S., Ünal, A. (2015). “*Integration of Media Design Processes in Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Education*”. Eurasian Journal of Educational Research, sayı: 60, s. 221-240.
- Kırışoğlu, O.T. Sanatta Eğitim. Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2002.
- Liao, C. (2016). “*From Interdisciplinary to Transdisciplinary: An Arts-Integrated Approach to STEAM Education*”, Journal Art Education, sayı: 69(6), s. 44-49.
- Liu, M. (2003). “*Enhancing Learners' Cognitive Skills Through Multimedia Design*”, Interactive Learning Environments, sayı: 11(1), s. 23-39.
- MEB (2016), STEM Eğitimi Raporu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mercin, L. (2019). “*STEAM Eğitiminde Sanatın Yeri*”, Inonu University Journal of Art and Design, sayı: 9(19), s.28-41.
- Moon, K.K. (2018). “*Examining the Relationships Between Diversity and Work Behaviors in US Federal Agencies: Does Inclusive Management Make A Difference?*”, Review of Public Personnel Administration, sayı: 38(2), s. 218-247.
- Moore, T.J., Stohlmann, M., Wang, H.H., Glancy, A.W., Roehrig, G. Implementation and integration of engineering in K-12 STEM education. (Editörler) Senay Purzer, Johannes Strobel, Monica E. Cardella. Engineering in precollege settings: Research into practice, West Lafayette: Purdue Press, 2014.
- Morrison, J. TIES STEM Education Monograph Series, Attributes Of STEM Education, Baltimore, MD: TIES, 2006.
- Pilkinton, K. (2018). “*STEM Teacher Education an Evaluation Study*”, Doktora tezi, California, University of Southern California.
- Platz, J. (2007). How Do You Turn STEM into STEAM? Add the Arts!, [Online] Available at: <<http://www.ikzadvisors.com/wp-content/uploads/2009/09/STEM-+-ARTS-STEAM.pdf>>, [Erişim tarihi: 12.07.2020].
- Poyraz, G.T. (2018). “*STEM Eğitimi Uygulamasında Kayseri İli Örneğinin İncelenmesi ve Uzaktan Stem Eğitiminin Uygulanabilirliği*”. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rolling, J. H. (2016). “*Reinventing the STEAM Engine for Art + Design Education*”, The Journal of the National Art Education, sayı: 69(4), s. 4-7.
- Sabancılar, D. (2011). “*Yükseköğretim Sanat Eğitimi Programlarında Güncel Sanatın Yeri*”. 2. Ulusal Güzel Sanatlar Eğitimi Sempozyumu, Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Çanakkale, Türkiye, 08-10 Nisan.
- Stohlmann, M. S., Moore, T. J., Cramer, K. (2013). “*Preservice Elementary Teachers' Mathematical Content Knowledge from an Integrated STEM Modelling Activity*”, Journal of Mathematical Modelling and Application, sayı: 1(8), s. 18-31.
- Tenaglia, T. (2017). STEAM Curriculum: Arts Education as an Integral Part of Interdisciplinary Learning, Messiah University, Graduate Education Student Scholarship, Mechanicsburg.
- Türk N. (2019). “*Eğitim Fakültelerinin Lisans Programlarına Yönelik Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (Stem) Öğretim Programının Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi*”. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TUSIAD (2014). STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics, Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) Alanında Eğitim Almış İşgücüne Yönelik Talep Ve Beklentiler Araştırması, TUSIAD, İstanbul.
- Uçan, A (2002). “*Türkiye’de Çağdaş Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme Süreci ve Başlıca Yapılanmalar*”. Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye.

Wang, H.H. (2012). “*A New Era of Science Education: Science Teachers’ Perceptions and Classroom Practices of Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Integration*”. Doktora tezi, University of Minnesota.

Yakman, G. (2008). “*STEAM Education: an Overview of Creating a Model of Integrative Education*”. Curriculum & Instruction: ISTEM Virginia Polytechnic and State University, Pulaski.

Yıldırım B. & Türk C. (2018). “*Sınıf Öğretmeni Adaylarının STEM Eğitimine Yönelik Görüşleri: Uygulamalı Bir Çalışma*”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 8(2), s. 195-213.

Eğlence Mekânları ve Yeni Medya: Mekânın Görünümleri Üzerine Bir Değerlendirme

Uğur ÇAĞLAK*
Mehmet Emin SATIR**

ÖZ

Bu çalışma, eğlence mekanlarının toplumsal görünümünü yeni medya üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bilindiği üzere birey, toplumsal hayat içerisinde boş zaman faaliyetlerinde bulunmaktadır. Boş zaman faaliyetlerinin kişiye hem bireysel bazda hem de toplumsal bazda faydaları bulunmaktadır. Boş zamanları faaliyetlerinin özellikle dinlenme, mutlu olma, hoşça vakit geçirme gibi bireysel faydalarının yanında sosyalleşme gibi önemli toplumsal işlevleri de bulunmaktadır. Geçmişten günümüze farklı şekillerde gerçekleşen boş zaman faaliyetleri günümüzde, kent hayatının en fazla görülen toplumsal görünümünden biri olmuştur. Genellikle bir mekân etrafında gerçekleşen kentsel boş zaman faaliyetleri, kent hayatı içerisinde spor mekanları, alışveriş mekanları, eğlence mekanları gibi mekanlar etrafında yaşanmaktadır. Çalışmaya esas konu olan alan, eğlence mekanlarıdır. Eğlence mekanları, geçmişten günümüze farklı formlarda da olsa varlık göstermeye devam etmektedir. Bu formların son dönemde en görünür olanlarından birisi de kafelerdir. Günümüzde özellikle kent hayatı içerisinde oldukça yaygınlaşan kafeler önemli bir boş zaman mekanıdır. Farklı konseptleri, fiziksel yapıları, müşteri kitleleri ile kafeler hayat- yapı ekseninde önemli bir çalışma alanıdır. Son dönemlerde bu tarz eğlence mekanları bir boş zaman faaliyetinin ötesinde gösterişçi bir tüketimin nesnesi haline gelebilmektedir. Bu mekanlarda bulunma ile birlikte mekân göstergesel bir değer ölçüsünde sunma oldukça yaygınlaşmıştır. Bu çalışma da bir kafe olan Huqqa özelinde mekân ve birey arasındaki etkileşim, yeni medya üzerinden tartışılmış, anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen mekân İstanbul'un en ünlü alkolsüz eğlence mekanlarından biridir. Ayrıca boğaz kenarına konumlanmış olan ve de konsepti, fiziksel yapısı ve toplumsal hayatı itibarı ile önemli bir eğlence alanı olan mekân değerli bir araştırma alanıdır. Bu bağlamda, çalışmada Google yorumları üzerinden netnografik bir analiz yapılmıştır. Çalışma sonucunda Google üzerinden elde edilen kafeye dair yorumlar derlenmiş ve ele alınmıştır. Temelde üç unsur ekseninde şekillenen yorumlar, mekân ve değer (fiyat), mekân ve kalite ile mekân ve toplumsal görünüm üzerinde keşifmektedir. Sonuç olarak, bir tüketim eyleminin gerçekleşmesi noktasında tek bir motivasyon unsurunun bulunmadığı görülmektedir. Başlı başına mekânın ve toplumsal görünümünün tüketim için bir itici olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Eğlence Mekanları, Tüketim, Yeni Medya, Boş Zaman Faaliyetleri

Entertainment Spaces And New Media: an Evaluation on The Appearance of Space

ABSTRACT

This study tries to explain the social aspects of entertainment spaces through new media. As it is known the individual engages in leisure activities in social life. Leisure activities have benefits both on an individual and a social life. In addition to the individual benefits of leisure activities such as rest, being happy, having a good time, there are also important social functions such as socialization. Leisure activities that take place in different ways from past to present have become one of the most common social aspects of urban life today. Urban leisure activities that usually take place around a place are experienced around places such as, sports places, shopping places, entertainment places in urban life. The main subject of the study is the entertainment places. Entertainment places continue to exist, even in different forms from past to present. One of the most visible of these forms recently is cafes. Today, cafes which are very common especially in urban life, are an important leisure place. Cafes with their different concepts, physical structures and costumers profiles are an important field for study the life-structure axis. In recent times, such entertainment places may become an object of pretentious consumption beyond a leisure time activity. With the presence of these spaces, presenting the space with an indicative value has become quite common. In this study, the interaction between space and the individual in Huqqa, which is a cafe, was discussed through new media, it was tried to be understood and interpreted. This place is one of the most famous non-alcoholic entertainment place in Istanbul. In addition, the location, which is located on the edge of the Bosphorus and is an important entertainment area with its concept, physical structure and social life, is a noteworthy research area. In this context, in the study, a netnographic analysis was made through Google comments. As a result of the study, comments about the cafe obtained through Google were compiled and discussed. The interpretations, which are basically shaped in three elements, intersect on space and value (price), space and quality, and space and social appearances. As a result, it seems that there is not a single motivation factor at the point of performing a consumption action. It is seen that the space and its social appearance are a driving force for consumption.

Keywords: Space, Entertainment Spaces, Consumption, New Media, Leisure Time Activities

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-6750-8621, ugurcaglak@gmail.com

** Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-5353-8742, mehmeteminsatir@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 23.07.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 08.08.2020

1. Giriş

Toplumsal bir varlık olan insan, her zaman toplumsal hayatın içerisinde dahil olmuş, eğlence ihtiyacı duymuş ve birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Boş zaman değerlendirmesi de bu faaliyet alanları içerisinde. Birey, farklı nedenlerden ötürü kimi ihtiyaçlarını gidermek durumundadır. Bu noktada tüketim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bireyin olduğu her toplumsal yapıda bir tüketim mekanizması da mutlak surette bulunmaktadır. Ancak bu yapılar, tarihsel süreçte birtakım değişim ve dönüşümler geçirmektedirler. Dolayısıyla tüketim ve birey arasındaki ilişkiyi tekdüze bir boyutta incelemek yeterli olmayan bir yaklaşımdır.

Birey, tüketim faaliyetini farklı şekillerde gerçekleştirebilmektedir. Maddi unsurların tüketiminden; soyut unsurların tüketimine kadar farklı tüketim edimlerinde bulunan birey, özellikle modernizmle beraber kendisini bir tüketim kültürü içerisinde bulmuştur. Salt anlamıyla ihtiyaçların giderilmesi durumu olarak nitelendirilen tüketim, günümüzde bir kültür haline gelmiştir. Bu bağlamda bir boş zaman aktivitesi olarak eğlence mekânlarının tüketimi de tüketimin bir boyutuna denk düşmektedir. Bu çalışmada da birey ve tüketim arasındaki ilişki, mekânın tüketimi üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu anlamlandırma yapılırken de başvurulmuş nokta, yeni medya olmuştur. Nihayetinde yeni medya kültürünün ortaya çıkması, toplumsal yaşamın birçok yönünü etkilemiştir. Dolayısıyla bireye ve topluma yönelik bütüncül bir analiz yapabilmek için yeni medya kültürünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda yapılmış olan bu çalışmada öncelikli olarak yeni medya kültürü üzerinde durulmuş olup, akabinde mekân, eğlence mekânı ve mekânın tüketimi olguları açıklanmıştır. Tüketim kültürünün ve boş zaman değerlendirme aktivitelerinin de birey ve mekân arasındaki ilişki ekseninde incelendiği çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan netnografi kullanılmış olup, çalışma sınırlılığında yer alan eğlence mekânına yönelik kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, mekân, tüketim ve değer(fiyat) ekseninde tartışılmış, birey, mekân ve tüketim arasındaki ilişki anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 31/08/2020 tarihli 2020/66 numaralı karar sayısı ile etik kurul onayı almıştır.

2. Yeni Medya Üzerine

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, salt bu alanlarla sınırlı kalmamış, etkilerini birçok alanda göstermiştir. Özellikle internetin ve de bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin paralelinde gelişim gösteren yeni medya teknikleri, internet arama motorları, internet radyoculuğu, internet televizyonculuğu, internet haberciliği, bloglar, sözlükler ve sosyal medya gibi yeni mecralar ortaya çıkarmıştır. Bu mecralardan öne çıkan alanlarından birisi ise sosyal medyadır. Bu çerçevede sosyal medyanın ortaya çıkışının birçok farklı değişken ekseninde şekillendiğini belirtmek gerekmektedir. Öncelikli olarak internet teknolojilerinin gelişimi, sosyal medyanın gelişim göstermesinde önemli bir eşik olmuştur. Nihayetinde bugün internet teknolojileri gelişim göstermemiş olsaydı, sosyal medyanın varlığı söz konusu olamazdı. Bu çerçevede sosyal medyayı anlamak ve anlamlandırmak noktasında internetin etkisinin neler olduğunu belirlemek gerekmektedir. İnternet teknolojilerinin gelişimi, sosyal medyanın belirginleşmesi noktasında oldukça önemli bir eşik olmuştur. Temelde Web 2.0 teknolojilerinin gelişim göstermesine paralel olarak gelişim gösteren sosyal medya, çevrimiçi uygulamaların sosyal yönüne işaret etmektedir (Constantinides ve Fountain, 2008; 232). Tarihsel süreçte bakıldığında internet teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak Youtube, Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya uygulamaları, sosyal medyanın küresel düzlemde önem kazanmaya başlamasına yol açmıştır. Bu çerçevede temelde internet teknolojileri üzerinden yükselen sosyal medya, alışlagelmiş medya araçlarından önemli farklılıklara sahiptirler. Öncelikle sosyal medyayı anlamak ve anlamlandırmak; Manuel Castells'in kavramsallaştırdığı "ağ toplumu" bağlamında mümkündür (Castells, 2013). Castells'in işaret etmiş olduğu ağ toplumu, günümüz toplumlarının birbirlerine ağlar aracılığıyla bağlandı savına dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya da bu ağ sisteminin önemli bir bileşenidir.

Sosyal medya uygulamalarının ve kültürünün kısa bir sürede gelişim göstermesi ve küresel ölçekte ehemmiyet kazanmasının arka planında birtakım önemli özellikler bulunmaktadır. Bu çerçevede sosyal medya çalışmaları için kanonik bir metin haline gelen Antony Mayfield'in *Sosyal Medya Nedir?* (2008) isimli çalışmasında vurgulanmış olduğu temel özellikleri zikretmek yerinde olacaktır. Mayfield'e göre sosyal medya;

geleneksel medyadan farklı olarak beş farklı özelliğe sahiptir. Katılım kültürü, açıklık, etkileşimsellik, topluluk ve bağlantılı olma halleri, sosyal medyayı geleneksel medyadan ayırmaktadır (Mayfield, 2008; 5). Mayfield, sosyal medyanın bireylerin gerek politik gerekse de ictimai konularda katılım konusunda cesaretlendirdiğini ve önlerini açtığını ileri sürmektedir. Ayrıca sosyal medya, bireylere geleneksel medyadaki gibi tek akışlı (kaynaktan alıcıya) bir iletişim yerine; karşılıklılık ilkesine dayalı bir etkileşim zemini sunmaktadır. Yine Mayfield sosyal medyanın, bireylerin birbirleriyle etkileşimlerini zamansızlaştırdığını ve sürekli bir hale büründürdüğünü belirterek; ortak konularda daha kolay bir kümelenme imkânı sağladığını da vurgulamaktadır (Mayfield, 2008; 5). Tabiki sosyal medyanın avantajları ve dezavantajları bahsi, bu kadarla sınırlı değildir. Sosyal medyaya yönelik oldukça farklı tartışmalar yürütülmekte, farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak en temel özellikler söz konusu olduğunda Mayfield'in kavramsallaştırması yeterli görülmektedir. Dezavantajlar söz konusu olduğunda ise bilgi kirliliği, sosyal linç, tüketim kültürünün kamçılanması, kültür melezleşmesi, iletişim spazmı gibi tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Tüm avantajlar ve dezavantajlar bir köşeye bırakılıp, sosyal medyanın küresel düzlemdeki mevcudiyetini anlamak için birtakım istatistikî verilere bakmak yerinde olacaktır.

We Are Social platformunun 2020 yılı raporu verilerine göre; 7 milyar 750 milyonluk dünya nüfusunun 3 milyar 800 milyonu aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır ki bu da neredeyse her iki kişiden birisinin aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca rapordan da anlaşılacağı üzere bu sayı, her geçen yıl artmaktadır. İlgili raporda 2019 yılına göre 2020 yılında 321 milyon kişilik bir kullanıcı artışı olduğu gözlemlenmektedir (We Are Social, 2020).^{*} Bu denli ciddi rakamların olduğu bir alanı yeknesak bir şekilde ele almak indirgemeci olacaktır ve olayın özünün saptanması noktasında sorunlara yol açacaktır. Dolayısıyla sosyal medyayı, artıları ve eksileriyle bütüncül bir şekilde ele almak, sosyal medyayı tam anlamıyla anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir. İletişimin demokratikleşmesi, katılımcı kültürün yükselişe geçmesi, dijital aktivizmin önem kazanması, yurttaş gazeteciliğinin yaygınlaşması gibi durumlar sosyal medyanın artılarına işaret ederken; denetim ve filtre mekanizmalarının bulunmaması sonucunda meydana gelen bilgi kirliliği, kişilik haklarının ihlali, kişisel verilerin bir metâ olarak küresel tecimsel kuruluşlara satılması, manipülasyon, tüketim kültürünün perçinlenmesi vb. unsurlar da sosyal medyanın dezavantajları olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sosyal medyanın değeri, nereden ve ne şekilde bakıldığına göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla sosyal medya tümüyle iyidir yahut tümüyle kötüdür gibi bir çıkarımda bulunmak oldukça güçtür.

3. Toplumsal Bir Alan Olarak Kentte Eğlence Mekânları

Mekân, insanın var olduğu fiziksel bir alandır. Mekânı mekân yapan ve ona anlam katan, fiziksel bir varlığın yanında mekânda kurulan ilişkilerdir; yani oradaki hayattır. Bu nedenle mekân, sadece fiziksel bir alan olmayıp toplumsal alana da tekabül etmektedir. Mekânın fiziksel yapısı, şekli, kullanılan malzemeleri, iç dizaynı, süslemeleri, büyüklüğü, küçüklüğü gibi pek çok maddî unsur, mekânı yapı itibarıyla ortaya çıkartan özelliklerdir. Bu özellikler fiziksel olması ile birlikte aslında o toplumun kültürünü, insan ilişkilerini, geçmişini yansıtan maddî kültür unsurlarıdır. Maddî kültür unsurlarının ötesinde mekân, toplumsal alanın bir tezahürüdür. Paylaşmanın, dayanışmanın, yardımlaşmanın ve çatışmanın kısacası insan yaşamının bir alanıdır. İnsan buralarda var olur; ilişkilerini buralarda yaşar, hayatını buralarda devam ettirir. Geçmişte ya da günümüzde insanın var olmadığı alan, insan için sadece herhangi bir yerdir. Oradaki yaşanmış ya da yaşanıyor olan hayat, mekânı var eden ve anlam katandır. Ev, iş yeri, ibadethane, kafe, otel, restoran, park gibi pek çok mekâna anlam katan aslında orada yaşanan hayattır. Bu minvalde sosyoloji, mekâna toplumsal bir alan olarak bakar ve mekânı sosyolojik araştırmanın bir nesnesi haline getirir. David Harvey'e göre mekân hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlenen toplumsal bir alandır (Harvey, 2003; 11).

Bir mekânı, orada bulunan toplumun değerleri, inançları, gelenekleri, görenekleri, normları ve tarihi biçimlendirebilmektedir. Bu biçimlenme hem yapı itibarıyla olabileceği gibi hem de hayat itibarı ile de olabilmektedir. Aynı zamanda mekân da orada bulunan insanları biçimlendirebilmektedir. Bir mekânın kendine ait bir doğası vardır ve o mekânda bulunan insanlar, mekânın o doğasına çoğu zaman uygun

^{*} <https://wearesocial.com/digital-2020>, Erişim Tarihi: 06.07.2020

davranışlar geliştirmek durumunda kalabilmektedir. Toplumsal bir alan olan mekân, aynı zamanda gündelik hayat pratiklerinin de bir alanıdır. “Gündelik hayat, içinde yaşadığımız toplumsal yapının dinamikleriyle bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve süreç içinde kalıplaşarak tekrar edip duran günlük hayat pratiklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır” (Çetin, 2018; 63). Selamlaşma, gezme, spor yapma, cep telefonu kullanma, sosyal medyada mesaj paylaşma, alışveriş yapma ve eğlenme gibi hayatın birçok alanında gündelik hayat pratikleri ortaya çıkabilmektedir. Özellikle iş hayatı ile sosyal hayatın büyük oranda ayrıldığı dönemler itibarı ile sosyal hayat ve sosyal hayatın bir görünümü olan gündelik hayat üzerine değerlendirmeler çok daha hızlanma eğilimi göstermektedir.

Boş zamanları değerlendirme kurumunun bir formu olan eğlence, geçmişten günümüze toplumsal hayatın önemli imgelerinden biri olmuştur. Bir boş zaman faaliyeti olarak eğlenme, sosyal hayat içerisinde genellikle bir mekân içinde gerçekleşmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kahvehaneler, bozahaneler, hamamlar ve mesire yerleri, orta oyunu ve meddah gösterileri yapılan kent meydanları önemli eğlence mekanlarıdır. Cumhuriyet Dönemi itibarı ile de tiyatro, sinema ve balo salonları, lokantalar, gazinolar, barlar, çay bahçeleri, pastaneler ve kafeler büyük yaygınlık göstermiştir. Günümüzde ise gece kulüpleri, barlar, diskolar, konser salonları, kültür merkezleri, piknik alanları, gezi yerleri, tatil otelleri, sinema, tiyatro, kahvehane, nargile salonları, lunapark ve eğlence merkezleri, alışveriş merkezleri ve restoranlar önemli eğlence mekanlarıdır. (Çağlak, 2012). Bir boş zaman faaliyeti olarak eğlenme; dinlenme, mutlu olma, sosyalleşme, aidiyet duygusu kazanma gibi hem bireysel hem de toplumsal olarak işlevlere sahiptir. Bu işlevler neticesinde insanlar, pek çok eğlenme faaliyetine katılım gösterebilmektedir. Bu işlevlerle birlikte genel olarak boş zaman faaliyetleri, özel olarak da eğlence hayatı üzerine sosyolojik bakış açısıyla farklı değerlendirmeler getirilebilmektedir.

Paul Lafargue “Tembellik Hakkı” eserinde yoğun çalışma şartları içerisinde bulunan insanın tembellik hakkının da bulunduğu işaret ederek, eğlenmenin önemli bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir (Lafargue, 1996). Bertrand Russell da (Russell, 1999; 12-14) “Aylaklığa Övgü” isimli eserinde “çağdaş teknoloji sayesinde boş vakti insanlar arasında pay etmek mümkündür. Kabul etmek gerektir ki, boş vaktin, akıllıca kullanılması bir uygarlık ve eğitim sonucudur.” diyerek, boş vaktin topluma genel olarak yayılmasını ve de akıllıca kullanılmasını ifade eder. Boş zamana övgü dışında eleştirel olarak yaklaşan bilim insanları da mevcuttur. Thorstein Veblen, boş zamanları gösterişçi tüketimin bir nesnesi olarak alır. Bunun dışında özellikle Frankfurt Okulu içerisinde yer alan Theodor Adorno ve Max Horkheimer, bazı boş zaman faaliyetlerinin kültür endüstrisine hizmet ettiğini ve kültür endüstrisinin boş zaman faaliyetlerini biçimlendirerek, endüstriyel bir ürüne dönüştürebildiğini ifade ederler.

4. Tüketim Kültürü ve Mekânın Tüketimi

Tüketim, insanlık ve toplumsal için oldukça eski bir olgudur. Primitif toplumlardan günümüze değin varlık gösteren tüketim, bireysel ve toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla tüketimin görülmediği bir toplum yaşamından söz etmek mümkün değildir. En temelde bireylerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik girişmiş oldukları faaliyetler, tüketim faaliyeti olarak değerlendirilebilir. İngilizce karşılığı “consume” olan tüketim, Latince kök sözcük olan “consumere” kelimesinden türemektedir. Consumere, soğurmak, yiyip bitirmek, zıyan etmek ve harcamak anlamına gelen bir kelime olup, günümüz anlamındaki tüketim kavramını karşılamaktadır (Williams, 2012; 95). Williams’ın etimolojik kökensel tanımlamasından da görüldüğü üzere tüketim; temelde bir harcama eylemidir. Bu bağlamda tüketim olgusunun beşerî bir eylem olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Beşerî bir olgu olduğu kadar içtimai bir olgu olan tüketim, tarihsel süreçte değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Dolayısıyla tek bir tüketim ve tüketici tanımından söz etmek mümkün değildir (Bocock, 2009). Belirli toplumsal yapılarıdaki tüketim biçimleri ile diğer toplumsal yapılar arasındaki tüketim biçimleri birbirinden farklı olabilmektedir. Benzer bir durum; tarihsel süreç içerisinde aynı toplum için de geçerlidir. Özellikle kapitalizmin yükselişe geçmesiyle beraber tüketim, yalnızca ihtiyaçların giderilmesi olmaktan çıkmış aynı zamanda bir yapı ve değerler sistemi haline gelmiştir (Baudrillard, 2012).

Sanayi Devrimi sonrasında üretimde meydana gelen artış, beraberinde tüketimin de artmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, yükselen arzın talebi de arttırdığı yolundaki görüşü destekler niteliktedir. Bu bağlamda toplumsal değişim ve dönüşümler, ihtiyaçların giderilmesi olarak nitelendirilen tüketim olgusunu

da dönüştürmüştür. Tüketim bir kültür haline gelmiş, yaşam biçimi olmuştur. Kapitalist sistem sultası altında gelişim gösteren tüketim kültürü aynı zamanda bir ideoloji haline gelerek, kapitalist sisteme de belirli bir meşruiyet zemini sağlamıştır (Bocock, 2009; 57). Anlaşılacağı üzere günümüzde tüketim, salt ihtiyaçların tatmini olarak nitelendirilmemektedir. Tüketim, artık bir yaşam formu, yapı ve değerler sistemi haline gelmiştir. Öyle ki Frankfurt Okulu son kuşak düşünürlerinden Erich Fromm, modern toplumdaki tüketim kültürünü inceleyerek, bireylerin olmak ve sahip olmak arasında yaşadıkları ikilemi tartışmıştır (Fromm, 2003). Kapitalizmin yükselişi ve modernite, tüketim olgusunu kökünden değiştirerek, farklı bir bağlama yerleştirmiştir. Bu nedenden ötürü modern yaşamda tüketim, ekonomik sistemlerin işlerliği açısından hayati önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle tüketim için bireylerin yaşamsal bir pratiği haline geldiği söylenebilir (Senemoğlu, 2017; 70).

Tüketimin yaygınlaşarak gündelik yaşamın bir formu haline gelmesi, aynı zamanda tüketilen yahut da tüketilebilen nesnelere de çemberini genişletmiştir. Bu bağlamda tüketimin farklı kollarından bahsetmek mümkündür. Mekân tüketimi bu tüketim kollarından yalnızca birisidir. Toplumsal yaşam için oldukça önemli bir unsur olan mekân, modern yaşamda tüketilebilir bir “meta” haline gelmiştir. Bu bağlamda mekân ve tüketim olguları birlikte zikredilmeye başlamıştır. Özellikle yeni medyanın yükselişe geçmesiyle mekân algısı, önemli dönüşümler geçirmiştir.

Mekân ve tüketim arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak noktasında tüketimin sembolik boyutu önem arz etmektedir. Bilindiği üzere tüketim, belirli ihtiyaçlar doğrultusunda belirli metaların ve hizmetlerin satın alınması/edinilmesidir. Mekân söz konusu olduğunda ise daha sembolik bir süreç ortaya çıkmaktadır. Mekânın tüketimi olgusu, klasik tüketim olgusundan farklılaşmaktadır. Gündelik hayatın ve toplumsal yaşamın ayrılmaz parçaları olarak mekânlar, salt ihtiyaçlar neticesinde değil aynı zamanda belirli haz kaynağı oldukları için de tüketilmektedirler (Turkan, 2012; 93). Bu durum da tüketimin farklı boyutlarını ön plana çıkartmaktadır. Bireyler, çeşitli mekânlarda özellikle de eğlence mekânlarında hem metâ tüketiminde hem de zaman tüketiminde bulunarak, tüketim edimlerini yerine getirirler. Mekân tüketimi üzerinde çalışan John Urry, mekânın kendisinin tüketilen nesnelere ayrı düşünülmemesi gerektiğini vurgulayarak, mekân tüketimini farklı bir bağlama taşımaktadır. Urry, bireylerin mekânın tüketimi sayesinde gündelik yaşama tutunduklarını, kimliklerini ve aidiyetlerini geliştirdiklerini vurgulayarak mekân ve tüketim arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir (Urry, 1996; 96-97). Bu noktadan hareketle bir tüketim biçimi olarak mekânın tüketimi, sembolik düzlemde belirli bir haz sağlamaktadır. Bireyler, çeşitli eğlence mekânlarını tüketerek, gündelik yaşamda var olmaya çalışmaktadırlar. Bu noktadan hareketle tüketim kültürünün tam anlamıyla anlamlandırılabilmesi için mekân tüketiminin oldukça önemli bir olgu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, eğlence mekanlarının yeni medya üzerindeki toplumsal görünüşleri, mekân boyutuyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, mekân ve tüketim arasındaki ilişkinin yeni medya üzerinden nasıl kurgulandığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda çalışmada yöntem olarak nitel bir araştırma yöntemi olan netnografi tekniği kullanılmıştır. Netnografi, Robert Kozinets tarafından teorize edilmiş olup, temelde “sanal topluluklardaki tüketici davranışını inceleyen bir araştırma tekniğidir (Kozinets, 1998; 366). Örneklem olarak ise yargısal örneklem tekniği tasarımı seçilmiş olup, çalışma İstanbul’un, Emirgan semtinde bulunan “Huqqa” isimli kafe ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın “Huqqa” özelinde yapılmasının nedeni, daha önce elde edilen gözlemler neticesinde bu mekânın yapısal görünümü, müşteri kitlesi ve Google yorumları üzerinde çok yoğun değerlendirilmeye tabi tutulması, bu mekanın araştırma evreni olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede yaklaşık olarak 2500 Google kullanıcı yorumu derlenmiş olup, bu yorumların birçoğu yorum niteliğinde olmayıp sadece beğeni veya emoji koyma şeklindedir. Bu yüzden değerlendirmelerin ve de sıklıkla benzeşen yorumların dışındaki yorumlardan 28 yorum değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 31/08/2020 tarihli 2020/66 numaralı karar sayısı ile etik kurul onayı almıştır.

5.1 Bulgular ve Yorum

Bu çalışmada elde edilen veriler; “mekân ve değer”, “mekân ve kalite”, “mekân ve toplumsal görünümler” başlıkları altında incelenmektedir.

5.1.1. Mekân ve Değer

Fiyat, bir ürün veya hizmetin alım veya satımında ortaya çıkan değeridir. Bu değer, para karşılığı olabileceği gibi değerli maden veya başka maddeler de olabilmektedir. Yani fiyat, ürüne karşı bir değerdir. Fiyatlandırma ise bir değer biçme durumudur. Bir malın veya hizmetin fiyatlandırması belirlenirken çok farklı kriterler bulunmaktadır. Ürünün veya hizmetin maliyeti, arz ve talep durumu gibi ekonomik değişkenlerin dışında, politik, psikolojik ve toplumsal faktörler de fiyatın belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. “Fiyatı kalitenin göstergesi olarak görme, yüksek fiyatları yüksek hizmet kalitesi göstergesi olarak algılama, ürün fiyatı ile prestij elde etme arasında bağlantı kurma gibi psikolojik faktörlerin dışında yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik değişkenler, alıcıların tüketim eğilimleri gibi toplumsal faktörler de fiyatın belirlenmesinde önemli değişkenlerdir.” (Anonim, 2020).*

Eğlence mekânları, hizmet sektörü içerisinde yer alan ve günümüzde ekonomik hayat içerisinde oldukça büyük bir yeri dolduran mekânlardır. Bu mekânlarda üretilen ürünlerin, sunulan hizmetlerin fiyatlandırmaları da biraz önce bahsedilen değişkenlerden etkilenmektedir. Özellikle günümüzde mekân-değer ilişkisinin belirleyici noktaları; müşteri memnuniyeti, tercih edilebilirliği, mekâna ilişkin öneriler/eleştiriler, mekânın marka değeri ve mekânın statüsü gibi değişkenler olabilmektedir. Bir statü göstergesi olarak da bazı mekânlar, gösterişçi tüketimin bir nesnesi olabilmekte ve nihai değerinin üstünde fiyatlandırma politikaları ile ekonomik hayat içerisinde bulunabilmektedirler.

Araştırmanın bu bölümünde araştırma için seçilmiş olan örnekleme Google yorumları üzerinden fiyat ve mekân ilişkisi değerlendirilmektedir.

“Nargile 190 TL :). Kapıda vale 25 TL, çay 11,5 TL. Deniz manzaralı; yani olsun o kadar.”

“Valeye arabayı veriyorsunuz; yardımcı olamıyoruz diyor. Arkadan BMW, Mercedes geliyor yardımcı oluyor. Benim araba Polo 2017. Onu beğenmiyorlar galiba:) Araçlardan yer bulursanız girersiniz. Girdiniz oturdunuz; nargile (en düşük 79 TL) yemek, 2 cola, 2 çay falan derken 200 TL’lik oldunuz.

“Keyif aldığım bir yer, güzel ama aşırı gereksiz pahalı. Kişi başı 200 TL verdik.”

Manzara çok güzel. Yemekler damak tadımıza uygun değil. Görselde olan gerçekte hiç yok. Fiyatlar yerine göre pahalı. 4 parça yemek yedik. 4 tanesi salata tarzı, 3 ayran ve çerez. Hesap: 627 TL. Evet buranın müşterisi kalite ama yazmak zorundayım...

“Üst katlardaki VIP odalarda oturmak isterseniz giriş ücreti 400 TL. Ultra VIP odalar ise 750 TL. Yediğiniz içtiğiniz ayrıca fatura ediliyor tabii ki. Bir adet nargile 109 TL, 3 adet ince belli çay 23,75 TL. Subtotal: 132,75.”

“Kaliteli bir ortam yemekleri muhteşem. Fiyatlar da muhteşem ama değer!”

“Biraz pahalı olmasına rağmen muhteşem manzarasıyla muhteşem ambiansı var. Herkes en azından bir kere gitmeli bence.”

“Çok kalabalık. Millet masa için sıra bekliyor...”

İncelemeye konu olan eğlence mekânı ile ilgili olarak müşterilerin Google yorumları büyük oranda benzerdir. Genel olarak eğlence mekânının fiyat politikasının yüksek olduğuna dair yorumlar bulunmaktadır. Bununla birlikte mekânın kaliteli ürünler üretmesi, mekânın manzarası, konumu, ambiansı, ortamı, dizaynı, müşteri kitlesi gibi özellikleri, gidilmeye değer bir mekân algısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Her ne kadar ücret yüksekliğine dair eleştiriler olsa da mekânın yoğunluğu, yer bulmada karşılaşılan zorluklar gibi durumlar, eğlence mekânının yoğun bir şekilde tercih edildiğini gösteren emarelerdir. Fiyat politikasının yüksek olmasına rağmen mekânda yaşanan yoğunluk ve de özellikle belirli marka araçların mekân önünde sıralanması, mekânın gösterim değerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda mekânın hitap ettiği kitlenin “elit” bir kitle olduğunu da doğrulamaktadır. Yorumlardan hareketle, mekânın fiyat vurgusu her ne kadar pahalı olsa da mekânın

* <http://www.mku.edu.tr/files/1035-052cf60c-4db3-4d56-aad2-22234b6a0ac0.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

aurası ve mevcudiyeti bu durumu ikincilleştirmektedir. Dolayısıyla bireylerin tercih sebebinin salt ekonomik nedenlerle şekillenmediğinin de bir göstergesidir.

5.1.2. Mekân ve Kalite

Bir ürün veya hizmetin satın alınmasında etkili olan etkenlerden biri, ürünün veya hizmetin kalitesidir. Hizmet sektörü içerisinde yer alan eğlence mekânları, tercih edilirken de o mekânın temizliği, ortamı, mekânda sunulan ürünlerin kalitesi, ürünlerin sunumundaki farklılıklar, çalışanların ilgisi, verilen hizmetin hızlığı, çalışanların işlerinde gösterdikleri başarı gibi değişkenler, eğlence mekânının kalitesine dair önemli ipuçları vermektedir. Çalışmanın bu bölümünde mekân ve kalite ilişkisi, Google yorumları üzerinden değerlendirilmektedir.

“Nargile içen biri değilim fazla. Ancak içtiğim nargile yerleri arasında en iyi yerd. Şatafat çok vardı ancak beni onlar etkilemedi. Sadece hızlı hizmet, temiz mekân ve ürünleri lezzetliydi...”

“Müşteri ilgisi. Yemek ve nargilesi olsun inanılmaz harika bir mekân.”

“Kaliteli ürün ve müzikleriyle, güzel nargileleri ve iyi hizmetiyle müşteriyi mest etmeye devam ediyor”

“Çalışanlar çok saygılı, çok güler yüzlü ve ilgili. Ortam, yemek ve nargile 10 numara.”

“Güzel mekân. Fiyat olarak biraz yüksek ama kahvaltı muhteşemdi”

“Oğlumun doğum günü için bir yerlerde hem yemek yeriz hem de nargile içilir diye araştırırken internette resimlere baktık. Mekân elit gözüküyordu; kalktık geldik. Personel ilgili, yemekler şabaneydi. Fiyatlar da olması gerektiği gibi ne çok ucuz ne de bu nedir böyle dedirten cinsten. Sonuçta mekâna gelen kişiler saatlerce oturuyor mekânda. Neredeyse 2- 3 masaya bir garson bakıyor ve bir sürü çalışan var. Kısacası mekân mükemmel, fiyatlar normal, yemekler lezzetli. Tavsiye ederim.”

“Sabah kahvaltısı oldukça zengin, boğaz manzaralı çay keyfi ve siz çayınızı bitirmeden yenisini getiren güler yüzlü çalışanlara haiz... Ayrıca 13.30'a kadar çocuklar dumansız kahvaltı yapabilsin diye nargile hizmeti verilmiyor. Çocukla gittiğinizde ebeveynler rahat kahvaltı yapsın diye oyun tabletleri de mevcut.”

“Güzel mekân fastfoodları, nargileleri, hizmeti ve özellikle manzarası muhteşem”

“Yemekler mükemmeldi ama fiyatları biraz daha uygun olabilir.”

“Gayet hızlı işleyen bir işletme. Her şey temiz, servis kaliteli, fiyatlar biraz uçuk ama yeri itibarıyla düşününce olursak Emirgan da boğaz manzaralı bir cafe için gayet normal diyebiliriz. Hafta sonları keyifli bir gün geçirmek için tavsiye ederim. Ama yemekli, tatlı, kahveli çaylı nargileli bir takılmaca düşünüyorsanız adam başı 250 kâğıdı gözden çıkarın”

“Çok güzel manzarası olan şık bir mekân. Lakin tavanın bir kısmı açık olmasına rağmen, duman altı olmaktan kurtulamıyor maalesef. Ve koskoca yerde çocuklar için oyun tableti, boyama vs olmasına rağmen küçük bir bebek bakım odası nasıl sığdıramamışlar merak ettim. Fiyatlar da çok makul değil, tatlı harici çok çok lezzetli diyeceğim bir tat olmamasına rağmen gayet yüksek rakamlar mevcut.”

“Kaliteli ve özel bir mekân.”

Araştırmaya konu olan eğlence mekânının kalitesi ile ilgili yapılan yorumlarda mekânın ürünlerinin kalitesi, temizliği, hizmeti, çalışanların ilgisi gibi konularda yorumlar bulunmaktadır. Yapılan yorumlarda özellikle mekânın kalitesi ön plana çıkmaktadır. Ancak az da olsa kalite ölçüsünde olumsuz yorumlar da bulunmaktadır. Bu aşamada kalite göstergelerinin de bireylerin sosyo-ekonomik durumlarına göre değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Bazı kullanıcılar mekânın kalitesinin altını çizerken aynı zamanda fiyat politikasına da eleştiri getirmektedir. Ancak bu durum, kullanıcılar arasında farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kalite algısının da yekpare bir biçimde bulunmadığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle kalite algısı, gelir düzeyi, toplumsal konum, kültürel değerler, normlar, tüketim eğilimleri ve demografik özellikler gibi sosyo-ekonomik değişkenler, mekân, fiyat ve kalite algısının farklılaşmasına neden olabilmektedir. Bu minvalde özellikle gelir düzeyi yüksek olduğu anlaşılan kişilerin fiyatları normalleştirdiği görülürken; gelir düzeyi daha orta seviye olan bireylerin ise mekân, fiyat ve kalite bağlantılarının temelinde fiyatlandırmayı koyduğu görülmektedir. Bu aşamada fiyat, kalitenin önüne geçerek, kaliteyi ikincil bir değerlendirme nesnesi olarak görmektedir.

“Kahvaltı için gittik. Serpme kahvaltı siparişi verdik. Kesinlikle kahvaltının içeriği fiyatına göre zayıftı. Beklentimizin çok altında kaldı. Kahvaltı için bir daha gitmeyeceğim kesin.”

“Dekor ve bulunduğu sabil nedeniyle cazibeli bir yer olmasına karşı lezzet ve fiyat açısından hiç alakasız bir yer. Tabletle menü geliyor; Brazilian Santos kahvenin adı ama insan bir görsel koyar; bir açıklama yapar.”

“Nargilesi vasat, malzemeler kalitesiz. Çayı lezzetsiz. Manzaralı bir masaya geçmek için sabah 6’da sıraya girmelisiniz(!). Ortam sıkışık, mekân çok gürültülü. Alelade bir sabil restoranına ya da kafesine giderseniz daha mutlu olursunuz. Çünkü insanların sigara ve nargile dumanlarını içinize çekmek zorundasınız burada.”

Yukarıda bahsi geçen yorumlardan da görüleceği üzere fiyatlandırma politikası, mekân ve kalite algısını baskılamaktadır. Temel tüketicisi psikoloji ekseninde bu durum anlaşılabilir bir içeriğe sahiptir. Esasen bu durum da tek bir kalite ölçeğinin olmadığını göstermektedir.

5.1.3. Mekân ve Toplumsal Görünümler

Mekân, bireylerin yaşamışlıklarının bir tezahürüdür. Bir mekân incelemesi yapılırken salt mekânın fiziksel – yapısal özellikleriyle değil hayat itibarıyla da ele alınması muhakkaktır. Bu bağlamda inceleme yapılan eğlence mekânı, hem fiziksel-yapısal özellikleriyle hem de toplumsal görünümüyle ele alınmaktadır. Esasen mekân incelemelerinde mekânın yapısal özelliklerinin hayata yansması, etkileşimsel bir sürece işaret eder. Hayat ve yapı arasındaki ilişki, karşılıklı bir etkileşimdir ve birbirini doğrudan etkilemektedir. Bu minvalde özellikle elit kesimin tercih ettiği eğlence mekânı, hayat ve yapı itibarıyla ele alınmaktadır.

“Kabıltısı güzel, manzara güzel, mekân rahat dip dibe değilsiniz. Tek sıkıntı nargile dumanı.”

“Kimine göre pahalı, uygun vs ama kaliteli, temiz. En azından nezih bir ortam. Fiyatlar belli, konum belli, mekân belli. Bir kerede olsa deneyebilirsiniz.”

“Mescidi bulunan güzel bir mekân diye özetleyebiliriz.”

“Mekanin mescid kısmına veriyorum puanı. Helal olsun ilk defa bu kadar hijyenik ve lüks bir mescid gördüm, Diğer kafeler örnek alsın.”

“Sürekli geldiğim manzarasına hayran kaldığım alkolsüz mekânların da ne kadar mükemmel kalitede olabileceğini gösteren bir cafe. Kokteyllerine bayılıyorum. Birçok cafeye örnek olmuş ve taklitleri sonradan çoğalmış olan bu elit ve nezih olan cafeyi şiddetle tavsiye ediyorum”

Bahse konu olan eğlence mekânı, İstanbul, Emirgan’da Boğaz kıyısında bulunmaktadır. Mekânın yapısal özelliklerine ilişkin yorumlarda Boğaz manzarasına dair yapılan vurgular ön plana çıkmaktadır. Ayrıca mekân, yapı itibarıyla modern bir görünüme sahiptir. Bu modern görünüm, daha çok geleneksel tarzda mekân-müşteri ilişkisinin ötesinde bir görüntü ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu mekân yoğun olarak nargile tüketiminin ön plana çıktığı bir mekandır. Nargile tüketiminin yanında da brunch ve yemek hizmetleri de sunulmaktadır. Genelde nargile hizmeti verilen mekanlar, nostaljik ve modern olmak üzere iki yapı itibarıyla kategorize edilmektedir. Özellikle modern mekanlar, kimi zaman nostaljik öğeleri de içerisinde barındırır da daha çok moderniteyi bir görünüm olarak sunan mekanlardır. Bu mekanlar, süslemeleri, oturma takımları, kullanılan malzemeler, hesap işleme sistemleri ve menüleriyle moderniteyi ve popüler kültürü yansıtmaktadır. Bu bağlamda popüler kültürün egemenliğinde nostaljinin şekillendirilebilir bir form olabildiği ifade edilebilir. Nostaljik bir ögenin modernist yapı ve sunum içerisinde varlık gösterebiliyor olması, modernite ve nostaljinin bu tip mekanlarda keşşebileceğinin de bir göstergesidir. Popüler kültürün dönüştürücü etkisinin bu bağlamda tezahürünü görmek de ayrıca mümkündür. Nostaljik olan, popüler olanın egemenliği altına girebilmekte ve popüler kültürün kodlarına göre varlık gösterebilmektedir. Yukarıda bahsi geçen yorumlarda da bu durum gözlemlenmektedir. Temelde nargile tüketimi ekseninde hizmet veren bir mekânın aynı zamanda modernist görünümlere sahip olmasına kullanıcı yorumlarında da rastlanılmaktadır.

Bunların dışında eğlence mekânlarının toplumsal görünülerinden birisi de mekânın toplumsal tipleridir. Bu mekânda özellikle ülke içerisinde elit kültür içerisinde bulunan toplumsal tipler, merak ve özentî neticesinde bu mekânda en az bir sefer görünme ihtiyacı hisseden kişiler ve yabancı turistler yoğun şekilde görülmektedir. Genel gözlemlerde giyim tarzları, kişilerin kullandıkları aksesuarlar ve kapı önündeki lüks araçlar, özellikle mekânı tercih edenlerin toplumsal profilini göstermektedir. Bunun yanında yapılan yorumlarda mekâna merak ve gösteriş için gelenler de bulunmaktadır. Genelde bu toplumsal tiplerin yapmış olduğu yorumlar, mekânın sınırlı bir şekilde tercih edilebilirliği noktasında birleşmektedir. Yine mekânda yoğun bir şekilde görülen toplumsal tip, özellikle Avrupa ülkelerinden izinli olarak yurda gelen

göçmen vatandaşlar görülmektedir. Ayrıca yurtdışından gelen yabancı turistler de belirgin olarak mekânın müşterisidirler. Bu durum da kullanıcı yorumlarında açıkça görülmektedir.

Genel gözlemlerde ve yorumlarda müşteri kitlesinin elit bir kitleden oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte özellikle muhafazakâr kesimin tercih ettiği bir mekân olarak Huqqa, muhafazakâr-elit kitlenin boş zaman değerlendirme formlarını yansıtan mekanlardan birisidir.

“İstanbul’da en temiz ve lezzetli nargile yapılan mekân. Yemek ve içecek çeşitleri de bol ve başarılı. Fiyatlar manasızcâ pahalı. Belli bir kesime hitap ediyoruz politikasını çok rahat hissediyorsunuz. Kendinizi Dubai’de turist gibi hissetmeniz çok olası. Keşke biraz daha İstanbullulara hitap eden ruhu olsa daha sık gidebilsek.”

“Pahalı ama manzarası güzel bir yer. Senede bir kere yeter”

“Memur yeri falan değil. Altında X5 falan varsa gidersin o ayrı. Biz X5’deyiz ama BMW daha neler çıkardı kim bilir biz daha buralardayız, Sen düşün sadece gerisini.”

“Yeni nesil muhafazakâr zengin kitleye hitap eden bir mekân.”

“Yeni Burjuva. Denildiği kadar boş ve nezih bir yer!”

“Kendimi bir Arap ülkesinde zannettim. Müşterilerin %70’i Arap, nargile içenlerin haddi hesabı yok her taraf nargile kokuyor”

“İçkisiz ama içkili mekânlardan bile lüks, Zengin Arap turist 2/3’ ünü doldurmuş, her nevi tat ve kokulu Nargile (sisha) mevcut.”

“Birçok kafeye örnek olmuş ve taklitleri sonradan çoğalmış olan bu elit ve nezih olan kafeyi şiddetle tavsiye ediyorum...”

“Mekân çok güzel elit mekân. İlgi alaka müthiş misafirlerim çok mutlu oldu çok beğendi hep gelmeye devam.”

Google üzerinden elde edilen yorumlardan da anlaşıldığı üzere mekân, belirli bir kesime hitap etmektedir. Bu kesim daha çok gelir durumu itibarıyla üst seviyede olan bireylerden oluşmaktadır. Yorumlarda bahsi geçen lüks, burjuva, elit ve nezih gibi ifadeler de bu durumu doğrulamaktadır. Mekân, yapı itibarıyla lüks bir eğlence yeridir. Dolayısıyla seçkin bir zümreye hitap etmektedir. Mekânın hitap ettiği seçkin kitle içerisinde yer alanlar, mekânın yapısal ve sosyal hayat itibarıyla mekâna yönelik olumlularda bulunurken; bu kitlenin dışında kalanlar için ise bir eleştiri noktasıdır.

Sonuç

İnsanlar geçmişten günümüze boş zamanlarını değerlendirmek adına çeşitli aktiviteler içerisinde bulunmuşlardır. Bir toplumsal kurum olarak boş zamanları değerlendirme kurumu, insanların iş, uyku vb. gibi zamanların dışında hoşça vakit geçirdiği, eğlendiği, sosyalleştiği, dinlendiği bir alandır. Ayrıca tarihsel süreçte bu aktiviteler, değişim ve dönüşüm de geçirmişlerdir. Günümüzde yeni medya teknolojileri, popüler kültür, tüketim kültürü gibi değişkenler, boş zamanların değerlendirilme formlarında bir değişime neden olmuştur. Bu değişim birçok alanda görülebilmektedir. Özellikle boş zaman aktiviteleri ve mekân arasındaki ilişki de bu dönüşüm/değişimden nasibini almıştır. Boş zaman aktiviteleri, genel olarak bir mekân etrafında gerçekleşmektedir. Son dönemde bir eğlence mekânı olarak kafeler, önemli bir mekân haline gelmiştir. Bu mekânlar, toplumsal hayattan hem etkilenen hem de toplumsal hayatı etkileyen konumdadırlar.

Bu çalışmada, temelde toplumsal hayatın görünümünden biri olan eğlence mekânlarının bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Birey ve mekân arasındaki ilişki ekseninde “Huqqa” isimli eğlence mekânına (kafe) yönelik yapılan Google kullanıcı yorumları üzerinden bir nitel araştırma yöntemi olan netnografik analiz yapılmıştır. Buradaki amaç, insan ve mekân arasındaki ilişkinin toplumsal görünümünü yansıtabilmektir. Bu bağlamda yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar, mekân-değer ilişkisi, mekân-kalite ilişkisi ve mekân-toplumsal görünüm ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırmaya konu olan mekân-fiyat(değer) ilişkisi üzerinden yapılan değerlendirmeye göre mekân tercihinde fiyat, belirleyici tek unsur değildir. Farklı olarak mekânın sunduğu sembolik değer, mekânın kalitesi, orada görülme ve bulunma ihtiyacı ve bu bulunulma durumunun yansıtılma ihtiyacı gibi saikler de mekânın tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca mekânın sahip olduğu yapısal özellikler de tercih nedenlerinin başında gelmektedir. Yorumlarda her ne kadar fiyatlar yüksek bulunsun da kafenin yoğun bir müşteri kitlesine sahip olduğu da görülmektedir. Mekâna dair salt fiyat eksensiz bir değerlendirme, bütünü anlamak açısından yetersizdir. Ayrıca mekân ve kalite eksensiz bir ilişki de kullanıcı yorumlarından ortaya

çıkılmaktadır. Genellikle ürünlerin kalitesi, hizmetin kalitesi ve mekânın kalitesi temel vurgu yapılan noktalardır.

Son olarak mekân ve toplumsal görünümünden yapılan değerlendirmede mekân, elit bir kitleye hitap etmektedir. Bu bağlamda bu mekân, elit kültürün boş zaman alışkanlıklarını, tüketim kültürünü ve eğlence algısını gösteren bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede görülen toplumsal tipler, muhafazakâr elit kesim, turistler, merak ve özentisi sonucu mekânda bulunmak üzere var olan toplumsal tiplerdir. Bu tiplerin mekâna yönelik algılarının ve beklentilerinin yorumlarda farklılaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak insan, tüketimi salt ihtiyaç gidermek ekseninde gerçekleştirilmemektedir. Boş zamanın değerlendirilmesinin yanında mekânın sembolik anlamda tüketilmesi de insanın tüketim alışkanlığına dâhil edilebilecek bir unsurdur. Mekân, sembolik anlamda bir tüketim nesnesi halinde olup, aynı zamanda boş zamanın doldurulması noktasında da işlevseldir. Ayrıca mekânın tüketimi, bir mekânı statü mekânı haline getirebilmekte ve bireyler, sırf bu motivasyonla bile hareket edebilmektedir. Bu durum incelemeye tabi olan kullanıcı yorumlarında da açıkça görülmektedir.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean. Tüketim Toplumu, (Çev: Hazal Deliçaylı & Ferda Keskin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Bocock, Robert. Tüketim, (Çev: İrem Kutluk), Ankara, Dost Yayınları, 2009.
- Castells, Manuel. Ağ Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, (Çev: Ebru Kılıç), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Constantinides, E., & Fountain, S. J. (2008). "Web 2.0: Conceptual Foundations and Marketing Issues", Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice, sayı: 9(3), s. 231-244.
- Çağlak, U. (2012). "Kent Hayatında Söhbət ve Eğlence Mekanlarına Dair Bir İnceleme: Söhbət ve Eğlence Mekanları", Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, s. 7-21.
- Çetin, Ensar. Gündelik Hayatın Sosyolojisi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2018.
- Fromm, Erich. Sahip Olmak ya da Olmak, (Çev: Aydın Arıtan), İstanbul: Arıtan Yayınları, 2003.
- Harvey, David. Sosyal Adalet ve Şehir, (Çev: Mehmet Morali), İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Kozinets, R. V. (1998). "On Netnography: Initial Reflections on Consumer Research Investigations of Cyberculture", Advances in Consumer Research, sayı: 25, s. 366-371.
- Lafargue, Paul. Tembellik Hakkı, (Çev: Vedat Günyol), İstanbul, Telos Yayınları, 1996.
- Mayfield, Antony. *What is Social Media*, İCrossing, E-Book, 2008.
- Russell, Bertrand. Aylaklığa Övgü, (Çev: Mete Ergin), İzmir, Cem Yayınları, 1999.
- Senemoğlu, O. (2017). "Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz", İnsan & İnsan, sayı: 4(12), s. 66-86.
- Turkan, I. (2012). "Alışveriş Tüketim Mabetleri: Sosyoekonomik Açıdan Mekân Tüketiminde Türkiye Örneği", Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı 2, s. 85-104.
- Urry, John. Mekânları Tüketmek, (Çev: Rahmi Ögdül), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Williams, Raymond. Anahtar Sözcükler, (Çev: Savaş Kılıç), İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- İnternet Kaynakları
<http://www.mku.edu.tr/files/1035-052cf60c-4db3-4d56-aad2-22234b6a0ae0.pdf>, [Erişim tarihi: 10.07.2020].
<https://wearesocial.com/digital-2020>, [Erişim tarihi: 06.07.2020].

Denim Kumaş Üreten Bir İşletmede Hedef Maliyetleme Yönteminin Uygulanması

Ömer Burak PAKSOY*
Naim Ata ATABEY**
Baki YILMAZ***

ÖZ

Yirminci yüzyılın başlangıcında yönetim muhasebesinin yükselişi, daha iyi bir iş yönetiminin gerçekleştirilmesi için önemli bir olay olarak yorumlanmaktadır. Yönetim muhasebesi, zamanla işletmelerin giderek karmaşıklaşan ihtiyaçlarına daha iyi hizmet eden birçok teknik sunmuştur. Ayrıca geleneksel maliyet yöntemlerinin mal ve hizmetlerin hesaplanmasında yetersiz kalması çağdaş maliyetleme yöntemlerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Hedef maliyetleme yöntemi de bu yeni yüzyılda geliştirilen en etkili maliyet yöntemlerinden biridir. Bu yöntem, yararlı ve verimli bir yönetim aracı olarak, maliyetleri yönetmek, ürün planlama ve tasarımının ilk aşamasında ürünlerin ana maliyetlerini azaltmak ve uzun vadeli kâr elde etmek için kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir.

Hedef maliyetleme, 1960'larda Japon maliyet yönetiminden geliştirilmiştir. O zamandan beri, hedef maliyetleme yönteminin işletmelerce kullanımı çok daha yaygın hale gelmiştir. Basitçe açıklamak gerekirse, hedef maliyetleme, gelecekteki ürünler için hedef fiyatı ve hedef kârı belirlemektedir, bunlar arasındaki fark ise hedef maliyeti vermektedir. Hedef maliyetin elde edilemediği durumlarda, maliyetleri azaltmak için değer mühendisliği kullanılır. Ürün henüz tasarım aşamasındayken gelecekteki maliyetinin ne olması gerektiği planlanmakta ve tüketici istekleri doğrultusunda maliyetler kontrol altına alınabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bir denim kumaş üreten tekstil işletmesinde hedef maliyetleme yönteminin uygulanabilirliğini araştırmaktır. Çalışmada, verilerin detaylı şekilde analiz edilebilmesi için araştırma yöntemlerinden vaka çalışması tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, işletmede öncelikle tanımlayıcı vaka çalışması yapılmış ve bu kapsamda işletmenin mevcut maliyet sistemi ve üretim iş akışı incelenmiştir. İşletmede hali hazırda geleneksel maliyet artı fiyatlama yöntemi kullanılmaktadır ve daha önce hedef maliyetleme ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Daha sonra keşifsel vaka çalışması yapılarak işletmede yerinde incelemeler yapılmış ve muhasebe, üretim, satış ve pazarlama sorumlularıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek işletmede hedef maliyetleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, işletmede hedef maliyetleme yönteminin uygulanması ile üretim sürecinde hangi maliyetlerin kontrol altına alınması gerektiği ve hangi maliyetlerin azaltılabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmada elde edilen bulgular ile müşteri beklentileri doğrultusunda hangi faaliyetlere fazla yatırım yapıldığı veya hangi faaliyetlerde iyileştirme yapılması gerektiği konusunda da işletmeye bazı tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Maliyet Yöntemleri, Hedef Maliyetleme, Maliyet Azaltımı, Maliyet Yönetimi

Implementation of Target Costing Method in A Company Producing Denim Fabric

ABSTRACT

The rise of management accounting at the beginning of the twentieth century is interpreted as an important event for achieving better business management. Management accounting has presented many techniques that better serve the increasingly complex needs of businesses over time. In addition, the inadequacy of traditional cost methods in calculating goods and services has played an important role in the development of modern costing methods. Target costing is one of the most effective cost methods developed in this new century. As a useful and efficient management tool, this method has a comprehensive approach to manage costs, reduce the main costs of products at the initial stage of product planning and design, and make long-term profits.

Target costing was developed from Japanese cost management in the 1960s. Since then, the use of target costing by companies has become much more common. Simply, target costing determines the target price and target profit for future products, and the difference between them gives the target cost. Where target cost cannot be achieved, value engineering is used to reduce costs. While the product is still in the design phase, what its future cost should be is planned and the costs can be controlled in line with consumer demands.

The aim of this study is to investigate the applicability of target costing method in a textile company producing denim fabric. In the study, case study was preferred as a research method in order to analyze the data in detail. In this direction, first a descriptive case study was conducted in the company and within this scope, the existing cost system and production workflow of the company were examined. The traditional cost-plus pricing method is currently used in the company and there has been no previous study on target costing. Afterwards, an exploratory case study was conducted and on-site investigations were made and

* Öğretim Görevlisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, orcid-no: 0000-0002-1273-5915, omer.paksoy@alanya.edu.tr, (Sorumlu Yazar)

** Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, orcid-no: 0000-0002-7741-3319, natabey@selcuk.edu.tr

*** Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, orcid-no: 0000-0002-5392-2485, byilmaz@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 23.05.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 15.10.2020

face-to-face meetings were held with accounting, production, sales and marketing managers, and target costing method was applied in the company. As a result of the research, it was determined which costs should be controlled in the production process and which costs could be reduced by applying the target costing method in the company. In addition, some recommendations were made to the company on which activities were over-invested or in which activities should be improved in line with the findings of the study and customer expectations.

Keywords: Contemporary Cost Methods, Target Costing, Cost Reduction, Cost Management.

1. Giriş

Artan küresel rekabetle karşı karşıya kalan birçok işletme, maliyete dayalı fiyatlandırmanın geçmişin bir kalıntısı haline geldiğini düşünürken, fiyat temelli veya hedef maliyetleme yönteminin önemli bir stratejik araç olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Fiyat tabanlı maliyet kavramına uygun olarak, bazı yazarlar, hedef maliyetleme yönteminin tipik standart maliyet sistemlerine kıyasla maliyet azaltma ve kontrol için üstün bir yaklaşım olduğunu savunmuşlardır (Shank and Fisher, 1999; 73).

Hedef maliyetleme yöntemi ilk olarak Japon otomobil üreticisi “Toyota” tarafından uygulanmış ve elde edilen başarı sonucunda model hızla Japon şirketleri ve ardından da tüm batılı ülkeler arasında yayılmıştır. Yöntemin orijinal Japonca adı, planlama ve maliyet yönetimi süreci anlamına gelen “Gence Kikaku”dur (Pajrok, 2014; 155).

Dünyada sınırların kalkması ve yoğun rakabet, üreticiler için bir ikilem oluşturmuştur. Bu ikilem, küresel rekabetin daha düşük fiyatlarına uymak ve yine de müşterilerin talep ettiği en kaliteli ürünleri sunmaktır. Hedef maliyetleme yöntemi, yeni ürünler geliştirilirken bir çözüm görevi görebilir ve tüm tedarik zinciri boyunca tüm kaynakların optimum kullanımı yoluyla maliyetleri en aza indirebilir (Helms et al., 2005; 49).

Maliyetleri yönetmeye yönelik geleneksel yaklaşımlar, işletmedeki mevcut yeteneklerin ve kaynakların sonucu olan maliyetlere dayanmaktadır. Bu maliyetlere belirli bir marj veya kâr eklenmesi satış fiyatına yol açar. Piyasa böyle bir satış fiyatını kabul etmeye hazır değilse, yöneticilerin rasyonelizasyon ve maliyet azaltma fırsatları bulması gerekir. Hedef maliyet yönetimi, satış fiyatının ve piyasanın kabul edebileceği planlanan kârı yönetme sürecine başlar ve ancak o zaman ürünün maliyetini belirlemek mümkün hale gelmektedir. Hedef maliyetleme, muhasebe, mühendislik, operasyon yönetimi ve satın alma literatüründe yeni ürün geliştirme sonuçlarını önemli ölçüde artırabilecek bir süreç olarak ortaya konmuştur. Hedef maliyetleme süreci, müşterinin istek ve ihtiyaçlarını göz önüne alır, daha önceki tedarikçi katılımını ve eşzamanlı mühendisliği içerir, multi fonksiyonel ekipleri kullanır ve müşteri için arzu edilen ve uygun fiyatlı ve üretici kuruluş için ise uygun bir mal veya hizmet yaratmaya odaklanır.

2. Hedef Maliyetleme

Hedef maliyetleme yöntemi, ürün kârlılığını en üst düzeye çıkarmak için ürün yaşam döngüsünün başlangıcında (planlama ve tasarımın erken safhasında) uygulanan maliyetleri azaltmak için bir ürünün ana maliyetinin yönetiminde stratejik bir süreçtir. Hedef maliyetleme yönteminin çeşitli tanımları mevcuttur. Bunların çoğu, hedef maliyetleme yönteminin, rekabetçi bir pazarda ana maliyetleri en aza indirmek ve istenen kâr marjına ulaşmak için kullanılan bir süreç olduğunu göstermektedir. Daha genel bir tanımda ise hedef maliyetleme yönteminin, belirli bir kalite ve işlevsellik özellikleri ile istenen bir ürünün hangi maliyette üretileceğini belirlemek için sistematik bir yaklaşım olduğu söylenebilir, böylece öngörülen satış fiyatından beklenen kâr elde edilir (Sharafoddin, 2015; 124). Hedef maliyetleme yönteminin farklı tanımlarından bağımsız olarak, pazarın yönelimini temsil ettiği sonucuna varılabilir ve hesaplamaların yaşam döngüsü boyunca ürünün veya hizmetin tüm maliyetlerini hesaba katacak şekilde maliyet rekabetçiliği teşvik edilebilir (Pajrok, 2014; 156).

Hedef maliyetleme yöntemi, öncelikle bir işletmenin gelecekteki kârını stratejik olarak yönetme tekniğidir. Bu hedefe, ürünün öngörülen satış fiyatından kârlı olması durumunda, işletmenin belirtilen işlevsellik ve kalitede önerilen bir ürünü üretmesi gereken yaşam döngüsü maliyetini belirleyerek ulaşılabilir. Hedef maliyetleme yöntemi, maliyeti, ürünün bir sonucu olarak değil de ürün geliştirme sürecine bir girdi olarak görür. Önerilen bir ürünün beklenen satış fiyatını tahmin ederek ve istenen kâr marjını bu satış fiyatından çıkararak hedef maliyet belirlenebilir (Cooper and Slugmulder, 1999; 23). Bu kapsamda hedef maliyet için aşağıdaki gibi bir denklem kurulabilir (Cooper and Slugmulder, 1999; Yazıcı,

2012; Demircioğlu ve Adıgüzel, 2019; Dalğar vd., 2019; Ceran ve Özdemir; Çetin ve Atmaca, 2009; Köroğlu vd., 2019; Karahan, 2018):

Hedef Satış Fiyatı – Hedef Kâr = Hedef Maliyet

Bu denklemde hedef satış ve hedef kâr bağımsız değişken olup hedef maliyet bağımlı değişkendir. Bağımsız değişkenler, reel ve finans piyasalarında yaşanan yoğun rekabet dolayısıyla oluşan sistem dışı değişkenlerdir. Bağımlı değişken ise bu piyasalar tarafından oluşan baskıyı önlemek ve rekabet edebilmek için işletme içi yönetilmesi ve kontrol edilmesi gereken maliyeti ifade etmektedir (Yazıcı, 2012; 34).

Hedef maliyetleme yönteminin mantığı basittir. Hedef maliyet, satış fiyatı ve istenen kâr tahminlerinden elde edilen bir ürünün tam maliyeti için finansal bir hedeftir. Hedef maliyetlendirme çerçevesinde, ürün satış fiyatı pazar tarafından sınırlandırılır ve tüm endüstri değer zinciri boyunca ve işletmedeki tüm fonksiyonlar üzerinde analiz yapılarak belirlenir. Üst yönetim, işletme stratejisi ve finansal hedefler temelinde istenen kâr seviyesini belirler. Çoğu durumda hedef kârlılık, istenen varlık getirisine veya satış getirisine dayanır. Maliyete dayalı fiyatlandırmanın aksine ürün maliyeti, tahmini satış fiyatını etkilemez. Bunun yerine, hedef maliyet, bir firmanın stratejik hedeflerine ulaşmak için başarması gereken hedeftir (Shank and Fisher, 1999; 74).

2.1. Hedef Maliyetleme Yönteminin Temel Amaçları

Hedef maliyetleme yönteminin temel amacı; yönetimin, maliyetlerin tasarım ve geliştirme aşamasının henüz başlarında işlerin planlanıp yönetileceği proaktif maliyet planlama, maliyet yönetimi ve maliyet azaltma uygulamalarını kullanmasını sağlamaktır. İşletmeler, yeni ürünleri için somut ve oldukça görünür maliyet hedefleri oluşturmak için hedef maliyetleme yöntemini kullanırlar. Ürün geliştirme süreci; düşük maliyet, yüksek kalite, müşteri memnuniyeti ve zamanında ürün tanıtımı gibi çoklu ve muhtemelen çatışan hedeflerle karakterizedir. Disiplin mekanizması olarak hedef maliyetleme yöntemi, ürün tasarımcılarının aralarında belirgin ödünler vermesini sağlayarak bu farklı hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Hedef maliyetleme yönteminin genel amaçları, pazara kâr amaçlı ürünlerin tanıtılmasını sağlamak ve maliyet, işlevsellik ve kalite arasında en uygun dengeyi sağlamaktır (El Baradie, 2008; 84).

2.2. Hedef Maliyetleme Yönteminin Temel İlkeleri

Hedef maliyetleme yöntemi ile geleneksel batı yaklaşımları arasındaki en büyük fark, ürün geliştirme aşaması öncesinde ve sırasında maliyetleri kontrol etme çabalarının derecesidir. Hedef maliyetleme sürecinin önemli bir parçası, üretim maliyetlerini düşürmek ve ürün kalitesini sağlamak için ürün tasarımı ve planlaması sırasında iç departmanların dış tedarikçilerle koordinasyonu ve entegrasyonunu içerir. Hedef maliyet, fiyatın nihai olarak pazarda kabul edilmesini ve amaçlanan kâr seviyelerinin elde edilmesini sağlamak için önemli pazar araştırmalarına ve veri analizlerine dayanmaktadır. Bu kapsamda hedef maliyetleme yönteminin altı temel ilkesi bulunmaktadır (Huang et al., 2012; 324):

- **Fiyat Odaklı Maliyetleme:** Piyasa fiyatları, kabul edilebilir veya hedeflenen maliyetleri belirlemek için kullanılır. Hedef maliyetleme yönteminde ilk olarak hedef satış fiyatı belirlenir. Hedef satış fiyatı, müşterilerin ürünlere talep ettiği ve ödemeye razı olduğu bedeli temsil eder. Bu satış fiyatından işletmenin hedeflediği kâr marjı düşülerek hedef maliyet tespit edilir. Fiyatı, pazar belirlerken hedef kâr marjını işletme kendi belirlemektedir (Ceran ve Özdemir, 2013; 459).
- **Müşterilere Odaklanma:** Kalite, maliyet ve zaman için müşteri gereksinimleri aynı anda ürün ve süreç kararlarına dahil edilir ve maliyet analizine kılavuzluk eder. Ürüne yerleştirilmiş olan herhangi bir özellik ve işlevselliğin müşteriye olan değeri, bu özellikleri ve işlevselliği sağlama maliyetinden daha büyük olmalıdır (Swenson et al., 2003; Köroğlu vd., 2019).
- **Tasarıma Odaklanma:** Maliyet kontrolü, ürün ve süreç tasarımı aşamasında başlamaktadır. Bu nedenle üretim başlamadan önce mühendislik değişiklikleri yapılmalıdır. Bu da yeni ürünler için daha düşük maliyetlere ve pazara çıkış sürecinin kısılmasına neden olacaktır (Swenson et al., 2003; 12).
- **Çapraz Fonksiyonel Katılım:** İşletmenin üretim, muhasebe, satın alma, tasarım, pazarlama ve diğer bütün fonksiyonel birimlerin oluşturmuş olduğu çapraz fonksiyonel ürün ve süreç ekipleri, ilk konseptten nihai üretime kadar tüm ürün için sorumludur. Bu ekip sadece işletme içi ekiplerden

oluşmaz, aynı zamanda müşteriler, tedarikçiler, satıcılar vb. gibi diğer işletme dışı taraflar da bu ekibe dahil olurlar (Hacırüstemoğlu ve Şakrak, 2002; 122).

- **Değer Zinciri Katılımı:** Değer zinciri, belirli bir sektörde faaliyet gösteren bir firmanın pazar için değerli bir ürün sunmak için gerçekleştirdiği bir dizi faaliyettir. Değer zincirinin tüm üyeleri –ör. tedarikçiler, distribütörler, servis sağlayıcıları ve müşteriler- hedef maliyetleme sürecine dahil edilir (Swenson et al., 2003; 12).
- **Yaşam Döngüsü Yönelimi:** Toplam yaşam döngüsü maliyetleri hem üretici hem de müşteri için en aza indirilmeye çalışılır. Yaşam döngüsü maliyetleri satın alma fiyatı, işletme maliyetleri, bakım ve dağıtım maliyetlerini içerir (Swenson et al., 2003; 13).

2.3. Hedef Maliyetleme Yönteminin Özellikleri

Genel olarak, hedef maliyetleme yöntemi aşağıdaki özelliklere sahiptir (Monden and Hamada, 1991; 18):

- Hedef maliyetleme yöntemi, geliştirme ve tasarım aşamasında uygulanır ve üretim aşamasında uygulanan maliyet kontrol sisteminden farklıdır.
- Hedef maliyetleme yöntemi, geleneksel anlamda maliyet kontrolü için bir yönetim yöntemi değildir, fakat maliyetleri düşürmeyi amaçlayan bir yöntemdir.
- Hedef maliyetleme sürecinde yönetim biliminin birçok yöntemi kullanılır, çünkü hedef maliyetleme yöntemi, yönetsel nesnelere geliştirme ve ürün tasarımı tekniklerini içermektedir.
- Hedef maliyetleme yönteminin yürütülmesinde birçok fonksiyonel birimlerin işbirliği gerekmektedir.
- Hedef maliyetleme yöntemi, ürün çeşidi az büyük üretim işletmelerinden ziyade birçok ürün çeşidi olan küçük üretim şirketlerinde uygulanması daha kolaydır.

2.4. Hedef Maliyetleme Yöntemi ve Değer Mühendisliği

Hedef maliyetleme yöntemi sadece bir maliyet azaltma tekniği veya kontrol çerçevesi değil, aynı zamanda değer analizi ve değer mühendisliği dahil kapsamlı bir stratejik kâr yönetim sisteminin bir parçasıdır. Hedef maliyetleme yönteminin tedarik zinciri içinde uygulanması, standart maliyetlendirmeden çok daha fazla çaba ve disiplin gerektirir. Tüm tedarik zinciri ortakları, bileşenleri tasarlarırken, üretirken ve dağıtırken maliyetleri azaltmanın yollarını bulmalıdır. Satış fiyatı belirlendikten sonra üretici ve tedarik zinciri kâr marjlarını düşürmeli ve nihai ürünün maliyetlerini belirlemelidir. Tüm bileşenler için hedef maliyetler de belirlenecektir. Hedef maliyete ulaşmak, tüm tedarik zincirinin ortak bir çabası olduğundan hedef maliyete ulaşma baskısı zincir boyunca anlaşılmalı ve iletilmelidir. Hedef maliyet belirlemek için gereken koordinasyon miktarı çok zaman alır ve bilgi paylaşımı, ekip çalışması gerektirir. Tedarikçileri acil maliyet tasarrufları için sıkma süreci, güvenilirliğini yitirmektedir ve günümüzün kabul edilebilir uygulaması maliyet indirimlerini uzun vadeli bir çerçevede paylaşmaktır. (Helms et al., 2005; 49-50).

Değer kavramı, istenen işlevleri istenilen zamanda ve yerde güvenilir bir şekilde sağlamak için gerekli kalite ve kullanıcı gereksinimlerini karşılamak için diğer performans faktörleri ile mümkün olan en düşük maliyet olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, bir ürün, kullanıcıların gereksinimlerini en düşük fiyatla karşılıyorsa, o ürün değerli sayılır. İşlevsellik ve maliyet böylece bir ürüne hangi değer verilebileceğini tanımlar. İşlev, kalite ve maliyet, müşteriye neyin değer verdiğini belirler. Bu kapsamda, değer aşağıdaki şekilde formülize edilebilir (Sperling, 2001; 46):

$$\text{Değer} = (\text{Fonksiyon} + \text{Kalite}) / \text{Maliyet}$$

2.5. Hedef Maliyetleme Yönteminin Geleneksel Maliyet Artı Yönteminden Farklılıkları

Hedef maliyetleme yönteminin mantığı her ne kadar basit olsa da daha önce maliyet artı yaklaşımının benimsenmiş bir ortamda uygulamak daha zor olabilmektedir. Maliyet artı yaklaşımı genellikle daha hızlıdır ve hedef maliyetleme yönteminde olduğu gibi mevcut maliyetler ve hedef maliyet arasındaki boşluğu azaltmak için tekrarlamalı, kapsayıcı bir yaklaşım içermez. Maliyet artı yaklaşımı aynı zamanda hedef maliyetleme yönteminin ön şartı olan güçlü bir pazar odaklılığa sahip değildir. “Maliyet artı” teriminin de

muhasebe alanı ile sınırlı olduğu görülmektedir ve geleneksel olarak muhasebeciler maliyet verilerine erişebilmelerine rağmen üretim değişikliklerini uygulamak için kullanılmamıştır.

Maliyetlere ek olarak, firmalar tüketicilerin gerçekte ne istediğini ve ne ödemek istediğini anlamalıdır. Geleneksel ürün geliştirme ve maliyet artı fiyatlandırma yaklaşımında, müşterinin ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yanlış fiyatlandırılan bir dizi mühendislik ürünleri sonuç olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu kusurlu sürece “içten dışa” bir yaklaşım denmekte ve nihai ürünün piyasaya sürülmeye hazır olana kadar ürünün maliyetinin belirlenemeyeceği savunulmaktadır. Hedef maliyetleme yönteminin daha iyi anlaşılması için ürün geliştirilmesinin ilk aşamalarında uygulanan değişikliklerin daha kolay ve daha ucuz yapılabileceği belirtilmelidir (Helms et al., 2005; 51-52).

Hedef maliyetleme yöntemi ile geleneksel maliyet artı yöntemi arasındaki farklar aşağıdaki tabloda özetlenmektedir (Sharafoddin, 2016; Hacırüstemoğlu ve Şakrak, 2002; Dalğar vd., 2019):

Tablo 1. Geleneksel Maliyet Artı Yöntemi ile Hedef Maliyetleme Yöntemi Arasındaki Farklar

Geleneksel Maliyet Artı Yöntemi	Hedef Maliyetleme Yöntemi
Piyasa fiyatı, temel maliyet planlamasının bir parçası olarak değerlendirilmez.	Rekabetçi fiyat, temel maliyet planlamasının bir parçası olarak kabul edilir.
Maliyetler satış fiyatını belirler.	Maliyetleri belirleyen satış fiyatıdır.
Maliyetleri azaltmak için kayıplar ve verimsizlik göz önünde bulundurulur.	Tasarım, maliyetleri düşürmede önemli bir faktördür.
Müşteriler, maliyet azaltımına dahil değildir.	Müşteri verileri, maliyet düşürme için bir rehber olarak kabul edilir.
Takım çalışması ve çoklu yetenekler dikkate alınmaz.	Takım çalışması ve çoklu yetenekler dikkate alınır.
Ana maliyet ve karın bir kısmı kapalı sistemden kaynaklanır.	Açık bir yöntemdir ve değişkenlerin yöntem üzerindeki etkileşimli işlevini veya dış etkisini dikkate alır.
Ürün tasarlandıktan sonra malzeme ve ekipman tedarikçileri yer alır.	Ürün tasarımından önce malzeme ve ekipman tedarikçileri yer alır.
Değer mühendisliği kullanmaz.	Değer mühendisliği bu yöntemde ön koşul olarak kullanılmaktadır.

Kaynak: Hacırüstemoğlu & Şakrak, 2002; Sharafoddin, 2016.

2.6. Hedef Maliyetleme Yöntemi Uygulama Aşamaları

Hedef maliyetleme yöntemi süreci, yeni ürün için pazar araştırmasına dayalı bir satış fiyatı belirlenerek başlar. Bu hedef satış fiyatından hedef maliyeti belirlemek için hedef kâr çıkarılır. Büyük olasılıkla, bu hedef, işletmenin mevcut üretim maliyetinin altındadır. Daha sonra birçok departmandan ekipler, hedef maliyete ulaşmak için fonksiyonel maliyet analizi yaparlar. Mevcut maliyet tahmini hedefte ise, işletme yeni ürünü uygulamaya alıp almayacağına karar vermelidir. Mevcut maliyet tahmini hedefin üzerindeyse değişiklik yapmak ve başka bir maliyet tahmini hazırlamak için fonksiyonel maliyet analizi kullanılır. Anlaşılması açısından hedef maliyet süreci aşamaları aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır (Hematfar et al., 2013; 3):

- **Ürün için Hedef Kâr Tespit Edilmesi:** Hedef kâr marjı, kâr planlama çabaları sonucunda uzun vadede işletmenin stratejik ve finansal hedeflerinden kaynaklanmaktadır (Bobescu and Rakoş, 2015; 170). Araştırmalar, yeni ürünler için hedef maliyetleme sürecindeki ilk adımın bir pazar yeri ihtiyacının ve bu ihtiyacı karşılayacak ürün ve hizmet özelliklerinin belirlenmesi olduğunu göstermiştir (Ellram, 2006; 17). Perakende fiyatları ve satış hacimleri, araştırmaya ve işletmenin istediği pazar payına dayalı olarak pazarlama fonksiyonu tarafından önerilmektedir. Artık her yeni ürünün ömrü boyunca toplam satış geliri tahmin edilebilir. Genellikle satış getirisi kullanılarak belirlenen hedef kâr, toplam satış gelirinden çıkarılır (Hematfar et al., 2013; 3-4).
- **Hedef Maliyetin Hesaplanması:** Hedef maliyet, hedef satış fiyatı ile hedef kâr marjı arasındaki fark şeklinde tanımlanmaktadır. Bir ürünün hedef satış fiyatı, piyasanın isteklerine ve yönüne bağlı olarak tahmin edilir. Bu da bir ürünün, müşteri istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasıyla tasarlanmasını gerektirmektedir (Dalğar vd., 2019; Ellram, 2006). Hedef maliyete ulaşmak için fonksiyonel maliyet analizi kullanılır. Fonksiyonel maliyet analizi, tipik olarak farklı departmanlardan (pazarlama, tasarım, mühendislik, üretim, satın alma ve muhasebe gibi) çalışanları kapsayan bir grup faaliyetidir ve toplam ürün maliyetini azaltmak için alternatifler sunmayı

amaçlamaktadır. Bu ekip odaklı yaklaşım, farklı departmanlardaki çalışanların, maliyet azaltma sürecine katkıda bulunmak için organizasyondaki bilgi ve deneyimlerini bir araya getirmelerini gerektirir. Ürün tasarımcılarıyla çalışmak, motivasyonlarını sadece parça sayısını azaltmak değil, aynı zamanda ürünlere daha düşük maliyetle istenen işlevleri veren tasarımlarda standart parçaların kullanımına yönelik çalışmaktır (Hematfar et al., 2013; 5).

- **Fonksiyonel Maliyet Analizinin Yapılması:** Fonksiyonel maliyet analizi, ürünün her bir fonksiyonu için mantıksal bir diyagramın hazırlanmasını gerektirir. Her bir fonksiyonun nispi öneminin belirlenerek ürün maliyetinde ne kadar ağırlığı olduğu tespit edilmeye çalışılır. Fonksiyonel analiz, değer mühendisliği ile yakından bağlantılıdır. Fonksiyonel analiz, her ürünün çeşitli işlevlerine odaklanan bir maliyet yönetim sistemidir (Koroğlu vd., 2019; 309). Değer mühendisliği, müşterilerin ihtiyaç duyduğu işlevleri gözden geçirerek bir ürünü farklı açılardan daha düşük maliyetle tasarlamayı içerir. Değer mühendisliği, işletme genelinde satın alma, planlama, tasarım, üretim ve diğer süreçler için kullanılır. Değer mühendisliği yapmak için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. İşlem, genellikle test parçalarındaki performans kontrolleriyle başlar. Tasarımlar, her parçaya belirli bir performans derecesi verecek şekilde değiştirilir. Daha sonra performans yürütülürken maliyetleri düşürmenin yolları aranır. Amaç, fonksiyonel analiz tarafından sağlanan bilgileri, maliyetleri iyileştirmek için alternatifler önermek için kullanmaktır (Koroğlu vd., 2019; El Baradie, 2008).
- **Müşteri Beklenti Analizinin Yapılması:** Hedef maliyetleme yöntemi, müşteri odaklı bir yöntemdir. Hedef maliyetleme yönteminde başarılı olabilmek için müşterilerin dinlenmesi gerekmektedir. Müşteriler hangi ürünleri hangi özelliklerde istiyor, özelliklerden hangisi daha önemli, belli bir ürün kalitesi için ne kadar ödemeye hazırlar gibi sorulara yanıtların bulunması gerekir. Ürünler, müşteri beklentilerine göre tasarlanır ve en uygun satış fiyatı belirlenir (Dalğar vd., 2019; 380).
- **Önem Endeksinin Belirlenmesi:** Önem endeksi, müşteri beklenti analizi ile fonksiyonel performans analizi arasındaki ilişkiyi inceler. Müşteri beklenti analizi sonucu belirlenen ürün fonksiyonları ile ürünü meydana getiren parçalar bir matris şeklinde incelenerek arasındaki bağıntıya bakılır. İlgili parçaların nispi önemleri belirlenir (Koroğlu vd., 2019; 309).
- **Hedef Maliyet Endeksinin Belirlenmesi:** Her bir işleve ayrılan toplam maliyetin yüzdesidir. Birçok işletme, önem derecesini maliyet yüzdesine göre ölçebilecekleri değer endeksi olarak da adlandırılan bir oran kullanır. 1'den küçük veya 1'e eşit bir değer endeksinde sahip olduğu ortaya çıkan herhangi bir fonksiyon veya bileşen, değer mühendisliğinin bir konusunu oluşturur (Ahn et al., 2018; 333-334).
- **Hedef Maliyet Endeksinin Optimizasyonu ve Diğer Maliyet Düşürmelerinin Yapılması:** Hedef maliyet endeksi sonucunda maliyetleri ile önem dereceleri arasında uyum bulunmayan parçaların tespit edilmesi, başka alternatiflerin değerlendirilmesi ve değiştirilmesi gerekiyorsa bu parçaların tespit edilmesi gerekir (Demircioğlu ve Adıgüzel, 2019; 103).

2.7. Literatür Taraması

Hedef maliyetleme ile ilgili literatür incelendiğinde ulusal ve uluslararası birçok çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların çoğunda hedef maliyetlemenin faydalarına değinilmiştir. Ürün tasarım ve geliştirme aşamasının maliyet düşürme için önemli fırsatlar sunduğu yaygın bir bulgudur çünkü tasarım aşamasından sonra ürün maliyetinin %70 ila %80'i değişmeden kalır. Yapılan çalışmaların çoğu bu gerçeğin önemini ortaya koymaktadır (Cengiz ve Ersoy, 2010; 3147). Hedef maliyetleme ile ilgili yapılan bazı çalışmaları inceleyecek olursak:

Kato (1993), çalışmasında hedef maliyetlemenin Japon işletmelerinin maliyet düşürme faaliyetlerine yaptığı katkıyı araştırmış ve hedef maliyet felsefesini desteklemek için gerekli olan bilgi sistemlerini tanımlamıştır. Yazar, hedef maliyetleme destek sistemlerinin ürün fonksiyonlarını çeşitli kriterlere göre alt fonksiyonlara ayırma becerisine, fonksiyonların değerini fiyata dönüştürme olanaklarına, çeşitli tahmin tekniklerine sahip bir pazar araştırması araç kutusuna sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

Shank ve Fisher (1999), Montclair Paper Mill'de bir vaka çalışması gerçekleştirmiş ve hedef maliyetleme uygulamasının, işletmelerin önemli maliyet düşürme fırsatlarına sahip olmasını sağladığını belirtmişlerdir. Yazarlar, hedef maliyetlemenin çok dar bir şekilde tanımlandığını ve bunun da yöneticilerin bunun işleriyle ilgili olmadığını düşünmesine neden olduğunu vurgulamaktadır.

Cooper ve Slagmulder (1999), uyguladıkları prosedürü belgelemek için olgun ve etkili hedef maliyetlemeye sahip yedi Japon işletmesini incelemiştir. Hedef maliyetleme sürecinin üç ana unsurunu (pazar odaklı maliyetleme, ürün düzeyinde hedef maliyetleme ve bileşen düzeyinde hedef maliyetleme) tanımladılar ve oldukça rekabetçi bir ortamda; işletmelerin hayatta kalmak için maliyetleri yönetmesi gerektiğini ve üç hedef süreç ile yalnızca kârlı ürünlerin piyasaya sürülmesini sağladığını vurguladılar. Cooper ve Slagmulder (1999), hedef maliyetleme ve değer mühendisliğinin erken benimseyenlere önemli kazançlar sağladığını vurgulamışlardır.

Gheorghe (2007), çalışmasında hedef maliyetleme metodolojisinin aşamalarını dört aşamada incelemiştir. Çalışmada, ürünün müşteriler tarafından dikkate alınacak bireysel fonksiyonlarına ayrıştırılması, ürünün her bir teknik bileşeni için katkı derecesinin belirlenmesi, fonksiyonların performansı için her bileşen için yüzde öneminin ve maliyetlerin korelasyon analizinin ve her bileşene ilişkin yüzde öneminin belirlenmesi şeklinde ele alınmıştır.

Bozdemir ve Orhan (2011), çalışmalarında hedef maliyetleme yönteminin Türk otomotiv sektöründe uygulanma seviyelerini araştırmışlardır. Bu kapsamda 249 işletmeye anket uygulayarak veri toplamışlardır. Araştırma sonucunda, anket uyguladıkları işletmelerde, hedef maliyetleme yönteminin tam olarak anlaşılmadığı ve uygulayamadıkları sonucuna varmışlardır.

Alpkan (2012), turizm sektöründe faaliyet gösteren bir konaklama işletmesinde bir çalışma gerçekleştirmiş ve hedef maliyetleme yönteminin maliyetleri azaltmada, kalite, verimlilik ve hedeflenen kâr marjına ulaşmada önemini vurgulamıştır.

Karahan (2018), çalışmasında hedef maliyetleme yöntemini bir halı işletmesinde uygulamış ve araştırma sonucunda, yöntemin halı işletmesinde uygulanabilir olduğunu, maliyet azaltımı yapılırken, firmanın rekabeti, müşteri yapısı ve tedarikçi zincirlerinin fiyat indirimi yapılması tekliflerine tepkilerinin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Dalğar vd. (2019), çalışmalarında hedef maliyetleme yöntemini süt ürünleri üreten bir işletmede uygulamış ve araştırma sonucunda, yöntemin uygulanabilir olduğu, bir işletmeden alınan verilerle değerlendirilmiş ve sonucunda üretim sırasında hangi giderlerin kontrol altına alınması gerektiği belirlenmiştir.

Demircioğlu ve Adıgüzel (2019), çalışmada hedef maliyetleme yönteminin çelik boru sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde uygulanabilirliğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, işletmeye hedef maliyetleme yöntemini kullanması önerilmekte ve işletmenin bu yöntem ile müşteri beklentilerini de dikkate alarak maliyetlerini düşürebilmesi ve bu sayede kârlılıklarında artış sağlayabilmesinin mümkün olabileceği belirtilmektedir.

3. Denim Kumaş Üreten Bir İşletmede Hedef Maliyetleme Yönteminin Uygulanması

Çalışmanın bu bölümünde hedef maliyetleme yönteminin denim kumaş üreten bir işletmede uygulanabilirliği araştırılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, denim kumaş üretim fabrikasında hedef maliyetleme yönteminin uygulanabilirliğini araştırmaktır. Bu kapsamda, işletmenin cari dönem ve gelecek yıl bütçe verilerinden yola çıkılarak işletmede hedef maliyetleme yönteminin uygulanması durumunda üretime başlamadan önce hangi maliyetlerin kontrol altına alınabileceği ve hangi maliyetlerin azaltılabileceği araştırılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, verilerin detaylı şekilde analiz edilebilmesi için araştırma yöntemlerinden vaka çalışması tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, işletmede öncelikle tanımlayıcı vaka çalışması yapılmış ve bu kapsamda işletmenin mevcut maliyet sistemi ve üretim iş akışı incelenmiştir. Daha sonra keşifsel vaka çalışması

yapılarak işletmede yerinde incelemeler yapılmış ve muhasebe, üretim, satış ve pazarlama sorumlularıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İşletmenin 2019 yılı muhasebe, üretim verileri ve 2020 yılı tahmini bütçe verilerinden yola çıkılarak hedef maliyetleme yöntemi uygulanmıştır.

3.3. İşletme Hakkında Genel Bilgiler

Uygulama yapılan işletme, Kahramanmaraş'ta kurulmuş ve Türkiye'de ilk 500 firma arasında yer alan bir holding şirketidir. İşletme üretiminin birçoğunu ihraç etmektedir. İşletme, ülke ve bulunduğu ilde büyük bir pazar payına sahiptir. İşletme sektörde yaklaşık 30 yıldır faaliyet göstermektedir. Fabrika arazisi işletme mülkiyetinde olup toplam 44.000 m² üzerine kurulu ve 24.000 m² kapalı saha alanına sahiptir. İşletme, 200 işçi, 30 makine ile birlikte 24 saat üretim yapmaktadır. İşçiler günde 3 vardiya şeklinde çalışmaktadır. Üretim, yılda 3 kere makinelerin bakım onarım zamanlarında ve yıllık resmi tatillerde yapılmamaktadır. İşletmede tek çeşit ürün ve yılda toplam 17 milyon metre kumaş üretilmektedir. Alınan bilgilere ve işletmedeki iş akış şemasına göre işletmede toplam altı adet esas üretim gider yeri bulunmaktadır. Bunlar, halat sarma, halat boyama, halat açma, haşıl, dokuma ve terbiye faaliyetlerinden oluşmaktadır. Dokuma faaliyeti ise yatırım maliyetinin yüksek olması ve makinelerin çok büyük olması nedeniyle dışarıdan başka bir firmaya fason üretim yaptırılmaktadır.

3.4. İşletme Maliyetlerinin Belirlenmesi

İşletmenin muhasebe sorumlusu ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda ve 2019 yılında işletme muhasebe verilerinden elde edilen toplam maliyet bilgileri aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. İşletme Toplam Giderleri ve Gider Türlerinin Toplam Giderler Arasındaki Oranı

Gider Türleri	Tutar (TL)	Toplam Gider İçindeki Oranı (%)
İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	195.950.267,33	80,11
Hammadde Giderleri	170.466.387,38	
Boya ve Kimyevi Malzeme Giderleri	22.988.934,96	
İşletme Malzemeleri	2.494.944,99	
İŞÇİLİK GİDERLERİ	28.519.568,58	11,66
İşçi Maaş ve Diğer Giderleri	10.385.052,16	
Fason İşçilik	18.134.516,42	
ENERJİ GİDERLERİ	11.566.085,71	4,73
Elektrik Giderleri	1.931.006,81	
Doğalgaz Giderleri	7.489.623,49	
Su Giderleri	116.956,60	
Akaryakıt Giderleri	346.649,33	
Buhar, Sıcak Su, Yumuşak Su	1.681.849,48	
BAKIM VE ONARIM GİDERLERİ	2.253.445,63	0,92
Bina Bakım ve Onarım Giderleri	136.319,85	
Araç Bakım ve Onarım Giderleri	136.097,29	
Demirbaş Bakım ve Onarım Giderleri	1.981.028,49	
AMORTİSMAN GİDERLERİ	3.370.654,96	1,38
Maddi Duran Varlık Amortisman Giderleri	488.751,66	
Maddi Olm. Duran Varlık Amortisman Giderleri	2.881.903,30	
DİĞER ÇEŞİTLİ GİDERLER	2.945.760,24	1,20
Vergi ve Diğer Çeşitli Giderler	2.945.760,24	
GENEL TOPLAM	244.605.782,45	100,00

İşletmede toplam 200 işçi ve 30 makine çalışmaktadır. İşletmede altı adet üretim bölümü bulunmaktadır. Çalışan işçi sayıları ve makine sayıları bölüm bazında aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Ancak dokuma gider yeri için dışarıdan bir firmaya fason üretim yaptırıldığından dolayı işçi ve makine sayısı bulunmamaktadır.

Tablo 3. Gider Yerlerinde Çalışan İşçi ve Makine Sayıları

Gider Yeri	İşçi Sayısı	Makine Sayısı
Halat Sarma	39	5
Halat Boyama	43	9
Halat Açma	47	10
Haşıl	33	3
Dokuma (Fason Üretim)	0	0
Terbiye	38	3
TOPLAM	200	30

3.5. Maliyet Havuzlarının Oluşturulması ve Üretim Gider Yerlerine Dağıtılması

İşletmenin 2019 yılı maliyet verilerinden yola çıkılarak giderlerin esas gider yerlerine dağıtılabilmesi için ilk olarak maliyet havuzları oluşturulmuştur. İlk madde ve malzeme giderleri direkt niteliğe sahip olduğundan dolayı mamullere direkt yüklenecektir, böylece esas üretim gider yerlerine dağıtım yapılmamıştır. Maliyet havuzları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

- İşçilik Maliyet Havuzu
- Enerji Kaynak Havuzu
- Bakım ve Onarım Kaynak Havuzu
- Amortisman Kaynak Havuzu
- Diğer Çeşitli Giderler Kaynak Havuzu

3.5.1. İşçilik Maliyet Havuzu Gider Yerlerine Dağıtım

İşçilik maliyet havuzu, direkt işçilik giderleri ve dokuma faaliyeti için dışarıya yaptırılan fason işçilik giderlerinden oluşmaktadır. Fason işçilik gideri sadece dokuma faaliyeti ile ilgili olduğundan bu gider direkt dokuma gider yerine atanmıştır. Direkt ve endirekt işçilik giderleri için ise dağıtım anahtarı olarak işçilik saatleri esas alınmıştır. Buna göre yükleme oranı aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır.

$$\text{İşçilik Saati Yükleme Oranı} = \frac{\text{Toplam İşçilik Gideri}}{\text{Toplam İşçilik Saati}}$$

İşletmede çalışan toplam 200 işçi haftada 5 gün günde 9 saat ayda 22 gün çalışmaktadır. Buna göre yıllık toplam işçilik saati = 200 işçi x 9 saat/gün x 22 gün/ay x 12 ay/yıl = 475.200 saat/yıl şeklinde hesaplanmıştır. İşçi başına yıllık işçilik saati ise 475.200 / 200 = 2.376 saattir. Buna göre;

$$\text{İşçilik Saati Yükleme Oranı} = 10.385.052,16 \text{ TL} / 475.200 \text{ saat} = 21,85 \text{ TL/DİS}$$

İşçilik kaynak havuzundaki giderlerin dağıtımını aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

$$\text{Halat Sarma} = 21,85 \times (39 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 2.025.085,17 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Boyama} = 21,85 \times (43 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 2.232.786,22 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Açma} = 21,85 \times (47 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 2.440.487,26 \text{ TL}$$

$$\text{Haşıl} = 21,85 \times (33 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 1.713.533,60 \text{ TL}$$

$$\text{Terbiye} = 21,85 \times (38 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 1.973.159,91 \text{ TL}$$

$$\text{Dokuma (Fason İşçilik)} = 18.134.516,42 \text{ TL (Direkt yükleme yapılmıştır)}$$

3.5.2. Enerji Kaynak Havuzu Gider Yerlerine Dağıtım

Enerji kaynak havuzu, elektrik, su, doğalgaz, akaryakıt ve buhar giderlerinden oluşmaktadır. Enerji giderleri, yüksek oranda makinelerin çalıştırılması ve enerji üretebilmeleri için harcanan giderler olduğundan dolayı dağıtım anahtarı olarak makine saati esas alınmıştır. Buna göre yükleme oranı aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = \frac{\text{Toplam Enerji Gideri}}{\text{Toplam Makine Saati}}$$

İşletmede çalışan toplam 30 makine haftada 7 gün, günde 24 saat, ayda 30 gün çalışmaktadır. Buna göre yıllık toplam makine saati = 30 makine x 24 saat/gün x 30 gün/ay x 12 ay/yıl = 259.200 makine saati/yıl

şeklinde hesaplanmıştır. Makine başına yıllık makine saati ise $259.200 / 30 = 8.640$ makine saattir (MS). Buna göre;

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = 11.566.085,71 \text{ TL} / 259.200 \text{ saat} = 44,62 \text{ TL/MS}$$

Enerji kaynak havuzundaki giderlerin dağıtımı aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

$$\text{Halat Sarma} = 44,62 \times (5 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 1.927.680,95 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Boyama} = 44,62 \times (9 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 3.469.825,70 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Açma} = 44,62 \times (10 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 3.855.361,90 \text{ TL}$$

$$\text{Haşıl} = 44,62 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 1.156.608,58 \text{ TL}$$

$$\text{Terbiye} = 44,62 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 1.156.608,58 \text{ TL}$$

3.5.3. Bakım ve Onarım Kaynak Havuzu Gider Yerlerine Dağıtımı

Bakım ve onarım kaynak havuzunda bulunan toplam 2.253.445,63 TL'lik gider makine saati dağıtım anahtarı esas alınarak gider yerlerine aktarılmıştır.

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = \text{Toplam Bakım ve Onarım Gideri} / \text{Toplam Makine Saati}$$

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = 2.253.445,63 \text{ TL} / 259.200 \text{ saat} = 8,69 \text{ TL/MS}$$

Bakım ve onarım kaynak havuzundaki giderlerin dağıtımı aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

$$\text{Halat Sarma} = 8,69 \times (5 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 375.574,28 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Boyama} = 8,69 \times (9 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 676.033,69 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Açma} = 8,69 \times (10 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 751.148,54 \text{ TL}$$

$$\text{Haşıl} = 8,69 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 225.344,56 \text{ TL}$$

$$\text{Terbiye} = 8,69 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 225.344,56 \text{ TL}$$

3.5.4. Amortisman Kaynak Havuzu Gider Yerlerine Dağıtımı

Amortisman kaynak havuzunda bulunan toplam 3.370.654,96 TL'lik gider makine saati dağıtım anahtarı esas alınarak gider yerlerine aktarılmıştır.

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = \text{Toplam Amortisman Gideri} / \text{Toplam Makine Saati}$$

$$\text{Makine Saati Yükleme Oranı} = 3.370.654,96 \text{ TL} / 259.200 \text{ saat} = 13,00 \text{ TL/MS}$$

Amortisman kaynak havuzundaki giderlerin dağıtımı aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

$$\text{Halat Sarma} = 13,00 \times (5 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 561.775,83 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Boyama} = 13,00 \times (9 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 1.011.196,48 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Açma} = 13,00 \times (10 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 1.123.551,65 \text{ TL}$$

$$\text{Haşıl} = 13,00 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 337.065,50 \text{ TL}$$

$$\text{Terbiye} = 13,00 \times (3 \text{ makine} \times 8.640 \text{ saat}) = 337.065,50 \text{ TL}$$

3.5.5. Diğer Çeşitli Giderler Kaynak Havuzu Gider Yerlerine Dağıtımı

Diğer çeşitli giderler kaynak havuzunda bulunan toplam 2.945.760,24 TL'lik gider işçilik saati dağıtım anahtarı esas alınarak gider yerlerine aktarılmıştır.

$$\text{İşçilik Saati Yükleme Oranı} = \text{Toplam Diğer Çeşitli Giderler} / \text{Toplam İşçilik Saati}$$

$$\text{İşçilik Saati Yükleme Oranı} = 2.945.760,24 \text{ TL} / 475.200 \text{ saat} = 6,19 \text{ TL/DİS}$$

Diğer çeşitli giderler kaynak havuzundaki giderlerin dağıtımı aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

$$\text{Halat Sarma} = 6,19 \times (39 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 574.423,25 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Boyama} = 6,19 \times (43 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 633.338,45 \text{ TL}$$

$$\text{Halat Açma} = 6,19 \times (47 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 692.253,65 \text{ TL}$$

$$\text{Haşıl} = 6,19 \times (33 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 486.050,44 \text{ TL}$$

$$\text{Terbiye} = 6,19 \times (38 \text{ işçi} \times 2.376 \text{ saat}) = 559.694,45 \text{ TL}$$

Kaynak havuzlarında biriken giderlerin esas üretim gider yerlerine dağıtımları aşağıdaki tabloda toplu şekilde gösterilmektedir.

Tablo 4. Esas Üretim Gider Yerlerinde Biriken Giderler

Gider Yeri	İşçilik Kaynak Havuzu (TL)	Enerji Kaynak Havuzu (TL)	Bakım ve Onarım Kaynak Havuzu (TL)	Amortisman Kaynak Havuzu (TL)	Diğer Çeşitli Giderler Kaynak Havuzu (TL)	Toplam (TL)
Halat Sarma	2.025.085,17	1.927.680,95	375.574,28	561.775,83	574.423,25	5.464.539,48
Halat Boyama	2.232.786,22	3.469.825,70	676.033,69	1.011.196,48	633.338,45	8.023.180,54
Halat Açma	2.440.487,26	3.855.361,90	751.148,54	1.123.551,65	692.253,65	8.862.803,00
Haşıl	1.713.533,60	1.156.608,58	225.344,56	337.065,50	486.050,44	3.918.602,68
Dokuma (Fason Üretim)	18.134.516,42	0,00	0,00	0,00	0,00	18.134.516,42
Terbiye	1.973.159,91	1.156.608,58	225.344,56	337.065,50	559.694,45	4.251.873,00
TOPLAM	28.519.568,58	11.566.085,71	2.253.445,63	3.370.654,96	2.945.760,24	48.655.515,12

İşletmede 2019 yılında üretim için toplam 244.605.782,45 TL (Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri dahil) maliyete katlanılmıştır. Maliyet havuzlarında biriken giderlerin mamullere yüklenebilmesi için öncelikle maliyet sürücüsü/sürücülerinin belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada, maliyet sürücüsü olarak toplam üretim miktarı esas alınmıştır. Bu durumda 244.605.782,45 TL / 17.000.000 metre = 14,39 TL/mt. birim maliyet hesaplanmaktadır. Ancak direkt ilk madde ve malzeme giderinin esas üretim gider yerlerine dağıtılmayıp direk mamule yüklendiğinden dolayı hedef maliyet çalışması DİMMG hariç incelenmesi gerekmektedir. Böylece 195.950.267,33 TL / 17.000.000 metre = 11,53 TL/mt birim DİMMG hedef maliyetleme hesaplamalarının içinde yer almayacaktır.

3.6. Hedef Maliyet Uygulama Aşamaları

Aşağıda sırasıyla hedef maliyetleme yönteminin uygulama aşamaları incelenmiştir.

3.6.1. Hedef Maliyetin Hesaplanması

İşletme 1 metre denim kumaşı 20 TL'ye satmaktadır. Böylece işletmenin kâr marjı = (20,00 TL/mt – 14,39 TL/mt) / 20,00 TL/mt = %28,05 kâr marjı ile satış yaptığı anlaşılmaktadır. İşletmenin uyguladığı satış fiyatı, sektördeki denim kumaş üreten işletmeler ile kıyaslandığında yaklaşık olarak benzer olduğu tespit edilmiştir. Ancak işletme, kâr marjını %35'e çıkarmak istemektedir. Bu durumda hedef maliyet aşağıdaki şekilde hesaplanmalıdır:

$$\text{Hedef Maliyet} = \text{Satış Fiyatı} - \text{Hedef Kâr}$$

$$\text{Hedef Maliyet} = 20,00 - (20,00 \times \%35)$$

$$\text{Hedef Maliyet} = 13 \text{ TL/metre}$$

3.6.2. Birim Başına Maliyet Analizi

Üretim gider yerlerinde biriken giderlerin üretim miktarına bölünmesiyle gider yeri bazında birim maliyetlerin hesaplanması gerekmektedir. Ancak DİMMG bu hesaplamaların içine dahil edilmeyecektir. Aşağıda gider yerlerine ait birim maliyetler özetlenmektedir.

Tablo 5. Esas Üretim Gider Yerlerine Ait Birim Maliyetler

Gider Yeri	Toplam Giderler (TL)	Üretim Miktarı (Metre)	Birim Maliyet (TL/mt)
Halat Sarma	5.464.539,48	17.000.000	0,32
Halat Boyama	8.023.180,54	17.000.000	0,47
Halat Açma	8.862.803,00	17.000.000	0,52
Haşıl	3.918.602,68	17.000.000	0,23
Dokuma (Fason Üretim)	18.134.516,42	17.000.000	1,07
Terbiye	4.251.873,00	17.000.000	0,25
TOPLAM	48.655.515,12		2,86

3.6.3. Fonksiyonel Maliyet Analizi

Hedef maliyetleme yönteminin temel özelliklerinden biri olan maliyetlerin henüz tasarım aşamasındayken düşürülmesi amacı taşımasıdır. Bu kapsamda üretim başlamadan maliyetlerin kontrol edilmesi ve faaliyet bazında birim maliyetlerin tespit edilerek analiz edilmesi gerekmektedir. Fonksiyonel maliyet analizi, ürünün her bir fonksiyonu için mantıksal bir diyagramın hazırlanmasını gerektirir. Her bir fonksiyonun nispi öneminin belirlenerek ürün maliyetinde ne kadar ağırlığı olduğu tespit edilmeye çalışılır. Aşağıdaki tabloda esas üretim gider yerlerinde hesaplanmış olan birim maliyetler ve toplam içindeki yüzde payları verilmektedir.

Tablo 6. Esas Üretim Gider Yerlerine Ait Birim Maliyetlerin Yüzde Payları

Gider Yeri	Birim Maliyet (TL/mt)	Toplam İçindeki Birim Maliyet Yüzdesi (%)
Halat Sarma	0,32	11,23
Halat Boyama	0,47	16,49
Halat Açma	0,52	18,22
Haşıl	0,23	8,05
Dokuma (Fason Üretim)	1,07	37,27
Terbiye	0,25	8,74
TOPLAM	2,86	100,00

3.6.4. Müşteri Beklenti Analizi

Hedef maliyetleme yöntemi, müşteri odaklıdır. Müşterilerin beklentileri, ürün henüz tasarım aşamasındayken karşılanması için aksiyon alınır. Çalışmada, denim kumaş üreten işletme satış personelinin alınan verilere göre müşteriler, denim kumaştan renk, esneklik, mukavemet, kumaş kalınlığı ve fiyat gibi ürün fonksiyonlarını beklemektedirler. Aşağıdaki tabloda ürün fonksiyonlarının önem dereceleri ve yüzdeleri gösterilmektedir.

Tablo 7. Müşteri Beklenti Analizi

Ürün Fonksiyonları	Önem Derecesi	Fonksiyon Payı (%)
Kumaş Kalınlığı	5	33,33
Renk	4	26,67
Mukavemet	3	20,00
Esneklik	2	13,33
Fiyat	1	6,67
TOPLAM	15	100,00

3.6.5. Fonksiyonel Performans Analizi

Fonksiyonel performans analizi, ürün fonksiyonlarının üretim gider yerleri ile ne derece ilgili ve ilişkili olduğu tespit edilmeye çalışılır. Aşağıdaki tabloda fonksiyonel performans analizi sonuçları listelenmektedir.

Tablo 8. Fonksiyonel Performans Analizi

Ürün Fonksiyonları	Halat Sarma	Halat Boyama	Halat Açma	Haşıl	Dokuma	Terbiye	Toplam
Kumaş Kalınlığı	5%	15%	5%	30%	35%	10%	100%
Renk	2%	80%	0%	16%	0%	2%	100%
Mukavemet	5%	10%	5%	60%	10%	10%	100%
Esneklik	10%	2%	10%	25%	25%	28%	100%
Fiyat	20%	15%	0%	0%	25%	40%	100%

3.6.6. Önem Endeksi

Bu adımda, müşteri beklenti analizinde yer alan ürün fonksiyonlarının önem derecesi içindeki payı ile fonksiyonel performans analizi arasındaki ilişki incelenir. Müşteri beklentisi analizindeki fonksiyonun yüzdeleri ile fonksiyonel performans analizinde ürün gider yerlerinde yer alan yüzdeleri çarpılarak ürün gider yeri bazında önem endeksleri oluşturulur. Örneğin, kumaş kalınlığı fonksiyonu ile halat sarma gider yeri arasındaki önem endeksi $0,33,33 \times 0,05 = 0,02$ olarak hesaplanmıştır. Aşağıdaki tabloda önem endeks hesaplamaları gösterilmektedir.

Tablo 9. Önem Endeksi

Ürün Fonksiyonları	Halat Sarma	Halat Boyama	Halat Açma	Haşıl	Dokuma	Terbiye
Kumaş Kalınlığı	0,02	0,05	0,02	0,10	0,12	0,03
Renk	0,01	0,21	0,00	0,04	0,00	0,01
Mukavemet	0,01	0,02	0,01	0,12	0,02	0,02
Esneklik	0,01	0,00	0,01	0,03	0,03	0,04
Fiyat	0,01	0,01	0,00	0,00	0,02	0,03
TOPLAM	0,06	0,30	0,04	0,30	0,19	0,12

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere halat sarma gider yeri %6, halat boyama gider yeri %30, halat açma gider yeri %4, haşıl gider yeri %30, dokuma gider yeri %19 ve terbiye gider yeri ise %12 önem endeksine sahiptir.

3.6.7. Hedef Maliyet Endeksi

Hedef maliyet endeksi, üretim gider yerleri için belirlenen önem endeksleri ile gider yerlerinin maliyet yüzdeleri arasındaki ilişkiyi belirler. Önem endeksi maliyetlerin yüzdesine bölünerek hesaplanır. Eğer gider yerinin hedef maliyet endeksi 1'in altında ise bu gider yerine gerektiğinden fazla yatırım yapıldığı ve maliyetlerin kontrol edilerek azaltılması gerektiği şeklinde yorumlanır. Eğer hedef maliyet endeksi 1'in üstünde ise bu gider yerinin fonksiyonel olarak geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Kutay ve Akkaya, 2013; Dalğar vd., 2019; Karahan, 2018). Örneğin, halat sarma gider yeri önem endeksi 0,06 ve maliyetlerin yüzdesi 0,11'dir. Buna göre halat sarma için hedef maliyet endeksi $0,06/0,11 = 0,52$ 'dir. Aşağıdaki tabloda gider yerleri için belirlenen hedef maliyet endeksleri yer almaktadır.

Tablo 10. Hedef Maliyet Endeksi

Ürün Fonksiyonları	Halat Sarma	Halat Boyama	Halat Açma	Haşıl	Dokuma	Terbiye
Önem Endeksi	0,06	0,30	0,04	0,30	0,19	0,12
Maliyetlerin Yüzdesi	0,11	0,16	0,18	0,08	0,37	0,09
Hedef Maliyet Endeksi	0,52	1,80	0,22	3,68	0,50	1,40

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere hedef maliyet endeksi 1'in altında olan gider yerleri olan halat sarma, halat açma ve dokuma gider yerlerine fazla yatırım yapıldığı ve maliyetlerin azaltılması gerektiği anlaşılmaktadır. Örneğin, dokuma faaliyeti fason üretim yaptırıldığı için rekabet yaratmak ve maliyeti düşürebilmek için farklı işletmelerden de teklif alınabilir. Hedef maliyet endeksi 1'in üzerinde olan gider yerleri olan halat boyama, haşıl ve terbiye faaliyetlerinde iyileştirme yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle haşıl faaliyetinde kullanılan çözeltilerin içeriğinin biraz değiştirilerek mukavemetin artırılması sağlanabilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Tekstil ürünlerinin üretimine artmasına bağlı olarak elyaf ve iplik üretim miktarları da aynı oranda artmaktadır. Denim kumaş üretimi yapan işletmelerin de temel hammadde ipliktir ve ipliğin fiyatı, pamuğun ve sentetik suni liflerin fiyatının sürekli artması nedeniyle artmaktadır. İplik fiyatındaki artış dolayısıyla denim kumaş fiyatının da hem ulusal hem uluslararası alanda artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, genelde teşviklerin olması ve ihracat potansiyelinin yüksek olması nedeniyle genellikle iplik ve elyaf üretimine yatırım yapmak istemektedir. Türkiye’nin tekstil alanında uluslararası ihracat yeteneğinin bir hayli artması denim kumaş üreten işletmeleri de olumlu yönde etkilemektedir. Bu kapsamda hedef maliyetleme yöntemi, hem işletme içi hem işletme dışı faktörleri göz önüne alarak müşterileri ön planda tuttuğu ve tedarik zincirinin tüm üyeleri ile koordineli çalışılmak zorunda olunan bir yöntem olduğundan dolayı işletmeler için faydalı bir yöntemdir.

Uygulama yapılan işletmede 1 metre denim kumaş birim maliyeti 14,39 TL olarak hesaplanmış ve piyasa ile orantılı olarak satış fiyatı 20 TL olarak belirlenmiştir. 20 TL’den satılan ürünün kâr marjı %28,05 olarak hesaplanmıştır. Ancak işletme üst yöneticilerinin isteği ve girdi maliyetlerinin çok artması nedeniyle kâr marjının %35’e çıkarılması ve böylece hedef maliyetin 13 TL/mt birim maliyete düşürülmesi gerektiği düşünülmektedir. Hedef maliyetin tespit edilmesi ile birlikte hedef maliyetleme sürecinin ilk aşaması tamamlanmıştır.

Buna göre, işletmede belirlenen altı adet esas üretim gider yerleri için ayrı ayrı birim maliyetler hesaplanmış ve 1,07 TL/mt ile dokuma gider yerinde en fazla birim maliyetin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Fonksiyonel maliyet analizi ile hesaplanan esas üretim gider yerlerinin birim maliyet içindeki payı incelendiğinde ise dokuma faaliyetinin gerçekleştirildiği gider yeri en fazla paya sahip olmakla birlikte sırasıyla halat açma, halat boyama, halat sarma, terbiye ve haşıl gider yerleri takip etmektedir.

Hedef maliyetleme yöntemi, ürün henüz tasarım aşamasındayken maliyetlerin azaltılması için geliştirilen bir yöntemdir. Bu amaçla, müşterilerin beklentilerinin analizinden yola çıkılarak ürün fonksiyonları müşterilerin tercihlerine göre önem derecesine göre sıralanmıştır. Müşteri talepleri göz önünde bulundurulduğunda ilk sırada kumaş kalınlığı gelmekte, daha sonra sırasıyla renk, mukavemet, esneklik ve fiyat gelmektedir. Fonksiyonel performans analizi yapıp daha sonra önem endeksi hesaplanmış ve sonucunda müşteri beklentilerinin en iyi derecede karşılanması için en önemli gider yerinin halat boyama ve haşıl gider yerleri olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra ise sırasıyla dokuma, terbiye, halat sarma ve halat açma gider yerleri gelmektedir.

En son aşamada ise hedef maliyet endeksi hesaplanarak hangi faaliyetlerde maliyet azaltılması gerektiği, hangi faaliyetlerde fazla yatırım yapıldığı, hangi özelliklerin geliştirilmesi gerektiği belirlenmelidir. Hedef maliyet endeksi 1’in altında olan gider yerleri olan halat sarma, halat açma ve dokuma gider yerlerine fazla yatırım yapıldığı ve maliyetlerin azaltılması gerektiği anlaşılmaktadır. Örneğin, dokuma faaliyeti fason üretim yaptırıldığı için rekabet yaratmak ve maliyeti düşürebilmek için farklı firmalardan da teklif alınabilir. Halat açma gider yerinde çalıştırılan işçi sayısı azaltılarak maliyetlerin biraz düşürülmesi düşünülebilir. Hedef maliyet endeksi 1’in üzerinde olan gider yerleri olan halat boyama, haşıl ve terbiye faaliyetlerinde ise iyileştirme yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle haşıl faaliyetinde kullanılan çözeltilerin içeriğinin biraz değiştirilerek mukavemetin artırılması sağlanabilir.

Literatür taraması aşamasında da belirtildiği üzere ulusal düzeyde yapılan bazı çalışmalarda, hedef maliyetleme yöntemini çoğu işletmenin tam olarak uygulamadıkları ve hedef maliyetleme yöntemi ile ilgili bazı koşulların yerine getirilmediği tespit edilmiştir. Uygulama yapılan çalışmalarda, hedef maliyetlemenin işletmelerde uygulanabilir olduğu ancak uygulama süreçlerinin farklılık gösterdiği ve yöntemin ilke ve süreçlerinin tam olarak uygulanması ile başarıya ulaşılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Hedef maliyetlemenin tek başına önemli bir fonksiyona sahip olmadığı aynı zamanda satın alma ve tedarik yönetiminin de kritik öneme sahip olduğu görülmüştür. Bu kapsamda, çalışmadan elde edilen bulgular ile literatürde incelenen çalışmalardaki bulgular benzerlikler göstermektedir.

Literatür araştırması aşamasında denim kumaş üreten bir tekstil işletmesinde faaliyet gösteren işletmelerin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı yapabileceği ve diğer benzer işletmelere de örnek olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda hedef maliyetleme yönteminin, denim kumaş üreten bir işletme için uygun ve uygulanabilir olduğu, maliyet azaltımı ve faaliyet geliştirilmesi gerektiren işlemler için rakip işletmelerin, tedarik zinciri üyelerinin ve müşterilerin de tepkileri alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Tesisin durumu ve kapasitesi göz önünde bulundurularak belirlenen faaliyetlerde geliştirmeler yapılabilir. Ayrıca dokuma faaliyeti için sektördeki farklı işletmelerden de rekabetçi fiyat teklifleri alınarak maliyet azaltımına gidilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahn, H., Clermont, M. and Schwetschke, S. (2018). “*Research on Target Costing: past, present and future*”, *Manag Rev Q*, sayı: 68, s. 321–354.
- Alpkan, S. (2012). “*Turizm İşletmelerinde Stratejik Maliyet Yönetim Aracı Olarak Hedef Maliyetleme ve Uygulama Örneği*”. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Bobescu, A.T. and Rakoş, I.S. (2015). “*Implementing Target Costing Method In A Construction Project*”, *Knowledge Horizons – Economics*, 7 (3): 168–175.
- Bozdemir, E. ve Orhan M.S. (2011). “*Maliyet Kontrol Aracı Olarak Hedef Maliyetleme Yönteminin Türk Otomotiv Sanayinde Uygulanabilirlik Düzeyinin İncelenmesi*”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (2): 163-179.
- Cengiz, E. ve Ersoy, A. (2010). “*A Literature Review of Target Costing In SSCI and SCI&SCI-Expanded Indexes*”, *Journal of Yasar University*, sayı: 19, s. 3131-3154.
- Ceran, Y. ve Özdemir, Ş. (2013). “*Sağlık İşletmelerinde Paket İşlem Fiyat Uygulamasının Hedef Maliyetleme Yöntemi ve Stratejik Pazarlama Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi ve Özel X Diyaliz Merkezinde Bir Uygulama*”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı:26, s. 450-478.
- Cooper, R. and Slagmulder, R. (1999). “*Develop Profitable New Products with Target Costing*”, *Sloan Management Review*, 40 (4): 23-33.
- Çetin, A. ve Atmaca, M. (2009). “*Hedef ve Standart Maliyetleme Sistemleri'nin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1): 313-329.
- Dalğar, H., Ögünç, H. ve Kocaman, G. (2019). “*Süt Ürünleri Üreten İşletmelerde Hedef Maliyetleme Yönteminin Uygulanması*”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12 (2): 377-396.
- Demircioğlu, E.N. ve Adıgüzel, I. (2019). “*Hedef Maliyet Sisteminin Çelik Boru İşletmesinde Uygulanması*”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2): 101-118.
- El-Baradie, M.O. (2008). “*Target Costing Application in Egypt an Institutional Perspective*”, PhD theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online: <<http://etheses.dur.ac.uk/1952>>, [Erişim Tarihi: 18.05.2020].
- Ellram, L.M. (2006). “*The Implementation of Target Costing in the United States: Theory Versus Practice*”, *The Journal of Supply Chain Management*, 42 (1): 13-26.
- Gheorghe, L. V. (2007). “*The Target Costing*”, *Metalurgia International*, 7(9): 33-37.
- Hacırüstemoğlu, Rüstem ve Şakrak, Münir. *Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar*, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2002.
- Helms, M.M., Etkin, L. P., Baxter, L T., and Gordon, M. W. (2005). “*Managerial Implications of Target Costing*”, *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 15 (1): 49-56.
- Hematfar, M., Sanati-Arasteh, A. and Nooryan, S. (2013). “*The Steps of Implementing Target Costing*”, [Online] Available at: <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1455184>>, [Erişim Tarihi: 18.05.2020].
- Huang, H., Lai, M., Kao, M. and Chen, Y. (2012). “*Target Costing, Business Model Innovation, and Firm Performance: An Empirical Analysis of Chinese Firms*”, *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 29(4): 322-335.
- Karahan, M. (2018). “*Hedef Maliyetleme: Halı İşletmesinde Bir Uygulama*”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (65): 362-378.
- Kato, Y. (1993). “*Target Costing Support Systems: Lessons From Leading Japanese Companies*”, *Management Accounting Research*, sayı: 4, s. 33-47.
- Koroğlu, Ç., Dendeş, E. ve Dendeş, A.E. (2019). “*Hedef Maliyetleme ve Hedef Maliyetlemenin Bir Üretim İşletmesinde Uygulanması*”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2): 301-315.
- Kutay, N., ve Akkaya, C. (2013). “*Odaklanmış Geliştirme Felsefesiyle Maliyetleme Sistemine Farklı Bir Bakış: Hedef Maliyetleme Uygulaması*”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 51-66.
- Monden, Y. and Hamada, K. (1991). “*Target Costing and Kaizen Costing In Japanese Automobile Companies*”, *Journal of Management Accounting Research*, sayı: 3, s. 16-34.

- Pajrok, A. (2014). “*Application of Target Costing Method in the Hospitality Industry*”, Journal of Education Culture and Society, sayı: 2, s. 154-166.
- Shank, J.K. and Fisher, J. (1999). “*Case Study- Target Costing as a Strategic Tool*”, Sloan Management Review, 41 (1): 73-85.
- Sharafoddin, S. (2016). “*The Utilization of Target Costing and Its Implementation Method in Iran*”, Procedia Economics and Finance, sayı: 36, s. 123-127.
- Sperling, R.B. (2001). “*Understanding Value Engineering- It's Much More Than a Set of Cost-Cutting Measure*”, IIE Solutions, 33 (8): 45-52.
- Swenson, D., Ansari, S., Bell, J, and Kim, I. W. (2003). “*Best Practices in Target Costing*”, Management Accounting Quarterly, 4 (2): 12-19.
- Yazıcı, N. (2012). “*Zincirleme Hedef Maliyetleme Tekniği ve Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, sayı: 3, s. 29-47.

Tüketici Güven Endeksi İle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İlişkisi

Gonca YAŞAR*
Servet CEYLAN**

ÖZ

Beklentilerin ekonomik ajanların tüketim, tasarruf, yatırım gibi kararlar almasında ve iktisat politikalarının şekillenmesinde önemli etkileri olduğu kabul edilmektedir. Tüketicilerin güveninin ölçülmesinde beklentilerin yönünün bilinmesi önemli bir role sahiptir. Tüketici güven endeksi, tüketicilerin ekonomiye ve mali durumlarına ilişkin bugünkü ve gelecekteki beklentilerini anketler yoluyla ölçmektedir. Ekonomiye duyulan güvenin ve beklentilerin, bireylerin tüketim kararlarında etkili olması tüketim harcamaları kanalıyla GSYH'nın değişimine neden olmaktadır. Günümüzde ise iktisat politikaları uygulanırken ekonominin gelecek durumu ile ilgili bilgiler içeren ve öncü göstergeler olarak adlandırılan göstergelere sıklıkla başvurulmaktadır. Tüketicilerin beklentilerin yönünü göstermesi nedeniyle bu niteliğe sahip olan göstergelerden biri de tüketici güven endeksidir. Tüketici güven endeksi sadece tüketimin gelecek değerleri hakkında değil GSYH'nın da gelecek dönem değerleri hakkında bilgiler taşıyabilmektedir. Çalışmada tüketici güven endeksinin GSYH açısından öncü niteliğine sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla GSYH ile tüketici güven endeksi arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkiler 2004:1 ile 2019:3 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular tüketici güven endeksi ile GSYH arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını, kısa dönemde ise tüketici güven endeksinden GSYH'ya tek yönlü nedensel bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulgular tüketici güven endeksinin gayrisafı yurtiçi hasılların gelecek dönem değerlerini belirlemede öncü gösterge olarak kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tüketici Güven Endeksi, Öncü Gösterge, ARDL, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

The Relationship Between Consumer Confidence Index and Gdp

ABSTRACT

It is accepted that expectations is affected from economic agents' consumption, saving and investment decisions. It is important to trust on economy that expectations' way. The knowledge of expectations' way is a crucial role on measurement of consumer's confidence. The consumer confidence index measures the consumer today and future expectations' via surveys. This result affects consumers' consumption decisions via consumption expenditures changing GDP. Economic indicators includes information about economy's today and future situation. As economy policy is applied using leading indicators that shows economy's future situation. Leading indicators that provides information about the future state of the economy are frequently used in economic policy applications. One of these variables is the consumer confidence index, as it shows the direction of the consumers' expectations. Consumer confidence index can inform about not only future values of consumption but also future values of GDP. In the study, it was investigated whether the consumer confidence index has a leading indicator in terms of GDP. For this purpose, long and short term relationships between GDP and consumer confidence index between 2004:1 and 2019:3 for three months datas are examined. The results showed that there is a long-term relationship between the consumer confidence index and GDP, and there is a one-way causal relationship from the consumer confidence index to GDP in the short term. The results also say that consumer confidence index is used as a leading indicator for GDP's future values determination.

Keywords: Consumption, Consumer Confidence Index, Leading Indicator, ARDL, Toda- Yamamoto Causality Test

1. Giriş

Dünya ekonomisindeki son 30 yıllık değişim tüketimin (geniş anlamda talep kavramının) önemini iktisatçılara tekrar hatırlatmıştır. Ancak yakın zamanda yaşananlar Keynes'in teorisinin merkezinde yer alan eksik talebin etkileriyle sınırlı kalmamış aşırı talebin aşına olunmayan ekonomik etkilerini de ortaya çıkarmıştır; 2000'li yıllarda hızlanan tüketim ve tüketime dayalı hızlı büyüme anlayışı küresel ölçekte bir krizin hazırlayıcılarından olmuştur. Kriz sonrasındaki uzun süreli toparlanamama sürecinde ise tüketim düşüklüğünün önemli katkıları vardır. Bu süreçlerde, tüketimin aşırı uçlarda olmasında sadece gelir, borçlanma kısıtı gibi değişkenlerin etkili olmadığı, iyimserlikle veya kötümserlikle şekillenen beklentilerin dolayısıyla ekonomik güvenin de önemli etkileri olduğu görülmektedir.

Beklenti kavramı iktisat yazınında yeni bir kavram değildir. Makro düzeyde incelendiğinde Keynes'in yatırım ve tüketim kararlarının oluşumunda ele aldığı statik nitelikteki kavram olan beklentiler, uyarlamacı yaklaşımla dinamik bir çerçeveye oturmuş, rasyonel beklentiler teorisiyle tüm kesimlerce benimsenen önemli bir iktisadi değişken niteliğine kavuşmuştur. Günümüzde beklentilerin ekonomik ajanların tüketim,

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-2363-4797, goncazerig@gmail.com(Sorumlu Yazar)

** Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-7475-8322, sercey01@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 26.03.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 18.10.2020

tasarruf, yatırım gibi kararlar almasında ve iktisat politikasının şekillenmesinde önemli etkileri olduğu kabul edilmektedir. Rasyonel beklentilerin oluşmasında ekonomik ajanların tüm mevcut bilgi setini kullandığı ve ilgili değişkenin değişimi hakkında en iyi tahmini yaptığı esas alınır. Dolayısıyla beklentilerin şekillenmesinde ekonomiye duyulan güven oldukça etkili olmakta tüketici güveninin ölçülmesi beklentilerin yönünün belirlenmesini açısından önem arz etmektedir. Tüketici güvenin ölçülmesinde kullanılan temel yaklaşım anketler oluşturulmasıdır. Bu anketlere yönelik ilk çalışma George Katona tarafından Michigan Üniversitesi'nde psikolojik ekonomi alanında yapılan tüketici güven endeksidir. Beklentilerin ölçüldüğü güven endekslerinin, ekonomi içindeki unsurlar aracılığıyla ölçülmesi finansal piyasaların gelişmiş olduğu yerlerde başlamış ve giderek daha fazla ülkede izlenilmeye değer bulunmuştur(Tunalı ve Özkan, 2016;55). Bu gün itibari ile Michigan Üniversitesi tüketici güven endeksi ile başlayan ve Konferans Kurulu ile devam eden ölçümler, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere pek çok ülke tarafından kendi ekonomi dinamiklerine uyarlanarak kullanılmaktadır. Türkiye'de ise tüketici güven endeksi, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası işbirliği çerçevesinde 2004 yılından itibaren aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır.

Tüketici güven endeksi rasyonel beklentiler içeren sürekli gelir hipotezi çerçevesinde incelenmektedir. Rasyonel beklentiler hipotezine göre sadece beklenmeyen politikalar veya durumlar iktisadi değişkenlerin gelecek dönem değerlerini etkileyecektir. Dolayısıyla tüketici güveni tüketim eğilimini belirleyici bir nitelikte olmalıdır. (Delorme vd., 2001;863). Tüketici güveninin tüketim eğilimi üzerindeki etkisi iki ayrı yaklaşımla açıklanmaktadır. İlk yaklaşımda güvenin artmasının gelecek gelir düzeyini artırma beklentisini doğurması üzerinde durulmakta ve bu durumda şimdiki tüketimin artacağı düşünülmektedir. Ancak genellikle borçlanma kısıtının bu süreci engellediği kabul edilmektedir. Dolayısıyla güven artışı sadece gelecek dönem tüketim harcamalarını arttıracaktır. Ekonomiye duyulan güven Keynes'te yer alan hayvani içgüdünün varlığı durumunda da tüketim eğilimini etkileyebilecektir. Tüketiciler edindikleri bilgilere göre gelecek ile ilgili algılarını değiştirebilmekte ve bu durum bugünkü tüketim kararlarında etkili olmaktadır. Tüketiciler buldukları ekonomik çevreden de etkilenmektedir. Bu durum da ekonomiye bakış açılarına ve davranışlarına yansımaktadır(ECB, 2013; Acemoğlu ve Scott, 1994;).

Literatürde güven endekslerinin makro iktisadi gösterege rolü konusunda tüketim etkisine benzer olan iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan bilgi temelli yaklaşımda güven endeksinin gelecek dönem ekonomik gelişmeler hakkında bilgi taşıması üzerinde durulmaktadır. İkinci yaklaşımda yer alan hayvani içgüdü temelinde ise inanışların ve beklentilerin konjonktürel dalgalanmalar üzerindeki nedensel etkisine dikkat çekilmektedir(ECB, 2013;46). Tüketici güveninin kendisi de tüketim, tasarruf ve GSYİH gibi makroekonomik değişkenlerden; küresel kriz, politik kriz, savaş vb olaylardan ve psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla herhangi bir nedenle oluşan olumsuz/olumlu tüketici güveni ekonominin yavaşlamasında/hızlanmasında etkili olabileceği gibi tersi de mümkündür.

Ekonominin hangi yönde değişeceğini bilmek gelecekte yaşanabilecek olumsuz bir durum karşısında tedbirli olabilmek açısından önemlidir. Piyasada yer alan iktisadi aktörler ekonominin gelecek seyrini, ekonomide meydana gelebilecek olan dalgalanmaları önceden tahmin etmek istemektedirler. Çünkü ekonominin gelecek seyri karar alma mekanizmalarına etki etmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmalar neticesinde konjonktür dalgalarının hangi yönde değişeceğini ifade eden birtakım göstergeler kullanılmaya başlamıştır. Bu göstergelerden biri de konjonktür dalgalarının oluşmasından önce sinyal veren öncü göstergelerdir. Öncü göstergeler, konjonktürel dalgalar ile paralel hareket etmekte ancak konjonktürel dalgalardan daha önce sinyal vermektedirler. Öncü göstergeler ekonomik faaliyetlere ilişkin öngörü gücüne sahip oldukları için gelecek ile ilgili öngörü ve tahminlerde sıklıkla tercih edilmektedirler. Öncü göstergeler, reel GSYH değişmeden sinyal verdikleri için gelecek ile ilgili tahminlerde daha çok kullanılmaktadır. Bu özelliği sebebiyle de tüketici güven endeksinin önemini de artırmaktadır. Ekonomiye duyulan güvenin ve beklentilerin, bireylerin tüketim kararlarında etkili olması tüketim harcamaları kanalıyla GSYH'nın değişimine neden olmaktadır. Tüketici güven endeksinin bu özelliği nedeniyle tüketim ve GSYH gibi değişkenler için öncü gösterge niteliğine sahip olduğu tartışılmaktadır. Bu niteliğin oluşmasında beklentilerin yatırım kararları üzerindeki etkisi de katkı yapmaktadır. Öncü göstergeler; sanayi üretimi, kapasite kullanımı, ihracatın/ithalatın büyümesi, işsizlik oranı, tüketici beklentileri endeksi gibi göstergeler

vasıtasıyla zaman gecikmesinin en aza indirgenerek krizlerin derinleşmesini engelleyen politika uygulamalarına yön verilebilmektedir.

Çalışmada Türkiye ekonomisinde tüketici güven endeksinin GSYH üzerinde öncü göstere niteliğine sahip olup olmadığı test edilmiştir. Bu amaçla 2004:1 2019:3 dönemine ait üç aylık tüketici güven endeksi ve GSYH değişkenlerinin arasındaki ilişki zaman serisi teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın geri kalan kısmı aşağıdaki şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde tüketici güven endeksi ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde kullanılan veri setleri ve yöntem yer almaktadır. Dördüncü bölümde araştırmanın bulgularına ve son bölümde de bulgular ile ilgili sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Literatür

Tüketici güven endeksinin konu alan yurt içinde ve yurt dışında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında tüketici güven endeksi ile GSYH arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalar görece daha azdır. Bunlar dışındaki çalışmalar genellikle tüketici güven endeksinin tüketim harcamaları ile olan ilişkisi ve geleceğe yönelik tüketimi öngörü gücü, tüketici güven endeksi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki, tüketici güven endeksi ile hisse senetleri piyasası arasındaki ilişki başlıkları etrafında toplanmaktadır.

1909 yılında Beveridge tarafından iş çevrimlerinde güven kavramının ilk kez ele alındığı ifade edilmiştir(ECB, 2013;47). Talepte meydana gelen değişme firmaların üretim kararlarına da etki edeceği için iktisadi dalgalanmalara ve dolayısıyla GSYH'ya etki etmektedir. Clark(1917;220), tüketici güveninde meydana gelen bir değişimin hızlandırıcı mekanizması ile konjonktürel dalgalanmalara etki ettiğini ileri sürmüştür. Benzer şekilde Pigou(1927;83), psikolojik faktörlerin girişimciliğe etki ettiğini ve gelecek kararları ile ilgili beklentilerini şekillendirdiğini dile getirmiştir. Fukuyama'ya (1998;101) göre "Ekonomik birimlerin güveni bir sosyal sermaye olarak düşünülebilir ve güven düzeyinde meydana gelen artış seviyesinin, makroekonomik faktörleri olumlu yönde etkilediği varsayılmaktadır. Bu doğrultuda da, güven düzeyindeki artış (azalma) yatırım ve talep seviyesini artırırken (azaltırken), işsizlik seviyesinin de azalmasına (artmasına) neden olabilecektir." Ludvigson'a (2004;17) göre ise diğer her şey sabitken tüketici güveninin artması, mutlaka tüketimin artmasını sağlamamaktadır. Çünkü rasyonel beklentilere göre davranan tüketiciler gelirlerinde beklemedikleri bir değişim yaşarlarsa tüketim eğilimlerini değiştirmemektedirler, aksi durumda gelecek dönemde ne tüketeceklerine ilişkin kararı zaten cari dönemde vermişlerdir.

Matsusaka ve Sbordone(1995), A.B.D. ekonomisinde GSYH ve tüketici güveni arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Tüketicilerin gelecek dönemdeki büyüme oranını tahmin etme ihtimallerini dışlamış, gelecek dönemdeki ekonomik koşullarını tahmin etmede daha faydalı olan öncü göstergeler endeksinin kontrol değişkeni olarak ele almışlardır. Varyans ayrıştırma analizine göre tüketici güveninin, A.B.D. ekonomisinin GSYH'nın dalgalanmaları üzerinde %13 ile %26 arasında bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Utaka(2003), tüketici güven endeksinin Japonya'nın GSYH'sı üzerindeki etkisini VAR modeli ile analiz etmiştir. 3 aylık ve aylık verilerin ekonomik dalgalanmalarda etkili olduğunu fakat 6 aylık verilerin ekonomik dalgalanmalar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Böylece tüketici güveninin kısa dönemli ekonomik dalgalanmalarda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Taylor ve Mcnabb(2007), İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda'nın GSYH'sı ile tüketici ve işletme güveni arasındaki ilişkiyi 1983 ve 1998 yılları için üç aylık verileri kullanarak analiz etmişlerdir. Yapmış oldukları VAR analizi sonuçlarına göre tahmini nicel nokta tahmininden İngiltere ve Hollanda tüketici güven göstergeleri arasında önemli bir ilişki bulmuşlardır ve buldukları bu ilişki önemli ölçüde tahmin hatasını azaltmaktadır. Fransa ve İtalya'da da ekonomik dönüm noktalarını açıklama gücü olsa da GSYH artışı ile ilgili nicel nokta tahmini ile ilgili bir sonuç elde edilememiştir.

Ibrahim vd,(2015), Nijerya'nın tüketici güven endeksi, reel GSYH ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi 2009:Ç2 ile 2015:Ç2 dönemi için araştırmışlardır. Granger nedensellik, etki tepki ve varyans ayrıştırma analizlerine göre tüketici güven endeksi reel GSYH'nın Granger nedenidir ve tüketici güven endeksi iktisadi faaliyetlerdeki hareketliliği açıklamaktadır.

Carroll vd.(1994), Acemoğlu ve Scott(1994), sırasıyla A.B.D. ve İngiltere'nin verilerini kullanarak Rasyonel Beklentiler Sürekli Gelir Hipotezini ampirik olarak açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre tüketici duyarlılığının gelecek dönemdeki hanehalkı tüketim harcamalarını açıklama gücü bulunmaktadır. Böylece Rasyonel Beklentiler Sürekli Gelir Hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Dees ve Brinca(2013), A.B.D. ve Euro bölgesindeki ülkeler için tüketici duyarlılığı ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre tüketici güven endeksi, tüketim harcamalarında önemli bir tahmin gücüne sahiptir.

Jansen ve Nahuis(2002), 11 Avrupa ülkesinde 1986-2001 yılları arasındaki dönemde hisse senetleri piyasası ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Almanya dışında kalan ülkelerde hisse senetlerinde meydana gelen değişme ve tüketici duyarlılığı arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Ayrıca hisse senetlerindeki bir değişim genellikle tüketici güveninin Granger nedenidir.

Mandal ve Mccollum(2013), New York eyaletindeki 5 büyükşehir bölgesindeki işsizlik oranı ve tüketici güven endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri 2001 ve 2010 yıllarını kapsayacak şekilde analiz etmişlerdir. Adı geçen iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamak için panel koentegrasyon ve panel hata düzeltme modellerini kullanmışlardır. Kısa dönemde tüketici duyarlılığından işsizlik oranına doğru ve işsizlik oranından tüketici güvenine doğru negatif bir nedensellik bulmuşlardır. Uzun dönemde ise tüketici güven endeksinden işsizlik oranına doğru negatif bir nedensellik bulmuşlardır.

Gürgür ve Kılınç(2015), dolar kuru, tüketici kredileri faiz oranları, işsizlik oranı, sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyatları endeksinin tüketici güven endeksi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Adı geçen değişkenlerin 2004:1-2015:4 dönemi için ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmışlardır. Döviz kuru, faiz oranları, işsizlik oranları ve tüketici fiyatlarında yaşanan kısa süreli ve uzun süreli bir değişme tüketici güvenine etki etmektedir. Kısa vadede özellikle döviz kuru ve tüketici fiyatlarının etkisinin daha kuvvetli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Küçükçaylı ve Akıncı(2018), Türkiye ekonomisinde tüketici güveninin belirleyicilerinin saptanabilmesi amacıyla 2004:01-2017:07 dönemi için zaman serisi analizlerinden biri olan Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)'nden yararlanmışlardır. Analize alınan makroekonomik faktörler; BIST-100 Endeksi, Altın, Döviz Sepeti, Enflasyon, Faiz, Petrol Fiyatı, Sanayi Üretim Endeksi ve İşsizlik Oranı'dır. Analiz sonuçları, borsa endeksindeki gelişmenin ve sanayi üretiminin artması paralelinde tüketici güveninin yükseldiğini, buna karşın döviz ve petrol fiyatları ile enflasyon ve faiz oranlarındaki artışın tüketici güvenini azalttığını yansıtmıştır.

Gökalp(2019), Türkiye'de tüketici güven endeksi ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi, değişkenler arasındaki varyans-kovaryans ilişkisini kolayca tahmin etmeye olanak sağlayan diyagonal VECH modeli ile incelemiştir. 2002:M12-2018:M12 dönemini kapsayan verilerle yapılan tahmin sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye'de tüketici güven endeksinden Borsa İstanbul BIST-100 endeksine doğru bir yayılmanın mevcut olduğunu göstermektedir. Ortalama denklemden elde edilen bu bulguya ilaveten iki değişkenli olarak oluşturulan her iki modelin hata terimlerinden elde edilen belirsizlik serileri arasında da bir yayılma ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular Türkiye'de tüketici güven endeksinin hisse senedi fiyatlarının modellenmesinde kullanılabilecek bir değişken olduğunu, hisse senedi fiyatlarının ekonomik birimlerin ekonomi ile ilgili düşüncelerinden yakından etkilendiğini göstermektedir.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu(2018), 2006:01-2016:11 dönemi için tüketici güven endeksi ile 18 BIST endeksine ait getiriler arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Uzun dönem ilişkinin incelenmesinde Sınır Testinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar endekslerin tümü ile tüketici güven endeksi arasında uzun dönem ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ardından tüketici güven endeksi ile sektör endeksleri arasındaki kısa dönemli ilişkiler incelenmiş ve tüketici güven endeksi ile tüm BIST sektör endeksleri arasında kısa dönem ilişki olduğu belirlenmiştir. Son olarak, seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Todo-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar nedenselliğin yönünün BIST endekslerinden tüketici güven endeksine doğru ve tek taraflı olduğunu göstermiştir.

Yazıcı(2018), tüketici güveninin tüketim harcamaları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Ocak 2004-Haziran 2018 dönemi için en küçük kareler yöntemini kullanarak elde ettiği bulgulara göre tüketici güven endeksinin tüketim harcamaları üzerinde pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, Toda-Yamamoto

Granger Nedensellik analizinden elde edilen bulgulara göre, tüketici güven endeksinden tüketim harcamalarına doğru tek yönlü ve pozitif bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Saraç(2018), tüketici güven endeksi ile dolar kuru arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla 2012:01 ile 2018:10 dönemine ait aylık verileri kullanmıştır. Markov rejim değişim analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada çalışmanın kapsadığı dönemde tüketici güven endeksinin genişleme döneminde dolar kuru artışlarının tüketici güven endeksini negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Tunalı ve Özkan(2016), tüketici fiyat endeksi ile tüketici güven endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada, tüketici güven endeksi ve tüketici fiyat endeksi olmak üzere toplam iki değişken ele alınmış ve analiz kapsamında her bir değişken için 2004:01-2015:12 dönemini içeren aylık frekansta 144 adet gözlemden oluşan veri seti kullanılmıştır. Elde edilen ampirik bulgular incelendiğinde, Türkiye’de incelenen dönem arasında tüketici güven endeksi ile tüketici fiyat endeksi arasında uzun dönemli ilişkinin; kısa dönemde ise tüketici fiyat endeksinden tüketici güven endeksine bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Canöz(2018), Türkiye için açıklanan tüketici güven endeksi ile Borsa İstanbul 100 Endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bu kapsamda, 2004-2017 arasındaki aylık veriler, bu konuda ilk defa kullanılacak olan Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, hisse senedi getirilerinden tüketici güvenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir(2013), 2004:Ç2-2012:Ç1 dönemi için toplam tüketim harcama ve alt harcama kalemlerinin yalnızca makroekonomik değişkenlerle öngörüldüğü bir baz model geliştirilmiş, ardından baz modele tüketici güven endeksi ve alt endeksler de bağımsız değişkenler olarak eklenerek tüketici güveninin öngörü modeline katkısı incelenmiştir. Analiz sonucunda, tüketici güveninin baz modele eklenmesinin toplam tüketim harcamaları ve birçok alt harcama kalemi değişiminin öngörü hatalarını düşürdüğüne ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca tüketici güveni alt endekslerinden Kısmi En Küçük Kareler regresyon yöntemi ile endekslerin ortak hareketini veren bir bileşen elde edilmiş, bileşenin tüketim harcamaları ile ilişkisinin, toplam tüketici güven endeksinin tüketim harcamaları ile olan ilişkisinden daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede bileşenin özellikle öngörü modellerinde daha başarılı olabileceği değerlendirilmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler, 2004:1-2019:3 dönemine ait üç aylık tüketici güven endeksi (g) ve reel gayri safi yurtiçi hasıla (y) verilerinden oluşmaktadır. Gayri safi yurt içi hasıla TÜFE(2003=100) vasıtasıyla reel hale getirilmiş ve CENSUS X-12 yöntemine göre mevsimsellikten arındırılmıştır. Veriler TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden derlenmiştir. Değişkenlerin önündeki “I” harfi ilgili değişkenin doğal logaritmasının alındığını ve “Δ” işareti ise ilgili değişkenin birinci devresel farkının alındığını göstermektedir.

Tüketici güven endeksi ile reel gayri safi yurt içi hasıla arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri incelemeye önce, bu değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmelidir. Bu nedenle öncelikle birim kök sınaması yapılmıştır. Çalışmada birim kök sınaması DF-GLS (ERS) testi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Elliott, Rothenberg ve Stock (1996) tarafından geliştirilen ve standart ADF testine göre daha etkin sonuçlar veren DF-GLS (ERS) testi, ADF testi öncesinde serilerin trendden arındırılması işlemine dayanmaktadır. Trendden arındırma işlemi sonucunda aşağıdaki (1) numaralı regresyon denklemi en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir.

$$\Delta x_t^d = \beta_1 x_{t-1}^d + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta x_{t-i}^d + \varepsilon_t \quad (1)$$

Yukarıdaki regresyon denklemlerinde x_t^d genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemine göre trendden arındırılmış seriyi göstermektedir. DF-GLS (ERS) testinde serinin durağanlığını belirlemek için β_1 parametresi kullanılır. Tahmin edilen denklemde $\beta_1 = 0$ şeklinde ifade edilen sıfır hipotezinin reddedildiği düzeyde X_t serisinin durağan olduğuna karar verilir. DF-GLS (ERS) testinde tablo değerleri Elliott,

Rothenberg ve Stock (1996)'den alınmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin farklı seviyede durağan olması nedeniyle ko-entegrasyon ilişkisi gecikmesi dağıtılmış oto regresyon (ARDL) yöntemiyle araştırılmıştır. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımına dayalı sınır testi (Bound test) yaklaşımı olarak adlandırılan yöntem, herhangi bir değişkenin ikinci devresel farkında durağan olmaması koşuluyla, farklı seviyelerde durağan olan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılmasına izin vermektedir. Sınır testi yaklaşımında iki değişken arasında ko-entegre ilişkisi olup olmadığı öncelikle (2) numaralı denklemin tahmin edilmesi ile başlar.

$F_y (ly / lg)$ ise;

$$\Delta ly_t = \beta_0 + \beta_1 ly_{t-1} + \beta_2 lg_{t-1} + \sum_{i=0}^{n-1} \alpha_i \Delta ly_{t-i} + \sum_{i=1}^{m-1} \delta_i \Delta lg_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki modelde, β_i , α_i ve δ_i sabit ve katsayıları ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Değişkenler arasında ko-entegre ilişkisinin olup olmadığının araştırılması boş hipotezin ($H_0 : \beta_1 = \beta_2 = 0$) F testi ile sınanmasını gerektirir. Eğer hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenmiş alt kritik sınırın altında kalırsa seriler arasında ko-entegre ilişkisi olmadığını ileri süren boş hipotez reddedilememektedir. Ancak hesaplanan F istatistiği, üst sınır değerini aşıyorsa seriler arasında uzun dönem ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik sınırlar arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişki hakkında herhangi bir karar verilememektedir.

Değişkenler arasında ko-entegre ilişkisi mevcut ise uzun dönem denklemi ARDL (n,m) modeli (3) numaralı denklem tarafından, hata düzeltme modeli ise (4) numaralı denklem tarafından temsil edilir.

$$ly_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^n \alpha_i ly_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i lg_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$ly_t = \alpha + \gamma lg_t + ec_t \quad \alpha = \frac{\beta_0}{1 - \sum_{i=1}^n \alpha_i} \quad \text{ve} \quad \gamma = \frac{\sum_{i=0}^m \delta_i}{1 - \sum_{i=1}^n \alpha_i}$$

$$\Delta ly_t = \beta_0 + \beta_1 ec_{t-1} + \sum_{i=0}^{n-1} \alpha_i \Delta ly_{t-i} + \sum_{i=1}^{m-1} \delta_i \Delta lg_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemlerde n ve m en uygun gecikme uzunluklarını ec_{t-1} hata düzeltme katsayısını γ uzun dönem katsayısını ifade etmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, birim kökün varlığı ve eş- bütünleşme ilişkisinden bağımsız neden sonuç ilişkileri sunan Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi vasıtasıyla test edilmiştir. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi, (2 değişkenli model için) aşağıda verilen (5-6- numaralı denklemler) n gecikmeli VAR modeline ilave m gecikmenin eklenmesiyle gerçekleştirilir. İlave gecikme değişkenler arasındaki en yüksek durağanlık seviyesine eşittir. Neden sonuç ilişkilerinin belirlenmesi ise Granger nedensellik testinde olduğu gibi Wald istatistiği vasıtasıyla yapılmaktadır. Ancak teste ilave gecikme (m) boş hipotezde yer almamaktadır.

$$ly_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^{n+m} \alpha_{li} ly_{t-i} + \sum_{i=1}^{n+m} \delta_{li} lg_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$lg_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^{n+m} \alpha_{2i} lg_{t-i} + \sum_{i=1}^{n+m} \delta_{2i} ly_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

4. Bulgular

Değişkenlerin durağanlıklarının tespiti için tahmin edilen DF-GLS birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar tüketici güven endeksinin logaritmik seviyesinin trendli versiyona göre durağan olduğunu ve reel gayri safi yurtiçi hasılanın logaritmik değerlerinin hem sabitli hem de trendli versiyonlara göre birim kök taşıdığını göstermektedir. Reel gayri safi yurtiçi hasılanın logaritmik değerlerinin birinci devresel farkını ifade eden büyüme oranları ise hem sabitli hem de trendli versiyona göre durağan olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1. DF-GLS Birim Kök Testi Sonuçları*

Değişkenler	Sabitli	Trendli
Lg	0.047(-1.613)[0]	-2.949(-2.854)[0]
Ly	0.879(-1.613)[2]	-2.450(-2.860)[2]
Δly	-3.947(-1.613)[1]	-4.642(-2.860)[1]

Not: Tabloda verilen köşeli parantez içi değerler Akaike Bilgi kriterine göre belirlenen gecikme sayılarını göstermektedir. Normal parantez değerleri ise 0.10 anlamlılık seviyesindeki tek yönlü MacKinnon tablo kritik değerleri göstermektedir.

Değişkenler arasındaki muhtemel ko-entegre ilişkisinin varlığının tespiti için en uygun gecikmenin Akaike bilgi kriteri vasıtasıyla (en yüksek gecikme=5) tahmin edilmiştir. ARDL modeline ait ko-entegrasyon sonuçları ve diagnostik testler Tablo 2’de sunulmuştur. Bulgular belirlenen ARDL(2,1) modelinde ko-entegre ilişkisini belirlemek için tahmin edilen F istatistik değerlerinin tablo üst sınır değerinden yüksek olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla 0.10 önem düzeyine göre ly ile lg değişkenlerinin ko-entegre olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

Model	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	LM(1)	LM(4)	JB
ARDL(2,1)	5.583	4.05	4.49	0.467(0.49)	0.593(0.66)	4.172(0.124)

Not: LM(1)ve LM(4) Breusch-Godfrey 1.ve 4. derece Ardışık bağıntı testi F değerlerini, JB , Jarque-Bera normallik sınıması test istatistiğini ve parantez içi değerler olasılık değerlerini göstermektedir

Tabloda verilen diğer bulgular ise normallik sınıması ve ardışık bağıntı sınımasıyla ilgilidir. Elde edilen bulgular tüm ARDL(2,1) modelinin hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu ve birinci ve dördüncü dereceden ardışık bağıntı problemi taşımadıkları yönündedir.

ARDL(2,1) modeline ait hata düzeltme modeli ve uzun dönem denklemi sonuçları ise Tablo 3’de sunulmuştur. Hata düzeltme modelinden elde edilen bulgular hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve hem kısa hem de uzun dönemde tüketici güven endeksinde meydana gelen artışın gayri safi yurtiçi hasıla değerlerini artırıcı etki yaptığını göstermiştir.

* Birim kök sonuçları maksimum 10 gecikmeye göre elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar her ne kadar raporlanmamış olsa da Phillips-Perron testine göre de sonuçlar değişmemektedir.

Tablo 3. ARDL(2,1) Modelinin Hata Düzeltme Modeli ve Uzun Dönem Denklemi

Hata Düzeltme Modeli (Bağımlı Değişken: Δy_t)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
Δy_{t-1}	-0.227	0.113	0.051
Δg_t	0.062	0.055	0.263
Sabit	1.966	0.468	0.000
HDK	-0.192	0.046	0.000
Uzun Dönem Denklemi (Bağımlı Değişken: y_t)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
I_g	0.848	0.403	0.039
Trend	0.017	0.003	0.000

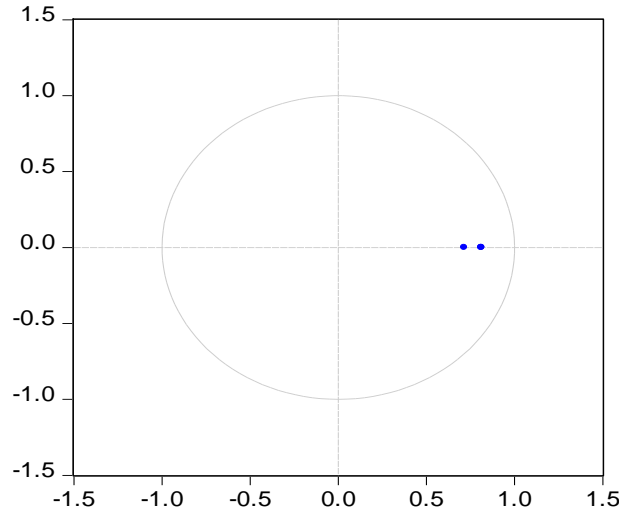
Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi için öncelikle değişkenlerin gecikme uzunluğu seviyesinde değişkenlerin kullanıldığı VAR modelinde belirlenmiştir. Tablo 4'de verilen bulgular en yüksek beş gecikmeye göre en uygun gecikme sayısının bütün kriterlere göre bir olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. En Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	0.0003	-2.374162	-2.303	-2.346
1	277.069*	2.38e-06*	-7.273*	-7.060*	-7.190*
2	6.784	2.40e-06	-7.263	-6.908	-7.125
3	6.811	2.42e-06	-7.259	-6.762	-7.065
4	5.481	2.49e-06	-7.233	-6.594	-6.984
5	6.740	2.48e-06	-7.238	-6.457	-6.934

Not: Tabloda bulunan* işareti İlgili gecikme kriteri ile elde edilen en uygun gecikme sayısını gösterir.

VAR modelinde birinci derece ve dördüncü ardışık bağıntı probleminin tespiti için LM testi kullanılmıştır. Bulgular test istatistikleri sırasıyla 7.68 ve 3.99 olduğunu ve ki-kare tablo değerine göre 0.10 anlamlılık düzeyine göre anlamlı olmadığını göstermiştir. Modelin istikrarını belirlemek için Grafik 1'de AR polinomuna ait karakteristik kökler sunulmuştur. Grafik 1'den elde edilen bulgular VAR modelinin tüm köklerinin birim çember içinde kaldığını modelin istikrarlı olduğunu doğrulamaktadır.

Grafik 1. VAR Modelinin İstikrar Testi

VAR modeli vasıtasıyla tahmin edilen Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur. Tablodan elde edilen bulgular tüketici güven endeksinden gayrisafı yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedensel ilişki olduğu yönündedir.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	n+m	χ^2 Testi	Anlamlılık	Karar
ly→lg	1+1	0.004076	0.9491	Hayır
lg→ly	1+1	4.410663	0.0357	Evet

Not: Tabloda verilen n, VAR sisteminde tespit edilen optimal gecikme uzunluğunu, m, değişkenlerdeki en yüksek bütünleşme derecesini → nedensel ilişkinin yönünün, χ^2 (ki-kare) testi açıklayıcı değişken gecikme veya gecikmelerini bir bütün olarak sıfır olduğunu ifade eden boş hipotez için elde edilen ki-kare istatistiğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular tüketici güven endeksi ile gayrisafı yurtiçi hasıla arasında ko-entegre ilişkisi olduğunu ve Toda-Yamamoto nedensellik testinde tüketici güven endeksinden gayrisafı yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedensel ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular tüketici güven endeksinin gayrisafı yurtiçi hasılanın gelecek dönem değerlerini belirlemede öncü gösterge olarak kullanılabilirliğini doğrulamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, Matsusaka ve Sbordone(1995), Utaka(2003), Taylor ve McNabb(2007), İbrahim vd.(2015)'nin çalışmalarını destekler niteliktedir. Adı geçen ilgili çalışmalarda da tüketici güven endeksi ile GSYH arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde tüketici güven endeksinin GSYH için öncü gösterge niteliği taşıyıp taşımadığı test edilmemiştir. Bu bağlamda bu çalışma bu özelliği ile literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

5. Sonuç

İktisadi beklentiler ekonomik ajanların yatırım, tüketim v.b. kararlarında etkili olmaktadır. Ayrıca politika yapıcılar da iktisadi beklentilere göre iktisat politikalarına yön vermektedirler. Beklentiler ekonomiye duyulan güvene göre şekillenmektedir. Tüketicilerin ekonomiye duydukları güven alacakları ekonomik kararlarda etkili olmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası yapıcılar açısından tüketicilerin ekonomiye duydukları güven son derece önemlidir. Tüketicilerin ekonomiye duydukları güven ise tüketici güven endeksi olarak adlandırılan, tüketicilerin ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri ve gelecek dönem beklentilerini içeren anketlerden oluşan endeks aracılığıyla ölçülmektedir. Tüketici güven endeksi tüketicilerin tüketim kararlarında etkili olmaktadır. Tüketici güven endeksi aynı zamanda bir ekonomik göstergedir. Ekonomik göstergeleri izlemek, yorumlamak; politika yapıcıların, tüketicilerin ve üreticilerin ekonomi ile ilgili doğru ve etkin kararlar almaları açısından önemlidir. İktisat politikası uygulamalarında göstergelerin gelecekteki değişimleri hakkında önceden bilgi veren değişkenlere de ihtiyaç duyulmaktadır. Öncü göstergeler olarak ifade edilen bu değişkenler sayesinde istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme politikası yürütülebilecektir. Öncü göstergeler ekonomik faaliyetlere ilişkin öngörü gücüne sahip oldukları için gelecek ile ilgili öngörü ve tahminlerde sıklıkla tercih edilmektedirler. Tüketici güven endeksi, tüketicilerin tüketim kararlarında etkilidir. Dolayısıyla gayri safı yurt içi hasılayı da etkilemektedir. Bu sebeple tüketici güven endeksi gayrisafı yurtiçi hasıla açısından öncü gösterge özelliği taşıyabilmektedir.

Bu çalışmada da Türkiye ekonomisi için tüketici güven endeksinin gayri safı yurt içi hasıla üzerinde öncü gösterge niteliğine sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla 2004:1 2019:3 dönemine ait üç aylık tüketici güven endeksi ve gayri safı yurt içi hasıla değişkenlerinin arasındaki ilişki ARDL ko-entegrasyon yöntemi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi vasıtasıyla test edilmiştir. Elde edilen bulgular iki değişkenin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ve tüketici güven endeksinden gayrisafı yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedensel bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulgular tüketici güven endeksinin gayrisafı yurtiçi hasılanın gelecek dönem değerlerini belirlemede öncü gösterge olarak kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, Matsusaka ve Sbordone(1995), Utaka(2003), Taylor ve McNabb(2007), İbrahim vd.(2015)'nin çalışmalarını destekler niteliktedir. Bahsi geçen çalışmalarda da tüketici güven endeksi ile GSYH arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde tüketici güven endeksinin GSYH için öncü gösterge niteliği taşıyıp taşımadığı test edilmemiştir. Tüketici güven endeksi ile ilgili çalışmalar genellikle tüketici güven endeksinin makroekonomik değişkenlerle ve BİST ile olan ilişkisi, tüketim harcamalarını öngörü gücü etrafında toplanmaktadır. Tüketici güven endeksi ile GSYH arasındaki ilişkileri içeren çalışmalar görece daha az bulunmaktadır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. and Scott, A. (1994). "Consumer Confidence and Rational Expectations: Are Agents Beliefs Consistent with the Theory?", The Economic Journal, no: 104, p. 1-19.
- Atsuo, U. (2003). "Confidence and the Real Economy-the Japanese Case", Applied Economics, no: 35, p. 337-342.
- Canöz, İ. (2018). "Borsa İstanbul 100 Endeksi ile Tüketici Güven Endeksleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", Fiscoeconomia Dergisi, 2(1): 136-153.
- Carroll, C.D., Jeffrey, F., Wilcox, D.(1994). "Does Consumer Sentiment Forecast Household Spending? If So, why?", American Economic Review, no: 84, p. 1397-1408.
- Clark, M. J. (1917). "Business Acceleration and the Law of Demand: A Technical Factor in Economic Cycles", Journal of Political Economy, 25(3): 217-235.
- Dées, S. ve Brinca, P.S. (2011). "Consumer Confidence as a Predictor of Consumption Spending: Evidence for the United States and the Euro Area", European Central Bank Working Paper Series, no. 1349.
- Delorme, C. D., Kamerschen D.R., Voeks L.F. (2001). "Consumer Confidence and Rational Expectations in the United States Compared with the United Kingdom" Applied Economics Journal, 33(7): 863-869.
- European Central Bank(ECB)(2013), Monthly Bulletin, January 2013, Germany.
- Elliott, G., Rothenberg, T.J., and Stock, J.H. (1996). "Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root", Econometrica, no: 64, p. 813-836.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K.(2018). "Tüketici Güven Endeksi İle Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(1): 235-259.
- Fukuyama, Francis. Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çev. Ahmet Buğdaycı, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Gökalg, B.T. (2019). "Hisse Senedi Getirileri ile Tüketici Güven Endeksi Arasındaki İlişki: Diyagonal Vech Modeli Üzerinden Bir Değerlendirme" Ekonomi Politikaları ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(1): 139-150.
- Gürgür, T. ve Kılınc, Z. (2015). "What Drives the Consumer Confidence in Turkey?," T.C.M.B. Ekonomi Araştırma Notları 1517(1): 1-13.
- Ibrahim, A., Abdullahi, S.B., Ismaila S.; Didigu, Chizoba E.; Mainasara, Sani S. (2015). "Consumer Confidence Indicators and Economic Fluctuations in Nigeria", Journal of Applied Statistics, Central Bank of Nigeria, 6(1):285-300.
- Jansen, W. J. and Nahuis, J.N. (2003). "The Stock Market and Consumer Confidence: European Evidence", Economics Letters, 79(1): 89-98.
- Küçükçaylı, F. M. ve Akıncı, G.Y. (2018). "Tüketici Güveninin Makroekonomik Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 17. UİK Özel Sayısı, s. 459-472.
- Ludvigson, S. C.(2004). "Consumer Confidence and Consumer Spending." Journal of Economic Perspectives, 18(2): 29-50.
- Mandal, A. and Mccollum, J. (2013). "Consumer Confidence and the Unemployment Rate in New York State: A Panel Study", New York Economic Review, 44(Fall): 3-19.
- Matsusaka, J.G. and Sbordone, M.A. (1995). "Consumer Confidence and Economic Fluctuations" Economic Inquiry, 33(2): 296-318.
- Özdemir, G.Z. (2013). "Tüketici Güveninin Tüketim Harcamaları ile İlişkisi ve Öngörü Gücü: Türkiye Örneği", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- Pesaran, H.M., Shin Y., Smith R.J. (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship", Journal of Applied Econometrics, 16(3): 289-326.
- Pigou, Arthur Cecil. Industrial Fluctuations, Macmillan Publishing, London,1927.
- Saraç, T.B. (2018). "Tüketici Güven Endeksi ile Dolar Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği" Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar 4, IJOPEC Publication Limited, İstanbul, 30 Kasım.
- Taylor, K. and Mcnabb, R. (2007). "Business Cycles and the Role of Confidence:Evidence for Europe", Oxford Bulletin on Economics and Statistics, 69(2): 185-208.

Toda, H. Y. and Yamamoto, T. (1995). “*Statistical Inferences in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes*”, Journal of Econometrics, 66(1-2): 225-250.

Tunalı, H. Ve Özkan, İ.E. (2016). “*Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi ve Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi*”, Journal of Economic Policy Researches , 3(2): 54-67.

Yazıcı, S. (2019). “*Tüketici Güven Endeksinin Tüketimi Öngörü Yeteneğinin Ölçülmesi*”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Çağdaş Hastane Muayene Alanlarında Mekânsal Davranış*

Kurt Orkun AKTAŞ**

ÖZ

Çağdaş hastanelerdeki mekan oluşumları sağlık hizmeti veren ve bu hizmeti alan insanların davranışlarını etkilemektedir. Bu çalışmada hastane konseptinin güncel durumu incelenmiş ve neticede bu yapıların sadece sağlık prosedürlerinin gerçekleştirildiği yerler olmadıkları anlaşılmıştır. Dünya genelinde hastanelerde yatan hasta sayısında azalma eğilimi olduğu, bu eğilimin kısmen ilaç sektöründe gerçekleşen ilerlemelere dayandığı ifade edilmektedir. Günümüzde bu yapıların sağlıklı olmayı destekleyecek biçimde kurgulandıkları ortaya konmaktadır. Ülkemizde hizmet veren sağlık kurumları yatak sayıları bakımından değerlendirilmiş ve sağlık konsepti ile ilgili yeni yönelimler tartışılmıştır. Hasta insan, hastalık ve iyi olma hallerinin tanımları yapılmış ve insanların hasta olma halini kabul edişlerinin safhaları vurgulanmıştır. İnsan davranışlarının gerçekleşme aşamaları olan: algılama, biliş yapma ve davranışın gerçekleşmesi aşamaları incelenmiştir. Davranışın başlaması sonrasında ise insanın mekanla iletişimi başlamaktadır. Hastane yapılarındaki insan davranışları aşağıdaki anahtar kavramlar çerçevesinde incelenmiştir: canlıların ihtiyaçları doğrultusunda eyleme geçmelerini inceleyen yönelme davranışı; bireylerin birbirlerine en uygun mesafede yaklaşma koşulu olan mahremiyet; kişinin kendisine ait hissettiği mekanlarda uyguladığı kişiselleştirme; bireylerin kendileriyle diğerleri arasında düzgün olmayan bir alan yaratma durumu olan kişisel alan; bir kişi veya grup tarafından korunan sınırlı bir alan olan egemenlik alanı; bir tarafın diğer taraf hakkında kendi menfaatleri bakımından olumlu sonuçlar yaratacağı inancı olan güven hissi ve son olarak insanların günlük hayat içindeki faaliyetlerine hazırlık yaptıkları kulis davranışı. Hastane yapılarının içinde doktor ve hasta arasındaki iletişimin, söz konusu kişinin hasta olması sebebiyle asimetrik bir niteliği bulunmaktadır. Bu durumdan hareketle, hastane yapılarında bu ilişkinin kurulduğu mekanlardan olan hasta muayene odaları alanı, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Plastik, Rekonstrüktif ve Cerrahi Anabilim Dalı özelinde incelenmiştir. Doğru tasarlanmış bir mekansal kurgunun, hastaların doktora ve sağlık kurumuna karşı hissedeceği güven duygusuna olumlu etkileri olacağı değerlendirilmektedir. Makalede, muayene alanlarında geçirilen süre sonucunda meydana çıkacak duyguların bu bireylerin davranışlarına olan yansımaları tartışılmaktadır. Hastane mekanlarının hastaların ve sağlık çalışanlarının duygusal ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde dönüşmek durumunda oldukları gözlenmektedir. İnsan ve mekan arasındaki ilişkinin asimetrik boyutunun hastalar ve sağlık çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yeniden düzenlenmesi beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: Çağdaş hastaneler, mekansal davranış, muayene odası, insan-mekan ilişkisi, hasta insan.

Spatial Behavior in Modern Hospital Examination Spaces

ABSTRACT

Spatial formations in contemporary hospitals affect the behaviors of people who provide and receive healthcare. In this study, the current state of the hospital concept was examined and it was understood that these structures were not places merely where health procedures were performed. It is stated that there is a decreasing trend in the number of inpatients in hospitals around the world and this trend is partly based on the advances achieved in the pharmaceutical sector. Today, it is revealed that these structures are designed to support health. Health institutions serving in our country were evaluated in terms of their bed numbers and new trends in health concept were discussed. The descriptions of the sick person, the disease and their well-being were made and the stages of people's acceptance of their illness were emphasized. The stages of realization of human behavior: perception, cognition and the realization of behavior have been examined. After the initiation of the behavior, the communication of the human with the place begins. Human behavior in hospital buildings has been examined within the framework of the following key concepts: orientation behavior, which examines the actions of living things in line with their needs; privacy, which is the condition for individuals to approach each other at an optimum distance; personalization of the spaces that one feels to belong to; personal space, where individuals create an uneven space between themselves and others; area of dominance, a limited area protected by a person or a group; the feeling of trust, which is the belief that one side will create positive results for the other party for their own interests, and finally the backstage behavior in which people prepare for their daily activities. The communication between the doctor and the patient within the hospital structures has an asymmetrical character as the person in question is sick. Based on this situation, the patient examination rooms, which are one of the places where such relationship is established in hospital buildings, has been the focus of this study; namely the Department of Plastic, Reconstructive and Esthetic Surgery of Hacettepe University Hospital. It is considered that a properly designed spatial setup will have positive effects on the sense of trust that patients will feel towards the doctor and the health institution. The article discusses the reflections of the emotions that will occur as a result of the time spent in the examination areas on the behaviors of these individuals. It is observed that hospital spaces have to be transformed to meet the emotional and physiological needs of patients and healthcare professionals. It is expected that the asymmetrical dimension of the relationship between people and space will be rearranged to meet the needs of patients and healthcare professionals.

Keywords: Contemporary hospitals, spatial behaviour, examination rooms, human-space interaction, sick person.

* Bu çalışma yazarın Doktora Tezinden oluşturulmuş ve Araştırma ve Yayın Etiğine uygun biçimde makale olarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-7537-7190, orkuna@kku.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 20.11.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 24.09.2020

1. Giriş

Çağdaş hastane kavramı ile bu yapılar, günümüzde tanı, tedavi, bakım, eğitim, vb. pek çok hizmeti bünyesinde barındıran kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Sunulan hizmetlerde devamlılık esas olduğundan, bu yapılarda hizmet günde 24 saat, haftanın 7 günü kesintisiz olarak verilmektedir. Çağdaş hastanelerde verilen hizmetin çok boyutlu niteliği, söz konusu hizmetlerin verildiği mekânların sosyolojik anlamda incelenmesini gerektirmektedir. Hastanelerde sağlık çalışanları ve hastalar arasında kurulan ilişki en temel anlamda hizmet sağlayan ve hizmet talep eden iki eşit taraf arasındaki biçimde gerçekleşmemektedir. Taraflardan birinin hasta insanlar ve bu kimselerin yakınları olması, bu sosyal etkileşimin üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir.

İnsanların davranışlarının kendi bireysel amaç ve güdülerini doğrultusunda gerçekleştiği düşünülmektedir. Davranışın bireysel olduğu kadar toplumsal ve kültürel unsurları da bulunmaktadır. Bireysel ve toplumsal anlamda gerçekleştirilen insan davranışını ise, mekân referansları olmadan incelemek mümkün değildir. Farklı geri-bildirimlerin olması nedeniyle mekânların içinde gerçekleşen davranışlar da mekânla ilgili farklı bireysel tecrübelerin oluşmasına neden olmaktadır.

Hastaların sağlık mekânlarında gerçekleştirdikleri davranışlar ve bunların geri-bildirimlerinden oluşan tecrübeler hasta ve sağlık çalışanları arasında kurulacak ilişkinin niteliği konusunda belirleyici bir role sahiptir. Farklı alt başlıklar altında incelenen davranış biçimlerinin hem hastalar hem de doktorların davranışlarına ışık tutması beklenmektedir. Hastaya telkin edilmek istenen duyguların bireysel olarak verilmesinin yanı sıra, işletmenin kurumsal kimliği ile de destekleniyor olması; hastaların doktora, kuruma ve yürütülen hizmet toplamına duyacağı güven duygusunu artıracak düşünülmektedir. Bu anlamda mekansal kurguya yapılacak bilinçli müdahalelerin hastalarda oluşturulması hedeflenen güven duygusuna olumlu yönde etki etmesi beklenmektedir.

2. Tartışma

2.1. Çağdaş Sağlık Hizmetleri

Hastane ve modern hastane kavramlarının tanımları, “uzman doktorların elinde tıbbi tedavi gören hastalar için yatma, yeme-içme ve sürekli bakım hizmetlerini sunan kurumlar” olarak yapılmaktadır. Hastanelerce yürütülen bu kesintisiz hizmetin amacı, “hastaların hasta olma durumlarının sonlandırılması” olarak tanımlanmaktadır. Yukarıdaki tanım her ne kadar kabaca hastanelerin görev tanımını oluştursa da hastanelerin fiziksel hacimlerini ve çalışma biçimlerini tanımlamaktan uzaktır. Bu nedenle; en basit hastane tanımı altında sunulan imkan ve hizmetlerin varlığı, yokluğu veya çeşitliliğine göre hastanelerin farklı gruplar altında tanımlanması gereği doğmuştur.

Günümüz hastanelerini tanımlamak için sadece hasta tedavisi gibi tek bir konu başlığı yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte; hastaneleri bir sistem yaklaşımıyla tanımlamak daha yerinde görünmektedir. Bu yaklaşıma göre hastaneler değişiklikler gösteren bir çevre içinde, çevreden alınan girdiler işlenerek, işlenmiş girdilerin tekrar aynı çevreye iade edildiği ve bir geri bildirim özelliğine sahip birer sistem olarak ele alınmaktadır. Bu sistematik yaklaşımda sistemin söz konusu girdileri: hastalar, insan gücü, malzemeler ile maddi ve finansal kaynaklar olarak sıralanabilir. Girdilerin işlenmesi süreci, hastane içinde bulunan çeşitli birimlerin -kendi uzmanlık alanları dahilinde- girdilerin iade edilmesi sürecine yaptıkları katkıyı ifade etmektedir. Girdilerin çevreye iadesi sürecinin sonuçları olarak; hasta ve yaralı kimselerin tamamlanan tedavileri, hastane personelinin eğitimi, tıp öğrencilerinin mesleki eğitimi, tıp araştırmaları gibi etmenler elde edilmesiyle toplumun sağlık seviyesinin yükseltilmesi maddeleri sıralanabilir (Yılmaz, 2017; 82).

Sağlık hizmetini modern yaşam kurgusundaki diğer herhangi bir hizmet türünden ayıran en önemli özellik, taraflar arası ilişkinin önemli ölçüde dengesiz veya asimetric olmasıdır. Diğer hizmet alanlarında sunulan hizmetin bir bedeli vardır ve ihtiyaç sahibinin maddi imkanları sayesinde sunulan hizmetten faydalanması durumu söz konusudur. Sağlık alanında sunulan hizmetin ve kişiler arası ilişkinin asimetric olduğu ifade edilmektedir. Sağlık hizmeti sunan kurumun teknik ve ahlakî donanımı ve altyapısı karşısında ihtiyaç sahibi kimseler hasta ve çaresiz durumdadır (Aydın, 2009; 12).

Çağdaş yaşamın gerçeği olan rekabetin, hastanelerin sunduğu hizmet kalitesine olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir (Alrubaiee ve Alkaa’da, 2011; 105). Her ne kadar hastane-hasta arasındaki ilişkinin

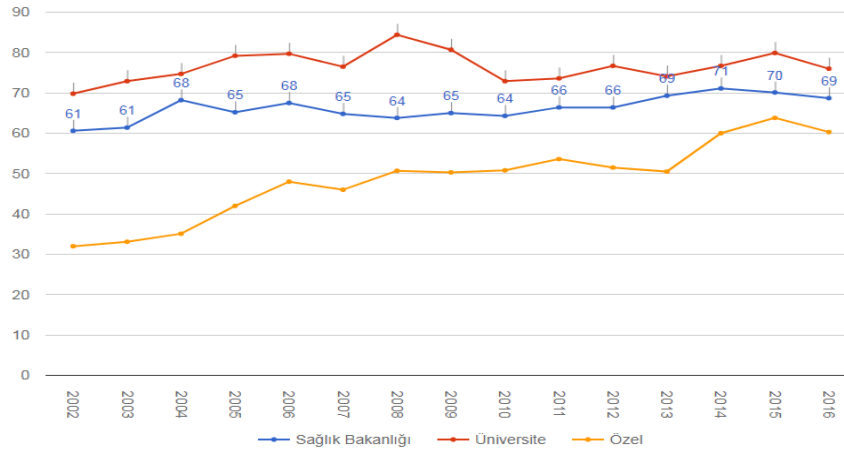
asimetrisi vurgulanmış olsa da: hastane kurumlarının idari, teknik, eğitim, donanım, fiziki niteliklerinin tamamı sunulan sağlık hizmeti sürecini oluşturmaktadır. Sağlık hizmeti sürecinin sonunda taburcu olan hastanın süreç ile ilgili deneyimlediği tatmin duygusu da, deneyimlenen hizmet sürecinin kalitesi ile ilgili nihai bir yargı oluşmasına yardımcı olmaktadır.

1890 yılından günümüze kadarki süreçte hastaneler misyonlarını halk yararına çalışan hayır kurumu statüsünden, detaylı tıbbi yöntemleri üreten ve kullanan birer kurum olma yönünde geliştirmişlerdir. 20. yy itibariyle hastaneler toplumların geniş kesimlerinin faydalandığı kurumlar olmuşlardır. Bu dönemde hastanelerin verecekleri hizmetin belirleyicisi, hasta insanların sosyal ve maddi imkânları değil, sahip oldukları hastalığın cinsi olmuştur.

Diğer gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkeleri ile birlikte Türkiye’de de sağlık hizmetleri konusunda benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Faaliyette olan devlet ve vakıf üniversitelerinin yurt çapında sayıca artmasının yanı sıra, her yıl göreve başlayan doktor sayısı da artmaktadır. Bu durumun doktor başına düşen hasta sayısını azalttığı kaydedilmektedir. Tıp fakültelerinde verilen eğitim sonrasında mesleki yetkinliklerin geliştirilmesi niteliğinde olan tıpta uzmanlaşma uygulamasının da, yan dal uzmanlığı biçiminde artarak sürmekte olduğu ifade edilmektedir (Şantaş, Özlem ve ÇIRAKLI, 2012). Devlet ve özel hastanelerde sunulan sağlık hizmeti kalitesinin arttığı, bununla paralel olarak da sağlık kurumlarına başvuru oranının arttığı değerlendirilmektedir. Daha önceden tek doktor tarafından işletilen muayenehanelerin yerine grup halinde çalışan sağlık merkezleri uygulamasının yaygınlaşmakta olduğu öne çıkan diğer bilgiler arasındadır (Yerebakan, 2000; 51).

Dünya genelinde sağlık hizmetlerinin verildiği hastane kavramı ile ilgili gözlenen bir değişimin ise hastane yatak kapasitesi ile ilgili yaşandığı aktarılmaktadır. Buna göre, ABD’nde hastanelerin yatak kapasitelerinde azalmanın gözlemlendiği ve bununla ilişkili olarak hasta yatış süreleri ile ilgili hastanın hastanelerde geçirdiği toplam sürenin kıaldığı kaydedilmektedir. Bu duruma karşılık hastanelerin, ayakta tedavi ve acil servislerinde hizmet alanı ve personel sayısı bakımından artış taleplerinin oluştuğu ifade edilmektedir. 2000 yılında ABD’nde hastane yatak kapasitelerini incelemek üzere yayımlanan rapora göre, önceki 20 yıla nazaran yıllık yatak doluluk oranları %30’un altına inen hastane sayısının yaklaşık olarak dört kat arttığı aktarılmaktadır (AHA, 2000).

Tablo 1. 2002-2016 Yatak Doluluk Oranları Tablosu

Kaynak: <http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor> Erişim Tarihi: 28.09.2019.

Türkiye’deki hastanelerde güncel durum ise farklılık göstermektedir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB) güncel verilerinin bulunduğu Tablo 1’de SSYB’na bağlı, üniversite ve özel hastanelerin 2002-2016 yıl aralığındaki Yatak Doluluk oranları gösterilmektedir.

Tabloya göre Türkiye’deki durum özetle şöyledir: Tüm hastanelerde yatak doluluk oranlarının arttığı görülmektedir. En büyük değişim özel hastanelerde görülmektedir. 2002 yılında %32 seviyesindeki doluluk oranının 2016 yılı itibariyle neredeyse iki katına çıkarak, rakamsal olarak %60.3’e eriştiği görülmektedir.

Yine de SSYB'na veya üniversite hastanelerinin doluluk oranına göre özel hastanelerin doluluk oranının en düşük oran olduğu da gözlemlenmektedir.

SSYB'na bağlı hastanelerin özel hastanelere göre oransal olarak daha dolu oldukları görülmektedir. 2002 yılında %60.6 olan yatak doluluk oranının 2016 yılına gelindiğinde %68.7 seviyesine yükseldiği tespit edilmiştir. Üç hastane grubunun içinde en yüksek doluluk oranına üniversite hastaneleri sahiptir. 2002 yılında %69.8 olan yatak doluluk oranının 2016 yılına gelindiğinde %76 seviyesine yükseldiği tespit edilmiştir. Hastaların davranışlarının bir özeti olarak değerlendirilmesi gereken bu tablo; üniversite hastanelerinin akademik kadrolara ve bu kadroların yanı sıra, eğitim ve araştırma imkânlarına sahip olmalarının hastaların seçimlerini bu hastaneler yönünde yönlendirebileceği düşünülmektedir.

Hastanelerin işlevini etkileyen bir diğer gelişmenin ilaç endüstrisinde yaşanan gelişmeler olduğu ifade edilmektedir. Yeni ve daha etkili ilaç üretimi ile tıp teknolojisindeki gelişmeler sayesinde daha önceden yatarak tedavi edilen pek çok hastalığın artık, ayakta tedavi edilir veya hastanın aynı gün içinde taburcu edilir hale geldiği vurgulanmaktadır. Hastane masraflarının ödenmesi için sağlık sigortası şirketlerinin devreye girmesi neticesinde yapılan her işlemin birden fazla parti tarafından incelenmesi sonucunda, çok zaruri olmayan haller dışında hasta yatış işleminin yapılmasının önüne geçildiği kaydedilmektedir.

Sağlık hizmetlerinin topluma arzı konusunda SSYB dilediği kurum ve kuruluşlardan hizmet almakta serbest durumdadır. SSYB tüm sağlık şemsiyesinin üstünde yer alarak farklı kanallarla verilen sağlık hizmetlerinin denetimi ve hasta bilgilerinin ulaşılabilir olmasını denetlemekte ve temin etmektedir. Tablo 2'de SSYB tarafından denetime tabi olan ve günümüzde sağlık hizmeti veren resmi, vakıf, üniversite ve özel tüm yataklı tedavi kurumlarının dökümü bulunmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de Hastane Yatak Sayılarının Kuruluşlara Göre Dağılımı

TÜRKİYE'DE HASTANE YATAK SAYILARININ KURULUŞLARA GÖRE DAĞILIMI		
KURULUŞUN ADI	HASTANE	
	SAYI	ORAN (%)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB)	706	59.38%
Milli Savunma Bakanlığı	42	3.53%
Sosyal Güvenlik Kurumu	107	9.00%
İktisadi Devlet Kuruluşları	21	1.77%
Diğer Bakanlıklar	2	0.17%
Tıp Fakülteleri	42	3.53%
Belediyeler	8	0.67%
Dernek ve Vakıflar	17	1.43%
Yabancılar	4	0.34%
Azınlıklar	5	0.42%
Özel Teşebbüs	235	19.76%
TOPLAM	1,189	100%

Kaynak: Tablo Yerebakan, M., (2000). çalışması esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Tablo 2'de gösterildiği gibi SSYB sağlık hizmetini kendisi de dahil olmak üzere 11 ayrı kaynaktan sağlamaktadır. Sayısal olarak fazlaca bölünmüş gibi algılanmasına rağmen SSYB halen sağlık hizmetlerinin yaklaşık %59'unu arz etmektedir. Yatak kapasitesi olarak da SSYB hastanelerinin Türkiye'deki toplam yatak kapasitesinin %49'unu karşıladığı ifade edilmektedir. Özel sektör tarafından Türkiye genelinde işletilen hastanelerin ise hastane sayısı bakımından toplam hastane kapasitesinin yaklaşık olarak %20'sini oluşturduğu görülmektedir. Aktarılan bir diğer önemli bilgi ise Türkiye genelinde çok önemli paya sahip özel teşebbüs hastanelerin %56'sının İstanbul'da, %6'sının Ankara ve İzmir'de, %4'ünün Antalya'da, %3'ünün de Adana'da bulunduğu aktarılmaktadır. Böylece özel hastanelerin yaklaşık olarak %75'inin Türkiye'nin 5 büyük şehrinde toplandığı tespit edilmiştir.

Tıp alanında yaşanan tüm gelişmelerin takip edilerek yeni hastanelerin gelişen dünya ile uyumlu standartlarda inşa edildiği düşünülmektedir. Mevcut hastane yapılarının ise yeniden yapılandırma ve yenileme çalışmalarının devam ettiği aktarılmaktadır. Modern hastane tasarım kavramının, içinde bulunduğumuz dönemde daha insancıl hale gelerek 'iyileştiren hastane' kavramının geliştirildiği

aktarılmaktadır. Söz konusu bu yapıların hastane binalarını ve yakın çevresini, hasta sağlığına etkilerinin değerlendirildiği ve hasta sağlığını olumlu yönde etkileyecek şekilde oluşturulacağı düşünülmektedir (Rangel ve Mont’Alvão 2011; 575). Hastane binalarının hastaları odak noktasına koyan, hastaların bakım kalitesini artıran, hasta sağlığını etkileyecek mekânsal ve tıbbi çözümler sunan, tanımlı hizmet standartlarına sahip güvenilir nitelikte kurumlar olması gerektiği önerilmektedir (Reeve, Walker ve Desha, 2017; 51). Hastaların kullanımına açık alanların da kamusal alanlar gibi sağlıklı olmayı teşvik eden, sosyal iletişimi geliştiren nitelikte ve mimari tasarımıyla elde edilmiş doğal ışığın, temiz hava ve peyzaj elemanları gibi doğal unsurların tasarıma dahil edilmesinin önemi vurgulanmaktadır (McCullough, 2010; 141-142).

2.2. Hasta İnsan

Hasta insan tanımının sağlıklı biçimde yapılabilmesi için hastalığın ve sağlığın ne anlama geldiği konusunun açıklanması yerinde olacaktır. Hastalık halinin üç başlık altında incelenmesi mümkündür:

- **Tıp bilimi açısından** hastalık kavramının vücudun çeşitli organları ile ilgili olarak ölçülebilen, somut bulgular sonucu tespit edilebilen düzensizlikler olduğu düşünülmektedir,
- **Kişi açısından** hastalık kavramının sübjektif bir durum olması nedeniyle bireyin bedeni veya ruhsal durumu ile ilgili değişiklik hislerini ifade ettiği değerlendirilmektedir,
- **Toplum açısından** hastalık kavramı kendisini hasta hisseden birey veya hastalık tanısı konan kişiden toplum tarafından beklenen davranış biçimi ve sosyal rol olarak tanımlanmaktadır.

Hastalığın birey tarafından üç aşamalı bir karar verme süreci sonrasında kabul edildiği aktarılmaktadır. Buna göre, vücudu ile dış dünya arasında bir anormallik sezen kişi öncelikle bu durumun gerekçelerini araştırmaktadır. İkinci aşama olarak yakın çevresinde görüşüne güvendiği kimselere konu ile ilgili danışmakta ve bu kimselerin görüşü alınmaktadır. Son aşama olarak, hasta olabileceği ihtimali zihninde beliren kişinin tıbbi yardım almak için bir doktora başvurduğu aktarılmaktadır (Hayran, 2016).

Modern tıp alanında yapılan çalışmalar, sağlık kavramının hastalık kavramının zıttı olarak konumlanmasının doğru olmayacağını ifade etmektedir. Sağlık ve hastalık kavramlarının birbirlerinin karşısı olamayacağı, zira pek çok hastalık türü bulunması karşısında tek bir sağlıklı olma halinin var olduğu düşünülmektedir (Zautra, Hall ve Murray, 2010). Pozitif bilimlerin sağlık alanında geçerli yöntem olarak belirlenmesi sonrasında insan vücudunun bir makine ile benzer prensiplerde çalıştığı varsayımı geliştirilmiş olup, hastalıkların “makinenin arıza yapma hali” olduğu, doktorun görevinin ise “bozulan makineyi tamir etmek” olduğu görüşleri 40 yıl önceki hasta ve hastalık kavramları için yapılan betimlemelerdir. Sağlık kavramının tanımı, Dünya Sağlık Örgütü’nün kuruluş yasasında:

“sağlık, sadece hastalık ve sakatlık halinin olmayışı değil; bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik halidir”

biçiminde tanımlanmaktadır (WHO, 2020).

Yüzyılın başına kadarki genel kanıya göre, hastaların tedavi için doktorlara gittiği ve tedavinin yapıldığı mekanların ikinci derecede önemli ve hatta bazen hiç önemli olmadığı düşünülmekteydi. Ancak, sağlık ve tedavi alanında günümüzdeki durumun daha farklı olduğu değerlendirilmektedir. Günümüzde tedavi, tek bir sorumlu doktor tarafından değil, alt uzmanlıklara ayrılmış ve mesleğinde uzmanlaşmış bir kadro tarafından yürütülen bir süreç haline gelmiştir. Tedavinin yapıldığı mekanın ise daha önceden hiç olmadığı kadar önemli bir hale geldiği düşünülmektedir (Tall, 2000;133).

2.3. Davranış, Mekânsal Davranış ve Yapı İlişkisi

İnsan algılayan, biliş yapan ve davranan bir organizmadır. **Algı**, duyular yoluyla çevreden bilgi edinme eylemi; **biliş**, yorumlama, belleğe gönderme yapma ve duyumsama eylemi; **davranış** ise, amaç ve güdüler doğrultusunda algılara verilen tepkiler olarak birbirlerinden ayrılmaktadır. Davranış, insan ve çevresi arasındaki etkileşimlerin tümünü kapsamaktadır. Davranışın tümü devinimsel bir tepki olarak gözlenmemektedir. Yerinden hiç kıpırdamadan sayı saymak, birini ne kadar sevdiğini düşünmek eylemleri de birer davranıştır. Gerçekte insanın toplumsal olmayan davranışlarının bulunduğu, ancak mekansal olmayan davranışının olmadığı ifade edilmektedir.

İnsan, toplumsal ve kişisel özellikleriyle bir davranış sistemine sahiptir. Davranış şeklinin eyleme dönüşmesiyle mekan ile iletişim başlamaktadır. İnsan-mekan iletişimi başladığında, insan-mekan iletişim sisteminin algı-biliş-davranış mekanizmasının işlerliği sonucunda bir takım yeni davranış özellikleri ortaya

çıkılmaktadır. Mekan ve insan kimliklerinin oluşumunda önemli olan bu özelliklerden bazıları: yönelme davranışı, mahremiyet, kişiselleştirme, kişisel alan, egemenlik alanı, güven hissi ve kulis davranışıdır. Hasta insanların sağlık mekanlarında gerçekleştirdikleri davranış biçimleri de bu kişilerin sağlık yapılarında yaşadıkları deneyimi tanımlamaktadır. Hastaların kişi ve kurumlara duyduğu güven hissi de birey davranışını etkileyen ayrı bir unsurdur.

2.3.1. Yönelme Davranışı ve Yapı İlişkisi

Eylem yeteneği olan tüm canlıların gereksinme ve amaçları doğrultusunda davranmaları, yönelme olarak tanımlanmaktadır ve bu eylemin belirli bir doğrultu içeren bir süreç olduğu düşünülmektedir. Algısal ve bilişsel süreçlerde insan zihninde kurgulanan mekanın geometrik örüntüsü, eylemleri yönlendirme özelliği taşımaktadır (Darken ve Peterson, 2014; 1-2). Yaşam bölgelerinde insanın gideceği yeri bulmasına bu kurgu yardımcı olmaktadır. Geometrik örüntüsü karmaşık yaşam bölgelerinde, yönelme duygusu zayıf kalmakta; bu durum ise kişide güvensizlik hissi yaratmakta ve yol bulma işlemini zorlaştırmaktadır. Mekansal çevrenin tasarlanmasındaki en önemli unsur, okunabilirliktir. Görülebilir ve okunabilir ulaşım ve iletişim sistemlerinin tasarlanması, ana düğümlerin sadece mekansal dokunun sürekli kullanıcıları için değil yabancılar için de anlaşılabilir olması, mekansal dokunun okunabilir olmasını sağlar (Aras, 2015; 140).

Giderek artan sağlık ihtiyacının bölgesel orta-küçük ölçekli sağlık yapıları ile değil; lokal ve her biri çok büyük ölçekli birer inşaat yapısı olan günümüz sağlık yapıları ile karşılanması düşüncesi; inşaat alanı bakımından her biri kayda değer birer kent yapısı haline gelen sağlık binalarının hızla inşa edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kent ölçeğindeki yatay insan hareketleri yeni sağlık yapılarında hem yatay, hem de dikey ekseninde gerçekleşmek durumundadır. Bir ihtiyaç sahibi olan ve sağlık sıkıntısı çeken insanların yeni gelişmekte olan sağlık yapıları içindeki yönelme davranışlarının doğru yönetilmesinin büyük önemi bulunmaktadır.

2.3.2. Mahremiyet ve Yapı İlişkisi

Mahremiyet, bir kişiye veya gruba diğerlerinin optimum düzeyde yaklaşma koşulu olarak tanımlanan bir kavramdır. Mahremiyet aynı zamanda, bireylerin veya grupların diğerleriyle görsel, işitsel, kokusal olarak birbirlerini etkilemelerini kontrol edebilme kabiliyetidir. Mahremiyet, insanların arasındaki ilişkileri tanımlar ve düzenler. İnsanların arzu ettikleri ilişkileri gerçekleştirebilmek amacıyla seçeneklere sahip olmalarını ifade etmektedir.

Mahremiyet, “optimum düzeydeki toplumsal bir eylem biçimi”dir ve insanın içinde bulunduğu durum ve orada gerçekleştirdiği eylem biçimi arasındaki ilişkilere ışık tutmaktadır.

Mahremiyet, bireyi diğerlerinden fiziksel olarak ayırmak olarak görülmemelidir. Her biri bir amaca yönelik birkaç çeşit mahremiyet vardır. Dört tip mahremiyet tanımlanmaktadır (Solove, 2004):

- **Yalnızlık** (solitude); diğerlerinin gözleminden uzak olma durumudur,
- **Teklifsiz dostluk** (intimacy); diğer kişilerle birlikte olmak ama dış dünyadan uzak olmaktır,
- **Tanınmamak** (anonymity); kalabalık içinde bilinmemeye durumudur,
- **Saklanmak** (reserve); istenmeyen izinsiz ilişkileri kontrol etmek için psikolojik bariyerler kullanmaktır.

Mahremiyet için dört amaç tanımlanmaktadır. Bu amaçlar sırasıyla:

- Kişisel özerklik sağlamak,
- Duyguların serbestçe ifade edilmesine izin vermek,
- Kişisel denetime yardım etmek,
- İletişimi sınırlamak ve korumak

olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla mahremiyet, bireylerin veya grupların geri kalanı ile olan ilişkilerin düzenlenmesi açısından önemli bir kavramdır.

Mahremiyetin derecesi ve tipi, kültürel bağlama, kişiliğe, bireysel isteklere ve davranış örüntülerine bağlı olarak belirlenmektedir. Duvarların, perdelerin, sembolik ve egemen ayırıcıların ve uzaklıkların kullanımı, mahremiyeti sağlayacak mekanizmalar olarak düşünülmektedir. Yapısal çevredeki karmaşıklığın nedenlerinden biri, istenen mahremiyet seviyesinin sağlanamamasıdır.

İnsan ilişkileri arasında kesin bir mahremiyet ihtiyacı gösteren ilişki, doktor-hasta arasında tanımlı bir zaman aralığında gerçekleşen muayene görüşmesidir. Tanı ve teşhis çalışmaları sırasında değişen oranlarda olmak üzere hasta tüm sınırlarını yok saymakta ve kendi bedenini, doktor olan bir başka insana teslim etmektedir. Muayene sırasında hastanın yakın akrabalarının da muayeneye katılması durumunun doktorlar tarafından hasta mahremiyetini sağlamak adına düzenlendiği de bilinmektedir. Bu işleyiş sırasında öngörüldüğü üzere, yakınları tarafından çevrili olan hastanın da kişisel sınırlarını kaldıramaması durumunda, hastanın psikolojik olarak kendisini rahatsız hissettiği nakledilmektedir. Dolayısıyla bu görüşme esnasında doktor-hasta ilişkisinin doğru kurulabilmesi sayesinde, hastanın doktor ile birlikte kendisini bir grup olarak algılamasını sağlamasının öneminin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Mahremiyet kavramının bir sonraki aşamasında hasta-doktor grubunun görsel, işitsel ve kokusal ortamının sınırlanmasının gerekleri tam olarak yerine getirilmelidir. Bu konu muayene odalarında hasta-doktor arasında gerçekleşmesi öngörülen sosyal iletişim açısından büyük önem taşımaktadır.

2.3.3. Kişiselleştirme ve Yapı İlişkisi

Kişi kendine ait olan, kendisinin bildiği mekanı düzenlemekte, organize etmekte ve diyalektik olarak farklılaştırmaktadır. Oluşturulan biçimlerin her biri, bireyce, çevrenin yapılandırılması, çevrede işaret noktalarının konması, güvenlik ve rahatlık koşullarının yaratılması açısından harcanan çabayı göstermektedir (Toch, Wang ve Cranor, 2012; 205). Bu kavram kişiselleştirme terimiyle tanımlanmaktadır.

Kişiselleştirme, bir yeri benimsemek ve o yerdeki kendine ait nesnelere ve izlere artırmaktır. Bu işlem sırasında kişi çevresine kendinden bilgi aktarırken isteklerini kabul ettirmektedir; kişiselleştirmenin yapısında bir “sorumluluk” özelliği vardır. Oluşumuna katkıda bulunan ve sahiplenilen çevrelerin ve nesnelere benimsendiği, onlara bakıldığı, korundukları ve sevildikleri kaydedilmektedir (Toch, Wang ve Cranor 2012; 208). Yaşanan çevreyi kişiselleştirme olgusu, kişilerin isteklerine, özlemlerine ve tasarılarına göre hareket etmek, dinlenmek, sahip olmak, duymak, düş görmek, yaratmak olanaklarını sunmaktadır. Bu kavram kapsamında, bir özne-nesne ilişkisi içinde çevreyi kişiselleştiren birim, özne (birey veya grup) olarak tanımlanmakta; günlük yaşamda onun etrafında bulunan eşyalar da nesnelere olarak düşünüldüğünde özne-nesne arasında yer alan psiko-sosyolojik süreçlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Kişisel yapının temelinde, kişinin kimliği yatmaktadır. Sahip olunan kimlik, kişinin davranışları üzerinde ve dolayısıyla da “mekan” ile etkileşiminde birinci derecede etkin rol oynamaktadır. Bu kimlik doğrultusunda kişiler çevreyle bilinçli veya bilinçdışı bir iletişime girmektedirler, belli bir algı-biliş süreci sonucunda bir takım kararlara varmakta ve o kararlar doğrultusunda bir davranış şekli göstermektedirler. İnsanın yakın çevresinde gerçekleşecek eylemlerin daha verimli düzenlenmesi için sarf edilen bir çaba olduğu kadar estetik tercihlerin de bir ifadesi olduğu önerilmektedir. Bazı durumlarda çevreler tahrip edilmeden veya bir tamirat yapılmadan kişiselleştirme yapılamamaktadır. Bu çaba “el mimarlığı” olarak da tanımlanmaktadır, ancak bu çabanın zor bir kişiselleştirme yolu olduğu da ifade edilmektedir.

Bir yerin kişiselleştirme derecesinin, o yerin yapım malzemesinin kişiselleştirmeye uygun olup olmadığına, kullanıcı gereksinimlerine, içinde buldukları bağlamın kurallarına ve sosyal normlara bağlı olduğu ifade edilmektedir. Homojen toplumlarda, caddeler ve komşuluk üniteleri bir grubun kültürel geçişini yansıtacak biçimde kişiselleştirilmektedir. Dikkatli bir gözle bakıldığında herhangi bir yapısal çevrede, orada yaşayanların kişiselleştirme ve adaptasyon örnekleriyle ve ait oldukları kültürün izleriyle dolu olduğu belirtilmektedir.

Sağlık yapılarındaki çağdaş yönelimler çerçevesinde, kişiselleştirme beşeri bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. Hastaneler, uzun dönem yatan hastaların kaldıkları odayı kişiselleştirmelerine belirli bir düzeye kadar izin vermektedirler. Yapılan güncel çalışmalar bu yaklaşımın yatan hasta iyileşme hızını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Uzun dönem yatan hastaların hastanede kaldıkları süre boyunca tanıdık ortamlarından uzakta olmaları sebebiyle, kendi olma bilinçlerini kaybettikleri düşünülmektedir. Sanatın hastane ortamlarında kullanımının, ve bu tip bireysel katkılara açık bir platform oluşturulmasının hastaların yaşam kalitesini artıracığı değerlendirilmektedir.

Görsel 1. Pınarhisar Devlet Hastanesi koridorunda sanat örneği

Kaynak: <https://tr-tr.facebook.com/pinarhisardh/photos/a.774002926097370/1655922471238740/?type=3&theater>
Erişim: 20.09.2020

Görsel 1’de Pınarhisar Devlet Hastanesi Gebe Bilgilendirme Okulu girişinde bulunan çalışma yukarıda bahsedilen kişiselleştirme ihtiyacının sanat eserleriyle desteklenmesine örnek oluşturmaktadır. Sanat eserlerinin kişiyi soyut düşünmeye yönlendirmesi ve bilinçaltının çalışmasına destek olması bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Yerlerin kişiselleştirilmesi, özel eylem örüntüleri organize etmek, gereksinmelerin karşılanması, psikolojik güvenlik ve sembolik estetik anlayışı gibi amaçlara hizmet etmektedir. Bölümlenme, kapatma, çevreleme gibi davranışlar, bir yeri kişiselleştirmenin temel araçlarıdır. Kişiselleştirme, bir yerin veya mekanın dönüştürülmesinde ortaya çıkan bir hakimiyet ve bir denetim göstergesidir. Kişiselleştirmenin gerçekleşmesi için söz konusu çevreye sahip olmak zorunlu bir koşul değildir. Bir yeri kendi anlayış veya zevkine göre düzenlemek, mekanlar içinde sınırlar ve kişisel bölgeler oluşturmak, eşyaları sınırlayıcı ya da geçiş olanağı verecek şekilde yerleştirmek, kendi zevk aldığı biçim, renk ve dokuyla doğanın ya da mekanın varlığını etkilemek, bir parçayı tamamıyla yok etmek gibi faaliyetlerin mekanın kişiselleştirilmesinin ve kişinin özünün dışavurumunun ifadesi olduğu düşünülmektedir.

Kişiselleştirme bireyin çevresine demir atması ve kök salması olarak nitelemekte; antropolojik olarak insanın “bir yere ait olma” kimliğine ihtiyacı olduğunu belirtmektedirler. Kişiselleştirmenin, ‘yer’e bağlı kimliğin oluşmasıyla gerçekleştiği ve kişinin mekan ile diyalogunda en açık “dil”, en anlamlı “söz”, en “yalın” ifade biçimi olduğu belirtilmektedir.

2.3.4. Kişisel Alan ve Yapı İlişkisi

Bireyler ve gruplar, kendileriyle diğerleri arasında, düzgün olmayan sınırlarını zihinlerinde belirledikleri, kendileriyle birlikte hareket eden bir alan oluşturmaktadırlar. Bu hayali alan sosyolojide kişisel alan olarak tanımlanmaktadır ve bir uzaklık belirleme (araya mesafe koyma/koymama) mekanizması olarak işlev yapmaktadır (Toch, Wang ve Cranor 2012; 209).

Kişisel alan ihtiyacını karşılamak, mahremiyetin sağlanması için temel bir mekanizmadır (Beaulieu, 2004).

“Kişisel alan, kişinin bedenini çevreleyen, görünmeyen sınırları olan, istenmeyen kişilerin girmesine izin verilmeyen bir alandır. Kişilerin, karşılarındakinin sıcaklığını ve arkadaşlığını hissedecek kadar yakın ama onların dokunmasından kaçınacak kadar uzak bir alandır. Kişisel alanın şekilsel olarak bir küre olması gerekmez, kişinin bedeninden her yönde eşit uzaklıktadır. Bir sabun köpüğü, bir salyangoz kabuğu, bir aura, bir nefes alma odası...”

Kişisel alan için, her bireyin yarattığı, gözle görünmeyen bu sınırlar toplumda onay gören davranışların sonlarını belirlerler. Davranışın konumu değişince kişisel alanın ölçüsü de değişmektedir. Kişisel alanın sınırlarının denetimi, bilgi akışını mahremiyet açısından ayarlamakta ve düzene sokmaktadır. Bu alana davet

edilmeden birisinin girmesi halinde, kişi rahatsızlığını agresif davranışlarda bulunarak göstermektedir. Kişisel alan izin alınmadan zorlandığında bu durum kişide gerilim ve baskı yaratmaktadır. Kişisel sınırlar ihlal edilmesi durumunun tam tersi, insanların diğerleriyle teklifsiz dostluk kurmak istedikleri durumlarda yaşanmaktadır. Böylesi durumlarda bireyler, kişisel alan sınırlarını yok sayarak başkalarını bu alana davet edebilirler.

Kişisel alan bir davranış çeşidi olarak görülse de, yapısal çevreyi anlamada çok katkısı olmamaktadır. Bu kavramın önemi ancak, sabit donanımlı (örn.; sabit oturma bankları) çevre ürünlerinin tasarımlarında anlaşılmaktadır. Kişisel alan çatışmalarının yaşandığı yerlere örnek olarak: hastaneler, havaalanları, otobüs terminalleri gibi mekanların bekleme alanları, tiyatro ve sinema salonlarındaki fuaye alanları, parklardaki oturma yerleri, hastanelerdeki hasta kuyukları gibi kalabalık ortamlar örnek olarak gösterilebilir. Kişisel alanın korunmadığı alanlar olan asansörler, uçak ve otobüs koltukları, metrolar ve hastane bekleme koltukları kontrol edilemeyen kişisel alan ihlallerine örnek alanlar olarak gösterilmektedir. Bu alanların aynı zamanda kişisel çatışmaların da yaşandığı alanlar oldukları aktarılmaktadır.

2.3.5. Egemenlik Alanı ve Yapı İlişkisi

Egemenlik alanı, bir kişinin veya bir grubun kullanıp koruduğu sınırlanmış bir mekan olarak tanımlanmaktadır. Egemenlik alanı davranışının, bir kişi veya bir grup tarafından sahiplenilmiş bir mekan veya bir nesnenin kişiselleştirilmesini sağlayan sınır düzenleyici bir mekanizma olduğu ifade edilmektedir. İnsan, mekanı aynı anda ben-merkezli ve çevre-merkezli algılamaktadır. İnsan, ben-merkezli algısı sonucu devingen ve dinamik kişisel mekanı ile varolmaktadır. Merkezinde olduğu statik ve sınırlandırılmış yer de onun durağan egemenlik alanı olarak sınırlanmaktadır. Çeşitli kural ve simgelerle denetimi altına aldığı, izinsiz girilince saldırı tavrına geçtiği bu durağan çevre insanın egemenlik alanı olarak tanımlanmaktadır.

Egemenlik alanı kişi ve grup sınırlarını betimleyen bir davranış mekanizmasıdır. Buna göre, egemenlik alanı bir kişi veya grubun kendi mülkiyetine aldığı veya denetimine/sorumluluğuna verilen bir mekan parçasıdır. Söz konusu alan, sahiplenmişlikle betimlenir ve sahibiyle psikolojik olarak bütünleşmektedir. Egemenlik alanı davranışının özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Mülkiyet (sahip olma veya denetleme hakkına sahip olma),
- Ölçekten bağımsız olma (farklı ölçeklerdeki mekanları kapsama, üzerinde hak iddia etme),
- Yabancılar, saldırılara karşı koruma,
- Tüm gereksinimler hiyerarşisini kapsayan farklı eylemlere hizmet etme,
- Kişiyi özelleştirme / kendileme.

Bu özelliklerden de anlaşılacağı gibi egemenlik alanı davranışı, bir topluluktaki ilişkilerin tanımlanmasına ve belirli bir toplumsal düzenin korunmasını sağlayan birey ve grup hak ile sınırlarını oluşturan bir davranış mekanizması olarak tanımlanmaktadır.

İnsanların egemenlik alanı davranışları, hayvanlarınkine benzer şekilde biyolojik temelli olduğu kadar kültürel bağlama da temellenmektedir. Egemenlik alanı, yerel ve boyutsal olarak tanımlanmakla birlikte; bu alan sadece fiziksel bariyerlerle ve sembolik işaretlerle belirlenmiş bir yer değil, fikirler ve düşüncelerle tanımlanmış soyut bir yer de olabilmektedir. Her iki durumda da insanlar belirli egemenlik alanlarına sahiptirler ve bu alanlarla ilgilenmektedirler. Bir yere sahip olmanın, kişiye güvenlik ve özgürlük duygusu verdiği; kendine ait olanı koruma, bakma, güzelleştirme isteği uyandırdığı önerilmektedir (Beaulieu, 2004; s. 798). Kimi zaman toplum hayatı içinde insanlar kamusal alanlarda kişisel eşyaları vasıtasıyla kendilerine geçici egemenlik alanı belirlerler. Egemen olduğunu düşündüğü bu alan içinde kişi kendisini rahat ve güvende hissetmektedir.

Çevre düzenlemelerinde mahremiyeti karşılayan egemenlik alanlarının kontrolünün önemli olduğu kaydedilmektedir. Egemenlik alanı sınırlarını çizmek için kullanılan birçok fiziksel eleman bulunmaktadır. Konut, egemenlik alanı için iyi bir örnektir. Aileler konutlarını kendi egemenlik alanları olarak tanımlarlar. Konut, mahremiyetin göstergesidir ve diğer insanlardan korunmayı temsil etmektedir. Konutun, egemenlik alanı olmasının sürekliliği, egemenlik alanı isteminin açıkça belirlenmesine bağlıdır. Konutun dış sınırı olan duvarları, bahçe çitleri, çit bitkileri ve diğer sembolik sınırlar kolayca bu alanı belirlemektedir. Ön bahçe, sundurma, giriş merdiveninin basamakları gibi mimari elemanlar mahremiyet alanını kamu alanından ayırmaktadır.

Egemenlik alanındaki bu hiyerarşi insanların kendilerini iyi ve güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Tipik apartman bloklarında mahremiyet alanları sadece dairelerin içindedir ve kapıda bitmektedir. Orada, müstakil konutların tersine kamusal alanla mahremiyet alanı arasında bir geçiş mekanı yoktur. Bu düzen, çok katlı apartman bloklarının kaçınılmaz karakteri olarak gösterilmektedir.

Sağlık yapılarında egemenlik alanına örnek olarak doktor çalışma ofisleri gösterilmektedir. Doktor çalışma ofisleri, konut örneğindeki kadar olmasalar da, kamusal bir alanda bulunabilecek üst seviye egemenlik alanı örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu alanlarda da oda kapısı kamusal alanla mahremiyet sınırını belirlemektedir. Egemenlik alanının her zaman katı fiziksel sınırları olmadığı önceden ifade edilmiştir. Bu kapsamda, muayene alanındaki doktor masası da etrafının veya üzerinin açık olmasına rağmen, fiziksel ölçüsü belirgin biçimde azaltılmış ancak yine de güçlü bir egemenlik sınırına örnek olarak kabul edilmektedir.

2.3.6. Hastalarda Güven Hissi ve Yapı İlişkisi

Güven hissinin tanımı -bir tarafın, karşı tarafın kendileri açısından olumlu sonuçlar yaratacak davranışlar göstereceğine olan beklentisi- olarak yapılmaktadır. Hizmet alımlarındaki güven kavramının tanımı: hizmeti sunan tarafa, vaatlerini yerine getireceğine dair duyulan güven olarak yapılmaktadır (Alrubaiee, L., ve Alkaa'ida, F., 2011; 111). Güven hissinin sadece bir partinin diğer partinin güvenilirliğine ve dürüstlüğüne inanması halinde varolabileceğini öne sürülmektedir. Güven duyulan kimselerin ayrıca güven duyanlara karşı iyi niyetli girişimler içinde olmalarının beklendiğini ifade etmektedir. Ayrıca, güven hissinin gelecekte gerçekleşecek işbirlikleri için de zemin hazırladığı ifade edilmektedir.

Güven duygusunun dört niteliği olduğu kaydedilmektedir. Bunlar: Güvenilirlik, Açıklık, Yetki ve İlgili Olmak olarak sıralanmaktadır. Ayrıca güven kavramının dört niteliğinin de ortaya konabilmesi için iletişimin çok önemli olduğu ifade edilmektedir (Alrubaiee, L., ve Alkaa'ida, F., 2011; 117).

Sağlık alanında güven hissi ile ilgili çalışmalar yürüten Ramli (2019; 20), güven duyan hastaların da tıpkı güven duymayanlar gibi sürekli tetikte olduğunu ifade etmektedir. Güven duygusunun gerçekleşmesi kesin olmayan bir umut veya bir iyimser düşünce olmadığı; güvenin tesis edilmesinin, hastaların ihtiyatlı olmayı bırakmaları anlamına gelmeyeceği ifade edilmektedir. Güven duygusunun sürekliliğinin, oluşabilecek her türlü hataların ve bu hatalarla ilgili alınacak önlemlerin hastalara bilgi olarak aktarılmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu durumda hastaların istemsiz hatalar nedeniyle ziyana uğramaları halinde bile güvenmeye devam ettikleri aktarılmaktadır. Alanda yapılan çalışmalar, yüksek hizmet kalitesi algısının, hastalarda oluşturulacak olumlu güven hissi ile destekleneceğini ortaya koymaktadır (Trachtenberg, Dugan ve Hall, 2005; 346).

2.3.7. Kulis Davranışı ve Yapı İlişkisi

İnsanlar günlük yaşamlarını sürdürürken, yaşamsal eylemlere hazırlık için bir zaman harcamaktadırlar. Gözlemci ve dış kullanıcılar için mimari mekan, bir ön sahne olarak kabul edilse bile, aynı mekan iç kullanıcı için bir sonraki zaman diliminde oluşacak eylemlere hazırlık mekanı olarak kullanılmaktadır.

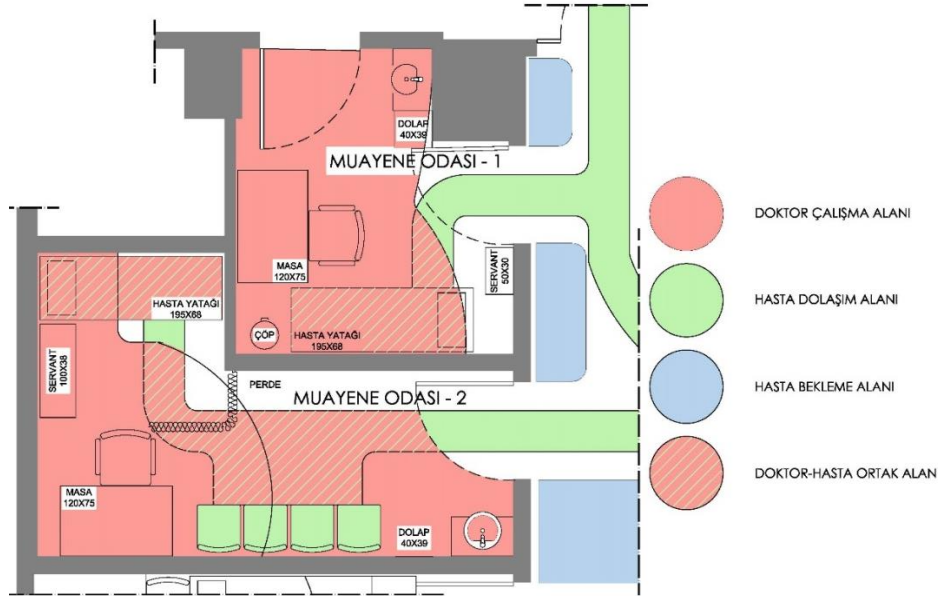
Örneğin, tiyatro sahnelerinin kulisleri, çekim salonları, film setleri arka planlardır. Bir konutun mutfağı, konuk odasının arka planıdır. Hazırlık odası konferans salonunun arka planıdır. Dikkatle gözlemlendiğinde, her mimari mekanın bir arka sahnesi olduğu görülmektedir. Kulis davranışı, insanların kendilerini ve eylemlerini başkalarına sunmadan önce gerçekleştirdikleri, bir dizi hazırlık etkinliğine evsahipliği yapmaktadır (Toch, Wang ve Cranor 2012; 215-216).

Fiziksel göstergeler ve zihinsel ipuçları, bir mekanın, kapalı, yarı kapalı ve açık alanlarının bulunduğunu, ön ve arka alanları olduğunu, erkek ve kadının egemenlik alanlarının bulunduğunu, kamusal veya özel ya da pis veya temiz alanlara sahip olduğu bilgisini kullanıcılara aktarmaktadır. Yapıların farklı kullanım amaçlarına göre tasarlanmaları sonrasında sahne ve arka plan kulis mekanlarının bir arada bulunduğu mekanlar oluşmaktadır. Yapısal çevrede, hangi mekanın diğerinin kulis (hazırlık) mekanı olacağını bazı kültürel normlar belirlemektedir. Genellikle kapalı, arkada olan, görülmesi tercih edilmeyen, özel alanlardaki davranışlar, diğerlerine kulis görevi yapmaktadırlar. Kapalı alanlar, açık alanın kulisi, yani hazırlık mekanı olarak kullanılmaktadır.

Sağlık yapıları örneğinde, muayene odalarının yerleşim düzenleri iki kademeli hareket tarzını destekleyecek biçimde düzenlenmektedir. Buna göre hasta mahremiyetinin üst düzeyde sağlanması gereken fiziksel muayene alanı arka plandır, kapalıdır ve özel görüşmenin gerçekleştirildiği alandır. Hasta ve doktorun ön görüşme yaptıkları ve bir masa etrafında gerçekleşen görüşme alanı yarı açık niteliğe sahiptir, dış dünyanın yansımasıdır, temsil ve prestij alanı olarak değerlendirilmektedir. Böylece, sağlık yapılarının hasta muayene alanı örneğinde verilen açık görüşme alanı sahne ise, fiziksel muayene alanının mekanın kulisi olduğu düşünülmektedir.

2.4. Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Anabilim Dalı Hasta Muayene Odalarında Mekansal Davranış ve Yapı İlişkisi

Sırasıyla çağdaş sağlık hizmetleri, hasta insan, kişisel ve mekânsal davranış konularını aktardıktan sonra bu bölümde tüm bileşenlerin Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Anabilim Dalı hasta muayene odalarındaki etkileri incelenmektedir. Görsel 2’de birimin muayene odası olarak kullandığı iki odanın yerleşim planı bulunmaktadır. Plan üzerinde doktor etkinlik alanı, hasta etkinlik alanı ve ortak alanlar şematik olarak gösterilmektedir. Hastalar giriş kapısı, varsa bekleme koltuğu ve sonrasında muayene yatağını kullanmaktadırlar. Doktorlar ise muayene odaları alanlarının yaklaşık %75’ini kullanmaktadırlar.

Görsel 2. Hacettepe Hastanesi Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Anabilim Dalı Muayene Odası Dolaşım Şeması

Kaynak: Kişisel Arşiv, 2017

Görsel 3-4. Muayene Odası 1 Görselleri

Kaynak: Kişisel Arşiv, 2017

Görsel 5-6. Odası 2 Görselleri

Kaynak: Kişisel Arşiv, 2017

Anabilim Dalına ait her iki muayene alanının mekânsal olarak incelenmesi sonucunda her iki muayene odasının plan şeması, yüzey kaplama malzemeleri ve hareketli donatı elemanları bakımından bir tutarlılık içinde olmadıkları tespit edilmiştir. İçinde benzer işlemlerin gerçekleştiği her iki odanın mekan boyutları, duvar renkleri, zemin seramik renkleri, hasta muayene yatakları ile, çalışma ve bekleme koltuklarının döşeme renkleri birbirlerinden farklıdır. Muayene Odası 2'de bulunan perde ve hasta yakınları bekleme koltuklarının Muayene Odası 1'de olmadığı belirlenmiştir.

3. Sonuç

Çağdaş hastanelerin Türkiye'deki durumlarının incelenmesi sonucunda bu kurumların geniş kesimlerin kesintisiz olarak faydalandığı, çok boyutlu hizmet sağlayan niteliklerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Hastanelerin incelenmesinde öne çıkan bir değerlendirme ise tekil uzmanlık hastanelerinin yerini çok

kapsamlı teşhis ve tedavi imkanlarına sahip büyük hastanelerin almasıdır. Hastanelerle ilgili bir diğer tartışma ise yatak kapasitesi ile ilgilidir. Amerika’da yapılan araştırmalar yatak doluluk oranı %30’un altına inen hastane sayısında önemli oranda artış olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de ise durum henüz sağlık arzının talebi karşılamaması nedeniyle son 15 yıl göz önüne alındığında, hasta yatak doluluk oranının artma eğilimini sürdürdüğü gözlenmektedir. Hasta yatak doluluk oranı bakımından en yüksek orana üniversite hastaneleri ulaşmıştır. Bu tercihin sebebi olarak üniversite hastanelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, araştırma ve uygulamalarla ilgili güncel gelişmelerin yakından takip edilmesi ve nitelikli akademik kadrolara sahip olması gibi gerekçeler sıralanmaktadır.

Hastane yapıları ve hastalar arasındaki iletişim ve mekânsal davranış sürecini inceleyen bu çalışmanın hedefi, mekan kullanıcısı olan hastaların sağlık yapılarındaki “davranış kalıplarını” açığa çıkarmaktır. Bu iletişim sürecinde kullanıcı, mekanla ilk karşılaştığı anda iletişim başlayacak, duyumla beraber algılama, biliş süzgecinden geçirme ve değerlendirme gibi zihinsel işlemler sonucu bir tepki verecektir. Söz konusu tepki, bir sonraki aşamada davranışa dönüşecektir. Dikkat edilecek en önemli konu ise söz konusu olan kişinin hasta olmasıdır.

Bu çalışma hastane yapılarının fiziksel unsurlarının, iç mekan biçimlendirmelerinin hasta, kullanıcı ve doktor gruplarının davranışları üzerine etkisini tartışmaktadır. İç mekanda farklı kullanıcı grupları tarafından gerçekleştirilen davranışların, iç mekanı oluşturan fiziksel ve mekânsal unsurlardan bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda bu çalışma, kullanıcı gruplarının davranışlarını ve algılarını, iç mekanı oluşturan fiziksel ve yapısal unsurlar ekseninde değerlendirmektedir.

Çalışmada, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’nin Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Anabilim Dalı hasta muayene odalarının tasarımlarının hastaların davranışları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Tespit edilen odaların fiziki durumları ile mekan kullanıcılarının davranışları arasında güçlü bir ilişki olduğu değerlendirilmektedir. Mekanlar analiz edildiklerinde, her iki muayene odasının yerleşiminin bireylerin yönelme davranışlarını destekleyecek biçimde tanımlı olduğu anlaşılmaktadır. Muayene odalarının servis çıkışındaki kapıların kilitlenebilmesi, mekan kullanıcılarının mahremiyet ihtiyacını tatmin eder niteliktedir. Ancak Muayene Odası 1’de doktor odalarına açılan ikinci bir kapının bulunması, içeride tesis edilmek istenen mahremiyet kavramını zayıflatır niteliktedir. Her iki odada da kişiselleştirme uygulamalarına rastlanmamıştır. Bu durumun gerekçesinin her iki odanın da farklı doktorlar tarafından kullanılması olduğu değerlendirilmektedir. Kişisel alanın Muayene Odası 2’de daha rahat tesis edilebileceği düşünülmektedir. Diğer odada ise, hastaların kişisel alanlarını oluşturabilecekleri mekânsal bir imkan bulunmamaktadır. Doktorların egemenlik alanlarını oluşturan başlıca nesnelere çalışma masaları ve ihtiyaç halinde kullanılan tıbbi ekipman olduğu görülmektedir. Oda yerleşimi de incelendiğinde tespit edilebilen doktorların odanın en az %75’ini kullanmaları durumu, aslında odanın tamamının doktorların egemenlik alanı olduğunu düşündürmektedir. Hastalarda oluşturulmak istenen güven duygusu ağırlıklı olarak doktorların bilgi ve deneyimleri ile desteklenmektedir. Mekânsal anlamda ise, steril tıbbi malzemelerin kullanılması ve hijyenik ve temiz bir muayene ortamının oluşturulma çabası hastalar tarafından olumlu olarak karşılanmaktadır. Hastalar güven sıralaması bakımından ilk sırada doktorlarını, sonraki sıralamada hastaneyi ve ilgili bölümü ifade etmişlerdir. Muayene Odası 2’de perdenin kullanımı ile fiziksel muayenenin yapıldığı hasta yatağı kulis davranışını desteklemektedir. Muayene öncesinde ve sonrasında doktor masası ve hasta yakınlarının kullandığı alanın tamamı ise mekanda sahne alanı olarak kullanılmaktadır. Muayene Odası 1’de ise fiziksel olarak muayene yatağını sınırlayan bir perde bulunmamaktadır. Oda kapısının kilitlenmesi ile birlikte mekanın tamamı, herhangi bir kulis alanı bulunmaksızın sahne olarak kullanılmaktadır.

İnsanların büyük hastane yapılarındaki yönelme davranışlarının düzenlenmesi mekânsal okunabilirliği olumlu anlamda etkilemektedir. Önerilen düzenlemeler birbirini destekleyen fonksiyonların bir arada çözülmesi ve mümkün olduğu kadar hastaların görsel temas da kurarak yönlendirmelerinin sağlanmasıdır.

Biliş ve değerlendirme aşamasında kullanıcı, güven, güvensizlik, tatmin ya da tatminsizlik gibi bir değerlendirme yapacaktır. Kullanıcı, fiziksel mekanı kontrol edebilmek, kendi gereksinimlerine özgü kılmak, beğeni ve isteklerini gerçekleştirmek için bir davranışa yönelecektir. Bu davranış, ya muayene mekanına uyum sağlamak, ya da tehdit algısı güçlenerek dış uyarıcılara kendisini kapatması ile sonuçlanabilecek bir sürece yol açacaktır. Dolayısıyla da bu noktada hasta davranışı muayene alanının iç ve dış yapılanmasına uyum sağlamak ve kabullenmek ya da başka bir hizmet sağlayıcı hastaneye gitmek

şeklinde gerçekleşecektir. Bu davranışlar, duygusal tatminin davranışsal tepkileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hastalar olan kullanıcıların kişisel mahremiyetlerinin ve doktor ile aralarındaki kesintisiz olması gereken çift yönlü iletişimin, toplum ile hasta arasındaki sosyal iletişime izin verecek özelleşmiş mekanları olan bir hastane sistematigi geliştirilmesi gerekmektedir. Kültürel bağlam, kişilik ve bireysel isteklere bağlı olarak mahremiyetin sağlanması söz konusudur. Duvarlar veya perdeler gibi fiziksel ve sembolik ayırıcılarla mekanda oluşturulan bölümler mahremiyetin sağlanmasına olumlu katkı yapmaktadır. Hastaların buldukları mekanlarda, görsel, işitsel ve kokusal ilişkilerini kontrol edebilme kabiliyetine sahip olabilmelerinin; hastaların güven duyguları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. İncelenen mekanlarda bu konuda eksikliklerin olduğu görülmüştür. Mekan-insan iletişim sisteminde geri ileti olarak gözlemlenen davranışların kişiselleştirme kavramının da yardımıyla; ortamlarda kullanıcılara tanıdık ve sıcak bir ortam yaratmak amacıyla değişiklikler yapmak gerektiği değerlendirilmektedir. Bu işlem sırasında kullanıcılar, kişiselleştirme kavramına uygun biçimde iletişim halinde oldukları mekana kendilerinden bilgi aktaracak ve gelecekte çevrelerinde kendi istemlerinin yansımaları fiziksel olarak var olmaya başlayacaktır.

Diğer taraftan muayene odalarının, doktorların egemenlik alanları oldukları görülmektedir. Doktorların kulis davranışları sergilemelerine imkan tanıyacak fiziksel muayene ve ön görüşme alanlarının varlığı, hastaların psikolojik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi konusunda yardımcı olacaktır. Mevcut mekan yerleşimlerinde bu alanda da eksikler olduğu çalışma sırasında görülmüştür. Oluşturulacak hastane sistematiginde mekan kurgusunun doktorların egemenlik alanı olarak kabul edilebilecek alanlarla hastaların kişisel alanlarının ve kişiselleştirme ihtiyaçlarının birbirleriyle çatıştığı alanlar olmamasına dikkat edilmesinin önemi büyüktür. Hastaların kişisel alan ihtiyaçlarının karşılanmasının iyileşmelerinde olumlu etkileri olduğu günümüzde yürütülen araştırmalar sonucunda ifade edilebilmektedir. Bu anlamda hem hastaların hem de doktorların fiziki ve manevi ihtiyaçlarını gözeterek verimli hastane mekanları yaratılması konusunun araştırmaya değer bir konu olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- AHA (American Hospital Association), 2020. *“Behavioral Health Resources: Access and Capacity”*. Trendwatch, Sep. Vol. 2, No.3 Adres: <https://www.aha.org/behavioralhealth/access-capacity-resources>, [Erişim Tarihi: 19.09.2020].
- Alrubaiee, L., ve Alkaa'ida, F. (2011). *“The Mediating Effect of Patient Satisfaction in the Patients' Perceptions of Healthcare Quality – Patient Trust Relationship”*. International Journal of Marketing Studies Vol. 3, No:1, 103-127.
- Aras, A. (2015). *“Mekân Örgütlenmesi ve Mobilya Seçiminde Kültür Grupları ve Kültür Bileşenlerinin Etkileşimi: Konut Yaşama Mekânları”* (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon).
- Aydın, D. *Hastane Mimarisi, İlkeler ve Ölçütler*. Entegre Matbaacılık, İstanbul, 2009.
- Beaulieu, C. (2004). *“Intercultural study of personal space: A case study”*. Journal of Applied Social Psychology, 34(4): 794-805.
- Darken, R. P., & Peterson, B. Spatial orientation, wayfinding, and representation, 2014.
- Hayran, O. Sağlık ve Hastalık Kavramları <http://www.merih.net/m1/wosmhay11.htm>, [Erişim Tarihi: 12.12.2016].
- http://www.sabem.saglik.gov.tr/Akademik_Metinler/goto.aspx?id=3059, [Erişim Tarihi: 23.02.2015].
- <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>. [Erişim Tarihi: 15.09.2020].
- Keskin, H. İ. (2018). *“Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Kamu Hastanelerinin Etkinliği”*. Akdeniz Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(38).
- McCullough, C. S. (Ed.). (2010). Evidence-Based Design For Healthcare Facilities. Sigma Theta Tau.
- Ramli, A. H. (2019). *“Patient trust on The Hospital Service Delivery System”*. Business and Entrepreneurial Review, 16(1), 17-30.
- Rangel, M., & Mont’Alvão, C. (2011, September). *“Color and Wayfinding: a Research in a Hospital Environment”*. In Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting (Vol. 55, No. 1, pp. 575-578). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

- Reeve, A., Nieberler-Walker, K., & Desha, C. (2017). *“Healing Gardens in Children’s Hospitals: Reflections on Benefits, Preferences and Design From Visitors’ Books”*. Urban Forestry & Urban Greening, 26, 48-56.
- Solove DJ. (2004) The Digital Person, Technology and Privacy in the Information Age. ABD, New York University Press, s: 3
- Şantaş, F., Özlem, Ö. Z. E. R., & Çıraklı, Ü. (2012). *“Türk Kalkınma Planlarında Sağlık İnsan Gücü Planlaması”*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (2): 45-59.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, *“Sektörlere Göre 2014-2016 Ay Bazlı Yatak Doluluk Oranları” Genel Sağlık İstatistikleri –Özet Bilgiler*. Adres: <http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/>, Erişim Tarihi: 28.09.2019.
- Tall, R. T., (2000). An Introduction to Healthcare Organisational Ethics. Oxford University Press, New York: 133-134.
- Toch, E., Wang, Y., & Cranor, L. F. (2012). *“Personalization and Privacy: a Survey of Privacy Risks and Remedies in Personalization-Based Systems”*. User Modeling and User-Adapted Interaction, 22 (1-2): 203-220.
- Trachtenberg, F., Dugan, E., ve Hall, M. A., (2005). *“How Patients’ Trust Relates To Their Involvement in Medical Care: Trust in The Medical Profession is Associated with Greater Willingness to Seek Care and Follow Recommendations”*. Journal of Family Practice, 54 (4): 344-353.
- Wu, H. C., Li, T., & Li, M. Y. (2016). *“A Study of Behavioral Intentions, Patient Satisfaction, Perceived Value, Patient Trust and Experiential Quality for Medical Tourists”*. Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism, 17 (2): 114-150.
- Yerebakan, M., (2000). *“Özel Hastaneler Araştırması”*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2000-26, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2017). *“Hastanelerde Terapi Bahçelerinin İyi Olma Haline Etkilerinin Araştırılması”* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Zautra, A. J., Hall, J. S., & Murray, K. E. *“Resilience: A New Definition of Health for People and Communities”*. 2010.

Amerika Birleşik Devletlerinde Faaliyet Gösteren Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliği (Ncaa) İncelenmesi

Aydoğan SOYGÜDEN*

ÖZ

Bu çalışmada; Amerika Birleşik Devletlerin’de üniversiteler arasında faaliyet gösteren National College Athletic Association (NCAA) Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliğinin tarihi gelişimi, yapısı, özellikleri ve görevlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada gerekli literatür taraması yapılarak, sonuç kısmında Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu ile ABD (NCAA) Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliğinin karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma derleme makale şeklinde hazırlanmıştır. Çalışma, Erciyes Üniversitesi sosyal ve beşeri bilimler etik kurulu tarafından uygun bulunmuştur. Üniversiteler arasında yapılan sportif faaliyetler içerisinde en fazla üniversiteye, öğrenciye ve finansal gelire sahip kâr amacı gütmeyen organizasyondur. NCAA yarım milyona yakın üniversite sporcusu, 19,750 takım, 52,500 katılımcı, yılda 90 şampiyona, 3 farklı lig ve 24 spor dalında sporcuların katılımıyla sağlanmaktadır. NCAA, 31 Ağustos 2017 tarihinde sona eren mali yılın finansal raporunda, toplam gelirin 1.045 milyar dolar olduğunu bildirmiştir. Sporcu-Öğrencilere üniversite eğitim bursu dışında herhangi bir ücret ödenmemektedir. Son zamanlarda NCAA gelirlerinde ki büyük artış sporcu-öğrencilere sadece öğrenim bursu verilmesi sebebiyle, sporcu-öğrenciler arasında haksızlık yapıldığı şeklinde eleştirilere maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak NCAA üniversitelerarası sportif faaliyetleri özellikle büyük bir seyirci potansiyeline sahiptir. Bu seyirci talebi üniversite sportif faaliyetlerinin TV yayın hakkı, reklam ve diğer sponsorlar tarafından finanse edilmesini sağlamaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu ABD’de bulunan NCAA gibi üniversite sporlarını koordine etmektedir. Ancak NCAA’ın üye üniversitelere sağladığı finansal destek Türkiye’de sağlanamamaktadır. Türkiye’de üniversite ligi ve diğer üniversitelerarası spor faaliyetlerinin büyük maddi kazanç sağlayacak sponsorları bulunmamaktadır. Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu büyük çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sağlanan maddi destekler ile faaliyetlerini yürütmektedir. Türkiye’de devlet üniversiteleri öğrencileri ücretsiz olarak kabul etmektedir. Öğrenciler, üniversiteleri girdikleri sınavlar sonucunda kazanarak girmektedirler. Bu bakımdan üniversite sporları faaliyetlerinde rekabet yüksel değildir. Üniversite sporları faaliyetlerinde rekabetin artırılması için öğrencilere burs imkânları sağlanması üniversite sporlarında rekabeti artıracak düşünülmektedir. Türkiye üniversitelerarası sportif faaliyetlerinde rekabet, kalite ve seyirci sayısının artmasıyla beraber özellikle TV yayın kuruluşları, reklam ve diğer sponsorlar bu müsabakaların yayın hakkı ve reklam için büyük paralar ödeme potansiyeline sahiptir. TV Yayın, reklam ve diğer sponsor kuruluşlarından elde edilen gelirler özellikle spor faaliyetlerinin kalitesinin artmasına, sporcu-öğrencilere öğrenim bursu ve üniversitelere ek gelir olarak katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: ABD, NCAA, Üniversitelerarası Spor Ligi

The Examination of National College Athletic Association (Ncaa) in Usa

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the historical development, structure, characteristics, and duties of the National College Athletic Association (NCAA), which operates among universities in the United States.

In the study, performed the necessary literature was conducted and in the conclusion section comparison has been made of the Turkey University Sports Federation with the US National College Athletic Association (NCAA). The study has been prepared as a review article. The study was approved by the social and humanities ethics committee of Erciyes University. It is a non-profit organization with the highest number of universities, students and financial income among the sports activities carried out among universities. NCAA provides nearly half a million university athletes, 19,750 teams, 52,500 participants, 90 championships annually, 3 different departments and 24 sports branches with the participation of men and women athletes. Each NCAA member university has different academic requirements for admission of students-athletes to universities. NCAA is a billion-dollar industry in the United States and has been going on for years. All income collected by NCAA in the pool are transferred to universities and conference champions. In the financial report for the year ended August 31, 2017, the NCAA reported that the total revenue was \$ 1,045 billion. University students who are students-athletes in NCAA perform “amateur” sports activities. Student-athletes are not paid any fees other than university education scholarship. The majority of NCAA’s revenues are television broadcasting revenues. Recently, the huge increase in NCAA income has been subject to criticism that student-athletes are unfair because of the fact that only scholarships are granted to student-athletes.

As a result, NCAA intercollegiate sports activities have a particularly large audience potential. This audience demand ensures that the sporting activities of the university are financed by TV broadcasting, advertising and other sponsors. Turkey University

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, orcid no:0000-0002-9117-3569, asoyguden@erciyes.edu.tr

** Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 28.04.2020 tarihinde proje onay başvuru No:60 etik açısından uygun bulunmuştur.

Makalenin Gönderim Tarihi: 00.00.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 00.00.2020

Sports Federation operating in Turkey is coordinating college sports like NCAA in the United States. However, financial support can not be provided by the NCAA's member universities in Turkey. Turkey does not have sponsors that will provide great financial gain university sports leagues and other activities. University Sports Federation of Turkey carries out its activities mostly with financial support provided by the Republic of Turkey. Turkey accepts students in public universities for free. Students enter universities by winning as a result of their exams. In this respect, competition is not high in university sports activities. In order to increase competition in university sports activities, it is thought that providing scholarship opportunities to students will increase competition in university sports. If Turkish ntercollegiate sporting activities would raise the competition level, quality and with the increase in the number of spectators; especially TV broadcasters, advertising, and other sponsors have the potential to pay big money for the broadcasting rights and advertising of these competitions. Incomes from TV broadcasting, advertising and other sponsoring organizations will contribute to the increase of the quality of sports activities, especially as a scholarship for student-athletes and additional income for universities.

Keywords: USA, NCAA, Intercollegiate Sports League

1. Giriş

Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) faaliyet gösteren National College Athletic Association (NCAA) yaklaşık olarak yarım milyona yakın üniversite sporcusu, 19,750 üniversite takımı 52,500 katılımcı, yılda 90 şampiyona, 3 farklı lig ve 24 spor dalından oluşmaktadır (NCAA, 2019; Britannica, 2020).

Amerika Birleşik Devletlerinde aynı zamanda faaliyet gösteren başka bir üniversite sporları faaliyeti yürüten National Association of Intercollegiate Athletics (NAIA) bulunmaktadır. NAIA'de 77 bin sporcu-öğrenci, 250 okul, 27 şampiyona bulunmaktadır (NAIA, 2020). NAIA öğrenci ve okul sayısı NCAA'e göre daha azdır.

NCAA'da bulunan 3 farklı ligden biri olan Lig I'de 346 üniversite bulunmaktadır. Lig I'de bulunan herbir ünivrsitenin en az 7 erkek spor branşı ve 7 kadın spor branşı olması ve ya 6 erkek ve 8 kadın spor branşı olmak zorundadır. En az 2 spor branşının erkek ve kadın için takım sporu olmalıdır. Her bir spor sezonunda bunlar sonbahar, kış ve ilkbahar sezonu olarak belirlenerek erkek ve kadın spor baranşlarında temsil edilmektedirler (NCAA, 2019).

Katılımcı üniversiteler için her bir spor branşında kriterler ve programlara uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Amerikan futbolu ve basketbol dışında % 100 olarak NCAA'ın belirlediği müsabaka programı çevresinde diğer Lig I üniversitelerine karşı mücadele etmektedirler. NCAA'ın sezonda belirlediği müsabaka sayısı kadar müsabaka yapma zorunluluğu vardır (Athleticscholarships, 2019).

Birlik çok geniş bir yapıdan oluşmaktadır. Her bir ligin günün gereksinimlerine göre yönetilmektedir. Fakat üniversite sporlarını bir bütün olarak etkileyen geniş konularda NCAA Yönetim Kurulu ve komite topluluğu birlik kararlarını belirlemektedir (NCAA, 2019).

Her bir NCAA ligi kendi kurallarını ve çalışma yönergesini belirleme ile güçlendirilmiş olsa da, bazı konular üniversite sporlarını bir bütün olarak etkileme seviyesine çıkmakta ve Birliğe birleşik bir yönde rehberlik etmek için koordineli bir sese ihtiyaç duymaktadır. Bu gibi durumlar için, her üç ligin temsilcilerinden oluşan ve tüm birliği etkileyebilecek önerilerde bulunan bir komite grubu eşit olarak ister küçük Lig III gibi ya da isterse de bir ulusal şampiyon olan Football Bowl Alt Bölümü programlarına etkileyecek ortak kararlar almaktadırlar (NCAA, 2019).

Birlik genelindeki komiteler, mevzuat önermek için her ligin yönetim organlarıyla işbirliği içinde çalışır. Bu komiteler, spor kurallarındaki değişiklikleri, sporcu öğrencilerin sağlık ve güvenliğini veya üniversite sporlarında kadın ve azınlık gruplarına yönelik fırsatları etkileyen sorunları araştırmakta ve uygun yasama gruplarında değişiklik yapılmasını önermektedir (NCAA, 2019).

Birliğin en üst düzey komitesi olan NCAA Yönetim Kurulu, üç ligin de uyması gereken politikaları belirleyerek liglerin bu kurallara uymalarını sağlamaktadır. NCAA eğer eyalet konfederasyonu üniversitelerin şampiyonalara ev sahipliği yapmasına izin vermediğinde, NCAA Yönetim Kurulu politika değişikliği yapabilmektedir (NCAA, 2019).

Bununla birlikte, mevzuattaki değişiklikler için her ligin işlem yapmasını gerektirir. Birlik genelindeki gruplar, her ligdeki komitelerde değişiklik teklif eder ve daha sonra teklifleri yasama süreçleriyle tartışır ve oylar (NCAA, 2019).

Bu çalışma ABD'de faaliyet gösteren Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliğinin kısa ismi NCAA olan kuruluşun yapısını, faaliyetlerini ve özelliklerini yakından inceleyerek, Türkiye'de faaliyet gösteren Türkiye Üniversitesporları federasyonu ile karşılaştırmasını yapılması ve benzer kuruluşlara örnek olmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır.

2. Literatür Kapsamı

2.1. National Collegiate Athletic Association (NCAA) Tarihi Gelişimi

NCAA Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversitelerarası sporu yöneten bir organizasyondur. 1906 yılında diğer üniversiteler arası sporlar için rekabet, saha ve uygunluk kuralları oluşturmak üzere Üniversitelerarası Spor Birliği olarak kuruldu. NCAA 1910 yılında bugünkü ismini aldı. 1921 yılında ilk ulusal şampiyonluk etkinliğini, Ulusal Üniversitelerarası Atletizm Şampiyonasını yürüttü ve diğer sporlardaki ve üniversite derneklerinde veya konferanslarında üniversitelerarası rekabet konusundaki yetki alanını kademeli olarak genişletmiştir. NCAA, 1942 yılına kadar kurallarını uygulamak için önemli güçler elde edememiştir. 1952 yılında üniversitelerarası American futbolunda stadyumlara daha fazla seyirci katılımını sağlamak için televizyon yayınlarında bazı kuralları koymaya başlamıştır (Smith, 2000).

NCAA, erkekler ve kadınlar için üniversitelerarası spor için genel bir yasal ve idari otorite olarak görev yapmaktadır. Çeşitli sporlar için oyun kurallarını ve sporcular için uygunluk kriterlerini formüle eder ve uygular. Hem bölgesel hem de ulusal üniversitelerarası spor yarışmalarını denetler ve 24 farklı sporda yaklaşık olarak yılda 90 ulusal şampiyonluk gerçekleştirir. 1973 yılında NCAA üç lige ayrılarak tekrar organize edilmiştir. Herbir üniversite farklı seviyede spor müsabakalarında temsil edileceklerdir. Herbir üye üniversite ait olduğu ligin seçmesine izin verilmiştir. Her lig çeşitli spor dallarında ulusal şampiyona yarışmaları düzenlemektedir (Smith, 2000).

NCAA 12 spor branşında istatistiksel bilgiler toplamaktadır, bu sporlar arasında Amerikan Futbolu, baseball, erkek ve kadın basketbolu, futbol, buz hokeyi ve lacrosse gibi spor branşları bulunmaktadır. Aynı zamanda NCAA sporları ile ilgili kural kitapları ve rehberler yayınlamaktadır. NCAA'nın 21. yüzyılın başlarında üyeliği, 1000'den fazla eğitim kurumunu içermektedir. Ana merkezi ve müzesi "NCAA Hall of Champion" ismi verilen salonda Indianapolis, Indiana ABD'de bulunmaktadır (Britannica, 2019).

Yalnızca basketbol değil, tüm sporlarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite sporlarının büyük bir kısmını yöneten kurumun (NCAA) merkezi Indiana'da yer almaktadır (NSAF, 2020). National Collegiate Athletic Association'da (NCAA) 1, 2 ve 3. ligler olmak üzere toplam üç lig yer alır. Ligler arasında küme düşme veya üst lige çıkma gibi bir durum söz konusu değildir. I. ve II. liglerde sporculara burs imkânı tanınmaktadır. Okulların salon ve öğrenci sayısı ile spora ayrılan bütçeler, bu liglerin belirlenmesi noktasındaki en belirgin öğelerdir (NSAF, 2020).

2.2. NCAA Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliği

Kar amacı gütmeyen kuruluş, dernek statüsünde faaliyetlerine devam etmektedir. 40 konferans turnuvalarına bölünerek 1.117 okuldan oluşmaktadır. NCAA üç lige ayrılmıştır, Lig II üniversiteleri, Lig I. üniversiteleri kadar spor bursuna sahip değildir ve Lig III üniversiteleri herhangi bir atletik burs vermemektedir.

NCAA üniversite takımlarının oynadığı 24 spor branşı bulunmaktadır. Beyzbol, basketbol (erkekler ve kadınlar), plaj voleybolu, bowling, kros (erkekler ve kadınlar), eskrim, çim hokeyi, Amerikan futbolu, golf (erkek ve kadın), jimnastik (erkek ve kadın), buz hokeyi (erkek ve kadın), lakros (erkek ve kadın), atıcılık, kürek, kayak, futbol (erkek ve kadın), voleybol, yüzme ve dalış (erkek ve kadın), tenis (erkek ve kadın), salon atletizmi (erkek ve kadın), açık alan atletizmi (erkek ve kadın), voleybol (erkek ve kadın), su topu (erkek ve kadın) ve güreş (erkek) NCAA'nın sunduğu sporlardır (Ncsasports,2019; Collegenbasketball, 2019).

2.3. NCAA Ligleri

Her şeyden önce, Ulusal Kolej Spor/Sporları Birliği (NCAA) ABD'deki üniversite / kolej sporları konusunda ana yönetim organıdır ve üç lige ayrılmıştır: Lig I (DI), Lig II (DII) ve Lig III (DIII).

2.3.1. Lig I

Lig I okulları daha fazla öğrenciye, genellikle 10.000-40.000 öğrenciye sahip daha büyük okullar olma eğilimindedir ve bu nedenle daha fazla sporcu-öğrenciye sahiptir ve spor bölümünde daha fazla spor branşı sunmaktadır. Bu aynı zamanda tipik olarak daha fazla spor bursu parasının olduğu anlamına

gelmektedir. Lig I’de 340 okul bulunmakta olup, 7 erkek spor branşına ve 7 kadın spor branşına sponsor olmak zorundadır (U.S Sport Scholarships, 2020).

2.3.2. Lig II

Lig II okulları daha az öğrencisi olan daha küçük okullar olma eğilimindedir ve bu nedenle daha az sporcu-öğrencisi vardır ve spor bölümünün daha az spor branşı bulunmaktadır. Daha az spor ve daha az öğrenci nedeniyle, genellikle daha az spor bursu verilmektedir. Lig II’de 290 okul bulunmakta olup, 5 erkek spor branşına ve 5 kadın spor branşına sponsor olmak zorundadır (U.S Sport Scholarships, 2020).

2.3.3. Lig III

Lig III okulları daha az öğrenci, daha az sporcu-öğrenci ile daha küçük olma eğilimindedir ve spor bölümün sunabileceği daha az spor branşı vardır. Lig III okullarındaki en büyük fark, herhangi bir spor bursu sunmamasıdır (Customcollegerecruiting, 2019; Princeton review, 2020). Lig III’de 436 okul bulunmakta olup, herhangi bir spor branşına sponsor olmak zorunda değildir. Ancak okulun spor antrenörü tarafından öğrencinin akademik başarısına göre sporcu öğrenciye akademik burs verilmektedir (U.S Sport Scholarships, 2020)

Üniversitelerin farklı liglere ayrılması eğitim kalitesinden kaynaklanmamaktadır. NCAA bu ligleri sadece spor faaliyetleri amacıyla yapmaktadır. Üniversitelerin büyük olması onların daha iyi eğitim verdikleri anlamına gelmemektedir (Customcollegerecruiting, 2019; Princeton review, 2020).

Bununla birlikte, Lig I ve Lig II okullarının birinci sınıf öğrencisi olarak yarışabilmek için lisede tamamlamanız gereken farklı akademik minimum gereksinimleri vardır. Lisede, Lig III okulları için gerekli olmayan “x” temel dersleri tamamlamanızı isterler. Bunun nedeni, Lig III okullarının spor bursu sunmamasıdır (Customcollegerecruiting, 2019; Princeton review, 2020).

Ayrıca, bir okulun Lig I olarak sınıflandırılması nedeniyle müsabaka veya rekabet seviyesinin Lig II veya Lig III okuldan daha iyi olacağını düşünülmemelidir. Birçok sporda, Lig I takımlarını yenebilecek kaliteli Lig II veya Lig III takımları vardır (Customcollegerecruiting, 2019; Princeton review, 2020).

Üniversite Antrenörleri tarafından takımlarına olan ihtiyacı en iyi şekilde dolduracaklarını düşündükleri sporculara spor bursları sunulmaktadır. Üniversite antrenörü, bir teklif yapmayı düşünürken bir sporcu hakkındaki her bir kritere bakmaktadır. Sporcuların akademik performanslarından, tutumlarından, ders dışı etkinliklerden ve tabii ki sporcu yeteneklerinden gelen her şey karar verme sürecine girmektedir. Antrenörler yeni öğrencilerin takımın kültürüne uyacağını, çok çalıştığını ve fazladan çalışmaya gitmekten korkmadıklarını bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca akademik veya özel burslara hak kazanıp kazanamayacağını da bilmeleri gerekir, çünkü spor dışında ne kadar fazla burs verdiğinize göre, antrenörle sınırlı spor bursu fonundan kullanması gereken para miktarı o kadar az olmaktadır (Customcollegerecruiting, 2019; Princeton review, 2020).

2.3.4. NCAA Takımlar ve Konferans Sayıları

NCAA Lig I (Division 1) toplam 32 konferans ve bu konferanslarda 341 takım yer almaktadır. Bu konferanslar ise şöyle sıralanmaktadır: America East, American Athletic, Atlantic 10, ACC, Atlantic Sun, Big 12, Big East, Big Sky, Big South, Big Ten, Big West, Colonial, Conference USA, Horizon League, Ivy League, Metro Atlantic Athletic (MAAC), Mid-American (MAC), Mid-Eastern Athletic (MEAC), Missouri Valley, Mountain West, Northeast, Ohio Valley, Pac-12, Patriot League, SEC, Southern, Southland, Southwestern Athletic (SWAC), Summit League, Sun Belt, West Coast, Western Athletic (WAC) (NCAA. Conference,2020;Haber365,2019).

Üniversite sporları Amerika’da amatör olarak sayıldığı NCAA’deki sporcuların para kazanmaları yasaktır. Sporcular yalnızca burslu öğrencilerin yararlandığı haklara sahiptir. Bu türde durumları engellemek kolay olmasa da pek çok konferans ve okul kendi sistemleriyle otorite sağlamaktadır. NCAA bu konuda katı bir politikayı benimserken, bu tarz olayların anlaşılması halinde ise okullara ağır cezalar veriliyor. Bu cezalar arasında; para cezası, önceden kazanılan başarıların geri alınması, ilgili sezonda başarı sağlanmasına karşın NCAA turnuvasından men edilmesi vb. cezalar söz konusudur (NCAA. Conference, 2020). NCAA’de önce normal sezon maçları oynanır, daha sonra konferans turnuvaları yer alır ve en son 64

takımın katıldığı NCAA turnuvası düzenlenir. Takımlar normal sezon maç programlarını en az bir yıl öncede belirlemektedir. Bütüm takımların konferans içi fikstürü konferans yönetimi tarafından belirlenirken, konferans dışı maçlara takımların baş antrenörü karar vermektedir.

Konferans dışı müsabakalarda alınan her galibiyet puan durumuna etki etmektedir. Konferans dışında kazanılan maçlar, NCAA Turnuvası için yapılan seçimde büyük önem taşımaktadır.

Puan durumlarında konferans içi maçlara göre sıralama yapılmaktadır. Eğer iki takımın aynı puana sahip olma durumunda, konferans dışı maçlarda elde ettikleri başarılar son durumlarını belirlemektedir (NCAA. Conference, 2020).

2.4. NCAA Division I (Lig I) için istenilen şartlar

Aşağıda belirtilen şartlar, NCAA Lig I sporları oynamak ve spor bursu almak isteyen tüm sporcular içindir. Lig I gerekliliklerini karşılayan sporcuların % 99'u diğer ligler içinde uygun olacaktır. NCAA'nın akademik gerekliliklerini yerine getirdiğiniz takdirde dahi seçtiğiniz okula kabul edilmeniz garanti değildir.

İşte 2013, 2014 veya 2015 yıllarında liseden mezun olan sporcular için NCAA Lig I istenilen şartlar.

1. Öncelikle Liseden mezun olunmalıdır.

2. Bu derslerden 16 zorunlu ders tamamlamanız ve en az 2.0 not ortalaması (GPA) (GPA: Genel Not Ortalaması) almanız gerekir. (Temel ders gereksinimleri 4 yıl İngilizce, 3 yıl Matematik (Cebir 1 veya daha yüksek), 2 yıl Doğa veya Fizik Bilimi, 2 yıl Sosyal Bilimler, 1 yıl daha İngilizce, Matematik veya Bilim ve 4 yıl Din, Felsefe, Yabancı Dil veya yukarıdaki kategorilerin herhangi birinin ek yılları).

3. SAT veya ACT'yi almalı ve SAT'da en az 400 (yalnızca Matematik ve Okuma) veya ACT'de (toplam puanınız) en az 37 puan almalısınız.

4. Ana ders not ortalamanız, SAT / ACT puanınızla birlikte, NCAA Puan Ölçeği'nde belirtilen minimum gereklilikleri karşılamalıdır (NCAA Division I, "Lig I" tam puan ölçeği Tablo 1. görülmektedir) (Athleticscholarships, 2019; NSAF, 2020).

Tablo 1. NCAA Lig I tam puan ölçeği (Ağustos 1, 2016 yılından itibaren geçerlidir)

NCAA Lig I Puan Ölçeği (Ağustos 1, 2016 yılından itibaren geçerlidir)			
GPA	GPA	SAT	ACT
3.550	4.000	400	37
3.525	3.975	410	38
3.500	3.950	420	39
3.475	3.925	430	40
3.450	3.900	440	41
3.425	3.875	450	41
3.400	3.850	460	42
3.375	3.825	470	42
3.350	3.800	480	43
3.325	3.775	490	44

Kaynak: Athleticscholarships (a), (2019).

2.4.1. ACT testi nedir?

ABD'nin önde gelen üniversiteye kabul testi, üniversitedeki akademik hazırlığınızı belirlemek için lisede öğrendiklerinizi ölçen bir testtir. ACT testi, lise öğrencileri için üniversiteye hazırlık standartlarının bilgisini değerlendiren, müfredat tabanlı bir eğitim ve kariyer planlama aracıdır (ACT, 2019; NSAF, 2020).

2.4.2 SAT Testi nedir?

Üniversite Kurulu tarafından uygulanan standart bir testtir ve lisans okullarına kabul edilmek isteyen öğrenciler tarafından alınması zorunludur. Tam SAT formu, daha önce Eğitimle ilgili Yetenek Testi olarak bilinen Eğitim Değerlendirme Testidir. Adayların yazılı, sözlü ve matematiksel becerilerini değerlendirmek için SAT sınavı geliştirilmiştir. Özellikle ABD ve Kanada'daki lisans dersleri için başvuruda bulunanlar SAT sınavına girmeleri gerekmektedir. Öğrenci belirli bir üniversiteye kabul edilmek istiyorsa, o konular

hakkındaki bilgisini ve seviyesini göstermek için SAT konu sınavlarına girebilir. Konu testleri, Edebiyat, Tarih, Matematik, Fen Bilimleri ve Yabancı Diller gibi alanlarda sunulmaktadır (Sat, 2019; NSAF, 2020).

2.5. Üniversite Sporları Bursları

Spor bursu, bir üniversite ile ilgili olarak ABD’de Ağustos ayından Mayıs’a kadar sürecek olan bir akademik okul yılı için yapılan masrafların bir kısmını veya tamamını kapsayan bir finansal anlaşmadır. Her bir üniversiteye göre toplam katılım maliyeti birkaç belirli alana bölünmüştür (Athletic Scholarship, 2019). Aşağıda belirtilen bölümleri kapsamaktadır.

- Öğrenim
- Kampüs Evleri
- Yemek planı
- Kitaplar
- Diğer Ücretler

Bir akademik veya spor bursun yüzdesinde olduğu gibi, her bir üniversiteye göre toplam katılım maliyeti değişmektedir. Akademik burs parası, ortaokul / lise notlarına ve SAT / ACT sınav sonuçlarına göre üniversite tarafından verilir. Sporcu burs parası, antrenör tarafından takımın sporcu ihtiyaçlarına ve takımlarına ne kadar fayda sağladığına göre belirlenir (Athletic Scholarship, 2019).

2.5.1. Akademik ve Spor Bursu Dağılımı

Her biri bir akademik okul yılı için toplam katılımın maliyeti farklı olan dört farklı üniversitenin ödemeniz gereken toplam tutarı azaltmak için birleştirilen çeşitli miktarlarda akademik ve spor bursu parası sunabilir. İşte bazı örnekler:

Örneğin Üniversite “A” size okuldan % 50 akademik burs verirken, antrenör de size başka bir % 50 spor bursu sunmaktadır. Bu senaryoda, kapsanan katılım maliyetinin % 100’üne sahip olunmaktadır. Öğrenci hiçbir şey ödemek zorunda değildir.

Örneğin Üniversite “B” size okuldan % 25 akademik burs sunarken, antrenör de size başka bir % 25 spor bursu sunmaktadır. Bu senaryoda, kapsanan katılım maliyetinin % 50’sine sahip olunmaktadır. Daha sonra, kalan % 50’nin ödenmesinden öğrenci sorumludur.

Örneğin Üniversite “C” size okuldan % 10’luk bir akademik burs sunarken, antrenör de size % 65’lik bir spor bursu sunar. Bu senaryoda, kapsanan katılım maliyetinin % 75’ine sahip olunmaktadır. Daha sonra kalan % 25’i ödenmesinden öğrenci sorumludur.

Örneğin Üniversite “D” size % 40 akademik burs sunarken, antrenör de size takımında bir yer sunar, ancak size herhangi bir spor burs parası verilmemektedir. Bu senaryoda, kapsanan katılım maliyetinin % 40’ına sahip olunmaktadır. Daha sonra kalan % 60’ı ödemekle yükümlü öğrenci olacaktır ancak okul takımının da yer alabilmektedir (Athletic Scholarship, 2019).

Spor bursları, yalnızca NCAA Lig I ve Lig II içerisinde verilebilir ve bunlarla ilgili sınırlamalar spor ve cinsiyete göre değişmektedir. NCAA III. Lig için spor bursu sağlanamıyor. Ancak, tüm NCAA Liglerinde çoğu üniversitede akademik burslar sunmaktadır ve çoğu durumda spor bursundan daha fazla akademik burs parası olabilmektedir (Athletic Scholarship, 2019).

2.6. NCAA’in Ekonomik Değeri

NCAA 2015 yılında 1,06 milyar dolar gelir etmiştir. 2016 yılında yayınlanan mali tabloda organizasyonun 996 milyon dolar kazamışlardır. 2016 mali yılına göre organizasyonun gelirleri % 6,6 artmıştır. Organizasyon 105 milyon gelir etmiştir (Ncaa-Revenues, 2019). NCAA iş modeli olarak olağanüstü özellikler göstermektedir. Bazı üniversite atletik liglerinin yıllık 100 milyon dolardan fazla kazandığı, sporcu bursu alan öğrencilerin ise yalnızca burs aldıkları görülmektedir (Ncaa-Revenues, 2019).

NCAA, ABD Adalet Bakanlığı tarafından yapılan soruşturmasında özellikle NCAA Basketbol takımlarında sporcuların alınmasında rüşvet olaylarının olduğu ile ilgili iddialar ile karşı karşıya kalmıştır. NCAA Başkanı Mark Emmert, sistemi elden geçirmek için “sistemik değişiklikler” gerektiğini söylemiştir (Fortune, 2019). NCAA, ABD’de milyar dolarlık bir endüstridir ve uzun yıllardır

bu şekilde devam etmektedir. NCAA tarafından havuzda toplanan bütün gelirler üniversitelere ve konferans şampiyonlarına aktarılmaktadır. NCAA, 31 Ağustos 2017 tarihinde sona eren mali yılın finansal raporunda, toplam gelirin 1.045 milyar dolar olduğunu bildirdi. \$817,517,801: “Televizyon ve pazarlama hakları ücretleri” (Fortune, 2019).

Bu paranın neredeyse tamamı NCAA yayın hakları sahibi Turner Medya tarafından her yıl Mart ayında ödenmektedir. 2016'da, taraflar 2010'da imzaladıkları bir sözleşmeyi uzattılar; o sırada NCAA'ya Turner Medya turnuvası TV'ye vermesi için 14 yıl boyunca 10,8 milyar dolar ödeyecek. Genişletme, sekiz yıl ve 8,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da NCAA'nın sadece turnuva için yılda 1 milyar dolar kazanacağı anlamına gelmektedir (Fortune, 2019).

NCAA, bu gelirin yaklaşık 103 milyon doları dışında hepsini harcamıştır

Gider tablosu şunları içerir:

- Lig I okullarına yapılan dağıtım ödemelerinde \$ 560,034,866
- Lig I okulları şampiyonaları, NIT'ler ve programlar için yapılan harcamalarda \$ 93.552.478
- Lig II okullarına, şampiyonluk ve program giderleri harcamalarında \$ 42.232.549
- Lig III okulları şampiyonalarına ve programlarına \$28,169,295
- Dernek çapında programlar için \$181.007.972
- “Yönetim ve Genel” maliyetler için \$38.027.735 harcamalar yaptıklarını belirtmişlerdir.

NCAA'ın yaptığı açıklamalarda geniş bir yapıya sahip olan derneğin yaptığı harcamaların, “sporcu öğrenci programları ve hizmetleri”, üye eğitimi, yasal hizmetler ve yönetim komiteleri için maliyetleri içerdiğini belirtmişlerdir.

NCAA 501 (c) (3) kuruluşudur, dolayısıyla federal gelir vergisi ödememektedir. Hükümet bunu kar amacı gütmeyen, bir Kızıllaç veya Uluslararası Af Örgütü olarak görmektedir (Ncaa-Revenues, 2019).

2.6.1. ABD'de kar amacı gütmeyen kanun maddesi 501 (c) (3)

“501 (c) (3) - Hayırsever, kar amacı gütmeyen, dini ve eğitim kuruluşlarını kapsamına alır”.

ABD vergi kanununun 501. maddesi, hangi kar amacı gütmeyen kuruluş türlerinin vergiden muaf olduğunu belirtir. Bu kodun muafiyet sağlayan kısmı, 501 (c) veya 501 (d) bölümleri veya 401 (a) bölümlerinin altına düşmeleri durumunda kuruluşların bazı federal gelir vergilerinden muaf olduğunu belirten bölüm 501 (a) 'dır (IRS, 2019).

NCAA kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak, kazanılan gelirleri misyonlarına yerine koyarak: sporcu-öğrencileri oyun alanında, sınıfta ve yaşam boyu başarılı olmak için bütün ihtiyaçlarını karşılamaktadır. NCAA, üye Kolej ve üniversiteler ile birlikte her yıl 150.000'den fazla sporcu-öğrenciye 3.3 milyar dolar atletik burs verilmektedir. NCAA ek olarak, sporcu öğrencilerin akademik çalışmalarını desteklemek için bilgisayar, giysi ya da acil seyahat masrafları gibi üniversite yaşamının temel ihtiyaçlarına yardımcı olmak için her yıl yaklaşık 100 milyon dolar sağlamaktadır. Ayrıca NCAA 24 spor dalında 90 şampiyona yaparak, sporcu öğrencileri acil yaralanma sigortası kapsamında tedavilerini yaparak ve çok sayıda burs, hibe ve staj programı sağlamaktadır (Ncaa, Finances, 2019).

Televizyon ve pazarlama hakları ücretleri, öncelikle NCAA Lig I Erkek Basketbol şampiyonasında kazanılan gelirler büyük bölümünü oluşturmaktadır. Şampiyonalarda elde edilen bilet satışları kalan gelirlerin çoğunu sağlamaktadır. Bu gelirin küçük bir yüzdesi, NCAA'nın şampiyonluk etkinliklerinin de dâhil olduğu ulusal ofisini idare etmek için kullanılmaktadır (Ncaa, Finances, 2019).

2.6.2. NCAA Lig I Okulları Finansman Durumu

Lig I okulları, ortalama olarak diğer liglere göre daha fazla öğrenci alır, daha büyük spor bütçelerini yönetir, daha geniş bir akademik programlar dizisi sunar ve Lig II ve Lig III'teki okullardan daha fazla sporcu bursu sağlamaktadır. NCAA, okullarda sporcu öğrencilere yaşam boyu bir fırsat sunmak, hazırlamak ve desteklemek amacıyla finansal kaynaklar sunmaktadır. Uzun süredir devam eden yıllık finansal dağıtımlara ek olarak, 2016 yılında, NCAA'nın Genel Kurulu ve Lig I Yönetim Kurulu, Lig I okullarına ve konferanslarına gelirlerin nasıl dağıldığına ilişkin iki değişiklik yapmayı onaylamıştır:

Birincisi, 200 milyon dolarlık bir kerelik dağıtım yaparak okullar tarafından sporcu öğrencilerin doğrudan yararı ve akademik başarıları, yaşam becerileri, kariyer, sağlık, güvenlik ve sporcu-öğrenci odaklı

çeşitlilik ve katılım girişimleri için kullanılacaktır. Okullar bu alanlar arasında fon kullanma konusunda takdir yetkisine sahiptir (NCAA, Division 1, 2019).

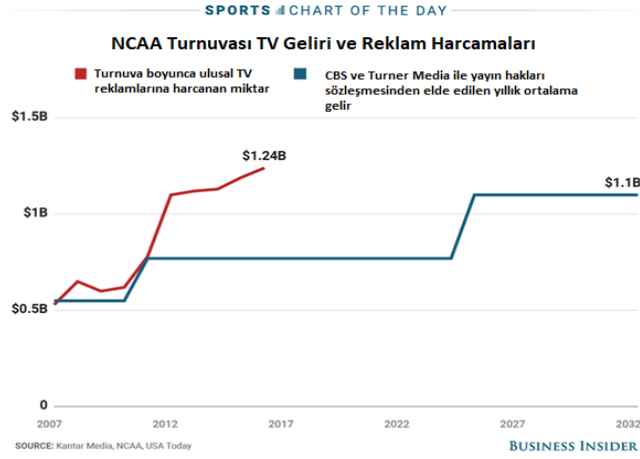
İkincisi, 2019-2020'de başlayacak olan NCAA Lig I gelirinin bir kısmı, sporcu-öğrenci akademik başarılarına dayanarak üye okullara dağıtılacaktır (NCAA, Division 1, 2019).

NCAA 2017 yılında yayınlanan denetlenmiş bir mali açıklamasına göre, NCAA'nın 2017 mali yılı boyunca yıllık geliri 1,1 milyar dolara yakın olduğu belirtilmiştir. Geçtiğimiz üç mali yılda ikisine yaklaşmış olmasına rağmen, derneğin yıllık geliri 1 milyar doları aşmaktadır. 2016'daki büyümenin yarısından fazlası, 821 milyon dolar tutarında TV ve Spor Pazarlama ücretlerindeki artış, şampiyona etkinliklerinden elde edilen gelir ve yatırım gelirinden kaynaklanmaktadır. Geriye kalan 26 milyon dolardan fazla - NCAA'nın finansal tablosuna göre, spor ligi ve spor ligi faaliyet programı hazırlama, hakem atamaları ve çeşitli ödemeler için yardımcı olan bir şirkete satmasıyla elde edilmiştir (Usatoday, 2019). Yapılan açıklamada, NCAA 'nın 2017 mali yılında 956 milyon \$'lık harcamadan biraz daha fazlasına sahip olduğunu - her zamanki gibi - Lig I üyelerine yapılan dağıtımlarda 560.3 milyon \$ 'a ulaştığını göstermektedir (Usatoday, 2019).

NCAA, 2016-17 öğretim yılında tarihte ilk kez 1 milyar dolar gelir elde etmiştir. 2016 Eylül ayından 2017 Ağustos ayına kadar olan gelirin 1,06 milyar dolar olduğu, örgütün yayınladığı denetlenmiş mali tablolarda rapor edilmiştir. Gelirlerin çoğunluğu, her zamanki kaynağı olan NCAA erkekler basketbol turnuvalarından olmuştur. NCAA, 2017 NCAA Basketbol turnuvasından 761 milyon dolar gelir elde etmiştir. Bu rakam 2019 yılında 869 milyon dolara yükseleceği tahmin edilmektedir (Espn, 2019). NCAA ayrıca 2017 mali yılında 129.4 milyon dolar bilet geliri ve 60 milyon dolar pazarlama hakkı elde etmiştir. NCAA'nın giderleri 956 milyon dolar olmuştur. Harcamaların en büyük kısmı, üç lige ayrılan, 24 spor dalında yaklaşık 1100 üye okula harcanan 560,3 milyon dolardır. NCAA'nın okullara ek programlar finanse etmek için bir kerelik bir ödeme için 200 milyon dolar dağıtmıştır (Espn, 2019).

NCAA Başkanı Mark Emmert, "sporcu-öğrencileri" desteklemek için organizasyon içinde "önemli değişiklikler" çağrısında bulunmuştur (Espn, 2019). Bill Littlefield, NCAA'nın gerçekten değişmesi için amatörcülüğü terk etmesi ve profesyonelliğe geçmesi gerektiğini belirtmiştir (Wbur.org, 2019). Görüldüğü gibi amatör statüsünde sporcu-öğrenci olarak spor branşların da faaliyet gösteren sporculara öğrenim bursu dışında herhangi bir maddi destek sağlanmamaktadır. Fakat üniversiteler NCAA gelirlerinden yüklü miktarda gelir elde etmektedir. NCAA erkek basketbol turnuvasının çok para kazandığı bir sır değildir, ancak bu miktar son yıllarda fırlayarak şimdi sadece televizyon reklam gelirlerinde 1 milyar dolardan fazla bir rakamı aşmaktadır.

NCAA'nın NCAA Turnuvası'nın yayın hakları 2010'da olduğu gibi, yılda sadece 550 milyon doların altındaydı. 2011 yılında NCAA, NCAA için yılda 770 milyon dolar olan altın değerinde 10.8 milyar dolarlık yeni 14 yıllık anlaşma yapmıştır. Bununla birlikte, yaklaşık aynı zamanda, CBS ve Turner Medya ulusal TV reklam satışlarından elde ettiği gelir daha da yükselmiştir. Kantar Medya'ya göre, yalnızca yedi yıl sonra, 2009 yılında 598 milyon dolardan iki katına çıkarak 1.24 milyar dolara çıkmıştır. NCAA ve medya kuruluşları yapılan anlaşmalar ve gelirlerden memnundurlardır. Bu nedenle her iki tarafta anlaşarak yapılan sözleşmeyi bir 8 yıl daha uzatmışlardır. Şu anda mevcut olan sözleşme 2024 yılına kadar devam edecektir. 2025'ten başlayarak, NCAA her yıl yalnızca NCAA Turnuva TV anlaşmasından 1,1 milyar dolar alacaktır. Yukarıda belirtilen sadece TV gelirleridir bu gelirlerle bilet, forma ve diğer gelirler eklendiğinde çok büyük rakamlar ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen sporcu-öğrencilere sadece sporcu bursu verilmektedir (Businessinsider, 2019).

Şekil 1. NCAA Turnuvası TV Geliri ve Reklam Harcamaları
Kaynak: Business Insider, 2019.

NCAA milyon dolarlar gelir elde ederken sporcu öğrencilere öğrenci bursu dışında hiçbir gelir verilmemektedir.

Bu görüş, ilk olarak Rutgers Üniversitesi öğrenci günlük gazetesi Daily Targum'da yayınlanmıştır.

Greg Johnson'ın açıklamalarında; “Uzun yıllar boyunca, büyük kolej sporlarında oyun için ödeme konusu benim için hiçbir şeydi. Tam kapsamlı bir burs - ücretsiz eğitim - paha biçilmez bir deneyimdir” şeklinde ifade etmiştir (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Üniversite diploması almak birçok zeki Amerikalının dahi mücadele ederek elde ettiği, masraflarını karşılayamadığı bir durumdur. Bu nedenle, sporcuların bir dereceye kadar devam etmek için ücretsiz bir fırsatın ötesinde herhangi bir tazminat alma fikri benim için doğru değildir.” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Rutgers Üniversitesine geldikten kısa bir süre sonra, sporcu öğrencilerin dahi farklı bir durumda olduğunu fark etmeye başladım” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Üniversiteler, NCAA'da faaliyet göstermeleri için onları işe alıyor - oyuncularını sömürme noktasına göre düzenleyen, tamamen ticari, milyarlarca dolarlık bir endüstri olduğunu gördüm” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Tüm televizyon gelirleri, bilet ve forma satışları, benzer promosyonlar ve diğer gelir kaynakları NCAA organizasyonuna, üniversitelere, antrenörlere, etkinlik görevlilerine ve NCAA organizasyonuna katılan herkese dağıtılırken, NCAA' e değer katan öğrenci - sporcular hariç bırakılmaktadır” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Geçtiğimiz yıl, NCAA erkek basketbol turnuvası, ESPN'e göre NFL ve NBA playoffları tarafından elde edilen gelirin çok ötesinde, televizyon reklamlarında 1.15 milyar dolar kazanmıştır” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Yılın çoğunda sporcu-öğrenciler haftada kırk ila altmış saat antrenmana ayırmalarına rağmen Lig I futbol oyuncularını, çalışan sayılmaz ve NCAA'in kısıtlamaları çerçevesinde temel ekonomik haklara sahip değillerdir. Eski Northwestern Üniversitesi oyun kurucu Kain Colter, Üniversite Sporcu-Öğrenci Birliği'nin (CAPA) sendikalaşma mücadelesinde değişim politikaları için mücadele etmektedir. Kain Colter sporcu-öğrenciler için dahi iyi sağlık sigortası ve oyuncular için akademik destek istiyor ve haklı olarak da öyledir” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Bir şekilde, üniversiteler, öncelikle öğrenci olan sporcu öğrencilerin resmini yanlış çizmektedirler. Onları eğitimle ilgisi olmayan spor etkinlikleri sırasında kurumsal tanıtım için bir araç olarak kullanmanın uygun olduğunu düşünmüyorlar. Gerçek şu ki, neredeyse sadece bir futbolcunun yetenek ve pazarlanabilirliğini umursuyorlar - dahi fazla değil, dahi az değil. “Sporcu Öğrenci” yanlış bir kavramdır” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “NLRB bölge direktörü Peter Sung Ohr, yirmi dört sayfalık kararında, Northwestern'in futbol takımının 2003'ten 2012'ye kadar yaklaşık 235 milyon dolar gelir elde ettiğini açıkladı. Tipik bir antrenman kampı

gününde zorunlu toplantılar, film seansları ve antrenman 6:30 - 22:30 arasında uygulanmaktadır. Üzgünüz, ama bu bir iş, ders dışı bir aktivite değil” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “NCAA, sporcu öğrencileri “amatör” etiketi ile etiketler, ancak milyarlarca doların dağılımını kurumsal bir idealden daha fazla kontrol etmek için bir bahanedir. Kolej sporcularının kesinlikle oyun sevgisi için oynaması gerektiği iddiası gülünçtür” (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

Greg Johnson; “Açıkçası, NCAA diğer herhangi bir profesyonel spor liginde olduğu gibi çalışsa da, sporcu öğrencilerin maaşlara veya aylık maaşlara ihtiyaçları yoktur. Amerika'daki herkes gibi serbest piyasada faaliyet göstermelerine izin verilmelidir. Okullar istediklerini ödeyebilir ve sporcular kendi kariyerleri ve imajları için sözleşme hakkına sahip olmalıdır. Bu oldukça basit bir durumdur” şeklinde ifade etmiştir (Greg Johnson, The Daily Targum spor yazarı, 2019).

3. Sonuç

NCAA Amerika Birleşik Devletlerinde dernek statüsünde üniversitelerarası spor faaliyetlerini organize eden bir kuruluştur. Bu kuruluş ile beraber aynı zamanda faaliyet gösteren NAIA üniversite sporları faaliyet gösteren başka bir kuruluşta bulunmaktadır. Kuruluşun birinci amacı sporcu öğrencilerin sporcu bursu ve akademik burs almalarını sağlayarak eğitim faaliyetlerini desteklemektir. ABD’de bulunan birçok üniversite öğrencilerden üniversite ücretlerini talep etmektedirler. Devlet üniversiteleri ve özel üniversitelerin ücretleri birbirinden farklıdır. Bununla birlikte yabancı öğrenci ve eyalet dışı ikamet eden öğrencilerinde yerel öğrencilere göre ücretleri daha fazladır.

ABD üniversite kurulu tarafından 2018/19 Eğitim/Öğretim döneminde öğrencilerin yıllık tahmini maliyetleri yayınlanmıştır.

Bu maliyetler;

- Bölgesel 2 yıllık kolejlerde yıllık \$17,930 dolar,
- Eyalette ikamet eden yerel öğrencilere devlet üniversitelerinde 4 yıllık \$25,890 dolar
- Eyalette ikamet etmeyen öğrencilere devlet üniversitelerinde 4 yıllık \$41,950 dolar
- Özel kar amacı gütmeyen üniversitelerde 4 yıllık \$52,500 dolar

Bu ücretler ders ücretleri, konaklama, kitap ve diğer okul ücretleri dâhil edilmiştir (College Board, 2019).

ABD Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 2018 tarihli bir yayına göre, 2015-16 akademik yılı itibariyle, lisans, harç ve oda dâhil olmak üzere lisans öğreniminin yıllık ücretinin kamu kurumlarında 16,757 dolar ve özel kurumlar için 43,065 dolar olduğu tahmin edilmektedir (Educations, 2019).

Bu ücretler karşısında veliler ve öğrenciler üniversitelerden ve kolejlerden sporcu bursu ve akademik burs alabilmek için uğraş sarfetmektedirler. Üniversite antrenörleri birçok farklı spor branşın lise şampiyonalarını takip ederek üniversite takımları için sporcu öğrencilere teklif götürmektedir. Bunun yanında sporcu öğrencilerde üniversitelerde sporcu bursu ile öğrenim görebilmek için üniversitelere başvurumaktadırlar. Bu başvurularda sporcu öğrenciler güçlü bir CV, spor branşı ile ilgili kişisel videosu, elde ettiği başarılar ve öğrenim gördükleri liselerden referans mektupları alarak yapmaktadırlar.

Türkiye’de üniversiteler ücretsizdir, Devlet Üniversiteleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından finanse edilmektedir. Üniversitelere girebilmek için her yıl yapılan Yüksek Öğretim Kurumlarına Geçiş sınavı (YKS) yapılmaktadır. Bu sınavdan alınan puanlara göre öğrenciler üniversite programlarına yerleşmektedirler. Üniversiteler özel yetenek gerektiren programlarına her üniversite kendi özel yetenek sınavını yapmakta olup, sınav kriterlerini kendileri belirlemektedir. 2020 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Spor Bakanlığı ve bazı vakıf, özel üniversiteler ile yapılan anlaşma sonucunda milli sporcular sporcu-öğrenci bursu olarak üniversitelerde burslu öğrenim görme hakkını elde etmişlerdir.

Türkiye’de faaliyet gösteren Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu ABD’de bulunan NCAA gibi üniversite sporlarını koordine etmektedir. Ancak NCAA’in üye üniversitelere sağladığı finansal destek Türkiye’de sağlanamamaktadır. Türkiye’de üniversite ligi ve diğer üniversitelerarası spor faaliyetlerinin büyük maddi kazanç sağlayacak sponsorları bulunmamaktadır. Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu büyük çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sağlanan maddi destekler ile faaliyetlerini yürütmektedir. Türkiye’de bazı özel üniversiteler sporcu öğrencilere öğrenim bursu vermektedir. Türkiye’de üniversitelerin ücretsiz olması ve öğrencilerin üniversiteleri kazanarak girmeleri sonucunda

üniversite sporları faaliyetlerinde rekabet yüksel değildir. Üniversite sporları faaliyetlerinde rekabetin artırılması için öğrencilere burs imkânları sağlanması üniversite sporlarında rekabeti artıracakı düşünölmektedir.

Türkiye’de üniversitelerarası spor faaliyetlerinde rekabet, kalite ve seyirci sayısının artmasıyla beraber özellikle Televizyon kuruluşları, reklam ve diğer sponsorlar bu müsabakaların yayın hakkı ve reklam için büyük paralar ödeme potansiyeline sahiptir. Eğer Türkiye üniversitelerarası spor faaliyetlerinde özellikle seyirci talebinin artması ile beraber yayın kuruluşlarından elde edilen gelirler sporcu-öğrencilere öğrenim bursu ve üniversitelere ek gelir olarak katkı sağlayacaktır.

Not: Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 28.04.2020 tarihinde proje onay başvuru no:60 etik açıdan uygun bulunmuştur.

4. Kaynakça

Athleticscholarships, (2019). [Online] Available at: <<https://www.athleticscholarships.net/academic-requirements.htm>>, [Erişim tarihi:17.04.2019].

Athleticscholarships, (2019). [Online] Available at: <<https://www.athleticscholarships.net/question/what-is-ncaa-d1>>, [Erişim tarihi:05.04.2019].

ACT, (2019). [Online] Available at: <<http://www.act.org/content/act/en/products-and-services/the-act.html>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Athleticscholarships (a), (2019). [Online] Available at: <<https://www.athleticscholarships.net/academic-requirements.htm>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Athletic Schorship, (2019). [Online] Available at: <https://www.customcollegerecruiting.com/college-athletic-scholarships/what-does-an-athleticscholarship-pay-for?__hstc=69152718.c1aea69172621a981cc1511451860b48.1554379565367.1554379565367.1554379565367.1&__hssc=69152718.1.1554379565368&__hsfp=3056386968>, [Erişim tarihi:17.04.2019].

Britannica, (2019). [Online] Available at: <<https://www.britannica.com/topic/National-Collegiate-Athletic-Association>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Britannica, (2020). [Online] Available at: <<https://www.britannica.com/biography/Patrick-Ewing>>, [Erişim tarihi:17.08.20].

Businesinsider, (2019). [Online] Available at: <<https://www.businessinsider.com/ncaa-tournament-makes-a-lot-of-money-2017-3>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Educations, (2019). [Online] Available at: <<https://www.educations.com/study-guides/north-america/study-in-usa/tuition-fees-5781>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Collegebasketball, (2019). [Online] Available at: <<https://www.si.com/college-basketball/2018/03/15/what-does-ncaa-stand-for-march-madness-tournament>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

College Board, (2019). [Online] Available at: <<https://www.topuniversities.com/student-info/student-finance/how-much-does-it-cost-study-us>>, [Erişim tarihi: 20.05.2019].

Customcollegerecruiting, (2019). [Online] Available at: <<https://www.customcollegerecruiting.com/college-sports-recruiting/what-are-the-differences-between-ncaa-divisions>>, [Erişim tarihi:17.04.2019].

Espn, (2019). [Online] Available at: <http://www.espn.com/college-sports/story/_/id/22678988/ncaa-tops-1-billion-revenue-first>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Fortune, (2019). [Online] Available at: <<http://fortune.com/2018/03/07/ncaa-billion-dollars/>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Haber365, (2019). *NCAA Nedir?* [Online] Available at: <<https://www.haber365.com.tr/spor-haberleri/ncaa-nedir-h111515.html>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

IRS, (2019). *Internal Revenue Services*, [Online] Available at: <https://ballotpedia.org/IRS_code_section_501>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Greg Johnson, *The Daily Targum spor yazarı*, (2019). [Online] Available at: <<https://www.thenation.com/article/ncaa-makes-billions-and-student-athletes-get-none-it/>>, [Erişim tarihi: 20.05.2019].

NAIA, (2020). [Online] Available at: <<https://www.naia.org/why-naia/index>>, [Erişim tarihi: 17.08.2020].

NCAA, (2019). [Online] Available at: <<http://www.ncaa.org/champion/how-ncaa-works#d1>>, [Erişim tarihi: 05.04.2019].

NCAA, (2019). [Online] Available at: <<http://www.ncaa.org/champion/how-ncaa-works#d1>>, [Erişim tarihi: 05.04.2019].

NCAA. Conference, (2020). [Online] Available at: <<https://www.ncaa.com/news/basketball-men/article/2020-03-12/2020-ncaa-conference-tournaments-schedules-brackets-scores>>, [Erişim tarihi: 17.08.2020].

NCAA, Division 1, (2019). [Online] Available at: <<http://www.ncaa.org/about/resources/finances?division=d1>>, [Erişim tarihi: 20.05.2019].

Ncaa, Finances, 2019. [Online] Available at: <<http://www.ncaa.org/about/resources/finances>>, [Erişim tarihi: 20.05.2019].

Ncaa-Revenues, (2019). [Online] Available at: <<https://www.sbnation.com/2018/3/8/17092300/ncaa-revenues-financial-statement-2017>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

NSAF, (2020). National Scholastic Athletics Foundation (NSAF), [Online] Available at: <https://www.nationalscholastic.org/ncaa_clearing_house>, [Erişim tarihi: 17.08.2020].

Ntv, (2019). [Online] Available at: <<https://www.ntv.com.tr/spor/ncaa-hakkinda-bilinmesi-gerkenler,J2Zvvko040WYrvwyivUZqQ>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Ncsasports, (2019). [Online] Available at: <<https://www.ncsasports.org/recruiting/how-to-get-recruited/college-divisions>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Princeton review, (2020). Applying to College as a Student Athlete, [Online] Available at: <<https://www.princetonreview.com/college-advice/student-athletes>>, [Erişim tarihi: 17.08.2020].

Sat, (2019). <https://studyabroad.shiksha.com/exams/sat>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

Smith, Rodney K. (2000). A Brief History of the National Collegiate Athletic Association's Role in Regulating Intercollegiate Athletics, 11 Marq. Sports L. Rev. 9 (2000)

Usatoday, (2019). [Online] Available at: <<https://www.usatoday.com/story/sports/college/2018/03/07/ncaa-reports-revenues-more-than-1-billion-2017/402486002/>>. [Erişim tarihi: 17.04.2019].

U.S Sport Scholarships, (2020). [Online] Available at: <https://www.usportsscholarships.com/national-collegiate-athletic-association/>, [Erişim tarihi: 17.08.2020].

Wbur.org, (2019). [Online] Available at: <<https://www.wbur.org/onlygame/2017/10/13/october-14-2017-oag>>, [Erişim tarihi: 17.04.2019].

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2020 • Sayı: 44 • E-ISSN 2667-4750

YAZIM KURALLARI

1. Dergi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün bilimsel içerikli-hakemli yayınıdır ve yılda iki defa (Nisan ve Ekim) yayınlanır. Dergide Sosyal Bilimler alanında yapılmış araştırmalara yer verilir.
2. Dergide yayınlanacak eserlerin daha önce hiçbir bilimsel dergide yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Dergide makale yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça, Farsça ve Urduca'dır. Yazım ve noktalamasında TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
4. 2020 yılında yapılacak ve dergimize gönderilecek çalışmalarda "anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar" için, çalışmaya başlamadan önce çalışmanın yapılmasına izin verildiğine dair Etik Kurul Kararı alınmalı ve bundan sonra çalışma tamamlanmalıdır. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.
6. Makaleler, A4 boyutundaki (210 x 297 mm) kağıda; üst ve alt kenarlardan 3,5 cm., sağ ve sol kenarlardan 2,5 cm. boşluk bırakılarak ve iki yana yaslı olarak "Garamond" karakterinde 11 punto olarak yazılmalı; kaynaklar dahil 15 sayfadan fazla olmamalıdır.
7. Dergiye gönderilecek makaleler Microsoft Word programında yazılmalıdır. Çalışmanın başlığı büyük harfle ve koyu olarak çalışmanın ortasına gelecek şekilde "Garamond" yazı karakteriyle 16 punto olmalıdır. Başlığın hemen altına çalışmanın ait olduğu bilim dalı (örneğin işletme, iktisat, uluslararası ilişkiler vb.) ve çalışmanın türü (araştırma / bildiri / tanıtım / derleme / olgu sunumu) belirtilmelidir.
8. Çalışmanın başlığının hemen altında bir satır boşluk bırakarak yazar veya yazarların adları yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum (üniversite), <https://orcid.org/register> adresinden alınan yazar numaraları ve mail adresleri ise (*) işaretiyle dipnot şeklinde sayfanın alt kısmında verilmelidir. Yapılan çalışma herhangi bir kurum tarafından destek görmüşse, makalenin ana başlığının son kelimesi üzerine (*) konularak destek veren kurumun adı aynı sayfada dipnot olarak verilmelidir.
9. Çalışmanın özeti yazar ve yazar adlarından sonra bir satır boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Çalışmanın Türkçe özeti en az 300 kelime olmalıdır. Özet "Garamond" karakterinde ve 9 punto olarak yazılmalıdır.
10. Çalışmada en az 3 ve en çok 7 kelimedenden oluşan Türkçe anahtar kelimeleri bulunmalıdır.
11. Çalışmanın İngilizce başlığı, özeti, anahtar kelimeleri ve çalışmanın türü yukarıda belirtilen kıstaslar göz önünde bulundurularak Türkçe anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bulundurularak yazılmalıdır. Çalışmanın İngilizce özeti çalışmanın bir özeti olarak düşünülmeli ve en az 300 kelime olmalıdır.
12. Çalışmanın ana metni, Giriş bölümü başta olmak üzere İngilizce anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bırakılarak yazılmaya başlanmalıdır. Çalışmada kullanılan başlıklarda numaralandırma yapılmamalıdır. Bütün başlıklar ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Çalışmada kullanılan başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.
13. Çalışma boyunca yazılacak metin sırasında kullanılacak paragraf ölçüleri ise metin iki yana yaslı olmalı, ilk satır 0,5 cm. ve en az 12nk satır aralığı kullanılmalıdır.
14. Çalışmada kullanılacak şekiller ise 1'den itibaren numaralandırılarak isimlendirilmeli ve şeklin altında yer almalıdır. Şeklin ismini hemen altında ise şeklin kaynakçası tam olarak belirtilmelidir. Şekillerin kaynakçasında kullanılacak yazı karakteri 9 puntodur.
15. Çalışmada kullanılacak tablolar ise 1'den itibaren numaralandırılarak isimlendirilmeli ve tablonun üstünde yer almalıdır. Tablonun hemen altında ise tablonun kaynakçası tam olarak belirtilmelidir. Tablolarda ve tablonun kaynakçasında kullanılacak yazı karakteri 9 puntodur.
16. Dergiye gönderilecek
 - Türkçe makaleler için;
 - Ana Başlık; Yazar(lar)ın Adı Soyadı; Yazar(lar)ın Kurumu (sorumlu yazar belirtilmeli ve e-posta adresi verilmeli); Özet; Anahtar Kelimeler; İngilizce Başlık; Abstract; Keywords; Giriş; Materyal ve Metot; Bulgular ve Tartışma (veya Bulgular); Sonuç (veya Tartışma ve Sonuç); Kaynaklar şeklinde düzenlenmelidir.
 - İngilizce makaleler için;
 - İngilizce ana başlık, Yazar(lar)ın Adı Soyadı; Yazar(lar)ın Kurumu (sorumlu yazar-corresponding author-belirtilmeli ve e-mail adresi verilmeli); Abstract; Keywords; Türkçe Başlık; Özet; Anahtar Kelimeler;

Introduction; Material and Methods; Results (or Results and Discussion); Discussion and Conclusion (or Conclusion); References şeklinde düzenlenmelidir.

17. Yararlanılan kaynaklar metin içerisinde Yazar soyadı, yıl ve sayfa numarası sistemine göre belirtilmeli ve yazar isimleri baş harfi büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalıdır. İki yazarlı kaynak bildiriminde ve (makale İngilizce hazırlanmışsa and); üç veya daha fazla kaynak bildiriminde vd., (makale İngilizce hazırlanmışsa et al.) kısaltması kullanılmalıdır. Metin içerisinde kullanılan kaynaklar, metin sonunda (kaynaklar kısmında) numara kullanılmadan alfabetik sıraya göre verilmelidir.

- Tek yazar olması durumunda; (Hotamış, 2007 ; 35-37)
- İki yazar olması durumunda; (Hotamış ve Bayhan, 2009; 65)
- İki'den fazla yazar olması durumunda; (Hotamış vd., 2006;156)
- Birden fazla yazar ard arda verilmesi durumunda; (Hotamış, 2005; Hotamış ve Bayhan, 2006; Karasan vd., 2007)

18. Aynı yazara ait aynı yıl yayınlanmış eserlerin metin içerisinde gösterimi (Hotamış, 2008a; 2008b) şeklinde olmalıdır.

19. Yazar ismi belli olmadığı durumlarda, Türkçe kaynak için hem metin içerisinde hem de kaynaklar bölümünde Anonim, yıl ifadesi kullanılmalıdır. Yazarı belli olmayan yabancı kaynak ise, metin içerisinde Anon. yıl, kaynaklar bölümünde ise Anonymous yıl olarak verilmelidir.

20. İnternet kaynakları ise, metin içerisinde (Hotamış, 2003) yıl şeklinde verilmelidir. Kaynaklar bölümünde ise, URL, yıl şeklinde gösterilip sayfa adresi açıkça yazılmalıdır.

ÖRNEKLER

- Makaleler:

Güredin, E. (1987). "*Türkiye'de Denetim Standartlarının Oluşumu*", Mali Sorunlara Çözüm Dergisi, sayı: 33-34, s. 21-29.

- Bildiriler:

Akdağ, M., & Tok, H. (2004). "*Geleneksel öğretim ile power point destekli öğretimin öğrenci erişimine etkisi*". XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, Turkey, 06-09 Temmuz.

- Kitaplar:

Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

- Tezler:

Özkan, T. (1997). "*Ticari bankacılıkta kredi fiyatlandırma teknikleri*". Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para ve Banka Anabilim Dalı.

- Ansiklopediler

Bergmann, P.C. (1993). Relativity. In *The new encyclopedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago: Encyclopedia Britannica.

- Elektronik Kaynaklar

Weibel, S. (1995). Metadata: the foundations of resource description. *D-lib Magazine*, [Online] Available at: <<http://www.dlib.org/dlib/July95/07weibel.html>>, [Erişim tarihi: 19.02.2007].

- Süreli Yayınlar / Dergiler:

Yücelt, U. ve Marcella, M. (1996). "*Services Marketing in the Lodging Industry: an Empirical Investigation*", *Journal of Travel Research*, 34 (4): 32- 38.

- Kurum Yayını:

İTO (2003), Ekonomik Rapor, İTO Yayınları No: 2003-57, İstanbul.

21. Makale dergi editörlüğüne sunulmadan önce yazım kurallarına uygunluğu kontrol edilmelidir.

22. Yayınlanan yazı ve çevirilerin her türlü sorumluluğu yazara aittir.

23. Metinle ilgili her türlü düzeltme yazar(lar) tarafından yapılır.

24. Dergiye gönderilecek makalelere ait ilk başvuru <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed> adresinden yapılmalıdır.

25. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Dergi Yayın Kurulu, gerekli gördüğü takdirde eserin sahibinden içerik ve şekil bakımından değişiklikler isteme hakkına sahiptir.

26. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve dizayn açısından uygun bulduğu yazıları bilgisayar programı tarafından random atanan üç hakeme gönderir, makaleler üç hakemden ikisinin kabul onayı ile hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.

27. Dergide yayınlanan yazıların telif hakkı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne aittir.

28. Yayın hakları saklıdır. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin yazılı izni alınmaksızın dergide yayınlanan çalışmaların bütünü veya bir kısmı elektronik, mekanik kayıtlama veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez, özetlenemez ve yayınlanamaz. Ancak, kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılmasını izin verilir.